

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტი

ეთერ ბერიძე

ნიგალი

ისტორიულ-ეთნოლოგიური და ლინგვისტური
(ტოპონიმიკური) ასპექტები



გამომცემლობა
„შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“
თბილისი – 2009

მონოგრაფიაში ფართოდ არის შესწავლილი ნიგალის ხეობა, მის კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობა, წარმოდგენილია ხეობის ლინგვისტურ-დიალექტოლოგიური და ფოლკლორული მასალა, აქაურთა ეთნოლოგიური და ეთნოკულტურული ყოფის ასპექტები, ხეობის მკვიდრთა მეტყველების ნიმუშები, გაანალიზებულია ხეობის ტოპონიმიკური მასალა და მოცემულია მათი ენათმეცნიერული ანალიზი. ნაშრომი ეყრდნობა მდიდარ წყაროთმცოდნეობით ბაზას, რომელიც ავტორმა მოიპოვა ნიგალის ხეობაში ექსპედიციის დროს. მოცემულია ხეობის ტოპონიმიური ფონდის შედარება XIX საუკუნის ქართველ და უცხოელ ავტორთა შრომებში დაცულ მასალებთან. მონოგრაფიაში წარმოდგენილია ნიგალის ხეობის კარტოგრაფიული რუკები.

წიგნი განკუთვნილია მკითხველთა ფართო წრისათვის. იგი კარგ სამსახურს გაუწევს სპეციალისტებს, აგრეთვე საკითხით დაინტერესებულ პირებს.

რედაქტორი: რამაზ სურმანიძე – პროფესორი

რეცენზენტები: რამაზ ხალვაში – პროფესორი
მიხეილ ქამადაძე – პროფესორი
კახაბერ სურგულაძე – პროფესორი

ISBN 978 - 9941-409-02-8

© **ეთერ ბერიძე, ნიგალი** (ისტორიულ-ეთნოლოგიური და ლინგვისტური (ტოპონიმიკური) ასპექტები), 2009

©**გამომცემლობა „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“**

რედაქტორისაბან

ეთერ ბერიძის ნაშრომი – „ნიგალი“, ერთ-ერთი გამორჩეულია იმ ნაშრომთა შორის, რომლებიც მიედღვნა ისტორიული საქართველოს ამ მხარეს, იმდენად, რამდენადაც ნიგალის ხეობა შედარებით ახლებურად და დეტალურადაა შესწავლილი.

ნიგალის ხეობის ცალკეული სოფლები ჯერ კიდევ ოსმალობის დროს აღწერეს დიმიტრი ბაქრაძემ (1873) და გიორგი ყაზბეგმა (1874), შემდეგ რუსთა მმართველობისას – ზაქარია ჭიჭინაძემ (1890), ნიკო მარმა (1904) და ექვთიმე თაყაიშვილმა (1910), ჩვენს დროში – იური სიხარულიძემ (1986), შუშანა ფუტყარაძემ (1989), ნუგზარ ცეცხლაძემ (1998) და როინ მაღაყმაძემ (2008). ყველა მათგანმა კვლევა-ძიება საკუთარი ორიგინალური მეთოდით ჩაატარა, მაგრამ ეთერ ბერიძე, წინა მკვლევრებისაგან განსხვავებით, მხოლოდ ნიგალის ხეობით შემოიფარგლა, რასაც მოჰყვა ამ ხეობაზე შედარებით ამომწურავი ინფორმაციის მოწოდება. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორის კვლევის საგანი ტოპონიმია, მას გაუკეთებია ეთნოგრაფიული ჩანაწერები, ყურადღება გაუმახვილებია ნიგალური მეტყველების თავისებურებებზე, ჩაუწერია და განუხილავს იქაური ფოლკლორული ნიმუშები, აღუწესხავს და აღუწერია ხეობის მატერიალური კულტურის ძეგლები.

ნაშრომი ძალზე მრავალფეროვანია. აქ ნახავთ ტოპონიმის არა უბრალო გაგებით და ზოგადად, არამედ ენათმეცნიერული მეთოდებით შესწავლილსა და გაანალიზებულს. ეთერ ბერიძემ ცალ-ცალკე დაახასიათა: მარტივი გეოგრაფიული სახელები, სუფიქსებით გაფორმებული და თხზული ტოპონიმები. მათ შორის, ასევე განაცალკევა საზღვრული და მსაზღვრელი ობიექტების ადგილმდებარეობა, ცალკე გამოყო ანთროპონიმული, ფლორონიმიული, ჰიდრონიმიული და სხვა გეოგრაფიული სახელები, არსებითი და ზედსართავი სახელებით წარმოებული ტოპონიმები და ა.შ.

ავტორმა ცალკე განხილვის საგნად გახადა სამი და მეტფუძიანი, ქართულ-თურქული და თურქულ-ქართული სიტყვებით შედგენილი სახელები და გაურკვეველი სემანტიკის მქონე ტოპონიმები, რაც არა მარტო ქართველ, არამედ თურქ მეცნიერებსაც დიდ სამსახურს გაუწევს.

ნაშრომის ერთ-ერთ მთავარ ნაწილს წარმოადგენს მეტყველების ნიმუშები, რომელიც ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს ენის, როგორც ერთ-ერთი საუნჯის (ილია) დიდ გამძლეობაზე, სიმტკიცეზე და ეროვნულობი მართლაც მთავარ და ორგანულ შემადგენელ ნაწილზე.

ავტორი არ დაკმაყოფილდა საკუთარი მონაგარით და მთელი ტოპონი-
მური მასალა შეადარა იმ ავტორების მოძიებულ სიებს, რომლებმაც ნიგა-
ლის ხეობა მოინახულეს, ან ოფიციალური საბუთების მოშველიებით აღწე-
რეს და გამოაქვეყნეს ამ მხარის უცხოთაგან გათავისუფლებისთანავე
(ა.ფრენკელი (1879), ვ. ლისოვსკი (1887), ზ.ჭიჭინაძე (1890), ი. ჯაიანი (1897),
ი. სიხარულიძე (1986) და სხვ.). ამ შედარებებს ჰქონდა არსებითი მნიშვნე-
ლობა, რადგანაც ეს მხარე გათავისუფლებიდან 40 წლის შემდეგ კვლავ
ოსმალეთის ფარგლებში მოექცა და გაგრძელდა მეტყველების, აგრეთვე,
ტოპონიმისა და ანთროპონიმის არნახული ასიმილაცია. დასახელებული
ავტორების მიერ 130 წლის წინ ჩაწერილი მრავალი სახელი ჩვენს დროში
დაიკარგა, იცვალა ფორმა, სანახევროდ გაქრა; ეთერ ბერიძემ გაამახვილა
ყურადღება ძველი ავტორების კვლევის შედეგებზე, შეადარა საკუთარი მა-
სალა და მრავალ სიტყვას, ტერმინსა თუ სახელს დაუბრუნა პირველყოფი-
ლი ფორმა და შინაარსი. ამ მხრივ განსაკუთრებულია გვარ-სახელები და
ქრისტიანობის ამსახველი ტოპონიმები, რომელთა აღდგენა-დაბრუნებით აღ-
გილობრივი მოსახლეობის ცნობიერება ახალ შინაარსს შეიძენს, ახალი სუ-
ლიერი საკვებით იარსებებს.

ნაშრომს თანდართული აქვს მოკლე დასკვნები ინგლისურ, თურქულ და
რუსულ ენებზე, რაც მის მნიშვნელობას კიდევ უფრო ზრდის, ამდენად
წიგნი უცხო ქვეყნების მეცნიერთა ინტერესის საგანიც გახდება.

აუცილებლად მიმაჩნია ამ სასარგებლო და სასურველ ნაშრომზე ჩემი,
როგორც რიგითი მეცნიერის, გნებავთ რედაქტორის, მოსაზრების მკით-
ხველზე, პირველ რიგში ავტორზე, წარდგენა, რადგანაც მიმაჩნია, რომ ეს
კიდევ უფრო შეავსებს ავტორის თვალსაზრისს და გააფართოებს მის მომა-
ვალ სამეცნიერო ასპარეზს.

ზაქარია ჭიჭინაძემდე და ექვთიმე თაყაიშვილამდე ყველა მეცნიერის
ნაშრომი რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა. გასაგები მიზეზების გამო ბევრმა
საკუთარმა სახელმა და ტერმინმა იცვალა თავდაპირველი ფორმა, ზოგჯერ
ისე, რომ მისი გამოცნობაც კი ჭირს.

ნაშრომის განხილვისას პირველ რიგში ყურადღებას იქცევს ხეობის სა-
ხელი: ნიგალი, ლიგანი, თუ ლივანა. სხვადასხვა ავტორი თავისი შეხედუ-
ლებისამებრ აძლევს უპირატესობას ამ ხეობის ამა თუ იმ სახელწოდებას
და ამის ახსნასაც გვთავაზობს. ეს, რა თქმა უნდა, მათი ნებაა, მაგრამ პი-
რადად მე ამ შემთხვევაში ამოსავალ და დასაყრდენ წყაროდ მიმაჩნია ჩვენი
დედაისტორია – „ქართლის ცხოვრება“, სადაც მხოლოდ „ნიგალი“ და „ნი-
გალისხევი“ გვხვდება. მისასაღმებელია, რომ წინამდებარე წიგნის
ავტორმაც სწორედ ხეობის სახელის ეს ფორმა მიიჩნია მართებულად.

საქართველოს ისტორიის შესწავლისა და საუკუნეების მანძილზე უცხოთაგან მიტაცებულ ტერიტორიებზე ქართული წიგნიერების გავრცელებაში ზაქარია ჭიჭინაძის ღვაწლი აღუწერელია. აღნიშნულ ტერიტორიაზე მცხოვრებ მოსახლეობას სწორედ მისი ხარჯით გამოცემულმა წიგნებმა გაუღვიძა ქართული ცნობიერება და გაუღვივა ქართული წერა-კითხვის შესწავლის ინტერესი. ერთადერთი შენიშვნა, რაც ზაქარია ჭიჭინაძის ნაშრომებისადმი მაქვს, ესაა სოფლების და მოსახლეობის რაოდენობის განსაზღვრისას მრგვალი რიცხვების (1000, 100, 10 და ა.შ.) გამოყენება, რაც მათ რეალობაზე ეჭვს ბადებს. ისინი შეიძლება მივიღოთ საორიენტაციოდ და სხვა წყაროებით დავაზუსტოთ მათი სისწორე. ეთერ ბერიძე დიდ პატივისცემას (ჩემი აზრით, ზოგჯერ გადაჭარბებითაც) გამოხატავს ღვაწლმოსილი ბიბლიოფილისადმი, თუმცა, მის სტატისტიკურ მაჩვენებლებს ერთგვარი სიფრთხილით ეკიდება. ასეც უნდა იყოს.

ყურადღებას იქცევს, აგრეთვე, ზ. ჭიჭინაძის ტერმინი „გათათრება“, რაც მუსლიმანური სარწმუნოების მიღებას გულისხმობს; თავის დროზე მხედველობაში არ იქნა მიღებული, რომ ტერმინი „თათარი“ ეროვნებას გამოხატავს და ის სწორედ ასეთი სახით მოხვდა მის წიგნებში. ზ. ჭიჭინაძეს ამის გამო, თავის დროზე, კიდევ შენიშნეს აჭარაში. მან ეს შენიშვნა მიიღო და სინანული გამოთქვა, რომ მის ადრინდელ წიგნებში ეს ტერმინი დარჩა. სამაგიეროდ, მომდევნო გამოცემებში მან „გათათრება“ „გამუსლიმანებით“ შეცვალა.

ტოპონიმების მაწარმოებლების შესწავლისას ეთერ ბერიძე ნიგალის ხეობას ხშირად ადარებს აჭარას და ეს გასაგებიცაა, რადგანაც აჭარის ტოპონიმია ძირფესვიანად შესწავლილია იური სიხარულიძის, მიხეილ ქამადაძის და სხვათა მიერ და უკვე არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა აპრობირებულია და ქრესტომათიული მნიშვნელობა აქვს. ეთერ ბერიძის წიგნში ერთგან ასაურის, ბასილაურის, სინდაურის და სხვათა ანალიზისა და შედარების დროს, ალბათ, სასურველი იყო შუბნის ხეობაში არსებული სოფლის ქუთაურის გამოყენება. ხელნაწერის II თავის 86-ე გვერდზე თვალში მომხვდა გეოგრაფიული სახელი „წითური ჯვალი“. ამ სიტყვების მნიშვნელობა კარგად ვიცით, მაგრამ „ჯვალი“ – ტოპონიმი დაუჯერებლად მეჩვენება. ხომ არაა ეს „ჯვარის“ სახეცვლილება?

ავტორი იშველიებს წინამორბედი მეცნიერების (ზ. ჭუმბურიძე) დასკვნას ურეკი-ის ფონეტიკური ანალიზისათვის და აღნიშნავს, რომ ეს სიტყვა ნიშნავს გაუვალს, უღრანს, სადაც შეუძლებელი იყო ნადირის გამო-რეკ-ვა (ურეკი). ჩემი აზრით, ეს საინტერესო დასკვნა გაამდიდრებდა ურეხი-ის ანალოგიურ განმარტებას.

ქლასკური-ს განმარტებისას ეთერ ბერიძე სამართლიანად მიუთითებს, რომ სკურ-მდინარეს უნდა ნიშნავდესო, მაგრამ მთლიანობაში ქლასკური – „თბილი ქარის წყალი“ უნდა იყოსო. ჩემი აზრით, აქ „ქარი“ არაფერ შუაშია – გვაქვს უბრალოდ „თბილი წყალი“.

გარდა თურქულისა, ზოგი სიტყვა სხვა უცხო ენებიდანაა ნაწარმოები. ასეთებს მიეკუთვნება ხაჩიკ-ა-ური, რომლის ფუძე სომხურია, რუსკორდონი (რუსთა დროის ხერგილი), კანწალიე (ალბათ რუსეთის ხელისუფლების კანცელარია რუსიოლ-რუსის გზა; ქილისაყაფი (თურქ. ქართულად ეკლე-სიის კარი), რომლებიც აუცილებლად საჭიროებს განმარტებას.

ნაშრომში ქართული წარმომავლობის ტოპონიმებს თითქმის ყველგან ახლავს განმარტება და მისი ამჟამინდელი დანიშნულება: ბადი, სათესი, სოფლის უბანი, ტყე, სახნავი, ვენახი და ა.შ., თუმცა, ზოგის ახსნა ამ ეტაპზე, როგორც ავტორი აღნიშნავს, შეუძლებელია და შემდგომ კვლევა-ძიებას საჭიროებს. თუმცა არის გამონაკლისები, რომელთა ახსნა მარტივად შეიძლება მოხდეს. მაგ., დიაკვანეთი – სათესი, ჩვენი აზრით, ეს სიტყვა კავშირში უნდა იყოს დიაკონთან; თვალანგელო-სათიბში-მთავარან-გელოზი; ზავრაკი-იქნებ ზვარაკია; ქომობანი – ქვემო უბანი, ველხისძირი-ვერხვისძირი, ჯანვარეთი-ნაჯვარეთი, გაბელაკარი-გაბრიელაკარი, ოცანგი-ლო-ოცი ანგელოზი, ლაქენექევი-ნაქალაქევი.

განმარტებას საჭიროებს აგრეთვე ლაზური წარმომავლობის სიტყვები: წკარის დერე (წყაროს დედე), ცხონოფუნა, ჯგირაზელი, ოხვამე, წკაროთო-ლი და სხვ.

ავტორს დიდი შრომა ჩაუტარებია და და სალექსიკონო თუ სხვა მასა-ლაზე დაყრდნობით ძირითადად გაურკვევია და ტოპონიმებზე მიუთითებია მათი წარმომავლობა: ქართულობა, თურქულობა, ქართულ-თურქულობა და თურქულ-ქართულობა და ა.შ. ტოპონიმური ფონდის შესავალში (გვ. 232) ავ-ტორი აღნიშნავს კიდევ, რომ სახელთა ეტიმოლოგიური ანალიზი მისი შემ-დგომი კვლევის საგანია.

ეთერ ბერიძის მიგნებები სამეცნიერო პრაქტიკაშიც გამოგვადგება. ასე, მაგ. ბათუმის ცნობილ სასაფლაოს სოუქ-სუ ჰქვია. ბუნებრივია, მისი უძვე-ლესი სახელი ცივწყარო უნდა იყოს (ამ სახელით მოთხრობაც გამოვაქ-ვეყნე). მაჭახლისპირზე ავტორმა სწორედ ასეთი ფორმის ტოპონიმი-ცივწყა-რო- ჩაიწერა. ალბათ, კარგი იქნება, თუ ჩვენც დავუბრუნებთ ბათუმის გარე-უბანს მის ძველ სახელს.

ჩემი ყურადღება მიიქცია მურღულის ხეობაში სოფელ გეველის ერთ-ერთ-მა უბანმა, რომელსაც ვაშანეთ-მაჰალე ჰქვია. „ტბეთის სულთა მატიანეში“ დადასტურებულია საკუთარი სახელი ვაშანი. აქედან წარმოდგება გვარი ვა-

შანიძე, რაც შემდეგ ვარშანიძე-დ გადაკეთდა. მსურველებმა შესაძლოა გვარი ძველი ფორმით დაიბრუნონ.

ეთერ ბერიძის ნაშრომის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს ფოტოილუსტრაციები. ჩემთვის განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო ისტორიული ადგილების ფოტოსურათები, რომლებიც ადრინდელი ავტორების წიგნებში არ შემხვედრია (მამანათის და სინკოთის ციხეები, მამაწმინდის, სვეტის ეკლესიები, კოსტანეთის და მამანათის თადიანი ხიდები ჩხალის წყალზე, გიდრივეთის და სკუბათის ხიდები ბელღევისწყალზე და სხვ.).

ნაშრომის გვირგვინია მაღალპოლიგრაფიულ დონეზე შესრულებული რუკები: ნიგალის ხეობა, ჭოროხის შუა წელი, ქვემო წელი, დაბა ბორჩხა, სოფლები: ხება, კატაფხია, შუახევი, ქლასკური, სვეტი, დევსკელის და მურღულის ხეობები. რუკებზე აღნიშნულია ყველა ატრიბუტი: ქალაქი, რაიონი, სოფელი, საზღვრები, გზები, მდინარეები, ეკლესიები, ციხეები, ხიდები, ტბები, კაშხლები და ა.შ., რაც უთუოდ დიდ სამსახურს გაუწევს მეცნიერ-მუშაკებს, რიგითი მკითხველისათვის კი ძალზე კარგი თვალსაჩინოებაა.

ნაშრომი უდავოდ შეიტანს მნიშვნელოვან წვლილს ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ტოპონიმოკასა და ლინგვისტიკაში.

რამაზ სურმანიძე
პროფესორი
04.02.09.

თავი I

ნიგალის ხეობის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა წერილობითი წყაროებისა და კარტოგრაფიული მასალების მიხედვით

ნიგალის ხეობა (იხ. რუკა №1) სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონია. იგი მოიცავს მდ. ჭოროხის შუა და ქვედა წელს (იხ. რუკა №2,3). ქართული მატიანეებიდან (მატიანე ქართლისა, სუმბატ დავითისძის ქრონიკა), გიორგი მერჩულეს ძეგლიდან, ასევე ამავე ეპოქის სხვა წყაროებიდან, ირკვევა, რომ მესხეთი ანუ ზემო ქართლი, ე.ი. ზემო მტკვრის ხეობა მთლიანად და ჭოროხის ხეობა მთლიანად მე-8-10 საუკუნეებში განიყოფოდა ცხრა მხარედ: სამცხე, ჯავახეთი, არტაანი (არტაან-კოლა), აჭარა, ნიგალი, შავშეთი, კლარჯეთი, ტაო, სპერი¹. აღნიშნული გეოგრაფიული სახელწოდებების დიდი ნაწილი წარმოიშვა ჩვენს ერამდე, და მიუხედავად ბედუკუდმართობისა, დღემდე შემორჩა².

ამ ხეობის თავდაპირველი ქართული სახელი მომდინარეობს ართვინის მიდამოებში მდებარე ამავე სახელწოდების მქონე სოფლის სახელისაგან, კერძოდ, ნიგალი//ნიგალა, რომელიც მდ. ჭოროხის მარჯვენა შენაკადის, ნიგალისხევის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობს და სოფ. სვეტის ერთ-ერთ უბანს განეკუთვნება. ხევს ეს სახელი მაშინ უნდა დარქმეოდა, როცა მისმა ცენტრმა ბარში გადმოინაცვლა. მას შემდეგ შეერქვა ამ რეგიონს ნიგალისხევი ანუ ნიგალი³. სახელწოდება ნიგალი ოსმალეთის იმპერიის ბატონობის დროს შეიცვალა ლივანად.

ნიგალი, თავისი ფიზიკური მდებარეობით, მოქცეულია მნიშვნელოვან გეოგრაფიულ არეალში. ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან კარჩხლის მთათა სისტემით იგი განიყოფა მაჭახლისა და აჭარისაგან, აღმოსავლეთით – საკუთრივ კლარჯეთისა და არტანუჯისაგან, სამხრეთით – ტაოსაგან ორჯოხის და არსიანის მთათა სისტემით, ხოლო დასავლეთით ებჯინება ორჯოხის მთასა და ლაზეთის ქედს.

¹ პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954, გვ. 300.

² დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათ., 1987, გვ. 38.

³ განმარტება სიტყვებისა, რომლებსაც ეს ნიშნები აქვთ, იხ. წიგნის ბოლოს შენიშვნებში.

³ ი. სიხარულიძე, ნიგალი (ლივანა), საისტორიო გეოგრაფიის საკითხები, ბათ., 1985, გვ. 3.

ისტორიული ნიგალი კლარჯეთის ნაწილი იყო. კლარჯეთი ტაოსთან ერთად მიეკუთვნებოდა მსხვილ რეგიონულ ერთეულს, რომელიც, თავის მხრივ, მოიცავდა საკუთრივ კლარჯეთს, შავშეთს იმერხევეითურთ და მაჭახლითურთ, აჭარას, არტანუჯს. ტაოს მიეკუთვნებოდა: იმიერ და ამიერ ტაო, სპერი (დღევანდელი ისპირი), ოლთისი (დღევანდელი ოლთუ), თოლგომი, ბასიანი და სხვა. ყველა ეს ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონი სამხრეთ საქართველოს (მდ. მტკვრის აუზის) სხვა მხარეებთან ერთად შედიოდა მესხეთის, ანუ ისტორიული ზემო ქართლის შემადგენლობაში.

დღევანდელი სახელმწიფოებრივი და ადმინისტრაციული დაყოფით ნიგალის ხეობა მოქცეულია ორი სახელმწიფოს – თურქეთისა და საქართველოს შემადგენლობაში, ხეობის უდიდესი ნაწილი („საზღვარგარეთული“) მიეკუთვნება თურქეთის რესპუბლიკას. საქართველოს შემადგენლობაში რჩება ხეობის ბოლო ნაწილი რამდენიმე სოფლით (ქვედა მარადიდი, კირნათი, მაჭახლისპირი, გვარა, მირვეთი, შუშანეთი, კობალეთი, ძაბლავეთი, ზედა კირნათი). ზედა და ქვედა მარადიდს შორის გადის სახელმწიფო საზღვარი საქართველოსა და თურქეთს შორის. ზედა მარადიდი თურქეთის შემადგენლობაშია, ქვედა მარადიდი – საქართველოს ეკუთვნის.

ნიგალის ხეობის საზღვარგარეთული ნაწილი მოქცეულია ბორჩხის, მურღულისა და ართვინის რაიონებში, რომლებიც დღევანდელი თურქეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის მიხედვით მიეკუთვნება ართვინის ვილაიეთს. სწორედ ართვინის ვილაიეთში შედის ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ქართული რეგიონების უმრავლესი ნაწილი.

ნიგალის ხეობის საქართველოს ნაწილი მდებარეობს ხელვაჩაურის რაიონში (აჭარის რეგიონი): მაჭახლისპირი, კირნათი, გვარა, შუშანეთი, კობალეთი, ზედა კირნათი – მდ. ჭოროხის მარჯვნივ, ხოლო ქვედა მარადიდი, მირვეთი და ძაბლავეთი – მდ. ჭოროხის მარცხნივ.

ბორჩხის (იხ. რუკა №3, 4) რაიონში ნიგალის სოფლები გაშენებულია მდინარეების: ჭოროხის, ბელღევის, ჩხალის, დევსკელის, ქლასკურის^o ხეობებში, კერძოდ:

ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე: ადაგული, ებრიკა, ხება (იხ. რუკა №5);

მარცხენა სანაპიროზე: თხილაზრო, ავანა, დამფალი, ტრაპენი, არჩვეთი, კატაფხია, ზედა მარადიდი (იხ. რუკა №6);

ბელღევის ხეობაში (ჭოროხის მარცხნივ): ბელღევიანი, ოხორდია, ბაშქოი, ჩაილი, გიუზელიურთ (გეოგრაფიულ სახელებს, ძირითადად, ხმარობენ სახელობითი ბრუნვის გარეშე, როგორც ეს თურქულ ენაშია).

ჩხალის ხეობაში (ჭოროხის მარცხნივ): მამანათი°, მაკრეთი, მონასტერი//მანასტირ, გოლა, დუზქლი°, ბაშქოი//ვინდიკლი;

დევესკელის ხეობაში° (იხ. რუკა №7) ჭოროხის მარჯვნივ: არავეთი°, შუახევი (იხ. რუკა №8), დევესკელი, ბაგინი;

ქლასკურის ხეობაში (იხ. რუკა №9) ჭოროხის მარჯვნივ: ქვედა ქლასკური°, ზედა ქლასკური;

ხატილას ხეობაში ხატილა;

მურღულის ხეობაში (იხ. რუკა №10) ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე, მურღულის მარჯვნივ: არხვა, გეველი, ბუჯური, ოზმალი, კორიდეთი, დურჩა, დამარი და ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე, მურღულის მარცხნივ – ჯუანი, ერეგუნა, ბაშქოი, ქურა°, გურბინი, კაბარჯეთი.

ართვინის რაიონში (იხ. ქ. ართვინის რუკა №2, 11) შედის შემდეგი ლივანური სოფლები: ჭოროხის მარჯვნივ: თოლგომი°, სვეტი (იხ. რუკა №12), აგლახა, ვაზრია, ვარაჭკანი, ბეშავრი, სინკოთი, კვარცხანა°, ირსა; ჭოროხის მარცხნივ კი: მელო, ორჯოხი, სირია, იშხაბილი, მამაწმინდა°, ნაჯვია, ომანა, ქართლა°;

ნიგალი მნიშვნელოვანი ისტორიული წარსულის მქონე ქართული რეგიონია. „ისტორია ჭოროხის ბასეინისა ერთობ რთულია, აქ ხვდებოდნენ ერთმანეთს სხვადასხვა ხალხები: ქართველები, სომხები, ბიზანტიელები, არაბები, თათრები სელჩუკები და თათრები, ოსმალები, იცვლებოდა უფლება ერთი ხალხისა მეორეზე, იცვლებოდა სარწმუნოება, ენა და განათლება“⁴.

ტაო-კლარჯეთი ქართველი ხალხის კულტურისა და სახელმწიფოებრიობის აკვანს წარმოადგენდა, ნიგალი ამ კულტურის ნაწილი იყო. მისი „ტერიტორია უძველეს პერიოდში (ძვ.წ. XII -VII ს.ს.) შედიოდა დაიანნი-დილოხის ძლიერ და ძლევამოსილ გაერთიანებაში, შემდეგ – კოლხეთის სამეფოში. ძვ. წ. მე-3 საუკუნიდან მოყოლებული მას ფლობდა ქართლის სამეფო. ტერიტორიულად ნიგალის ხეობის ჩრდილოეთი ნაწილი – აჭარას, ხოლო სამხრეთი – კლარჯეთს ეკუთვნოდა. ადრე ფეოდალურ ხანაში ქართველთა სამეფოში (ტაო-კლარჯეთში) შედიოდა, შემდეგ – გაერთიანებული საქარ-

⁴ ექვთ. თაყაიშვილი, სამუსლიმანო საქართველო, დაბრუნება, ემიგრანტული ნაშრომები, ტ. I, შემდგენელი გურამ შარაძე, თბ., 1991, გვ. 203.

თველოს ფარგლებში, XIII საუკუნის შუა ხანებიდან – სამცხე-საათაბაგოში. მე-16 საუკუნის მეორე ნახევარში იგი თურქ-ოსმალებმა დაიპყრეს⁵.

ნიგალი წერილობით წყაროებში პირველად მოიხსენიება საქართველოს სხვა პროვინციებთან (კლარჯეთი, აჭარა, ჯავახეთი, სამცხე, შავშეთი და სხვა.) ერთად სომეხი სწავლულის, ანანია შირაკაცის, „სომხურ გეოგრაფიაში“ (VI-VII სს). სომხურ გეოგრაფიაში ნიგალს კანტონი (ოლქი) ეწოდებოდა, მის თანატოლად განიხილებოდა ისეთი რეგიონები, როგორც იყო – მრული, მრიტი, ეგრი. მასში ნათქვამია, რომ კაკამარი (ჭოროხი) გაივლის კლარჯეთს, ნიგალს, მრულს, მრიტს, ეგრს და ჩაედინება შავ ზღვაში⁶.

მკვლევრები მრიტს და ეგრს აჭარის ტერიტორიით, ხოლო მრულს მისი სიახლოვით შემოსაზღვრავენ⁷. აკად. დ. მუსხელიშვილის მოსაზრებით სომხური წყაროს მრიტი უნდა იყოს მარადიდი, მირვეთი ან მერეთი⁸, რა თქმა უნდა, დასაშვებია მრუტსა და მრიტში ვიგულისხმეთ მირვეთი და მარადიდი⁹. ექვთიმე თაყაიშვილი მიუთითებს – „ეგრში“ ერგე¹⁰ უნდა იგულისხმებოდეს¹⁰. როგორც მკვლევრები ვარაუდობენ, მრულში მურღულის ხეობა უნდა იგულისხმებოდეს, ხოლო მრიტში შესაძლოა მოიაზრებოდეს მარადიდი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ნიგალი ურარტულ¹¹ და ძველბერძნულ წყაროებში არსად დასტურდება. თუმცა მიუთითებენ ძვ. წ. 750 წლის ურარტული ეპიგრაფიკული ძეგლის მიხედვით „ლიკას“ ქვეყნის ლოკალიზაციურ თუ არა ეტიმოლოგიურ კავშირზე მაინც ტერმინ ნიგალთან¹¹. სხვათა შორის, ამავე წყაროებში გვხვდება მისი მეზობელი ქვეყნები, რომლებიც ჭოროხის აუზში იყო განთავსებული, მათ შორის შეშეთი, (დღევანდელი შავშეთი//შავშათი)¹².

ქართულ წყაროებში ნიგალი პირველად მოიხსენიება „მატიანე ქართლისაში“, კერძოდ იქ, სადაც მოთხრობილია, რომ ჯუანშერის სიცოცხლეშივე „იცვალა ადარნასე ბაგრატიონიანმან ნასამალი კლარჯეთისა, შავშეთისა,

⁵ ო. დიდმანიძე, ს. გოგიტიძე, სოფელი მარადიდი, ბათ., 2006, გვ. 163.

⁶ Армянская география VII в. Патканова, приписываемая Моисею Хоренскому, С. П. 1887, с. 39-40; Адонц Н., Армения в эпоху Юстиниана, Ереван, 1971, с. 26.

⁷ ს. გოგიტიძე, აჭარის ტერიტორიაზე მოსახლე ტომთა ვინაობისათვის, ბათ., 2002, გვ. 89.

⁸ დ. მუსხელიშვილი, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, II, თბ., 1980, გვ. 95.

⁹ ს. გოგიტიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 89.

¹⁰ ე. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 198.

¹¹ ს. გოგიტიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 91.

¹² ს. გოგიტიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს საისტორიო გეოგრაფია, ბათ., 2002, გვ. 3.

აჭარისა, ნიგალისა... და ციხეთაგანცა, რომელნი ჰქონდეს შვილიშვილთა ვახტანგ მეფისათა¹³“.

შემდეგი წერილობითი წყარო, რომელშიც ვხვდებით ცნობებს ნიგალის შესახებ, არის სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა“. მასში ნიგალი მოხსენიებულია არაბთა წინააღმდეგ აშოტ კურაპალატის ბრძოლებთან დაკავშირებით. ლტოლვილი მეფე მისულა ნიგალის ხევში ლაშქრის შესაგროვებლად – „წამოემართა და მოიწია ხევსა ნიგალისასა და იწყო ძებნად ერისა, რათამცა ვითა განიმრავლა ლაშქარი თვისი“. იქვე აღნიშნულია, რომ შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალის მოსახლეობას არაბებმა ხარკი შეაწერეს – “და იყვნეს ხარკის მომცემელ სარკინოხთა ყოველნივე ხეენი შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი¹⁴“.

ნიგალი მურვან ერუს ლაშქრობის დროს უშუალო ასპარეზი გამხდარა არაბთა ლაშქრის თარეშისა, ამის შესახებ ჩვენ სარწმუნო ცნობებს ვხვდებით მატიანეებში, სადაც მოთხრობილია, რომ დასავლეთ საქართველოდან გადმოსულმა არაბთა სადამსჯელო ექსპედიციამ ჭოროხის ხეობის, ანუ ნიგალის გზით, „განვლო სპერი¹⁵“.

ძველი ქართული წყაროებიდან კიდევ ერთხელ მოიხსენიება ნიგალი „ქართლის ცხოვრების“ იმ ჩანართებში, რომელიც მიეწერება ვახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთა“ კომისიას და რომელშიც აღწერილია ანდრია პირველწოდებულის მიმოსვლები. აღნიშნულ ძეგლში ნიგალი ქვეყნის ბადალია, რადგან იგი აქ კლარჯეთის, კოლა-არტაანის თანატოლად წარმოდგება: ნიგალი ამ ძეგლში ნიგლას ფორმით სახელდება: ანდრია პირველწოდებული შევიდა „ქუეყანასა ქართლისასა, ნიგლას, კლარჯეთსა და არტაან-კოლას, სადაც იგი დაყო უამი ფრიად მრავალნი¹⁶“.

ნიგალის ხეობის შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის XVIII საუკუნის ქართველი მეცნიერი, ვახუშტი ბაგრატიონი¹⁷. იგი წერს: ჭოროხის მდინარის აღმოსავლეთის კიდეზედ არს ართვანი, ქალაქი მცირე, მოსახლენი არიან ვაჭარნი, და ამ ართვანის სანახებითურთ, ვიდრე ერგეს საზღვრამდე, ჭოროხის ხეობის იმიერ და ამიერ იწოდების ლიგანის ხეობად და

¹³ ქართლის ცხოვრება, I, ტექსტი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით დადგენილია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1955, გვ. 251.

¹⁴ იქვე, გვ. 377-378.

¹⁵ პ. ინგოროყვა, დასახ. ნაშრ., გვ. 383.

¹⁶ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 38.

¹⁷ ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1941.

არს ეს ლიგანის ხეობა, თვინიერ სივიწროვისა, ფრიად ნაყოფიერ ნარინჯით, თურინჯით, ლიმონით, ზეთისხილით, ბროწეულით, ლეღვით, ვენახით, ხილით შემკობილი”¹⁸.

ვახუშტი მიუთითებს, რომ ნიგალი შედიოდა ანჩის საეპისკოპოსოში: „ანჩაში იჯდა ეპისკოპოზი, მწყემსი ლიგანის-კეკისა გაღმა-გამოდმართისა გონიამდე, ფორჩხის ხეობისა და აჭარისა”¹⁹.

ნიგალისხევის ვახუშტისეულ საზღვრებს მეტ-ნაკლებად იმოწმებენ და ადასტურებენ ცნობილი მეცნიერები და მოგზაურები: ექვთიმე თაყაიშვილი, დიმიტრი ბაქრაძე, ზაქარია ჭიჭინაძე, იური სიხარულიძე და სხვები.

„ნიგალისხევი ხარხანის აღპურ მდელოებამდე ადის....., მას სურდა თავისი ბედი აღმოსავლეთით ბერთას ხევისათვისაც დაეკავშირებინა”²⁰ თუმცა დ. ბაქრაძის ნაშრომში „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში”²¹ მგზავრ ნეგაშევის მონათხრობით, ლიგანის საზღვრები სამხრეთით სცილდება ვახუშტისეულ საზღვრებს და პარხალსაც მოიცავს.

გ. ყაზბეგი ლიგანის ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარს პონტოს ქედზე, ჩხალისწყლის სათავეებში ასახელებს – „სოფელ ბორჩხასთან ჭოროხს მარცხნიდან ერთვის მდ. ჩაირ-სუ, რომელიც ლიგანასა და ლაზეთს შორის საზღვარს ქმნის”, ხოლო სამხრეთ-დასავლეთში ლიგანის პროვინციაში განიხილავს პარხალს, კლარჯეთის სამხრეთ ნაწილს, ნიგალის და შავშეთის გამყოფ საზღვრად კი, არტანუჯისწყალთან იმერხევისწყლის შესართავს ასახელებს²². „მიუდგომელი სივრცეა სათლელისწყლის სათავიდან იმერხევისა და არტანუჯის შესართავამდე, სწორედ აქ მდებარეობს საქართველოს ისტორიაში განთქმული ციხე წეფთა და არანაკლებ ცნობილი მონასტრები – ოპიზა და ბერთა, ... ეს ადგილები შავშეთის საზღვრებს გარეთ, ლიგანის პროვინციაშია, ...გორგოთხანიდან, რომელიც არტანუჯიდან შვიდი ვერსის დაშორებით მდებარეობს გზა მდინარის გაყოლებით გადის იმერხევისწყლის შესართავამდე, იმერხევისწყალზე იგი სახელდახელოდ ხიდზე გადადის და პროვინცია ლიგანაში შედის.....ლიგანის ტერიტორიაზე ჩვენ ვეწვიეთ ამ ტერიტორიის ყველაზე მიყრუებულ კუთხეებს – პარხლისა და კობაკის

¹⁸ იქვე, გვ. 136.

¹⁹ იქვე, გვ. 135.

²⁰ ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 3-4.

²¹ დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ.

²² გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, ბათ., 1995, გვ. 121, 141, 105-106.

ხეობებს”²³.

ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, „ლივანა იწყება მარადიდის ხეობიდან და თავდება კლარჯეთის მიჯნაზე”²⁴. სხვაგან იგი, ასევე, წერს: ლივანი ძველად იწყებოდა შესართავთან და იქიდან ართვინამდის მიემართებოდა. ართვანს იქით კი, ანუ ბერთას საზღვრიდან კლარჯეთი იწყებოდა. დღეს აქეთ კლარჯეთის ხსენება არავინ იცის, ყველა ლივანას უწოდებს ამ ადგილებს²⁵. სხვათა შორის, უნდა აღინიშნოს, რომ ზ. ჭიჭინაძე ნიგალის ხეობის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეს სხვადასხვა გეოგრაფიული პუნქტით შემოსაზღვრავს. ი. სიხარულიძეც მიუთითებს, რომ ნიგალისხევს შესაძლოა ბერთას ხევში ეძია სამეურნეო ცხოვრების ატრიბუტები²⁶. ექვთიმე თაყაიშვილი თავის ნაშრომში – „სამუსლიმანო საქართველო”²⁷ – აღნიშნავს, რომ ნიგალისხევი განცალკევებული ხევი არ ყოფილა, იგი მოიცავდა ჭოროხის ხეობის იმ ნაწილს, რომელიც დაახლოებით უდრიდა ართვინის ოლქის ტერიტორიას მდ. ჭოროხის ორივე მხარის ჩათვლით. სახელი ნიგალისხევი ოსმალებმა ლივანედ ანუ ლივანად შეცვალეს.²⁸

ექვთ. თაყაიშვილის აზრით, ლივანა ლიბანას სახით დღესაც დაცულია. ეს არის სოფ ჩიხორის ერთ-ერთი უბნის (მეჰელეს) სახელი. ავტორი იმეორებს ნიკო მარს²⁹. ლიბანს სოფელ ჩიხორის ერთ-ერთ უბნად დღესაც ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე³⁰.

აღ. ფრენკელიც ლივანის ყაზაში აღწერს ოიკონიმებს, რომელიც მოიცავს პარხალს და კლარჯეთის სამხრეთსა და აღმოსავლეთს³¹.

როგორც ჩანს, ვახუშტი ბატონიშვილი ჭოროხის იმიერ და ამიერში და ართვინის სანახებში ნიგალის დანარჩენ ტერიტორიასთან ერთად გულისხმობდა კლარჯეთის სამხრეთ და აღმოსავლეთ ნაწილს და პარხალსაც. ნიგალის საზღვრების შესახებ ამგვარი ცნობების არსებობა შემთხვევითი არ არის. ეს განპირობებული იყო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დაყოფის იმ რეჟიმით, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში იცვლებოდა აქ. კერძოდ, ნიგალი, როგორც აღვნიშნეთ, წერილობით წყაროებში პირველად მოიხსენება ადრე შუასაუკუნეებიდან. ამ პერიოდში იგი ქართლის საერისთავოს შე-

²³ იქვე, გვ. 87, 105-106, 121, 141.

²⁴ ზ. ჭიჭინაძე, მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში, ტფ., 1917.

²⁵ ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი, ემიგრაცია, ტფ., 1912, გვ. 17.

²⁶ ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 4.

²⁷ ექ. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 197-227.

²⁸ იქვე, გვ. 198.

²⁹ იქვე; Март Н. Я.-Дневник поездки в Шавшетию и Кларджетию, «Георгий Мерчул, Жизнь Григория Хандзтийского», СПб, 1911, с. 28, 79.

³⁰ ნ. ცეცხლაძე, შავშეთ-იმიერხევის ტოპონიმია, ბათ., 2000, გვ. 192.

³¹ Ал. Френкель, очерки Чуруксу и Батума, Тифлиси, 1879, с. 150-151.

მადგენლობაში შედიოდა, ხოლო IX საუკუნიდან იგი ტაო-კლარჯეთის სხვა ტერიტორიებთან ერთად ქართველთა საკურაპალატოში (ისტორიული ტაო-კლარჯეთი) იყო მოქცეული. გაერთიანებული ქართული ფეოდალური მონარქიის ფორმირების კვალდაკვალ ნიგალი საქართველოს ერთიანი მონარქიის შემადგენლობაში იყო. XII საუკუნეში ნიგალის მოსახლდრე პროვინციები იყო პარხალი (სამხრეთით), კლარჯეთი (აღმოსავლეთით), მურღული (დასავლეთით) და შავშეთი (ჩრდილოეთით).

უნდა აღინიშნოს, რომ ნიგალის (ნიგალისხევის) გეოგრაფიული საზღვრები, ქვეყნის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დაყოფიდან გამომდინარე, პირდაპირ არ მოიცავდა მის ყველა ნაწილს. ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ხშირად იცვლებოდა მისი პოლიტიკურ-გეოგრაფიული საზღვრები. ხშირ შემთხვევაში მის შემადგენლობაში ექცეოდა მეზობელი პროვინციების საზღვრები, ან იგი თვითონ კარგავდა კონტროლს თავის რომელიმე ნაწილზე. ძალიან ხშირად ნიგალის მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული ნაწილები – მურღული და ფორჩხა, არ იყო მის შემადგენლობაში. ეს უკანასკნელი XII საუკუნის II ნახევრიდან გურიის საერისთავოს საზღვრებში იყო მოქცეული, ხოლო თვითონ ნიგალი – კლარჯეთის.

XIII საუკუნის ბოლოს და XIV საუკუნის დამდეგს ნიგალი მურღულისა და ფორჩხის გარეშე სამცხე-საათაბაგოს შემადგენლობაშია, ხოლო XV ს. მურღულიც უკვე სამცხე-საათაბაგოს შემადგენლობაშია, ხოლო ფორჩხა სამცხის მთავარმა გურიის მთავარს გადასცა. XVI ს. I ნახევარში იმერეთის სამეფო მცირე ხნით ახერხებს ნიგალზე კონტროლის დამყარებას, თუმცა ამავე საუკუნის II ნახევარში ოსმალეთი იპყრობს ნიგალს. ამ დროისთვის ნიგალიც, მურღულიცა და ფორჩხაც ცალ-ცალკე პროვინციებს წარმოადგენდა.

ოსმალეთის დაპყრობების კვალდაკვალ ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულმა დაყოფამაც სახე იცვალა. ნიგალის ტერიტორიის დიდი ნაწილი მოექცა ახლად შექმნილი ჩილდირის ვილაიეთის (ახალციხის საფაშოს) შემადგენლობაში ლივანას (ნიგალის) სანჯაყის სახით, ხოლო ნიგალის მცირე ნაწილი – ფორჩხა მოექცა ტრაპიზონის ვილაიეთის გონიოს სანჯაყის შემადგენლობაში.

აღსანიშნავია, რომ ოსმალეთის მმართველობის დროს არსებობდა ლივანას ორი სანჯაყი: ლივანას სანჯაყი და პატარა (ნისფი) ლივანას სანჯაყი. ამ უკანასკნელის საზღვარი სამხრეთით თუხარისამდე გრძელდებოდა და მისი ერთ-ერთი დასახლებული პუნქტი ლივანა (პატარა ლივანა) იყო. ამ დროს ლივანას სანჯაყს ესაზღვრებოდა: დასავლეთიდან ტრაპიზონის ვილაიეთი, სამხრეთით – ფერთექრეჯის (ძვ. პარხალი) სანჯაყი, სამხრეთ-აღმოსავლეთით – ნისფი ლივანას და არტანუჯის სანჯაყები, ხოლო ჩრდილო-

ეთიდან – მაჭახლის სანჯაყი, რაც შეეხება ნისფი ლივანას საზღვრებს, მას დასავლეთიდან – ფერთექრეჯის და ლივანას სანჯაყები, ჩრდილოეთიდან – ლივანას და არტანუჯის სანჯაყები, ხოლო სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან არტანუჯის სანჯაყი ემეზობლებოდა.

XVIII ს. II ნახევარში ჩილდირის ვილაიეთს (ახალციხის საფაშოს) ტერიტორიული ცვლილებები თითქმის არ განუცდია, მხოლოდ ბორჩხის რაიონი, რომელიც ამ საუკუნის გარკვეულ პერიოდში ეკუთვნოდა ლივანას სანჯაყს, შევიდა გონიოს სანჯაყში (ტრაპიზონის ვილაიეთი). ამ დროს ვილაეთის შიდა ადმინისტრაციულ დაყოფაში მოხდა ცვლილებები. ლივანას და ნისფი ლივანას სანჯაყები გააერთიანეს, მას, ასევე, შეუერთეს ფერთექრეჯის ყოფილი სანჯაყის უდიდესი ნაწილი (ძვ. პარხალი). ამრიგად, ლივანას საზღვრები მნიშვნელოვნად გაიზარდა და მას ესაზღვრებოდა: ჩრდილოეთიდან – მაჭახლის სანჯაყი, დასავლეთიდან – ტრაპიზონის ვილაიეთის გონიოს, არხავის და ათინას ყაზები, სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან – ისპირის, ქისკიმის და ტაოსკარის სანჯაყები, აღმოსავლეთიდან – ტაოსკარის, არტანუჯის და იმერხევის სანჯაყები. ლივანას საზღვარი სამხრეთით ისპირამდე გრძელდებოდა.

XIX ს. ჩილდირის ვილაიეთის (ახალციხის საფაშოს) გაუქმების შემდეგ ვილაიეთის ყოფილი ტერიტორიები გადანაწილდა ტრაპიზონის და არზრუმის ვილაიეთებში. ლივანის სანჯაყის ნაცვლად შეიქმნა ლივანას ყაზა, რომლის ტერიტორია საგრძნობლად გაფართოვდა ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით. ჩრდილოეთიდან ლივანას ყაზას ესაზღვრებოდა ტრაპიზონის ვილაიეთის ადმინისტრაციული ერთეულები – მაჭახლის ნაჰიე, დასავლეთიდან – გონიოს, ხოფას და ხემშენის ნაჰიეები, სამხრეთიდან – ისპირის და ქისკიმის ნაჰიეები, აღმოსავლეთიდან – ტაოს, არტანუჯის და შავშეთის ნაჰიეები. ამ დროს ჩრდილო-აღმოსავლეთით ოპიზა ლივანის ყაზაში შედიოდა.

თუ შევადარებთ ერთმანეთს XVI ს. და XIX საუკუნის 20-იანი წლების ახალციხის საფაშოს რუკებს, დავინახავთ რომ დასავლეთ მესხეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დაყოფაში მნიშვნელოვანი ცვლილებებია მომხდარი, XVIII და XIX სს. მიჯნაზე ნაცვლად მსხვილი ლივებისა (სანჯაყები) უფრო წვრილი ადმინისტრაციული ერთეულები დომინირებენ³².

³² ზ. ცინცაძე, ჭოროხის აუზის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დაყოფა XIX საუკუნესა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, IX, თბ., 1980, გვ. 58-60

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლებული საქართველოს ისტორიული მიწა-წყლის დიდი ნაწილი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა და ახალ ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ დაყოფას დაექვემდებარა. ნიგალი მოექცა ქუთაისის გუბერნიაში მყოფ ართვინის ოკრუგის შემადგენლობაში³³.

ზემოთქმულიდანაც ჩანს, რომ ნიგალის ხეობის ისტორია საკმაოდ ტრაგიკულად წარიმართა XIII-XIV საუკუნეებში და შემდგომ პერიოდში. მონღოლთა მფარველობის ქვეშ მყოფ სამცხე-საათაბაგოსაც, რომელშიც შედიოდა ნიგალი, თურქმანთა ტომები შემოსევიან, „ვაშლოვნით წარსულნი თურქნი შთავიდეს მურღულს და ნიგალისხევს,“ ასეთი უცეპი თავდასხმის გამო, მათი ალაგმვა მხოლოდ ზოგან „უვალთა ადგილთა მოხერხდა“³⁴.

XV საუკუნის შუა ხანებში საქართველოს ერთიანმა მონარქიამ დაიწყო დაშლა. შინაგანი აშლილობით ისარგებლეს თურქებმა და სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველოს ოლქებს შეუტიეს.

1549 წელს ოსმალებმა სამცხე-საათაბაგოში ლაშქრობის შედეგად, „გარდა თორთუმისა, შემდეგი ციხეები და ადგილები დაიპყრეს: ნიხახი, ამირახორი, ახნაყალა, ფანახკერტი, მეორე ახნაყალა, თალხისა, ლივანა და სხვა. ი. ფეჩევის ცნობით ხსენებულ მხარეში დატოვებულ იქნა 15 ციხე, დანარჩენები მიწასთან იქნა გასწორებული. შემდეგ თორთუმი, თალხისი, ახნაყალა და ლივანის ხევი განსაზღვრული იქნა, როგორც ერთი სასანჯაყო ადგილი. იგი ებოძა ერთ-ერთ ბეგს“³⁵.

1555 წლის ირან-ოსმალეთს შორის დადებული ამასიის ზავით ლივანა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა ნაწილებთან ერთად ოსმალეთს ერგო.

„გურჯისტანის ვილაეთის დიდ დავთარში“ არ არის რეგისტრირებული ჩილდირის საფაშოს ოთხი სანჯაყი: შავშეთი, ფერთექრეტი, ლივანა და ნისფი ლივანა, რომლებიც იურთლუკისა და ოჯაკლიკის წესით მიცემული იყო კერძო მფლობელობაში. ჩილდირის ვილაეთის ჯაბა დავთარში ნაჩვენებია მხოლოდ მათი სანჯაყ ბეგების იურთლუკებისა და ოჯაკლიკების ხასების

³³ ნიგალის საზღვრები წარმოდგენილია საქართველოს ისტორიულ ატლასში მოცემული რუკების მიხედვით. ატლასის კომპიუტერული ვერსია მომზადებულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში. მთ. რედაქტორი დ. მუსხელიშვილი, გამომც. „არტანუჯი“.

³⁴ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. III, თბ., 1982, გვ. 141-142.

³⁵ მ. სვანიძე, საქართველო ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVIII სს., თბ., 1971, გვ. 64-65.

ყოველწლიური შემოსავალი, ხოლო თვით ამ სანჯაყების სოფლები, მცირე-ოღენის გამოკლებით, დავთარში არაა გატარებული³⁶.

საწყის ეტაპზე ოსმალებს დაპყრობილი ჰქონდათ ოლთისი, ყარსი, არტაანი და სხვა კლარჯ-მესხნი, მაგრამ შავშეთს, აჭარას და ლივანას, ზეგანს და არტანუჯს გვერდი აუარეს. მიზეზი ასეთი შემოვლითი დაპყრობისა იყო ის, რომ ხელი რომ ვახლოთ ამ მხარეებს, დაგვასწრებენ და დაგვეცემიანო³⁷. თუმცა გამუდმებული შეტევებით და ბრძოლებით ოსმალებმა 1545-1578 წწ. „დაიპყრეს მთელი ჭოროხის ბასეინი³⁸“. დიდი წინააღმდეგობა დახვედრიათ თურქებს მურღულელთა მხრიდან³⁹.

ლივანელები და მაჭახლელები მთელი აჭარის მოსახლეობასთან ერთად თავგანწირვით იბრძოდნენ ოსმალო დამპყრობლების წინააღმდეგ. 1650 წელს აჯანყდა ნიგალის ხეობის მოსახლეობა, ხოლო მურღულელები ოსმალთა მიერ ადგილობრივი მოსახლეობის ჯარში გაწვევის წინააღმდეგ გამოვიდნენ⁴⁰, 1685 წელს ლივანის მოსახლეობა ოსმალთა საგადახადო სისტემის წინააღმდეგ კვლავ გამოვიდა. ხელისუფლება იძულებული გამხდარა გაეთვალისწინებინა აჯანყებულთა მოთხოვნები⁴¹.

1582 წელს სამცხე-საათაბაგოს ბეგლარ ბეგის, მანუჩარ ათაბაგის, აჯანყებას თურქ დამპყრობელთა წინააღმდეგ ქვეყნის სხვა კუთხეებთან ერთად მხარს უჭერდა ლივანაც⁴².

ნიგალის ხეობის ანტროპონიმია – ტოპონიმოკაზე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის „ტბეთის სულთა მატინანე“⁴³.

XVI ს-ის მეორე ნახევრიდან 1878 წლამდე ნიგალი მიმდებარე ტერიტორიებით ოსმალო დამპყრობლების ხელში იყო. ამ დროის ისტორიამ ჩვენს ქვეყანაზე ცოტა რამ შემოგვინახა.

სხვადასხვა დროს ოსმალეთის ხელისუფლებამ დაპყრობილი ტერიტორია ვილაიეთებად^o, საკაიმაკამოებად^o, ყაზებად^o და ნაჰიეებად^o დაყო; მოგვიანებით კი – როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნიგალი ტრაპიზონის ვილაიეთ-

³⁶ ჩილდირის ეიალეთის ჯაბა დავთარი, (თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით მოამზადა ცისანა აბულაძემ, გამოკვლევა დაურთო მისეილ სვანიძემ), თბ., 1991, გვ. 85-86.

³⁷ ზ. ჭიჭინაძე, ოსმალოს საქართველო, ტფ., 1915, გვ. 32-33.

³⁸ ე. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 215.

³⁹ ზ. ჭიჭინაძე, ქართველთა გამაჰმადიანება ..., თბ., 1915, გვ. 14-19.

⁴⁰ აჭარის ხ. ახელედინანის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი №196, ფ.127-128, ზ. ჭიჭინაძის გამოუქვეყნებელი ხელნაწერების ფოტოასლები, ფ. 127-128.

⁴¹ რ. მაღაყმაძე, ლივანის ხეობა, თბ., 2008, გვ. 36.

⁴² მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 156-160.

⁴³ „ტბეთის სულთა მატინანე“, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თინა ენუქიძემ, თბ., 1977.

ში შემავალ ლაზისტანის საფაშოში° გააერთიანა. საფაშო სამ საკაიმაკამოდ იყოფოდა, ერთ-ერთი იყო ლივანის საკაიმაკამო, რომელშიც მაჭახლისა და ლივანის ყაზები° შედიოდა⁴⁴.

XVII საუკუნის ისტორიკოსი ევლია ჩელები ჩილდირის ვილაიეთში შემავალ 13 სანჯაყს შორის ასახელებს ორ ლივანას: ლივანასა და მცირე ლივანას, როგორც ცალკე დამოუკიდებელ ერთეულს⁴⁵. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია ვარაუდი, რომ „ლივანა დღევანდელი ნიგალის ხეობის სახელი ყოფილიყო, ხოლო „მცირე ლივანა“ – ართვინისა. საყურადღებოა ისიც, რომ ევლია ჩელები თავის წიგნში ართვინს არ ასახელებს. იგი ლაზისტანის სანჯაყში შემავალ 13 სანჯაყს შორის ჭოროხის მხარეში ჩამოთვლის მხოლოდ არტანუჯის, შავშეთის და მაჭახლის სანჯაყებს⁴⁶. აკად. დ. მუსხელიშვილის რედაქტორობით გამოცემულ საქართველოს ისტორიულ ატლასში⁴⁷ ნათლად ჩანს „ლივანას“ და „მცირე ლივანას“ ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული საზღვრები. ჩვენ, ზემოთ, იქ, სადაც ვმსჯელობთ ნიგალის საზღვრებზე, აღნიშნული გვაქვს, რომ პატარა ლივანას სანჯაყი ართვინიდან კარგა მოშორებით, სამხრეთში იყო და იგი ვერ იქნებოდა ართვინის სახელწოდება. უფრო მეტიც, თვით პატარა ლივანის სანჯაყში, სამხრეთით, თუხარისთან ახლოს, იყო დასახლებული პუნქტი ლივანას (ზოგიერთ წყაროში –პატარა ლივანა) სახელწოდებით.

XVII საუკუნის თურქი ისტორიკოსი იბრაჰიმ ფეჩევი თავის ისტორიაში ნიგალს ასახელებს „ლივანას“ სახელწოდებით. ცნობილი მეცნიერი სერგი ჯიქია მიუთითებს, რომ არაბული ანბანის ლ (ა) და დ (ა) ჰგავს ერთმანეთს⁴⁸.

ოსმალეთის ხელისუფლებამ დაპყრობილ ტერიტორიებზე პოზიციებისგანმტკიცების მიზნით მართლმადიდებელ რელიგიას შეუტია. გამაჰმადიანების პროცესს მოსახლეობა განსაკუთრებულ წინააღმდეგობას უწევდა. „იქ სჯუ-

⁴⁴ ვ. პალგრევი, აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოქჯის აღწერის მასალები, თარგმანი რ. სურმანიძისა, ბათ., 1972. იხსება აჭარის ხ. ახვლედიანის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, № 588.

⁴⁵ ევლია ჩელები, მოგზაურობის წიგნი, თურქულიდან თარგმნა კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გიორგი ფუთურიძემ, ნაკვ., I, თბ., 1971, გვ. 299.

⁴⁶ რ. მალაყმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 31.

⁴⁷ ატლასი მომზადებულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში. მთ. რედაქტორი დ. მუსხელიშვილი, გამომც. „არტანუჯი“ (კომპიუტერული ვერსია).

⁴⁸ იბრაჰიმ ფეჩევი, ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ტექსტი ქართულად თარგმანიურთ გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ს. ჯიქიამ, თბ., 1964, გვ. 102, 103.

ლის გამო დიდი ომი გამართეს და ნამეტარი აჭარაში, მაჭახელაში, პარხალში, ოლთისში, შავშეთს, ლივანას და სხვა ადგილებში⁴⁹.

ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, “ლივანელები სჯულის გულისათვის XVIII ს. 90-იან წლებამდე იბრძოდნენ, 1840 წელს აღმოჩნდა, რომ მურღულში გათათრებული (გამაჰმადიანებული – ე.ბ.) ქართველები ჩუმად ქრისტიანობდნენ და ეს ქართველი ქრისტიანები მთელი მურღულის ხეობის ქართველებსაც ამაგრებდნენ სჯულზე. ამათ მიმხრობილი ჰყავდათ თვით მოლა-ხოფილაჯები, ქრისტიანები გარკვეული რაოდენობა ყოფილა თხილაზროში, ძანცულში და სხვა, ქრისტიანობის სჯულისთვის 100 წელიწადი ოსმალთა წინააღმდეგ უბრძოლიათ და 100 წელიწადიც ამათ ქრისტიანობა შეუნახათ. დღისით მუსლიმანობას ასრულებდნენ და ღამით – ქრისტიანობას, ალილოს თქმა მურღულში 1870 წლამდე სცოდნიათ, დევესქელის მკვიდრთა გათათრება XIX საუკუნის 30-იანი წლებისათვის ძლივს მოხდა”⁵⁰. ბევრგან XIX საუკუნის შუა ხანებამდე საიდუმლოდ ასრულებდნენ ქრისტიანულ წესებს, სადღესასწაულო რიტუალებს. გ. ყაზბეგი პარხალის რაიონში ადასტურებს ქრისტიანული აღმსარებლობის რამდენიმე ქართული ოჯახის არსებობას. იქვე დასძენს, რომ „ქრისტიანული აღმსარებლობის ოჯახთა რიცხვი ხუთს უდრის, მაგრამ, ამბობენ, რომ აქ კიდევ არის 80-მდე ფარული ქრისტიანი, აქაურ ქრისტიანულ თემს ჰყავს თავისი მღვდელი, რომლის ხარისხი დებრაძეთა გვარის სამემკვიდრო საკუთრებად”⁵¹. მურღულისა და პარხალის ქრისტიან ქართველთა მომსწრეთ და მნახველთ ითვლებოდნენ გრიგოლ გურიელი და დიმიტრი ბაქრაძე⁵². ხშირად ოსმალეთის ხელისუფლება წოდებასა და ოქროს აძლევდა გამუსლიმანებულ ქართველებს, რათა ემუშავათ მოსახლეობაში სარწმუნოების შეცვლისათვის⁵³.

1664 წელს ანჩის საკათედრო ტაძრის გაუქმების შემდეგ 2 საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში ნიგალისხევს მღვდელმთავარი აღარ ჰყოლია, აქ მღვდელმთავრობის აღდგენა მხოლოდ ნიგალის შემოერთების შემდეგ მოხერხდა, როდესაც ეს მხარე კლარჯეთთან, ტაოსთან, ჭანეთსა და აჭარას

⁴⁹ ზ. ჭიჭინაძე, ოსმალის საქართველო, ტფ., 1915. გვ. 83.

⁵⁰ ზ. ჭიჭინაძე ქართველთა გამაჰმადიანება ..., ტფ., 1915, გვ. 31-36.

⁵¹ გ. ყაზბეგი, დასახ. ნაშრ., გვ. 146-147.

⁵² ზ. ჭიჭინაძე, დასახ. ნაშრ., ტფ., 1915, გვ. 31-36.

⁵³ იქვე, გვ. 53.

თან ერთად ბათუმ-შემოქმედის ეპარქიაში შევიდა⁵⁴.

ზ. ჭიჭინაძის მასალების მიხედვით, ოსმალეთის ხელისუფლების მხრიდან გამაჰმადიანების პროცესის გაძლიერების ფონზე ხეობის მოსახლეობის გარკვეულმა ნაწილმა ხსნა – ჯერ კათოლიკობის მიღებით, ხოლო შემდეგ – გრიგორიანობის აღიარებით სცადა⁵⁵.

ოსმალეთის ხელისუფლება მიზანმიმართულად ახორციელებდა დემოგრაფიული სურათის შეცვლას ისტორიული საქართველოს დაპყრობილ ტერიტორიაზე, ეს პროცესი არანაკლები სიმწვავეთ მიმდინარეობდა ნიგალში. „ლივანის ხევიდან წაყვანილ და გადასახლებულ ქართველთა რიცხვით ძველად საგსე ყოფილა მისირი, შამი და დიარბექირი⁵⁶“.

1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა ისტორიული ქართული მიწა-წყლის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის – ნიგალი.

1878 წლის ბერლინის ხელშეკრულებით ბათუმის ოლქი გადაეცა რუსეთს, მაგრამ დასავლეთის სახელმწიფოებმა ყველაფერი გააკეთეს იმისათვის, რომ ქართველ მუსლიმანებს მიეღოთ უფლება სამი წლის განმავლობაში (1879-1881 წწ.) წასულიყვნენ მუჰაჯირობაში. ხალხმა გული აიცრუა აქაურობაზე. „ჯარში გაწვევის ნაცვლად ფულადი გადასახადი მუჰაჯირობას უწყობდა ხელს.“ სოფ. ბორჩხა 137 კომლიდან 22-ზე ჩამოვიდა⁵⁷. მუჰაჯირებს ელოდა – მძიმე ხვედრი, შიმშილი, სიღატაკე.

1879 წელს ნიგალი და მაჭახელი დაცარიელდა. ნიგალის ხეობიდან ოსმალეთის შიდა რეგიონებში წასულა 25 000 კაცი. 1892 წელს მომხდარა დიდი გადასახლება მაჭახლიდან. ასეთივე ბედი ხვდა წილად აჭარლებს, შავშელებს, ლივანელებმა კი ზეგნელთ გადააჭარბეს და მარადიდის ახლომახლო სოფლები მთლად აიყარნენ და წავიდნენ, მათი სახლის საქონელი და

⁵⁴ სრულიად საქართველოს საკათალიკოსო სინოდის უწყებათა კრებული, 1928, გვ.6; ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 6.

⁵⁵ ზ. ჭიჭინაძე, საქართველოს დაკარგული სოფლები და ქართველი კათოლიკეები, ტფ., 1904, გვ. 31-39.

⁵⁶ ზ. ჭიჭინაძე, ქართველთა გამაჰმადიანება, ტფ., 1915, გვ. 10.

⁵⁷ ივ. ჯაიანი, წერილები შავშეთიდან. შეადგინა, შესავალი წერილი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო რ. სურმანიძემ, თბ., 1991.

ავეჯეულობა ოხერ ფასად იყიდებოდა, ლივანა თითქმის დაიცავდა⁵⁸.

ზაქარია ჭიჭინაძის ცნობით, 1893 წელს ნიგალის ხეობიდან დაახლოებით 20 000 კაცი გადასახლდა, ხოლო მურღულიდან, რომელსაც ის რატომღაც ცალკე ასახელებს, 8 000 კაცი წავიდა⁵⁹. ამ სავალალო პროცესს ადგილობრივ მოსახლეობაში მოწინააღმდეგეებიც ჰყავდა. ერთ-ერთი ასეთი გახლდათ ახმედ ეფენდი ხალვაში. „მიუხედავად იმისა, რომ ახმედ ეფენდი ხალვაში მცხოვრებთ აწყნარებდა და აშოშმინებდა, რომ ოსმალეთში ნუ წახვალთო, რუსნი არაფერს დაგიშავებენო, ისინი მაინც გადასახლდნენ, ამის გამო ლივანაში ბევრი სოფელი ისე დაცარიელდა, რომ იქ არავინ ცხოვრობს, სოფლები მთლიანად მოისპო, სახლები მთლად დაინგრა. ლივანიდან 2000 კომლი წავიდა⁶⁰“.

თურქეთის მთავრობას ისედაც შეცვლილი ჰქონდა ქართული პროვინციების დემოგრაფიული სურათი, ავად სახსენებელმა მუჰაჯირობამ კი თითქმის მთლიანად დააცარიელა ქართული მხარეები. რუსეთის მიერ თურქეთისაგან გათავისუფლებული ტერიტორიებიდან ხელოვნური პოლიტიკური მიდგომებით ქართული მოსახლეობა თურქეთის სხვადასხვა პროვინციაში წავიდა, აქ კი სხვა ეთნიკური მოსახლეობა, ძირითადად – თურქები ჩამოსახლდნენ. ჩვენი დაკარგული ტერიტორიის მდგომარეობა ამან უფრო ტრაგიკული გახადა.

რუსეთის მმართველობის დროიდან (1878 წ.) იწყება ჭოროხის აუზის ახალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. ამ დროს შემოუერთდა საქართველოს ჩილდირი, კოლა, ფოცხოვი, ოლთისი, არტანუჯი, ნიგალი. 1883 წელს შეიქმნა ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები. ართვინი გაიყო სამ უბნად, ართვინის, არტანუჯის და შავშეთ-იმერხევის⁶¹. თავის მხრივ, უბნები დაიყო სასოფლო საზოგადოებებად. ართვინის ოკრუგში გამოიყო ოღლაურის სასოფლო-საზოგადოება, სადაც გაერთიანებული იყო 27 სოფელი: ზედა მარადიდი, ბერძნევი, ბელღევანი, ბაშქოი, მირვეთი და სხვა⁶².

პირველი მსოფლიო ომის დროს ნიგალი რუსეთ-თურქეთს შორის საბრძოლო მოქმედებების ასპარეზად იქცა. საწყის ეტაპზე თურქებმა შეძლეს ხეობის სტრატეგიული პუნქტების დაკავება, თუმცა 1915 წლისათვის რუსებმა მოახერხეს პოზიციების დაბრუნება. აღსანიშნავია, რომ ნიგალი თურქე-

⁵⁸ ო. დიდმანიძე, ს. გოგიტიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 27

⁵⁹ ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი, ემიგრაცია, ტფ., 1912, გვ. 146.

⁵⁹ იქვე, გვ. 136.

⁶⁰ იქვე, გვ. 136-137.

⁶¹ Чорохский край (Военно-статистический очеркъ) выпускъ I, составилъ польковникъ Генеральнаго штаба – В. Я. Лисовскій, Тифлисъ, 1887, с. 46.

⁶² ო. დიდმანიძე, ს. გოგიტიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 34.

თის აგრესიის ობიექტად კვლავ იქცა საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის მმართველობის პერიოდში. 1921 წლის დასაწყისში თურქებმა ბათუმის ოლქის დაპყრობასთან ერთად კვლავ დაიკავეს ნიგალი. 1921 წლის მოსკოვის და ყარსის ხელშეკრულებების მიხედვით, ისტორიული ქართული მიწა-წყლის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის ნიგალის ხეობაც, თურქეთის შემადგენლობაში დარჩა, საქართველოს ნიგალის ხეობის რამდენიმე სოფელი (ქვ. მარადიდი, კირნათი, გვარა, მაჭახლისპირი, მირვეთი) შეუნარჩუნდა.

ჭოროხის აუზის ისტორიული ქართული რეგიონები ყოველთვის იქცეოდა ქართველი და უცხოელი მკვლევრებისა და მოგზაურების ყურადღებას. ამ მხარეებში სხვადასხვა დროს მოგზაურობდნენ და მნიშვნელოვანი ჩანაწერები, დღიურები და ნაშრომები შექმნეს ქართველმა და უცხოელმა მკვლევარ-მოგზაურებმა. ეს საკითხი ჩვენ მონოგრაფიულად შევისწავლეთ და გამოვეცით წიგნი⁶³, ამიტომ აქ მოკლე მიმოხილვით შემოვიფარგლებით.

დიმიტრი ბაქრაძის გადმოცემით, მთელი ლაზისტანის საფაშოში ლივანა ყველაზე ნაყოფიერი მხარე ყოფილა. ” აქ მოჰყავთ საუკეთესო ხარისხის სელი, რომელიც ლივანური სელის სახელით იყო ცნობილი. აქაური აბრეშუმიც ხარისხით სჯობდა ბათუმის აბრეშუმს. განთქმული იყო ლივანური ზეთისხილი, რომელიც გასაყიდად გაჰქონდათ ოდესაში, კონსტანტინოპოლში, თბილისსა და ახალციხეში”⁶⁴.

1887 წელს პ. უმიკაშვილი ლივანელთა შესახებ წერდა: ისინი „ძალიან მშვენიერი შეხედულებისა, ფხიზელი და კარგი გარეგნობისანი არიან. ხალხი წმინდათ, მშვენიერათ და ტკბილად ქართულითა ლაპარაკობს”⁶⁵.

ფრანგი ორიენტალისტი – ჟან მურიე, 1884 წელს ჩამოვიდა საქართველოში. იგი თავის წიგნში მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის ნიგალის ხეობის შესახებ⁶⁶.

ჟ. მურიეს მიხედვით, „ბათუმის ოლქის მკვიდრი მოსახლეობა ეკუთვნის ქართულ რასას, სუფთა ქართველებს. მაკრიალისა და ჩხალის ხეობების გარდა, ყველანი ქართულად ლაპარაკობენ. მაკრიალის ხეობის მოსახლეობის ენა თურქულისა და ლაზურის ნარევია, ხოლო ჩხალის ხეობაში ქართულისა და ლაზურისა“ (დღეს კი – თურქულისა და ლაზურისა, გამონაკ-

⁶³ ე. ბერიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ონომასტიკა° XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველ და უცხოელ მკვლევართა შრომებში, ბათ., 2006.

⁶⁴ დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 25.

⁶⁵ პ. უმიკაშვილი, ოსმალის საქართველო – ლივანა და კლარჯეთი, გაზ. „ივერია”, №21 1877.

⁶⁶ ჟ. მურიე, ბათუმისა და ჭოროხის აუზი, ფრანგულიდან თარგმნა და გამოსცა იზა ლორთქიფანიძემ, ბათ., 1962.

ლისის სახით – ქართულის, ე. ბ.)⁶⁷. ავტორი ნიგალის ხეობაში შემავალ ცალკეულ პატარა ხეობებს მოიხსენიებს სოფლების სახელებით. მაგ. – ბელღევანი, ჩხალი, მურღული და აღნიშნავს, რომ „ხეობები მდინარეების სახელებით იწოდებიან“. ყველაზე სამხრეთით გამოკვეთს დიდ თეფესა და მთა ციალს შორის მდებარე ციხილეთის ხეობას, სადაც გაშენებულია ქალაქი ართვინი და ქალაქი ქათილი(-ებ)⁶⁸. ჩვენი აზრით, ნიგალის ყველაზე სამხრეთი ხეობა, რომელსაც ავტორი აღნიშნავს, როგორც ციხილეთი, უნდა იყოს ჭიხილეთი, რომელსაც პროფ. ი. სიხარულიძე ართვანის ქვეყნის დედახევს უწოდებს.

ჟან მურიეს მიერ დასახელებული ქალაქ ქათილის ლოკალიზაცია ჭირს. იგი შეიძლება მივიჩნიოთ ნასოფლარად ხატილის წყლის ხეობაში. ხოლო ქათილის ხეობად ვიგულისხმობთ ხატილას ხეობა. მთა ციალში კი ავტორი, სავარაუდოდ, მთა ტრიალს უნდა გულისხმობდეს.

ჩხალის ხეობას მოგზაური შემოსაზღვრავს დაღისტიფესა და ზელონადაღს შორის. აქვე მოიხსენიებს ბელღევანსაც, რომელსაც ჩრდილოეთით საზღვრავს ყარაშალვარის (თანამედროვე თხილნარი და ჭარნალი – ე.ბ.) მთის ტოტი⁶⁹.

ზელონადაღი დასტურდება, ხოლო დაღისტიფე, არ გამოვრიცხავთ, რომ იყოს დღევანდელი სულთან სელიმის მთა („სულთან სელიმ თეფესი“). ორივე ტოპონიმში გამოიყოფა თურქული სიტყვა „დაღ“, რაც თურქულად მთას ნიშნავს.

ჟ. მურიე ჩხალის ხეობაში ადასტურებს სოფელ როქს: „ჩხალის ხეობაში, ჭოროხის მარცხენა ნაპირზე, მდებარეობს სოფელი როქი, იქ აკეთებენ კრამიტს, აგურს და თიხის ჭურჭელს და ეს ნაწარმი ვრცელდება სამდინარეო გზით მთელ ოლქში. როქში პატარა ნავსადგურია „რამდენიმე პატარა დუქნით. ყოველ პარასკევს “იმართებოდა ბაზრობა”⁷⁰“. ავტორი, ასევე, ასახელებს სოფელ კოპარგეთს მურღულის ხეობაში.

ტოპონიმი როქი აქ ვერ დავადასტურებთ. შეიძლება იგი მოვიაზროთ მდ. ჩხალის ჭოროხთან შეერთების ადგილას მდებარე ბორჩხის ერთ-ერთ უბ-

ნად, მაგ., გუნდოღლუ მაჰალედ, ან ჩხალის ხეობის სოფელ მამანათის უბანთაგან რომელიმედ, სადაც ჩხალა ერთვის ჭოროხს, ხოლო, კოპარგეთი უნდა იყოს მურღულის დღევანდელი სოფელი კაბარჯეთი.

⁶⁷ ჟ. მურიე, ბათუმისა და ჭოროხის აუზი, ფრანგულიდან თარგმნა და გამოსცა იზა ლორთქიფანიძემ, ბათ., 1962, გვ. 13.

⁶⁸ იქვე, გვ. 17.

⁶⁹ იქვე.

⁷⁰ იქვე, გვ. 19.

ჟან მურიე ართვინთან ახლოს „ასახელებს ორჯოხს,“ სადაც მარმარილოს მდიდარი საბადოებია⁷¹. სოფელი ორჯოხი დასტურდება ართვინის რაიონში, რომელსაც ჰქვია თურქული სახელი - ორუნლუ. ასევე ავტორი იმოწმებს სოფ. თოღგომს, თაღგამის, თარგმას ფორმით. სოფ. თოღგომი მდებარეობს მდ. ჭოროხის მარჯვენა ნაპირზე, პატარა უსახელო ხევის მარცხენა მხარეს. თოღგომის თურქული სახელწოდებაა სალკიმლი.

ავტორი აღწერს ქ. ართვინსაც: „ართვინში შესასვლელთან ძველი ღამაზი ხიდა. ქალაქი თავისი დანგრეული ციხით ტერასებზეა გაშენებული და ჭოროხის მარცხენა ნაპირზე სართულებად არის აღმართული ზეთისხილისა და ლეღვის ხეების მშვენიერი ტყის ახლოს. მაზრის^o მთავარ ქალაქს სამი გარეუბანი აკრავს (კალფა, კაიპერტი, კარტზული). ქალაქში 5862 მოსახლეა, სომეხი გრიგორიანები, სომეხი კათოლიკები და ბოლოს, მუსლიმანები. არის ხუთი მეჩეთი, ოთხი – კათოლიკური და ერთი – გრიგორიანული ეკლესია...⁷².

ჟან მურიეს მიერ დასახელებულ ქ. ართვინის უბანთაგან კალფა ამავე სახელით გვხვდება, კაიპერტი-ჰაიპეტი ფორმით, კარტზული კი, სავარაუდოდ, კორძული უნდა იყოს. ჟ. მურიეს ჩანაწერებს არსებითი მნიშვნელობა აქვს ნიგალის ხეობის ყოველმხრივი შესწავლისათვის.

ნიგალის ხეობის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის გ. ყაზბეგი, რომელმაც 1874 წელს იმოგზაურა ამ რეგიონებში. ავტორი აღწერს გზებს, მდინარეებს, დასახლებულ პუნქტებს, ყურადღებას აქცევს მხარის სოფლის მეურნეობას, ისტორიასა და ეკონომიკურ პოტენციალს, ახასიათებს ნაოსნობას ჭოროხზე. მიმოიხილავს ვაჭრობისა და გზების მშენებლობის პერსპექტივებს.

გ. ყაზბეგის მიხედვით, „ართვინი მდებარეობს პონტოს ქედთან, კარჩხალის შემაერთებელ ნაპრალში..., სულ ქალაქში ოთხი ქრისტიანული ეკლესიაა, ოთხი – კათოლიკური, ერთი – გრიგორიანული და ხუთი მეჩეთი..., 2000 სახლია, რომელთაგან 100-მდე სომეხ გრიგორიანელებს, 600 სომეხ კა-

⁷¹ ჟ. მურიე, ბათუმისა და ჭოროხის აუზი, ფრანგულიდან თარგმნა და გამოსცა იზა ლორთქიფანიძემ, ბათ., 1962, გვ.19.

⁷² იქვე, გვ. 45.

თოლიკებს, დანარჩენი – მაჰმადიანებს ეკუთვნის”⁷³.

გ. ყაზბეგს ყურადღების გარეშე არ რჩება ნიგალის ხეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დასახლებული პუნქტი – ბორჩხა. იგი წერს: „გარეგნულად ბორჩხა სოფელს არ ჰგავს. აქ 80-მდე კოხტად აშენებული სახლია, რომელთაც არავითარი ხის სამეურნეო მინაშენი არა აქვს, ყველა მცხოვრები „ნავთმშენებლობას“ მენავეობას და თიხის ჭურჭლის დამზადებას მისდევს⁷⁴. იქვე ავტორი აღნიშნავს იმასაც, რომ „ჭოროხის სანაპიროს მცხოვრებლები სუფთა ქართულს ლაპარაკობენ. ისინი ლამაზი ტიპით და კარგი გონებრივი თვისებებით გამოირჩევიან. ეს ქვეყანა ოდითგანვე სუფთა ქართული რასის აკვანს წარმოადგენდა და ახლა, ბედის უკუღმართობის მიუხედავად, შეინარჩუნა თავისი ძველი ღირსებები”⁷⁵.

გ. ყაზბეგი ნიგალის ხეობაში ასახელებს სოფლებს „ცრიასა და ორჯოხს“, ორჯოხზე ზემოთ მოგახსენეთ, ცრია კი დღევანდელი სოფელი სირია უნდა იყოს. ამ ტერიტორიაზე არ დაგვიფიქსირებია „ოქროსწყლის სადგომი“, რომელიც დიმიტრი ბაქრაძესთანაც გვხვდება⁷⁶, თუმცა წყალოქროს სათესი ჩავინიშნეთ სოფელ ზედა მარადიდში. ართვინის თალიანი ხიდი, რომელზეც ავტორი მიუთითებს, დღეს ჭოროხზე აღარ გვხვდება, აქ აშენებულია დიდი, თანამედროვე ხიდი.

ავტორის მიერ აღნიშნული ერთ-ერთი უბანი კორსუმი, დღევანდელი კორძული უნდა იყოს.

„ლივანის ბეგები ახალციხელი ათაბაგების შთამომავლები არიან. აქაური ბეგები ამბობენ, რომ მხოლოდ ისინი მიეკუთვნებიან ცნობილ გვარს“... ართვინში ჩვენი ჩამოსვლის დღეს გავიცანით ლივანის ახალგაზრდა ბეგი, შერიფ ბეგ აჭარელის ძმის (თუ დის) შვილი...⁷⁷.

ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შესწავლის საქმეში აქტიურად ჩაებნენ სხვა ეროვნების მკვლევრებიც, ე. ვეიდენბაუმი, ვლ. ლი-სოვსკი და სხვები.

ცნობილი რუსი კავკასიოლოგი, ისტორიკოსი და მოგზაური ევგენი ვეიდენბაუმი ამ მხარეებში მოგზაურობდა 1878 წლის ოქტომბერ-ნოემბერში. შედეგები ამავე წელს – გაზეთ „კავკაზში“, ხოლო 1901 წელს თავის მონო-

⁷³ გ. ყაზბეგი, დასახ. ნაშრ., გვ. 109.

⁷⁴ იქვე, გვ. 116.

⁷⁵ იქვე.

⁷⁶ დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 41.

⁷⁷ იქვე, გვ. 112.

გრაფიაში – „კავკასიური ეტიუდები“ - გამოაქვეყნა⁷⁸. ეს მხარე მაშინ აღწერა, როცა ის ბათუმიდან ართვინამდე მოგზაურობდა ფეხით და უკან ბრუნდებოდა გემით. ავტორი აღნიშნავს, რომ მისი ცნობები ამ მხარის შესახებ შემოკლებული და არასრულია. მიუხედავად ამ გარემოებისა, მან მაინც დაბეჭდა თავისი ჩანაწერები სრულიად უცნობი ან ნაკლებად შესწავლილი მხარის შესახებ, რადგან მკითხველისათვის შეიძლება მაინც მნიშვნელოვანი და ახალი ცნობები ყოფილიყო.

ავტორი აღნიშნავს კალასკურისწყლის საკმაოდ ფართო ხეობას, ჩაირსუს (ჩხალისწყალი), მურღულისწყალს, ხატილა-სუს. ასახელებს სოფლებს: შუახევს, ბორჩხას, ახალდაბას (სოფ. უბანი – ადაგული, – ე.ბ.), ორჯას (სოფლის უბანი – დამფალი, – ე.ბ.), აკანას (ასეთი ვერ დავადასტურეთ – ე.ბ.), ირსას, ომანას, სინკოტს, კოპარს (ავტორი ამ ტოპონიმში უნდა გულისხმობდეს მურღულის რაიონის სოფელ კოპარგეთს – ე.ბ.) და ბოლოს აღწერს ართვინს.

ინგლისის კონსული ტრაპიზონში ჯ. პალგრევიც ახასიათებს ნიგალის ხეობის მცხოვრებლებს: „გარეგნობით, ზნე-ჩვეულებითა და შეიარაღებით ისინი აჭარლებს ჰეგანან⁷⁹“. მისივე ცნობით, აქ დიდი რაოდენობით საგანგებოდ მზადდებოდა სელისა და შალის ქსოვილები, განსაკუთრებით – ბორჩხაში, მარადიდსა და წითურეთში. ქსოვილების ნაჭერი 50 პიასტრი ღირდა, ბორჩხაში მოყვანილი აბრეშუმის პარკი ვეროპაში იგზავნებოდა⁸⁰. წითურეთი დღეს არ დასტურდება, შესაძლოა, იგი ნასოფლარია. ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, მუჰაჯირობის დროს წითურეთი მთლად გადასახლდა⁸¹.

ჯ. პალგრევიც ართვინს ლივანას უწოდებს. აქ მოსახლეობის შემადგენლობის მხრივ შემდეგი სურათი იყო: მაჰმადიანები – 3 520 სული, არმიანი კათოლიკები (სომეხი კათოლიკები – ე.ბ.) – 2810 სული, გრიგორიანები – 840 სული, სულ 7170 სული. ადგილობრივი მუსლიმანები ქართული წარმოშობისაა. თვითონ კაიმაკამი დანიშნულია ქართული წარმოშობის ადგილობრივი

⁷⁸ Е. Д. Вейденбаум, Кавказские этюды, I, Тифлиси, 1901.

⁷⁹ Дж. Палгрев, отчет консула лет 1872 г. о берегах лазистана, ИКОИРГО, Т., VII Тифлиси, 1881, с. 57-58.

⁸⁰ ვ. პალგრევიც, აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოლქის აღწერის მასალები, თარგმანი რ. სურმანიძისა, ბათ., 1972. ინახება აჭარის ხ. ახველდიანის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, № 588, ფ. 49.

⁸¹ ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი, ემიგრაცია, ტფ., 1912, გვ. 135.

ბეგებიდან⁸². მისივე ცნობით, ლივანეს სავაჭრო და ადმინისტრაციული ცენტრი იყო ლივანე ანუ ართვინი⁸³.

ნიგალის ხეობის შესახებ საინტერესო მასალებს გვაწვდის ალ. ფრენკელი⁸⁴. ის აღნიშნავს, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ნიგალის ხეობის ერთი ნაწილი (კირნათი, მარადიდი) შედიოდა გონიოს ნაპიეს შემადგენლობაში. ამ დროს ზედა მარადიდში ცხოვრობდა 100 ოჯახი, 250 სული, ქვედა მარადიდში – ამდენივე ოჯახი, 230 სული, ბერძნევიში – 20 ოჯახი. ხოლო ქვ. მარადიდში, უბან ძაბლავეთში (ტექსტშია ზაბლავეთი) – 30 ოჯახი⁸⁵. მის მიერ დასახელებულ სოფელთაგან ბერძნევი ახლა ზედა მარადიდის უბანია, ოღლაური (ოღლავი), კინცხურეთი და ზედუბანი კი, სოფელ ხების უბნებია. ოღლაური (ოღლავი) არის სოფელ კირნათშიც. ალ. ფრენკელის სიაში ოიკონიმებად⁸⁶ ჩამოთვლილი სახელები დღეს უბნებად გვხვდება, მაგალითად: კოსტანეთი – ხებაში, ორჯი – დამფალში, ოხორჯინი – შუახევში. ადრე მამანათი ორ სოფლად იყო, ზედა და ქვედა, ახლა ერთი, გაერთიანებული მამანათი გვაქვს. დროთა განმავლობაში ტოპონიმთა, ოიკონიმთა სახელწოდებები მეტწილად შეცვლილია, ან მთლიანად თურქული სახელწოდებით არის წარმოდგენილი ენობრივი (ფონეტიკურ-მორფოლოგიური) ცვლილებების და თურქულ-ქართული ორთოგრაფიის გამო. მაგალითად ბეშაული//ბეშავრი//ბეშადილ, ძაბლავეთი//ზაბლავეთი, ქალასკური//ქლასკური, სამახრევი//სამხრევი, კვირიკარი, კვირიკალი და სხვა.

წარმოგიდგინო ჩვენ მიერ ჩაწერილი ოიკონიმების შედარებას ალ. ფრენკელის მიერ ჩაწერილ ლივანის სოფელთა სახელწოდებებთან (**იხ. დანართი №1**).

ნიგალის აღწერისას, ჩვენ შემოვიფარგლეთ ჭოროხის შუა და ქვემო წელის სოფლებით, ართვინის ჩრდილო-აღმოსავლეთით სოფელ თოღგომითა და სამხრეთ-აღმოსავლეთით სოფელ მელოთი, რის გამოც ფრენკელის ლივანის ოიკონიმებთან ჩვენი ტოპონიმური მასალის სრულყოფილი შედარება ფაქტობრივად ვეღარ მოხდა, ვერ მოხდა, აგრეთვე, იმიტომ, რომ მის მიერ აღწერილ და ჩამოთვლილ სოფელთა სახელწოდებების დიდი ნაწილი არ ემ-

⁸² ვ. პალგრევი, აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოლქის აღწერის მასალები, თარგმანი რ. სურმანიძისა, ბათ., 1972. ინახება აჭარის ხ. ახველედიანის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, № 588, ფ. 15.

⁸³ ვ. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 198; პალგრევი ვ. აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოლქის აღწერის მასალები, თარგმანი რ. სურმანიძის, ბათ., 1972. ინახება აჭარის ხ. ახველედიანის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, № 588, ფ. 15.

⁸⁴ Ал. Френкель, Очерки Чуруксу и Батума, Тифлиси, 1879.

⁸⁵ იქვე. გვ., 118-119

თხვევა, ან საორჭოფოდ ემთხვევა მის თანამედროვეთა მიერ მოწოდებულ მასალასაც კი, უცხო სმენას ოიკონიმები შეცდომებით აღუქვამს.

აღ. ფრენკელი ასახელებს ლივანას, ართვინს, ნიგალის სოფლებს, მარადიდს (ზედა და ქვედა), მირვეთს, ოღლაურს, კატაფხიას, ზედუბანს, კინცხურეთს და სხვ.

ნიგალის ხეობის შესახებ საკმაოდ ამომწურავ ცნობებს გვაწვდის XIX საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთის გენერალური შტაბის პოლკოვნიკი ვლ. ლისოვსკი⁸⁶. თავის ნარკვევში ავტორი ასახელებს ჭოროხის მხარის, კერძოდ, ჩვენი საკვლევი რეგიონის – ნიგალის ხეობის საზღვრებს, მთებს, მდინარეებს, სამიმოსვლო გზებს. მოცემული აქვს მხარის ტოპოგრაფიული⁸⁷, ეთნოგრაფიული და ეკონომიკური მიმოხილვა.

ავტორის მიხედვით, მდ. ჭოროხი მრავალ შენაკადს იერთებს, კერძოდ, მას ერთვის მარცხნიდან: ბელღევანი, ჩხალა (ჩხალისწყალი), მურღული და ხატილა.

მეტად საინტერესოა ნაშრომზე დართული დამატება – ჭოროხის მხარის დასახლებული ადგილებისა („Списокъ населенныхъ местъ чорохскаго края“), რომლისგანაც ამოგვრიბეთ ნიგალის ხეობის ტოპონიმები და გავაკეთეთ შედარება ჩვენ მიერ შეკრებილ მასალასთან (იხ. დანართი №2).

ლისოვსკის სოფელთა სიაში არ არის აღნიშნული სოფელი არჩვეთი, რომელიც აღნიშნული აქვთ სხვა მკვლევრებს და რომელიც დღეს გვხვდება ამავე სახელწოდებით, თურქულად – ორუჯულარ.

ფრენკელის და ლისოვსკის მასალები დღეს უკვე ღირებული წყაროა შედარებისა და ანალიზისათვის, მხარის ონომასტიკის შესწავლისათვის, თუმცა, სახელები რუსული ტრანსკრიფციითაა წარმოდგენილი და ზოგჯერ ამის გამო ჭირს შესატყვისი სწორი ქართული ფორმის დადგენა.

ვლ. ლისოვსკის მიერ შედგენილ სიაში ჩანს ზოგიერთი უზუსტობა. კერძოდ, ავტორი სოფელ არავეთს ასახელებს გონიოს სამამასახლისოში (ნიგალის არავეთი), ასევე – არტანუჯის რაიონში, სადაც ეს სოფელი ცნობილი არ არის.

ეფიქრობთ, ავტორის მიერ დადასტურებული სოფელი „Ногай“ სოფელ იბრიქლის⁸⁸ ერთ-ერთი უბანი – ნიგია უნდა იყოს, ასევე იგი ართვინის რაიონში ასახელებს სოფელ ბაშქოის (ბაშქეის ფორმით), ბაშქოი დღეს, ნიგალში გვხვდება მურღულსა და ბელღევანში, ჩხალის ბაშქოის ახლა ფინდიკლიქოი ჰქვია.

⁸⁶ Чорохский край (Военно-статистический очеркъ) выпуск I, составил Польковник Генерального штаба В. Я. Лисовский, Тифлисъ, 1887.

ხალვაში ვლ. ლისოვსკის ცალკე სოფლად აქვს მოხსენიებული. ამჟამად იგი მხოლოდ გვარსახელად დასტურდება ზედა მარადიდში.

ვლ. ლისოვსკის მონაცემებს უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს რეგიონის ტოპონიმიაზე საერთო სურათის შესაქმნელად.

მეტად საინტერესო და მრავალმხრივ მონაცემებს გვაწვდის ჭოროხის ხეობის სოფლების, მოსახლეობის ყოფითი კულტურის შესახებ მკვლევარ-მოგზაური ნ. შავროვი⁸⁷. იგი დეტალურად აღწერს მარშრუტებს ბათუმიდან არტანუჯის, ართვინისა და ორჯოხის მიმართულებით. ავტორის ცნობების მიხედვით, ბათუმიდან ამ პუნქტებისაკენ მიემართება რამდენიმე მნიშვნელოვანი გზა, მათ შორის: I - ბათუმი-აჭარა-ბენარი, სადაც ეს გზა უერთდება ახალციხე-აბასთუმნის გზატკეცილს; II-ბათუმი-ართვინი-ორჯოხი-არტანუჯი; III-ართვინი-ორჯოხი.

ბათუმი-ართვინის მარშრუტზე ავტორი ასახელებს ნიგალის ხეობის სოფლებს და გვაძლევს მოსახლეობის რაოდენობრივ მაჩვენებელსაც⁸⁸, კერძოდ, აღწერილია: მაჭახლისპირი (15 კომლი, 81 მცხ.) მთა „ხედის მთა“, („Хедис-мта“), ახალდაბა, მურღულის ხეობა, ქვ. მარადიდი (39 კომლი, 153 მცხ.), ზედა მარადიდი (69 კომლი, 260 მცხ.), ოღლაური, ხინწკანა (28 კომლი, 108 მცხ.). ამ სოფელში მოჰყავთ ვაშლი, რომელიც გასაყიდად მიაქვთ ბათუმში, ხეობა (23 კომლი, 158 მცხ.), აქ არის ბაზარი.

ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მდ. ხედის ლამაზ ხეობას. ამ ხეობის ჭოროხთან შეერთების ადგილზე არის ვაკისი, სადაც გაშენებულია სოფელი შუბანა. აქ ცხოვრობს 26 კომლი, 132 მცხოვრებით. შაბაური 53 კომლი, 132 მცხოვრებით. მარჯვნივ – ქარტაში. მოგზაური აღწერს ქლასკურის ხეობასაც. აღნიშნავს, რომ ხედისა და ქლასკურს შორის ჩამოდის პატარა მდ. კინცხურეთი, ავტორი ასახელებს სოფლებს ხინცხანას (ხინწკანა), კინცხურეთს (18 კომლი, 86 მცხ.), სოფ. ქლასკურს (125 კომლი, 556 მცხ.), მთებს – ქვახერხასა და ქვაწყალას, სოფ. ბორჩხას (53 კომლი, 265 მცხ.), ხეობა იხხალი-სუ (ჩხალის ხეობა, დევისწყლის ქედი, მდ. დევისწყალი, სოფ. ნაგვია, ტრაპენი და დამპალა, ადაგული, ორჯი, თხანაძური, ახალდაბა (23 კომლი, 117 მცხ.), პატარა სოფელი ნავდაროლდი ჭოროხის პირას, ქართლა, ბეშავრი (60 კომლი, 414 მცხ.), კვარცხანა, სვეტის⁹ დელე, სინკოთი (93 კომლი, 461 მცხ.), მდ. ხატილა-სუ, სოფ. უზურმა, ნაჯვია, მთე-

⁸⁷ Н. И. Шавров, Краткое описание маршрутов от Батума до Бенары и до Орджоха и оть Артвина до Ардануча, Записи Кавказского отдела Императорского русского географического общества, книга XXVI, выпуск г. Тифлисъ, 1907.

⁸⁸ იქვე გვ. 17-38.

ბი „Луджи килиси“, სოფლები: ლომაშენი, სვეტი, სვეტიბარი⁸⁹.

ცნობილია, რომ ხედის მთა მდებარეობს დაახლოებით სარფის სასახ-
ღვრო ზოლის გასწვრივ, მაგრამ აქ მოცემული აღწერილობით, ავტორი უნ-
და გულისხმობდეს მდ. ხებისწყლის ღამაზ ხეობას, რადგან დასახელებუ-
ლი სოფლები: ხინჭანა, შუბანი, საბაური, ქერტაში და კინცხურეთი დღეს
სოფელ ხების უბნებია. დასახელებში მომხდარია ფონეტიკური ცვლილებები.
ნაგვია – დღევანდელი ნიგია უნდა იყოს, სოფელ იბრიქლის უბანი. ლომა-
შენი – სოფელ სვეტის უბანი, ხოლო ახალდაბა – სოფელ ადაგულის უბა-
ნი. თხანაძური უნდა იყოს სოფელი თხილაზრო, ხოლო უზურმა – ხატილას
მარცხენა სანაპიროზე, სოფელ ომანას დღევანდელი უბანი – ურძუმა//ურ-
ზუმა. ნავდაროდლი სოფელ ირსაშია, ტოპონიმი ქვახერხა, დავაფიქსირეთ
ჩხალის წყლის ხეობაში, სოფელ ბაშქოში – როგორც მთა, ხოლო რო-
გორც ტყე, სოფელ მაქრეთში. მთა – ქვაწყალა ისევ საძიებელია, რაც შეე-
ხება მთებს: ლუჯი ქილისი, შეცდომაა, უნდა იყოს გურჯი ქილისი, – დას-
ტურდება ბორჩხაში, მთა ქვახიდა დავაფიქსირეთ მურღულის რაიონის სოფ-
ლებში გურბინსა და დამარში. ასევე იაილა ქვახიდი – დამარში. სხვა, ყვე-
ლა დასახელებული ტოპონიმი, ემთხვევა ჩვენ მიერ აღწერილ მასალას.

უნდა აღინიშნოს, რომ დღეისათვის, გეოგრაფიულ სახელწოდებათა
დიდი ნაწილი ოფიციალურად შეცვლილია თურქული სახელებით,
შესაბამისად ახალ თაობაშიც დამკვიდრებულია ეს ახალი, თურქუ-
ლენოვანი ტოპონიმები, ხოლო ადგილებს ქართული სახელებით მოიხსენი-
ებს მხოლოდ ჩვენებური ასაკოვანი ხალხი. სამწუხაროდ, ქართულენოვანი
ტოპონიმი თანდათან ეძლევა დავიწყებას.

მარშრუტი: ართვინი–ორჯოხი. აქ აღწერილია შემდეგი სოფლები: იშხა-
ბილი (33 კომლი, 223 მცხ.), ცრია (დღევანდელი სირია – ე.ბ.) ორჯოხი
(დღევანდელი ორუჩლუ) (60 კომლი 400 მცხ.), მდ. ორჯოხი სუ, თოლგომი⁹⁰.

მარშრუტი: ართვინი-გვერდი – არტანუჯი. აქ დასახელებულია სვეტი,
ქვ. თოლგომი, ზედა თოლგომი, გორგოტიხანა – გვერდი – არტანუჯი⁹¹.

⁸⁹ იქვე.

⁹⁰ იქვე, გვ. 38-47.

⁹¹ იქვე, გვ. 47-62.

როგორც ვხედავთ, ნ. შავროვი გვაძლევს ნიგალის ხეობის სოფლების სრულ სიას და ამომწურავ ინფორმაციას რამდენიმე სოფლის შესახებ, რაც მეტად ფასეულია რეგიონის ონომასტიკონის შესწავლისათვის.

ლივანის შესახებ საინტერესო ნაშრომი გამოაქვეყნა მ. ჯანაშიელი⁹². ის წერს: ნიგალის ხეობა მოიცავს ტერიტორიას ართვინის შემოგარენიდან სოფ. ერგემდე. ეს მხარე გამოირჩევა ფორთოხლით, ლიმონით, ყურძნით...⁹³.

ფასდაუდებელია ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ გაწეული შრომა ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოველმხრივ შესწავლაში. განსაკუთრებულია მისი დამსახურება ნიგალის ხეობის ისტორიული, ეთნოგრაფიული, არქეოლოგიური შესწავლის საქმეში.

1922 წელს ქ. თბილისში გამოვიდა სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის კრებული „ზაქარია ჭიჭინაძე“⁹⁴, მასში დაბეჭდილია ნიგალის ხეობისადმი მიძღვნილი წერილები: „ლივანის ქართველ მაჰმადიანთა სოფლები“, „ლივანა – მარადიდის შოკლების ამბავი“, „ლივანის ხეობის მოღებვისა და ხოჯების შესახებ“.

საინტერესოა ზ. ჭიჭინაძის წიგნი⁹⁵ „ლივანის ქართველი მაჰმადიანები და მათი სოფლები“, სადაც ავტორი აღნიშნავს, რომ „ძველადვე ამ მხარეს ლივანა რქმევია. სხვა გზებს შორის ლივანაში ერთი პატარა ბილიკიც გადადის მაჭახლიდამ... ზოგს ძველს ისტორიულ წიგნებში ლივანას ლივანის ხევიც ეწოდება. ამ სახელის მქონი ლივანა შუაგულ ოსმალეთშიაც არის“. სხვათა შორის, უნდა აღინიშნოს, რომ ზ. ჭიჭინაძე ნივანის ხეობის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეს სხვადასხვა გეოგრაფიული პუნქტით შემოსაზღვრავს.

ლივანას დასაწყისში, ჭოროხის ხეობის ჩრდილოდ, სძევს ერთი დიდი ხეობა, რომელსაც „დევესქელის ხეობას“ უწოდებენ ქართველი მაჰმადიანები. ამ ხეობის სიგრძე იქნება 40 ვერსი. ბოლო თავდება კარჩხალის მთების ჩრდილოდ მდებარე ერთ მეტად მაღალ მთის ძირობაზედ. ეს მთა კარჩხალზე ცოტა პატარაა. ამ მთას „პაწა მთას“ უწოდებენ... კარჩხალის „პაწა მთის“ ახლოს, სოფელ ოთინგოში თბილი წყლის აბანოებიც არის“⁹⁶.

ზ. ჭიჭინაძე იქვე აღწერს ნიგალის ხეობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მატერიალურ კულტურის ძეგლს ებრიკის (იბრიქლის) ეკლესიას. ავტორი დასძენს: „აქეთ ყოველ სოფელში ნახავს კაცი ეკლესიის ნანგრევს. სოფ.“

⁹² მ. ჯანაშიელი, ისტორიულ-არქეოლოგიური მიმოხილვა გურიის, ჭოროხის აუზის და ჭანეთის, ლაზისტანის, ის. კერბულში - Батумь и его окрестности, Батумь, 1906, ც გვ. 33-87.

⁹³ იქვე, გვ. 51.

⁹⁴ ზაქარია ჭიჭინაძე, სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის გამოცემა, ტფ., 1922.

⁹⁵ ზ. ჭიჭინაძე, მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში ტფ., 1917.

⁹⁶ იქვე, გვ. 140-141.

პეტრულში – კი მთლად შენახულია ერთი პატარა გუმბათიანი თლილის ქვით ნაშენი ეკლესია. ეს პატარა ეკლესია სოფ. მამაწმინდის წინ დგას. ერთ მშვენიერ ალაგას, საცა საყანური ადგილებია. ეკლესიას გარშემო მეტად ბებერი ვაზისა და კაკლის ხეები ახვევია და მთელს ამ ხეობას ობლად გადმომზერია. ეკლესიის სიგრძე იქნება ხუთი საჟენი და სიგანე ორ საჟენზე მეტი.

გუმბათში მხატვრობა შეუშლელია, ასევე ძირის კედლებზე, ერთ ალაგას დახატულია რამდენიმე კაცი ბერძნულის ტანთსაცმლით, ზოგიერთ სურათს ბერძნული წარწერა აქვს და ზოგს – კი ქართული. ეკლესიის კედლები მთლად არის დაშთენილი – ორი კარი აქვს და ორივე დამტვრევი⁹⁷.

ავტორი აღწერს ნიგალის ხეობის სოფლებს პაწამთიდან ჭოროხამდე და მიუთითებს ასევე კომლთა რაოდენობას, კერძოდ, წარმოდგენილია: ბაგინი – 60 კომლი, დევესქელი – 100 კომლი, ცანათისი – 15 კომლი, ოხორჯინი – 15 კომლი, ვალაშია – 15 კომლი (ამ სოფლის მთას დათვისმთას ეძახიან), შუახევი - 25 კომლი, ბანაკნა – 100 კომლი, სამახრეო – 10 კომლი, არავეთი – 18 კომლი, ნიგია – 15 კომლი, ებრიკა – 20 კომლი, მამა-წმინდა – 20 კომლი, ღნია – 11 კომლი, ადაგული – 50 კომლი, პეტრული – 20 კომლი, კვარცხანა – 25 კომლი, სინქოთი – 30 კომლი.

უნდა აღინიშნოს ის, რომ ზ. ჭიჭინაძე შეცდომით ადაგულს, კვარცხანასა და სინკოთს ასახელებს დევესქელის ხეობაში. ეს სოფლები ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობს.

ავტორი წერს, რომ „დევესქელის ხეობის ჩრდილოდ ჩამოდის ჭოროხი. ჭოროხის ნაპირს გაბნეულია შემდეგი სოფლები ქართველი მაჰმადიანებისა, სადაც ქართული ენა სუფევს: არხვა – მურღულისწყლის გვერდით, 27 კომლი, დამპალა – 18 კომლი, ორჯი 50 კომლი, ავანა 18 კომლი, თხილაძვა (თხილაზრო- ე.ბ.). 17 კომლი, კასტლა (ქართლა – ე. ბ.) - 30 კომლი, წითურეთი – მთლიანად გადასახლდა, თელასყური – 60 კომლი, არჩუეთი – 40 კომლი, ჭვადუეთი – 24 კომლი, კინწყურეთი 50 კომლი, ცოცხება – 40 კომლი, ზედუბანი – 12 კომლი, მურკივეთი 25 კომლი, შუბანი – 30 კომლი, ნადარბაზევი – 45 კომლი, ბურდუხეთი 23 კომლი, საბაური – 30 კომლი, გორგაული – 20 კომლი, ქერტაში – 15 კომლი, ხინჭკანა (ხინწკანა ე. ბ.) – 30 კომლი, ოლდაური (ოლლაური- ე.ბ.) – 50 კომლი, ჯონკურეთი – 35. ამ სოფ

⁹⁷ იქვე, გვ. 143-144.

ლით თავდება ლივანი”⁹⁸.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ზ. ჭიჭინაძე სოფ. ქლასკურს მოიხსენიებს – „თელასყურის”, ზოგან – „ქელასყურის” ფორმით. არ გამოვრიცხავთ, რომ სწორედ ეს ფორმა იყოს უძველესი. ე.ი. ქლასკური–თელასყური, რთული ტოპონიმი, ფლორონიმია. ეს სოფელი ძვეს ბორჩხის აღმოსავლეთით, თელასყურის ხეობის ნაპირს, 60 კომლი, მთელს ამ სოფელს ხეობიდამ” ე. ი. თელას-ყურის ხეობიდამ, 100 კომლზე მეტი გადასახლება⁹⁹.

მოსახლეობის გადასახლების, მუჰაჯირობის მძიმე სურათების და სავალალო შედეგების შესახებ ზ. ჭიჭინაძე თავის მეორე წიგნშიც გადმოგვცემს ცნობებს¹⁰⁰.

ზ. ჭიჭინაძის დასახელებულ წიგნებში ჭოროხის აუზის თითქმის ყველა სოფლის სახელი არის თავმოყრილი, სადაც ნაჩვენებია კომლთა და მოსახლეობის რაოდენობა. ამ მასალას შევადარეთ ჩვენ მიერ ჩაწერილი ოიკონიმები და მიკროტოპონიმები (**იხ. დანართი №3**).

ძვირფასია ზ. ჭიჭინაძის საგაზეთო პუბლიკაციები¹⁰¹. იგი მაშინ თითქმის ყველა გაზეთთან თანამშრომლობდა, აღსანიშნავია გაზეთ „ივერიაში” დაბეჭდილი მისი წერილები ნიგალის ხეობის ცალკეული საკითხების შესახებ. ამ მხრივ საინტერესოა: 1. ართვინის (კლარჯეთამდის), გათათრება (ნაამბობი, ლუკა ანდღულაძის მიერ), 29 ივლისი, 1895 წელი; 2. ლივანის გათათრება, 4,6 ივლისი, 1895 წ. 3. ართვინის (ართვანის) გათათრება (ნაამბობი ლივანაში ქრისტიან კათოლიკეებთაგან და ძველ მაჰმადიანთაგან.) 4. ლივანის გათათრება (ნაამბობი სოფ. ნადარბაზევის მცხოვრებ მაჰმადიან მოხუც თათრის აფიცრად ყოფილის, თიკანაძის მიერ – იგივე სოფიოშიელი).

ნიგალის ხეობაზე საუბრისას ზ. ჭიჭინაძე აღნიშნავს: „ყველა ეს ადგილები ძველად საქართველოს მკვიდრს საკუთრებას შეადგენდა. აქ ქართველთ ტომით იყო მოფენილი, ლივანის დაბა, ართვინიც...”, ხოლო ოსმალთა მონობის ქვეშ შესვლას შედეგად მოჰყვა მთელი ამ ადგილების გა-

⁹⁸ იქვე, გვ. 146-149.

⁹⁹ იქვე, გვ. 148.

¹⁰⁰ ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი, ემიგრაცია, ტფ., 1912.

¹⁰¹ ზ. ჭიჭინაძე, ართვინის (კლარჯეთამდის) გათათრება (ნაამბობი ლუკა ანდღულაძის მიერ), გაზ. „ივერია”, 29 ივლისი, 1895; ზ. ჭიჭინაძე, ლივანის გათათრება, გაზ. „ივერია”, 4,6 ივლისი, 1895; ზ. ჭიჭინაძე, ართვინის (ართვანის) გათათრება (ნაამბობი ლივანაში ქრისტიან კათოლიკეებთაგან და ქართველ მაჰმადიანთაგან. გაზ. „ივერია”, 4,6 ივლისი 1895; ზ. ჭიჭინაძე, წერილები ლივანიდან, გაზ. „ივერია”, №166, 1893.

მაჰმადიანება, გამაჰმადიანებისათვის წამება. ხალხი დიდ უარზე იყო გამაჰმადიანებაზე, მაგრამ ხსნა არსაიდან იყო”¹⁰².

საინტერესო მასალებს გვაწვდის ზ. ჭიჭინაძეაგრეთვე, ნიგალის ხეობაში შემავალი ლაზისტანის სოფლების შესახებ¹⁰³, სადაც ძირითადად ცხოვრობს ლაზური მოსახლეობა. ის ყურადღებას ამახვილებს ქართველთა და ლაზთა (მეგრელთა) ნათესაობაზე: „ლაზური ენა ძალიან წააგავს ქართულს. ერთ ადგილას ვნახე ლაზი დურგლები. სახლის შენების დროს, როდესაც კოჭები აჰქონდათ, ეს ლაზები მთელ ქართულ წინადადებებს ხმარობდნენ და ხშირად იძახდნენ: „ცოტა კიდევ“ და სხვას. ნახევარი სიტყვები ლაპარაკისა ქართულია. ლაზებმა კარგად იციან, რომ ქართველები და მეგრელები იმათი მონათესავენი არიან.

საქართველოს მთავრობის ხელში, ლაზისტანისა დღეს მხოლოდ ერთი სამამასახლისოა, სახელდობრ, ჩხალის ხეობის ლაზები ეკუთვნიან საქართველოს მთავრობას. დანარჩენ ლაზისტანის მცხოვრებელნი ოსმალეთის მდგომნი არიან. ზემოხსენებულ ჩხალის ხეობაში ლაზთა სოფლები ერთ სამამასახლისოს შეადგენდნენ. ეს სამამასახლისო მიწერილია ლივანის ანუ მარადიდის საბოქაულოზედ.

აი, იმ სოფლის სახელები, სადაც ლაზები ცხოვრობდნენ:

1. დაკვარა, 15 კომლი, წინათ მეტნი იყვნენ, მაგრამ რუსებთან შეერთების დროს ბევრი ოსმალეთის ლაზისტანში გადასახლდნენ.
2. ოხორდია, 20 კომლი, ზოგი წავიდა, გადასახლდნენ ოსმალეთში.
3. კორტანეთი, 25 კომლი, ზოგი წავიდა.
4. ბელღევანი, 40 კომლი, ზოგი წავიდა.
5. პანჩურეთი, 25 კომლი, ზოგი წავიდა,
6. სუჯუნა, 45 კომლი, 5 გადასახლდა.
7. მამანათი, 30 კომლი.
8. სკურე, 15 კომლი, ზოგი წავიდა.
9. მაკრეთი, 45 კომლი, ზოგი წავიდა.
10. გაღრავეთი, 29 კომლი, ზოგი წავიდა.
11. მაჭათი, 20 კომლი, ზოგი წავიდა.

¹⁰² ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი, ემიგრაცია, ტფ., 1912, გვ. 17.

¹⁰³ ზ. ჭიჭინაძე, ოსმალეთის ყოფილ საქართველოს და ქართულ მაჰმადიანთა ნაწილი. ლაზისტანი, ისტორიულის და ეთნოგრაფიულის მხრით, პირველი წიგნი, ტფ., 1927

12. გაბრიელა, 15 კომლი.
13. დუსქოი, 60 კომლი,
- 14.სარფი 40 კომლი, ზღვის პირად მდებარეობს.
15. ლიმანი, 20 კომლი ბევრი გადასახლდა.
16. მაქრიალი, 20 კომლი, ბევრი გადასახლდა.

არის სხვა პატარა სოფლებიც, რომელთაც არ ვასახელებთ, რადგან იქ მცხოვრებელთა რიცხვი ორ-სამ კომლს არ აღემატება.

როგორც ჩამოთვლილი, ისე სხვა სოფლების სახელები, ლაზისტანში ქართულია. ამგვარ სახელის სოფლებს კაცი თვით ტრაპეზონამდეც შეკვდება. ზოგს სოფელს გადასხვაფერებია ქართული სახელი და ოსმალური დარქმევია. მთების, დედეების, მდინარეების და სხვათა სახელებიც ზოგან ძველია დარჩენილი, ზოგან კი – ოსმალურათ გადასხვაფერებულია.”

ზემოთ ჩამოთვლილთაგან, როგორც ადრეც ვთქვით, დუზქოი//დუზქოი, მამანათი//დემირჯილარ, ბელღევანი//გურეშენ, მაკრეთი//კალე, ოხორდია//მერეფიექოი სოფლებია, ხოლო მაჭათი დღეს მოიხსენიება მჭათის სახელით (ჩხალის ხეობა), კოსტანეთს დღეს თურქულად ქესტლი ჰქვია, ხოლო პანჭურეთი გვხვდება პანჭვეთი ფორმით და თურქულად ფანჯარლის უწოდებენ, ორივე ერთად მამანათის უბნებია (ჩხალის ხეობა), გაღრავეთი გვხვდება გიდრივეთი ფორმით, სკურე-სკურჩა ფორმით და ორივე, სუჯუნასთან ერთად, სოფელ ბელღევნის უბნებია, გაბრიელა კი გვხვდება სოფელ კატაფხიის უბნად გაბელაკარის ფორმით, ხოლო გაბრიელაკარი გვხვდება ბელღევნის ხეობაში, სოფ. გიუზელიურთში, როგორც დედე:

1. მჭათი//მაჭათი –სოფ. დუზქოის უბანი;
2. კოსტანეთი//ქესტლე – სოფ. მამანათის უბანი;
3. პანჭურეთი//პანჭვეთი//ფანჯარლი – სოფ. მამანათის უბანი;
4. გაღრავეთი//გიდრივეთ//გიდივეთ//კიდივეთ, – სოფ. ბელღევნის უბანი;
5. სუჯუნა – სოფ. ბელღევნის უბანი;
6. სკურე//სკურჩა – სოფ. ბელღევნის უბანი;
7. გაბრიელა//გაბრიელაკარი – სოფ. კატაფხიის უბანი.
8. სოფელი დაკვარა დღეს მიერთებულია დაბა ბორჩხაზე და მისი ერთ-ერთი უბანია.
9. სარფი, ლიმანი და მაკრიალი ლაზეთის სოფლებია”.

ტოპონიმებს ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მხარის ისტორიული წარსულის გასააზრებლად და შესასწავლად. რაც დრო გასულა მაკროტოპონიმებზე, ძირითადად, თურქული სახელები დაურქმევიათ, სოფლის უბნებზეც, (რის გამოც დღეს ხშირად ძნელი ხდება აღრიხედელ ჩანაწერებთან ტოპონიმთა შედარება-ანალიზი), ქართული სახელები კი, ძირითადად, მიკროტოპონიმებს შემოუნახავს¹⁰⁴, ხშირ შემთხვევაში ადგილთა სახელები მესაკუთრის გვარის მიხედვით იწოდება: ქესიშოლდი, რაჰდევანოღლუ და სხვა.

ნიგალის ხეობის სოფლების ტოპონიმების ჩაწერამ ცხადყო, რომ ხეობაში მძლავრობს თურქული ტოპონიმები, გვხვდება ქართული, ხოლო ლაზურ სოფლებში – ძირითადად ლაზური ტოპონიმები **(იხ. დანართები №4; 5; 6)**, რომელთა განხილვას ეძღვნება ნაშრომის მესამე თავი.

უცხოური სახელწოდება აქვს რამდენიმე ადგილსაც: კანტორი, ზავოტი, კოლესო - მურღულში, რუსკორდონი – მურღულის ბაშქოში, ნაინკლისევ – გეველში, კამენიდელე – გოლაში, მონასტირ- მონასტირში, მასკოვსკაია – ქვედა მარადიდში, კამორჯიკა//კამოჩკა – ტრაპენში, კაბადუკო//კაბადუკი//კაბადოკი ტრაპენში და ა. შ.¹⁰⁵

საინტერესო პუბლიცისტური მემკვიდრეობა დაგვიტოვა მე-19 საუკუნის დასასრულის ნიგალელთა ცხოვრების შესახებ ივანე ჯაიანმა. ის ბორჩხაში გულმოდგინედ ასრულებდა იმ მისიას, რომელიც ასე სჭირდებოდა ახლად შემოერთებულ, ახლად გამოღვიძებულ ქართველთა კულტურულ აღორძინებას, მათში ეროვნული თვითშეგნების გაღვივებას და ერის შემჭიდროება-შედუღებებას¹⁰⁶. წიგნში, ავტორი ასახელებს მრავალ ტოპონიმს, რაც თავისთავად ძალზედ საინტერესოა, თუნდაც საუკუნის შემდეგ შედარებითი ანალიზისათვის **(იხ. დანართი №7)**.

ნიგალის ხეობა ისტორიულ-გეოგრაფიული თვალსაზრისით სპეციალურად შეისწავლა პროფ. ი. სიხარულიძემ¹⁰⁷. ნაშრომი – ნიგალი (ლივანა) საისტორიო გეოგრაფიის საკითხები, ნიგალის ხეობის მონოგრაფიული შესწავლის მეტად საინტერესო და წარმატებული ცდაა. ავტორი, უმეტესწილად, სამეცნიერო და წერილობით წყაროებს ეყრდნობა. სამწუხაროდ, მას, სახელმწიფოებრივი პოლიტიკიდან გამომდინარე, არ ჰქონდა საშუალება ად

¹⁰⁴ ე. ბერიძე, ნიგალის ხეობის ტოპონიმები, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები X, ფილოლოგიური მეცნიერების სერია, ბათ., 2007, გვ. 33-34.

¹⁰⁵ ე. ბერიძე, ნიგალის ხეობის ტოპონიმური მასალები (ხელნაწერი), ბათ., 2007.

¹⁰⁶ ივ. ჯაიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 10.

¹⁰⁷ ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ.

გილზე საველე მუშაობის წარმოებისა, ამიტომაც უდავოდ დიდ ღირსებად უნდა ჩაითვალოს მხოლოდ წყაროებზე დაყრდნობით ისეთი მნიშვნელოვანი ისტორიულ-გეოგრაფიული ნაშრომების მომზადება და გამოცემა, როგორც ეს პროფ. ი. სიხარულიძემ მოახერხა. შესამჩნევია, მაგრამ ბუნებრივია, რომ ნაშრომებში არის მასალების შედარებითი სიმწირე და ცოტადენი კარტოგრაფიული უზუსტობანიც. მაგ: სოფ. ხების ტოპონიმებიდან ავტორი ასახელებს და მიმოიხილავს რამდენიმე გეოგრაფიულ სახელს (ზედუბანი, საბაური, შუბანი, ნადარბაზევი, ეკლესიის ნაშთები, კარტაში)¹⁰⁸. ჩვენ სოფ. ხებაში ჩავიწერეთ 90 მიკროტოპონიმი, ასევეა, სხვა სოფლებთან მიმართებითაც. პროფ. ი. სიხარულიძის შრომა მეტად ფასეულია ნიგალის ხეობის ტოპონიმის შესწავლისათვის, ამიტომ მისი ტოპონიმიკური ცნობები შევადარეთ ჩვენ მიერ შეკრებილ ნიგალის ტოპონიმურ ფონდს (**იხ. დანართი №8**).

1923 წელს გამოცემულ საქართველოს ისტორიულ რუკაზე დატანილია ნიგალის ტოპონიმთა გარკვეული ნაწილი: კინტაური – ამჟ. კვინტაური სოფ. ბაგინის უბანი დევესქელის ხეობაში, ჯანსული – ამჟ. ძანცული სოფ. დამარის უბანი მურღულის ხეობაში, დამპალა – ამჟ. დამფალი (ჭოროხის მარცხენა სანაპირო), ქვამჭირეთი – ამჟ. ქვამჩირეთი სოფ. ქურას უბანი მურღულის ხეობაში, მაყრეთი – ამჟ. მაკრეთი სოფ. ჩხალის ხეობაში, კაპარჭეთი – ამჟ. კაბარჯეთი სოფელი მურღულის ხეობაში¹⁰⁹.

ნიგალის ხეობის არაერთი ოიკონიმი და მიკროტოპონიმი ემთხვევა ზემო აჭარის სოფელთა სახელებს, ზოგი მთლიანად, ზოგიც განსხვავებული პრეფიქს-სუფიქსითაა ნაწარმოები, ესენია: ბაკო (სოფ. ხება) – სოფ. ბაკო ხულოს რაიონში, სოფ. შუახევი – შუახევის რაიონი, თხილაზრო – სოფ. თხილვანა ხულოს რაიონში, სოფ. ბედლევანი – სოფ. ბედლეთი ხულოს რაიონში, გორგივლი (სოფ.ხება) – გორგივლი შუახევის რაიონში. ჯალაბაშვილები (ქვ. ქლასკური) – ჯალაბაშვილები (ქედის რ-ნი), კონტოხი (ხება) – კორტოხი (ხულოს რ-ნი), შუბანი-შებანი (ხება) – სოფ. შუბანი შუახევის რაიონში, თეთრუბი (ქართლა, საძ.) – თეთრობი (იაღალი) ხულოსა და შუახევის რაიონების ვერნები (იშხაბილი, სათ.) – სოფ. ვერნები ხულოს რაიონში, წაბლანა (თოღომი) – სოფ. წაბლანა ხულოს რაიონში.

¹⁰⁸ იქვე გვ. 69-70.

¹⁰⁹ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ისტორიული რუკა, თბ., 1923.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, ოიკონიმ აგარის¹⁰ აქტიური სახელდება ნიგალის ხეობაში, როგორც აჭარაში. იგივე შეიძლება ითქვას ტოპონიმ რუსთავის შესახებ.

ნიგალის ხეობის მცხოვრებთა მეტყველების ნიმუშები ჩაიწერა პროფ. შ. ფუტკარაძემ და გამოსცა უმნიშვნელოვანესი შრომა “ჩვენებურების ქართული¹¹⁰”, მან მოიარა ნიგალის ხეობის სოფლები და სოფლის უბნები: ჭილაური, ზემო ქურა, ჩხალეთი, ჯვანი, ქვემო ქურა, ბუჯური, ბაშქოი, ტრაპენი, ბორჩხაი, ქვ. მარადიდი, გურბინი, ზედუბანი, ქართლა, თხილაზრო და ვალაშენი,¹¹¹.

ავტორმა ნაშრომში მნიშვნელოვან ტოპონიმურ მასალას მოუყარა თავი და მკითხველის განსასჯელად გამოიტანა თურქეთში მცხოვრები ქართველების სულიერი და მატერიალური ცხოვრების მრავალმხრივი სურათები – ფასეული მრავალი თვალსაზრისით, რაც დიდ სამსახურს უწევს ქართული ენის, საქართველოს ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორის საკითხებით დაინტერესებულ პირებს.

აღსანიშნავია ასევე, ისტ. მეც. კანდ. რ. მალაყმაძის მნიშვნელოვანი ნაშრომი – ლიგანის ხეობა. სადაც ავტორი წარმოგვიდგენს ნიგალის ხეობის, როგორც ისტორიულ-გეოგრაფიულ დახასიათებას, ისე მის ეთნო-კულტურულ სურათს. ავტორი თავიდანვე აუწყებს მკითხველს, რომ იგი რეგიონის მხოლოდ ლიგანის სახელის ფორმით ისაუბრებს¹¹².

საქართველოს ცალკეული რეგიონების შესწავლისათვის წერილობითი წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის გარდა, რა თქმა უნდა, დიდი სამსახურის გაწევა შეუძლია კარტოგრაფიულ მასალებსაც.

უძველესი რუკა, რაც მოგვეპოვება, ეს არის XVIII საუკუნეში ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ შედგენილი ატლასი. იგი ძვირფასი წყაროა ტოპონიმის შესწავლის თვალსაზრისით. საინტერესოა, რომ ბევრი სახელწოდება მხოლოდ ამ რუკაზეა შემორჩენილი. ხშირ შემთხვევაში გაქრა გეოგრაფიული ობიექტიც და მისი სახელიც; მდ. ჭოროხს, მასზე აშენებული დღეს მოქმედი კაშხლების გამო, დაუფარავს დასახლებული ადგილები: ავანაში – თუმავანა, ადაგულში – სიხბადი, დნია, ქათიბხანი, ხებაში ნაწილობრივ – შუბანი, ბაკო, კონტოხი, ქვ. ხინწკანა, კატაფხიაში ბულდუხეთის ნახევარი, სანაპიროს გასწვრივ სახლები, ჯამეები, ხიდი, ჯუვანში – ჯუვანდუხი,

¹¹⁰ შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, I, ბათ., 1993.

¹¹¹ იქვე, გვ. 296-332.

¹¹² რ. მალაყმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.13.

დამფალში – ნაღვარევი, ომანაში ყრუხევი, დარბაყელი, ნაფუზარი; ართვინში დერინერის გრანდიოზული კაშხლის მშენებლობის გამო უკვე ასახლებული არიან ქვედა თოღგომის მცხოვრებლები.

მეტად მნიშვნელოვანია სხვა ისტორიული რუკებიც¹¹³.

ნიგალი სამეცნიერო წყაროებსა და კარტოგრაფიულ მასალებში გვხვდება სხვადასხვა ფორმით, კერძოდ:

ნიგალი – „სომხური გეოგრაფია“¹¹⁴; ნიგალი – ი. სიხარულიძე¹¹⁵; ნიგლა – „ქართლის ცხოვრება“¹¹⁶; ნიგოლა – ალ. ჯავახიშვილის რუკა. 1931-1932 წწ¹¹⁷; ბათუმის ოლქის რუკა¹¹⁸; დივანა – იბრაჰიმ ფეჩევი¹¹⁹; ლივანი – ვახუშტი ბატონიშვილი¹²⁰; ლივანე/ართვინი – ჯ. პალგრევი¹²¹; ლივანი//ლივანა – ალ. ფრენკელი¹²²; ექვთ. თაყაიშვილი¹²³; გ. ყაზბეგი¹²⁴; შ. ფუტყარაძე¹²⁵ და სხვა; ლივანი//ლივინი – ზ. ჭიჭინაძე¹²⁶.

ამათგან უძველესი ჩანს ნიგალი. ნარნარა ნ. დ. ბგერების შენაცვლების (სუბსტიტუციის) გზით ადვილად შესაძლებელია ნიგალისაგან ლივანის მიღება. ეს ჩვეულებრივი ფონეტიკური მოვლენაა ქართულ ენაში. დღეს ნიგალი ადვილზე დასტურდება ნიგალა ფორმით¹²⁷. – ა პრეფიქსს აქ მატოპონი-მებელ-მასუბსტანტივებელი ფუნქცია გააჩნია. ხოლო ტოპონიმის შემდეგი

¹¹³ ხუთვერსიანი რუკა; ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს რუკა, თბ., 1923; საქართველოს სსრ საზოგადო რუკა, შემუშავებული საქართველოს კარტოგრაფიულ ინსტიტუტში ალ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით, 1931-1932 წწ. (ალ. ჯავახიშვილის რუკა); რუსეთ-ოსმალეთის რუკა, 1878 წ.; ბათუმის ოლქის რუკა, 1905; Карта Кавказского края, Тифлиси, 1842; ипец. Карта Европейской России Издательство военно-топографического отдела генерального штаба, Петроград, 1914.

¹¹⁴ Армянская география VII В, Патканова, приписываемая Мойсеею Хоренскому, С.П.Б. 1887.

¹¹⁵ ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ.

¹¹⁶ ქართლის ცხოვრება, I, ტექსტი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით დადგენილია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1955.

¹¹⁷ საქართველოს სსრ საზოგადო რუკა, შემუშავებული საქართველოს კარტოგრაფიული ინსტიტუტში ალ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით, 1931-1932 წწ. (ალ. ჯავახიშვილის რუკა).

¹¹⁸ ბათუმის ოლქის რუკა.

¹¹⁹ იბრაჰიმ ფეჩევი, დასახ. ნაშრ.

¹²⁰ ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრ.

¹²¹ ვ. პალგრევი, აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოლქის აღწერის მასალები, თარგმანი რ. სურმანიძისა, ბათ., 1972. ინახება აჭარის ხ. ახვლედიანის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, № 588.

¹²² Ал. Френкель, очерки Чуруксу и Батума, Тифлиси 1879.

¹²³ ე. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრ.

¹²⁴ გ. ყაზბეგი, დასახ. ნაშრ.

¹²⁵ შ. ფუტყარაძე, დასახ. ნაშრ.

¹²⁶ ზ. ჭიჭინაძე, საქართველოს დაკარგული სოფლები და ქართველი კათოლიკეები, თბ., 1904.

¹²⁷ ე. ბერიძე, ნიგალის ხეობის ტოპონიმური მასალები (ხელნაწერი), ბათ., 2007.

დასახელება, „ლივანი“//„ლივანა“, შესაძლებელია თურქული ენის ზეგავლენით მომხდარიყო. ნიგალის სახელწოდების გზა შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ ->ნიგალა -> ლივანი -> ლივანა -> ლივანი -> ლივანა. რაც შეეხება, ნიგალა, ნიგოლა, ლივანა ფორმებს ისინი მიღებული ჩანს შემოკლების და ფონეტიკური ცვლილებების შედეგად. ჯერჯერობით საკვლევეია მაკროტოპონიმ ნიგალის სემანტიკური მნიშვნელობა, თუმცა შესაძლებელია „ლივანის“ სხვაგვარი ახსნაც, კერძოდ, სახელწოდებაში „ლივანი“ შესაძლოა გამოიყოს „ვანი“ ფუძე, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანს განმარტებული აქვს, როგორც „სადგომი“¹²⁸. არ არის გამორიცხული ეს სახელწოდება უკავშირდებოდეს ნავსაყუდელს, რომელიც ჭოროხზე ართვინთან ახლოს მდებარეობდა (შდრ. ლიმენა ელენენებრივ ნავსაყუდელი)¹²⁹, ნ. ჩუბინაშვილის განმარტებით, „ლიმენა ნავსადგურია“¹³⁰, გამოდის, რომ ყველა შემთხვევაში ეს სახელწოდება წყალს (სადგომს წყალზე) უკავშირდება (შდრ. ლიმანი სოფ. ლაზეთში, ზღვის სანაპიროზე). ლიმანი ბერძნული სიტყვაა და ნავსადგომს ნიშნავს. როგორც ცნობილია, ნაოსნობა მდ. ჭოროხზე განვითარებული იყო საუკუნეების განმავლობაში.

ნიგალის ხეობის მთავარი ქალაქია ართვინი. ვახუშტი ბატონიშვილი ამ ქალაქს „ართვანის“ ფორმით აღწერს¹³¹. ტოპონიმში „ართვინი“ შეიძლება გამოიყოს არტა//ართა ძირი, რომელიც ძველი სპარსული სიტყვაა და წარმოადგენს ღვთაების სახელს. იგი შედის გეოგრაფიული სახელების (არტანუჯი, არტახი, არტაანი, არტაშენი და ართვინი), აგრეთვე, საკუთარი სახელების (არტავადია, არტაფარნა, არტაბან...) შემადგენლობაში.¹³² ტოპონიმის ფუძეს დართული აქვს – „ოვან“ ქონების მაწარმოებელი. ართვინის წარმოქმნის საფეხურები შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ: არდა-ოვან-ი->არტა-ოვან-ი-> ართა-ოვანი->ართა-ვანი->ართ-ვანი-> ართ-ვინი.

რაც შეეხება ბორჩხას, იგი მნიშვნელობითა და სიდიდით ნიგალის ხეობის მეორე დასახლებული პუნქტია. მას ადრე სოფლის სტატუსი ჰქონდა, შემდეგ დაბად გარდაიქმნა. ამჟამად ბორჩხა ქალაქის ტიპის დასახლებაა, სადაც 9000-მდე კაცი ცხოვრობს.

¹²⁸ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, II, თბ., 1993, გვ. 251.

¹²⁹ იქვე, გვ. 414.

¹³⁰ ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961, გვ. 2.

¹³¹ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 136.

¹³² მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან. I, თბ., 1996, გვ. 27.

ისტორიულ წყაროებში ბორჩხა, ფორჩხა ფორმითაც დასტურდება, ვახუშტი ბატონიშვილი მას ასე მოიხსენიებს¹³³, თუმცა, იგი არაფერს ამბობს ფორჩხის ეტიმოლოგიის შესახებ. ჩვენ ადგილზე, სავსე მუშაობის შედეგად მივედით იმ დასკვნამდე, რომ ფორჩხა //ბორჩხა აქ ბაგისმიერი ფ და ბ ბგერების მონაცვლეობა გვაქვს და დატოტვილ მდინარეთა შესაყარზე მდებარე დასახლებულ ადგილს უნდა ნიშნავდეს (ბორჩხა სწორედ ასეთ ადგილასაა გაშენებული). “აქ წყალი დატოტვილი, დაფარჩხულია და იმით-ვინ დაერქვა ეს სახელი,” – თავისი აზრის სისწორეში დარწმუნებულია ბორჩხის რაიონის სოფ. არავეთის მცხოვრები 85 წლის ჰ. ალფაიდინი//ფალავანდიშვილი¹³⁴.

ვფიქრობთ, ტოპონიმის (ბორჩხა) ამოსავალი უნდა იყოს, როგორც ნასახელარი, ისე – ზმნური ფორმები: ფორჩხა, ფორჩხვა, ფორცხვა, დაფარჩხული, დაფარცხული, ფარცხი, ფოცხი და სხვ. დაფორჩხვა//დაფორცხვა ნიშნავს ხისაგან უვარგისი, გამხმარი ტოტების შემოცლას. არ გამოვიციხავთ ბორჩხის ეტიმოლოგიის ახსნის სხვა ვარიანტებსაც.

მურღულს სპილენძის მადნის მოპოვებისა და დამუშავების გამო, ზავოტისა და კანტორის სახელითაც კი იხსენიებენ, ადრე ამ რაიონს ჭინკათხევი, ხოლო შემდეგ გოგთაში რქმევია, დღეს ისევ მურღული ეწოდება.

ჭოროხი ნიგალის ხეობის დედამდინარეა. იგი სათავეს იღებს ბაიბურთის მთებში, გამოივლის ბაიბურთს, სპერს, ტაოს, კლარჯეთს, ნიგალის ხეობას, ქვემო აჭარას და შავ ზღვას უერთდება. ნიგალის ჰიდროგრაფიული და კლიმატურ-გეოგრაფიული პირობები და განლაგება მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-ისტორიული განვითარების საქმეში.

¹³³ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ.136.

¹³⁴ ე. ბერიძე, ნიგალის ხეობის ტოპონიმური მასალები (ხელნაწერი), ბათ., 2007; ე. ბერიძე, ნიგალის ხეობის ზოგიერთი ტოპონიმის ეტიმოლოგიის შესახებ, შრომები XI, საქართველოს განათლების და მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალ „მოამბის“ დამატება, თბ., 2008, გვ. 109-111.

თავი II

დღევანდელი ნიგალის ხეობა

2.1. ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული ჩანაწერები ნიგალში*

ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე სპეციფიკური ეთნოგრაფიული თავისებურებებით ხასიათდება. შესაბამისად, ამ მხარეებს და აქ მოსახლე ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს ჩვენამდე უცვლელად არ მოუღწევია, ზოგიერთი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე გაქრა, სხვას შეერწყა ან, პირიქით, ორად გაიყო. ამ მხრივ ისტორიული საქართველოს გარეთ დარჩენილი ქართული ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიული ერთეულებიდან ერთ-ერთი საინტერესო და მნიშვნელოვანია ნიგალის ხეობა. აქ დღემდე შემორჩენილია ქართველთა ყოფისა და კულტურის ამსახველი ბევრი საინტერესო ნიშანი, რაც სხვაგან დიდი ხანია დაიკარგა.

ჩვენ მოგვეცა საშუალება შეგვესწავლა როგორც ხეობის ეთნოკულტურული სივრცე, ისე შეგვეგროვებინა ლინგვისტურ-დიალექტოლოგიური და ფოლკლორული მასალა აქაურთა ეთნოლოგიური და ეთნოკულტურული ყოფის შესახებ, რომელთაგან თემატური თვალსაზრისით შეიძლება გამოვყოთ: 1. სახასიათო-სატრფიალო ლირიკული ლექსები, 2. საოჯახო კულინარიის ამსახველი ტექსტები და ტერმინები, 3. მუკაჯირობა და მისი კვალი დღევანდლობაში, 4. საქორწინო რიტუალი და მასთან დაკავშირებული ლექსიკა, 5. სამშენებლო დიალექტური ლექსიკა¹³⁵.

ქართული ეთნოსისა და მისი კულტურის ფორმირება მოხდა ისტორიული საქართველოს და ჩვენი ქვეყნის დღევანდელ ტერიტორიაზე.

* თურქეთის საქართველოში, კერძოდ, ნიგალის ხეობაში, 2007–2008 წლებში რამდენჯერმე ვიმოგზაურე. სხვადასხვა დროს ექსპედიციის წევრები იყვნენ: შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი ნუგზარ ცეცხლაძე, დამოუკიდებელი ჟურნალისტი ოთარ ფუტყარაძე და ჩემი შვილები – არჩილ და ბესო მელიქიშვილები. შემოვიარეთ 67 სოფელი და ოთხი ადმინისტრაციული ცენტრი. ვიყავით, რა თქმა უნდა, საქართველოს ნაწილ ნიგალშიც, რომელიც მოიცავს ცხრა სოფელს. ჩავიწერეთ, სულ 3000 - მდე ტოპონიმი. მოგზაურობისას გავეცანით ხეობაში მცხოვრები ქართველებისა და ლაზების ცხოვრებას, გავაკეთეთ ვიდეომასალა და მოკლე ეთნოგრაფიული შინაარსის ჩანაწერები (ავტ.).

¹³⁵ ეთ. ბერიძე, რამდენიმე დღე ნიგალის ხეობაში, ჟურნ. „ჭოროხი, №5, 2007, გვ. 77-88;

ეთ. ბერიძე, თერთმეტი დღე ნიგალის ხეობაში, ჟურნ. „ლიტერატურული აჭარა, №2, 2007, გვ. 107-110;

ვინაიდან ნიგალი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონია, აქვს მოხერხებული ფიზიკურ-გეოგრაფიული მდებარეობა და მდიდარი ბუნებრივი რესურსი გააჩნია, ამიტომ მისი სახელი მთელი ჭოროხის ქვემო დინების სახელად იქცა¹³⁶.

1874 წელს ცნობილმა ქართველმა მკვლევარმა და სამხედრო სპეციალისტმა გ. ყაზბეგმა, რომელიც დაზვერვით სამუშაოებს აწარმოებდა, ცხენით შემოიარა ეს მხარე და თავის ნაშრომში – „სამი თვე თურქეთის საქართველოში“ – დაახასიათა მხარის სიმდიდრე და აღწერა საშინელი უგზობობა, რის გამოც “ლივანის, შავშეთისა და ართვინის სიმდიდრე ბათუმის გზის გარეშე ვაჭრობისათვის მკვდარ კაპიტალად იქცევა; ანატოლია-ბათუმის გზის გარეშე თურქეთის საქართველოსა და სომხეთის ცენტრალური პუნქტები ჩაიხრჩობიან თავიანთ ქონში”¹³⁷ და მიუთითა ამ მხარის საერთო გაჭირვებისაგან თავის დაღწევისათვის გზების გაყვანის პერსპექტივაზე. იგი წერს: „ასეთმა ხასიათმა თავის მხრივ ქვეყნის საუკუნოვანი უძრაობა განაპირობა¹³⁸“, რაც, სავარაუდოა, ბევრ სხვა რამესთან ერთად, აქ ქართული ელემენტის შენარჩუნების საფუძველიც გახდა. რუსეთის ხელისუფლებას 1880-1920 წლებში სოფელთან დამაკავშირებელი და ბათუმისკენ მიმავალი გზები დასახლების მიხედვით ხეობის მთების მწვერვალებზე გაუყვანია. თურქეთის ხელისუფლებას კი მთავარი გზა ჭოროხის გასწვრივ აქვს გაყვანილი, საიდანაც შეიძლება შეხვიდე ყველა სოფელში. ცნობილია, რომ თურქეთის რესპუბლიკა გამოირჩევა მსოფლიოში საუკეთესო ავტობანებით, გვირაბებითა (მარტო ართვინ-ბორჩხას შორის თერთმეტი გვირაბია გაყვანილი, რომელთა საერთო სიგრძე რამდენიმე ათეულ კილომეტრს შეადგენს) და საავტომობილო გზებით; აქვთ საუკეთესო სასოფლო გზებიც. ბევრგან ჩვენი მოგზაურობის დროსაც მიმდინარეობდა გზების გაფართოებისა და გზის განაპირა კედლების გამაგრებითი სამუშაოები. ყველგან მუშახელად ვხვდებოდით ქურთებს, რომლებიც 1-1,5 მეტრი სისქის ქვისა და ცემენტის მყარ ყორეს აშენებდნენ.

ვახუშტი თავის ნაშრომში, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ წერს: „და არს ეს ლივანის კეობა თუნიერ სივიწროვისა, ფრიად ნაყოფიერი ნარინჯით, თურინჯით, ლიმონით, ზეთისხილით¹³⁹“. თურქეთის ნიგალის ხეობა, ვაშლით, მსხლით, ყურძნით, ატმით, ზღმარტლით, ბროწეულით, თხი-

¹³⁶ ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ., ბათ., 1985, გვ. 3.

¹³⁷ გ. ყაზბეგი, დასახ. ნაშრ., ბათ., 1989, გვ. 104; 108.

¹³⁸ იქვე გვ. 107.

¹³⁹ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 136.

ლით და სხვა მრავალი სახის ხეხილით რომ იყო გადახუნძლული, დღესაც დასტურდება; ვაშლი შემოსავლის წყაროდ ვერ ექციათ, სიუხვის გამო ულპებოდათ კიდევ. დ. ბაქრაძე მიუთითებს ართვინულ აბრეშუმზე, განთქმულ ლივანურ სელსა და ზეთისხილზე,¹⁴⁰ იგი დღესაც უხვად აქვთ ნიგალში.

XIX საუკუნეში ნიგალში ორმაგ მოსავალს აწარმოებდნენ, ჭვავს და ხორბალს იღებდნენ და სიმინდს თესავდნენ¹⁴¹, უფრო თამბაქო მოჰყავდათ, სიმინდი არ ჰყოფნიდათ და ყიდულობდნენ, ან ცვლიდნენ კახაბრის მცხოვრებლებისაგან¹⁴². დღეს ნიგალის ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურა ჩაი, თხილი, სიმინდი და თამბაქოა. მოსახლეობაში შემორჩენილია ხსოვნა იმისა, რომ თესავდნენ კანაფს, ხორბალს, ქერს, ღომს. ამას ჩვენ მიერ ჩაწერილი ბევრი ტოპონიმიც ნათლად ადასტურებს: ნასელავი, ნაქერავი, ნაქერაველე, ნაქერახები, ნაცეცვალი (ადაგული), დიდკალო, ნაქერალი, ღომაძირი (ბაგინი) და სხვ.

ხეობაში მეურნეობის გავრცელებული დარგია მეფუტკრეობა, ხოლო თაფლი – სუფრის ძირითადი საკვები პროდუქტი. მთასა და ბარში შეხვდებით ხის კენწეროებსა და კლდეებში გამოკიდულ სკებს. ვახუშტი ბატონიშვილიც აღნიშნავდა მეფუტკრეობის შესახებ ამ რეგიონში¹⁴³. კლარჯეთის მეფუტკრეობიდან განსაკუთრებით გამოირჩევა ლივანური თაფლი, რომელზედაც დიდი მოთხოვნილება იყო.

სახელმწიფოებრივი ზრუნვის საგანია ტყეები. ხეებს პეპელა და ჭია მოსდებოდა, შესაბამისად, ხე-მცენარეთა დაცვის ღონისძიებანი გაეტარებინათ, ტყის მთელ მასივებში “მახე” გაეკეთებინათ ხეთა ტოტებზე ჭია-პეპელათა მისატყუებლად.

ნიგალის ხეობა მდიდარია სპილენძის საბადოებით (სოფ. კვარცხანა, რომელშიც 1903 წლიდან 1951 წლამდე მუშაობდა სპილენძის გადამამუშავებელი ქარხანა, სოფლები: დამარი, ომანა და ა. შ.), ტყვიის საბადოებით (ბელღევანი, ბაშქოი და ა. შ.) და მინერალური წყლებით (კატაფხია, არჩვეთი, აგლახა, ვარაჭკანი, დამფალი, ოთინგო და სხვ.). მეტად პოპულარული ყოფილა ოთინგოს „ჩერმუგი“. მისივე გადმოცემით, იგი ძალიან უხდებოდა კუტებს და ქარებით დაავადებულ ავადმყოფებს. ავტორის თქმით, ხალხი

¹⁴⁰ დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 41.

¹⁴¹ გ. ვახუშტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 100.

¹⁴² ივ. ჯიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 14.

¹⁴³ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 142.

აბანოს აღმოჩენას თამარ მეფის სახელს მიაწერს¹⁴⁴, ნიგაღელები დღესაც, ყოველ ნაშენს და ნაშთს თამარ დედოფლის სახელს უკავშირებენ. ოთინგოს აბანოზე ზეავს ჩამოუვლია და მის ირგვლივ არსებული ყველა შენობა-ნაგებობა წყალს წაუღია.



მურღული



მურღული, მადნის ნარჩენებით განაცრისფერებული მურღულისწყალი

სპილენძისა და რკინის მადნის ყველაზე დიდი მარაგი აქვს **მურღულს**, დღეს სპილენძის მადნის მოპოვება და დამუშავება მიმდინარეობს მურღულის რაიონის სოფელ დამარში, საიდანაც მიღების საშუალებით გადამდნარი მადანი მიედინება ხოფაში, ხოლო გემებით, საბოლოო დამუშავებისათვის გადააქვთ ტრაპიზონში. 1935-1950 წლებში დამარი ამ პროვინციის რაიონული ცენტრი იყო, ეს სოფელი მურღულიდან – 10კმ. დაშორებით, ხოლო ზღვის დონიდან 1100 მეტრ სიმაღლეზე მდებარეობს.

მურღულის რაიონის მოსახლეობას, 85 420 სული (2 000 წლის მონაცემები), ძირითადად ქართველები შეადგენენ.

მურღულის გზის დასაწყისში ერთი კილომეტრი სიგრძის გვირაბია გაყვანილი.

ბორჩხა ოთხი ხეობის – ჭოროხის, დევესქელის, ჩხალისა და მურღულის შესავარზე, კარჩხლისა და პონტოს ქედებს შუა, ხეობაში და ფერდობებზეა გაშენებული, კლდეებში შესმული და ფერდობებში შედგმული მრავალრიცხოვანი მღვიმეებისა და ხეობების სისტემაა.

¹⁴⁴ ივ. ჯაიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 12.



ბორჩხის ცენტრის კლდეზე ნაშენები შენობა-ნაგებობანი

ვალსართულიანი სახლებით, რომელთაც ეზოები და ტროტუარები თითქმის არა აქვთ. იგი წარმოადგენს გარდამავალ ზონას მესხეთსა და ლაზეთს შორის, აღმოსავლეთი ნაწილი ისტორიულად ეკუთვნის მესხეთს, დასავლეთი ნაწილი უპირატესად – ლაზეთს¹⁴⁵. ადრე თუ აქ მენავეობა და მეთუნეობა და ამ ნაწარმის რეალიზაცია იყო მთავარი საქმე, დღეს რაიონი მსუბუქი მრეწველობის სავაჭრო და სამშენებლო მოედნად არის ქცეული....კვირაში ერთხელ იმართება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებით ვაჭრობა (ბაზრობა).



ბორჩხა

¹⁴⁵ პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954. გვ. 298.

ბორჩხის რაიონის მოსახლეობას, 2000 წლის მონაცემებით – 27.654 სული, ძირითადად ქართველები და ლაზები შეადგენენ.

რაც შეეხება ქალაქ ართვინს, იგი განლაგებულია განსაკუთრებით ორიგინალურად, იწყება თითქმის ხიდიდან. გ. ყაზბეგი ართვინის შესახებ აღნიშნავს: „ართვინი მდებარეობს პონტოს ქედთან კარჩხალის შემაერთებელ ნაპრალში... სახლები მკვეთრად დამრეც ფერდობზე, ერთიმეორეზე მიჯრითაა განლაგებული. ქალაქის განაპირა ნაწილებში, ზეთისხილისა და ღვინის ბაღებში გაფანტულია ადგილები, რომლებიც სოფლებად იწოდებოდა. ქალაქის ქუჩები ძალზე ვიწრო, დაკლაკნილი და დამრეცია. სახლების დიდი ნაწილი ხისაა, მაგრამ აქ რამდენიმე ქვის სახლსაც ნახავთ“.¹⁴⁶ ასე დაწვრილებით აღწერს მოგზაური ნიგალის ხეობის მთავარ ქალაქს. მისი ჩანაწერები დღესაც არ კარგავს აქტუალობას. ჩვენ გვეძლევა შესაძლებლობა, ერთმანეთს შევადართო მეცხრამეტე საუკუნისა და დღევანდელი ართვინი, სხვაობა ნამდვილად არის. დღეს ართვინი მოგვაგონებს დიდ წიწვოვან ხეს, რომელსაც ტანზე ვაზის მსხვილი ღერო შემოჰხვევია და რომელსაც ფესვები ჭოროხზე გადებულ ხიდზე მიუბჯენია. ჭოროხიდან მთებისაკენ, ქალაქის შუაგულში რამდენიმე კილომეტრზე აზიდულ დახვეულ გზას, რომელზეც ორი მანქანა ერთმანეთს თავისუფლად აუქცევს გვერდს, ტოტები მარჯვნივ და მარცხნივ გაუშლია და ფერდობებზე შემომდგარი და მიჯრით მიწყობილი მრავალსართულიანი შენობა-ნაგებობებით დაუმშვენებია. ართვინი ხეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური ცენტრია.



ართვინი

¹⁴⁶ გ. ყაზბეგი, დასახ. ნაშრ., გვ. 109-110.

2000 წლის აღწერით ქალაქ ართვინის მოსახლეობა 23157 კაცს ითვლის. ართვინის ტერიტორიაზე ბევრი ადგილობრივი ქართველი და სომეხი ცხოვრობს, რომელთაც მშობლიური ენა აღარ იციან, ცხოვრობენ, აგრეთვე, თურქები და ქურთები. ართვინში, ასევე, შეხვდებით ქართულად მოსაუბრე მრავალ ქართველს, რომლებიც აქ სამუშაოდ, და ნაწილობრივ საცხოვრებლად, ჩავიდნენ შავშეთიდან, ბორჩხისა და მურღულის რაიონებიდან, აგრეთვე – ჩვენი ქვეყნიდან. საქართველოსა და თურქეთის მოსახლეობას შორის არსებულ ნათესაურ კავშირებს ბოლო ათწლეულებია სამსახურებრივი, საქმიანი და კულტურული ურთიერთობებიც დაემატა, რაც, რა თქმა უნდა, უპირველესად, ვრცელდება საქართველოს მოსახლურ რეგიონებზე, ნიგალსა და სხვ.

ქალაქში დღესაც ამაყად დგას 937 წელს აშენებული ლივანის ციხე.

ქალაქთან ახლოს, ჭოროხზე შენდება 247 მეტრის, თურქეთში ყველაზე მაღალი დერინერის გრანდიოზული კამხალი.

ართვინში, სოფ. სვეტის მისასვლელზე, 2007 წელს დასრულდა საუნივერსიტეტო კომპლექსის მშენებლობა და გაიხსნა ართვინის ჭოროხის უნივერსიტეტი.

მდ. ჭოროხი ხეობის მნიშვნელოვან სამდინარო-სანაოსნო არტერიას წარმოადგენდა. მისი მეშვეობით მთელი შავშეთის, ართვინის და არტანუჯის მხარე უკავშირდებოდა ბათუმს და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვისპირეთის სხვა პუნქტებს. XIX ს. ბოლოსათვის ჭოროხის სანაოსნო არტერიას 300-მდე ნავი ემსახურებოდა, რომელიც ისტორიაში ცნობილია ჭოროხის ნავის, ან კიდევ ბრტყელძირა ნავის სახელწოდებით.¹⁴⁷ სოფ. კატაფხიაში ახლაც აქვთ ნავეები, რადგან დიდი ხიდი ჭოროხს დაუფარავს და კატაფხიელები ცენტრალურ ტრასას, მოკლე გზით, ნავეების საშუალებით უკავშირდებიან.

ჭოროხის ხეობისათვის, რომლის მნიშვნელოვან ნაწილს ნიგალიც წარმოადგენს, დამახასიათებელია ჰიდროგრაფიული ქსელის სიხშირე, რომელიც მჭიდრო კავშირშია მის კლიმატურ და რელიეფურ პირობებთან. ასეთი რესურსების არსებობა თანამედროვე ეტაპზე აქ კაშხლების მშენებლობის საფუძველი გახდა. ნიგალის//ლივანას მხარეში ჭოროხის შენაკადებია ართვინის ტერიტორიაზე მდ. არტანუჯის წყალი (რომელიც, თავის მხრივ, იერთებს იმერხევის და არტანუჯის წყლებს) და შედარებით პატარა მდინარეები: მელო, ხატილა, სვეტი, ჰაიპეტი..... ხოლო ბორჩხა-მურღულის ტერიტორიაზე: მურღულისწყალი, ჩხალისწყალი, დევესქელის წყალი, ქლასქურისა და ბელღევნის წყლები და სხვა პატარა მდინარეები.

¹⁴⁷ რ. უზუნაძე, ნაოსნობა ბათუმის ოლქში, ბათ., 2001, გვ. 221-228.



ართვინის ჭოროხის უნივერსიტეტი

მარადიდისა და ბორჩხის კაშხლებთან წყლის დაგუბების გამო მდინარეების – მურღულისა და ბელღეუნის წყლების კალაპოტი ჭოროხს უკვე რამდენიმე კილომეტრის მანძილზე აქვს ამოვსებული.

დღეს ჭოროხზე, ნიგალის ხეობის ტერიტორიაზე, ექვსი თანამედროვე ხიდი და ოთხი დიდი კაშხალია აგებული. ართვინიდან მარადილამდე ჭოროხი თითქოს არ მიედინება, თითქოს დგას თავის ფართო კალაპოტში. მასზე განვითარებულია სპორტულ-გასართობი ნაოსნობა-რაფთინგი. ნიგალის ხეობაში იგი გვხვდება (კატაფხიის//ჩაუშლიქოი, ამბარლის//დამფალი, იშხაბილის//კალბურღუ და ნაჯვიის//ფისტიკლი), სოფლების მიმდებარე ტერიტორიებზე. ტრადიციის გაგრძელება ახლებურად მოხდა, რაც ტურისტებისათვის ძალზე მიმზიდველია, მსგავსი გამოცდილების გაზიარება ჩვენთვისაც სასურველი უნდა იყოს, მით უფრო, რომ დღესდღეობით სახელმწიფოსათვის ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება პრიორიტეტული ხდება.

თანამედროვე ნიგალი საინტერესოა ზოგიერთი ეთნოგრაფიული ასპექტითაც, რადგანაც კარგად ჩანს ქართული ტრადიციისათვის დამახასიათებელი ბევრი შემორჩენილი ნიშანი.

ისლამის ტრადიციის მიხედვით, მიცვალებულის სულის ხსენება ხდება გარდაცვალებიდან მეშვიდე და ორმოცდამეთორმეტე დღეს. ჩვენ საკვლევ ტერიტორიაზე დავაფიქსირეთ არაერთი ფაქტი, როცა მიცვალებულს სულის მოსახსენებლად, გარდაცვალებიდან მეშვიდე, მეორმოცე (ოჯახთან მიცვალებულის სულის განშორების, მისი ძვლისა და რბილის განცალკევების დღეს) და ორმოცდამეთორმეტე დღესაც უხდიან და სასაფლაოებიც მარმარილოთი აქვთ გაკეთებული. როგორც ცნობილია, ორმოცის გადახდის წესი ქრისტიანული რელიგიის მიხედვით სრულდება. საქართველოში მცხოვრები მუსლიმანები კი მხოლოდ შვიდისა და ორმოცდამეთორმეტის რიტუალს ასრულებენ და არ თვლიან აუცილებლად სასაფლაოს განსაკუთრებულად მოწყობას. იქ გარდაცვლილს, თუ დილით გარდაიცვალა, საღამოთი კრძალავენ და თუ – შუადღისას, მაშინ – საღამოს, ან – მეორე დღეს. ოჯახებში შესვლისას მიღებულია ფეხზე გახდა, გასვენებაში მისვლის დროსაც კი იცავენ ამ წესს.

საქართველოში ყვავილების გვირგვინი თუ გარდაცვლილის პატივსაცემად მიაქვთ, თურქეთში იგი ათეულობით მიიტანეს მარკეტის გახსნის საზეიმო ცერემონიაზე.



ართვინის დერინერის კაშხლის მოსამზადებელი სამუშაოები



ყარაგოლის ტბაზე



მდინარე ჭოროხი
ართვინიდან ბორჩხისაკენ



ბორჩხის კაშხალი



მარადიდის კაშხალი



ჭოროხის წყლით დაფარული მეჩეთი და ჩაის ფაბრიკა სოფელ ხეპასთან მისეულამდე



ჭოროხის წყლით დაფარული მეჩეთი სოფელ კატაფხისის მისასვლელთან

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის სახალხო დღესასწაულები, რომლებიც ამ კუთხეშია შემორჩენილი: „შუამთობა“, (ფესტივალი), „კავკასორი“ და „მემხლიანობა“.¹⁴⁸ შუამთობას აღნიშნავენ აჭარაში¹⁴⁹, ამ დღესასწაულს თავისი ფორმა შეცვლილი აქვს შავშეთ-იმერხეში და ზოგადად „ფესტივალად“ იწოდება, თუმცა შუამთობის ბევრი საერთო ელემენტი აქვს შემორჩენილი.

მეტად საინტერესო დღესასწაულია ნიგალის ხეობაში კავკასორი, რომელიც ტრადიციულად ტარდება ართვინიდან 8 კმ-ის დაშორებით, ტრიალას მთაზე ივნისის ბოლო კვირას. დღესასწაულის ძირითადი მომენტი ხარების შეჯიბრება. ბოლო დროს საზაფხულო სახალხო ზეიმს დაემატა სპორტულ-სანახაობითი ღონისძიებებიც, ასეთი დღესასწაულები ცნობილია ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში¹⁵⁰.

დავესწარით სოფ. არავეთის მცხოვრებ აღფაიდინების ქორწილს ბორჩხაში, რომელიც საქორწინო დარბაზში ტარდებოდა; მამაკაცები და ყმაწვილები ძირითადად ფეხზე იდგნენ, ახალგაზრდა ქალ-ვაჟები და შუახნისები დიდი წრიულით ცეკვავდნენ, ქალები ცარიელ მაგიდებთან ისხდნენ (ქორწილში მოწვეული ოჯახების წევრთა დასწრების რაოდენობა არ არის შეზღუდული); მთელი ორი საათი გაგრძელდა ცეკვა-თამაში, შემდეგ, საზეიმო ვითარებაში ქორწინება კანონიერად გამოცხადდა (სიძისა და დედოფლის მიერ თავიანთ ქორწინებასა და სიყვარულზე ხმამაღალი თანხმობით) და დაიწყო სიძე-დედოფალზე, ასევე საზეიმო ვითარებაში, საჩუქრების გადაცემა; დადგა საჩუქრის გადამცემთა რიგები და დაიწყო გამოცხადება... დედოფალს უკეთებდნენ სამკაულებს მკერდზე, ხელზე, ყელზე; ქალ-ვაჟს ყელზე გაუკეთდათ ქინძისთაგებით შეკრული ფულის ერთეულის, ლირის, კოჭებადღე დაშვებული წრიულები, ამ ცერემონიალის დასრულების შემდეგ დარბაზში, ყველა მაგიდასთან, მოიტანეს ლანგარზე დალაგებული პურის ნაჭრები კატლეტით და თითო ბოთლი კოკა-კოლა; შემდეგ, როგორც გვითხრეს, ქორწილი გრძელდება ვაჟის ოჯახში, ამ დროს 30-100 კაცზე იშლება

¹⁴⁸ ნ. კახიძე, ეთნოგრაფია და ფოლკლორი ძველი და ახალი ტრადიციების შესწავლის სამსახურში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, IV, თბ., 1978; ი. მეგრელიძე, მემხლიანობა, ჟურნ. ჭოროხი, №1, ბათ., 1971.

¹⁴⁹ ზ. თანდილავა, შუამთობის ტრადიციები და ფოლკლორი; ტრადიცია და თანამედროვეობა, თბ., 1980.

¹⁵⁰ რ. მალაყმაძე, სახალხო დღესასწაულები ლიგანის ხეობაში, სტუდენტთა და ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები, IV, ბათ., 2002, გვ. 92-102.

პურ-მარილი (გაანნია ვის როგორ უხერხდება) და გათენებამდე გრძელდება ცეკვა-თამაში.

ბევრ ოჯახში ვნახეთ სხვადასხვა სახის სამონადირეო იარაღი, რომელსაც შეუზღუდავად ისროდნენ გასახალისებლად, გასამხნეველად, გასახმიანებლად და შესაგულიანებლად.

სოფლებში ახალგაზრდობის აღზრდა-განათლებისათვის არის მხოლოდ ხუთკლასიანი სკოლები, რა თქმა უნდა, ყველა სოფელში აქვთ სამუსლიმანო სასწავლებლები და სალოცავები.

ყოველ ნაბიჯზე გვხვდებოდა აქედან ჩასული იაფი ქართველი მუშახელი. გავესაუბრეთ იქაურ ქალბატონებს საქმიანობაზე, გვითხრეს, რომ არ უხდებათ მძიმე შრომა; რომ ჩაისა და თხილს აქაურ ჩვენებურებს აკრეფინებენ და თვითონ ოჯახში და ეზო-კარში მუშაობენ. ხშირია ქართველ ქალთა თურქეთში გათხოვების შემთხვევები. მაგ. ხელვაჩაურელი დალი კომახიძე გათხოვილია ბორჩხაში, სოფ. შუახევში, სელიმ ათარზე; ხაშურელი მარინა ცაბაძე, ასევე, შუახევში, ქენან ილმაზზე, ქედელი ნაზი ბოლქვაძე – ბორჩხის რაიონის სოფელ თხილაზროში, დილავერ ოზბაირაქზე; ადგილობრივი ქართველობა თავისი ტრადიციების, ადათ-წესებისა და ეროვნულობის შესანარჩუნებლად საუკუნეების განმავლობაში ცდილობდა და ძირითადად ახერხებდა კიდევ, მხოლოდ ქართველთან, თავისი მოდგმის წარმომადგენელთან ექორწინა. ვფიქრობთ, აქაურ ქართველთა ქორწინებები თურქეთში მცხოვრებ ქართველებთან დადებითი მოვლენაა, ჩვენებურთა ენისა და ეროვნების შენარჩუნებისათვის, ძველ ნერგზე ახლის აღმოცენებისა და გახარებისათვის.

ზაქარია ჭიჭინაძის ცნობით, XIX ს. ბოლოსათვის, ხეობაში ძველი ქართული გვარები ზოგს შენარჩუნებული ჰქონდა, “ზოგს კი ოსმალურად გადაუკეთებია, მაგ. ქურდიანი დღეს ქურდოღლათ იხსენება, მარგიანი – მარგოღლათ, ბარამიძე – ბაირამოღლათ, და სხვა მრავალი”¹⁵¹.

მინდა შევნიშნო, რომ თუ XIX საუკუნის მკვლევრები თავისუფლად აფიქსირებდნენ ჩვენებურთა გვარებს თურქული დაბოლოებით – „ოღლი” და სთხოვდნენ მცხოვრებლებს გაეხსენებინათ ქართულ -ძე-ზე, -ია-სა და შვილ-ზე დაბოლოებული თავიანთი წინანდელი გვარები, დღეს კი, ლაზურ და ქართულ სახელებს თითქმის აღარც ერთი ლაზი და ქართველი აღარ ატარებს; თურქეთის ყველა მოქალაქეს, განურჩევლად ეროვნებისა, აქვს თურქული გვარი, ამიტომ ჩვენებურებს „ოღლობით” წოდებული გვარებიც გასახსენებელი დარჩათ. თუმცა ძალიან ბევრია ისეთი ოჯახი, სადაც იციან

¹⁵¹ ზ. ჭიჭინაძე, ოსმალეთის ყოფილ საქართველოს და ქართულ მაჰმადიანთ ნაწილი. ლაზი-სტანი, ისტორიულის და ეთნოგრაფიულის მხრით, პირველი წიგნი, ტფ., 1927, გვ. 32.

თავდაპირველი გვარი (იხ. დანართი №9) და თავიანთი გვარის ისტორია, აქვთ წარსულის პატივისცემა და მისი ცოდნისა და ხსოვნის სურვილი. ამ მიზნით (თავიანთი ძველი გვარისა და ისტორიის ცოდნისა შექმნისათვის) აჭარის მამულიშვილთა საგვარეულო კავშირსაც (თავმჯდომარე – ნიაზ ბოლქვაძე) იქაურ სოფლებში გარკვეული მუშაობა ჩაუტარებია.

ექსპედიციის სამი დღე დავეყავით დევესქელის ხეობის იაილებში, სადაც ხის სახლთა ნაწილი ბოსლებზე დგას, ნაწილი, – ახლად აშენებული, ცალკე, ნაწილიც სახლებისა ბეტონითაა აშენებული და კეთილმოწყობილია სველი წერტილებით, საწოლები ფიცრებით აქვთ გაკეთებული. იაილაში, ბევრ ოჯახში ჰქონდათ ტელევიზორი.



თეთრი წყლის იაილის მემთეურებთან

საქონლის დასარწყულებლად ალაგ-ალაგ ბეტონის ავზები აქვთ გაკეთებული. ზოგიერთ ოჯახს პატარა ბოსტანი აქვს შემოღობილი. ქალების უმრავლესობა თავისუფალ დროს საქსოვად იყენებს; ქსოვენ მთასა და ბარში, წუთსაც არ კარგავენ.

თეთრი წყლის იაილაში არის სასტუმრო ტურისტებისათვის. აგრეთვე, იუნესკოს პანსიონი. იაილაში იღებს სათავეს მდ. მაჭახლის ერთ-ერთი

მარცხენა შენაკადი - თეთრი წყალი. აქედან 7-8 კმ-ზე, წამომართულია 3000 მეტრზე მაღალი კარნახალის დაკბილული მთები, ხოლო მისი ერთ-ერთი მწვერვალის ძირში არის ვარსკვლავის ტბა – “მასკავგოლი”, როგორც აქ უწოდებენ.



ვარსკვლავის ტბა

შთამბეჭდავი იყო ვარსკვლავის ტბაზე/მასკლავა გოლზე, თეთრი წყლის იაილის ჩვენებურებთან ერთად ჩატარებული ლაშქრობა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ჩვენი უცვლელი მეგობარი სებასტიან ალფაიდინი.



მოლაშქრებთან ერთად კარჩხლის მთებში

ვარსკვლავის ტბაზე მიმავლებმა ვნახეთ პატარა მდინარე, რომელიც ჩვენს თვალწინ ჩნდებოდა და 5-6 მეტრში ჩვენს თვალწინვე უჩინარდებოდა. ვარსკვლავის ტბა თეთრი წყლის იაილიდან 5-7 კილომეტრზე, ზღვის დონიდან 3000 მეტრამდე სიმაღლეზე მდებარეობს. შევუდექით აღმართს, კარჩხალის მთების კლდოვან-კბილოვანი მწვერვალებისკენ. მოლაშქრეთა მხიარულმა შეძახილებმა, რომელსაც მთები საპასუხო ექოს აძლევდა, გზის

სირთულე იოლად დაგვაძლევინა და სიმაღლეც გადავლახეთ. ჩვენს თვალწინ მრავალფეროვანი ყვავილებით გარშემორტყმული მდელო გადაიშალა.



მდ. თეთრი წყლის სათავე



ვარსკვლავის ტბაზე, 2007 წლის ივლისი

ტბამდე დასაშვები 200 მეტრიღა დარჩა. მდელიოდან მარცხნივ ოდნავ შემადღებუღი ადგიღიდან, შეუიარადღებღი თვადღიოთ ჩანს ბათუმიღს სამეღბის ეკღესღია, დღურბინდღიოთ კღ ხეღისღგუღღღიოთ ჩანდღ ზღვღ დღ ბათუმი, აქღოთ – არსღიანი, დღ იქღოთ – კღვკღსღიონღ. ტბღზე ჩასუღღები ტბასოთღნ ერთად მოღვექეღციოთ კღდღოვღღნ მთეღბსღ დღ თოვღღიღღნ ფერდღობეღს შოღრღის. კღმკღმღ დღ ნღხეღვრად ყინუღღიოთ დღფღარუღღი ტბღ ცღისფრად, თეოთრად დღ შღვად ლღვღღღღღებდღ. ზეღვიდღღნ ცხეღღი დღ მწვეღღი მზე დღგვცქეღროდღ, ტბღ კღ იმდენად ცღვიოთ იყო, არღოთუ ცღურვღს ვერ შეღძღღებდღი, არღმედ ხეღღ-ფეღსღაც წუთშეღსეღენეღბოთ თუ ჩღყოფდღი. ტბღს სღგრძე – 600-700, ხოღღო სღგღანე 300-400 მეტრი იქნებღ. მოღღღაშქრეღები მოგეღვიყნენ ლეღეღნდღს, როღ ტბღ ადრე დღდი ყოფღღღ დღ როღ აქ უნღხავოთ ნოე ფეღღღღამბრღის (წინღსწღარმეღტყეღღღღის) გეღმღს (კღდღობნღს) დღუზღ დღ ჯღჭკღი.

საოცრად მსღიარუღღი გღღწყობღღღებღ შეღქმნღ – იყო ტღში, შეღძღხღღღებღ, სღციღღღი, ცეკვღ – “სღმღ-სღმღღერღ”, შღღღრობღ:

ჰეღღო, შენღ თვღღებღ,
ღღამჰღღ დღ ფენერი,
ტრღპზონღღღღღნ მეღვტღღღე
შენღ წეღღის ქეღმერი.

ნეღვზეოთ უღგუღღი (ხღბღზოღღღი)

ფღდღუნღ, შენღ სეღრღოთეღღნ,
გღვეღ იღღღღის მენღზე,

გუღღში ბეღერი მღქვღ,
ვერ მიოთქეღღ ენღზე.

ხეღრღე იღღღღღი

გაღმა თეთრი ქათამი,
გამოდმა მოკაკანავს,
იაირი მომგონდება,
გულში გამაკაკანავს.

ნერმინ გენ (ბერიშვილი)

ფეხზე დელუქი მაქვა,
ოდენ წამოდებული,
იმღონი აბლავი მყავს,
ბათუმში მოდებული.

მირი ალფაიდინ (ფალაზოლლი)

სახლის უკან სათარი,
ერთი გოგო რაც არი,
სახლის უკან საქათმე,
ერთი გოგო ჩავქათმე.

ჰეირიე ილდიზ (მემელიშვილი)

თითზე ბეჭედი მაქო,
ბეჭედ თვალი არ აქო,
ბოშუნა, ნუ მიყურავ,
შენზე თვალი არ მაქო.

ნევეზეთ უიგული (ხაბაზოლლი)

უსმენ ჩვენებურებს, მათ ქართულს და კიდევ გეამაყება, კიდევ გიხარია და კიდევ გტკივა; გტკივა შენი სამშობლოს ბედუკუდმართობა და გეამაყება, რომ შენს ჯიშსა და ჯილაგს, მშობელ ფესვებს მოწყვეტილს, ყველაფრისთვის გაუძლია, მშობლიური ენაც ლამაზად შეუნახავს და ქართული სულიც. ამასვე უნდა გულისხმობდეს დიდი პოეტი ლექსში:

...კაი მექართულე ვედარა ვარ,
მაგრამ სული მიდუღს იმოდენა,

რომ შიგ სიტყვა – მარად მშობლიური,
როგორც გაზაფხული, იტოტება...¹⁵²

ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეს რეგიონი ტოლს არ უდებს საქართველოს სხვა მხარეებს სტუმარმასპინძლობაში. მართალია, ცხოვრების თურქული წესებიდან გამომდინარე, ეს კლასიკური ქართული ფენომენი რამდენადმე შეიცვალა, მაგრამ თავისი ძირითადი ფუნქცია დღემდე შეინარჩუნა.

საოჯახო ყოფაში, ძირითადად, დამკვიდრებულა სტუმრისათვის სადილის მისართმევად მაღალფეხა სკამების და მაგიდების გამოყენება, ნაცვლად ძველებური დაბალი სუფრისა (თუმცა, მასაც ხშირად იყენებენ). სუფრა აქვთ მეტ-ნაკლებად მრავალფეროვანი, მაგრამ არ გამოირჩევა სიუხვით. ოჯახში საჭმელს ძირითადად პატარა მაგიდიდან მიირთმევენ, პატარა სკამებზე დამსხდარნი. ბევრგან ისევ შენარჩუნებულია სუფრასთან მუხლმორთხმული მისხდომა და ერთი საერთო თეფშიდან კერძის მიერთმევა. შეხვდებით კერძების ჩამორიგებით მიერთმევასაც, მაგ., სოფ. დამფალში.

სტუმარმასპინძლობისათვის გადაგებული ჩვენებურები იყვნენ, თურქები კი ამ მხრივ თავშეკავებულობას იჩენდნენ.

ხშირად ოჯახის ქალები სუფრასთან იდგნენ და თვალყურს გვადევნებდნენ, რომ არაფერი შეგვეკლებოდა – რომ დროულად შეეცვალათ და შეემატებინათ კერძები.

საგანგებოდ მინდა ჩამოვთვალო ის ოჯახები და დავასახელო ის პირები, რომელთაც „პირთ ჩვენი მთების ფერი ეფინათ“... და რომელთა „...თვალში ვხედავდით ჩვენს ცასა და ღრუბლებს“. მათ გაგვიწიეს არა მარტო კარგი ინფორმატორობა, **(ინფორმატორთა სრული სია იხ. დანართში № 10)** რამაც საშუალება მოგვცა ჩაგვეწერა ფოლკლორისა და ზეპირმეტყველების ნიმუშები, არამედ – კარგი მასპინძლობაც:

1. **რემზი ჩაქმაქ (მუხტარი)** – სოფ. გოლა – ჰემშილი
Remzi Çakmak (Muhtar) – Çifteköprü Köyü - Hemşin
2. **სებაათტინ და მერიემ ალფაიდინიები//ფალაზოდლი** – ბორჩხა, სოფ. არავეთი, გურჯები
Sebahattin ve Meryem Alfaydın//Palazoğlu – Borçka, Arkaköy, Gürcüler
3. **ბურჰან ალბაირაქ//ჯიგანაძე//ყავაზიშილი და სანიე ყადოდლი** – სოფ. სება – გურჯები
Burhan Albayrak//Ciganadze//Kavazishvili ve Saniye Kadoğlu – Karşıköy - Gürcüler

¹⁵² ფ. ხალვაში, ჩემი სანატრელი, საბჭოთა საქართველო, თბ., 1985.

4. სუმმან (შავშელი) და ასიე (მაჭახლეელი) – სოფ. თოღგომი – გურჯები
ჩიმენები
Summan (Şavşeli) ve Asiye (Maçaheli)
Çimen – Salkımlı Köyü – Gürcüler
5. სელიმ ათარი (ბორჩხა) და დალი კომახიძე (ხელვაჩაური) – სოფ. შუახევი
Selim Atar ve Dali Komahidze _ Alaca Köy – Buradaki
ve oradak Gürcütün ailesi
6. დავუდ იაშარი//სერთოღლი – ბორჩხის ცენტრი (ბაგინელი) – გურჯი
Davut Yaşar//Sertoğlu – _ Borçkanın merkezi (Balcı Köyünden) - Gürcü
7. ხალილ ოზგეთ//ფუტკარაძე – ბორჩხის ცენტრი –(მაჭახლეელი) გურჯი
Halil Özget//Putkaradze _ Borçkanın merkezi (Maçaheladan) - Gürcü
8. იუქსელ მელიქოღლი//მელიქიშვილი – ბორჩხის ცენტრი –(ხებელი) გურჯი
Yüksel Melikoğlu//Melikişvili _ Borçkanın merkezi (Heybeliden) Gürcü
9. სალი ყარა//ყაროსმანოღლი – სოფ. ქლასქური – გურჯი
Salı Kara//Karosmanoğlu _ Aralık Köy- Gürcü
10. სელიმ გიულ – სოფ. ქლასქური – გურჯი
Selim Gül _ Aralık Köy - Gürcü
11. მეთინ ყაია//ყაიბეგოღლი – სოფ. იბრიქლი – გურჯი
Metin Kaya//Kaybegoğlu _ İbrikli Köy - Gürcü
12. ახმედ ოზან//ბოლქვაძე – სოფ. დამფალი – გურჯი
Ahmet Ozan//Bolkvadze _ Anbarlı Köy - Gürcü
13. ნაზმიე ალთუნ//შაბანოღლი – სოფ. არხვა – გურჯი
Nazmiye Altun//Şabanoğlu _ Akpınar Köy - Gürcü
14. ალაათინ კოჯამან//დიდმანიძე – სოფ. კატაფხია – გურჯი
Alaattin Kocaman//Didmanidze _ Çavuşlu Köy –Gürcü
15. ილმაზ და ნურან შენთურქები – სოფ. მარადიდი – გურჯები
Yılmaz ve Nuran Şentürk _ Muratlı Köy –Gürcüler

16. სულეიმან მერთ//კაკვენი და
ნაჯიე მერთ//სუშუდოღლი
Süleyman Mert//Kakveni ve
Naciye Mert//Huşudoğlu
- სოფ. ომანა – გურჯები
_Ormanlı Köy – Gürcüler
17. ისმაილ ბილირ//ჰაჯიშვილი
(მაჭახლელი, მეუღლე თურქია),
İsmail Bilir//Hacışvili (Maçaheladan),
(Eşi Türk)
- სოფ. ვარაჭკანი – გურჯი
_Varlık Köy – Gürcüler
18. ფაათი გულთექენ (მუხტარი)
Faati Gülteken (Muhtar)
- სოფ. ვარაჭკანი
_Varlık Köy
19. თემურ უსტაელ
(მეუღლე გურჯი, დევესქელიდან)
Temur Ustael (Eşi Gürcü, Kayrancadan)
- სოფ. სინკოთი – თურქი
_ Sümbüllü Köy – Türk
20. ჯემილ ონგურენ
(მეუღლე გურჯი, ხებელი)
Cemil Öngüren (Eşi Gürcü, Heybeliden)
- სოფ. სეეტი – თურქი
_ Seyitler Köy – Türk
21. მიირიე ალფაიდინ// შამილიშვილი
Miiriye Alpaydın//Şamilişvili
- სოფ არავეთი-გურჯი
_ Arkaköy –Gürcü
22. ქენან ილმაზ//ჯაფარიძე და
მარინა ცაბაძე
Kenan Yılmaz//Caparidze ve Marina Tsabadze
- სოფ. შუახევი აქაური და
იქაური ქართველის ოჯახი
_ Alaca köyü buradaki ve
oradaki Gürcünün ailesi
23. მეთინ ყაია/ყაიაბეგოღლი
Metin Kaya/Kayabegoğlu
- სოფ. იბრიქლი -გურჯი
_ İbrikli Köy –Gürcü
24. ემინ დალყილიჩ
Emin Dalkılıç
- სოფ. იბრიქლი –გურჯი
_ İbrikli Köy – Gürcü
25. ნეჯათ სოიერ //მემოღლი
Necat Soyer// Memoğlu
- სოფ. დუზქოი– გურჯი
_ Düzköy – Gürcü
26. რიფათ ყარაოღლი და სალით გუნერი
- სოფ. ბაშქოი – გურჯი

ჩვენ მიერ შეკრებილ ფოლკლორულ ნიმუშთაგან ყურადღებას იქცევს ისეთი ტექსტები, სადაც ადამიანის ხასიათის თავისებურება და ინდივიდუალობა კარგად იხატება. მათში იკვეთება ცალკეული პირის მისწრაფება, მისი სურვილი, შეხედულებანი და ყოფისთვის დამახასიათებელი ლაღი იუმორი. მოქმელმა სელაათინ ალფაიდინმა ჩაგვაწერინა ასეთი ლექსი:

„როიც რომ მქონდა ფულებიო, ვჭამდი ხაჭოპურებიო,
როიცხა რომენ დემელია, ჩამოვყარე ყურებიო“.

მართალია, ეს ტექსტი არ არის ღრმააზროვანი და დიდად ჩამაფიქრებელი, მაგრამ მასში ქართველი ადამიანისთვის დამახასიათებელი იუმორი, უყაირათობა და ნებისმიერი მდგომარეობის ატანაა გადმოცემული, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ვერანაირი საზღვრები და რელიგიური განსხვავებულობანი ვერ ცვლის გენეტიკურად თანდაყოლილ ხასიათს. ისა ათარ მეღეგოღლიმ (მეღეგაშვილმა) სატრფიალო პოეზიის ნიმუშები მოგვაწოდა, სადაც ახალგაზრდა ადამიანის ოპტიმიზმი და წრფელი განცდებია გადმოცემული:

„თელას ტყავი გავაძერ,
ხიდან ხეზე გავაბი,
მე აქავრი გოგვები
თავკაპებზე დავაბი.“

ჭიშკარი გავაკეთე,
ყაზული ექანება,
მე შენ გოგოს ვუკბინე,
კბილი მექანება.

ფეხზე ფოთინი მაქვა
ოღენ წამოდებული,
იმღონი აშიღი მყავს
დუნიაში მოდებული“.

გოგოვ, გოგოვ, კისკისა,
წყალი მინდა ლიტრისა,
გოგოვ, ერთი მაკოცნიე,
კოცნა მინდა ლოყისა.”

ამ სტრიქონებიდან აშკარაა ხალისიანი ცხოვრებით ტკბობის სურვილი, და მომავლისადმი რწმენა, რომელსაც სიყვარული ასულდგმულებს. ქართული ფოლკლორი მდიდარია ამგვარი განწყობის სატრფიალო ნიმუშებით და ნიგალის ხეობაც ამ ერთიანობის აშკარა ნიმუშია.

დედები ხშირად ქალიშვილებს სათუთად ექცევიან, რადგან გათხოვების შემდეგ ისინი სხვა ოჯახში სახლდებიან, ნიგალელი ქალიც სწორედ

¹⁵³ ე. ბერიძე, ეთნოგრაფიული შენიშვნები ნიგალში ჩვენეული ჩანაწერების მიხედვით, შრომები XI, საქართველოს განათლების მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალ „მოამბის“ დამატება, თბ., 2008, გვ., 111-114.

ამის გამო აძლევს დედას გაფრთხილებას:

„წმინდა ძივი დემეპნა,
ამსხმელი ვარ, ამსხმელი,
დედიკო, ნუ მიყვირავ,
წამსლელი ვარ, წამსლელი.“

ამ ხეობის ქართველობა ინარჩუნებს მსგავსებას თავის ძირძველ ფესვებთან.

ერთ-ერთ სტროფში კი ქალისადმი ერთგვარი მითითება-რჩევაა გამოსხატული, რომ მან თავისი თვალების ელვარება და სილამაზის შუქი უნდა დამალოს, არავის არ დაანახვოს:

„წვანე-წვანე თვალები
შენ თვალებში გიყურე,
ვინმე არ დიგინახოს
თავი ბოლო დეიბურე“.

(მთქმელი: **ნაზიმე ყარა**)

აშკარაა, რომ მოკრძალებასა და თავმდაბლობასთან ერთად, აქ რელიგიური აღმსარებლობის ადათ-წესებიც არის მოაზრებული. დეტალებშიც და ფრაგმენტებშიც მსგავსება-განსხვავება კარგად შეიმჩნევა და შეიძლება მათი თვალსაჩინოდ გამომზეურება. ეს ერთი პატარა ლექსი მთლიანად იტევს არა მარტო ცალკე აღებული ხეობის, არამედ მთელი ბოლო საუკუნეების ისტორიისათვის დამახასიათებელ პერიპეტიებს და ყოფით რეალიებს.

მეუღლისადმი ერთგულებასა და სიყვარულში გაჯიბრებაა აღფაიდინისა და ნერმინ გეჩის მიერ წარმოთქმულ სტროფებში (ლექსებში, შაირებში) და ამ სიყვარულსა და ერთგულებაში იკვეთება რწმენა მეუღლისა, ვაჟკაცი-სა, მაღალი ზნეობა ქალისა, სიმტკიცე ოჯახისა.

წისქვილზე მირი დავაყარე
ბენდი გადაგდებული,
ჩემ იაიროს მე ვიცნობ
კისერ გადაგდებული.

თაზე მიმყავს ორი ხბო,
იქით-აქეთ მექცევა,
იარო, შენი დანახვა და
ჯენეთი მომექცევა.

მომწვანო თვალიანი
თითზე ბეჭედი მაქვა,
ჩემ იაროს მე ვიცნობ,
ჟუჟუნა თვალები აქვა.

გაღმა თეთრი ქათამი
გამოდმისკენ უხტება,
ჩემ იაროს რომ დევნახავ,
გულში რაცხა მომხტება.

ირონია და გარე მაყურებლის შემფასებლობითი დამოკიდებულება ჩანს 65 წლის მთქმელის მიერ (ილმაზ შენთურქ, მარადიდიდან) წაკითხულ სტრიქონში.

„ბაბავ, გიმიში აჭარისტანში,
კოლექტივს დევახმარები პურისჭამაში“.

მაშინ, როცა ჩვენში საბჭოური პატრიოტიზმი, ნებისთ თუ უნებლიეთ, ყვოდდა და სავალდებულო სახოტბო პოეტურ ნიმუშებს ამზეურებდა¹⁵⁴, ნიგალის ხეობის საზღვარგარეთ.დარჩენილი ნაწილის ქართველობა პრაგმატულობის და მსუბუქი ირონიის ნახავ სტრიქონებს ქმნიდა, ითავისებდა და თავისთავადობასა და ეროვნულ ცნობიერებას უნარჩუნებდა.

ჩვენებურთა გულდია საუბრებსა და ადათ-წესების, ტრადიციების, ყოფა-ცხოვრების, მუჰაჯირობის, კვების პროდუქტების დამზადებისა და მშენებლობის შესახებ ჩაწერილ ტექსტებში შეხვდებით მყარ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებს, იუმორს, ანდაზებს, **„ფასაფორტის“ გაკეთებისა და საქართველოში წამოსვლის სურვილს, ოცნებას.** ამ ჩანაწერებში თვალნათლივ ჩანს ჩვენებურთა ეთნოკულტურული ყოფა; მაგალითისათვის – მთქმელი: ნაფიე ქესკინ (50 წლის) სოფ. ბაგინი. „ბერ-დედაბერი ერთად მიეყარენ და თქვეს უწინდელი რაცხაები ვიპარაკოთო, ვიჭუჭუნოთო. შენ რომ მოგიყვანე, გოგო არ იყავი, იციო?! დედაბერსაც უთქმია კ(ქ)ი, ძირიდან არ დეიწყო, ზეიდან დეიწყო. არ ეამა ბერს კ(ქ)ი“.

დელოფლობისათვის მზადება და მეზობელი თერძი ქალისადმი მაღლიერების გრძნობაა გამოხატული შემდეგ ტექსტში.

„მუუტანდი ჩვენ ურბას, დაჭრევდა კარგათ, შემიკერებდენ, ჩამცმებდენ, დელოფალი დავდებოდით. ძველათ ენ კაი თერძი იყო გოგვებისა, მეტი გამახარებდენ, ფულსაც ცოტა ამართმებდინ, პატინა რაცხას მივეცემდით, ლოცვას მიეგებდა ბევრს“.

¹⁵⁴თ. შიოშვილი, ქართული ფოლკლორის ზნეობრივი სამყარო, წიგნი II, ბათ., 2004, გვ.99,103.

– ავადები გავხდებით, ვაკითხიათ, მეტი კაი ქალია. გონჯი უზრი ის აქ იშტი, კაცსა არას უძახის.

– დედაბერი ქალი ადექი და ტანი იბანე, რა ზორი.

შემდეგ ტექსტში – 5 ყათი გენილი ყავს, ერთი მეიყვანა შეიშალა, ამელიათი გახდა, მეორე მეიყვანა, ამელიათი გახდა, რძალი თლათ მეიყვანა, თლათ ამელიათი გახდა – გამოსატულია დედის პასუხისმგებლობა ოჯახში ახალი წევრების, რძლების შემოყვანის დროს, როგორც ეს არის ჩვენთან და არა როგორც მუსლიმანურ საზოგადოებაში (ოჯახში რძლის არასრულფასოვან წევრად მიღება).

ქვემოთ მოყვანილ ტექსტში კი ნაფიე ქესკინი აღწერს, თუ როგორ მკურნალობს მოტეხილობას.

1. „რავაი ვაგდებ, თუ მოტეხილია, შევხედავ, შევხედავ იშტე, გავაკეთავ, იმას შუუხვევ, კვერცხის ფქილით გავთქიფავ, გავლესავ, ფალაზხე დავახახავ, შუუხვევ, ის აღჩისი გახდების, გახმება, 15 დღე შეხვეული იქნება, იმის მემრე მოძრება, ხელიც გუუკეთდება“.

მთქმელი: ჰაჯერ ათამან (48 წლის) სოფ. დევესქელი, ალგვიწერდნენ, თუ როგორ ამზადებენ კერძებს:

„ჭიმური, გოგოვ, სიმინდ იცი, ჭადი გამააცხე ლამაზი, ცხელ კი ამეიღებ დიდ თეფში, ლამაზათ ჭად დადებ, ერთი ყაშული გინდა, ორი ყაშული გინდა, იმა დაადებ და ჩაბლუჯავ, ჭადი არნა გაცივდეს, მალ-მალენა ქნა იადი, გადნეს შიგან, იანზე აირანი მორეკე ხელით, იშიც შუაში ჩადე ლამაზათ, მოყარე ღარჭები, გუუდექ და ჭამე“.

ე.წ. პასუთა:

“ერთი თაბალი (თასი) ქფილი ჩაყარე, ერთი თასი შექერი, 3 თასი წყალი, ბითუმნა რეკო, ეგერ თუ სქელი ქნა, წყალს გეიგნებ იშტე, სქელი და თხელი ონაგორა იქ იშტა, ცუტ-ცუტა წყალ მიცემ, ბევრ არა, შენნა გააფერო, ჭკუა გაქვან იმდენი, თუ გინდა სამი ყაშულის ბეთმეზი ჩაასხი, თუ გინდა ბონინი, ჰამა ლამაზინა დააშუშუ, სული არ ედინოს, ქვედაიც არნა დახრაკო, სული არნა მუადებით მენჯერაზე“.

რუსეთ-თურქეთის სამხედრო დაპირისპირების ეპიზოდია სებაათტინ ალფაიდინის მონათხრობში:

ჩხუბი გასკდა თავიდან, სავაში, თელი ხალხი, ვინ – ვის. მეემშიენ ასკრებსა, დედაბერთან მივდენ მეგერე, დედაბერსა საჭმელი მოთხვა, საჭმელი დუუდვა, მიართვა.

რუსები ძულდებიან ჩვენ ქართველებსა. მეგემ დევესქელში იყვენ, მუცლიანი ქალები დახიშტეს, თელი ღარჭები გამააგლებიეს და ძულდენ ისინი. ქალმა უთხრა, საჭმელი გინდებიანო თუ, ეშინიოდა, ჭამეთო და, ღმერთმა რა გაჭამონო. მეგერე ერთთანე შიან ქართველი არ ყოფილა ასკერ, ნენევე, მე კაი ვჭამე ჰამაო, მეს ქართველი ვარო და, **ვოომე, ესენიც ქართველი ყოფილანო და ჩემი ხალხი ხართო და უტირია მაშინ**. ჰამა რუსებსაც დიდი ბითური საქმე უქნიან, გაიგენ და რუსები ზულდენ.

ომს ყოველთვის ახლავს შემზარავი ფაქტები და ხშირად გაუთვალისწინებელი შედეგებიც; რუსეთი ქართულ მოსახლეობას ათავისუფლებდა ოსმალეთის საუკუნოვანი ბატონობისგან, მაგრამ ომის შედეგებისა და თურქული პოლიტიკის გამო, ჩვენებური რუსი ჯარისკაცის სიძულვილს განიცდიდა..... მაგრამ გული შესტკიოდა თავისიანზე და სამშობლოზე. 1878-1921 წლები ჩვენებურთა მესხიერებას მათი ქართველობის ნათელ კვალად აჭდე-ვია.

ტექსტებიდან ამოღებული გამონათქვამები:

1. პირ კოცნა თუ გინდა, ცხვირმა არ დიგიშალოს.
2. თაფლი დიგიკავებს (თაფლი უჭმელობას კარგა ხანს გაგაძლებინებს).
3. მაღალი ხერხები არი (მაღალი კბილოვანი, ხერხისებური მწვერვალები არის).
4. ფარა დააწვინა (ფული გადაიხადა, ფული ბანკში ჩადო, ფული გაუუფასურდა, როგორც იტყვიან, დაეწვა).
5. ღმერთმა წორეთ მათქმევიე და ა.შ. (ღმერთო, სწორად მათქმევინე).

შეიძლება დავასკვნათ:

თურქეთში მცხოვრებ ნიგალისხეობელთა აქ წარმოდგენილი სამეცნიერო და ფოლკლორული ნიმუშები ღირსსაცნობია არა მარტო კუთხური თავისებურებით, მისი მახასიათებლებით, ფიგურალური გამოთქმებითა და ისტორიული დიალექტიზმებით, არამედ ეთნოკულტურული საერთო ქართულის ჩვენებით.

თუ ადრე თურქული მეორე ენა იყო, დღეს იგი პირველი ენაა, ქართული თურქულშია არეული.

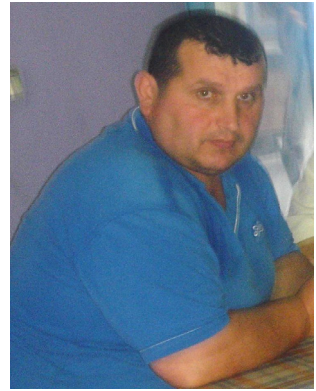
დიდ მამულიშვილურ საქმეებს აკეთებენ ასოციაცია „ქართული კულტურა საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ“ (პრეზიდენტი – პროფესორი გიული ალასანია), საქართველოს პრეზიდენტის დედა; თურქეთ-საქართველოს კულტურისა და განათლების ფონდი (დირექტორი – მეგლუდ ართვინელი); ქართული კულტურის საზოგადოება” (თავმჯდომარე, ცნობილი პუბლიცისტი – ეშრეფ ილმაზი); „საქართველოსთან მეგობრობის ასოციაცია“; ლაზური კულტურის საზოგადოება (თავმჯდომარე – მეჰმედ ალი ბეშლი); ინგოლის კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურის საზოგადოება; ჩვენებურთა მიერ სტამბოლში გამოცემული დამოუკიდებელი ჟურნალები: „ჩვენებური“ (რედაქტორი – ოსმან ნური მერჯანი), „ფიროსმანი“ (მთავარი რედაქტორი – ფაჰრეთინ ჩილოღლუ (ფარნა ჩილაშვილი), გამომცემელი შენოლ თაბანი, რედაქტორი – ერდალ ქუჩუკუ), აგრეთვე, „მაჭახელა“ (რედაქტორი – ერდალ ქუჩუკი), ქართული ინტერნეტ რადიო – „ჩვენებური“, ასევე ინტერნეტ საიტი – www.chveneburi.net. ქართული არხები თურქეთის საქართველოში, (რომელიც ჩვენებურთა ძვირფასი შენაძენია, თუმცა ისინი განიცდიან, რომ ვერ „იგნებენ“, ტელევიზორის ქართულს მისი რიტმისა და ტემპის გამო); ხელოვნების წარმომადგენლები – ბაიარ შაჰინი და იბერია ოზგანი...

კლარჯეთის საქართველოსთან შემოერთების შემდეგ ქართული სწავლა-განათლებისათვის აქ თავდაუზოგავად მუშაობდა მარადიდელი თვალსაჩინო მოღვაწე ახმედ ხალვაში.

ბევრია წერა-კითხვის შესწავლის მსურველი. გაგვიჩნდა იდეა საკუთარი საშუალებებით ნიგალის ტერიტორიაზე, კერძოდ, ბორჩხაში, ნებისმიერი ასაკის მსურველთათვის დაგვეარსებინა ქართული წერა-კითხვის შემსწავლელი კურსები. ამ საქმის განხორციელების უფლების მოპოვების მიზნით, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შუამდგომლობებითა და ჩემი თხოვნა-განცხადებებით, თანდართული შესაბამისი სასაწავლო გეგმით მივმართეთ აჭარის განათლების სამინისტროს და თურქეთის კონსულს საქართველოში (**იხ. დანართი №11**). სამწუხაროდ, კონსულისაგან ზეპირი უარი მივიღე.



სებაათტინ ალფაიდინი –
ჩვენი მეგზური ბორჩხაში



სოფ. სება
ბუჰრან ალბაირაქ ჯიგანაძე



სოფ. არავეთი, სებაათტინ ალფაიდინთან ერთად



სოფ. არხვა. კვერი



ბორჩხა, ბუჰრან ალბაირაქ//
ჯიგანაძის ოჯახში



ბორჩხა, თზგეთ ფუტკარაძის
ოჯახში



სოფ. შუახევის ინფორმატორებთან



თხილაზრო, ოზბაირაქ//გენშუროდლის ოჯახში შენთურქი და ჯავით ბოქაიდინი



სოფ. არხვა, ნაზმიე და ჰაირმე ალთუნ შაბანოდლებთან



სოფ. დამფალი, ოზან ბოლქვაძის ეზოში



სოფ. ტრაპენი, ოსმან ოზაიდინ// რეჯებოდლთან



სოფ. ებრიკა, მეთინ ყაია//ყაიბეგოდლის ეზოში



სოფ. ბაშქოი, რიფათ ყარაოღლის ოჯახში



სოფ. ბაშქოი, სალით გუნერის ოჯახში



სოფ. მაკრეთი თემურ თოფჩუს ეზოში



სოფ. დუზქოი, ნეჯათ სოიერის ოჯახში



ბორჩხა, დაუდ იაშარ//ცეცხლადის ოჯახში



სოფ. დამფალში, ბოლქვაძის მამულში



ბელღევანი, აჰმედ ქულუნქ – მამასახლისი



სოფ. კლასქური – სელიმ გული



კატაფხია,
ალაათინ კოჯამან//დიდმანიძე



გოლა, მარჯვნიდან მეორე
რემზი ჩაქმაქ – მუსტარი



მურღული – იენი ჩარში



მურღულში



მურღულში, 25.12.08



მურღულის ახალგაზრდებთან, 25.12.08



სოფ. დურჩა,
ასიმ და უსეინ აჯოღლები



სოფ. ხატილა
ჰალიდ ოზნელიკ// დელი სულოღულარ



სოფ. კატაფხია
ერდალ კოჯამან დიდმანიძე



სოფ. ქვედა მარადიდი
ექრემ დიზაროღლი



სოფ. კირნათი,
ვლადიმერ კახაბერიძე



სოფ. ზედა მარადიდი,
შოთა დიდმანიძე



სოფ. მაჭახლისპირი,
მ. წულუკიძე



ართვინის შესასვლელში, ინფორმატორი
ალი გურაქარ



ართვინი, მეჯიდ ილდიზ



სოფ. თოღგომი სუმმან ჩიმენის ოჯახი



სუმმან ჩიმენი



სოფ. ვარაჭკანი
ისმაილ ბილირთ//ჭაჯიშვილი მეუღლითურთ



სოფ. ვარაჭკანი
ფაათი გულთეკინის მეუღლესთან



სოფ. სინკოთი
მუხტარი თუმერ უსტაეღ



სოფ. სინკოთი
ბედრიე უსტაეღთან (მურღუღეღი)



სოფ. სვეტი, ჯემიღ ონგურენის ოჯახში



სოფ. სვეტი, ჯემიღ ონგუნერ



სოფ. ომანა, სულეიმან მერთ//კაკევი (მაჭახლიდან)



სოფ. ირსა, სულეიმან ოზჯან



სოფ. აგლახა, მუსტარი - ვურალ ერსევინჩი



სოფ. ვაზრია, მიქაილ ავჯი



**ბორჩხელ ბავშვებს ვაცნობთ
იაკობ გოგებაშვილის დედაენას**



სოფ. სინკოთი, ულურ ყურთ

2.2. ნიგალის ხეობის მატერიალური კულტურის ძეგლები

ნიგალის ხეობა უძველესი დროიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დაწინაურებული და სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი რეგიონია. ამის უტყუარი დასტურია ჩვენამდე მოღწეული ისტორიისა და კულტურის ძეგლები, აგრეთვე, მოსახლეობაში დაცული გადმოცემები, თქმულებები, ლეგენდები, წერილობითი და ლიტერატურული წყაროები.

ნიგალის ხეობაში მატერიალური კულტურის ძეგლებიდან ყურადღებას იქცევს ქვის თაღიანი ხიდები, ციხეები, ეკლესია-მონასტრების ნაშთები, ქვევრები და სხვ. ისინი ქართული ხუროთმოძღვრების უნიკალური ძეგლებია.

ნიგალის ხეობის მატერიალური კულტურული ძეგლები ავსახეთ ვიდუოფირზე, ადვწერეთ ამ ხეობაში შემორჩენილი ყველა ძეგლი: ციხესიმაგრე, ეკლესია თუ თაღოვანი ხიდი, აგრეთვე, პეიზაჟები¹⁵⁵.

ეს ძეგლებია:

მამანათის // დემირჯილარის/შეიშთლიკის/შეიდის ციხე: მამანათი ჩხალის ხეობის პირველი სოფელია ბორჩხიდან. ციხე ხოფა-ბორჩხის ცენტრალური გზიდან და ჩხალისწყლიდან ნახევარ კილომეტრით დაშორებულ შემადლებულ ადგილზეა აშენებული; ციხის სტრატეგიული დანიშნულება ხეობის დაცვის ფუნქციაც იყო. ციხის ტერიტორია დაახლოებით 100 კვ.მეტრს მოიცავს. შემორჩენილია ის ნაწილი, რაც გზიდან ჩანს. ადგილზე მისვლით შეიძლება დამატებით იხილოთ ციხის საძირკვლის ნაშთები და გაიგოთ მისი სიდიდე. ციხე ნაშენებია კლდოვანი და რიყის ქვებით.



მამანათის ციხე

¹⁵⁵ Э. Беридзе, Памятники материальной культуры Нигальского ущелья, историко-филологические изыскания, V, Батуми, 2008, с. 182.



მამანათის ციხის შიდა ნაწილი



მამანათის ციხის მცირე ნაწილი

მეორე მნიშვნელოვანი ციხე ნიგალის ხეობაში, რომლის დათვალიერებისას მეგზურობას გვიწვედა 16 წლის სინკოთელი უღუმ ყურთი, არის ისტორიული **სინკოთის ციხე**⁹. იგი აშენებულია 150 კვადრატული მეტრის ტერიტორიაზე. ციხესიმაგრე სოფლების – სინკოთისა და კვარცხანის გამყოფ შუა მთის მწვერვალზე, ნაწილობრივ კლდეზეა დაშენებული. კვარცხანიდან თითქმის მიუდგომელი, კედლებჩამოქცეული, მაგრამ საკმაოდ მყარად შემონახულია მისი ცალკეული ნაწილები ისე, რომ თავისუფლად შეიძლება ადადგინო ციხის კონსტრუქცია. ადგილზე მისვლისთანავე იგრძნობ ციხის სიდიდეს და სიღიადეს, შორიდან კი მცირე ნაწილი მოჩანს. წყაროების დამუშავება, ციხეზე არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარება ბევრ საინტერესო სურათს გადაშლის ციხის წარსულზე.



სინკოთის ციხე

ციხის მდებარეობა რელიეფიდან გამომდინარე (აქედან კარგად ჩანს ბორჩხის დასახლება და კონტროლდება ართვინის მიმდებარე ტერიტორია), სავარაუდებელს ხდის, რომ სინკოთის ციხე თავდაცვითი და უფრო მეტად, საკონტროლო ფუნქციის მატარებელი უნდა ყოფილიყო, რომელსაც პირდაპირი კავშირი ექნებოდა ართვინისა და ბორჩხის სხვა ციხეებთან.



სინკოთის ციხე

ნიგალის ხეობის მთავარი ციხე, შეიძლება ითქვას **ართვინის** (თურქ. ლივანა ყალე) **ციხეა**. იგი აქ არსებულ ციხესიმაგრეებს შორის ყველაზე კარგადაა შემონახული, კარგად ჩანს მისი სრული კონსტრუქცია. ციხე აგებულია ხეობის ძირიდან საკმაოდ შემადღებულ ადგილას, ფრიალო კლდეზე. ზემოდან დაჰყურებს ხეობას და ისეა ნაგები, თითქოს რელიეფთანაა შეზრდილი. იგი სამი მხრიდან მიუვალია, მასში შეღწევა მხოლოდ ქალაქის მხრიდან თუ შეიძლება. მთლიანობაში ციხე დიდი ზომისაა, იგი შედგება გალავნისა და კოშკისგან. წყაროებით დასტურდება, რომ მასში პატარა ეკლესიაც ყოფილა. ციხე აგებულია სტრატეგიული თვალსაზრისით მნიშვნელოვან ადგილზე და გადმოსცქერის ხეობას.



ართვინის ციხე

მნიშვნელოვან სტრატეგიულ ადგილზეა გაშენებული **გვარას ციხე**, რომელიც ნიგალის ხეობის საქართველოს ნაწილში მდებარეობს. იგი აგე-

ბულია მდინარეების – ჭოროხისა და მაჭახლის შესართავთან, მთის ქიმზე. მდებარეობს ბათუმიდან 22 და აჭარისწყლიდან 3 კმ-ის დაშორებით. ციხის თვალთახედვის არეალში მოქცეული იყო ნიგალისა და მაჭახლის ხეობების ტერიტორიები, განსაკუთრებით ამ ტერიტორიების მისადგომები. ჩანს, იგი, ძირითადად, ორივე ხეობის უსაფრთხოებას ემსახურებოდა. ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე გვარას ციხეს საკონტროლო ფუნქციებიც ეკისრებოდა და დაკავშირებული იქნებოდა ნიგალის ხეობის სხვა ციხეებთან¹⁵⁶. მას დაახლოებით 150 კვადრატული მეტრი ტერიტორია უჭირავს და ნაგებია კლდოვანი რიყის ქვით. ციხე ნაშთების სახითაა დღემდე მოღწეული.



გვარას ციხის ნანგრევები

რაც შეეხება **მელოს ციხეს**, მდებარეობს მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს სტრატეგიულად ძალიან მნიშვნელოვან ადგილას. ისტორიულ წარსულში იგი ჭოროხის შუაწელის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ციტადელი იყო.

მურღულის რაიონის სოფელ ქურას ზემოთ, მთებში, არის **ქვამჩირეთის ციხე**, ხოლო ჩხალის ხეობაში, დუხქოის ზემოთ, მთებში არის, ასევე,

¹⁵⁶ რ. მაღაყმაძე, მატერიალური კულტურის ძეგლები ლიგანის ხეობაში, ჟურნალი „საისტორიო მაცნე“ №XI, ბათ., 2002, გვ. 170-176.

ისტორიული ციხე, რომელთა ნახვა და აღწერა, მიუხედავად დიდი სურვილისა, არ მოგვიხერხდა. სათანადო წყაროების უქონლობის გამო, ამ ეტაპზე ვერ ხერხდება ამ ციხეების აგების თარიღის დადგენა.

რაც შეეხება ეკლესია-მონასტრებს, ხეობა ამ კუთხითაც გამოირჩეოდა წარსულში. ნიგალში ეკლესიები ყოფილა ბაგინში, ნიგიაში, კორიდეთში. თხილაზურში, შუშანეთში და სხვაგან¹⁵⁷, მაგრამ XVI საუკუნის შუა ხანებიდან ოსმალთა იმპერიის საზღვრებში მოქცეულ ქართველთა ეროვნულ და რელიგიურ შევიწროებას თავისი შედეგი მოჰყვა. მიუხედავად ოსმალთაგან ქრისტიანების შევიწროებისა და სალოცავთა ნგრევისა, დღემდე შემორჩენილი ეკლესია-მონასტრები (განსაკუთრებით – ტაო-კლარჯეთში) უმეტესად – ნანგრევების სახით, ზოგან ნანგრევებიც აღარ არის, მხოლოდ ჩვენებურთა ხსოვნას შემოუნახავს ცნობები ამ სალოცავთა არსებობის და მათი ადგილმდებარეობის შესახებ. ნიგალის ხეობაში, სამწუხაროდ, სალოცავები ნაშთების სახითაც კი ნაკლებად დარჩა. დღეს მათ არსებობას მკვლევართა და მოგზაურთა ლიტერატურის გაცნობით და ტოპონიმური მასალის აღწერით უფრო შეძლებ, ვიდრე – ნანგრევებით. იმ საინტერესო და მდიდარ ტოპონიმურ მასალაში, რომელიც მოვიძიეთ და ჩავიწერეთ ნიგალის ხეობაში, ბევრია ქრისტიანული შინაარსის შემცველი ტოპონიმი¹⁵⁸. მათი დიდი ნაწილის სახელწოდება თუ არსი შეცვლილია. ამ ტოპონიმთაგან ბევრია ისეთი, რომელიც ნამყოზე (წარსულში არსებობაზე) მიუთითებს: ნაეკლესია-ვი, ნაქილისვარი, ნაქილისავი, ქილისათა, ქილისაკარი, საყდარი და ა.შ. განსაკუთრებული პატივით და ხშირად მოიხსენიება სიტყვა – წმინდა (**იხ. დანართი №12**) მართალია, ამ ტოპონიმთაგან უმეტესობა სათესებს, საძოვრებს და ტყეებს ჰქვია, მაგრამ აშკარაა, რომ ამ სახელწოდებებში ადგილთა ისტორია ჩანს.

მაგალითად: ჩხალის ხეობაში არის სოფელი მონასტირი, ვნახეთ ნაეკლესიარი, სადაც ერთი საყრდენის საძირკველიდა იყო მხოლოდ და გადავიდეთ სურათები. დევსქელის ხეობაში, ოთინგოში (აღრე სოფელი იყო) ეკლესიის ერთი, მხოლოდ უკანა კედელია დარჩენილი. მისგან ორიოდუ კილომეტრზე, ოთინგოს თბილი აბანოებია. შედარებით კარგადაა მოღწეული ეკლესია სოფელ იბრიქლში//ებრიკაში, პეტრულში (ძველად –სოფელი მამაწმინდა).

¹⁵⁷ დ. ხოშტარია, კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები, თბ., 2005.

¹⁵⁸ ე. ბერიძე, ქრისტიანული სალოცავები და ტოპონიმები ნიგალის (ლიგანა) ხეობაში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – „ტბელობა“, მასალები, თბ., 2008, გვ. 321-327.



მამაწმინდის ეკლესია

ეკლესია გუმბათოვანია, მისი კედლები შიგნიდანაც და გარედანაც მრგვალია. მასში ოთხი გლუვი სარკმელია. გუმბათი ეყრდნობა ჩრდილოეთიდან



მამაწმინდის ეკლესიის ფრესკები



მამაწმინდის ეკლესიის შესასვლელი

და სამხრეთიდან გამოწეულ მართკუთხა შევრილებს. ეკლესიას აფსიდი არ გააჩნია, საკურთხეველი მართკუთხაა და გადახურულია ცილინდრული კამარით. არ არის დამატებითი სათავსები. ეკლესიის კედლები გარედან მოპირკეთებულია თლილი ფოროვანი ქვით, შიგნით – ნატეხი ქვით. ეკლესიის შიგნით ინტერიერი მთლიანად შეღესილი და მოხატულია. დღეისთვის ფრესკები ძლიერ დაზიანებულია. სპეციალისტები ვარაუდობენ, რომ ეკლესია XVI საუკუნეშია აგებული¹⁵⁹. აქაურებმა გვიამბეს, რომ აქ მოსულა ერთი ამერიკელი ქართველი რუკებით ხელში, სამი დღე უვლია ეკლესიაში,

¹⁵⁹ დ. ხოშტარია, კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები, თბ., 2005, გვ. 223

მოუძევებია ოქრო და წაუღია*. ეკლესიის კარიბჭესთან, რომელიც საკმაოდ დიდია, მურყანი ამოსულა. იგი ღამის ფარავს ეკლესიის წინა ხედს. ეკლესიის დაზიანებული ფრესკებისა და წარწერების ამოკითხვა შესაძლებელია.

ეკლესიის ნაშთი ვნახეთ ართვინის რაიონის სოფ. სვეტში¹⁶⁰//სვითლერი, ნიგალას უბანში¹⁶¹. შემორჩენილია ეკლესიის კედლები და საძირკველი, შენობა კარგ ვაკე ადგილზე მდებარეობს, გადარჩენილია სრულ განადგურებას და შესაძლებელია ნაგებობის აღწერა. იგი არის სამნავიანი ბაზილიკა. დანგრეულია კამარები, ნაგების გამყოფი თაღები და მათი საყრდენები, სამხრეთის კედლის შუა ნაწილი. ეკლესია აგებულია მოყვითალო-ქვიშისფერი და რუხი ქვებით. ქვები თითქმის ერთი ზომისაა და ერთი სიმაღლის რიგად ლაგდება. რადგან ეს ეკლესია მეტ მსგავსებას ავლენს კლარჯეთის ამ ტიპის ეკლესიებთან, მკვლევრები მას X საუკუნის I ნახევრით ათარიღებენ.¹⁶² უნდა შევნიშნოთ, რომ მკვლევარი დ. ხოშტარია ეკლესიის ადგილმდებარეობას სოფელ ვეზირქოიში მიუთითებს, სინამდვილეში, იგი მდებარეობს

ართვინის სოფელ სვეტში//სვითლერი



ნაეკლესიარი სოფელ სვეტში

ეკლესია სვეტში, ნიგალაში

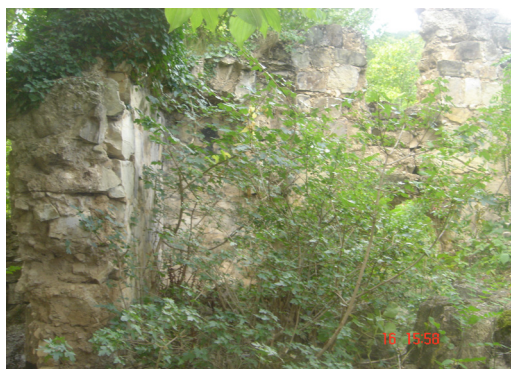
სოფ. სვეტი ერთ-ერთი დიდი სოფელია ნიგალაში. იგი ითვლის 400-მდე კომლს, 2000 მცხოვრებით, 12 უბნით, რომელთაგანაც ერთ-ერთი ნიგალაა. ჩვენ ვნახეთ ნიგალის ამჯერად მშრალი ხევი. პროფ. ი. სიხარულიძე აღნიშნავს, რომ მისი მთავარი შტოები კარჩხალის ქედის სამხრეთ განშტოებიდან მოედინება. კარჩხალის იგივე შტო ავლებს ამ ხევის აღმოსავლეთ და, ნაწი-

* სხვათა შორის, როცა ხიდებთა და ეკლესიებით ვინტერესდებოდით, ხშირად ჩვენც, ხუმრობით გვეკითხებოდნენ – თქვენც ოქროს ხომ არ ეძებთო?
¹⁶⁰ ამავე სახელწოდების ტეტრაქონის ტიპის ოთხაფსიდიანი ეკლესიის ნაგებობა ასევე დადასტურებულია ტაოში – ირ. გივიაშვილი, ირ. კოპლატაძე, ტაო-კლარჯეთი, თბ., 2004, გვ. 31.
¹⁶¹ Э. Беридзе, Памятники материальной культуры Нигалского ущелья, Историко-филологические изыскания, V, Батуми, 2008, с. 184.
¹⁶² დ. ხოშტარია, დასახ. ნაშრ. გვ. 216

ლობრივ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვარსაც; სამხრეთით მომცრო ხევი (სვეტიბარი) ესაზღვრება, დასავლეთით – ჭოროხი, ნიგალისხევი შედარებით უფრო შორს, ჩრდილოეთით, განივრცობდა¹⁶³. ნიგალის ქვემოთ არის უბანი ჩარბიეთი, სადაც ცხოვრობენ ქურთები, უფრო ქვევით – უბანი სოტიბარი, იგივე სვეტიბარი.



სვეტის ეკლესიის ნაშთი, გადაკეთებული პურსაცხოზად, ქილისაყაფის უბანში



ნაეკლესიარი სოფელ სვეტში, ნიგალის უბანში

ისტორიული ნიგალის ხეობა პირველ რიგში მაინც ქვის თაღიანი ხიდების სიმრავლით გამოირჩევა. ეს ხიდები დღესაც შემორჩენილია ჩხალის, ბელღენის, ქლასქურის, დევესქელისა და მურღულის ხეობებში. ხიდები და აქ არსებული ძველი სამიმოსვლო გზები რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული დაწინაურების მანიშნებელია¹⁶⁴.

ნიგალის ხეობაში ქვის თაღიან ხიდთა სიმრავლე განაპირობა ამ მხარის სავაჭრო-ეკონომიკურმა და სტრატეგიულმა მნიშვნელობამ¹⁶⁵. სწორედ ნიგალის ხეობაზე გადიოდა ერთ-ერთი უმოკლესი სავაჭრო - საქარავნო გზა, რითაც შავშეთ-კლარჯეთის ისტორიული მხარეები შავიზღვისპირეთს უკავშირდებოდნენ.

რასაკვირველია, სავაჭრო აღებ-მიცემობა და სხვა სახის ურთიერთობა მოითხოვდა ხელსაყრელი სამიმოსვლო გზებისა და ხიდების მშენებლობას.

¹⁶³ ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 3.

¹⁶⁴ Э. Беридзе, Памятники материальной культуры Нигалского ущелья, Историко-филологические изыскания, V, Батуми, 2008, с. 182-188.

¹⁶⁵ ი. მაღაყმაძე – მატერიალური კულტურის ძეგლები ლიგანის ხეობაში. ჟურნალი „საისტორიო მაცნე“ №XI, ბათუმი. 2002, გვ. 170-176.



ხიდი ჩხალისწყალზე, სოფ. მამანათში



ხიდი ჩხალისწყალზე, სოფ. მამანათში,
კოსტანეთის უბანში



ხიდი ჩხალისწყალზე, სოფ. დუზქოში,
სკიბათის უბანში

სოფ. ბელღენის (სასაზღვრო სოფელი) ცენტრი კარგადაა მოწყობილი. აქ არის სასულიერო და საერო სასწავლებლები, მაღაზიები, ბაზარი, სასადილო, ჟანდარმერია, ერთი სიტყვით, პატარა დაბას მოგვაგონებს. დავათვალიერეთ ხეობაში არსებული ქვის თაღოვანი ხიდებიც, ისინი ფოტოფირზე აღებეჭდეთ და განესაზღვრეთ ლოკალიზაცია მდინარეთა დინების მიხედვით. ამ ტიპის ხიდების მშენებლობის ტექნიკა, ხუროთმოძღვრული

სტილი ერთნაირია, აგებულია თლილი რიყის ქვით, უმეტესობა ერთთაღიანია, არის ორთაღიანი ხიდებიც.

1) მდ. ჩხალისწყალზე – 1. სკიბათში ორნაწილიანი თაღოვანი ხიდი – სოფ. დუხჭოის უბანი; 2. მამანათში - // დემირჯილარში და 3. კოსტანეთში, ყოფილი სოფელი, ამჟამად მამანათის უბანი. ყველა ხიდი კარგ მდგომარეობაშია.

2) მდ. მურღულისწყალზე, სოფ. გეველში, არხვაში გასასვლელი ხიდი – ასევე, ორთაღოვანი;

3) მდ. ქლასქურისწყალზე, ერთი წიქვავრიშვილების უბანში, გზიდან ახლოს, თუმცა გზიდან არ ჩანს და მეორე – წინწყალაშვილების უბანში ურყევად დგანან და გვესაუბრებიან, როგორც ვაჟა-ფშაველას „ლოდები კლდისა“. წიქვავრიშვილების უბანში ყოფილა კიდევ ერთი ხიდი, მაგრამ როგორც გვითხრეს, იმავე ადგილას თანამედროვე ხიდის მშენებლობის დროს რუსებს დაუნგრევიათ. მესამე - ქლასქურისა და ჭოროხის შესართავთან, კატაფხიაში ერთი დიდი თაღოვანი ხიდი ჭოროხს ღამის მთლიანად დაუფარავს, ჯერჯერობით ცოტა ნაწილი მოჩანს. ჭოროხის მარცხნივ, ხიდის პირდაპირ ჩანს პატარა ციხე-კოშკი, მიუვალი; გვითხრეს, რომ ადრე ეს კოშკი სათვალთვალო დანიშნულებისთვის გამოიყენებოდა.



ხიდი ბელღეენისწყალზე გიდრივეთის უბანში

ხიდი ბელღეენისწყალზე, ცენტრთან

4) მდ. ბელღეენისწყალზე, კატაფხიაში, გიდრივეთის უბანში, არის ასევე, კარგად შემონახული ორთაღოვანი ხიდი. გიდრივეთში, როგორც გვითხრეს, რუსები მოიპოვებდნენ სპილენძის მადანს. მდ. ბელღეენისწყალზე მეორე თაღოვანი ხიდი გეხვდება სოფელ ბელღეენის ცენტრის მისასვლელთან.

5) ხიდები არსებობს მდ. ხატილასწყალზეც.

6) სოფელ სვეტში რუსიოლის გზით (<Rus yolu) მიდისარ ჭომანის ხიდთან, იქვე, ახლოს, გოდრისხევის წყალზე არის თალიანი ხიდის ნანგრევები.

7) დევესქელისწყალზე არსებული თაღოვანი ხიდები (კუხუმერესა და ტანახროში) დანგრეულია, ჩანს მხოლოდ საყრდენები; ტანახროში გვხვდება ნაეკლესიარიც.



ხიდი ქლასქურისწყალზე
წინწკალაშვილების უბანში



ხიდი ქლასქურისწყალზე
წიქვაგრიშვილების უბანში

დღეს თურქეთში ტურიზმის განვითარების საქმე სახელმწიფო დონეზეა აყვანილი. ადგილობრივი ხელისუფლება ტურისტების მოსაზიდად, მათთვის შესაბამისი გარემოს შესაქმნელად ძალებს არ იშურებს – ციხეთა და ეკლესია-მონასტერთა ხელთუქმნელი ძეგლები, რომლებსაც ადრე უმოწყალოდ ანგრევდნენ, ახლა ტურისტულ რუკაზე აქვთ დატანილი. უნდა აღინიშნოს, რომ ტაო-კლარჯეთში არსებულ ბევრ ქართულ ეკლესია-მონასტრებამდე საავტომობილო გზები ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში იქნა მიყვანილი.

ცხოვრების ახალი რიტმი, ეკონომიკური წინსვლა და ტექნიკური პროგრესი ისტორიული საქართველოს ამ უძველეს რეგიონში განუხრელად გრძელდება. კეთილეწყობა და მშვენიერება სოფლები და ქალაქები, შენდება თანამედროვე სტილის საცხოვრებელი სახლები და ინდუსტრიული სიმძლავრეები, ჰიდროელექტროსადგურები, რომლებიც ახლებური ცხოვრებით ეხმაურებიან გარდასულ ხანათა მეტყველ მოწმეებს – ქართული მატერიალური კულტურის დიდნაშენ ძეგლებს: ეკლესია-მონასტრებს, ციხესიმაგრე-

ებს, ქვის თაღოვან ხიდებს, რომლებითაც ესოდენ მდიდარია დღევანდელი საქართველოს გარეთ დარჩენილი ეს კურთხეული მიწა-წყალი.

მიუხედავად იმისა, რომ დღემდე წარმოებს ტაო-კლარჯეთის კულტურულ ისტორიული მემკვიდრეობის კვლევა, რეგიონის არეალის მასშტაბებიდან გამომდინარე, ჯერ კიდევ არ მომხდარა მისი კომპლექსური შესწავლა. აქ არსებული მატერიალური კულტურის ძეგლები ელის არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარებას, რაც ჩვენი წარსულის ძალიან ბევრ საკითხს ნათელს მოჰფენს. ეს საშური საქმე კვლავ დღის წესრიგში დგას.



ხიდი მურღულის წყალზე



ჭოროხის წყლის მიერ დანგრეულ-დაფარული კატაფხია-არჩვეუთთან დამაკავშირებელი ძველი თაღოვანი ხიდი



ჯვრის რელიეფური გამოსახულება გვარას ციხეზე

2.3. ნიგალური მეტყველების ზოგიერთი თავისებურებანი

ნიგალი მეცნიერ-მკვლევართა და მოგზაურთა ყურადღებას იპყრობს არა მხოლოდ სტრატეგიული მდებარეობითა და ისტორიით, არამედ – ენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც. ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ეს უღამაზესი მხარე რამდენიმე საუკუნეა თურქეთის სახელმწიფო საზღვრებშია მოქცეული, მაგრამ ამ რეგიონში მცხოვრებ ქართველებს ჯერ კიდევ შენარჩუნებული აქვთ მშობლიური ენა, რომელსაც აჩნევია ასიმილაციორული ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი, მაგრამ მთავარი ის არის, რომ ნიგალის ხეობაში ქართული დღესაც ცოცხალია და განაგრძობს არსებობას.

ქართულენოვანია ისტორიული ნიგალის, ქლასკურის, მურღულისა და დევსქელის ხეობები, აქ შემორჩენილი ქართული ბევრი მნიშვნელოვანი ასპექტით იქცევს მკვლევართა ყურადღებას. ჯერ ერთი, აქაური ქართული საინტერესოა ენათა კონტაქტების თვალსაზრისით და მეორე, აქ ჯერ კიდევ შემორჩენილია ქართული ენის უძველესი ლექსიკური ერთეულები და ენობრივი ფორმები. (ნიგალური). ლივანური, შავშური და ტაოური სამხრული, ტაო-კლარჯული მეტყველება მრავალი ენათმეცნიერის კვლევის საგანი გახდა. მისასაღებელია ის, რომ ნიგალის ხეობის ქართულით, მისი ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური თავისებურებებით დაინტერესდა არაერთი მეცნიერი და საყურადღებო ნაშრომიც მიუძღვნა¹⁶⁶.

მთქმელთა გადმოცემით, ნიგალის ხეობის დიდი ნაწილიდან, კერძოდ, ბორჩხის რაიონის ჩხალისა და ბელღევის ხეობებიდან, ასევე, ამ ისტორიული ხეობის ართვინის სოფლებიდან ქართული მოსახლეობა აყრილა და თურქეთის ქალაქებში: იზმირში, ბურსაში, ინეგოლში, ორდუში, ფაცაში, იალღოვასა და სტამბოლში გადასახლებულა, მათ ადგილებზე კი ლაზები, რიზელები – ენადაკარგული ლაზები, როგორც იქ უწოდებენ, და ჰემშილები – გამუსლიმანებული სომხები ჩამოსახლებულან. ადგილობრივი მცხოვრებლები ლაზებს მეგრელებსაც უწოდებენ. გურჯთა წასვლის მიზეზად მათ მომძღაურებასა და დაწინაურებას ასახელებენ, ლაზთა ჩასახლების მიზეზად კი – მათ გაჭირვებას და ჭანეთიდან საშოვარზე მთებში ამოსვლას.

¹⁶⁶ Март Н. Я., - Дневник поездки в Шавшетию и Кларджетию, «Георгий Мерчул, Жизнь св. Григория Хандзтийского», СПб, 1911. მ. ცინცაძე, კირნათ-მარადიდის მეტყველების თავისებურებანი, შოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, I, ბათ., 1954; მ. ცინცაძე, მ. ფაღავა, სამხრული მეტყველება და ქართული სალიტერატურო ენა, ბათუმი., 1998; შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, I, ბათუმი, 1993;

ბორჩხის ტერიტორიაზე არავეთი, შუახევი, დევესქელი, ბაგინი, ქვ. ქლასქური, ზედა ქლასქური, იბრიქლი, ადაგული, ხება, ჯუჯანი, არხვა, ტრაპენი, დამფალი, თხილაზრო, ავანა, კატაფხია, არჩვეთი, მარადიდი, თვით ბორჩხა და ართვინის სოფელი ქართლა, ძირითადად, ქართულენოვანია.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულთან შედარებით ლივანური მეტყველება ბევრ თავისებურებას ამჟღავნებს, მაგრამ მეტად საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ მას შემონახული აქვს არქაული ფორმები.

ჩვენებურთა მეტყველებაში მომხდარი ენობრივი, გრამატიკული ცვლილებები და ძველი ქართულის ნიმუშები პირველივე შეხვედრებიდან შესამჩნევი ხდება¹⁶⁷; ვიწერთ ჩვენებურთა ქართულ მეტყველებას, ვინიშნავთ ჩვენთვის საინტერესო ნიმუშებს, როგორც თურქული მაწარმოებლებით გაფორმებულ ქართულს, ისე – დიალექტსა და სალიტერატურო ქართულს. ზოგ სიტყვას – პირდაპირი, ზოგს – სახეშეცვლილი მნიშვნელობით.

წარმოვადგენთ მოკლედ ჩვენს ნიგალურ ჩანაწერებს, ნიგალური მეტყველების თავისებურებებს:

როგორც ცნობილია, ქვემდებარე გარდამავალ ზმნასთან პირველ სერიაში სახელობით ბრუნვაშია, II სერიაში – მოთხრობითში, III სერიაში – მიცემითში, ნიგალის ხეობის ქართულში ეს წესი დარღვეულია, ქვემდებარის ბრუნვად სახელობითის მაგივრად იყენებენ მოთხრობითს (ისევე, როგორც ჩვენში მარადიდის, სიმონეთის, მახოს (ხელვაჩაურის რაიონი) მკვიდრთა მეტყველებაში:

დოსტმა მომიყვანს – დოსტი (მოყვარე) მომიყვანს;

კაცმა წერავს – კაცი წერს;

იმან ამბობს – ის ამბობს;

იმან გეტყვის – ის გეტყვის;

ძველებმა იტყოდნენ – ძველები იტყოდნენ;

ჩემმა ბადიშმა იჯდა – ჩემი ბადიში იჯდა;

მიცემითის ფორმა წარმოდგენილია ძველი ქართულის შესაბამისად, ფუძის სახით:

კაც ღჷრტყამს – კაცს დაურტყამს (მსგავსი ფორმები ჩვენშიაც გვხვდება).

-ებ თემის ნიშნის ნაცვლად ნახმარია -ავ თემის ნიშანი:

აადუღავ წყალს – აადუღებ წყალს

¹⁶⁷ ე. ბერიძე, თერთმეტი დღე ნიგალის ხეობაში, ჟურნალი „ფიროსმანი, №6, 2008, გვ. 53-55.

- ავ თემის ნიშანი გამოყენებულია -ი, -ებ და -ამ თემის ნიშნების ნაცვლად; ხშირად თემის ნიშანი წარმოდგენილია იქ, სადაც არ უნდა იყოს:

- ჭრავს – ჭრის;
- თხარავს – თხრის;
- ჭამავს – ჭამს;
- მაწერიავს – მაწერინებს;
- ღარჭი ითამაშავს – ბავშვი ითამაშებს.
- ღარჭ წერებდა – ბავშვი წერდა

-ავ და -ამ თემის ნიშანთა მონაცვლეობა დამახასიათებელია ქართული ენის სამხრული დიალექტებისათვის, ასევე ჩვეულებრივია ავ/ევ, ამ/ემ ფორმათა არსებობა, მაგრამ ჩვენ ნიგალის ხეობაში -ევ და -ემ ფორმიანი ზმნები იშვიათად გვხვდებოდა, თუმცა ნიგალის მეზობელი – მაჭახლის ხეობისათვის -ევ სუფიქსიანი აწმყოს მწკრივის ფორმები საკმაოდ ნიშანდობლივია: ვზიდევ, ხედევ, აკოჭევ¹⁶⁸.

- სიტყვა „გინება“ დასტურდება „გინვა“ ფორმით: “გინვა იციან”.
- მე-3 სუბიექტური პირის -ს ნიშნის ნაცვლად გამოყენებულია -ა, მაგ.,
 - გული არ აქვა – გული არ აქვს;
 - ფული არ მაქვა – ფული არ მაქვს;
- ობიექტური პირის ნიშნის – გვ -ს ნაცვლად გვხვდება ნიშანი – მ-
 - მაქვან – გვაქვს
- თავისებური შეთანხმებაა სახელისა და ზმნისა რიცხვში:
 - წყალი მომყავან – წყალი მომყავს;
- პური გამააცხებდინ – პურს გამოვაცხოვდით.

ქართული ენის აღმოსავლური დიალექტის მსგავსად დამკვიდრებულია „გამააცხე“ („ბიში გამააცხე“), აჭარულ დიალექტში – გამუაცხე, ლიტერატურულია – გამოაცხევე.

ამბობენ: ის ხებალია, ე.ი. ხებელია – ხებიდანაა; სადაურობის მაწარმოებელი -ელ სუფიქსი შეცვლილია -ალ სუფიქსით; ასევე, ავად ვარ, ვავად-მყოფობ ნაცვლად გაბატონებულია გამოთქმა – „ავადველი“ ვარ (ავად-ეულ-ი – ავად-ველ-ი). შეიძლება ამ -ველ-ში მორფემა ეულ - ვივარაუდოთ.

¹⁶⁸ მ. ცინცაძე, მფაღავა, სამხრული მეტყველება და ქართული სალიტერატურო ენა, ბათ., 1998, გვ. 70.

ყველა ქართულ სოფელში იხმარება სიტყვა „პატინა“ (ზედსართავი სახელი), რაც „პატარა“ და „პაწაწინა“ სიტყვებისაგან უნდა მომდინარეობდეს: პაწაწინა – პაწინა – პატინა; კარტოფილს ეძახიან მიწის ხაპს; აქტიურად გამოიყენება ქართული ლიტერატურული სიტყვები – რძალი და დაძმა, მათ აღმნიშვნელ თურქულს თითქმის არ იყენებენ. აჭარაში გავრცელებული ერთ-ერთი ხილის აღმნიშვნელი დიალექტური ფორმა – „ჟოლი“ ნიგალის ხეობაში საერთოდ არ იციან, სამაგიეროდ, ყველა სოფელში ამბობენ „თუთას“, ზმნიზედას – „ზემთ“ ასევე, ძირითადად, ლიტერატურული – ზემთ ფორმით ვხვდებით, ძალიან იშვიათად ხმარობენ სიტყვას – ძროხა, სამაგიეროდ, აქტიურად გამოიყენება „ფური“, „შემხვდეს“ ნაცვლად იყენებენ „შემყაროს“, „შიგნით“ ნაცვლად გვხვდება „შიგან“; „ვსაუბრობთ“ ნაცვლად – „ვაზირობთ“; არ გამოიყენება მობრძანდი-დაბრძანდი სიტყვის ფორმები, ბაღჩას ეძახიან ვენახს; „მაკიდო“ მწვანილს ყველა სოფელში მოიხსენებენ ძველი ქართული ფორმით – მაკიდონი, სიტყვას – შოთი იყენებენ ბაქლავისა თუ სინორისათვის გაღებული ბრტყელი ფენის აღსანიშნავად, რომელსაც ხშირად აკეთებენ კიდევ; როდესაც ჩვენში ღამის დამკვიდრდეს ბეწვეულის ჩასაცემლის აღმნიშვნელი უცხოენოვანი სიტყვა შუბა, ჩვენებურების სამეტყველო ლექსიკაში აქტიურად გამოიყენება სიტყვა ქურქი. სოფელის ნაცვლად ამბობენ – სოფლიერი; ეგეთი არა–ისეთი არა, მაგგვარი არას მნიშვნელობით – იმგვარი რამ არას; სიტყვა ლაპარაკი გვხვდება სამი ფორმით: ლაპარაკი, ლაპარიკი, ლაპაიკი. შენარჩუნებულია ლიტერატურული ფორმა სიტყვისა „ლაპარაკი“ (აჭარულ დიალექტში – „ლაპარიკი“), დასტურდება ისეთი ლექსემები, რომლებშიც ჩავარდნილია მთელი მარცვალი. მაგ., გეპარიკები- ლაპაიკი (გე(ლა)პარიკები) გელაპარაკები, ლაპარაკი

ნიგალელთა მეტყველებაში საერთოდ არ გვხვდება სიტყვა: „სწავლობს“, სამაგიეროდ, ამ დანიშნულებით იყენებენ სიტყვას – „კითხულობს“.

მურღულში, სოფელ ქურაში, დავაფიქსირეთ სოკოს სახელები – მარქვალა და წოროსწივა, როგორც ეს ჩვენთან არის.

იშვიათად გვხვდება უცხოენობრივი ფენაც, მაგ., ნაცვლად კომშისა – აივა, პომიდვრისა – ტომატისი,

ბორჩხის რაიონის მკვიდრი ქართველებისაგან ჩავიწერეთ საუბრები. წარმოვადგინთ ნიმუშებს, რომელთა ნაწილი პირდაპირი მნიშვნელობით მხოლოდ კონტექსტში შეიძლება გაიგო, (ზოგიერთ წინადადებას ახლავს თურქული სიტყვა ან მაწარმოებელი).

1. მარილ ჩააყრ, წყალ დაასხ, გამოიდ კიდო.
2. აადუღავ წყალს, ჩააყრი ფქილსა, დააცხებ კოვ და მოჭიჭყავ, საინემ დაასხავ და იად მასხავ.
3. „ენ კაი“– ძალიან კარგი (საუკეთესო).
4. წეიყვან მი“– წაიყვან თუ? ხომ წაიყვან?
5. ჯერ მაშხალი დაანთე, მერე ცეცხლი.
6. მასვეს ღვინო, გოდორი გახდა თავი.
7. ღარჭი გზაშია – ბავშიე მალე დაიბადება.
8. მოთხარა ღუნია, ისე შეეშინდა–შიშისაგან შემზარავად იყვირა.
9. მაღალი ხერხები არის – კბილოვანი, ხერხისებური, მაღალი მწვერვალები არის.
10. ჯერ თხილებმა გული ჩეიდვან, რომ ღორებმა შეჭამონ.
11. ტელეფონმა დიმიტრიალა – დამირეკა.
12. ცხროით დამკვდარან – გარდაცვლილან.
13. სული ჩაცხებინე – ჰაერი დაამატებინე.
14. რაფერ გაგანგებო – როგორ მიგახვედრო.
15. ჩვენი მუსლიმობიდან აფერი გამოვა.
16. ჩემთინ კაც მოკლის –ჩემი გულისთვის კაცს მოკლავს.
17. კაი ჭამავ, კაი სვავ, კაი დეიძინავ, თელი კუჭ ჯიგერები რაათლარან.
18. ჩემი ნენე ქართულჯე ღაპარიკობდა, თურქები მოქეშავდნენ, ქართულჯე არ იღაპარიკო, ქართულჯე იასალი იყო.
19. – რა გტკივა დიდმამო? 84 წელი მტკივაო (ჰუსეინ ჰაჯოღლი გორმიშ, 84 წლის)
20. ტელევიზორი დაკლიტე – ტელევიზორი გამორთე
21. მიაართვა, უსაქმურაი ჭამოს, ცხოვროს, ჩუუყარონა გუდაში.
22. წააფარებენ – ჩამოწევენ,(ნათქვამია დარაბის, “უალუხის” ჩამოწევაზე).
23. გადარეგლია – შერეულია
24. გუდუტრიალა – შეაბრუნა
25. დაპანტებენ – დაარიგებენ, ჩამოარიგებენ
26. გაწვიო – დაგპატიუო
27. მევეწევით – მივუსწრებთ
28. ჩიმიჭირეს – გამომიჭირეს

29. ამან მიძახა, ის სიმღერებინა ჩავთვალი, – ამან რომ მოხოვა, ის სიმღერები უნდა ჩაგაწერინო.

30. ტელეფონი დუუკრა – ტელეფონმა დარეკა

31. წინაი არ დააცხობიო – წინა არ დაარტყმევინო

ქართული ენის დიალექტთაგან იმერხეული (კლარჯული) კილო (რომელიც თავისთავად მოიცავს ლივანურ მეტყველებას – ე. ბ.) ერთ-ერთი თავისებური და „ჭრელი“ ენობრივი ერთეულია. იმერხეული ახლოს დგას ქართული ენის სამხრულ და დასავლურ დიალექტებთან: უწინარესად – აჭარულთან, შემდეგ – სამცხურ-ჯავახურთან, გურულთან; თავს იჩენს ქართლური ფენაც¹⁶⁹, ყოველივე ეს ნათლად იგრძნობა ჩვეულებრივი მოსმენით, ენობრივი ანალიზის გარეშეც.

ენობრივი ანალიზი კი ნათელს მოჰფენს ხანგრძლივ დროსა და უცხო ვითარებაში ქართული ენის მორფოლოგიური და ფონემატური სტრუქტურის შეცვლის რთულ პროცესს.



ოთინგოს ეკლესიის ნანგრევებთან

¹⁶⁹ ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961, გვ. 375-378; ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I თბ., 1989, გვ. 536.

თავი III

ტოპონიმია

გამოჩენილმა რუსმა გეოგრაფმა და ისტორიკოსმა ნ. ნადეჟდინმა ტოპონიმიკას, როგორც მეცნიერულ დისციპლინას, კაცობრიობის ისტორიის შემსწავლელი წყარო უწოდა: დედამიწა, – წერდა იგი, – ეს არის წიგნი, რომელშიც კაცობრიობის ისტორია ჩაწერილია გეოგრაფიული ნომენკლატურის სახით. აქვე მკვლევარი მიუთითებდა იმაზედაც, რომ გეოგრაფიული ობიექტების სახელწოდებანი ბგერათა უბრალო ნაზავს, ნაერთს ან სიტყვების უაზრო, გაუცნობიერებელ შეკავშირებას როდი წარმოადგენდა, ისინი, ეს სახელწოდებანი ჩვენი წარსული ყოფა-ცხოვრების ზუსტი ანარეკლია და ამიტომ მათი სპეციალურად შესწავლა ქვეყნის ისტორიის შესწავლას ნიშნავს¹⁷⁰. ნიგალის ტოპონიმია*, როგორც ყველა სხვა ქვეყნის ტოპონიმია, შეიძლება ითქვას, ერთ-ერთი სანდო და უტყუარი წყაროა, რომელშიც ამ კუთხეში მცხოვრებ ქართველ და სხვა ხალხთა პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ყოფა-ცხოვრების ხანგრძლივი და ბოლოქარი ისტორია ძალზე მართლად, ყოველგვარი ტენდენციურობისა და შელამაზების გარეშე არის ასახული.

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში გვხვდება მარტივი, აფიქსური და რთული გაფორმების სახელები. ნიგალის ხეობა ძირძველი ქართული რეგიონია და, ბუნებრივია, აქაური ტოპონიმია ქართულენოვანია, თუმცა საკმაოდაა თურქული შრეც, რაც მხარის ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში თურქულ ენობრივ გარემოში ყოფნის შედეგია.

3.1. მარტივი სახელები

როგორც აღიარებულია, მარტივფუძიანი სახელები ტოპონიმის უძველესი ფენაა. საკვლევ ტერიტორიაზე მარტივფუძიანი სახელები ხშირად გვხვდება და ისინი მეტწილად მცირე გეოგრაფიული ობიექტების სახელე -

¹⁷⁰ Н.И. Надеждин, Опыт исторической географии русского мира: Библиотека для чтения, С.- Пб., 1837, т. 22, ч. II.

* ნიგალის ტოპონიმის სტატისტიკური მაჩვენებლები წარმომავლობის მიხედვით, იხ. დანართი №13

ბად დასტურდებიან: **აგარა** სათ. სამ (აგლახა), **ახო** საძოვ. (დევესქელი), **ბარი** სათესი (თხილაზრო, ქართლა), **გომი** სოფ. უბ. (ბელღევანი), **ვაკე** სათესი (ებრიკა, ალაგული, დამფალი, ორჯოხო, შუახევი), **კაპანი** სათესი (ქვ. მარადიდი), **კორდი** სამ. (ალაგული), **ეწერი** ტყე (ქვ. მარადიდი), **სვეტი** სოფელი (ართვინი), **ტევრი** სამ. (ჯვანი, ქართლა), **ფონი** სათესი (დუზქოი, ებრიკა), **ფხაკი** სათიბი (ქვ. მარადიდი), **ღორღე** სამ. (იშხაბილი), **ხამი** სათესი (არხვა, შუახევი) და ა.შ.

მოცემული ტიპის სახელებს არ ერთვის რაიმე მაწარმოებელი აფიქსი. ისინი ხმოვანფუძიანიცაა და თანხმოვანფუძიანიც. ამ სახელების უმეტესობა ასახავს ადგილის დანიშნულებას, რელიეფს, რაიმე ნიშანს და სხვა.

3.2. აფიქსური წარმოების სახელები

ნიგალის ხეობაში გვხვდება მხოლოდ პრეფიქსებით, სუფიქსებითა და პრეფიქს-სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები.

ა) ოდენ პრეფიქსებით ნაწარმოები სახელები:

როგორც ცნობილია, გეოგრაფიულ სახელთა მხოლოდ პრეფიქსებით გაფორმება ქართულ ტოპონიმიაში შედარებით იშვიათია¹⁷¹. ასეა ეს ნიგალის ხეობის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაშიც. პრეფიქსებად უპირატესად დასტურდება **ნა-** და **სა-** თავსართები. **სა-** აწარმოებს “ყოფადი დროის მიმდევობას საშუალო და ვნებითი გვარის ზმნებისაგან. **ნა-** ნამყო დროის მიმდევობას, აგრეთვე, საშუალო და ვნებითი გვარის შინაარსით”¹⁷². ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში უფრო ხშირად გვხვდება **ნა-** პრეფიქსით გაფორმებული სახელები, იშვიათად დასტურდება **სა-** თავსართით ნაწარმოები ტოპონიმები:

ნა-ფლატ-ი // **ნა-ფლათ-ი** სამ. ტყე, მინერალური წყალი (ხება, კირნათი, აგლახა), **ნა-შენ-ი** სათესი, ტყე (მაჭახლისპირი, კირნათი), **ნა-სყიდ-ი** სათიბი, გზა (ალაგული, ქართლა), **სა-აკვან-ი** სათესი (არავეთი), **სა-სვენ-ი** სამ., ტყე (შუახევი, მირვეთი), **სა-ყენ-ი** ტყე (თხილნარი). დასტურდება ერთი მეტად საინტერესო სახელწოდება, რომელიც მე-პრეფიქსითაა გაფორმებული: **მე-თევზ-ი**. მიიჩნევენ, რომ ასეთ სახელებს ადრე საზღვრული წევრიც უნდა ჰქონოდა, რომელიც დროთა განმავლობაში ჩა -

¹⁷¹ თ. ზურაბიშვილი, „ტოპონიმის შესწავლისათვის,” კრ. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, თბ., 1961, გვ. 140.

¹⁷² არ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942, გვ. 183.

ვარდა და ტოპონიმად დაგვრჩა მხოლოდ მსაზღვრელი.

ბ) სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები:

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში საკმაო სიხშირით გვხვდება სუფიქსებით გაფორმებული სახელები. მაწარმოებელ სუფიქსებად გამოყენებულია იგივე საშუალებები, რაც დამახასიათებელია საერთო ქართული ტოპონიმისათვის. დასტურდება სუფიქსები: **-ა, -ურ, -ელ, -ებ, -ათ, -თი, -თა, -ის, -ევ, -იან, -ნარ (//-ნად), -ოვან. . .**

ნიგალის ხეობაში **-ა** სუფიქსი ტოპონიმებს აწარმოებს არსებით და ზედსართავ სახელთაგან. საერთოდ **-ა** სუფიქსთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული. აკად. ა. შანიძეს ა კინობითის სუფიქსად მიაჩნია, რომელიც ქონების, ასევე მსგავსების წარმოდგენას გვაძლევს გარკვეული ტიპის სახელებში¹⁷³, აკად. ს. ჯანაშია კი ა სუფიქსს მასუბსტანტივებელ ხმოვნად მიიჩნევს **თელ-ოვან-ა, თხილ-ოვან-ა** ტიპის სახელებში¹⁷⁴. თ. ზურაბიშვილის მიხედვით, აღნიშნულ ფორმანტს არსებით სახელებთან კინობითის ფუნქცია აქვს, გეოგრაფიულ სახელებთან კი იგი ქონების, მსგავსების აღნიშვნის მნიშვნელობას იძენს¹⁷⁵. რთულ ჰიდროფორმანტებში (**-ურ-ა, -ულ-ა**) ა-ს კინობითობის მაწარმოებლად თვლის პროფ. აღ. ღლონტი¹⁷⁶. ფ. მაკალათიას ვარაუდით, გეოგრაფიულ სახელებში ა ხმოვანი ზედსართავი სახელების არსებით სახელებად ქცევის გარდამავალი საფეხურია¹⁷⁷. გ. ბედოშვილი ფიქრობს, რომ ა სუფიქსი მაკინებელი ტოპონიმური სუფიქსია. მას აქვს ქონების, თვისების, მსგავსების აღნიშვნის უნარი. ზოგჯერ მისი ფუნქცია გაურკვეველიცაა¹⁷⁸.

ნიგალის ხეობაში **-ა** სუფიქსით ტოპონიმები იწარმოება არსებითი და ზედსართავი სახელებისგან: **გურდ-ა** სათესი (ირსა), **კალათ-ა** საძ. (ირსა), **მერცხალ-ა** ჩაის პლანტაცია (მაჭახლისპირი, ხება), **ჭინჭარ-ა** მთა (თოლგომი), **ხებ-ა** სათიბი (ირსა), **გორ-ა** სოფ უბ., საძ., სათესი (ომანა, ადაგული, ბაგინი, შუახევი), **ველ-ა** სათესი (კირნათი), **კოკოლ-ა** ქელი

¹⁷³ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, ტ. I. თბ., 1973, გვ. 120-126.

¹⁷⁴ ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. II თბ., 1952, გვ. 218.

¹⁷⁵ თ. ზურაბიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 151.

¹⁷⁶ აღ. ღლონტი, ტოპონიმური ძიებანი, I, თბ., 1971, გვ. 29-30.

¹⁷⁷ ფ. მაკალათია, ფშავის ტოპონიმია, I, თბ., 1976, გვ. 44-45.

¹⁷⁸ გ. ბედოშვილი, ერწო-თიანეთის ტოპონიმია, თბ., 1980, გვ. 16-17.

(ომანა). ა სუფიქსი გვხვდება სხვა ფორმანტებთანაც: **აკვანეთ-ა**, ტყე (კირნათი), **ბზვან-ა** ტყე (მაჭახლისპირი) . . .

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში ერთობ გავრცელებულია **-ეთ** სუფიქსი, როგორც ცნობილია, **-ეთ** ტოპონიმიკური სუფიქსია, რომელიც საკმაოდ ძველი და პროდუქტიული ფორმანტია ქართულ გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში. იგი ადგილის სახელწოდებას აწარმოებს, უპირველეს ყოვლისა, ეთნიკური და საკუთარი სახელებისაგან¹⁷⁹.

საკვლევ რეგიონში **-ეთ** სუფიქსით გაფორმებული ოთხ ათეულამდე სახელი დასტურდება. იგი ძირითადად გვხვდება სოფლებისა და დასახლებული უბნების სახელების მაწარმოებლად : **ფანჩვ-ეთ-ი** სოფ. უბ. (ქვ. მარადიდი), **შუშან-ეთ-ი** სოფ. უბანი (კირნათი), **ფინხ-ეთ-ი** სოფ. უბანი (მამანათი), **კობალ-ეთ-ი** სოფ. უბანი (კირნათი), **არავ-ეთ-ი**, **არჩვ-ეთ-ი** სოფლები (ბორჩხა), **ბუღარ-ეთ-ი** ტყე, **თოჯინ-ეთ-ი** ტყე, წყარო (სვეტი, ქართლა), **კიბ-ეთ-ი** საძოვ. (დევესქელი), **კვირიკ-ეთ-ი** საძ. (ქვ. მარადიდი), **მარდუკ-ეთ-ი** თხილნარი (ხება), **სიმონ-ეთ-ი** სათესი (მირვეთი), **ღურღულ-ეთ-ი** კლდე (არჩვეთი), **ჭოლ-ეთ-ი** საძ. (კვარცხანა), **ჯემალ-ეთ-ი** სათიბი (სინკოთი) და ა.შ. **-ეთ** მეორე მაწარმოებლადაც დასტურდება: **კინცხურ-ეთ-ი** სოფ. უბანი (ხება), **ცინცაძე-ეთ-ი** სათ. (კირნათი), **პიგურ-ეთ-ი** სათესი (მირვეთი).

ჩამოთვლილი სახელების უმეტესობა ანთროპონიმული¹⁸⁰ წარმომავლობისაა. ამ სახელებში ზოგიერთი გვარსახელი თუ პიროვნული სახელი ამოიკითხება. მაგ., ფანჩვიძე, შუშანიძე, ფინხაძე, კობალაძე, არჩვაძე, სიმონიშვილი, ჯემალი.

კობალეთ, გვიანეთ... ტიპის სახელები „ტბეთის სულთა მატიანეში“ გვარებადაა მოხსენიებული¹⁸⁰. დღეს ეს გვარები გვხვდება საქართველოში, უფრო მეტად აჭარაში კობალაძე, გვიანიძე ფორმით, ხოლო ნიგალში შემორჩენილია ტოპონიმების სახით.

საკვლევ ტერიტორიაზე დასტურდება საინტერესო შემთხვევები, როცა ტოპონიმის მაწარმოებელი თითქოს არის **-იეთ-ი** სუფიქსი: **ანარ-ი-ეთ-ი** სათესი (ზ. მარადიდი), **თოდრ-ი-ეთ-ი** საძ., ტყე, სათესი (არავეთი, ქვ. მარადიდი), **იმნ-ი-ეთ-ი** სათიბი (მელო), **იმხრ-ი-ეთ-ი** (იმ მხარეს მდებარე

¹⁷⁹ ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 138. თ. ზურაბიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 141.

¹⁸⁰ „ტბეთის სულთა მატიანე“, თბ., 1977.

ადგილი) სოფ. უბ. (არხვა), **კვეტ-ი-ეთ-ი** სოფ. უბ. (შუახევი), **ღომ-ი-ეთ-ი** სათესი (მელო), **ნათ-ი-ეთ-ი** საძ. (ომანა), **ნიშ-ი-ეთ-ი** სოფ. უბ. (ქვ. ქლასკური), **სალმ-ი-ეთ-ი** სათესი (ზ. მარადიდი), **ქურდ-ი-ეთ-ი** სოფ. უბ. (ხება), **ჩარბ-ი-ეთ-ი** სოფ. უბ. (ქვ. ქლასკური), **ცისარლ-ი-ეთ-ი** ტყე (შუახევი), **ძელ-ი-ეთ-ი** სოფ. უბ. (ავანა) და ა.შ. ჩამოთვლილთაგან ზოგი მათგანი გვარსახელური წარმომავლობისა ჩანს. თვით სუფიქსი **-ი-ეთ-** შეიძლება **-ი-ენტ-**საგან მომდინარეობს, ან ზოგ შემთხვევაში თავკიდური **ი** ფუძისეულია და სხვაგან კი ანალოგიითაა განვითარებული. საერთოდ, **-ეთ** სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიში ერთ-ერთი გავრცელებული მაწარმოებელია, იგი განსაკუთრებული სიხშირით გამოირჩევა მაჭახლის ხეობის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში.

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს **-ნარ** (**// -ნალ**) **//-ნარ-ა** (**//-ნალ-ა**) სუფიქსებით გაფორმებულ სახელებს. ისინი უპირატესად დაერთვის მცენარეთა სახელებისაგან მომდინარე ტოპონიმებს და გამოხატავს კრებითობას, მიუთითებს ამა თუ იმ მცენარის სიმრავლეზე, ზოგჯერ – ნიადაგის რაგვარობაზეც და სხვა.

მაგ.: **ბარდ-ნალ-ა** სათესი (ზ. ქლასკური), **ბაღ-ნარ-ი** სათესი (ქვ. მარადიდი), **ვენახ-ნარ-ა** სათესი (ქვ. მარადიდი), **თიდ-ნარ-ი** (<**თიხ-ნარ-ი**) ტყე (შუახევი), **ნაძვ-ნარ-ი** ტყე, სათიბი (დამფალი, დევესქელი), **თხილ-ნარ-ი** საძოვ., სათესი (ომანა, ქართლა, ბაგინი), **კორკ-ნალ-ი** ტყე (ხება). **კორტ-ნალ-ი** საძ. (ადაგული), **კოხ-ნარ-ი** თხილნარი (შუახევი), **ნიგვზ-ნარ-ი** სათესი (დევესქელი), **ნორჩხ-ნალ-ი** ტყე (შუახევი), **ყორ-ნალ-ი** სათესი (ქვ. მარადიდი), **ჩირგვ-ნალ-ი** (ქვ. მარადიდი), **წაბ-ნარ-ი** (<**წაბლ-ნარ-ი**) სოფ. უბ. (კირნათი), **წიფ-ნარ-ი** (<**წიფლ-ნარ-ი**) სათესი (მირვეთი), **ბარდ-ნალ-ა**, **ბოგ-ნარ-ა** ტყე (კირნათი, ქვ. მარადიდი), **ვენახ-ნარ-ა** სათესი (კირნათი), **თიხ-ნარ-ა** სათესი ტყე (ირსა, მაჭახლისპირი), **კენჭ-ნარ-ა** თხილნარი, ტყე (ხება, დევესქელი), **თერ-ნალ-ა** (<**თელ-ნარ-ა**) სათესი, საძოვარი (დევესქელი), **ნაძვ-ნარ-ა** სათესი, სოფ. უბ. (მაჭახლისპირი, ბაგინი), **ნიგვზ-ნარ-ა** (<**ნიგვზ-ნარ-ა**) სათესი, თხილნარი (შუახევი), **ღომ-ნარ-ა** საძოვ. (ხება), **ქვიშ-ნარ-ა** სათესი (ადაგული). **ცაცხ-ნარ-ა** (<**ცაცხე-ნარ-ა**), **ცოცხ-ნარ-ა** სათესი (ხება), **ჭოღ-ნარ-ა** სათესი (ქვ. მარადიდი) და ა.შ.

-ურ-(-ულ-) სუფიქსი ნიგალის ხეობის ტოპონიმიში საკმაოდ გავრცელებული მაწარმოებელია. იგი ტოპონიმებს აწარმოებს სხვადასხვა სახელისაგან და უპირატესად მიუთითებს კუთვნილებაზე, მეტყველებაში კი –

წარმომავლობაზე. მაგ., სეპური ღაჭი (= სეპელი ბავშვი), დამფლური ძალი (=დამფლელი რძალი)...

კოხ-ურ-ი სათესი (ომანა), **პეტრ-ულ-ი** სოფ.უბ. (ქართლა), **ზედა-ურ-ი** სათესი (ირსა), **კორძ-ულ-ი** ქალაქ ართვინის უბანი, **ჭიბაკ-ურ-ი** სათესი (კირნათი). **-ურ-//-ულ-** გვხვდება ა სუფიქსით გაფორმებულ სახელებთანაც: **ას-ა-ურ-ი** ტყე (ირსა), **ბასილ-ა-ურ-ი** სოფ. უბ. (ვაზრია). **კასინ-ა-ურ** ბაღი (სირია), **კვეს-ა-ურ-ი** სოფ. უბ. (ზედა ქლასკური), **სინდ-ა-ურ** სათესი (ბეშავრი), **ფაკარელ-ა-ურ** სათიბი (ირსა), **შიშნ-ა-ურ** // **ჩით-ა-ურ** საძოვ. (ირსა), **ფარელ-ა-ურ** სათიბი (ირსა), **ჭიჭინ-ა-ურ** ბაღი (იშხაბილი), **თიკან-ა-ურ** საძ. (ბეშავრი) და ა.შ.

სმირად გვხვდება **-ა-ურ-ა > -ა-ურ-ი // -ა-ულ//ავრ//ავლ:** **ბეშავრი** ართვინის უბანი, **გელავრი** ტყე (შუახევი), **გორგავლი** სოფ.უბ. (ხება), **ეკალავრი** ტყე (კირნათი), **კვინტავრი** სოფ. უბ. (ბაგინი), **ლელავრი** სათესი (ომანა), **ლომავრი** ჩაის პლანტაცია (მაჭახლისპირი), **ლუკავრი** ტყე (ზ. ქლასკური), **მუმლავრი** სათესი (ზ. ქლასკური), **ფანხავრი** ტყე (შუახევი), **ჩიტავრი** სოფ. უბ. (დევესკელი), **ჭეჭელავრი** სათიბი (ებრიკა), **ჯაბალავრი** ...

იშვიათად დასტურდება **-ეულ-** სუფიქსით გაფორმებული სახელები: **ზაქარ-ეულ** სათესი (სინკოთი).

მოცემული ტოპონიმები მეტწილად პიროვნული სახელებისა თუ მეტსახელებისაგან, ასევე გვარებისაგან მომდინარეობს. ისინი აღნიშნავენ ადგილის კუთვნილებას იმავე პირისადმი, რომლის სახელი საფუძვლად უდევს ტოპონიმს. მაგ., **პეტრული** (=პეტრეს კუთვნილი მამული), ასევე იქნება: **ბასილაური** (=ბასილას თუ ბასილადის მამული) ...

-ოვან - // -ოვან-ა ფორმანტი ქონების გამომხატველია. ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში ზოგჯერ იგი გვხვდება თავკიდური ხმოვნის გარეშე. მაგ., **ბოსლ-ოვან-ი** ტყე, საძ. (ქართლა), **ვაშლ-ოვან-ი** სოფ. უბ. (თხილაზრო), **ვაშლ-ოვან-ა** სათესი (ტრაპენი), **კაკლ-ოვან-ი** საძ., ტყე, სათიბი (თხილაზრო, ბაგინი, დევესკელი), **კატრ-ოვან-ი** დასახლებული უბანი (ართვინი, შუახევი), **კოდ-ოვან-ი** სათესი (დევესკელი), **სხლ-ოვან-ი** სათესი, (დამფალი), **წიფლ-ოვან-ი** ტყე (თხილაზრო), **ნარ-ვან-ა** სათესი (ზ. ქლასკური), **თხილ-ვან-ა** ტყე, სათესი (ზ. ქლასკური, ადაგული).

ნიგალის ხეობაში რამდენიმე ტოპონიმი გაფორმებულია **-ევან-** სუფიქსით: **კაკლ-ევან** სათიბი ტყე (ბეშავრი), **კატრ-ევან-ი** სათესი (სინკოთი), **წიფლ-ევან** ტყე (სინკოთი), **ბედლ-ევან-ი** (სოფელი).

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, **-ოვან-** და **-ევან-** სუფიქსები ერთი და იმავე ფუძიდან აწარმოებს ტოპონიმებს. ასევე ზოგიერთი სახელის ბოლოკიდური ხმოვანი (სახ. ბრუნვის ნიშანი) მოკვეცილია (**კაკლევან**, **ფარელაურ**, **კასინაურ...**), რაც თურქული ენის გავლენის შედეგი უნდა იყოს.

საერთოდ **-ევან-** რთული შედგენილობის სუფიქსია. იგი მქონებლობას გამოხატავს და არაპროდუქტიულია. ასეთივე ფუნქციითაა **-ოვან-** ფორმანტიც, რომელიც ზოგჯერ კრებითობის ფუნქციით გვხვდება¹⁸¹.

ნიგალის ხეობაში რამდენიმე ტოპონიმი გაფორმებულია **-იან-** სუფიქსით: **გუბ-იან-ი** სათესი (მაკრეთი), **სველ-იან-ა** სათესი (თოღგომი). **-ან-ა** სუფიქსი ჩანს ტოპონიმში **ვაშლ-ან-ა** სოფ. უბ. (ადაგული). შესაძლებელია **ვაშლანა < ვაშლვანა < ვაშლოვანა**.

-ათ- სუფიქსს თვლიან **-ეთ-** სუფიქსის ზანურ შესატყვისად. მოცემულ სუფიქსს გამოყოფენ ტოპონიმებში: **მამ-ათ-ი**, **ბობოყვ-ათ-ი**, **ვან-ათ-ი**. თუმცა **-ათ-** სუფიქსის გამოყოფა ტოპონიმებში სადავოა¹⁸². საკვლევ ტერიტორიაზე დასტურდება ტოპონიმები, რომელთა მაწარმოებლად ჩანს **-ათ-**: **მამ-ათ-ი** სოფ. უბ. (თხილნარი სინკოთი, ზედა ქლასკური), **ბებერ-ათ-ი** ტყე (დევესკელი), **ბუმბულ-ათ-ი** საძ. (შუახევი), **ვან-ათ-ი** სოფ. უბნები (იშხაბილი, აგლახა) **ვიწროვ-ათ-ი** (<ვიწროათი/ საძ., ტყე (არავეთი), **კამარ-ათ** ტყე, საძ. (იშხაბილი), **მამან-ათ** სოფელი (ბორჩხა), **ტყე-მალ-ათ-ი** სათესი, თხილნარი, სოფლის უბ. (შუახევი, დევესკელი) **ჩირდილ-ათ-ი** ტყე, საძ. (ზედა ქლასკური, დევესკელი), **ჩურჩხელ-ათ-ი** ჩაის პლ., თხილნარი (ზედა ქლასკური).

-თა სუფიქსიანი სახელები საზღვრულდაკარგულ ფორმებადაა მიჩნეული. აკად. ვ. თოფურიას მიხედვით, ასეთ სახელებს „დროთა ვითარებაში უნ

¹⁸¹ ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაძე, მ. ბერიძე, ქართული ენის მორფემებისა და მოღალური ელემენტების ლექსიკონი, თბ., 1988, გვ. 136, 348.

¹⁸² იქვე, გვ. 24

უნდა დაჰკარგოდათ მეორე შემაღვენელი ნაწილი¹⁸³. ამის შესახებ მიუთითებდა აკად. ა. შანიძე¹⁸⁴.

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში არც თუ ისე ხშირია **-თა** სუფიქსით გაფორმებული სახელები: **ლეკ-თა** სად. ტყე, სათესი, მთა, იაილა (იალალი) (ბეშავრი, დევესკელი, კვარცხანა, ვარაჩკანი, ირსა, ზ. ქლასკური, ქართლა). სახელწოდება მომდინარეობს მცენარის სახელისაგან (ლეკი). **ბზა-თა** სათესი (შუახევი), **ვან-თა** სათესი (ირსა), **კოლორ-თა** ართვინის უბანი, **ჭურ-თა** ტყე (კირნათი)....

-თ-ი სუფიქსი აღმოსავლეთ საქართველოში გვაროვნულ სახელებში გვხვდება: **ამირ-თ-ი**, **ქავთარა-თ-ი**¹⁸⁵. ნიგალის ხეობაში ეს სუფიქსი ტოპონიმებს აწარმოებს საზოგადო სახელის ფუძისაგან: **ახო-თ-ი** სოფ. უბ. (აგლახა), **ავაზან-თ-ი** სათესი, სად. (ქართლა); **ახალ-თ-ი** სათესი (ვაზრია), **სკა-თ-ი** ტყე (შუახევი), **წუმპო-თ-ი** სათესი (ბაგინი), **ჭაბუკ-თ-ი** სათესი, ტყე (ადაგული).

-ობ- სუფიქსი ტოპონიმებში კრებითობაზე, მქონებლობაზე მიუთითებს¹⁸⁶, იგი აწარმოებს ტოპონიმს რაიმე ნიშნის მიხედვით¹⁸⁷. ნიგალის ხეობაში სულ რამდენიმე სახელწოდება გვხვდება აღნიშნული სუფიქსით ნაწარმოები: **თეთრ-უბ-ი** (<**თეთრობი**) სად. წყარო, იაილა (ავანა, ქართლა, თხილაზრო), **კონტრ-ობ-ი** სად. (ბაგინი), **კონტრ-ოფ-ი** (<**კონტრობ-ი**) სად. (ირსა), **ქიშრ-ობ-ი** ტყე, სათიბი (ბეშავრი), **წითლ-ობ-ი** ტყე (ზ. მარადიდი).

-ებ- სუფიქსი საკმაოდ გავრცელებული მაწარმოებელია საქართველოს ზოგიერთი რეგიონის ტოპონიმიაში¹⁸⁸. ეს ფორმანტი გვხვდება ნიგალის ხეობის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაშიც: **ახო-ებ-ი** სათიბი, ტყე (დევესკელი, ადაგული), **ბარ-ებ-ი** სათესი (ქართლა), **დოდოფლ-ებ-ი** -

¹⁸³ ვ. თოფურია, გეოგრაფიულ სახელთა -თა სუფიქსისათვის ქართულში. სახელის ფუძის ისტორიისათვის ქართველურ ენებში. I. (ვ. თოფურიას რედაქციით). თბ., 1959, გვ. 288.

¹⁸⁴ ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 114.

¹⁸⁵ ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 194.

¹⁸⁶ თ. ზურაბიშვილი, ნა-ევ და ნა- აფიქსებით სახელთა წარმოებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები. I, თბ., 1977, გვ. 151.

¹⁸⁷ ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 338.

¹⁸⁸ პ. ჯაჯანიძე, წყალტუბოს რაიონის ტოპონიმები.-საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის "მაცნე" (ენისა და ლიტერატურის სერია), №3, 1976, გვ. 111; მ. ჩიქვანი. ტოპონიმოკურ სახელთა წარმოება ლენხუმური მასალების მიხედვით, პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, ტ. VII, 1949, გვ. 234; გ. ბედოშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 22; გ. ხორნაული, მთები და სახელები. თბ., 1983, გვ. 46.

სად. (ადაგული), **ვენახ-ებ-ი** სათიბი (ადაგული), **ვერნ-ებ-ი** სათესი (იშ-საბილი), **ვაშლ-ებ-ი** სათესი (ჯუანი), **ზეგნ-ებ-ი** სოფ. უბანი (დამფალი), **კორმ-ებ-ი** სოფ. უბ. (ხება), **ფაცხ-ებ-ი** სად. (ადაგული), **წიფლ-ებ-ი** ტყე (ჯუანი), **ჭალ-ებ-ი** სათიბი (ებრიკა).

საერთოდ **-ებ-** სუფიქსის ძირითადი ფუნქცია მრავლობითის აღნიშვნაა, მაგრამ ტოპონიმებში მისი ფუნქცია თავისებურია. აკად. ა. შანიძე მიუთითებს, რომ ზოგიერთი სახელი მრავლობითის ფორმით არის წარმოდგენილი, მაგრამ მრავლობითის ფუნქცია არ აქვს. ასეთი შემთხვევები ხშირია გეოგრაფიულ სახელებში¹⁸⁹. ეს ფორმანტი ტოპონიმებში ადგილის სიდიდეზე მიუთითებს¹⁹⁰.

XIX საუკუნის დასასრულს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში იმოგზაურეს ქართველმა და უცხოელმა მკვლევრებმა, რომლებმაც შეკრიბეს ტოპონიმური მასალები. აღსანიშნავია, რომ ამჟამინდელი **-ებ-** სუფიქსით გაფორმებული ანთროპოტოპონიმები^o უპირატესად ამ ფორმანტის გარეშეა. მაგ., დღევანდელი ქიძინიძეები, გოგაძეები, პაქსაძეები... გვხვდება ქიძინიძე, გოგაძე, პაქსაძე... ფორმით. ამ სახელწოდებების **-ებ-** სუფიქსით გაფორმება ახალი მოვლენა ჩანს. ნიგალის ხეობაში კი ეს პროცესი დღესაც არაა დაწყებული და ანალოგიური ტოპონიმები გვხვდება ფორმით: **არაბიძე, გუნდაძე, გოგვაძე (<გოგუაძე), ნასყიდაძე, დოლაბიძე**, სოფ. უბნები (ომანა, ებრიკა, ავანა, ქართლა). **დიდმანიძე** ტყე (ქვ. მარადიდი), **კაკინძე** დელე (ბაშქოი), **კოხიძე** სათესი (თოღგომი), **ნაგერვაძე** ჩაის პლ. (ქვ. მარადიდი), **ქურდაძე** სად. (მელო)...

ბუნებრივია, სახელწოდებაში **ნაგერვაძე** იგულისხმება ნაგერვაძის მამული (სათესი, სათიბი...), მაშასადამე, ასეთი ტიპის სახელები საზღვრულდაკარგული ფორმები უნდა იყოს.

ნიგალის ხეობაში რამდენიმე ტოპონიმი გვხვდება **-ია** დაბოლოებით: **ვაზრ-ია, სირ-ია** (ართვინი), **ნიგ-ია** სოფ. უბ. (ებრიკა), **კატაფხ-ია** სად. (ქართლა), **პაპ-ია** სად. (სვეტი)...

-ია დაბოლოებიანი ტოპონიმები გვხვდება საქართველოს სხვა კუთხეებში, მაგ., **ანდაქ-ია, გაგად-ია, კვატ-ია, ნენ-ია**... ზემო აჭარაში¹⁹¹, **ანარ-ია, აკვან-ია, ხიც-ია**... წყალტუბოს რაიონში¹⁹². მთიანი სამეგრე -

¹⁸⁹ ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 80.

¹⁹⁰ პ. ჯაფანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 110-111.

¹⁹¹ მ. ქამადაძე, ზემო აჭარის ტოპონიმია, აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, VIII, თბ., 1992, გვ. 21.

¹⁹² პ. ჯაფანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 110.

ლოს ტოპონიმიში -ია კნინობითობის მაწარმოებელია. მაგ., **ზღვა-ია** “მცირე ზღვა”, **ფოქე-ია** “მცირე მღვიმე”...¹⁹³. **და-ია**, **ძამ-ია**, **ტაგან-ია** ტიპის ფორმებში აკად. ა. შანიძე -ია-ს კნინობითის მაწარმოებლად გამოყოფს¹⁹⁴.

ნიგალის ხეობაში რამდენიმე სახელი -**ო** სუფიქსითაა გაფორმებული: **პაკ-ო** სოფ. უბ. (ხება), **მელ-ო** სოფელი (ართვინი), **ფრიალ-ო** სათესი, კლდე (თხილაზრო), **ჩიბ-ო** ტყე, სათესი (დევესკელი, ზ. მარადიდი). ასევე რამდენიმე ტოპონიმი დასტურდება, რომელიც -**ევ-** სუფიქსითაა ნაწარმოებული: **ბერძნ-ევ-ი** სოფ. უბ. (ზ. მარადიდი), **ბოსტნ-ევ-ი** სათესი (ქართლა), **კრუხ-ევ-ი** (ყრუხევი) საძ. სასაფლავო (ებრიკა, ომანა). -**ევ-** სუფიქსს აკად. ა. შანიძე მრავლობითის მაწარმოებლად მიიჩნევს¹⁹⁵.

საკვლევ ტერიტორიაზე იშვიათად გვხვდება სხვა სუფიქსებით ნაწარმოები ტოპონიმებიც. მაგ., **სანათ-ის-ი** სოფ. უბ. (შუახევი). **სინკო-თ-ი** სოფელი (ართვინი).

გ) ტოპონიმთა პრეფიქს-სუფიქსური წარმოება:

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პრეფიქს-სუფიქსურ წარმოებას. პრეფიქსებად ძირითადად გვხვდება წინავითარების **ნა-** და დაანიშნულების **სა-** თავსართები (იშვიათად დასტურდება **მე-** პრეფიქსიც). სუფიქსები კი საკმაოდ ბევრია. **ნა-ევ:** **ნა-კალ(ო)-ევ-ი** სათესი (შუახევი), **ნა-ფარცხ-ევ-ი** საძ. (შუახევი), **ნა-ნალი-ევ-ი** სათიბი (შუახევი), **ნა-ღვარ-ევ-ი** სათესი (დამფალი), **ნა-ხალხმ-ევ-ი**° საძ. (არავეთი), **ნა-(ა)გარ-ევ-ი** სათიბი (დევესკელი), **ნა-ბერ-ევ-ი** ტყე (შუახევი), **ნა-ჭიშკრ-ევ-ი** ტყე (კირნათი). **ნა-ღობილ-ევ-ი** ჩაის პლ. (კირნათი), **ნა-კირნათ-ევ-ი** სოფ. უბ. (კირნათი), **ნა-ორმ-ევ-ი** სოფ. უბ. (ქვ. მარადიდი), **ნა-დარბაზ-ევ-ი** სათესი (კირნათი), **ნა-ახვ-ევ-ი** (<**ნა-ახო-ევ-ი**) ტყე (კირნათი), **ნა-სახლ-ევ-ი** სათესი (მაჭახლისპირი), **ნა-ახლ-ევ-ი** (ზ.მარადიდი), **ნა-თიბ-ევ-ი** სათიბი (კვარცხანა, **ნა-კირ-ევ-ი** საძ. (ვაზრია), **ნა-იმფხრ-ევ-ი**° სოფ. უბ.; ჩაის პლ. (ზ. ქლასკური), **ნა-ბოსტნ-ევ-ი** სოფ. უბ. (შუახევი), **ნა-ბაკ-ევ-ი** ტყე (ხება)...

¹⁹³ პ. ცხადაია, მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმი. თბ., 1985, გვ. 92.

¹⁹⁴ ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ, გვ. 120.

¹⁹⁵ ა. შანიძე, -ევ კილოს კვალი საქართველოს გეოგრაფიულ სახელებში, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის „მოამბე“, ტ. III. №8, 1941, გვ. 766.

ნა-არ-, **ნა-არ-ა**: **ნა-ბუკე-არ-ი** სათესი (ადაგული), **ნა-სიმინდ-არ-ი** ტყე (ბეშავრი), **ნა-ფუზ-არ-ი** (<**ნა-ფუძ-არ-ი**) სათესები (ადაგული, ბაგინი, დევესკელი), **ნა-მწვ-არ-ი** საძ. (ომანა), **ნა-მუხუდ-არ-ი** ტყე (ომანა), **ნა-ფაცხ-არ-ი** ტყე (დევესკელი), **ნა-ღუმე-არ-ი** (<**ნა-ღომ-არ-ი**) ტყე, სათესი (დევესკელი, ქვ. მარადილი), **ნა-ფიც-არ-ი** ტყე (კირნათი), **ნა-ფეტე-არ-ი** სათესი (კვარცხანა), **ნა-თუთუნე-არ-ი** სათიბი (ბაგინი), **ნა-სელე-არ-ი** საძ. (ქართლა), **ნა-დიკე-არ-ი** ტყე (სინკოთი), **ნა-ქოსე-არ-ი** ტყე (ადაგული), **ნა-დიკე-არ-ა** სათესი (ადაგული)...

ნა-აე-: **ნა-ბედლ-აე-ი** ტყე, საძ. თხილნარი (სინკოთი, კირნათი, შუახვევი, ხება), **ნა-სელ-აე-ი** ტყე, სათესი (მირვეთი, ადაგული, დამფალი, დევესკელი), **ნა-ფურნ-აე-ი** სათესი (ავანა), **ნა-ბოსლ-აე-ი** ტყე (კირნათი), **ნა-წერ-აე-ი** საძ. (ბაგინი) **ნა-ცერცე-აე-ი** სათესი (ქართლა)...

ნა-ებ-: **ნა-ასლ-ებ-ი** ტყე (ჯუანი), **ნა-კალთ-ებ-ი** სათესი (არავეთი), **ნა-ნალი-ებ-ი** სათესი (ებრიკა), **ნა-ჭე-ებ-ი** (**ნა-ჭეაე-ებ-ი**) სათესი, თხილნარი (ადაგული)...

ნა-ე: **ნა-მარნ-ე** საძ. (სირია);

მე-ურ-: **მე-თა-ურ-ი** სათესი (კვარცხანა).

საკვლევ რეგიონში დანიშნულების აფიქსთაგან საკმაოდ სიხშირით გვხვდება **სა-ე** პრეფიქს-სუფიქსი: **სა-თიბ-ე** სათ. (ბაშქოი), **სა-მზორ-ე** (სამძორე) საძ. (დევესკელი), **სა-წურბლ-ე** სათ. (ბაგინი), **სა-ჭინკ-ე** მთა (თოლგომი), **სა-ბულთ-ე** (საბურთე) სათ. (აგლახა), **სა-ცივ-ე** სათესი (თხილაზრო), **სა-კირ-ე** საძ. (ომანა), **სა-გუგულ-ე** სათესი (ხება), **სა-ნისლ-ე** სოფ. უბ. (ხება), **სა-ყავრ-ე**, **სა-ტურნ-ე**, **სა-წურბლ-ე**, საძოვრები (ხება, ციხია, ჯუანი), **სა-ქორ-ე** ტყე (სინკოთი), **სა-ვირ-ე**, **სა-ბულ-ე** სათესები (სინკოთი, ადაგული), **სა-ბუფ-ე** სათიბი (დევესკელი)...

სპეციალურ ლიტერატურაში, **სა-ო** და **სა-ე** ტოლფას პრეფიქს-სუფიქსებად მიიჩნევა. ოღონდ **სა-ო** აფიქსს მეტი სასიცოცხლო ძალა აქვს¹⁹⁶. ნიგალის ხეობაში კი უფრო პროდუქტულია **სა-ე** აფიქსი. **სა-ო** უფრო იშვიათად გვხვდება ტოპონიმების მაწარმოებლად: **სა-სადილ-ო** საძ. (კვარცხანა), **სა-თაე-ო** წყაროები (ბაგინი, ებრიკა), **სა-თემ-ო** საძ. (ომანა)...

¹⁹⁶ ა.შანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 134.

სა-ია (<სა-ე-ა): საკვლევ ტერიტორიაზე ამ აფიქსებით გაფორმებული სულ რამდენიმე ტოპონიმი დასტურდება: **სა-სვენ-ია, სა-ქორ-ია, სა-ჭინკ-ია** ტყეები (ქვ. მარადიდი, კირნათი).

სა-ეთ-: **სა-ქავრ-ეთ-ი**^o (<საყავრეთი) სათესი (ორჯოხი), **სა-ჭალიმ-ეთ-ი** საძ. იაილა (იალალი), სათესი (ქართლა, ქვ. მარადიდი), **სა-ისალ-ეთ-ი** ტყე (ქვ. მარადიდი), **სა-ყავრი-ეთ-ი** (<საყავრეთი) საძ (ვაზრია), **სა-ქური-ეთ-ი** (<საქორიეთი) სათესი (იშხაბალი).

სა-ურ-: **სა-ბად-ურ-ი** ტყე, სათესი (ომანა, ქართლა, ადაგული, ებრიკა).

სა-ევ-: **სა-მალ-ევ-ი** საძ (შუახევი), **სა-თხ-ევ-ი** საძ. (იშხაბალი).

სა-ელ-: **სა-ხვეწ-ელ-ი** ნიგეზნარი, სათიბი (დევესკელი, აგლახა)...

სა-არ-: **სა-უბნ-არ-ი** სათესი (შუახევი), **სა-ბუდ-არ-ი** ტყე (კირნათი).

როგორც ვხედავთ, პრეფიქს-სუფიქსებით გაფორმებული სახელები ნიგალის ხეობაში საკმაოდ მრავალფეროვან სურათს გვიჩვენებს. ასეთი წარმოება უპირატესად გვხვდება მიკროტოპონიმიში. იშვიათად გვხვდება დასახლებული უბნების სახელების მაწარმოებლად.

3.3. თხზული ტოპონიმები

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს სიტყვით შეერთებით გაფორმებულ ტოპონიმებს. გვხვდება როგორც პრეპოზიციური, ისე პოსტპოზიციური წყობის თხზული ტოპონიმები.

საკვლევი ტერიტორიის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში სიტყვათშეთების შემდეგი ჯგუფები გამოიყოფა:

ა) **არსებითი სახელი** (ნათ.ბრ-ში, ანუ მართული მსახდვრელ-სახდვრული) + არსებითი სახელი: **აგარის ქედი ქედი** (ჯუანი), **ბერის ხევი** სათესი (დევესკელი), **გზის პირი** საძ. (ხება), **გოდელის ფსკერი** საძ. (ომანა), **ველის წვერი** სათესი (თხილაზრო)... ამ სახელებში მსახდვრელი არსებითი სახელი ნათესაობით ბრუნვაშია. ბრუნვის ნიშანიც შენარჩუნებულია. გვაქვს მაგალითები, რომლებშიც მსახდვრელი ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის თანხმონითი ნაწილი მოკვეცილია, კომპოზიტის ორივე წევრი მსოლობით რიცხვშია: **აბანოქედი** საძ. (ჯუანი, ქვ. ქლასკური), **ბარიდელე დელე** (ქართლა), **ბუმბულიწვერი** საძ. (ჯუანი), **გვარიქედი** სათესი (კირნათი), **გუბიძირი** სათესი, ჩაის პლანტ. (ქვ. მა -

რადიდი), **დათვიყანა** სათესი (ჯუანი), **დოლაბიკარი** სათიბი (დევესკელი), **ვაკითავი** ჩაის პლან. (მირვეთი), **ვაკისერი** საძ. (ადაგული), **ვარდიყანა** სათიბი, **თხილნარი** (ადაგული), **ვარდიჭალა**, **ვირიზრუგი**, **ვირიყანა**, **თავიკალო** სათესები (ჯუანი, შუახევი, ზედა მარადიდი), **ირმიტქა**, **კილდისერი** საძოვრები (ქვ. მარადიდი, ბაგინი), **კალოპირი**, **კაცითოხი** ტყეები (კირნათი, შუახევი), **მაჭახელიქედი** ქედი (ზედა ქლასკური), **მამულიკალო** საძ. (ომანა), **ნავითავი** სათესი (მაჭახლისპირი), **ნეფიწყარო** წყარო (კირნათი), **ნისლიქედი** თხილნარი (ხეზა), **სახელითავი** სათესი (არხვა), **ტურიბუდე** ტყე (კატაფხია), **ტურიფოქვი** ტყე (ქვ.მარადიდი), **ქათმიწყარო** თხილნარი (შუახევი), **ქვაბიკარი** სოფ. უბანი (ებრიკა), **ქვითავი** ტყე (ქვ. მარადიდი), **ქვიძირი** სათიბი, სათესი (დამფალი, ებრიკა), **ქორიკალო** სათიბი (შუახევი), **ღორითავი** სათესი (ხეზა), **ჩიტკილდე** თხილნარი (შუახევი), **წვერიყანა** სათესი (შუახევი), **წყაროთავალი** საძ. (ომანა), **წისქვილიკარი** სათესები (ქვ. მარადიდი, ავანა), **წისქვილიქედი** თხილნარი (შუახევი), **ხიდითავი** ტყე, ჩაის პლანტ. (შუახევი, ზედა ქლასკური).

დასტურდება რამდენიმე შემთხვევა, როცა მსაზღვრელ-საზღვრული სახელობით ბრუნვაშია: **ქვაკვერცი** ტყე (შუახევი), **ქვახერხი** მთა (ბაშქოი), **ქვაყანა**, **ქვაკიბე** ტყეები (ზედა მარადიდი, შუახევი), **ქვადედოფალა** სათესი (ზედა ქლასკური), **ხიდივაკე** ჩაის პლანტ., თხილნარი (ზედა ქლასკური).

გვხვდება ფუძის გაორკეცებით მიღებული ტოპონიმი: **ქვაქვა** საძოვარი (შუახევი, ბაგინი).

მსაზღვრელი წარმოდგენილია ფუძის სახით: **გუგულკალო** სათიბი (შუახევი), **თავკალო** ტყე, საძ. (შუახევი, ქართლა), **ჩრდილყანა** სათიბი (შუახევი), **ცხენვაკე** საძოვრები (არავეთი, ადაგული), **წყალოქრო** სათესი (ზედა მარადიდი), **ხუცუბანი** ტყე (კირნათი).

მსაზღვრელი არსებითი სახელი წარმოდგენილია ნათესაობითი ბრუნვის თანხმონითი ნაწილის გარეშე, საზღვრული გაფორმებულია -ა სუფიქსით: **ვირიტყავა** სათიბი (შუახევი), **ცხენიგორა** იაილა (სინკოთი), **ცხენიხორცა** ტყე (კირნათი).

ბ) არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელი: მსაზღვრელი არსებითი სახელია, საზღვრული – ზედსართავი სახელი.

ასეთი გაფორმების სახელები პოსტპოზიციური წყობისაა: **ტყედიდი** ტყე (მარადიდი), **ღარდიდი** ტყე, სათიბი (მამანათი), **ყურდიდი** საძ. (ბაგინი), (ღარ და ყურ ფუძის სახით გეხვდება). **ქეადიდი** სათესი (დუხქოი)... ამ ტიპის კომპოზიტები საკვლევ ტერიტორიაზე მცირე რაოდენობით დასტურდება.

გ) ზედსართავი სახელი + არსებითი სახელი:

მსაზღვრელი ზედსართავი სახელია, საზღვრული – არსებითი სახელი, რიცხვი – მხოლობითი. მსაზღვრელად ძირითადად გამოყენებულია ვითარებითი ზედსართავები: გრძელი, დიდი, თეთრი, პატარა, შავი, ცივი, წითელი და სხვა.

ასეთი გაფორმების სახელები საკვლევ რეგიონში ხშირად დასტურდება: **გზელიყანა** (<გრძელიყანა) ტყე (შუახვევი) **დიდიადმართი** საძ. (შუახვევი), **დიდივაკე** სათესი (შუახვევი), **დიდიყანა**, **დიდიწყალი** საძ. (ომანა, შუახვევი), **თეთრიკილდე** ტყე (შუახვევი), **თეთრიქედი** თხილნარი (შუახვევი), **თეთრიწყალი** იაილა, მთა, წყარო (არავეთი, თხილაზრო), **პატინამთა** მთა, საძ. (დევესკელი, ბაგინი), **პაწაადმართი** საძ. (ქვ. ქლასკური), **პაწაიყანა** სათესი (ჯუანი), **ყრუგუბე**, **ყრუხევი** თხილნ. (შუახვევი), **შავიკილდე** ტყე (შუახვევი), **ცივიწყარო** სათიბი (შუახვევი), **ცივიწყალი** წყარო (მირვეთი), **წითელიმიწა** სათესი, ტყე (შუახვევი, ჯუანი).

მოცემული მსაზღვრელ-საზღვრულიანი კომპოზიტების ორივე ნაწილი მხოლობით რიცხვშია. ორივე სახელობით ბრუნვაშია. სათანადო ნიშანიც შენარჩუნებულია.

დასტურდება შემთხვევა, როცა საზღვრული მრავლობით რიცხვშია, მსაზღვრელი – მხოლობითში: **ცივიწყლები** წყარო (ზედა ქლასკური).

მსაზღვრელი წარმოდგენილია ფუძის სახით: **ახალდაბა** სოფ. უბანი (ადაგული), **ახალტყე** ტყე, სათიბი (დევესკელი), **ახალშენი** სათესები, სათიბი (ებრიკა, დევესკელი, ბაგინი), **გზელიყანა** საძ. (დევესკელი), **დიდადმართი** საძოვრები (დევესკელი, ქვ. ქლასკური, ჯუანი), **დიდკალო** საძოვრები (ქართლა, ბეშავრი) **დიდვაკე** საძ., სათიბი (ბეშავრი, აგლახა), **თეთრ მიწა** (<თეთრი მიწა) საძ. (თხილაზრო), **შავყანა** სათესი (ქვ. მარადიდი), **შავტყე**, **ცივიწყალი** ტყეები (კირნათი, ქვ. მარადიდი), **ცივიწყარო** წყაროები (ხება, მაჭახლისპირი), **წითელიმიწა** ტყე, საძ. (ებრიკა, არავეთი).

დ) ზმნიზედა + არსებითი სახელი:

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში ხშირად დასტურდება ზმნიზედითა და

არსებითი სახელის მონაწილეობით გაფორმებული გეოგრაფიული სახელები. ზმნიზედა აკონკრეტებს და აზუსტებს ამა თუ იმ ტოპონიმის ადგილმდებარეობას. მსაზღვრელად გამოყენებულია ზმნიზედები: ბოლო, გაღმა, დაბლა, ზედა, მაღლა, მიღმა, უკან, ქვედა, ქომო (ქვემო), შუა, წინ; საზღვრულ წევრად კი – საზოგადო სახელები (ყანა, ბოსტანი, ვაკე, ვენახი, სათესი, ქედი, უბანი, სერი, მერე, ხევი, წვერი და სხვა), ეს ძალიან გავრცელებული და უნივერსალური ტოპონიმური მოდელია.

ბოლოყანა საძ. (ომანა), **გაღმობანი** (<გაღმაუბანი) სოფ. უბ. (დევესკელი), **გაღმაბოსტანი** სათიბი (ადაგული), **გაღმატყე** ტყე (თხილაზრო), **გაღმაყანა** სათესი (მირვეთი), **დაბლაგაკე** ტყე (კირნათი), **ზედაგაკე**, **ზედგაკე** საძ., სათესი (მაჭახლისპირი, ადაგული), **ზედაივენახი** ბაღი (ბაგინი), **ზედუბანი** (<ზედა უბანი) სოფ. უბ. (ხება), **ზედადედე** (მირვეთი), **ზედაყანა** სათესი (ხება), **ზემობანი** (<ზემოუბანი) ნა-სოფლ. (კირნათი), **ზემთათა** (<ზემთა მთა) იაილა (აენა), **ზემთოთღგომი** სოფ. უბ. (თოღგომი), **ზემთუბანი** სოფ. უბ. (დამფალი), **ზემოტრაპენი** სოფ. უბ. (ტრაპენი), **ზემოქედი** საძ. (შუახვევი), **ზემოყანა** თხილნარი, სათესი (ხება, მირვეთი), **იქითუბანი** ნამოსახლ. (კირნათი), **მაღლაგაკე** ბაღი (კირნათი), **მაღლასერი** ტყე (თოღგომი), **მიღმაბოსტანი** სათესი (კატაფხია), **მიღმაყანა** ტყე (კირნათი), **უკანგაკე** სათესი (შუახვევი), **უკანმერე** სათესი, სოფ. უბ. (ბაგინი, დევესკელი), **უკანკალო** სოფლ. უბ., სათესი (ებრიკა), **ქვედაგაკე** სოფლ. უბ., საძ. (მაჭახლისპირი, შუახვევი), **ქომოვენახი** (<ქვემო ვენახი) ბაღი (არხვა), **ქომოსოფელი** სოფლ. უბანი (ქართლა), **შუახვევი** სოფელი (ბორჩხა), **შუბანი** (<შუა უბანი) სოფლ. უბანი (ხება), **წინაგარა** სოფ. უბანი (არავეთი).

ე) არსებითი სახელი + ზმნიზედა:

მსაზღვრელი არსებითი სახელია, საზღვრული – ზმნიზედა, მსაზღვრელი წარმოდგენილია ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის ნიშნით. ასეთი გაფორმების სახელების რაოდენობა საკვლევ რეგიონში საკმაოდ შეზღუდულია: **კალოსუკანა**, **სახლისუკანი** სათესები (არხვა), **სახლისუკან**, **სახლი უკანა** ტყე (კატაფხია, ებრიკა), **სახლისქვეშ** სათესი (არხვა), ასეთი გაფორმების ტოპონიმებს საზღვრული დაკარგული აქვთ მაგ., **სახლისუკანა ადგილი** > **სახლისუკანა**. ე.ი. საზღვრული “ადგილი” ჩავარდნილია.

ვ) არსებითი სახელი + სახელზმნა:

მსაზღვრელი არსებითი სახელია, საზღვრული – სახელზმნა, ძირითადად – მიმღეობა. მსაზღვრელის ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი შენარჩუნე -

ბულია, იშვიათად – მოკვეცილია, არსებითი სახელის რიცხვი მხოლოდითია. ამ გაფორმების სახელები მცირე რაოდენობით დასტურდება: **ძადლის სახჩო** ჩანჩქ (ზედა ქლასკური), **დათვისსაყენი** ტყე (ქვ. მარადიდი), **ვირისსაგორავი** სათესი (შუახვევი), **ღორნაბუნავი** ტყე (შუახვევი), **ღორინათხარი** ტყე (ქვ. მარადიდი), **ძადლისსახჩო** ჩანჩქერი (ზედა ქლასკური). იშვიათად მსაზღვრელი მრავლობით რიცხვშია: **ხარებნაყენავ** საძ. (ქართლთ).

ზ) რიცხვითი სახელი + არსებითი სახელი:

მსაზღვრელი რიცხვითი სახელია, საზღვრული – არსებითი სახელი. ორივე წევრი მხოლოდით რიცხვში დგას, იშვიათად მსაზღვრელი – თანიან მრავლობითში.

ოთხკილდე კლდე, თხილნ. (ქვ. მარადიდი), **ორპირი** ტყე (ქვ. მარადიდი), **შვიდწყარო** წყარო (ებრიკა), **სამთაწყარო** წყარო (ბეშავრი)...

თ) ნაზმნარი ტოპონიმები:

ნაზმნარი სახელები საზღვრულდაკარგული სახელებია. მათ უნდა ჰქონოდათ საზღვრული, რომელიც შემდეგ ჩავარდნილა და დარჩენილა მხოლოდ მსაზღვრელი. მაგ., დამფალი < დამფალი ადგილი < დამპალი ადგილი. დაიკარგა საზღვრული (ადგილი) და დარჩა მხოლოდ მსაზღვრელი – დამფალი.

გამტკიცული სათესი (ქვ. მარადიდი), **გასაყარი** ტყე (ებრიკა), **დამფალი** სოფელი (ბორჩხა), **დამწვარი** ტყე (შუახვევი), **მომწვარი**, **მოგობილი** სათიბები (დევესკელი), **სამალავი** საძოვრები (ბეშავრი, არაგეთი), **მაწყინარა** საძ. (ქვ. ქლასკური).

ი) სხვადასხვა სუფიქსით გაფორმებული სახელი + არსებითი სახელი:

საკვლევ ტერიტორიაზე გვხვდება კომპოზიტური გაფორმების ისეთი სახელები, რომელთა ერთი ნაწილი, კერძოდ, მსაზღვრელი, სხვადასხვა სუფიქსითაა ნაწარმოები: **სათემოხვევი** დეღე, ტყე (დამფალი, დევესკელი), **სასადილოკილდე** კლდე (დევესკელი), **სამწიფლიდეღე** დეღე (შუახვევი), **სარვანდოკილდე** საძ. (შუახვევი), **საქორიქედი** სათესი (ხება), **საჭარედელე** დეღე (შუახვევი), **საბილიანცესდეღე** დეღე (ხება), **ბერულიყანა** სათესი (დევესკელი), **გონთახვევი** სოფ.უბ. (თხილაზრო), **მადრანიხვევი** ტყე (შუახვევი), **მერცხალაქედი** სათესი, ქედი (დევესკელი), **სუროვანიკილდე** კლდე (დევესკელი), **წითურიჯვალი** სათესი, ტყე (ადაგული), **წიფნარვაკე** სათიბი (შუახვევი)... როგორც მაგალითებიდან ჩანს, ასეთ სახელებში მსაზღვრელს იშვიათად ბრუნვის ნიშანი შენარჩუნებული აქვს.

კ) ორზე მეტფუძიანი სახელები:

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში გვხვდება სამფუძიანი გეოგრაფიული სახელები. კომპოზიციის შემადგენლობაში შედის არსებითი სახელი, რიცხვითი სახელი, ზმნიზედა, სახელზმნა...

ახალტყიმოსაქცეველი გზაჯვ. (დევესკელი), **ახალტყიდელე** დელე (დევესკელი), **თაგკალოკიდელე** დიდი ქვა (შუახევი), **შუათანადელითავი** დელე (თხილაზრო), **ციდვაკესწყალი** წყარო (თხილაზრო), **გზელწიფლიდელე** დელე (დევესკელი), **წინაგარისწყალი** წყარო (შუახევი), **ორგზასშვა** სათესი (ებრიკა).

3.4. მცენარეთა სახელებიდან მომდინარე ტოპონიმები

ნიგალის ხეობა ძველთაგანვე ცნობილია საუკეთესო ჯიშის კულტურული მცენარეულითა და მცენარეთა მრავალი სახეობით. ჯერ კიდევ ვახუშტი ბაგრატიონი შენიშნავდა: “და არს ეს, ლიგანის ხეობა თვინიერ სივიწროვისა, ფრიად ნაყოფიერი ნარინჯით, თურინჯით, ლიმონით, ზეთისხილით...”¹⁹⁷. ნიგალის ხეობის სიმდიდრის შესახებ აღნიშნავდნენ მკვლევარ-მოგზაურებიც¹⁹⁸.

ბორჩხისა და ართვინის რაიონები ტრადიციულად მეურნეობის მხრივ დაწინაურებულ რეგიონს წარმოადგენდა. აქ განვითარებული იყო მეხილეობა, მესაქონლეობა, მემინდვრეობა, მეტივეობა და მეურნეობის სხვა დარგები. ეს ვითარება თვალსაჩინოდაა ასახული მხარის ტოპონიმიაში.

საკვლევ ტერიტორიაზე მცენარეთა სახელებიდან მომდინარე ტოპონიმები ნაწარმოებია სხვადასხვა აფიქსით, ასევე, მცენარის სახელი მოცემულია რთული ტოპონიმის ერთ-ერთ ნაწილში. მაგ.: **ბალიძირი** სათესი (მირვეთი), **ვაშლიძირი** ტყე (კირნათი), **კოძირი** (<რკოს ძირი) სოფ. უბ. (ქართლა), **პანტიძირი** სათესი (ადაგული), **სასელაძირი**° სათესი, ტყე (ადაგული), **ტყემლიძირი** სათესი (კირნათი), **ცაცხვიძირი** სათიბი (ადაგული), **წაბლიყანა** სათესი, ჩაის პლანტ. (ზედა ქლასკური), **წყავიძირი** ტყე (კირნათი), **წიფლიქელი** სათესი (ხება).

¹⁹⁷ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 136.

¹⁹⁸ ზ. ჭიჭინაძე, ართვინის (ართვანის) გათათრება (ნაამბობი ლივანში ქრისტიან კათოლიკეთაგან და ქართველ მაჰმადიანთაგან), გაზ. „ივერია“, 4,5 ივლისი, 1895; გ. ყაზბეგი, დასახ. ნაშრ.; დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ.

ფლორონიში სუფიქსებითაა გაფორმებული: **თხილ-ნარ-ი** საძ. (ომანა), **ნაძე-ნარ-ი** სათესი (დევესკელი), **წაბ-ნარ-ი** (<**წაბლ-ნარ-ი**) სოფ. უბ. (კირნათი), **წიფ-ნარ-ი** (<**წიფლ-ნარ-ი**) სათესი (მირვეთი), **ბარდ-ნალ-ა** ტყე (კირნათი), **ცაცხ-ნარ-ა** (<**ცაცხე-ნარ-ა**) სათესი (ხეზა), **ვაშლ-ოვან-ი** სოფ. უბანი (არხვა), **კაკლ-ოვან-ი** ტყე (ბაგინი), **კატრ-ოვან-ი** ტყე (შუახევი), **წიფლ-ოვან-ი** ტყე (თხილაზრო), **ლედუ-იან-ი** თხილნარი (ხეზა), **ტყემალ-ათ-ი** სოფ. უბანი (დევესკელი), **ბზა-თა** სათესი (შუახევი), **ლეკ-თა** საძ. (კვარცხანა).

პრეფიქს-სუფიქსებით გაფორმებული სახელებია: **ნა-ასლ-ევი** სათესი (ზედა მარადიდი), **ნა-სიმინდ-არ-ი** ტყე (ბეშავრი), **ნა-მუხუდ-არ-ი** ტყე (ომანა), **ნა-ღომე-არ-ი** (<**ნაღომ-არ-ი**) სათესი (ქვ. მარადიდი), **ნა-დიკე-არ-ი** (<**ნა-დიკ-არ-ი**) ტყე (სინკოთი), **ნა-ცერცე-ალ-ი** სათესი, თხილნარი (ადაგული), **ნა-სეღ-ავ-ი** ტყე (მირვეთი), **ნა-ქერ-ავ-ი** საძ. (ადაგული)

როგორც ტოპონიმებიდან ჩანს, საკვლევი რეგიონის ცალკეულ სოფლებში გავრცელებული ყოფილა პურეულის ჯიშები: ასლი, სიმინდი, მუხუდო, დიკა, ცერცივი, ქერი და ა.შ.

ნიგალის ხეობა წარსულში გამოირჩეოდა მევენახეობით. მეურნეობის ეს დარგი ოსმალთა გაბატონებამდე მხარის ეკონომიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა. ამაზე მიუთითებს ხეობის სხვადასხვა სოფელში შემორჩენილი საწნახლები, ქვევრები, ყურძნის ჯიშები. უნდა აღინიშნოს, რომ ნიგალელი გლეხი თავისი კარ-მიდამოს, სახლის წინ და უკან მდებარე ბაღს, სადაც გაშენებული აქვს სხვადასხვა სახეობის ძვირფასი ჯიშის ხეხილი, ეძახის ვენახს, ასევე, ე.წ. „ვენახში“ შესაძლებელია ეთესოს სიმინდი, ბოსტნეული, ბურღული და ა.შ.

3.5. სამეურნეო ტოპონიმია

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს კლიმატური და გეოგრაფიული გარემო ხელსაყრელ პირობებს ქმნის სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგის განვითარებისათვის, კერძოდ, საკვლევ რეგიონში ტრადიციული დარგები იყო მევენახეობა, მემინდვრეობა, მებაღეობა, საყოველთაოდ ცნობილი იყო ეს მხარე ხელოსნობით, ნავთმშენებლობით, ხალხური კერამიკული წარმოებით.

ნიგალის ხეობის ერთ-ერთი დაწინაურებული დარგი იყო და არის მე-საქონლეობა. დღესაც ხეობაში საკმაოდ განვითარებულია ალპური მეურნეობა, ნოყიერი საზაფხულო საძოვრები და სათიბები განაპირობებს ამ ტრადიციული დარგის განვითარებას. თითქმის ყველა სოფელს საზაფხულო იალაღი გააჩნია, ამ მხრივ აღსანიშნავია დევესკელის, ბაგინის, არავეთის, ქლასკურის საზაფხულო იალაღები, მთა თეთრიწყალი, რომელიც კარჩხალის მთათა სისტემის ძირში მდებარეობს.

მინდვრის მარცვლენული კულტურებიდან ძველთაგანვე მოჰყავთ ჭვავი, ღომი, ქერი, ფეტვი, ხორბალი. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან თანდათანობით გაბატონებულ მდგომარეობას იჭერს სიმინდი, რის შედეგადაც ადრინდელი მარცვლენული კულტურების მოყვანა თანდათან მცირდებოდა, ბოსტნეული კულტურებიდან მოჰყავთ: ლობიო, ფხალი, სოია, კიტრი, პომიდორი, ჭარხალი, კარტოფილი და სხვა.

წარსულში ყველა ოჯახი მისდევდა სელისა და კანაფის წარმოებას, რომელიც გამოიყენებოდა ტანსაცმლის წარმოებისათვის¹⁹⁹. ამას ტოპონიმებიც მოწმობს, მაგ., **ნასელავი** ტყე, სათიბი (მირვეთი, ადაგული), **ნადიკვარა**, **ნაქერავი**, **ნაცე(რ)ცვალი** სათესი, საძოვარი (ადაგული), **ნაქერალი** საძოვარი (არხვა), **ნაღუმარი//ნაღუმვარი** ტყე (დამფალი)

სოფლის მეურნეობის ცალკეული დარგების განვითარების ანარეკლი ჩანს საკვლევი რეგიონის გეოგრაფიულ სახელებში: **ახო° ახოები** საძ. სათიბი (დევესკელი), **ზუვართი**, **ჭალანთი** სოფლ. უბნები (ომანა, ვარაჩკანი), **ბოსტნევი** სათესი (ქართლა), **ჭალები** სათესი (ებრიკა), **ნაკალოები** სათესი (ადაგული), **ნაახვევი** (<ნაახოვევი) ტყე (კირნათი), სათიბევი სათიბი (კვარცხანა), **ნაბოსტნევი** სოფლ. უბანი (შუახვევი), **ნაწალიები** საძ. (ქართლა), **ნაფუზარი** (<ნაფუძარი) სათესი (დევესკელი), **ნაბედღავი** ტყე (სინკოთი), **სათიბე** სათიბი (ბაშქოი), **ნაბოსღავი** ტყე (კირნათი) და ა.შ.

ისტორიულად საქართველოს თითქმის ყველა კუთხემ თავისი წვლილი შეიტანა ხელოსნობის ცალკეული დარგების განვითარებაში, მაგრამ გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ამ მხრივ მაინც რამდენადმე გამორჩეულია. კერძოდ, ჭოროხის აუზი იყო სახელგანთქმული კოლხური კულტურის ძირითადი და უმნიშვნელოვანესი კერა, სა -

¹⁹⁹ ო. დიდმანიძე, ს. გოგიტიძე, სოფელი მარადილი, ბათ., 2006, გვ. 59.

დაც ჩაისახა ჯერ სპილენძ-ბრინჯაოს სამთამადნო-მეტალურგიული წარმოება, შემდეგ რკინის მეტალურგია და მის საფუძველზე აღმოცენებული სამ - ჭედლო ხელოსნობა²⁰⁰.

სოფელი **კვარცხანა** (<**კუარცხანა**) (შდრ. კვარცი, კვარციტი) ნიგალის ხეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სოფელია, სადაც განვითარებული იყო სამთამადნო მრეწველობა. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია **მურღულის** საბადოები: სოფ. ქურა (მურღულთან ახლოს) და სხვა ცენტრები.

დღეს ნიგალის ხეობაში დასტურდება ხელოსნობის ცალკეულ დარგებთან დაკავშირებული ტოპონიმები: **ნაფურნავი** სათესი (ავანა), **საყავრე** საძ. (ხება), **საყავრეთი** საძ. (ომანა), **საჭალიმეთი** სათესი (ქვ. მარადიდი), **სახვეწელი** სათიბი (აგლახა).

ბორჩხა და ბორჩხის რაიონი განთქმული იყო საუკეთესო ხარისხის თიხისა და კერამიკული ნაწარმით. ნიგალის ხეობის მომიჯნავე მაჭახელშიც დადასტურებულია კერამიკულ ნაკეთობასთან დაკავშირებული არაერთი ტოპონიმი. **სათიხედელე**, **საკეცე**, **თერციხანა** და ა.შ.²⁰¹. ხის დამუშავებას უკავშირდება ტოპონიმები **წერნაქი**^o, **საწერნაქე**, **წერნაქე-ბი**, რომლებიც გვხვდება ზემო აჭარაში. ამ ადგილებში ძველთაგანვე მოიპოვება წითელი საღებავი თიხა (წერნაქი-წარნაქი), რომელსაც დურგლები სწორი ხაზის გასაველები ძაფის შესაღებად იყენებდნენ.

3.6. ანთროპონიმული წარმომავლობის სახელები

ქართულ გვარ-სახელებს დიდი ხნის ისტორია აქვთ. საზოგადოების ეს სოციალური ერთეული საქართველოში საუკუნეებს ითვლის²⁰².

აკად. ა. შანიძე წერდა: „ქართული სახელებისა და გვარების შესახებ შეიძლება მთელი ტომები დაიწეროს და მაინც არ იქნეს ამოწურული მთელი სიღრმით ეს მეტად საინტერესო უბანი ქართული ენისა, სადაც ქართველი ერის ისტორიის ესა თუ ის მხარეა ასახული“²⁰³.

²⁰⁰ ნ. კახიძე, ხელოსნობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ბათ., 2004, გვ. 3.

²⁰¹ ნ. კახიძე, ხელოსნობა მაჭახლის ხეობაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა. XVII, თბ., 1990, გვ. 100.

²⁰² რ. თოფჩიშვილი, როდის წარმოიქმნა ქართული გვარსახელები, თბ., 1997, გვ. 3.

²⁰³ ა. შანიძე, თეოფორული სახელები ქართველურ ენებში. – „მაცნე“ (საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო), №2, 1967, გვ. 192.

ანთროპონიმი ადამიანის ან ადამიანთა ჯგუფის საკუთარი სახელია (ბერძნ. ანთროპოს „ადამიანი“ + ონიმი „სახელი“ და გულისხმობს სახელსაც, გვარს-სახელსაც, მამის სახელსაც, ფსევდონიმსაც და ა.შ. შესაბამისად ანთროპონიმთა ერთობლიობას ანთროპონიმია ეწოდება²⁰⁴.

ნიგალის ხეობის ანთროპონიმული წარმომავლობის გეოგრაფიული სახელების შესწავლას ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს. საქართველოს ეს ისტორიული კუთხე საგვარეულო ერთეულთა საკმაოდ მდიდარ მასალას იძლევა, რაც ამ მხარის ისტორიული რეალობის გარკვევაში გვეხმარება. აქაც ენის გადარჩენის მძლავრმა ფაქტორმა შეასრულა გადამწყვეტი როლი, ქართული ენის გადარჩენა თავისთავად ნიშნავდა ქართული ტოპონიმისა და ანთროპონიმის გადარჩენას, ქართული ენა დღესაც საკვლევი რეგიონის უმრავლეს სოფელსა და ცალკეულ ხეობაში (დევესკელი, ქლასკური) ერთადერთი საოჯახო საურთიერთო ენაა.

ქართული ენის ლივანურმა მეტყველებამ გაუძღო ისტორიის უამთა სიავეს და დღემდე შემოინახა ძირძველი ქართული ლექსიკა, ტოპონიმია, რომლის მეშვეობითაც ხდება ქართველოლოგიური საკითხების გამომხეურება და შესწავლა.

ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს გვარსახელების შესახებ – ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის დასაწყისში წერდა აკად. ნ. მარი²⁰⁵. აქვე აღვნიშნავთ, რომ გვარსახელებიდან მომდინარე ტოპონიმებით არის მოფენილი მთელი ისტორიული ტაო-კლარჯეთი. 1886 წელს ართვინის მხარე რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა და აქაც ჩატარდა აღწერა. საყურადღებოა, რომ ქართველი მაჰმადიანებით დასახლებული ეს მხარე კვლავ ინარჩუნებდა ქართული გვარებისაგან ნაწარმოებ სოფლის სახელებს. ამ სოფლებში ბევრი ამ გვარისანი აღარ ცხოვრობდნენ, ანდა გვარს ფუნქცია აღარ ჰქონდა.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიული ანთროპონიმისა და ტოპონიმის შესასწავლად უძვირფასესი ძეგლია “ტბეთის სულთა მატთანე”, რომელიც წარმოადგენს მოსახსენებელთა საკმაოდ გრძელ ნუსხას. იგი იქმნებოდა XII-XVII საუკუნეებში²⁰⁶.

საინტერესოა -**ეთ** მაწარმოებლიანი გვარსახელები წარმომავლობის ტოპონიმები: **ბრევე-ეთ-ი**, **ფანჩვე-ეთ-ი**, **შუშან-ეთ-ი**, **ჯიგან-ეთ-ი** სოფლის უბნები (ქვ. მარადილი, კირნათი, ხება). „ტბეთის სულთა მატთანე-

²⁰⁴ პ. ცხადაია, ონომასტიკის შესავალი. თბ., 2005, გვ. 88.

²⁰⁵ Георгий Мерчул, (Житие св. Григория Хандзтийского. Грузинский текст, Введение, издание, перевод Н.Я. Марра с дневником поездки в Шавшетию и Кларджетию). С.- Петербург, 1911.

²⁰⁶ „ტბეთის სულთა მატთანე“, თბ., 1977.

ში” დასტურდება გვარები: ბრევაეთი, შუშანასძე, ჯიგანასძე, გვარსახელი ჯიგანაძე დღესაც გვხვდება სოფელ ხებაში.

ფანჩე-ეთ-ი სოფლის უბნად დასტურდება ქვ. მარადიდში²⁰⁷. უეჭველია, აქ ადრე ფანჩიძეების (<ფანჩიძეები) გვარის ხალხს უცხოვრია. მატია-ნეში გვხვდება -ში მაწარმოებლიანი გვარი ქერტა-ში. **ქერტაში** დღეს სოფლის უბნის სახელად დასტურდება ხებაში.

„ტბეთის სულთა მატიანეში” სადაურობის აღმნიშვნელ სიტყვებში ნიგალის ხეობის რამდენიმე სოფელია ფიქსირებული: ოდლაური, კილნათი, ხება... „ოდლაურელისასა...”, „კილნათელისა...”, „ხებელისა...”

ნიგალის ხეობაში დღესაც დასახლებანი ნათესაური ნიშნითაა. ბორჩხის, მურღულისა და ართვინის რაიონებში, მიგრაციის მიუხედავად, ცალკეული უბნები მკაფიოდ გამოიყოფა. ეს უბნები ისტორიულად ერთი გვარის შთამომავალთა, ერთი მამა-პაპის განაყოფთაგან არის ძირითადად დასახლებული. ამ უბნების ძველ მფლობელთა გვარებიც შემონახულია. მაგ., **ქურდაძე, გუნდაძე, ნასყიდაძე** უბნებია სოფ. მელოსა და ებრიკაში. საკუთარი სახელიც გვხვდება ტოპონიმებში **კახაბერი** საძოვარი, სათესი (ავანა).

ნიგალის ხეობა რამდენიმე საუკუნეა მოწყვეტილია დედასაქართველოს ფესვებს, მაგრამ აქაურმა ქართველებმა დღემდე კარგად შემოინახეს არა მხოლოდ მშობლიური ქართული ენა და გეოგრაფიული ნომენკლატურა, არამედ – გვარსახელებიც, მართალია, აქ ყველა თურქულ გვარს ატარებს, მაგრამ იციან და ახსოვთ წინაპართა გვარები. ეს გვარები, ძირითადად, **-ძე** და **-შვილი** დაბოლოებებითაა გაფორმებული:

მოგეყავს ჩვენ მიერ აღწერილი გვარები სოფლების მიხედვით:

არავეთი: ფალავანდიშვილი // ფალაზაშვილი // ფალაზოდლი, ბერიშვილი // ისტიაროდლი, ტალახაშვილი // ჩარბოდლი.

შუახვევი: ჯაფარიძე, ჩახალიძე...

დევესკელი: ხაბაზი // ხაბაზოდლი, მაზმანიშვილი // მაზმანოდლი, ხიხვიტიძე, ყურძენაშვილი...

ბაგინი: ცეცხლაძე // მეხრიოდლი, სარიშვილი // სარიოდლი, მგელაძე // კურტკუნოდლი, გაბანიძე // უზუნემინოდლი...

ებრიკა: გუნდაძე // დალყილიჯოდლი, ზაქარაძე, ნასყიდაძე...

²⁰⁷ რ. მაღაყმაძე, დასახ. ნაშრ., თბ., 2008.

ადაგული: ჯაფარიძე // ფექერ, ბოლქვაძე // ყადიოდლი, ჩერქეზიშვილი // ჩერქეზოდლი...

ხება: ცეცხლაძე // სერთოდლი, მელიქიშვილი // მელიქოდლი, შაინიძე // შაინოდლი, ჯიგანაძე // ყავაზოდლი...

ჯუანი: კულაღიშვილი, მემოშვილი, შამიღიშვილი, საღიხაშვილი...

ტრაპენი: ცეცხლაძე // რეჯეზოდლი, ბოლქვაძე // ბოზ, გომიძე, გუნდაძე...

ზედა მარადიდი: დიასამიძე, ხაღვაში, თაგვაშვილი...

ირსა: შათირიშვილი, რონინიშვილი...

თხიღაზრო: თაფღიძე...

ავანა: ფაღაღა // ეფენდიოდლი...

კატაფხია: დიდმანიძე...

სინკოთი: ჭანძე...

მეღო: ქურღაძე...

ბაშავრი: ათაბაღი და სხვა.

საკეღევი რეგიონის ანთროპონიმული წარმომავღობის ტოპონიმები პრეფიქსული წარმოების სახეღები ან თხზული ტოპონიმები. ტოპოფორმანტად ძირითადად გამოყენებულია -ა-ურ სუფიქსი: **ბასიღ-ა-ურ-ი** სოფღის უბანი (ვაზრია), **ზაქარ-ა-ულ-ი** სათესი (სინკოთი), **კეღს-ა-ურ-ი** სოფღ. უბანი (ზეღა ქღასკური), **შიშნ-ა-ურ-ი** სათიბი, სათესი (ვარაჭკანი), **ჭიჭინ-ა-ურ-ი** ბაღი (იშხაბიღი), **გორგ-ავღ-ი** სოფღ. უბანი (ხეღა), **გეღ-ავღ-ი** სოფღ. უბანი (შუახევი) და სხვა.

მსაზღვრეღად გამოყენებულია პიროვნული სახეღები: **გაბრიეღაკარი** ღეღე (გიუხეღიურთი), **გაბეღაკარი** სოფღ. უბანი (კატაფხია), **ანზორასღეღე** ღეღე (ქვ. მარადიდი), **მერიემკიღღე** კღღე (ადაგული), **მინღროყანა** ჩაის პღანტ., თხიღნარი (ქვ. ქღასკური), **თანთოსვენახი** საღ. (ომანა)...

ამ გეოგრაფიულ სახეღებში ჩანს პიროვნული სახეღები, გვარსახეღები და მეტსახეღები: **ბასიღი** // **ბასიღაძე**, **ზაქარა** // **ზაქარაძე**, **კეღსა**, **შიშნა**, (<შიშინა), **გორგაძე**, **გეღა** // **გეღაძე**, **ანზორა**, **მარიამ**, **მინღრი**, **თანთღ** და სხვ.

ანალოგიური გაფორმების ტოპონიმები ხშირად დასტურდება ნიგალის ხეობის მეზობელი რეგიონების (აჭარა, შავშეთ-იმერხევი) ტოპონიმურ მასალებში²⁰⁸.

როგორც ვხედავთ, ნიგალის ხეობის ანთროპოტოპონიმები საინტერესო და მრავალფეროვან სურათს გვიჩვენებს. მეტად მნიშვნელოვანია ისიც, რომ რეგიონის ანთროპოტოპონიმია, ძირითადად, ქართული წარმომავლობისაა. ეს სახელები ისე იწარმოება, როგორც ზოგადად დამახასიათებელია ქართული ანთროპონიმებისათვის.

3.7. ქრისტიანობასთან დაკავშირებული ტოპონიმები

ნიგალის ხეობის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში გვხვდება ერთობ საინტერესო სახელები, რომლებიც დაკავშირებული უნდა იყოს ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან. ეს სახელები ძველი პერიოდისა ჩანს. ისინი ბევრი არაა, მაგრამ განსაკუთრებულ ინტერესს აღძრავენ, ამიტომაც ცალკე გამოვყავით. მაგ.: **გორგიწმინდა** (<**გიორგიწმინდა**) სათიბი, სათესი (ქართლა), **ელიაწმინდა** ეკლესია, სოფ. უბ. (ებრიკა), **თვალანგელო** (<**მთავარანგელოზი**) სათიბი, ტყე (შუახევი), **მამაწმინდა** სოფელი (ართვინი), **მთავარანგელო** (<**მთავარანგელოზი**) ტყე (კირნათი). საინტერესო სახელია **ინაწმინდა**, ნაეკლესიარი, ტყე (თოლგომი). შეიძლება ამ სახელის თავდაპირველი ფორმა იყო **ნინოწმინდა**.

ოსმალური რეჟიმში, პირველ ყოვლისა, ქრისტიანულ კულტურას ებრძოდა და ანადგურებდა. ასეთ პირობებში მოცემული სახელწოდებების შემონახვა მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტია ამ კუთხის ისტორიაში.

3.8. ნიგალის ხეობის ჰიდრონიმია

ჰიდრონიმია ტოპონიმის განუყოფელი ნაწილია და ყურადღებას იპყრობს, როგორც ისტორიული და გეოგრაფიული, ისე ლინგვისტური^o თვალსაზრისით. ქართული ისტორიული ჰიდრონიმების გამოწველივით შესწავლა შესაძლებლობას მოგვცემს განვსაზღვროთ მათი წარმოქმნის სა-

²⁰⁸ მ. ქამადაძე, ანთროპონიმული წარმომავლობის გეოგრაფიული სახელები ზემო აჭარაში, აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, VI, თბ., 1987, 3-15; ნ. ცეცხლაძე, ძიებანი ჭოროხის აუზის ტოპონიმიდან, ბათ., 2004, გვ. 68.

შუალებანი და ძირითადი სტრუქტურულ-სემანტიკური ჯგუფები. ჰიდრონიმი, უპირველეს ყოვლისა, ლექსიკური ერთეულია ენისა, რომლის წარმოქმნისა და სტრუქტურის შესწავლა-გათვალისწინება ლექსიკოლოგიის ამოცანას შეადგენს²⁰⁹.

ჰიდრონიმი ჰიდროგრაფიული ობიექტის – დიდი და მცირე მდინარის, მისი ცალკეული მონაკვეთის, ზღვის, ტბის, წყაროს და ა.შ. სახელია. ჰიდრონიმია ტოპონიმის ძველთაძველი და საინტერესო ნაწილია. იგი შეიცავს მრავალმხრივ საყურადღებო ინფორმაციას წინაპართა მატერიალური და სულიერი ცხოვრების შესასწავლად.

ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი მთავარი მდინარეა ჭოროხი, იგი ძველი პერიოდის უცხოურ წყაროებში მოიხსენიება სხვადასხვა ფორმით: ფაზისი, ჰარპაროსი, აფსარი, აკამფსისი, კაკამარი²¹⁰. „ქართლის ცხოვრებაში“ იგი გვხვდება „ჭოროხი“, „ჭერეხი“ ფორმებით²¹¹. თურქულ წყაროებში კი შესულია „ჯოროხ“, „ჩოროხ“ ფორმით, რუსულში – „ჩოროხი“ და ა.შ.²¹².

ამ ჰიდრონიმის ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული. XVII საუკუნის თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების მიხედვით, „ჭოროხი“ თურქული „ჯუ-რუჰ“-ის („სიცოცხლის მდინარე“ დამახინჯებული ფორმა²¹³. საბას განმარტებით, „ჭოროხი“ არის მდინარისაგან ქვიშა შეყრილი²¹⁴. ვახუშტის მიხედვით, „ჭოროხის მდინარე იწოდა ქვა-ყრილობით და რიყონობით მას შინა მყოფთასა, რამეთუ მის მიერ დის მჩქეფრად და ჩქარად“²¹⁵. ი. სიხარულიძე ამ ჰიდრონიმში გამოყოფს **ჭ-ო-რ-ო-ხ** შემადგენელ ნაწილებს, სადაც **ჭ** ძირეული ელემენტია, **ო-რ-ო-ხ** კი – ფორმანტები²¹⁶. გ. თოფურიას თვალსაზრისით, „ჭოროხი“ შედგება **-ო-ხ** სუფიქსისა და **ჭო-რ-**

²⁰⁹ ალ. ლლონტი, ტოპონიმიკური ძიებანი, I. თბ., 1971, გვ. 27.

²¹⁰ ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა, I. ბათ., 1958, გვ. 175-183.

²¹¹ „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ეველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 42, 333, 337.

²¹² ი. სიხარულიძე, ჟურნ., ჭოროხი – „ჭოროხი“ №1, 1980, გვ. 76.

²¹³ ევლია ჩელები, „მოგზაურობის წიგნი“, თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გიორგი ფუთურიძემ, ნაკვ. I, თბ., 1971, გვ. 94.

²¹⁴ ს.-ს. ორბელიანი, თხზულებანი, IV2, თბ., 1966.

²¹⁵ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 121.

²¹⁶ ი. სიხარულიძე, ჭოროხი, ჟურნ. „ჭოროხი“ №1, 1980, გვ. 76.

ძირისგან, რომელიც ქართული **წყალ** - ფუძის ზანური შესატყვისია²¹⁷.

საკვლევი რეგიონის ჰიდრონიმული სახელები სტრუქტურული თვალსაზრისით ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: 1. ძირეული ანუ მარტივი, 2. თხზული ჰიდრონიმები.

ძირეული ანუ მარტივი ჰიდრონიმები მცირე რაოდენობით გვხვდება: **გუბე** წყარო (შუახევი), **წყარო** წყაროები (დევესკელი, კატაფხია), **ჩანჩქერი** ჩანჩქერი (ებრიკა), **ჭა ჭა** (ქართლა)...

ჰიდრონიმთა დიდი ნაწილი მიღებულია სიტყვათშეერთების გზით. სიტყვათშეერთება ასეთ შემთხვევაში ეყრდნობა გარკვეულ წესს: გრამატიკულად გვაქვს შეთანხმებული და მართული სიტყვათშეერთება. ჰიდრონიმთა ახლანდელ ნომენკლატურაში გამოიყოფა ორი ფენა: უძველესი და გვიანდელი. უძველესია საზღვრულ-მსაზღვრელი, ე.ი. როცა საზღვრული წინ უსწრებს მსაზღვრელს. ქართულ ისტორიულ ჰიდრონიმიაში დასტურდება ამის რამდენიმე ნიმუში: **წყალწითელა**, **წყალთბილა**, **წყალტუბო**, **ხევგრძელა** და ა.შ. გვიანდელია შეთანხმებული და მართული მსაზღვრელ-საზღვრულიანი სახელები.

საგულისხმოა, რომ საკვლევ რეგიონში დასტურდება მხოლოდ მსაზღვრელ-საზღვრულიანი ფორმები, სადაც მსაზღვრელად გამოყენებულია მიკროტოპონიმი ან ოიკონიმი, საზღვრულად კი – დელე, წყალი, ხევი.

დელე: **აგარისდელე** (იშხაბილი), **ბარდნალისდელე**, **ბოსტანადელე** (ზედა ქლასკური), **გონთახევისდელე** (თხილაზრო), **გობიდელე** (მირვეთი), **ბაგინისდელე** (ბაგინი), **დიდდელე** (ხება, შუახევი), **ზეგნისდელე** (დევესკელი), **კიბეთისდელე**, **ნაბელღავისდელე**, **ნარგანისდელე** (ქვ. ქლასკური), **ნაქერავდელე** (არავეთი), **ნაქერავისდელე** (ადაგული, თხილაზრო), **საჭინკედელე** (თოლგომი), **სალერდოდელე** (არავეთი), **სამძოვრედელე** (დევესკელი), **წითელავიდელე** (არავეთი), **წინაგრისდელე** (არავეთი), **ხატილასდელე** (თხილაზრო), **ჯანავრისდელე** (ქვ. ქლასკური)...

წყალი: **ბედლევნისწყალი** მდინარე (ბორჩხა), **თეთრუბისწყალი** წყარო (თხილაზრო), **დევესკელისწყალი** მდინარე (ბორჩხა), **კარჩხალიწყალი** წყარო (დევესკელი), **ნამკნარასწყალი** წყარო (თხილაზ

²¹⁷ გ. თოფურია, “ჭოროხი”ს ეტიმოლოგიისათვის. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXXIII სამეცნიერო სესიის თეზისები, თბ., 1977, გვ. 8.

რო), ქლასკურისწყალი მდინარე (ბორჩხა), ჩხალისწყალი მდინარე (ბორჩხა), მურღულისწყალი მდინარე (ბორჩხა, მურღული), ჭიღვანიწყალი წყარო (ავანა)...

ხევი: კარჩხილხევი დელე (ადაგული)...

რაც შეეხება ნიგალის ხეობის ტბებს, პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ყარაგოლის შესახებ. ეს ტბა მდებარეობს სინდიეთის ქედის სამხრეთ კალთაზე, ქლასკურის ხეობაში მდინარე ქლასკურისწყლის მარცხენა მხარეს, შავი ტბა თურქ. „ყარაგოლი“ ამჟამად თურქეთში ერთ-ერთი დასასვენებელი ადგილია, აქ ტურისტებს განსაკუთრებით იზიდავს შესანიშნავი ბუნება.

ყარაგოლის სახელით იწოდება მცირე ტბები სინკოთსა და ბეშავრში. სოფ. სინკოთშია, ასევე, ტბა „სულუქოლი“ („წურბლის ტბა“), ხოლო ავლახაში – ინექოლი („ძროხის ტბა“).

3.9. ფონეტიკური მოვლენები ტოპონიმებში

ტოპონიმია ენის ლექსიკურ ფონდს განეკუთვნება და აქაც იგივე ფონეტიკური მოვლენები გვხვდება, რაც მეტყველებას ახასიათებს.

ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში დასტურდება შემდეგი ფონეტიკური მოვლენები: ბგერის ჩართვა, ბგერის დაკარგვა, ბგერათა შენაცვლება, ასიმილაცია, დისიმილაცია, რედუქცია და სხვა.

ბგერის ჩართვა: ფუძეში ჩნდება ვ თანხმოვანი, ასეთი სახელები უმეტესად წინავითარების ნა-არ პრეფიქს-სუფიქსით არის ნაწარმოები: ნა-ფაცხვ-არ-ი (<ნა-ფაცხ-არ-ი) ტყე (დევესკელი), ნა-ბუკვ-არ-ი (<ნა-ბუკ-არ-ი), ნაქოხვ-არ-ი (<ნაქოხ-არ-ი) სათესი ტყე (ადაგული), ნა-დიკვ-არ-ა (ნა-დიკ-არ-ა), სათესი (ადაგული)... თუმცა შეიძლება ამ ვ-ს სხვაგვარი კვალიფიკაციაც მიეცეს (ნა-დიკ-ევ-არ-ი).

ბგერის ჩართვა ხშირია ლექსიკაში, მაგ., ყველამფერი, ზამფხული, გამუმცხადეს, საჩუქვარი, გაჩუქვეფ, ნაყიდნი და მისთ²¹⁸.

ბგერის დაკარგვა: ვერხ-ნალ-ი (<ვერხვ-ნალ-ი) ტყე (შუახევი), ნა-ფეტ-ურ-ი (<ნა-ფეტვ-ურ-ი) სათესი (ვარაჩკანი), ნიგზ-ნარ-

²¹⁸ ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.

ა (<ნიგვზ-ნარ-ა) სათესი (დევესკელი), ბარ-ნალ-ი (<ბარდ-ნალ-ი) სათესი (ზედა ქლასკური), ავანითა (<ავანისთა//ავანისმთა) იაილა (ავანა), თეთმიწა (<თეთრმიწა//თეთრმიწა) საძოვარი (თხილაზრო), ნაგრევი (<ნააგარევი) სათესი (დევესკელი). ამ უკანასკნელში დაკარგულია ორი ხმოვანი. ორჯი (<ორჯოხი), სოფელი (ბორჩხა), ამ მაგალითშიც დაკარგულია რამდენიმე ასობგერა.

ბგერათა შენაცვლება: ამ ფონეტიკური მოვლენის მაგალითები ხშირად დასტურდება ნიგალის ხეობაში. მაგ., ძ-ს ენაცვლება **ზ: გზელიყანა** (<გრძელიყანა) ტყე (შუახევი), **ზელიეთი** (<ძელიეთი) სათესი (ავანა), **ნაფუზარი** (<ნაფუძარი) სათესი (დევესკელი), **სამზორე** (<სამძორე) საძოვარი (დევესკელი).

ნარნარა რ-ს ენაცვლება ნარნარა **ნ: კონტოხი** (<კორტოხი) სოფ. უბანი (ხება). უკანანუნისმიერ **ჯ-ს** შეენაცვლა ასევე უკანანუნისმიერი **ჩ: ჩიხალეთი** (<ჯიხალეთი) (ჯიხა ზანურად ციხეს ნიშნავს) სათესი (არაფეთი).

ასიმილაცია: დასტურდება სრული ასიმილაციის შემთხვევები: **შანახშირთ** (<სანახშირო) ტყე (ბეშავრი).

დისიმილაცია: **ვერხნალი** (<ვერხნარი) ტყე (შუახევი), **კორკნალი** (<კორკნარი) ტყე (ხება).

ბგერათა შერწყმა: გვხვდება **ვე>ო, აუ>ო** ბგერათა შერწყმის მაგალითები: **ქომოვენახი** (<ქვემო ვენახი) ბაღი (ებრიკა), **ქომოხე** (<ქომოხევი//ქვემო ხევი) სათესი (აგლახა), **სოტი** (<სვეტი) სოფელი (ართვინი), **დოდოფლები** (<დედოფალი<დედა უფალი) საძოვარი (ადაგული).

რედუქცია: **ურ//-ა-ულ ან -ეულ >ავრ//-ევულ: ბეშ-ავრ-ი** (<ბეშ-აურ-ი) სოფ. (ართვინი), **გელ-ავრ-ი** (<გელა-ურ-ი) ტყე (შუახევი), **ლომ-ავრ-ი** (<ლომ-აურ-ი) ჩაის პლანტ. (მაჭახლისპირი) და ა.შ.

3.10. ზანური წარმომავლობის ტოპონიმები

როგორც ცნობილია, ტოპონიმია საინტერესო და საგულისხმო ინფორმაციას გვაწვდის ამა თუ იმ რეგიონში ოდესმე მოსახლე ხალხთა წარსულის შესასწავლად.

ნიგალის ხეობა ლაზისტანისაგან პონტოს, იმავე ლაზეთის ქედით გამოიყოფა. აქ ოდითგანვე სახლობდნენ ზანები. დღესაც ჩხალისა და ბელღენის ხეობები კომპაქტურად არის დასახლებული ლაზ-ჭანებით. შესაბამისად, დასტურდება **ლაზი**, **ჭანი** ეთნონიმისაგან ნაწარმოები გეოგრაფიული სახელები: **ლაზოღლი**, **ლაზიყანა**, **ჭანეურა** სათესები (არხვა, შუახევი, კატაფხია), **ჭანითი** სოფლ. უბანი (დუზქოი).

ხშირია ზანური **-ათ** სუფიქსით გაფორმებული ტოპონიმები: **ბუნათ-ი** ჩაის პლანტ., თხილნარი (მაკრეთი), **ბურჯუნათ-ი**, **ისქიმბათ-ი** (<სქიბათი) სოფლ. უბანი (დუზქოი), **კასრათ-ი** სათესი (ადაგული), **ურათ-ი** სათესი, ტყე (მაკრეთი), **ფოპათ-ი** სათესი (შუახევი), **ფოკათ-ი** სათესი (დუზქოი), **ქუშათ-ი**, **ჩირათ-ი**, **ჭარმათ-ი**, **ჭუკათ-ი** სოფლ. უბნები, სათესი (დუზქოი), **ჯარათ-ი** ტყე (ებრიკა).

ო- ზანურ ფორმანტად არის მიჩნეული. იგი ქართულ „სა-“ პრეფიქსის ფარდია²¹⁹. მაგ., **ო-ზურგეთი//სა-ზურგეთ-ი**, **ოჩხამური//სათევზ-ურ-ი//სა-თევზ-ათ**. ნიგალის ხეობის ტოპონიმურ მასალებში გვხვდება ამ პრეფიქსით გაფორმებული სახელები: **ოჩიმეთ-ი** ბაღი (სირია), **ო-მბრეეთ-ი**, **ო-ნჩომეთ-ი**, **ო-ნჯავრეთ-ი**, **ო-კურხულეთ-ი** წყარო, სათესები (ქვ. მარადიდი), **ო-გეჩა** საძ. სათესი (ორჯოხი, დამფალი), **ო-გეჯ-ი** ტყე (შუახევი), **ო-ვაშ-ე** ტყე (გილა).

-ონ-//-ონ-ა, **-უნ-ა** სუფიქსები გამოიყოფა შემდეგ ტოპონიმებში: **ბანაკ-უნ-ა** სათესი (მამანათი), **ბუკ-უნ-ა** სათესი (მაკრეთი), **ბუკ-ონ-ა** სათესი (ბაშქოი), **იასთარ-ონ** წყარო (დუზქოი), **ჩაჩახხ-ონ-ა** სოფლ. უბანი (ოხორდია). **ონ** - სუფიქსი ჩანს ტოპონიმში - **ცანქილ-ონ-ი** (ქვ. ადაგული, მაკრეთი), დასტურდება შემთხვევა, როცა სახელის ძირი ზანურია, თავსართ-ბოლოსართი ქართული: **სა-კურხ-ე** სათესი (მამანათი), **ნათღვარ-ი** საძ. (ხება); ზანური უნდა იყოს საკვლევი რეგიონის ტოპონიმები: **ნოღოჯენი** სათიბი (ოხორდია), **ნოკარფენი**, **ნომოხენი**, **ნოქურმენი** სათესები (მაკრეთი).

სუჯუნა ჰქვია სოფელ ბელღენის ერთ-ერთ უბანს. როგორც ჩანს, მას ადრე სოფლის სტატუსი ჰქონდა. **სუჯუნა** სოფლის სახელად დასტურდება სამეგრელოში, კერძოდ, აბაშის რაიონში²²⁰.

²¹⁹ არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938, გვ. 284.

²²⁰ საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, თბ., 1961, გვ. 268.

ლაზურად სუჯი „სუროს“ აღნიშნავს, ხოლო მეგრული ცუ(ნ)ჯი „ცვარს“, „ნამს“, -**უნა//-ონ-ა** ქართულ -**ოვან-იან** სუფიქსების შესატყვისია. მაშასადამე, სუჯუნა სუროიანს, სუროვანს ნიშნავს, აქვე ისიც აღსანიშნავია, რომ ქართული სუროს მეგრული ეკვივალენტია **ცურუ**, ხოლო ცვრ-ის – **ცუნჯი, ცუნჯი**²²¹.

ხორგი ჰქვია ტყეს სოფელ დუზქოიში (ჩხალის ხეობა). აქაც ზანური ძირი ჩანს. მეგრული ხორგის ქართული შესატყვისისა – ხერგი. **ხორგ** სახელური ფუძის თავდაპირველი მნიშვნელობა არის მაგარი საგნების (ქვა, ხე, ...), გროვა. მაგ., ხერგი – ადიდებული წყლის მოტანილი ხეები; ერთ ადგილზე მოგროვებული წაქცეული ხეები ტყეში; გადახიდილი ხეები გზის შესაკერებად და სხვა. მეგრული ხორგიც აღნიშნავს ყოველგვარ ხერგს, გროვას მაგარი საგნებისას (ქვა, ხე, სიმინდის ტარო ...), ხორგინია, ხორგა²²².

ოხორდია ბედლევისწყლის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე სოფლის სახელია, ოიკონიმში გამოიყოფა „ოხორ“, რაც ზანურად სახლს ნიშნავს.

ოხორჯინი სოფ. შუახევის ერთ-ერთი უბანი, მდებარეობს დევესკელისწყლის ხეობის მარჯვენა მხარეს. ეს დასახლებული პუნქტიც ადრე სოფლად იწოდებოდა. სახელწოდება ზანური უნდა იყოს („ოხორ“, სახლი).

ურეკი ტყის სახელად დავადასტურეთ სოფელ ვარაჭკანში (ართვინის რაიონი), მდინარე ჭოროხის მარჯვენა მხარეს. ამავე სახელისაა ცნობილი ზღვისპირა კურორტი ოზურგეთის რაიონში.

პროფ. ზ. ჭუმბურიძე ასე განმარტავს: „ურეკი კოლხური სიტყვაა, ნიშნავს გაუვალ, უღრან ტყეს. წინათ ბატონები სანადიროდ რომ წავიდოდნენ, ტყეში მარეკებს გაგზავნიდნენ ნადირის დასაფრთხობად და გამოსარეკად. თვითონ კი მოხერხებულ ადგილას ჩაუსაფრდებოდნენ და ასე ნადირობდნენ. **ურეკი** ერქვა ისეთ ტყეს, სადაც ასეთი რამ არ ხერხდებოდა, ე.ი. სადაც ნადირობა შეუძლებელი იყო, ხშირი, გაუვალი ტყის გამო²²³.

მეორე მხრივ, **რეკ** ფუძე ჩანს საქონლის გადენის აღმნიშვნელ ზმნაში **გარეკავს**, ე.ი. **სარეკი** შეიძლება გავიაზროთ, როგორც საძოვარზე საქონლის გადასადენი ადგილი. ამის მიხედვით **ურეკი** იქნება ისეთი ტყე, სადაც საქონელს ვერ შერეკავ²²⁴.

²²¹ პ. ჭარაია, ქართულ-მეგრული ლექსიკონი, თბ., 1997.

²²² პ. ცხაღია, ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმებიდან, თბ., 1999, გვ. 12, 120, 121.

²²³ ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული, თბ., 1987, გვ. 510.

²²⁴ არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938, გვ. 106.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ვკითხულობთ, რომ **სარეკი** არის ადგილი, საიდანაც ნადირობის დროს ნადირს ერეკებიან სახუნდარისკენ, ხოლო **ურეკი** – ადგილი „სადაც უნადირიათ, გაუვალი, ხშირი, უღრანი ტყე“²²⁵ სულხან-საბას ქართული ლექსიკონის მიხედვით, რეკვა – „ნადირთ მორეკა“-ა²²⁶.

ანალოგიური ფორმის ტოპონიმები (ურეკი, ურკები, ურეკია, ურეკიშდე-ლე) დასტურდება ქვემო სამეგრელოში, ხოლო ზემო სამეგრელოში მას ცვლის სიტყვა **მანგარი**, რომელიც ზემოთ დასახელებული ერთ-ერთი ტოპონიმის ვარიანტად გვაქვს²²⁷.

ქლასკური ჰქვია სოფელს ამავე სახელწოდების ხეობაში. ქლასკურიწყალი მდინარე ჭოროხს ერთვის მარჯვენა მხრიდან, ქლასკური ორია: ზედა ქლასკური და ქვ. ქლასკური.

ქლასკური რთული შემადგენლობის გეოგრაფიული სახელი ჩანს. თვით ტოპონიმი სხვადასხვა ფორმით დასტურდება სამეცნიერო ლიტერატურაში „კალასკური“²²⁸, „კლასკური“²²⁹, „კლისური“, „ქსელასკური“, „თელასკური“²³⁰.

პროფ. ი. სიხარულიძე ამ სოფლის სახელად ადასტურებს “კალასკურს” და იგი „კალასკურის” სახელნაცვალ ფორმად მიაჩნია. რთული სახელის მეორე შემადგენელი ნაწილი „სკური” ხშირად გვხვდება ზანურ ჰიდრონიმიაში: ხამისკური, ბობოსკური და სხვა²³¹.

„კალაშ/“ქლასკ” ზანურად, კერძოდ, ჭანურად ნიშნავს „თბილქარს“²³². სქურ//სკური უდავოდ ზანური სიტყვაა, თუმცა მისი მნიშვნელობა გარკვეულწილად ბუნდოვანია²³³. აღსანიშნავია, რომ სკურ უმთავრესად მდინარეთა სახელებში გვხვდება. ამ სიტყვას კავშირი უნდა ჰქონდეს წყალთან, ხევ-დე-ლესთან. ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ჩანს გურიაში შემონახული

ტერმინი – სკურიეთი. ასე იწოდება ღრმა ხევი, უფსკრული“²³⁴. ზ. ჭუმბურიძის მიხედვით, სკური სწორედ „მდინარეს”, „წყალს”, “დელეს” ნიშ-

²²⁵ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, VI. თბ., 1960.

²²⁶ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, II, თბ., 1993, გვ. 9.

²²⁷ პ. ცხადაია, დასახ. ნაშრ., გვ. 106.

²²⁸ Чорохский край (Военно-статистический очерк. Выпуск I) Тифлиси. 1887. С. 18.

²²⁹ ხუთვერსიანი რუკა.

²³⁰ ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი ემიგრაცია, ტფ., 1912.

²³¹ ი. სიხარულიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 71.

²³² შ. ნიუარაძე, ლიტერატურულ-ენათმეცნიერული ნარკვევები, ბათ., 1982, გვ. 30.

²³³ პ. ცხადაია, დასახ. ნაშრ., გვ. 100.

²³⁴ ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია, I. ბათ., 1958, 173.

ნავს²³⁵. გამოდის, რომ ქლასკური ნიშნავს „თბილი ქარის წყალს“, ხეობას, სადაც ქრის თბილი ქარი.

სკურ//სქურ ძირიანი ჰიდრონიმები ხშირად გვხვდება სამეგრელოს ჰიდრონიმულ სახელებში: სკურდიდი, სკურდილა, სკურდალალი, სკურე, სკური, სკურჩა და სხვა²³⁶.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ბედლენისა და ჩხალის ხეობაში კომპაქტურად ცხოვრობენ ლაზ-ჭანები. ამიტომ ამ ხეობის ტოპონიმური ფონდი ძირითადად ზანურია²³⁷.

აქაურ ლაზებში ორი ძირითადი ჯგუფი გამოიყოფა: საკუთრივ ლაზებს და ე.წ. „რიხელები“. ეს უკანასკნელიც გულისხმობს იმავე ლაზებს, ოღონდ მათ მშობლიური ენა დავიწყებული აქვთ და თურქულად მეტყველებენ.

²³⁵ ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული, თბ., 1987, გვ. 502.

²³⁶ პ. ცხადია, დასახ. ნაშრ., გვ. 101.

²³⁷ ზანური წარმომავლობის ტოპონიმების გარკვევისათვის ასევე ვსარგებლობთ შემდეგი ლიტერატურით: გ. ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, მარტვილი-თბილისი, 1997; პ. ჭარბია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997; თურქულ-ლაზური ლექსიკონი:

(იხ. საიტზე - <http://www.kolkhoba.org/sozturlaz.htm>); ლაზურ-თურქული ლექსიკონი

(იხ. საიტზე - <http://www.kolkhoba.org/sozlaztur.htm>); მეგრულ-ლაზური-თურქული ლექსიკონი

(იხ. საიტზე - <http://www.kolkhoba.org/sozmrglaz.htm>); მეგრულ-ლაზური ლექსიკონი

(იხ. საიტზე - <http://www.kolkhoba.org/marglekk.htm>);

თავი IV

თურქული ფენა ნიგალის ხეობის ტოპონიმიაში

ისტორიული ტაო-კლარჯეთის დიდი ნაწილი საუკუნეების განმავლობაში ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაშია. ამ რეგიონში, ნებისთი თუ უნებლიეთ, გაჩნდა არაქართულენოვანი მოსახლეობა, გაბატონებული მდგომარეობა დაიჭირა თურქულმა ენამ, თუმცა ქართული ენაც განაგრძობდა არსებობას, ოღონდ თურქული ენის ძლიერ ზეგავლენას განიცდიდა.

დღევანდელი ნიგალის ხეობის საზღვარგარეთულ ნაწილში (ბორჩხის, მურდულისა და ართვინის რაიონები) სხვადასხვა ეროვნების მოსახლეობა ცხოვრობს, ართვინის რაიონის ქართული მოსახლეობის დიდ ნაწილს მშობლიური ენა აღარ ახსოვს, ამიტომ ლექსიკაშიც და ტოპონიმიაშიც საკმაოდ გივი უჭირავს უცხოენოვან (ძირითადად თურქულ) გეოგრაფიულ სახელებს.

საკვლევი რეგიონის ტოპონიმიაში გვხვდება თურქული წარმომავლობის ტოპონიმები (როგორც მარტივი, ისე წარმოქმნილი და რთული სახელები). ხშირად ტოპონიმის ამოსავალი ქართული სიტყვაა, მაწარმოებელი – თურქული, ან ფუძეა თურქული, ხოლო აფიქსები – ქართული და ა.შ.

4.1. თურქულენოვანი ტოპონიმები

ა) მარტივი სახელები:

ბოღაზი გზა (მირვეთი). თურქ. „boğaz²³⁸” „ყელი”, ვიწრო გზა, ყელის ფორმა აქვს და ამიტომ ჰქვია ეს სახელი (ე.ბ.).

გოლი ტბა, ნატბური (ჯუანი, არხვა); თურქ. „göl” ტბა.

დერე დეღე (ნაჯვია, ბეშავრი). დერე „ხეობა”, „ხევი”. საკვლევი რეგიონში ამ სახელით აღინიშნება, ზოგადად, როგორც ხეობა, ასევე, ჰიდრონიმული ობიექტი – დეღე, ნაკადული, მდინარე.

დუზი ჩაის პლანტაცია, სათესი (კატაფხია, მონასტირი), თურქ. düz „ვაკე”, დაბლობი.

თარლა სათესი (არხვა), თურქ. tarla „ყანა”, „სათესი”.

²³⁸ თურქული სიტყვების განმარტებისას ვიყენებთ თურქულ-ქართულ ლექსიკონს, ღია წლიძის რედაქციით, სტამბოლი, 2001 და ქართულ-თურქულ და თურქულ-ქართულ ლექსიკონს, შემდგენელი ორჰან მემიშიში, თბ., 1999;

თეფე სათესი, მწვერვალი (ბაგინი, ნაჯვია). tepe „მთა“, „ბორცვი“, „მწვერვალი“.

იაილა იაილა yayla(ორჯოხი) საზაფხულო საძოვრებზე, ალპურ ზონაში დროებითი საცხოვრებელი.

მადარა გამოქვ. (ქართლა). თურქ. mağara „გამოქვაბული“.

მუსლუდი წყარო, სათიბი (ადაგული). თურქ. musluk “წყარო”.

ორმან ტყეები (ნაჯვია, არხვა). თურქ. orman „ტყე“.

საყათ თხილნარი (შუახევი). თურქ. sakat „ხეიბარი“ ამ ადგილას ადრე ხშირი ნაძვნარი იყო. მისი გაჩეხვის ანუ განადგურების გამო ამ ადგილს დაერქვა ეს სახელი. შემდეგ გაშენდა თხილი.

სინორ ბაღი (იშხაბილი). თურქ. sinir – სინორი – საზღვარი, ეს ადგილი მიჯნავს ორი ოჯახის კუთვნილ ტერიტორიას ერთმანეთისგან და ასრულებს საზღვრის ფუნქციას. „სინორი“ ადგილის სახელად დასტურდება აჭარაშიც.

ყალე ციხე (ბაშქოი) არაბ. kale „ციხე“.

ბ) სუფიქსებით გაფორმებული ტოპონიმები

ნიგალის ხეობის თურქულენოვან ტოპონიმებში სუფიქსებით გაფორმებულ სახელებს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს.

სუფიქსებად ხშირად დასტურდება -luk, -lar// -ler, იშვიათად -gil, -ci და -li.

Luk - „ლუდ“, „ლუხ“, -„ლუქ“, „ლუბ“ ფორმით გვხვდება. სუფიქსის ლიტერატურული სახეა -lik, რაც საერთოდ არ დასტურდება ამ რეგიონის ტოპონიმებში. ეს თურქული სუფიქსი ქართული -ნარ, იშვიათად -იან სუფიქსებისა და სა-, სა-ე, სი-ე პრეფიქს-სუფიქსების ფარდია და საზოგადო სახელთა ფუძეებისაგან აწარმოებს გეოგრაფიულ სახელებს:

ბეგ-ლუდ-ი სათესი (ვაზრია). თურქ. peg - „აღა“, „ბატონი“, ეს ტერიტორია ბეგის კუთვნილი ადგილია.

დერე-ლუხ დედეები (ბეშავრი). თურქ. dere „ხევი“, (ხეობა) დედეებიანი ადგილი... აქ პრეფიქსი აღნიშნავს მრავლობითობას.

იონჯა-ლუდ სათიბი (არხვა). თურქ. yonca „ქერი“, სათესი, იონჯიანი ადგილი.

მეზერ-ლუხ სასაფლაოები (ორჯოხი, დევესკელი). თურქ. mezar „სასაფლაო“.

ჩაირ-ლუგ საძოვრები, ჩაის პლანტ. (ქართლა, ავანა. ბაშქოი, მაკრეთი); თურქ. çayr „საძოვარი“.

ჩამ-ლუქ წყარო (ბაშქოი). თურქ. çam „ფიჭვი“, ფიჭვნარი;

ყაია-ლუღ კლდეები (დამფალი, თხილაზრო). თურქ. kaya, „კლდე“, კლდოვანი ადგილი.

ხოზან-ლუღ თხილნარი (ბორჩხა). თურქ. hazan „უვარგისი“, „მწირი“; ამ სახელწოდებით აღინიშნება ისეთი ადგილი, რომელიც მხოლოდ საძოვრად გამოიყენება და არა სათიბებად. ხოზანი ხშირად დასტურდება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში და უნაყოფო ადგილს აღნიშნავს²³⁹.

თურქული სუფიქსი -lar მრავლობითობას აღნიშნავს. იშვიათად დასტურდება ფორმით -ler, იგი ქართულ -ებ სუფიქსის შესატყვისია და ტოპონიმებს აწარმოებს ძირითადად საზოგადო სახელებისგან.

ბადჩე-ლერ ბაღი (ბაშქოი). თურქ. bahçe „ბაღი“, „ბოსტანი“, ბაღიანი ადგილი.

დუზ-ლარ სოფლ. უბანი, სათესი (სვეტი, დამფალი), თურქ. düz „ვაკე“, სწორი ადგილი.

თარლა-ლარ სათესი (მონასტერი) თურქ. tarla „ყანა“, „სათესი“
თარლაღარ ნიშნავს ყანებს, სათეს ადგილებს.

ინჯი-ლარ^o (<ინჯინ-ლარ) ტყე, მთა (ოხორდია), თურქ. inci მარგალიტი.

მეიდან-ლარ საძ. (სვეტი). არაბ. meydan „მოედანი“, იშვიათად -lar სუფიქსი გვხვდება პიროვნულ სახელებთან და მათ კუთვნილ საცხოვრისზე მიუთითებს. თურქ. meidanlar „მეიდანას ადგილი“.

კაკუთ-ლარ ტყე, **სულო-ლარ** სოფლ. უბანი (ომანა). აქ კაკუთ//კაკუთა და სულო ადამიანის საკუთარი სახელებია. პირველი ტოპონიმი პიროვნების კუთვნილ ადგილზე მიგვანიშნებს, მეორე კი – სულოს შთამომავალთა საცხოვრებელზე. ამ შემთხვევაში -lar სუფიქსი ქართული -აანთ, -იენტ, -ა, -ან სუფიქსების ფუნქციას უტოლდება. სულო სულო-აანთ-ი, სულო-იენტ, სულოს-ან-ი.

-ლი სუფიქსი ძირითადად ქართულ -იან სუფიქსს შეესაბამება. იგი არსებითი სახელებისაგან აწარმოებს ტოპონიმებს:

²³⁹ ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმთა, I ბათ., 1958, გვ. 14.

ბალუქ-ლი ტყე (დუზოი). თურქ. balık „თევზი“. **ბალუქლი** არის ადგილი, სადაც თევზია.

გუნეშ-ლი სოფ., (ბორჩხა) თურქ. güneş „მზე“.

ელმა-ლი სოფლ. უბანი (მამანათი). თურქ. elma „ვაშლი“, ე.ი. ვაშლიანი, ვაშლოვანი.

იშიქ-ლი სოფლ. უბანი (გუნეშლი). თურქ. ışık „შუქი“.

იშიქლი არის დასახლება, რომელიც მზიან ადგილას მდებარეობს.

სინექ-ლი ტყე (ბაგინი). თურქ. sinek „ბუზი“. **სინექლი** არის ტყე, სადაც ბევრი მწერია.

ჯევიზ-ლი ქალაქის უბანი (ართვინი). თურქ. cevizli, არაბ. ceviz ნიშნავს ნიგვზიან უბანს.

-ჯი-ცი – ხელობა-საქმიანობის აღმნიშვნელი სუფიქსი აწარმოებს ორიოდ გეოგრაფიულ სახელს:

არაბა-ჯი – ტყე (დუზქოი). თურქ. araba „ურემი, მანქანა“, arabaci (მეურმე, მძღოლი) ის ადგილია, სადაც მანქანის ხელოსანი ცხოვრობს.

კაზან-ჯი ტყე, სათესი (ქვ. მარადიდი, მაკრეთი) თურქ. kazanci „მეკვაბე“.

ასევე იშვიათად დასტურდება -gil სუფიქსი, რომელიც ჩვეულებრივ ანთროპოტოპონიმებს აწარმოებს:

რუჰი-გილ სოფლ. უბანი (ვარაჩკანი).

გ) თხზული გეოგრაფიული სახელები

ნიგალის ხეობის თურქულენოვანი რთული გეოგრაფიული სახელები საკმაოდ მრავალრიცხოვნობით გამოირჩევა. ამ გაფორმების ტოპონიმები მსაზღვრელ-საზღვრულის წესითაა ერთმანეთთან დაკავშირებული.

ხშირად საზღვრული ინდიკატორის როლს ასრულებს შემდეგი ლექსიკური ერთეულები: **მაჰალე, დერე, ყაია, ხანა, ყაფი, ფუნდარ, თეფე, თარღა, დიბი, ქილისა, მეზერ, იოღ, იაილა, იათადი, სირთი, სუ** და ა.შ.

მსაზღვრელი ანთროპონიმული წარმომავლობის სახელია; საზღვრული – **მაჰალე** (დასახლებული უბანი):

ავჯიოდლი მაჰალე სოფლ. უბანი (ვაზრია), თურქ. av „ნადირი“, avci „მონადირე“, ე.ი. „მონადირის შვილის უბანი“.

ბადუჩოღლულარმაჰალესი სოფლ. უბანი (კვარცხანა), “ბადუჩი შვილების უბანი”, ბადუჩი//ბადუჩა პიროვნული სახელია.

თოფჩულარმაჰალესი სოფლ. უბანი (მაკრეთი), თურქ. top „თოფი“, “იარაღი”, თოფჩულარ – „მეთოფეები“, „მეთოფეების უბანი“.

მოლლაოღლულარმაჰალესი სოფლ. უბანი (კვარცხანა), “მოლას უბანი”. მოლა მაღალი ფენის სასულიერო ფენის წარმომადგენელია.

რეჰდევანოღლულარმაჰალესი სოფლ. უბანი (არხვა), „რეჰდევანის შვილის უბანი“.

რეშიტოღლულარმაჰალესი სოფლ. უბანი (კვარცხანა), „რეშიტის შვილების უბანი“.

ჰუშომაჰალესი სოფ. უბანი (შუახევი), „ჰუშოს უბანი“.

რეჰდევანი, რეშიტიჰუშო ადამიანის საკუთარი სახელებია.

მსაზღვრელი ადგილის ფიზიკურ-გეოგრაფიულ მდებარეობას აღნიშნავს.

აშადქიმაჰალე სოფ. უბანი (ნაჯვია). თურქ. aSaRqimahale „ქვემო უბანი“.

იუქარიმაჰალე სოფ. უბნები (კვარცხანა, ნაჯვია). თურქ. yukarı „ზემო“, „ზედა უბანი“; შდრ. ზედობანი (<ზედა უბანი), სოფლ. უბანი (ხება).

ორთამაჰალე სოფ. უბნები (დამფალი, გუნეშლი, ავანა, ნაჯვია). ქალაქის უბანი (ართვინი) თურქ. orta „შუა“, „შუა უბანი“ შდრ. შუბანი (<შუა უბანი) სოფელი შუახევის რაიონში (აჭარის მთიანეთში);

მერქეზმაჰალე სოფლ. უბნები (ბაშქოი, არხვა). არაბ. merkez „ცენტრი“, “ცენტრის უბანი“.

ყარშიქიმაჰალე სოფ. უბანი (სინკოთი) თურქ. karşı „პირდაპირ“, “მოპირდაპირე მხარეს მდებარე უბანი“.

ჩიფთლიმაჰალე სოფ. უბანი (კვარცხანა). თურქ. çiftli „წყვილი, მსგავსი, ორმაგი“, წყვილ, ერთმანეთის მსგავს ვაკე ადგილას მდებარე უბანი“.

უბანს სახელი ჰქვია რაიმე ნიშნის გამო:

ფეთროღლმაჰალე სოფ. უბანი (მაკრეთი). თურქ. petrol „საწვავი ბენზინი“, უბანი, სადაც არის ბენზინგასამართი სადგური.

ჯამემმაჰალესი სოფ. უბნები (ვაზრია, ბეშავრი, აგლახა, ირსა). არაბ. cami „მეჩეთი“, „მეჩეთის უბანი“.

დ) საზღვრული წევრია დერე „დელე, ხევი, ხეობა, წყალი“, ხოლო მსაზღვრელი არსებითი სახელი (-lik) სუფიქსითაა წარმოდგენილი:

ალაბალიქდერესი დელე (მონასტერი). თურქ ულაბალ „კალმახი“, ალაბალიქ „კალმახიანი“, „კალმახიანი დელე“.

ბალუქლიდერე დელე (დუზქოი). თურქ. balıklidere („თევზიანი“), „თევზიანი დელე“.

ფინდიქლიდერესი დელე (დუზქოი). თურქ. findık „თხილი“, findıklı „თხილნარი“, „თხილნარის დელე“.

ყანლიდერე^o სათესი (შუახევი). თურქ kan „სისხლი“, kanlı „სისხლიანი“, „სისხლიანი დელე“.

მსაზღვრელი ზედსართავი სახელი:

ბუიუქდერე დელეები (სინკოთი, მამანათი) თურქ. büyük „დიდი“, „დიდი დელე“.

უფაქდერე დელე (არჩვეთი) თურქ. ufak „პატარა“, „პატარა დელე“.

ოთთადერე სოფლის უბნები (შუახევი, არჩვეთი). თურქ. orta „შუა“, „შუა დელე“.

ბაშქოიდერესი დელე (გიუზელიურთი). თურქ. baş „თავი“, köy „სოფელი“, ბაშქოი აღნიშნავს ხეობის ზემოთ მდებარე სოფელს.

შერეფიედერესი დელე (ოხორდია). „შერეფიეს დელე“.

ე) სხვადასხვა სახელით შედგენილი კომპოზიტები:

დელუქლიყაია კლდე (ქართლა). თურქ. Deluk „ნახვრეტი“, დელუქლი „ნახვრეტიანი“, kaya „კლდე“, „ნახვრეტიანი კლდე“.

ყანლიყაია^o კლდე (ქართლა). თურქ. kan „სისხლი“, kanlı „სისხლიანი კლდე“.

ყაზანყაია საძოვრები (კვარცხანა, ვარზია) თურქ. Kazan “ქვაბი”

ყისირყაია კლდე (ავანა). თურქ. Kısır “უნაყოფო”

ბუზხანა გამოქვ. (დამფალი). თურქ. buz „ყინული“ სპარს. hane „სადგომი, სახლი“, “საყინულე”

კასაფხანა საძ. კლდე (შუახევი, ბაგინი). არაბ. kasap “ყასაბი”, საქონლის დასაკლავი ადგილი.

ტუზხანა სათესი (მაკრეთი). თურქ. tuz „მარილი“, სამარილე ადგილი, სადაც საქონელს მარილს აძლევენ.

ფეთექხანა საძ. სათესი (თხილაზრო). თურქ. petek „ფიჭა“, თურქ. ფეთექხანა - „საფუტკრე“.

ქათიბხანა სოფლ. უბანი (აღაგული, ებრიკა), თურქ. katip „მწერალი“, ადგილი, სადაც მწერლის სახლი იყო, მწერალი ცხოვრობდა.

ყუზიხანა სოფლ. უბანი (მირვეთი), თურქ. kuş „ჩიტი“, ჩიტინი//ჩიტების ადგილი.

დემირყაფი საძ. (არავეთი). თურქ. დემირ „რკინა“, kapı „კარი“, რკინის კარი.

დეგირმანყაფი საძ. (ავანა), თურქ. değirmen „წისკვილი“, „წისკვილის კარი“, ადგილი, სადაც წისკვილია.

მადარაყაფი ტყე საძ. (ომანა). არაბ. mağara „გამოქვაბული“, გამოქვაბულის კარი, შესასვლელი.

ოქულყაფი სათესი (არხვა). okul „სკოლა, სასწავლებელი“, ადგილი, სადაც სკოლაა.

ქილისაყაფი ეკლესია, სოფლ. უბანი (სვეტი). ბერძნ.-თურქ. kilise „ეკლესია“, ეკლესიის კარი, ადგილი, სადაც მდებარეობს ეკლესია.

აქფინარ წყარო (მონასტერი). თურქ. ak „თეთრი“. თეთრი წყალი თურქ. fungar//finar-„წყარო“.

უჩინარ წყარო (ორჯოხი) თურქ. üç „სამი“, „სამი წყარო“, „სამთაწყარო“.

ყანლიფუნდარ საძ (ვაზრია). არაბ.-თურქ. kan „სისხლი“, კანლი „სისხლიანი“ „სისხლიანი წყარო“.

ყუშფუნდარ წყარო (არხვა). თურქ. kuş „ჩიტი“, ჩიტის წყარო.

მალთეფე საძ. (ბაგინი). თურქ. mal „საქონელი“, საქონლის ბორცვი თურქ. tefe „ბორცვი“.

ტუზლუხთეფესი მთა, საძ. (აგლახა). თურქ. tuz „მარილი“, tuzluk „მარილიანი“, მარილიანი მწვერვალი (მდრ. ქართული „სამარილო“).

შირინთეფე სოფლ. უბანი (გუნეშლი). შირინის მაღლობი. შირინი პირის სახელია.

ჩეგილლი თეფე საძ. (ბეშავრი). თურქ. çegil „დაბლობი“, აქ უნდანიშნავდეს ჩრდილიანს, „ჩრდილიანი მწვერვალი“.

გოლბოღაზი საძ. (არავეთი). თურქ. göl „ტბა“ boğaz „ყელი“, ე.ი. „ტბის ყელი“.

მადარაბოდაზი საძ. (ბეშავრი). არაბ.-თურქ. mağara „გამოქვაბული“, „გამოქვაბულის ყელი“, შესასვლელი.

ყურთბოდაზი საძ. (ადაგული). თურქ. kurt „მგელი“, „მგლისყელი“.

ბუიუქდუზი საძ. (თოღგომი) თურქ. büyük „დიდი“ düz „ვაკე“, ე.ი. „დიდი ვაკე“.

დურნადუზი სათიბი (არხვა) თურქ. turna „წერო“, düz „წეროს ვაკე“.

ეშექდუზი საძ (სვეტი) თურქ. eşek „ვირი“, „სახედარი“, düz „ვირის ვაკე“.

უზუნოსმანდუზი სათიბი (გოლა) თურქ. uzun „გრძელი“, düz „გრძელი ოსმანის ვაკე“.

ბეთონქოფრი ხიდი (ქვ. ქლასკური) თურქ. beton „ასფალტი“, köprü „ხიდი“ „ასფალტის ხიდი“.

დემირქოფრი ხიდი (ქვ. ქლასკური) demir „რკინა“, köprü „რკინის ხიდი“.

თოთრახქოფრი ხიდი (ჩაილი). თურქ. toprak „მიწა“, köprü „მიწის ხიდი“.

ტაშქოფრითადიანი ხიდი (ქვ. ქლასკური). თურქ. taş „ქვა“, köprü „ქვის ხიდი“.

ზენგინოღლიორმანი ტყე (ზედა ქლასკური) თურქ. zengin „მდიდარი“, „მდიდრიშვილის ტყე“ (თურქ. orman “ტყე”)

ფეთექხანორმანი ტყე (თხილაზრო), თურქ. petek „ფიჭა“, hane „სადგომი“, „ფუტკრის სადგომი ტყე“.

ქოფრიორმანი ტყე (მაკრეთი). თურქ. köprü „ხიდი“ ე.ი. ხიდის მიდამოებში მდებარე ტყე.

ინექგოლი ტბა (აგლახა). თურქ. inek „ძროხა“ göl „ტბა“. „ძროხის ტბა“ (ამ ტბაში ძროხა დამხრჩვალა და სახელდებაც აქედან მოდის).

სულუქგოლი ტბა (სინკოთი). თურქ. sülük „წურბელა“, „წურბლის ტბა“ (ტბაში ბევრი წურბელაა).

ყარაგოლი ტბები (სინკოთი, ბეშავრი, ზედა ქლასკური). თურქ. kara „შავი“, göl „შავი ტბა“.

ბაშქოი სოფელი, სოფლ. უბანი (ბორჩხა, სინკოთი). თურქ. baş „თავი“, köy „სოფელი“, ხეობის თავში მდებარე სოფელი.

დუზქოი სოფ. (ბორჩხა), თურქ. düz „ვაკე“, köy „ვაკე სოფელი“, ანუ სოფელი, რომელიც გაშენებულია ვაკეზე.

ქუხუქქოი ქალაქის უბანი (ართვინი). თურქ. küçük „პატარა“, „პატარა სოფელი“. ამ შემთხვევაში – დასახლება.

დერეთარლა ბაღი, სათესი (ღამფალი). თურქ. dere „ღელე“, „ხევი“, „წყალი“, Tarla „ყანა“, ანუ სათესი, რომელიც ღელის პირასაა.

მოლლაალითარლასი სათესი (მაკრეთი), მოლა ალის ყანა.

ქუნქოღლითარლასი სათესი (მაკრეთი), თურქ. küçük „პატარა“, oğul „შვილი“, „უმცროსი შვილის ყანა“.

ჩაირლუქთარლასი სათესი (ბაშქოი), თურქ. çayır „საძოვარი“, „ჭალა“, ეს ტოპონიმი აღნიშნავს საძოვართან მდებარე სათესს.

ქუნქოღადი საძ. (კვარცხანა). თურქ. küçük „პატარა“, dağ „მთა“ „პატარა მთა“.

ყაიადაღი ტყე (დუზქოი). თურქ. kaya „კლდე“, „ქვა“, „ქვამთა“, ანუ მთა, სადაც ბევრი ქვა და კლდეა.

ბუიუქჩაირ საძ. (ავანა), თურქ. büyük „დიდი“ çayır - „ჭალა“ „დიდი-ჭალა“.

არფაჩაირი სათესი (მონასტერი) თურქ. arpa „ქერი“, „ქერის ჭალა“.

დერთლისუ წყარო (ბაგინი). dert „დარდი“, su „წყალი“, „დარდიანი წყარო“ (ამ წყაროზე მომსვენელი ყველა თავის დარღვევას დაპარაკობდა).

სოუქსუ წყარო (ბეშავრი). თურქ. soğuk „ცივი“, „ცივი წყალი“.

ომეროღლისირთი სათესი (ომანა) თურქ. oğul „შვილი“ ომერის (ომარის) შვილის მაღლობი.

ორთაიათადი ტყე (ბეშავრი); თურქ. orta „შუა“, yatak „სადგომი“, „შუა სადგომი“.

ოქუზიათადი საძოვრები (არავეთი, ქართლა). თურქ. öküz „ხარი“, „ხარის საწოლი“, შდრ: ხარი იათადი.

რუსიოღ გზა (სვეტი), „რუსის გზა“, რუსული მმართველობის დროს გაკეთებული გზა, რომელიც მიუყვებოდა, ჩვეულებრივ, ხეობის შუა ფერდობს, და არა მდინარის პირს (თურქ. yol „გზა“).

ყიშლაღუნოღ (ორჯოხი). თურქ. kış „ზამთარი“ kilak „სახამთრო სადგომი“, „სახამთრო სადგომის გზა“.

გურჯიოღლი ტყე (თოღგომი). სპარს.-თურქ. gürci „ქართველი“, oğul „შვილი“ „ქართველის შვილის ტყე“.

თოფაღოღლი ჩაის პლანტ. (მირვეთი). თურქ. tofal „კოჭლი“, „კოჭლის შვილი“.

იხტიაროდლი სოფლ. უბანი (ვაზრია). თურქ. ihtiyar „მოხუცი“, „მოხუცის შვილი“.

მენშუროდლი სოფლ. უბანი (თხილაზრო). „მენშურის შვილი“, „ტერტერა“.

ქეშიშოდლი სოფლ. უბანი (ვაზრია), თურქ. keşiş „მღვდელი“, „ქრისტიანული სასულიერო პირი“, „მღვდლის შვილი“.

ქილისათაში ნაკელ., (მამაწმინდა). ბერძნ.-თურქ. kilise „ეკლესია“ taş „ქვა“. „ეკლესიის ქვა“.

ყაიადიბი^o სოფელი (ბორჩხა). თურქ. kaya „კლდე“, „ქვა“, dip „ძირი“. „კლდის, ქვის ძირი“.

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, ნიგალის ხეობის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში გვხვდება სუფთა თურქული სტრუქტურისა და სემანტიკის სახელები, რაც, რა თქმა უნდა, აიხსნება ამ რეგიონში თურქული ენის მომძლავრებითა და მისი გავლენით აქაურ მეტყველებაზე, აქედან ტოპონიმიაზე.

თურქულენოვანი ტოპონიმები ძირითადად იმ სოფლებში გვხვდება, სადაც ქართული ენა არ იციან, საერთოდ თურქული ენის შემოსვლას თან მოჰყვა თურქული ტოპონიმების გაჩენა და დამკვიდრება ან ქართული სახელების თარგმნა-კალკირება.

ვ) სამ და მეტფუძიანი ტოპონიმები

ნიგალის ხეობის თურქულ გეოგრაფიულ სახელებში გამოიყოფა მრავალფუძიანი, ძირითადად – სამფუძიანი სახელები. ისინი ერთმანეთთან დაკავშირებულია მსაზღვრელ-საზღვრულის პრინციპით. კომპოზიტში შემავალი ყველა წევრი მხოლოდით რიცხვშია:

ალთუნდიშლიიერი სათესი (არხვა), „ოქროს კბილიანი ადგილი“.

აშადიოსმანიიერი საძ. (თხილაზრო), „ქვედა ოსმანის მიწა“.

ბიჩქისირთითეფესი დელე, მთა (გოლა), „გაჭრილი ბორცვის წვერი“.

იედირაშათაჯალიერი დელე (მონასტერი). „მწვანე სოფლის დელე“. „იეშელქოს“ ძველი სახელია **მონასტერი**.

ტავშანთეფედერესი დელე (აგლახა). „კურდღლის მწვერვალის დელე“.

4.2. შერეული გაფორმების გეოგრაფიული სახელები

ნიგალის ხეობის ტოპონიმური მასალა ქართულ-თურქული ენობრივი კონტაქტის ბევრს საინტერესო მომენტს წარმოაჩენს. საკვლევ რეგიონში ხშირად ვხვდებით შერეული გაფორმების გეოგრაფიულ სახელებს. ამ თვალსაზრისით გამოიყოფა ორი ძირითადი ჯგუფი:

1. ქართულ-თურქული მაწარმოებლებით გაფორმებული სახელები;
2. ქართულ-თურქული სიტყვებით წარმოქმნილი სახელები.

ა) ქართულ-თურქული მაწარმოებლებით გაფორმებული ტოპონიმები

სახელწოდების ფუძე ქართულია, მაწარმოებლებით – თურქული.
-ლარ

ანჩელ-ლარ სათესი (მამაწმინდა), ორმაგი მაწარმოებლიდან ერთი ქართულია (-ელ), მეორე – თურქული (-ლარ); **ახო-ლარ** ტყე, საძ. (ომანა, ქართლა), **გოგო-ლარ** სოფლ. უბანი (იშხაბილი), **დურდულ-ლარ** სათესი (სვეტი), **ჭოღო(ტ) –ლარ** სოფლის უბანი (კვარცხანა).

-luk//lug

მარწყვი-ლუღ-ი სათესი (დამფალი).

სახელწოდების ფუძე თურქულია, მაწარმოებელი – ქართული:

-ებ:

დუზ-ებ-ი საძ. (ადაგული). თურქ. düz „ვაკე“, „ვაკე-ებ-ი“.

თეფე-ებ-ი ტყე (ადაგული); თურქ. tefre „მწვერვალი“, „მწვერვალ-ებ-ი“.

-ურ-ა; -ა-ურ:

ფუნდუკ-ურ-ა სათესი (ხეხა), თურქ. findık „თხილი“.

ხაჩიკ-ა-ურ საძ., (სვეტი) სახელწოდების ამოსავალია თურქ. haç - „ჯვარი“.

-ნარ

ინჯილ-ნარ მთა (ქვ. მარადიდი), თურქ. incil „მარგალიტი“, „მარგალიტ-ნარი“, „მარგალიტ-იანი“.

-იეთ:

ღოჯ-იეთ-ი სასაფლაო (ხეხა) ქართ. gice „კედელი“.

ნა-ეე:

ნა-ხიზნ-ეე-ი (<ნა-ხოზნ-ეე-ი), საძ. (შუახევი).

ნა-თახ(თ)-ეე-ი სათიბი (მელი). სპარს.-თურქ. tahta - „ფიცარი“.

ნა-ჯამ-ეე-ი სოფლ. უბანი (მარადიდი). არაბ.-თურქ. came „მეჩეთი“.

ნა-ქილის(ვ)-არ-ი ნაეკლესიარი (ქვ. მარადიდი). თურქ. kilise „ეკლესია“, „ნა-ეკლესი-არ-ი“

სა-ჩაირ-ე სათიბი (ხება) çair - „სათიბი“, „საძოვარი“, „სასათიბე“.

ბ) ქართულ-თურქული სიტყვებით გაფორმებული ტოპონიმები

მსაზღვრელი ქართული სახელია, საზღვრული – თურქული, ნათესაობითში დასმული მსაზღვრელის ბრუნვის ნიშანი შენარჩუნებულია; ორივე მხოლოდით რიცხვშია:

გელისბოღაზი საძ. (არავეთი) – „გელის ყელი“, „მგლის ყელი“.

დევესკელის იაილა იალაღი, „დევესკელის იაილა“.

თხილაზროს იაილა იალაღი, „თხილაზროს იაილა“.

კალოსფუნდუხლუღი თხილნარი (არხვა) “კალოს თხილნარი“.

კოტრასიერები ტყე (ჯუანი) „კოტრას ადგილები“, კოტრა//კოტორა მამაკაცის სახელია.

სანახშირეთისსირთი ქედი, ტყე (ქვ. მარადიდი), „სანახშირეთის ბორცვი“.

ძველფურებისიერი საძ. (ქართლა). „ძველფურების ადგილი“.

მსაზღვრელს მოკვეცილი აქვს ნათესაობითი ბრუნვის თანხმონითი ნაწილი (ს) ან მთლიანად ბრუნვის ნიშანი, ორივეს რიცხვი მხოლოდითია, იშვიათად, მრავლობითი, მსაზღვრელად წარმოდგენილია არსებითი და ზედსართავი სახელები, სახელზმნა მარტივი ფორმით, სუფიქსებით გაფორმებული ან თხზული სახით, ხოლო საზღვრული თურქული სახელი – მარტივი სახელით, რომელსაც იშვიათად ერთვის III პირის კუთვნილებითი აფიქსი –si:

ავანისირთები ტყე (დამფალი) – „ავანის ბორცვები“.

ალვანადერე დელე (სვეტი) - „ალვანის დელე“.

ახალსულაღიწყართ (ტრაპენი) - „ახალმოსახლის წყარო“.

ბორბალდერესი დელე (ვარაჭკანი) – „ბორბლის დელე“.

გოგომეზერი საძ., სასაფლაო (შუახევი, ადაგული) – „გოგოს საფლაო“.

დათვიმადარა გამოქვაბული (ჯუანი) – „დათვის გამოქვაბული“.
დამფალისირთი ქედი (დამფალი) – „დამფალის ბორცვი“.
დოდოფალყაია ტყე (ვარაჭკანი) – „დედოფლის კლდე“.
ვანათდერესი დეღე (აგლახა) – „ვანათის დეღე“.
თხილთარლა სათესი (ტრაპენი) – „თხილის ყანა“ ანუ ყანა, რომლის ირგვლივ თხილნარია.
ღედვიდიბე სათესი (ადაგული) – „ღედვის ძირი“.
ნიშიეთორმანი ტყე (ქვ. ქლასკური) – „ნიშიეთის ტყე“.
სათავასუიუ წყარო (კვარცხანა) – „სათავის წყალი“.
სინკოთყალესი ციხე (სინკოთი) – „სინკოთის ციხე“.
სკიდერე სათესი (ბაშქოი) – „სკის დეღე“.
სოტიბარდერესი დეღე (სვეტი) – „სოტიბარის დეღე“.
ფიჩხითეფე მთა (ბაშქოი) – „ფიჩხის ბორცვი“.
ქურდიეთორმანი ტყე (ქვ. ქლასკური) – „ქურდიეთის ტყე“.
წყლისაყარორმანი ტყე (ქვ. ქლასკური) – „წყლისაყარის ტყე“.
ხარებიიათადი საძ. (ომანა) – „ხარების სადგომი“.
საქათმებოღაზი საძ. (ადაგული) – „საქათმის ყელი“.
სათიბეთადი მთა (ჩაილი) – „სათიბე მთა“.
სათავედერე დეღე (სინკოთი) – „სათავის დეღე“.
სათიბესუიუ დეღე (მაკრეთი) – „სათიბის წყალი“.
სათიბეორმანი ტყე (ბაშქოი) – „სათიბის ტყე“.
საბუზარაყაია კლდე (ავანა) – „საბუზრის კლდე“.
საწურბლეიერი საზ. (არხვა) – „საწურბლე ადგილი“.
თავჯამე ნაცვიხარი (ირსა) – „მთავარი, დიდი მენეთი“.
დიდიდუზი სათესი (გოლა) – „დიდი ვაკე“.
დიდიიაილა საძ. (ვაზრია) – „დიდი იაილა“.
პატინათეფე ტყე, მთა (არავეთი) – „პატინა(<პატარა) მწვერვალი“.
პაწაიიაილა იაილა (ზედა ქლასკური) – „პატარა იაილა“.
პატინაგოლეზი ტბები (არავეთი) – „პატარა ტბები“.
მსაზღვრელი ზმნიზედაა, **საზღვრული** – არსებითი სახელი, ორივე მსოფლივით რიცხვში დგას:
გადმადუზი სათესი (არხვა) – „გადმა ვაკე“.
ზედაიმაჰალე სოფლ. უბანი (ზედა ქლასკური) – „ზედა უბანი“.

ზომომაჰალე სოფლ. უბანი (ადაგული, თხილაზრო) – „ზემო უბანი“.

ქომომაჰალე (<ქვემო მაჰალე) სოფლ. უბნები (ადაგული, ჯუანი, ტრაპენო) – „ქვემო უბანი“.

შუამაჰალე სოფლ. უბანი (ზედა ქლასკური) – „შუა უბანი“. შდრ. შუბანი (<შუა უბანი) – სოფელი შუახევის რაიონში.

ანთროპონიმული წარმომავლობის მსაზღვრელს დართული აქვს მა-წარმოებელი ოფლი//ოფლუ „ბე“, „შვილი“:

გუნდოდღ უმაჰალე სოფლ. უბანი (ნაჯვია) – „გუნდაძის უბანი“.

გუნდოდღ უმაჰალე ქალაქის უბანი (ბორჩხა) – „გუნდაძის უბანი“.

შათიროდღიმაჰალესი სოფლ. უბანი (ირსა) – „შათირიშვილის უბანი“.

წინწკალოდღიორმანი ტყე (ქვ. ქლასკური) – „წინწკალაშვილის ტყე“.

გ) თურქულ-ქართული სიტყვებით გაფორმებული ტოპონიმები

მსაზღვრელი თურქული სახელია, საზღვრული – ქართული, ორივე მხლობით რიცხვში დგას, მსაზღვრელის ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის თანხმონითი ნაწილი მოკვეცილია, იშვიათად – შენარჩუნებული:

გურჯიყანა თხილნარი (არავეთი) - „ქართველის ყანა“.

მადარაკარი საძ., გამოქვაბული (თხილაზრო) – „გამოქვაბულის კარი“.

მუსლუდიკარი საძ. (ქვ. მარადიდი) – „წყაროს კარი“.

ფურუნიკარი სათიბი, თხილნარი (ზედა ქლასკური, ხება) – „პურის საცხობის, ფურნის კარი“.

ყაიადიდი მთა (ქვ. მარადიდი) – „კლდე დიდი“.

ყურწყალი ტყე (ადაგული) – „მშრალი წყალი“.

ყალთაგი საძ. (ქართლა) – „კლდის თაგი“.

ყალიძირი ტყე (კირნათი) – „ციხის ძირი“.

ხოჯიყანა სათესი (ჯუანი) – „სასულიერო პირის ყანა“. **ხოჯა** მას-წავლებელსაც ნიშნავს.

ჯამიკარი საძ., სოფლის ცენტრი, სოფ. უბანი, სათესი (შუახევი, ქვ. მარადიდი, ჯუანი, მაკრეთი).

ფურუნისკარი წყარო (ჯუანი) – „ფურნის კარის წყარო“.

მსაზღვრელად გამოყენებულია თურქული ანთროპონიმები, საზღვრულის ნათესაობითი ბრუნვის თანხმონითი ნაწილი მოკვეცილია ან შენარჩუნებული. ტოპონიმი აღნიშნავს ადგილის მფლობელის ვინაობას:

ალივენახი ბაღი (არხვა).

დელალოსყანა სათესი (ჯუანა).

დელიმემედისყანა ტყე (არავეთი).

ემინკალო სათესი (მაკრეთი).

ეზიზვენახი ბაღი (დამფალი).

ისუფიკარი სათესი (ზედა მარადიდი).

ისუფადითა (<იუსუფის მთა) საძ. (ბაგინი).

იამისვენახი ბაღი, სათესი (დამფალი).

იაცოფასვენახი ბაღი (არხვა).

მემოწყალი წყარო (ადაგული).

ოსმანადასწყალი წყარო (ადაგული).

ამ გეოგრაფიულ სახელებში ჩანს პიროვნული სახელები: ალი, დელალო, deli მემედი, ემინი, ეზიზი, უსუფი, უსუფადა, მემო, ოსმანადა და ა.შ.

4.3. გაურკვეველი სემანტიკის ტოპონიმები

ნიგალის ხეობის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში დასტურდება ტოპონიმები, რომელთა სტრუქტურა და სემანტიკა დაბნელებულია. ასეთი ტოპონიმები საკმაოდ დიდი რაოდენობითაა.

როგორც ცნობილია, რაც უფრო ძველია ტოპონიმი (ჰიდრონიმი), მით უფრო დაბინდულია მისი შინაარსი. ამიტომ სჭირდება მას ფრთხილი კვლევა-ძიება. რაკი ამა თუ იმ ტოპონიმის შინაარსი არ გვესმის ან ძნელად ასახსნელია, მაშინ უცხოურად ვნათლავთ ან გაურკვეველი სტრუქტურისა და სემანტიკის სტატუსს ვანიჭებთ.

ისტორიულ სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ხანგრძლივი დროის მანძილზე არასდროს მოჰკლებია მტერი, რომელსაც ბევრგან დაუტოვებია თავისი სისხლიანი ნაკვალევი; ეს ნაკვალევი ტოპონიმიაშიც შემიმჩნევა. სწორედ ამას სჭირდება საფუძვლიანი კვლევა-გამოვლინება – ვინ რა დაგვიტოვა? რა გზით? მაგრამ აქვე გვინდა ისიც აღვნიშნოთ, რომ „უცხოური“ ტოპონიმების დიდი ნაწილი შესაძლებელია აიხსნას ისევ ქართველური ენების მონაცემების მიხედვით, რასაკვირველია, არ არის გამორიცხ -

ხული, ისინი აიხსნას სხვა ენათა მონაცემების საფუძველზეც.

გაურკვეველი სტრუქტურისა და სემანტიკის* ტოპონიმებად მივიჩნიეთ შემდეგი გეოგრაფიული სახელები: **აიანუ**, **ამბალანი**, **ამალანი** სათესები (დუზქოი), **ანკონა** სათესი (ბელღევანი), **ბაიმავათი** სათიბი, სათესი (ადაგული), **ბაუზთემ** სოფლ. უბანი (ბელღევანი), **გადადინ** სათესი (სინკოთი), **გარამოლ**, **გარგადინა** სათესები (ნაჯვია, ბაშქოი), **გეზენი** ტყე, სად. (ქვ. მარადიდი), **დესო** სად. (შუახვეი), **დომიანჯო** სათესი (ზედა მარადიდი), **ეგრიოხუშ** სად. (ადაგული), **ედრენა** სად. (ზედა ქლასკური), **დერნე** მთა (ჯუანი), **ეჯიბუ** ბაღი (იშხაბილი), **იასიადა** ტყე (ზედა ქლასკური), **კაზმერულ** სად. (ვარაჭკანი), **კირაკოზ** ტყე (დამფალი), **ლაურმე** სათიბი (აგლახა), **ლესპანა** სათესი (ქვ. მარადიდი), **ლოპატე** ტყე, სათესი (ბეშავრი, ირსა), **მეხბავრ** ტყე (ირსა), **მეხლულე** სათესი (კვარცხანა), **ნახმე** ტყე (თოღგომი), **ოსუნთაო** ჩანჩქ. (ვარაჩკანი), **სეფილო** სათესი (დამფალი), **ტრონ** სათესი (მაკრეთი), **უნიკა** სათესი (დევესკელი), **შანლე** სოფ. უბანი (ოხორდია), **შარდუნა** სათესი (დუზქოი), **წენარა** სად. (ადაგული), **ხახაუჩ** იაილა (მამაწმინდა), **ხოტი** სად. (ებრიკა) და სხვ.

* აქ წარმოდგენილ ტოპონიმთაგან შესაძლოა ზოგი მათგანის სავარაუდო ახსნა-განმარტება, თუმცა მათი საბოლოო გადაჭრა და აღიარება დამატებითი კვლევა-ძიების გზით მოხდება.

ანკონა – ჩვენი ვარაუდით აკვანა სახელის ფონეტიკური ვარიანტია ფუძეში ნ – არის განვითარების (გაჩენის) გზით.

ლოპატე – შესაძლოა იგი ლოპოიან ტყე-ს ნიშნავდეს.

ნახმე – ნა-ხმელ-(ეე)-ი, დამშრალი გუბე ან ტბორი

უნიკა – წარმომდგარი ჩანს ორი ფუძის (ფურნე და კარი) შეერთებით, ოღონდ თავიკდური ფ- თანხმოვნის და ბოლო ორი მარცვლის ჩამოკვეციით, რაც აქაურ (სამხულ-დასავლურ ქართულ) ტოპონიმებში არაიშვიათია.

წენარა – ფლორონიმული -ნარ-ა სუფიქსის გამოყოფა თითქოს ეჭვს არ იწვევს. საკვლევა წან-//წენ ძირის სემანტიკა.

ხოტი ხვატ – სიტყვის („სიცხის ხვატი, ბული“) ფონეტიკურ ვარიანტად გვესახება (შდრ. სოფ. ხოტევი რაჭაში, ამბროლაურში).

კირაკოზი – სომხური ანთროპონიმი უნდა იყოს

- რამდენიმე ტოპონიმი წიგნში გვხვდება სხვადასხვა ვარიანტითა და ფორმით: დევესქელი//დევესკელი, ქლასქური//ქლასკური, იბრიქლი//ებრიკა და ა.შ.

თავი V

მეტყველების ნიმუშები

2 - VII - 07 - სოფელი დამფალი

შენ ნური ოზანი აიღინ

ნურთენ ოზანი ბოლქვაძე

1. ერთი თასე ბითა იაღი, ორი თასე პუდრა შექერი ოსკაინა მოზილო, ორი თასე თეთრი ქვილი კაინა მოზილო, თეფსებშინა ჩადო ფურუნშინა გამააცხო, ჰაფიფთან შეწითლდენ, ზოვლი არნა გაწითლდეს.

ნაფიე ქესკინ - ბაგინის იაილა

მაქ წუხანდელი ჩაია.

ნენემ რაცხაეფ ილაპარიკებდა, ჰამა დამავიწყდა, გეიარა წევდა.

მუხტრობა, დოხტურობა ვიჯები.

რაგაი ვაგდებ, თუ მოტეხილია შევხედავ, შევხედავ იშტე, გავაკეთავ იმას, შუუხევევ, კვერცხის ფქილით გავთქიფავ, გავლესავ, ფალაზზე დავასხავ, შუუხევევ, ის ალჩისე გახდების, გახმება. 15 დღე შეხვეული იქნება, იმის მემრე მოძრებ, ხელიც გუუკეთდება.

2. 5 ყათი გენილი ყავს, ერთი მეიყვანა, შეიშალა, ამელიათი გახდა, მეორე მეიყვანა, ამელიათი გახდა, რძალი თლათ მეიყვანა, თლათ ამელიათი გახდა.

3. დილა რომ გათენდება, ავღებით, ახორში წავალთ, ძროხებ მოვწვევლავთ, ძროხებ გუუძახებთ, მოვალთ, ახორ დავსუფთავთ, მაქინას გამოვხდით ძეს. ყველი გავაკეთებთ, ასე საჭმელი გავაკეთავ, ვჭამთ, მიწინაპ გავაყირმიზავთ, ჩაის გავაკეთავთ, ყველს დავჭრავ, დავჯღებთ, ვჭამთ იშტე.

ევლეს ფილაგ გავაკეთავთ, მაწონი იქნება, ჭად დავაკრავთ, სალათავ გავაკეთავთ, ხახვ ამეგტანთ ბოსტანიდან, თის დვარალ გავაკეთავთ, ჩიხეგებ მოვკრიფავთ, მაკანას გავაკეთავთ, ღობიას გავაკეთავთ, სინორ გავაკეთავთ, ლახანას გავაკეთავთ, სარმას, დოლმას გავაკეთავთ. შუამთობაზე ამუაქვენ, თელი რაცხს ნახვენ, ამეიტანებენ. თაზა კიტრი, სხალი, ყარფუზი, თაზა ღობიო, თუ იქნება აყირო, შავი აყირო-ხაპი მოვხარშავთ და სუფრაზე მოვადენტ. მე ბორჩხაში აირუმ ვცხოვრობ, ჰამა თაზე ერთად ვართ.

- ყოვა დავდგი სობაზე, ყაფაყი მოვხადე, არ გადმოვა იშტა.
- ძალი ლამაზია და ბიჭი ბეთია,
- ბეთი ნუ იძახი.
- უწინდელი რაცხაები ვიპარაკოთო.

ბერ-დედაბერი ერთად მიეყარენ და თქვეს ვიჭუჭუნოთო, შენ რომ მოგიყვანე, გოგო არ იყავი იციო, დედაბერსაც უთქმია ქი, ძირიდან არ დეიწყო ზეიდან დეიწყო, არ ეამა ქი.

– ავადები გავხდებით, ვაკითხიავო, მეტი კაი ქალია. გონჯი უზრი (წესი, თვისება - ებ) ის აქ იშტი, კაცსა არას უძახის.

– დედაბერი ქალი ადექი და ტანი იბანე, რა ზორი.

ბაგინის იაილა

აღმასურიდან მოსული იყვნენ, მანქანა ვაკეთებდი, მითხრა გარმონი დუუკარ, იოს გულზე მაწვებინ, ჩვენ გავაგდეთ, ის ბევრი ხანია, თითები რა გახდა, ხედავ, იმათთან ერთი ბერი გადმოსულიყო, ის რაცხა სეირი იყო, ჭო აქნა ახვიდე, იქნა ჩახვიდე. აქ ვასაქმე ი კაცი, მე ყურე გამიკეთა, ის მაგარი უკრიდა გარმონი, ერთი შევხედე, გარმონი უკრიდა, დეინახა და აწია, სამაც კაი იცოდა. დელი ხორუმი ვიცით. მოწორდით, მოწორდით, ჰამა ტყვილი არნა იპარიკოთ.

არ გააკეთო, რა იქნება, მე ახლა გზის პირში თემელი რავა გავაგდო და წვედე.

7 – VII – 07

გუვენ ალფაიდინ – სოფ. არავეთი

1) ერთმა კაცმა წასულან ბანკიდან, ფული მუუპარიან; რაფერ გავყოთო, ერთმა უთხრა,– შეხვიდე ციხეში, მე ყველფერ გავახერხებოთ. 15 წელი იყო ციხეში, მცველმა უთხრა დაბერებული კაცი გექებსო, უთხარ ის კაცი არ არისო. სადამო გახდილა, მეშოკი შენთან იყოს, 5 წუთი გავა, მოვალო, (ე.ი., რადგან ის კაცი არ არის, და უკვე სადამოც გახდა, მეშოკი შენთან იყოს, ხუთი წუთით გავალ და მოვალო); კაცი არ მოვდა, გასხნა მეშოკი, ნახა დოლარები, ხალხმა მიეყარა, დაბერებული კაცი მოვდა, შენ 15 წელი დაწექი და.... (შენ 15 წელი საპატიმროში გაატარე, სხვანაირად ვერ დაგეხმარე და ეს შენ გეკუთვნისო)

ასკერი, ჯარი ყოფილა არავეთ. ჯარი დუუყენებია ნიკოლამა, ჩხუბი მომხდარა, ხალხი წასულა. არა –შუა არი, შუაში ხალხი დარჩენილა და

არავეთი ქვია. ნიკოლას მერე თურქები მოსულან, ერგვარი გახდენ, ერთი ქალი შვიდი ნახევარი წელი ვერ წასულა, ისგვარი გახდენ, კარები ჩუუკეტიან, ფეხით წასლა უნდა, ერთი ქართველი კაცმა ცოლი დარჩენილა ბათუმში --- გონიოში კაცი ამოსულა, ცოლი მოიყვანო ხომ სულო-გულო მოეცესნა, იმიტომ დობეში ასულა, ფეხით წასულა, ხუთი დღე უჭმლო-უწყლო, წასულა, კევები არი იქ, კევი დეჭებდა, დეჭებული გადაყლუწებდა, წყალი დელეებიდან დაღევდა, წასულა, მისი ცოლი ვერ უნახია თურქეთში, ისე, იქა, შენ ეს გახდენა, ის გახდენა. ბავში მოსულა, კაცი ავად გახდილა, ზღვის ახლო ყური დაწოლილა, ბიჭები თამაშობენ, ერთი ბიჭმა მოსულა, -გულმა უძახის, წადი რაცხა უთხარი. ბიჭი წასულა, სახში უთქმია, კაცია ასე-ასე, სახში მუყევანია ი კაცი, თვალები უსმია კაცმა კი, მისი ქალი, ქალმა ისე გუუხარია, დაბნედილა. იქიდან ვერ წამოსულა 3 თვე, ერთი წიგნი დარჩენია იქ, მისი პაპებიდან ბიბლია და დანა, მარა ვერ წამუელია. იმდონი უტირია ქი წასლიხან, ჩემი ცოლი დევნახო.

9-VII -07

ნეგზეთ საბაზოდლი//უიგული - სოფ. დევესქელი, ამჟამად ცხოვრობს ბორჩხაში

ჩვენ აქავრი ბევრი არნ იქ, ბურსაში; ლამაზი იერია ბურსა.

წიმიყვანეთ-მომიყვანეთ, რა ეზიეთი.

- ფეხზე რა გჭირთ, რა დაგემართათ?

ვისაქმო მეთქი, ქვა დემეცა, ძმა მყავს, ქვები მუყურია ჩემ სახლისკენ (რა გიყავით რომ, საჭმელი ახლა ვჭამოთ), გავაწორო მეთქი, არ გაწოდა, აგზე დემეცა, იარა მაქვა, ჰამან 6 დღეა, 7 დღე მე მაქვა, დოხტურმა - (თქვენთანა მოსაფირი)კაი კი მოხვედითო, შიმიკოტენ.

ძმა შეწუხდა და გამუუტყვილა ბუკი, მე ასე დამმართა, ჰა, ამგვარი ძმა; არ გაწუხდენ. გამომიყვანა მანქანა, წიმიყვანა და მომიყვანა შენ ბიჭმა არ გაწუხდეთ, ლამაზათ დაჯექით, აბლამა გააკეთოს საჭმელი.

მე იქნა გადმოვდე, წამოვდეთ თქვენთან, მარუნიავს იქ, წიმიყვანს-მომიყვანს შენმა ბიჭმა, მეტი უყვარდენ ჩვენ დედებს ბათუმისთან, ბათუმ სახლი-მახლი ქონებინ, ხათიმ გურჯები ბათუმიდან მოვსულვართ. თქვენი წმინდაა, ჩვენ თქვენდენი ვერ ვლაპარაკობთ; ვერ შეხედეთ, ლამაზათ დაჯექით;

არ წევლევთ, არ მომქონდენ, წასლიხან ის წვიდე, ბუზინა დეიდვა, ექიმმა ისე მითხრა... არნა იაროლ ფეხით, თავაღმანა დეიჭირო.

– საქართველოში ჰინ არ ჩამოვსულვარ, ზოვლი მინდა ..

– ბიჭ არ ასახლებ?

– გაქორწინებ, ჯერ ბორჩხის სოფლები და ადგილები უნდა ჩავიწერო.

– ბევრი ქოი არი ბორჩხაში.

– ბიჭები მოსლამდინ ერთი სალათა გააკეთე;

– კვერცხი მაქვა, კვერცხი შევწვაე;

– საჭმელი ცოტა მქონდა და ..

აქ ნა დავასახლო ესნა, აქ კაი იყონ, ნახონა, მეხროდლები კაი ხალხი არიან, ემიაშვილი მყავდა, მასხრუბა უყვარდა, ბიჭები არიან ნაწავლ-ნაწავლი. – გარეთნა გავსულიყავი

კო, ტელეფონმა დუჟკრა (დარეკა - ე.ბ.).

– შეგაწუხეთ.

– ეზიეთი, ებბელი არა.

– ეს ბინა თქვენი საკუთარია?

ღაირე ქირაზე ვარ, ასი და სამი ათი ვაძლევ; აქ ჩემი ქალაქში სახლი არ მაქ, სოფელში მაქ. ბიჭი აქ მყავს ჩემი, აქ მყავს დიდი ბიჭი, აქვა...; გადმოველი, არ გადაველი, ჯერ ვერნა გედევდე, ილა გადმოი ბაბოლ, დედუნეს სახლი მისცა, ერთხელა ვიყოთო; ხანუმი ბურსას არი, გოგო ყავს; საჭმელ მე ვაკეთავ; მე არჩი ვარ; ორმოცი წელი არჩობა ვიჯები.

– პენსია რამდენი გაქვთ?

ხუთნახევარი მილიონი მაქ, მეყოფა, მყოფნის მე.

ნეგზეთ საბაზოდლი//უიგული

– შენ იეგან, ახლა, ამათაც იცინ გურჯა? შენ, დემახ, გზა ამათ დავაწავლენ, ჰა, არნა გექნა ასე ჩემთინ. არ მოვდა, ერთი წელიწადი არ მომიქცია, დუჟრეკავ, ეს საქმე მაქ ერთ თანე ნათქვამი, მქონდა დელი კაცია, ბაღდუზის ბიჭია, ჰემ დოსტი ვარ, ამათი გოგო ჩემ ბიჭ არი, მარა გავხოცევი, მე პირში გიძახ, ყანეა მეთქი.

– დრო არ მაქ.

– პირ კოცნა თუ გინდა, ცხვირმა არ დიგიშლის.

– მე დევსქელიდან ვარ, თქვენ?

–ბათუმიდან.

–ვისი გვარი ხართ თქვენ?

– ბათუმში ის ემები არიან ჩვენი გვარი, ხაბაზა, შარშანაც იყო, წრეველ არ გადმეიარა, მეველუდი იყო, ჩვენი ხისიმი ჰამა, აქ ყოფილიყო ილა მომასწრობდა აქ. ჰეკიმები-მეკიმები არიან იქ. ჩემი ალთიში დოქუზი ალთიში, ასკერში ვიყავ, საჭმელი ვაკეთებდი ოილა და ისე იმექლი გავხდი, საჭმელი ვაკეთებდი, ასკერში არჩი ვიყავ, არჩობა ვიჯები, თელი საქმე ვაკეთავ. არაბა ყავდა ანი? ჰა დააყენეთ? რავაი ხებრები გინდანან?

–ჩაგვაწერინეთ, რაც იცით ძველი ამბები, თქვენი ძველი სამშობლოს, თქვენი გვარის, სოფლის შესახებ, ასევე ლექსები, ანდახები, სოფელთა ქართული სახელები...

–მე მაშინ შენ დიგიწერენ ქითაბი. ამ სირაი ავაღველაი ვარ, შენი თვალების ჭრიმე, ხასთანეში ვიყავი, ხასთანედან გუშინ გამეველი.

სოფელში წაველი ქალაქიდან, ფეხზე ქვა დემეცა, გასივებული მაქ, მტკივა, ჩემი ცოლიც ბურსაშია. მარტო ვარ მე, ბადიში მყავს ერთი, იეთიმი ანი, ბაბოი ყავს, ნენეი არ ყავს, 10 წლისაა, ხუთშია, კუთხულობს. ახლა ქალაქში მივდიოდი, ტულეფონნა დუჟკრა, ღმერთის ემე არ ყოფილიყო, ვეტყოდი ქალაქშინა წევდე მეთქი, მე იანდლიშობა არნა მიყოს კაცმა, მე მუსაფირი მიყვარს, ანტალიაში ტელეფონზე დუჟრეკებენ, ერთი კაცი მყავდენ იქა, მეს(ც) კ(ქ)ი მცნობს, იმგვარი კაცია.

–რამდენი წლისაა ესე? შენ ნაკითხი ხარ? ებედი რამე არ დამვიწყებდა, სოფლიდან არაბანა დეიჭირო, სამოცი მილიონინა მიცე, ჩამოხვიდე, თან ვერ ნახავ; ერთი ჩაი დავადგა.

ელდარის უთქვია, დაგაწყებიავე, ბახანუმ (ენახოთ იქნება თუ არა, ენახოთ ამოვა თუ არა- ე.ბ.); ორი ბიჭი მყავ, ერთი აქ ცხოვრობს, ამათი სიძეა იშტე. ბათუმი მეტი ლამაზი იძახიდა ჩვენი დედეი, ჰამა მე ერთი არ გადმევიარე, მინდოდა ჰამა, იშტე, პრობლემები გამოვდა ტილეფონის ესესარი, ჯეფიას მაქვან მე. ზოგი ჩემთა იყავით, თელი მათ არ იყოთ.

მე დევსქლში, უკანმერეში ვცხოვრობ, ცივი წყალი არი, წყალი თუ გინდა, მე არ გავწუხდები, წამოვალ, მევართ აქავრობას ლამაზათ, თქვენ ტოლაი ერთხელ გავალ; როიცხა იტყვი, ტილეფონი დიმირეკავთ, ხელაი აქ ვარ; იქ ვიყავ ხუთი დღე, გაველი და რაცხაები ვისაქმო მეთქი და ფეხი ქვა მომხდა და დემეცა, ჩემ ძმა არი, აქ არი, დუჟლობია, ქვები მუჟყრია აქეთ -

კენ, ჩემ კუთხეს, ი ქვები ავწიო მეთქი და გამოგორდა, მომხდა.

– გისვენავ, შუახევ გახველი? შუახევგზიდანნა გედეიარო, ზეიდანში
ნა გედეიარო, ოხორჯინის აქეთ ვალაშია, ა იქეთ სანათ არი, სანათიდან
ნახევარი საათი არ გვინდა დევსქელში; იქით ნაძენარა არი, კვინტავრი
არი.

– ბაგინელი ცეცხლაძე გავიცანით.

ვიცი, გეგგენი, მეხროღლები, ცეცხლაძეები, ბაგინში დავწერავთ.

– დევსქელი – თურქულა ყაინარჯა. ხალხი ბევრია ანი, გარეველია. ყა-
ინარჯა დევსქელი 340 ხანეა, დიდი სოფელია, გახვიდე, შეიშლები.

მეჭვლეები: გაღმობანი, ძირიშ მაჰალე, შესას მაჰალე 15 ხანი, მემრე
ოხვათი თეფე მაჰალე, 20 ხანე, დაწერევი?; ჩიტავრი, დაწერე შენ? – 50 ხა-
ნე, დაწერევი?; საბაზოდლი – 40 ხანე, იმის მემრე ჩახვიდენა, ერიქლი მაჰა-
ლე, ქომობანი – 30. სხვა არ არი. დედედან გაგონილი მაქ, რომ სქელი დუ-
ზია და იმატომ ჰქვია დევსქელი. დევი თურქ არი აქლემი, დამახინჯ დე-
ვის ხევი; დერე მაჰალე – 25 ხანეა. ნაბელლავიც არი, შუახევსაც არი,
თურქული ამბარლე, 17 ხანე ვართ. ყანა რაფერ გითხრა, საშვაგი არი, შავ-
ქელი არი, კალოვანი, წუმპო იქ თაფლი ბევრი ყოფილი, წვეთევედა და წუმ-
პო დუურქმევიჩ ჩაირები, ფლატი, სკდება და ფლატი დუურქმევიჩ. მემრე კა-
ჟინა არი, ფუტკარი ბევრია, ჩაირები, მემრე თერნარა არი, თელას ვეტყვით,
ბევრი ხეა, ხორხთი, ცოტა ქვებიანი, იმის მემრე, შენ გითხრა სათიბი ხევი,
ჩვენი ყანები იყო, გავაგდეთ, ჩაირები არი, სხვა აქეთკენ საქარათი, ახალ-
ტყე დაწერე, ჩიბო, ცოტა ბზე (მზე - ებ.) მალე არ მიადგება ჩაირებია.

რუსთავი.

ნევზეთ საბაზოდლი//უიგული

არნა მუურიო იმა, მის მისებური ჩაუდეს ქვეშ, ჩააუდება, ბევრი გახდე-
ბა, ჰამა ცხელი წყალი ზედან დაასხი, იმა რა უნდოდა იცი, ჩაი მერენა
გახდეს, ნელ-ნელანა გახდეს, წარე არ იყოს, ისიც ბევრი არნა იყოს, ქვეში
ცეცხლი ცუტანა იყოს, მოხარშავ ჩაის. იქავრი წყლები რავაი? აქავრი
წყლებსავე არი?...

ნევზეთ საბაზოდლი//უიგული

– ფესტივალის შესახებ რას გვეტყვით?

–ფესტივალები? ჩემი ერთი შვილი პოლის(ც)ია, შარშან ბევრი იყვენ, ჰამა, წრეველ არ ვიცი რანა ქნან; ონ ბემ 10-ის, 5 წლის მემრე იქნება, ჩვენ იაილაში გადმოვლენ, სეირობაზე გამოდიან, წყალია ... ახლა დეინას გამოსვალ, ახლა დეინას გამოსვალ, თქვენ გოლზეც გახვათ, კამერა არ გაქვან, კამერა, გამოწიე, იმათ კამერა გამოწეველი აქვან, სიდი აქვან, ესენი ჩემი ემე არიან, ჩემი ემოშვილები, იქ ყანები აქვან, ჩაირები აქვან, ჩემი ბაბოი იქავრი.

10-VII-07 სოფელი არავეთი

სელიმ ათარი – 67წ.

იქიდან ქი წამოსულან ესენი, დიდი ბიჭი იქ დასახლებული ყოფილა, რუსული ქალი ყოლია, ეიდა, ის ქალ არ უქნია, აქ წამოსულა, მის ბაბასაც უთქვიო, არ გინდა წამოსლა იყავიო და წავალთ, მუალთ ერთმანეთ კიდენ დვენახავთო, ისე იქნა კ(ქი), გზა ჩეიკეტა, წასლა-მოსლა ადგა მაშინდელ დროს ტელეფონი არ იყო, მექთუბ ვერ გუუგზავნი, ისე დარჩენ. იმის ძმა მოკდა იქ, ამათ ხებერი არ ქონდენ აქ, იმის მემრე გზა კი გეიხსნა, ნათესავები მათი, ძმები, ბიძაები ჩევდენ აქედან. ისმაილაი კტარი დუუხდენ. ახლა იეგნები ყავან იქ. ოთარ არის, ნუგზარ არის, ნიაზი არის, ახლა ისინი წეველენ-მოვლენ.

სებაათტინ ალფაიდინი – არავეთის იაილა

1. სამაღავის თავიდან გადმოვიარეთ, ცხენვაკის ძირში ვზივართ. ახლა უნდა გადავიაროთ გელის ნამყოფი ხერხებში, მერედა გევედთ გოლზე. ცხენი ვაკე დუხი ადგილია. აქაურობში წვიმს, ცხენვაკის ზეით კაი ტაროსია, ვნახავთ მასკავგოლ.

მირიე ალფაიდინ - სოფელი არავეთი

1) ჰაეპ, პატიკებ ორნექლი მოქსოვებენ, პატიკებ გაყიდებენ, წამეიხურებენ, ოთუზ მილიონზე ყიდებენ შენი, მოზობელი ასია და იქ თაზე იმის მულმა ოთუზ მილიონზე ვყიდავო, მითხრა. იმან დააწვა (გააძვირა - ე.პ), ზენგინია, იმასთინ იუზ მილიონი მოვიდვა, ხეირიე ჰქვია იმ ქალსა, მუუქსოვია, ბეშანთან დუუყიდა იმ ქალსა. იი ჩინაგებინა წეილე იქა, მუთვადში არია, დადვი გადაყარევინიე, ახმემდი ჰამა გახმეველა ოზოშია, ისიც კოხი გუხელ, გუხელ კოხი.

10 – VII – 07

ჰასან აიღინ რეჯებოღლი – დევესკელის იაილა, სახლის მშენებლობის შესახებ

ჩხრიკავდა ძირში, ტახტას ხევდა მაქინაზე, არაბა ასე მუადა ასეში და მაქინას გამოახოკიავთ (გამოვადებინებთ – ე.ბ), იმის მემრე ხარჯი მოვზილათ ბეტონი, ეიდა იმის მემრე მუშუნევს ქენერებს, იმის მემრე კინას კოჭავს, დამწნილია ლამაზი, იმის მემრე ბეტონ დაასხავ, შიგანას მანწურავ, იმის მემრე დირეგებ დაყენავ, იმის მემრე ქირიშ შამუუარ, იმის მემრე კადრუნ დააყრი და დოშამას იქ, იმის მემრე კინას დააწყეფ, შეკოჭავ, მოქსოვ, იშილ დავაწყობ ჯეირან ჯეირან, იმის მემრე ბეტონ დავასხავთ, გავდუზავთ, გავდუზავთ, ჰამა მოწყობა თუ გინდა, თუღლა ჩეიწყობა, სუადი მოწორება იქნება, ფენჯრები დეიბმება, ჯეირანი (შუქი - ე.ბ.) დეიბმება, წყალიც დეიბმება, კარასაც დააბავ და გათავდება საქმე. დუუყრი კარსა და შესვალ სახლში, დაწვები.

10 - VII - 07 – დევესქელის იაილა

ქოსხალი რეჯებოღლი – 18 წლის

ასკერში მივალ, ოქული დეილია

(სწავლა დავამთავრე, ჯარში მივიღვარ).

10 - VII - 07 – დევესქელის იაილა

ჰაჯერ ათამან

2) მუუტანდი ჩვენ ურბას, დაჭრევდა კარგათ, შემიკერებდნენ, ჩამცმებდნენ, დედოფალი დავდგებოდით, ძველათ ენ კაი თერძი იყო გოგვებისა, გოგვებისა მეტი გამახარებდენ, ფულსაც ცოტა ამართმებდინ, პატინა რაცხას მივცემდით, ლოცვას მეიგებდა ბევრს.

10 –VII – 07 დევესქელის იაილა

აიშე აქზა – 80 წლის

1. რამდენი ჰაჯები (ამბავი, ტანჯვა, - ე.ბ.) გადამხდა, გოოვ, ძალი მომიკდა, შვილი მომიკდა, ჭკუა ჰა მაქ, გო, ადგენ, წევდენ დუგუნში, დუგუნის ფიქრი მაქ მე, ნენევ.

2. აადულავ წყალს, ჩააყრი ფქვილსა, დააცხებ კოვ და მოჭიჭყავ, საინებ დაასხავ და იად მასხავ.

3. რძალ კანცერი დიემართ, შვილმა დააწია და მან წვედა წინ. სამი თანე იეთიმი დამჩა. დიმიმალეს, იოსტაჯანემ ბიჭმა გააკეთებია, ნენეი, ბაბოი დუუყენებ, ახლა იქ დგანან ლამაზ-ლამაზე. (ე.ი. თავდაპირველად რძალი გახდა ავად, სიმსივნე დაემართა, შვილმა უმკურნალა, მაგრამ ამ ქვეყნიდან წასვლა მას უფრო ადრე მოუხდა და სამი ობოლი დამჩნაო. მე ეს ამბავი დამიმალეს, ბიჭმა ყველაფერი გააკეთა, უმკურნალა, მაგრამ ორივე დედაც და მამაც გარდაიცვალა, ახლა იქ წვანან ძვირფასები.)

ნენეგ რამე ვერ მიქნია, სული მიწუხდება, როისნა ამოვღონ – (ნათქვამია სახლის წვერებზე, რომლებიც ქორწილში იყვნენ წასული).

შვილი ბორჩხას არაბებ აკეთებდა, თელ ბორჩხას მთაკლდაო, მიძახიან, მარტო შენ მოგაკლდაო?! შვილი, რძალი და ძმა ანაი ბაბო, თელი ცივ ბუკით მომადგა. ნენეი თიდან ჩამოვდა, იქ მოკდა. (მთიდან ჩამოიყვანეს, იქ გარდაიცვალა – ე. ბ.). ძმები, დებიც ჩემზე პაწვანი იყვნენ, თელი დაკდენ, თელი მე გადამხდინ, შენ რომ დეგენახა შენც იტირებდ, შავ-შავ ბუილები გადაწკებილი. რამეს ვერ ვიჯები ვერაფერი, ერთი პრატი მყავდა, ისიც წეიყვანეს დუგუნში გო. მე რა ვქნა, წადან ფურმა მაჭენებია, არ შევდა ასორში. გულიდან ზორი მაქ ნევ, გული მტკივა იშე, წავალ დოსტურთან, მარაზი მაქ მითხარი, ილაჯი გამომიწერა, მაწყინა მეტი, ვერ ვსვამ.

– ესქი სოიადი დამამიწყდა, რავაი ფიქრი მქონდა, ჰამა დაგკარგე თელი.

10 – VII სოფელი დევესქელი

შაშიე აიდინ – კატი რეჯებოდლი მეღულოდლი

როის ამოხვედით თქვენ, ჰა დადექით, სებაათტინ ჰაიდან იცნობ შენ?

ვაკეთებ კამელიას, დაეჯდეთ, ჩაინა ვსვათ,

– როგორ აკეთებთ ჰასუთას?

1) ჰასუთას ნიშას და ქვილი, შექერი, სუ, (წყალი) ჰამა, იმასაც ყარარლი აქვა, ერთი თაბალი (თასი) ქვილი ჩააყარე, ერთი თასი შექერი, 3 თასი წყალი, ბითუმნა რეკო, ეგერ თუ სქელი ქნა, წყალს გეიგნებ იშტე, სქელი და თხელი ონაგორა იქ იშტა, ცუტ-ცუტა წყალ მიცემ, ბევრ არა, შენნა გააფერო, ჭკუა გაქვან იმდენი, თუ გინდა სამი ყაშულის ბეთმეზი ჩაასხი, თუ გინდა ბოინი, ჰამა ლამაზი ნა დააშუშუ, სული არ ედინოს, ქვედა-

იც არნა დახრაკო, სული არნა მუაღებო (მოათქმევინო - ე.ბ.) მენჯერაზე.

ფილავიც ისე და ონაგორა, არნა დახრაკო, ერთი არ გითხარი, თუ უგემური იქნა, პაწას მუუმატავ შექქერს.

2) ფურიანა მოწველო, მაქინაზე გამოხადონა, ნაღები აირი, ძე აირ, ძე სხვილ გამოვა, ნაღები წმინდა გამოვა, ბიღონ აავსობ, რამდონსა გინდა იშტა, ერთი ბიღონი იშტა, ორი ბიღონი, ნაღების ემეს იქ, ჩაასხავ ხუთ კილო ბიღონ მოსარეკელ ყაბში, ნახევარსაც წყალ ჩაასხამ, წყალმან ამორეკოს, ჯეირან მიცემ, შეხედავ მალ-მალ, მოსულა თუ არ – არნა გაადნო, რეკო, რეკო, გადნება (ე.ი. უნდა რეკო თუ არა გადნება) იმა ამეიდებ დეიბანავ გობში, ზილო, ზილო, გუდუუწურონა, ეს სხვა წყალი დაასხ, გუდუუწურო ეს, სხვანა მოზილო წყალში, გუდუუწურონა ახლა იაღია, ონა გორ მარილ ჩააყრ, წუთხე გეამება, უმარილო გეამება, ონა გორა ჩააყრი, ბიღონში ჩაღებ, სხვა, იხმარავ იშტა.

ჰამა ქალო იაღი თუ ბევრი გაქ, ერთ თვეშინა გამოიდ კილო, გარეცხი, მარილი შეაყრი, ჩაპეტკნი, ებბელი სული არ შეუდინდება, სხვა, იხმარე.

3) ჭიმური გოგოვ, სიმინდ იცი, ჭადი გამააცხე ლამაზი, ცხელ კი ამეიდებ დიდ თეფში, ლამაზათ ჭად დაღებ, ერთი ყაშული გინდა, ორი ყაშული გინდა, იმა დაადებ და ჩაბღუჯავ, ჭადი არნა გაცივდეს, მალ-მალენა ქნა იაღი, გადნეს შიგან.

იანზე აირანი მორეკე ხელით, იშიც შუაში ჩადე ლამაზათ, მოყარე ღარჭები, გუუდექ და ჭამე.

11 – VII დევესქელი

ჰაჯერ ათამან, 50 წლის

1) მაქინა გამოხადე, ერთ კუთხეს ნაღები, ერთ კუთხეს გეჯი მოდის, ოვაში ჩაასხანა, სობიძირში დადვანა, – სიცხეში, ორ-სამ საათ დადვანა სობიძირში, მემრე პატინაი, ერთი აუჯი ერთ ქეფჩე ტაფაზენა დაასხა, სობაზენ გაათბო, ასე მეიყრება, ისი ყველი გახდება, თუ მოსულა ყოვასნა დადვა ცეცხლზე, მემრე ის გაცხელდა, ერთი –ერთზე მეიყრება თელი, ამეიღონა გობში, მოზილონა, წვენიანა გამუულო, კარგა, შიგნიდას, მემრე ინა დაჭრა, ამ დოდვან ცხელ ყოვაში გამოყათონა, მემრე ის ცივ წყალშინა გააცივო, დაჭრანა, დილიმდილიმ ბიღონშინა ჩააწყო, მარილინა მააყარო.

ძროხები ცოტ-ცოტანა ვინახავთ, იმგვარი არ შევინახავთ, იმა ვაჭმევთ, კაის იწველი.

2. შიგანები მილითნა მოქსოვო, გარეთაები ღემსითნა მოქსოვო, ორნეგ ავარავ(ი) არხატაშეფ, ვუყარავ და ვაკეთავ. ოდა-თახუმი, ფარჩები ვქსოვ (ვ.ც)ტომოდინზე დაგახურო.

3. ღუგუნ ელჩი მივლენ, ბიჭის ბაბოი მივა, გოგოს ბაბოს გოგოს მოთხოვს ალაჰენ ემრით, ფეხამბერის ყველით შენი გოგო ჩემ ბიჭისთვის მიცემა მინდა. ერთ მისლაზე არ მიცემს ბაბოი, ორჯერ, სამჯერნა მიხვიდე, ნახლობს და მესამეზე მიცემს, ხეირი-უღურლი იყოსო ეტყვის, ერთ ღამეს გადაწვეტენ ნიშანი მოტანისთვის, მემრე ნიშან შეიტანებენ, ისამებენ, ბახშიშ დააბენ დოდოფალს, ლივერ ესრიან, შელდიგ იქმენ, მემრე წავლენ, ორ წელიწად ქალი ნიშანლი დარჩება. იმ არაში წავლენ-მოვლენ ზაღთან. მემრე ეტყვის კი მამამთილი, წვეყვანო ახლა, ეყოფა ამდენი ნიშანლი. მემრე გადაწვეტებენ წაყვანის დღე, ყინაგეჯეს იქმენ, საღამოზე მივლენ ერთი ღამით წინ დოდოფლის სახლში. დოდოფალსა ხელეებზე ყინას დაადებენ (ბოია, საღებავი ხელისგულეებზე) თავზე გადაახურებენ დოდოფალს წითელ შარფს, ისამებენ, მუუთქმებენ სიმღერას, ატირებენ დოდოფალ. ის ღამე გათენდება, დილაზე დოდოფალ ქვაფორში წვიყვანებენ თავგაკეთებითვინ, მააწყებენ დოდოფალს, გელინუსსა ჩააცმევენ ტაქსისას, მააწყობენ, შეაჯღუმლებენ არაბაზე, გოგოს სახლში მიიყვანებენ, მემრე ბიჭის ხალხი მივლენ, გოგოს სახლში დოდოფალ კორდელა გააბავს, მისი ძმა ბახშიშ მოთხოვს მამამთილსა, ღარჭები სკივრზე დაჯდებიან, ფარას ართმენ, მემრე გარმონ დუუკრებენ, დოდოფალ გამეყვანებენ გარეთ, ლივერებს ესხრის მამამთილი, შეაჯღუმლავს ტაქსზე, არაბები გასირავდებიან, კოჩ(რ)ნით წავლენ კაზინოში, საღამოზე შვიდზე კაზინოში მეიყრებიან, ოქესტრეები დუუკრავს, დიდვანათ მუზიკი. დოდოფალი და სიძეი შამოვლენ იმ კაზინოში, ხალხში. ტანს იქმენ (იცეკვებენ), მემრე ვინცხას უნდა, ისამავს, დოდოფალიც ისამავს, სიძეიც ისამავს. მემრე მუზიკი დადგება, დოდოფალ დააყენებენ, ალთუნებ დააბმენ, ბილაზუგებ დააბმენ, ზენჯირებ დააბმენ, ფარასაც დააბამენ მემრე დიდი ფართა (ფასტა) მოვა, მაღალი, იმა გაჭრიან, სიძეი და დოდოფალი ჩათალათ (ნაჭრებად - ე.პ.) ამეიდებენ, ერთმანეთ მიართმენ, კარგად ვიყოთო. მემრე კიდონ ისამებენ ბევრ, მუსაფირებს, მუსაფირებს დაპანტებენ (მოიპატიუებენ), ფასტას დაარიგებენ თაბალით, ინქინდამდინ ისამებენ, ჭამავენ. ონბირის მემრე ყველა დეიპანტება. გოგოც და ბიჭიც იათალში წავლენ.

ბუჰრან ჯიგანაძე – სოფ. ხეობა, ამჟამად ცხოვრობს ბორჩხაში

1. გორგავლიდან ჩვენი გზიდან გვიარს ის გზა, არა რაფერ იცი ჭოროხის მარჯვენა (თურქულად სანაპირო)

საქონელს ვიღებდენ, ბათუმში გედვიტანენ, გაყიდევდენ, უჩუმურა გადმოვდოდენ, გედვიტებდენ კიდე, გედვიტანდენ, აკძალული იყო. ქერტაშებში ეხვალ, ქერტაშებიდან გორგაველ, გორგავლიდა მოგობილ, მოგობილიდან კურტნში, კურტნიდან ცივწყალ, ცივწყალიდან ბათუმში გედევხვალ.

ახლა ხევიდან ადგები, ქერტაში ეხვალ, იქიდან გორგაველ, გორგავლიდან მოგობილ, ცივწყაროს. ცივწყაროს ძველათა, ჰამა ახლა არ არი ცივწყაროიდან ქართველებში სკურდით გედევხვალ...

შემეცდებოდა ძველათ ამა ქვია კონტრაბათის გზა, ძველად მოვდოდენ, მოვდოდენ ჩვენი დედომა და ბაბომა ილაპიკებდენ. კონტრაბათი რა იცი, ჰო ჰო ახლა აქიდან საქონელი, ჩასაცმელი ჩეიტანდენ, იქიდან მარილი და ყაზიალი ამეიტანდენ. რომელ წლებში იცი, ტამოყნია როიცხა გედვიკლიტა, იმეხე უკან იყო. მათი მოქსოვილი გადაჰქონდათ, ჩვენი მოქსონილი არა, ისტამბოლიდან იყიდებდენ, ჩეიტანდენ, იქავე გაყიდებდენ საქონელათ, იქიდან ყაზიალი და მარილი მეიკიდებდენ, მაშინ თენექი იყო და თენექეებით ყიდდენ მარილ და ყაზიალ. ახლა მე გითხრა ესა როის იქნა იცი, ოსმალო იცი, ოქრო, ოსმალო.

ოსმალნი და რუსის ხარბი ჩხუბობა იყო, იქიდან ქართველები როის გამეიქცენ, ერთი ბაბოს გაგკითხო და ტელეფონში ბაბას გაგკითხო და იმან გეტყვის. ბაბომა გეტყვის

2) ედრენე ღმა ქეთაი ქელი იყო, შუაში წყალი წევან, დამპალა რა არი იცი, წყალი ქვეიდან მოდის და მიწაში რომ ფეხები წეპლობა დამპალა ვეტყვით ჩვენ.

დამფალიც არი დამფალა (საუბარია სოფელ დამფალზე).

ძროხებმა შევლენ, ფეხი ჩეფლობენ.

3) ხარო – (სადოვარი, შესანახი) – ძროხები, ხარები იქ წეიყვანდენ, ძროხებზე გააჭედ ხარები იქ აძოვდენ, ძროხებიც ჰაერზე აძოვებდენ, სადოვარია და იქში შეინახდენ თელი ყველამფერ, ახლა თიდან ჩამოვლენ, ვინმე არ მეიპაროსო და იქში შეინახდენ თელი.

აა ქლაცქურელი მოვდა, ამა დააწერიე, ჩემი ყაინია, ჰელე მოდით, ჭო მოდით, ჰა მიხვალთ?

თამამ, წედით და მოდით.

ლომნარა დაწერე? კორტა?

სხვა ჩვენი კუთხე დეილია, ყველა გათავდა, ჩემი ყაინის ქალია, ამან არ იცის და ჩემი ყაინმა იცის, დიდმინდორ გითხარ, კურტანი გითხარ, ტყეებია ესენი, ჰემ ახლა, წინ ყანა იყო თელი ყველამფერი გათავდა, თელი მეჰელეები გითხარ, ზედობანის ადგილები ანი არ ვიცი, ზედობანიც სეპის მეჰელეა.

მე ჩემი გორგავლის მეჰელეს ყანები ნა დაგაწერიო, დობირო მეჰელეს ყანები, საყვავრის ქელი ის ემეა...

ხუსეინ სერთოდლი, ათასერთ, ცეცხლაძე – სოფ. ხება, კინწყურეთი

ქვეიდან დევეწით მაშინ, გზის პირი ვთქვით, გზისპირი კაცო, თარლა არა, მირა, თლათ ხალხ საქონელ აძოვებენ, ჩამლული თქმა უნდა თუ არა ქართულათ, კატრები ძირი ანი, გზისპირზე ხალხი ცხოვრობენ ალაგ და ალაგ, ჩინიპური დაწერე, ყანა. აჰა, ევდეთ ახლა სოფელში, კვირაში ერთ დღე იქ ვილოცავთ ჩვენ, ჯუმადღე, ჯამიე ილოცება.

იმის უკანა აყარა, სახლები არიან, ჰო მაჰალეა, გაღმაი კუთხეს რა ვუძახდით ფიქრი, ფიქრიე, ქოსკარას (ხოშკარას), სახლებიც არი, ორმანიც, იებუული დაწერე, იმის იქით თხილებია თლათ, თხილია. ახლა გაღმასკენ გევედენ? ნალაშქრევია, ისიც ყანებია ანი, ბოგნარი დაწერე, ტყეს წერავთ? რატომ წერავთ ჰაა? გიმიხირდება, ქურთნაწული დაწერე? ქურთები წოლილან იქა, ჰამა ტყეა, დელე, ის ერთია, გოია დიდდელეს უძახიან ჰამა პაწაია, ჩვენ კარჩხალ ვიარებთ, კორტ, ლომნარა, საყავრია, ეგრენე, ნაოდვარი ორია,

ნაოდვარ რა არის?

– ნადემას?

– თაზე დვარული იცი რას ვეტყვი, ბევრია და იმიტომ ნაოდვარი ვეტყვიო.

– საჭმელი გუუჰაზირე, გოვ,

– სიხია, რა სირი იერია (რა ადგილია, როგორი ადგილია - ე.ბ.) იცი? საძვარია, თა, სამი კინწყურეთის დენეთ (ოდენა -ე.ბ.) არ.

ეე ცეცხლაძეები ბევრი არიან, კაცო, ერთი ცეცხლაძე დურსუნაი იყო, მომკდარა ისი, ბათუმში აქიდან ჩავლავი, რა სოი ვთქვა, ახლა არ ვიცი იქავრობა, ჰამა ბათუმ ჩასლამდინ მივაგენი, სახლი ქონებია 2-3 ყათი, ჰამა ეს კაცი მეტი ის კაცი ყოფილა, წელიწადში 8 თვე გარში, ციხეში, 4 თვე

სახში, სოინი მუუკლინ, მიყვარდა, კაი კაცი იყო, აქ ბევრი ამოვდა ისე, ჰუქუმეთზე ცოლის ძმამ, ჟანდარმა ხომ იცი, იმან მაჩვენა.

აქაც კაი არ ვართ ჩვენ, იქავრიც არ არიან ცეცხლაძეები კაი კაცები, მე გეგვგე თლათ, პაწაი საქმეზე ეჩხუბებიან, ურტყმენ.

– მელიქოლლი რომ თქვი, გეგვგენ, მელიქოლლი გონჯი კაცი არ იქნება.

მელიქოლლები ეფფენდი, კაცები არნ ილაპარიკება. ჩვენ ახლა მელიქოლლებში გოგო მიცემული გეყავან, ართმეველი გეყავან ანი.

კიდევ რა ადგილებს ჩამოგვითვლით, რას დაგვისახელებთ.

ფურინიკარი ქვია, ნაკაფევი ჰქვია, რაცხა მომგონდება გეტყვი, ჰერალდა ბრაგუნა, ისე დუურქმევენ, გეიარდი, მიწიდან ხმა იყავ და **შენი მიწა ბუმბული იყოს**, ისიც ჩემი იეგანე იყო, დუუწერნებია. ანეველი დაწერე თუ, იქში ჩაებია სხვა რამ არა, სახლითავე ეტყვიან იშტა, იმა დიდხევი ტყე უძახიან, აქ, ამა ხაზინე ეტყვიან, აქავრებში, ბათუმიდან, ნიკოლას დროში აქ ოქრო ამუულიან, უუწიკიან, ახლა ტყეა. სხვა, ჰინ, რამე არ ვიცი იშტა, ზომო დიდვანი ყაებში ფუტკრე მისულა, ამა ბალიყანას დედე ჰქვია, შიმა ეტყოდენ ანი, ახლა ტყეა, კონფილო იერი ზემო დიდვანი ყანებში ფუტკრები თაფლი გადმოდენილა, ბალიყაია დერე დუურქმევენ, ყ(კ)ონფილო იერი, თეელი მოყრილი.

სხვა რამ არა, შეიდითხილ ეტყვიან იშტე, სხვა იმან და ბევრი ეცოდება (ეცოდინება), ღიზეთ, მოო ერთი, ამაზე იაბანზე არ არიან, ბათუმიდან არიან, ჩვენებური მეზობელი მეინახონა,

– ხისიმები ყავს იქა,

– რა საქმე გაქ, ბიჭო, მარა გეიკითხო-გამეიკითხო და ისე, ამ დვინო რომ ლევედი, მაშინე ასე არ გაკითხეს, პასაპორტი ამეველე, დუუდევე წინედან, იმის უკან ცხოვრება ვიყავი.

10 დან 7 წელი იქნა ბათუმში ჩამუელ, ბევრი ხანი იქნა ბათუმში ჩამუეველ, ბორჩხიდან ჩამეყვანე აქ, სტუმარი მყავდა და გავატანე ჩემი გელინი, ღარჭის ცოლი.

იქ რომ გადმოხვალ, შენ ამუალ იერზე მნახე შენო, ამუალ იერზე ჰაზირი თეეზი ვყიდავო . . . მეც ჩამოეულ ბათუმში, თაზრი, რასოი გითხრა, ხორცი, თეეზი რომე იყიდება 3-4 ოჯახის ემე იყოსა . . . მარჯვენა კუთხე იყო ისა ... მიველი, შევხდით იქ,

ცეცხლაძე დურსუნაი კაი კაცი იყო, პირველათ რომ კარი გეიხსნა, მაშინ ამოვდა, თხუთმეტ დღე აქ იყო, ერთი ლაგანი ლივერი, ფიშტოი ამეიტა-

ნა, იმსოი ფარა მივე ამას, შემცხვა ანი, არ ამართვა, მანუქვა. გიშტი, ოლ-
დი, მოკლ(ტ)ა, ვიცოდი ვინ მოკლი, ჩავალ იქა, ბათუმში ჩასლამდი, ჭოროხი
რომ შევა, გონია (გონიო - ე.ბ.) იყო, იქ იყო, ყვერებაი კაცი იყო, მაგარი კა-
ცი, მოკლა, მეწყინა.

თანთოლდი იდრისაი იყო ერთი ბათუმში, ბევრი კაცი მოკლილი ყავ-
და.

ჩემი ნათესავები კირნათშიც არიან, ხელვეჩავშიც არიან.

– თქვენ რას წერავთ?

– ქართველები ვართ და გავყოთ ახლა და კირნათი ქალები იცით, კა-
ხაბერიძეები?

– მე ლომანავრი მეტყვიან, ი (და) სახელი იხეთი.

თქვენებიდან აქ გადმოვდინ, თქვენ აქა წერავთ, ჰამა თავრობიდან . . .
დიგიკაგებენ, მაშინ რატომ იძახს იცი შეიძლება, ამ ჩვენი ბორჩხის ქვეშ
ყველგან წვევლენ-წამოვლენ, რამ არ არი ჰამა, ხების ქვეშ... რა სოია ვერ
ვაგნებ. შეიძლება წვევლენ-წამოვლენ, რამ არ არი, მარა აქ, ერთი ტელეფონ-
ნი დუუძახ (შეატყობინო, გააგებინო - ე.ბ.), ჟანდარმა-მანდარმა დიგიტირ-
ვენ, რა სოია ვერ ვაგნებ, ე წყალი იტრება, ბარაჟი ეტყვიან, გუდუგუგდებენ
გაშრება, იასალიდან ერთი ვინცხამ გადმოსულან, ჰერაღდა ნაცნობიც(ს)
იყო ბილე, 3-4 თან, მაშინ გადმოსულან, კაიმაკამ დეიტირაჟ, ჩვენცა წიგვიყ-
ვანონ, ამა ჩვენი ბორჩხის ქვეშ წვევლენ-წამოხეში დერდი გავაგნებო.

ახლა გვარები ნა ვთქვა თურქია

თანთოლდი // თანცთოშვი

სერთო(უ)ლდი // ცეცხლაძე

ბეჭირო(უ)ლდი // ბეჭირიშვილი

ქემალოლდი //

ფთხოლდი // ფთხიძე

მუსტაფოლდი //

...ამ გურჯებმა თელი შემაზარენ, ჩვენ ასე არ ვიყავით, მუსაფირი
სულ ვიზამთ ჰამა, რაფერ გითხრა, ახლა ქალებიც, კაცებიც. . . მე გურჯი
ვარ, მაგრამ ქართველი ვარ, ვერ ვიტყვი, მცხვენია, ასე წარბის ზეიდან კაც
შეიხედებოდა, ასე იყო, კაც მოკლიდენ, ახლა რაფერ გითხრა, დეეჩვიენ,
თელი წახდ(თ)ენ. . .

მე ბათუმშინა ჩამოვდე ჰამა, პასპორტი არ გიმიგრძელეს, დივერიდე,
აქიდან წამსლელეები ამბობდენ, იქ არ წეისლება, მე ვარ, ანი, სერთულდი,
პაწაი ვინმემა რამე მითხრეს, მოკელი, მაშინ მაფია ყოფილა, ახლა გედევ-
დენა, რემეზანი რომ დელივა ანი.

ჩვენში თლათ ისეა, ორი სახელი ზილავს კაცმა, მე ვარ სერთოლდი, ვინმე პაწაი რამე მითხრას, ვერ გუუძღეფ, ბორჩხას სახელი მაქ, 7 სართული, გოგო როდესაც აქ ამოხვალ, სახლ ფეხი მიარტყი, რემეზენი რომ დეილევა, ნიეთი მაქ, მანქანა გყავან. . . ჩამუალ.

ჰაცხა ყოლოდლები არნ, ვინცხა არხატაში მყავდენ, თლათ ეფენდები არიან.

– ფეშკირი მუუტაი, გო. . .

– აქ გონჯი კაცი რომ ეძებო, ჰადმე ვერ ნახავ, კატაფხიას ნახავ, ჩავალ იქა ვურტყავო, აქ მოვლენ . . .

ფერიდე შაბანი – სოფელი ზედა ქლასკური

– ეს რა არის?

– ე მატორი ათოლია იყო და ათოლიას ვაკეთავო, ფიცრებ ვჭრით.

ყველი ამეველე, და იმის ემეს ვადულავო ახლა, შრატია ესე, შრატოდან ადულდება, გავძრავ თორბაში, მინჯი გავაკეთავ, ყურუთი.

– რას მუშაობთ აქ, რას საქმიანობთ, რა მოგყავთ, რა ხეხილი გაქვთ, მოგვიყევით, თუ შეიძლება.

ვთხრით ნაპირებს, თხილი, ლობიო სიმინდი. სხალი, ვაშლი იმგვარებია აქა, ზათი, რას ეტყვიოთ თქვენ, ბალი, მარწყვი, წყავი კიდო, სხვა რამ არ არი კი, სხვა რა ვთქვა, მიწიხაპი, თაფლის მაქ. ბოსტანის მაქ, ბიბერი, პრასა, მაკიდონი, ქინზიც(ს) ვიცით.

– ბალახებიდან წამლების დამზადება იცით?

– ჩვენ თექი რამ არ ვიცით.

– ყაიმალს როგორ ამზადებთ?

– ძ(ზ)ეს ვწურავოთ მაქინაში, ჩვენ თაზე ვიარებთ, გავაკეთავო, იმის უკან მოვრეკავოთ, ჩენჩი მოვრეკავოთ, დერგი გვაქ, მოვრეკავოთ, მაქინაიც აქ არი. მე არ მაქ ისი, ყაიმალ მაქინაში გაწურავ, აირანი დარჩება, ზეიდან იალი მუა, აირანი, ია ვჭამთ, ია მინჯი გავაკეთავო. ყველი გავაკეთავო.

– სქელი დო?

– ჰო, ჰო, ისის გაკეთდება.

– დოშორვა იცით?

– ჰო, ჰო, აბა, გავაკეთავო.

– მაკიდონი გუდუურეე ფხალი საჭმელ გავაკეთავთ. მოვზილავთ, გავთხელავთ შოთი გავაცხელავთ, დავახვევთ, მინჯი, შექერი და კაკალი შუურევთ, ჩაის ვატან, იქრამი ქვია.

– ქართულად მაგას ქადა ჰქვია.

–მაგზე წერავ, ჰო?

– ვწერავთ, სხვა რა შორვა იცით?

შურვას ვიცით, აბა არა, ლობიუბ დავატეხავთ, გავკეთავთ, ჩაი მოვკრიფავთ, ჩაი არ გაქვან თუ სახლში? თელი საქმე თემიზობს, ქალებმან იქმენ, კაცები სახში არ ისაქმებენ, სახში იმდონ არ გეერევენ, ჩაი, თხილ მოკრეფენ .

–ტვირთი ვის მოაქვს?

–ქალსაც მუაქ, კაცსაც მუაქ.

–რა ქართულ სახელებს, სიტყვებს გვეტყვი კიდევ?

–გუგუმი, ყოვა, ქვაბი, სობა, სკამი, დიდი სკამი, შარფი, ლეგენი, ლამპა, თავანი, ბადე, შიშა, ყორე, თმა, თავი, ბალინი, კლავი, ფეხი...

–სკოლაში სწავლობ გოგონა? (შევეკითხე იქვე მდგომ ბავშვს).

– გიდიორუმ, გიდიორუმ.

–რამდენი წელი უნდა ისწავლო

–ათი.

–ლექსები იცი?

–თურქზე ვიცით, გურჯიზე ვერ გავაფერავთ, სიმინდინა დავფშნა, დავალამე.

–უზუგი საათი, ქუფე გენილ მუტანთ.

– ეს მიკროფონია.

–ერთი, გახსენ და ვუსმინო.

–ეე მიკროფონ, ტელევიზიონში არ იმესექნა. არა, არა, არ დვენახო .

–თქვენ რა ხართ ერთმანეთის?

–დები ვართ.

–რამდენი და ხართ?

–იქუთანე და ვართ

–ეს ვისი ბიჭია, ახლა მაცნობიე.

– შეილია, ამერიკაშია, ახლა სტუმრადაა.

–ამერიკაში რაიჯება, უნივერსიტეტი (თეთ) წავლობს, რანა გამოვდეს ?

–სვი, სვი ჩაი, ჩაი ჩივისხავთ და, ორი რა არ, სამი, ოთხინა დალიო, არ სვავთ პო. ჩვენი მუსაფირი ქრამი ესაა, აქავრი ყოლაია, არ მოგწონდა, ჭამე თლათ, ჩვენი გაკეთებულია ჰელვა, ტათლი.

–ხოჯა იყო ამან (საუბარია მეუღლეზე).

–ხოჯობა ქნა.

–იქზე მეიარ, დეიბანავ იქზე.

–ბორეგი და ბაქლავა რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან?

–ბორეგი ხმელი, ბაქლავა ნედლი.

– გამეიწი, დეიწვი, გედეგესხმის.

–ამას ღობეს ვუძახით, ამას ხაშარი, ესეც სახლია.

სვეიმ აიდინ – სოფ. ზედა ქლასკური

ნერმინ ყარა – სოფ. ზედა ქლასკური

პაწაითა ვეტყვით, თაზე წასლაზე იქ დავდგებით, საქონელ აყენებენ, მერა სხალი, ვაშლი, ყურფუზი აქ არ იჯ(კ)ება; ჩვენ ხაპი, ჩიხეგი მოგვკრიფავთ, ყველი დავჭრით, ყველი მოხრაკილი კაია, მოვხრაკავთ, თელი იაღი გაგადნობთ, დავასხავთ, ხმელი თუა, დავაღბობთ, ჩვენ ნედლი მოვხრაკავთ, ცოტა წყალ გუდუურევთ და ვჭამავთ; ჭადის ვაცხობთ.

ჰადმე ქვეითქენ მიხველთ თუ ვინებთან?, ასე, ქვეიდან სოფლებში არ იყავით?, აა, ბორჩხიდან გამოხველი, კვარი მაქვან? იმა წუჟიდავთ, იმათ ვანთობ.

–აქ ფრინველები დაფრინავენ?

–ყორანი ფრინავს, ჩიტი, ქორის(ც) არი, აქ არ ალი(არი) არწივი.

–გოგონა, სკოლაში სწავლობ? (იქვე მყოფ გოგონას).

–გურჯიჯა რამ არ ვიცი.

–ღარჭები ჯ(გ)ურჯიჯა ვერ ვაზირობენ.

სოფელშინა ჩავსულიყავ, დამაღამებთ, წიქვავრი ქვია ჩემ სოფელ, ბაბოს

სოფელი.

–წიქვავრში მელიქოღლები არიან?

– მელიქოღლები კინცხოეთ არიან.

–აქაურები მდინარეში, ზღვაში ცურავენ?

–ძველებმა არ იცურებენ და ახალები იცურებენ.

- რას სვამთ, რა საჭმელებს აკეთებთ?
- ნორმალ ჩაი არა, იხლამური ჩაი კაია, მოკრეფელი მაქ, დაგანახო? ყურძენი ბექმეხ ვაკეთავთ, ლეჩერ ვაკეთავთ, ყორაო ვაკეთავთ, ღუგუნის საჭმელები, ტათლი, სარმა გავახვევთ ხორციანი, იაღანჩი, შავი ფხალიდან გავაკეთავთ. სინორ, სუთლი გავაკეთავთ; ძე ავადუღავთ, ბრინჯ ჩავაყრით, თეთრი ხაპი, მიწი ხაპი გუდუურევთ; მიწი ხაპი დავთლი, დავჭერთ; ძროხა თუ მყავან, დავკლით;საჭმელი მივცემთ.
- თქვენს ოჯახში იციან ქართული?
- ჩემებმა იგნებენ, მარა ვერ ვაზირობენ.
- სიტყვა - მეზობელი იცით?
- მოზობელი ვიცი.
- ნათესავი?
- ნათესავი რა აღი, ნათესავი მე არ ვიცი, ვერ გეგვები.
- მიცვალებულს როგორი წესებით კრძალავთ?
- ერთ დღე შევნახავთ, მეორე დღე ავწევთ.
- ჩვენ სამ დღეს მაინც ვინახავთ.
- სამ დღე არ აბრაზდება? ერთ დღეს არ გავარონიებთ.
- გუნაია ბევრი შენახვა, ხოჯებმან ისე იძახიან, მალე წასლა დომებიან.
- თანაგრძნობისათვის მოსული ხალხის მისაღებად სადილს ამზადებთ?
- ჰელვას მოვხრაკავთ.
- ცხვირ მეფხანებოდა ქი, ვინცხა მუსაფირინა მოვდეს მეთქი და მეგემ თქვენნა მოსულიყავთ, გეიგენი თუ?
- ახლა მეველუდისთინ გავაკეთავ, შეჭამე, გაშინჯე;
- ამის მოზელვაა თახუმი, ასე თხელ-თხელი გავათხელავთ (ე.ი.ფენებს გავიყვანთ), ძეით, კვერცხით, ცოტა იოღურით, ასე გარეკავ იქში, პაწაი გარმინთაი ქფილ ჩაყრი, კა ლამაზ მოზილაგ, გავათხელევი (ე.ი.გავაბრტყელე), მერე წვიტ-წვიტნა დაჭრა, ელითანე ათისთუნი, ერთ თეფში ჩავაწყე, ერთ ნიშახე კაკალი დავასხი (მოვაყარე, მოვაბნიე).

სებაათტინ აღფაიდინი – არავეთის იალაში მგზავრობისას

თელი აქავრი ძლები მყავს; ბაგენტან წყალი მუა აქედან, აქ ერთი ქომო ხიღია, წვილო, წყალმა წვილო, აქ თამარას ხიღებია, მაჭახელის, დევსქე-

ლის და ართვინის ხიდებში ოქრო ჩაფლილი ყოფილა, აქ იმდენი ეძებენ ქი, ვერ ნახებენ, რამითი ყოფილა იცი, ხუთი სახლი ავსობილი ყოფილა, ჰამა ჩეიკითხონა, ვინმე ვერ კითხულობს, ღორის ტყავზე დუუწერინ. ხარიტა ყოფილა.

სებაატინ ალფაიდინი – არავეთის იაილაში მგზავრობისას

ფოშა რატომ უძახიან, სიმინდი, ფქილი, თხილი, ფარა, საჭმელი ილა რაცხანა მიცე, მიართვა, უსაქმურა, იჭამოს, ცხოვროს, ჩუუყარონა გუდაში, წამეიკლოს, ჰინ არნა ისაქმოს, მარტო იციოს (მოითხოვოს//იმათხოვროს - ე.ბ.); ახლა ერთი კიდენ გაგაგნებო, დიდი ფოშა, დიდი უკითხია, დიდი სკოლა დუუმთავრებია, დიდი კაცი გახდილა, ბაბოს უკან მიდიან მეგერ ტყეში, დეინახა, აქვა ფქილ, რომ გაციონ, ჰაიკიდი ბაბა . . . „თვალი მაქვა კიდენ მიწვევაზე, გეიგენ? (გაიგე - ე.ბ.)?.

მერიემ ალფაიდინი - არავეთი

კაკალი კაის არი, ჩურუგის არი და ბორეგ გავაკეთავთ, ტათლი გავაკეთავთ, ისე რამეში არ ვურთევთ, ბაქლავას გამოვაცხოვობთ, ბორეგ გავაკეთავთ, შერბეთ ავადუღავთ, სინორ გავაკეთავთ, გოგვებ ჩუუყრი, ჩაისუ ან მივცემთ, ასე დუუტეხავთ, ბევრი არა 2-3 ჯვალი, ჩემ სახლში მეტი წასულმოსული მყავს, 1 გოგო მყავს, არ გიმიტხვებია, ერთანე მყავს. ბიჭები, არ ქორწილდებიან არა, მუსაფირები იყვენ თექ, არ გავწუხდები, სოფელში არ გავწუხდებით, ღლობილ მოვყარე, მომეყარა ჩემ შვილმა. დავკიდე გაშრა, არ დავმუდარვარ იშტე, ჰა.

თელიჰანი ტახიროდლი, ფაქერ ალფაიდინი

პატინაი, მე პაწაი ვარ და ის დიდია,
ჩვენ მაჭახლიდან ვარ, ჩემი ნენეი მაჭახლედი იყო, ჩხუტუნეთელი, შენი გეყურბანე (გენაცვალე - ე.ბ.), მე მაჭახლიდან, ჯამილი ქოი ეტყვინ, ძველი სახელი ხერთვისი, ჩემი ბაბოი სოჯა იყო ზათი, ახლა ჩემი ბადიშის სოჯა იყო, მამიკდენ, მაჭახელში ერთი ძმა ცოცხალა მყავს, იგანი მამიკდა. ზედობან დუხია, გოგუები უჯუხია (ამ შემთხვევაში ბევრია - ე.ბ.)...

მე რომ აქ მომიყვანეს, ესენი იმდერებდენ, იტყოდენ ეს რათ იქსო, სიმღერა არ იცისო.

მე არ გადავსულვარ, არ ვიცი. ჰაცხა გადასავალზე ყოფილა, რაცხა ჰქვია, ჰო, მარადიდ ყოფილა ჩვენი ხისიმები.

სხალ რომ დაჭრი და შექერ დაყრი, ლეჩერ ვეტყვით.

ესკი (ძველი) მესელეები (ამბები) მოგიყვე?

რამეთლი დედვი მეტი ზენგილი ყოფილა, ენ წინ დიდი დავაქორწილე, ძალი მევევანე, დიდი დავასახლე, იმანაც გელინები მიეყვანა, ერთი ტრაპიზონი (ტრაპიზონში) მყავს ბიჭი, ერთი ერზრუმაა – იქვენაია, ერთი არაბი ქვეშ მოვდა, დახილა არაბამა, გენილ ბაღანა ეყოლა, ახლა ჩემი გენილი ბაღნის გასაზღელი, ჩემი გენილი იქაა. პაწაი აგზე სახლ აკეთებს, იმის მომდევნო ტელეფონზე საქმობს (ტელეგრაფში მუშაობს - ე.ბ.), ერთიც ღორჯუკ, პაწაი ყაიმაყაიმი ხდება, იკითხხოს და. ბეთლემი (ზეავის ჩამოწოლა - ე.ბ.) რომ იქნა, მაშინ სახლი წუჟლო, ბეთლემი იქნა, სხვის სახში იყო, ტაქსის წუჟლო. მე ვუთხარ, თქვენ ცოცხალ იყოთ, თუ ფული გინდანან, სახლი გინდანან, მე იმა ვინივლებ, ბაღნები რომ იეთიმი დარჩებიან, მე იმათ ვერ შევხედავ, იარები შუქურ, მემრეს ეილო 4-5 ყათი. გოგო-ბიჭი ყავს, ბორჩხას გააკით, ბიჭი კიდე უსტა მეჭეშესი საქმობს, თემია, სახლებია, ზიან. ქომოთ ორი ყათი აქ, პაწას უძახიან სახლი არ გააკეთი, ქომო ყათში დაჯექ.

– ეს წერავს, ჩემი არ ილაპარაკოთ, კაი არ არი, ხალხინა მოვდონ, რა ეყო, მევევანე გენილი, ისე პაწაი იყო ქი, დევნიშნე, და მოვდენ, სარმა გავახვიე იაღლი, შექერ დათლიო, ასკერი მუუთავებელი იყო, მიეყვანეს და ასე უძახინ, ბიჭ, უძახიან ჩემსა. 40-ის მემრე დეინახავ დათლის თუ არ მეთქი, მეც მოვტრიალდი და ვუთხარ, ისე, შახ-მელიქით წევდენ, თქვეს სარმა გემრიელი იყო.

ელჩები იჯებიან, არ დამაყენეს, პოლიცის დავასახლე ქომო სახლში, გენილის ნახველობა ვქენით, ეს გამეიქცა, მე თაზე ვარ, სარძეს ვეტყვით და იქში, ბაღახში დავმალე, მაამისმა ამოვდა. მოძებნა ვერ ნახა, ეს ხმას არ იღებს, ზათი ჩვენკენ არი.

შუათანას, მე რომ ვიძახი აქ სახლი (მე ერთი აქ მაქ შიშის სახლი) რომ აკეთავს, ის არ ქორწილდება, თელი ალთუნები აქვენ, 4 გენილი მყავს, 2 ქლასკურიდან მყავს, თლათ დუგუნები ვქენ, სოფელში იშიდ არ იყო, მაშინ ბორჩხიდან ამეიტანეს და ისე გავაკეთე.

– სოფლის ადგილთა სახელებს ხომ არ ჩამოგვითვლით?

– იერადღერები დეილევა თი, გუჯიყანას უძახიან, საკვამი, პატიანი სამახრეო, სამყანა, შენ ჩემზე უფრო იცი, მე აქ გაზდილი ხომ არ ვარ... მენა ავდგე ახლა, კაცი მოვა.

ახლა ეგ რათნა ქნა? წერავ? ჩემი ნათქვამი არ ქნა ქითაბში, ტელევიზიონში, ხალხი არი, მემრე რომ კდებიან, და მემრე ლაპაიკობენ არ ქნა. მე ყურან ვწავლობ, მე დუგუნში არ წავალ, ჩემ იეგნებმა რესმი გამუწიეს (გადამიდეს - ებ), ვუთხარ კი, მე ჰადმე არნა მიცეთ, გინდანან, თქვენ ქონდენ მეთქი, დუნია დუუქცევიან კიდი, ტელევიზიონში იარებინ, რა დღიები მაქვან, ქვა გეიქნია მეგრემ (თურმე - ებ) ნუბარეექმა 70-80 წელიწადი, იეთმიშ, იმ დროზე ანჯახ ჩევლა ქოშ (ქვეშ - ებ), მეგემ, დაჯდა და იტირა, მეგემ, ჩემი გული იქ ვერ გუუძლებსო, ეიდა შენთინ გავაჩინე ამდენი მემღექეთიო, შენ ერთივო მიწაზევო თვალი დეიჭირევო... იტირა ჰამა, მის სულმა თეფენერი შეწირა; იქ იმ ცეცხლზე არ გეიძლება, ეიდა, ესენი ბითუმნა დეიფიქროთ, იქ მეგერე 7-ჯერ ჯენითის წყალში გააცხეს, 80-ჯერ დენიშში გააცხეს.

– რა კერძების დამზადება იცით?

სინორ, იად დავწვავ, პატიანი იად დავასხავ იმ სინორზე, შევღუბ (შევღვამ ებ.) სობა ზათი არ მაქ, არ ვხმარობ, ახლა გაზ დავღვავ ზეიდან, გათბება, იუღურთ მასხავ, იმას მემრე თექრენ იადი დავწვავ, თექრენ ზეიდან მასხავ.

– თვით სინორს როგორ ამზადებთ?

გავწევო, გამუაცხოებენ, დავახვევ, დავჭრი, ახლა გელინები აკეთებენ.

ჩემ ბერ ქემალი ქვია, ახლა მაატო ერთი მან ვარ.

ყველი გამოვწევ, მაქინაზე ამუაგებული შრატი მაქ, გავაცხელეფ, ჩავასხავ, გახდება ყველი; ყურუთი გავახმეფ, მალაპაიკებ, მალაპაიკებ, დემესსენ მეჩქარება, შეილო, ახლა მოვა, საჭმელი უნდა. ნალია – სარქეს ეტყვიან, ქვან – თენჯერე დიდვან ყაბები მე რავი, ზოგიც ის ალაპიკე, ვიც, იქ ბევრი ხალხი მყავს, ჩემი და იყო, იმან თელი იცის, თუ მოვდა დავანახავ.

– რძალ-დედამთილის ურთიერდამოკიდებულებაზე რას გვეტყვი?

გენილი და დედამთილი რომ წეიკინდრებიან, ორთვენინა დაკლა, ჰამა გელინმა თუ იდარე არ ქნა, შენნა ქნა, ყველა შენი ნათქვამი არ იქნება.

დმერთმა სამჯერ უთხრა, იმდენი შეფალიეთ ჯომახ გაძღევო, იმ დუნიას დეეხმერეო, იმ ჯენემში ვინმე ვერ გუუძლებს, ყელემი დეფტერი ამეიტანა დ იმ დუნის წეილო, ხიზმეთი რაფერ არ ვიყოთ.

მე ბიბრის ნერგი მინდოდა, დავლამდი, თქვენი საკადრი ვერ შევხუდავთ, ჰამა რომ მოხვათ, ამოით.

შუქრი ალფაიდინი – არავეთი

ჩვენი სოფლები ესას ფალაზოლლები (ფალაზაშვილები), ქოსოლლები, იახტიაროლლები, ბერიშვილები, (ჩემი დედი ქურქ ჩეიცმებდა, ძირთ გაათრევა და ფალაზოლლი უთხრეს).

ძველი გვარი თოსოლლია, მე ვერ ვაგნებ, თოვლი იქნება და ყინვა იმას უბახიან, ბურსასაც გამეიცვალეს, დეიშალინ, დიდვანები აღარ დარჩენ, ახლანდელი წამსლელის, ძველიც არინ, ჰარიე ქოიში არნ თელი. ჩემი დიდი გოგო იქაა, ბურსას, ტაიას ბიჭები იქ არიან, ბურსას, ჩემი და იქა დევესქელიდან, დევესქელ გათხოვილი, ქრისტინებში არიან. ჩემ ნენეს მეზური აქა, გზამ არ იყო და მეჯბური ხოჯალათ ჩვენი მეზრებია ეტრაპში.

საქონელი მყავდენ წინ, ბაბას დროზე, გამოვწყვიდე(ტ)ე, ჩემ გოგო აკეთებს ამდონ საქმეს, სხვა ვინ წამეიყვან, ჩემ ქალმა დაახვია ესე პატიობაში, ყველა გოგო ვერ იქ, ჩემ ბადიშმა იჯება, მოწველონა, გამოწიონა, საჭმელინა გააკეთონა, გზა არ იყო წინ, ცხენტ ამეიტანოდა ჩიქუნეთო თა ამ სირთ უკან, გორგითის იაილა მათი იაილაა. (საზღვრების ჩაკეტვის დროს ჩიქუნეთის მთა თურქეთს დარჩა. სოფელი ჩიქუნეთი კი, საქართველო. სანაცვლოდ ჩიქუნეთელებს გამოეყოთ ჯაზიგოლის იაილა მაჭახელში), გორგითის იაილა მათი იაილაა.

–კიდევ რა იაილებს დაგვისახელებთ?

ზედობანის იაილა არი ქვაბისთავი იალა არი...

სებაათინ ალფაიდინი – არავეთი

დევესკელში ჩხუბი გასკდა თავიდან, სავაში, თელი ხალხი ვინ ვის ომი გასკდა, მეემშიენ ასკერებსა, დედაბერთან მივდენ მეგერე, დედაბერსა საჭმელი მოთხვა, საჭმელი დუუდვა, მიასთვა, რუსები ძულდებიან ჩვენ ქართველებსა, დევესქელში მუცლიანი ქალები დახიშტეს მეგემ, თელ დარჭები გამააგდებიეს და ძულდენ ისინი, ქალმა უთხრა საჭმელი გინდებიანო, ეშინოდა, ჭამეთო, ჭამეთო და დმერთმა არ გაჭამონო, მეგერ შიან ერთანე ქართველი არ ყოფილა, ასკერ უთქვია, ნენევ, მე კაი ვჭამე, ჰამაო, მეს ქართველი ვარო და ვოიმე, ესენიც ქართველი ყოფილანო და ჩემი ხალხი ხართო და უტირია მაშინ, ჰამა რუსებმა დიდი ბითური საქმე უქნიან, გაიგენ? და რუსები ზულდენ.

სებაათტინ ალფაიდინი – არავეთი

რუსია და კაცი ამოსულა ბორჩხაში, ახრება რამდონი ხალხმა დეესია, დასირავდენ, რუსი დევნახოთო, კაცი, კაცია და ინსანი ინსანია და.

ნერმინ გეჩ ალფაიდინ //ისტაროდლი //ბერიშივილი – არავეთის იაი-ლა

– შინ დაჯექით, კარში დაჯექით,
– რას საქმიანობთ მთაში?
– რამე არა, თითო ძროხისთინ აქ ვზივართ იშტე, რამ მოგცე თუ? ფანელაი-მანელაი ჩეიცვა?

– არა, ბოსტნები გქონიათ...
რა ვქნათ, არ ვდგავართ, ერთი კაი რამე არ იჯებნება, ფხალი, ნიორი, მაკიდონი.

საქონელი ბევრი გყავთ?

ყველას თითო-ოროლი მყავან, დილას გუუშვავთ, სადამოზე მათებური მოვლინ, ძოვება არ ღირს, რას მეიწველინ ზამთარში დასმული ძროხები, 4 კილო, 5 კილო მეიწველინ, იმგვარი შეი იშტე.

– ყველ-კარაქს ამზადებთ?

– ადებული იმის ის ემე მაქვან, ქიმი მაია, მისი შრატის მაქვან, იმითანე იშტი, ძის მაქინა მაქვან, იმითანე იშტი, იქში ვხდით, მაქინაში გავწურავთ, ძე აირი გამოდინდება, ნაღები აირი. მოვყრით, იალი მოვრეკავთ, მე რავი, იმ გვარი იქნება, 3-4 კილო იქნება, ძე შედგება, შემჟავდება, იოღურ-თსავენ გახდება, იმის მემრე მოვარყევთ იმასეც, ყველ ჩვენ ლორ ვეტყვით, მოვადუდავთ, მინჯი გახდება, თქვენ მინჯი რა ეტყვით? ყველის ილაჯი მაქვან, მაია, იმას ჩავასხავ, ცოტას მისი ყველის შრატის მაქვან შენახული, იმას ჩავასხავ, მისებური ყარალი ნორმალი სობახენა, ცხელა, ლამაზი მოვა, იმადაგორა.

შენ ახლა ჰაიდან ხარ? ბათუმიდან? ბათუმიდან ოთხი ქალი მყავდა, ისაქმეს 10-15 დღე იგირმი მილიონზე, დემერთმა წორედ მაღაპარიკე, 1 მილიანი მივეცით. თხილ ვყიდავთ მარა, ფარა არ მომცეს, ამაყეფეს, მაღაზიაშიც უჯუზია, იქნება სამი ტონი 5, 7-8 ტონი 10 ტონი. ერთი თხილი მაქვან, არავეთ ჩაი არ მაქვან, შეგცივდა... იგზე ვიყავთ, რომ გამეიარეთ...

საკვებ-პროდუქტებს რამდენს ამზადებთ, რამდენს ინახავთ?

ზამთარში ყოფნილობენ იად-ყველ, მის ღარჯ-ღურჯ ანჯახ (ი)ეყოფა, ზოგი გაყიდავს, 1 ძროხის მაყორიფნელმა რან გაყიდოს, 2-3 მყოფნელმა ყიდავს და ახლა ჩვენი უქუმათის სეჩუმე და ფესტივალი უკან გედვიტანეს.

ჩვენი ღარჯები სარფ იარებიან, აღიში-ვერიში იჯებიან, ქალები მიყავან ოტელებში, ვინმე ზორით რამე არ იჯება, მომყვანელის ცოდვაა, მომსლელთინ ცოდვაა, თელისთინ ცოდვაა, ჰამა რანა ქნა, ვინცხამ რაცხა ხუთი ფარა დეინახა, იმკენ მიტენებს, და რანა ქნა, იმგვარი თული იოხსუზობა არი. მათ მოდიან-მიდიან, აქ ამათმა ისე მოყავან-მიყავან იშტა, აბა, არ გეწყინება თუ, არნა ქნა.

ჩვენ იმდენი არ შემცივდებინ, შენ შეგცივდება, მარინაი გიძახს, მანქანაში დეგეპარაკა, მოვდეს ერთი ვიცნათ ერთმანეთი, შენ იმა ცნობილობთ თუ, არ დიმიანახიანო, დანახვისანე ვარო.

რა მუდელიმი ხარ ა, რა მაზი ფეში ხარ, ამათ მეტი არ იციან ახლანდელგაზდებმა, არ იციან ახლა ტელევიზორში მოდინ, ჰინ რამეს ვერ გააგნებ, ჩვენსას უგავს ცოტა, ახლა ლაპარაკ აქში აწერიავ? აცრიავ? ბანაბახ გო, სახში შევდეთ, შერცხვებია, ზათი გურჯი ვარ..., რამდენი ბაღანა გყავს შენ?

– ორი ვაჟი.

დიდვანები არიან ბიჭები? დაქორწილებული გყავს? შენ სიცხე გეგონა... და რატომ წერავთ..., მიხვალს ღამეზთე. ტაროსი თუ კაია, ბარში არ წეხვიდეთ. დუმანია (ღრუბელია) სახლითავზე.

–ჩვენებურის მეუღლე ვინაა?

–კაცი, კაი კაცი ყავს, მასაც მუუკდა ქალი, მე იმას მუელი ვარ, გურჯიჯე იმათისაა, ჩვენი გადარეველია.

თეთრიწყელის იაილა

ჩვენ სიმინდი გავჩერგავთ, ვიტყვით, იმათ ღავფაცრით.

ჩვენ ბოლუთ ვუძახით, ისინი ნისლი ტაროსი უძახი, ამინდი მოშლილია, ჩვენ სამმა ისე ლაპაიკობს.

ჩემი ერთანე გოგო ბორჩხასა, მისი კაცი ემექლი გახდა, ბიჭებიც ზოგი ბელელიეშია, მუხტარია ერთის(ც).

– მე ერთი კაცი მყავდა, ისიც მომიკდ.

– ჩემი კაცი ქორწილდება, მე მეორე ვარ, მესამედ ქორწილდება,

– აქ კანონია მეორე ცოლის მოყვანა?

– არ არი.

ქორწილის ამბებს ხომ ვერ გადმომცემთ?

ჩემი ღუგუნის ამბები დამავიწყდა, ერთი დიდი კარდალავი ხარი დაკლეს, ყათლამა გააკეთეს, აყირო ხაპი გააკეთეს, გენილი მეფეყვანე, ძალის თერეფმა კაკალი, თხილი, ქათამი მეითხოვენ, მივეცი, საათი მეითხოვენ, ლივერი, მივეცი, მემრე სიხეს უკან აბახშიშებენ.

ბევრინა მუუტანე ძალს, რამით გაძლებინ თუ, ჰასითახუმი, ბეჭედები, ბილაზუგები. ჩვენ კახინოში ღუგუნ ვიქტ, იქაც დააბებენ ბევრი თულია, ფარა აჩუქავს, შინავრები ალთუნ დააბავს.

- მიცაბალეზულის გასვენების წესებზე რას გვეტყვი?
 - ჩვენებური ღაამეში თუ მოკდა, დილაამდინ შეინახებენ.
 - თანაგრძნობისათვის მოსულ ხალხს საჭმელს მართმევენ?
- ჭმევა არიას, არიან, არიან ჭამა.

აიშე ალფაიდინ - არავეთი

- აიშექავ რამდენი ფარა დიგიტილო,
- შენ ვინ გახლავს აქ ბეი გეავს?
- სებაატინი გიყვარს?
- კი, კაი კაცი.

ერთი წამომიყვანონ, იქ მან იარება, ჩემი ალა წეიყვანოს, შენი პასაპორტი ფული ბევრი უნდა, სებაატინისდენ ვინმე არ დეიჭირავს (გააკეთებს - ე.ბ.), ე, ჩემის იძახს, ჰამა, ვერ იქს. ჩემი ბიჭი გადმოვდა, ბულთი თამაშენ.

- ეს ქალბატონიც არავეთელია?
- სანათელია და ახლა არავეთშია.

გზაში ვერ დეინახე? სოს ქნილა დეინახე, ჩვენ ამდონი ვიარე, არ დიმინახია. შევბეჩდი, დიდი ტყე ჩამოსულა.

ჩერმუგი მქონდენ გეთმიშ, ფარა მივეცი, დავაყენე, მე კაი იყბალი მაქ, მოვლენ, მოვლენ წეველთო, ღამაზი იერი მაქვან, იქნა ჩევდეთ.

მერიემ ალფაიდინი - არავეთი

იალი რავაი გამაასხავ, დიდი ყაბში ჩაასხავ, ბიღონში, ამეილეფ დოს, ფურ მოწველავ, მეიტანავ, იმა გაწურავ, ჩვენ მაქინახე დავასხავთ იმას, ყაიმალი შეენახავთ, იგირემეს ყველ ამეველებთ, ისიც შედგება, სადღეებელში ჩავას-

ხავთ მუარყევთ, ლამაზი გადალესავ, ასე კოპოპი, დიდვან-დიდვანი იალი მოვა, ყაბში ჩადებ იალსა, სობაზე დადებ, მაარყევ და დარჩები, აჭრავ, მინჯი იჯებნება, ლორი იქნება.

გუვენ აღფაიდინი – არავეთი

–მრავალფეროვანი საჭმელების გაკეთება იციან თქვენში?
–სინორ გააკეთავ, ბორეგ გააკეთავ, მაკარონ გააკეთავ, ჭადი არის, პური არის, თელი გეიკეთება.
–ფესტივალი როდის არის აქ?
–ფესტივალი იქნა.
–ართვინში როდის არის?
–ართვინშიც იქნა.
...აქ თურქები არ არიან, გურჯმა გურჯი ითხოვს, წესი მი იცის, ხასიეთი იცის, აქ არი მართალი ქართველები, ჩვენი ქართველები და თქვენი ყველამფერი ერთნაირია, მარტო ერთი ღვინო არ იცნ.

ბუჰრან ალბაირაქ, ყავაზიშვილი, ყავაზოდლი – ხება

ხელვაჩავრ ცეკვის მასწავლებელი ხუთი დღე იყო აქ, ჩემთა დადგა, დამპატიუა.

ჩვენ რომ იქ ჩამოვედ და გესტუმრეთ, რა გინდა რა არა, ფეხზე დგანან თელი ხალხი, ერთხელა ჩვეელთ, მევიარეთ, ჩვენი ნათესავების არი ზათი, ნაკაშიძეები, მევიარეთ, თელმა, ის ემეს ვიჯებით, ტელეფონი აქავრი მაქ ჯიფისა.

–ეს კაფე, რომელშიც მუშაობთ, თქვენია?
–ესე უმფროსისაა, დაქირავებული გვაქ, ვამუშავებთ, ამას უფროსი ჰუქუმათია, ანკარაშია, ისე ვაძღვეთ, თვეში 220\$, ჩვენ დაქირავებული მაქვან 50-51 წელი, იმის მემრე პრობლემა არ იქნება.
–შვილი რამდენი გყავთ?
–ორი ბიჭი მყავს, ერთი ესა, ერთი სტამბულშია, მე ხებიდან, გორგავლია, კირნათში 1 საათი გახვა, საზღვარინა გეხსნა.
მე იქავრი კარტი მაქვა, ჯეოსელი.

გულო, ფატმა და ალთუნ ალფაიდინები – დაბა ბორჩხა

–ეს მიწები ნაყიდი გაქვთ?

–ნაყიდი არა, ჩვენი იერებია, ცუტა ზეით არი ბორჩხა, მანქანას რომ ვრეცხთ. მიწები მაქვან, დიდ მამამთილ მყავს სოფელში, 4 თანე ვარ, თელი აირი არიან, ავალ ვისაქმავთ, ჩამუალთ, აგზე ბაღჩიები მაქვან, ფურები მყავან, ზაფხული აქ ვართ, ასე ძმებისა ყოფილა, ესე ჩემი მაზლისა არი, მაზლი იცი და, ესეს ჩვენი მულია.

–ორენჯი აკითხავ, შენი კაცი რას მუშაობს? მამამთილი გყავ ანი, ეს დევსქელის წყალ აქსუ მაჰლესი.

–თავზე ყოველთვის გეხურათ?

გევეთხოვე – არა, კაცი თერეფმა დეიბურონა და დეებურე, მათ კაცებმა რაცხათ უნდანან გაარუნიებენ, ისე მე ვერ გევერევი, მაზლი მყავ ორი თანე, ძმის ქალები მყავან. აქავრი არიან, გურჯი არიან, ჰამა ერთავ ჩემსავე დაბურული, თეგი აცვია. ერთსავე ფანდული აცვია, ჰამა ისე უნდა, ჩემი რძალი აცვია ანი, ისე იარება, შენსავე, საქმობენ და აქაც არიან, გინდა დეიბურე, გინდა მეიხადე, ჩემი ძალი ანულია.

–ქალები რას საქმიანობთ?

საჭმელინა ჩამუეტანო, პური, ფაშეინა გუუძლო, სახლინა მიაწენარო, აქავრობა გაფისდება, ვსოცავ, ფული ვიგებთ, ვეხმარებით რა ვქნა, ამის კაცი წასულია, იქი საქმობს, ფოსტანიში მუშაეობს.

– რა საჭმელების გაკეტება იცით?

ლობიო გავაკეთავთ, სარმა გავაკეთავთ, ნისხაფ გავაკეთავ, ლახანს გავაკეთავთ, მოხრაკულ გავაკეთავთ, კვერცხის შუურევეთ შიგან.

ჰიზირ შენთურქ-სალოდლი, 77 წლის, ადემ ილმაზ ჯაფეროდლი – სოფ. შუახევი, სოფლის უბანი ალაჯა

თქვენი სოფლის ადგილებს ჩამოგვითვლით?

... წინაგარა, სანათისი, ოხორჯინი, ორთა დერეს ეტყვიან, შუახევისაა, ინდუეთი, წვერიყანა, ტუხარი, იქავრებსა სახლები აქვან იმდენი, არ ვიცი ნასადგურევე- ორმანი, დათვისაწოლი, თეთრი კილდე – კილდე, არ მაგონდება ქი, ნაბარევი, წითლობი, კატროვანი, თავკალო, ჭიჭო, წისქვილიქელი, ხოჯიყანა, ხამი (ახალი გასხნილი ყანა), უკანვაკე, შუახევეზე ის ემე დამბული არ არი, ვალაშის იერადლარი, ზოგი ვთქვი, იმდონი არ ვიცი, სანათის ქვეიდან გეიარო, აქ არნა ამეიარო, იქნა გაკითხო, ძველათ შუახევს ეტყოდენ; ეს თავრობა რომ დადგა, ალაჯა დუურქმევი, ალაჯა ჭრელი ეტყვიან; ლა -

შეთი, მაგარა არი, - კილდე, მორჩხნარი, კოხნარა, ნასადგურევი, ქვაკვერცხი, ცივწყარო, ბანაკნა ქვეით არი; ყრუ ტყე არი, უღრანი არი, არამკალღო, წიფნივაკე, ტინიფიძირი, იქში წყალი არი, იგზე წყაროა მზათა; ვაკე კვეტიეთი, ვირისაგორავი, შავბნარი, ყანლიდერე, ნანალიევი, ტყემალათი, დიდიყანა, სალუკი...

- რისთინ წერავ, რა არი?

- არ მინდა ჩვენი ძველი საქართველოს ადგილთა სახელები დავიწყებას მიეცეს, ვიწერ რომ წავიკითხოთ, ვისწავლოთ, გვახსოვდეს... გვარებიც გვაინტერესებს...

-სოიადი ძველი თუ ახალეები, ჩემი ძველი სოიადი, ყადიოღლის ეტყვიან, ჩვენ ყადის თორამიდან ვარ, მერე ერთი დიდი კაცი ყოფილა, ახალ საიდოღლინა დავარქვა, გუდუშტრიაღებია საიდოღლი დუურქმევი, თურქი სოიადი - შენტურქ. ესქი სოიადი ჩხალღოღლი, ახლა სოღმაზ, მემეღოღლი, თოსოღლი - იაშარ, გარიღდენ, ასი-ორასი გახდა, შვახევში იქნება მარტო, შვახევში ალაჯაქო, 300 გავლიღია, თქვენი ჩხალღოღლი არიან...

-ბათუმში ჩამოსლა მინდა ერთი... აქ თქვენი ბევრი მოღინ, ჰამა არ დგებენ

თქვენთან რა ხეხიღია, რა ხეები ხარობს, რა ხიღი მოღის?

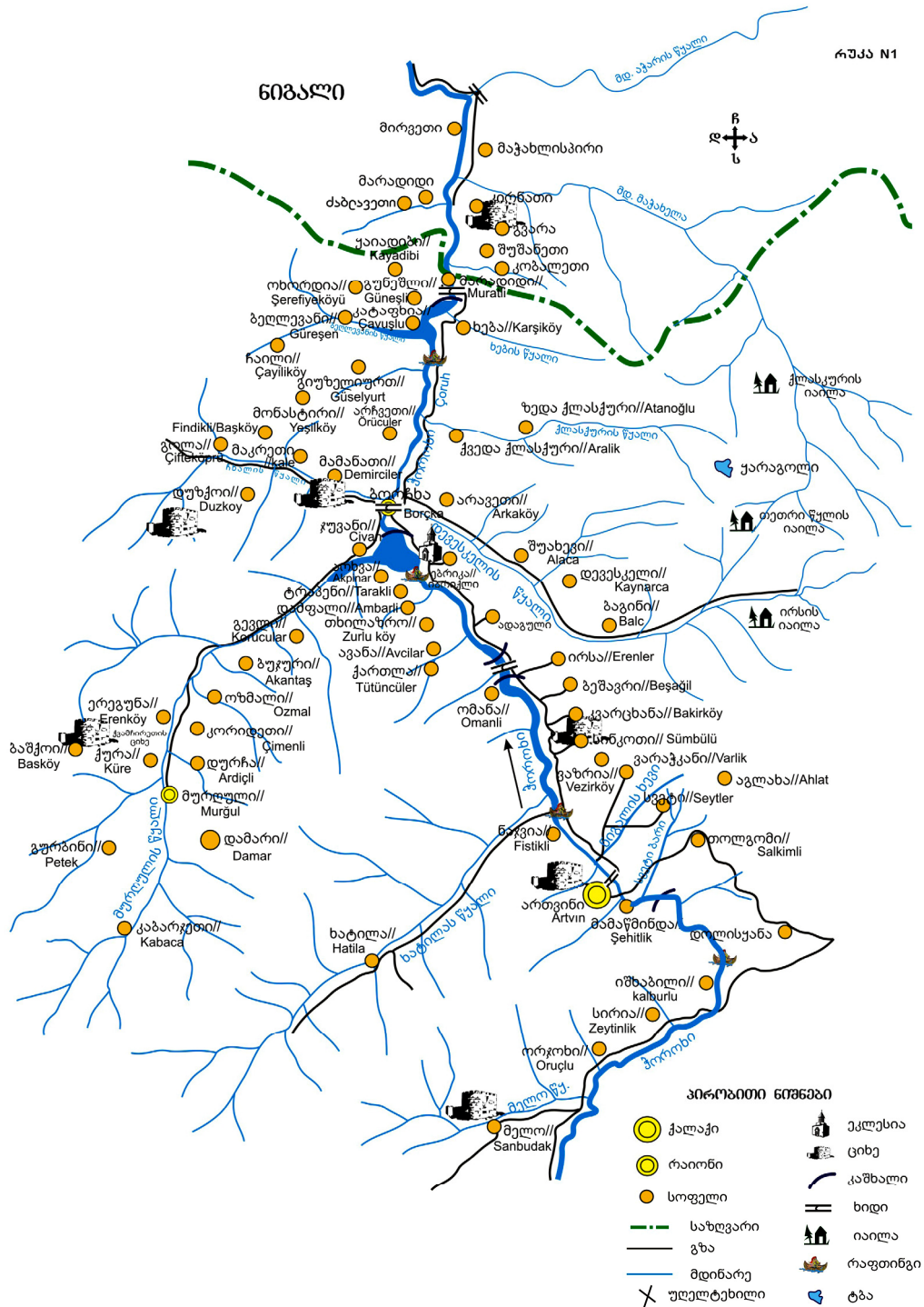
ძვეღათ თუთუნ გავაკეთებღით, სიმიღდ დავეთესებღით, პური, ჭვავი, ქერი, თხიღი, ვაშღი: ბათუმეღაი, დემირეღმა, შექერეღმა, ვირიტყავა, კვერცხა, სხაღი: ხეჭეჭური, სხაღთაფღაი, ისტამბულეღაი, ქოთანაი, სხვაბური, ბოას ეტყვა, (ბ)(პ)ფიშნა არი, თეთრიბაღი არი, შავი ბაღი, ლეღვები არი, (ბ)(ღ)იოფინჯირ(ჯიშები) კიწნაი, ძაბრაი, ორსმაი, ორბი გამეისხამს, (ბ)(პ)(ფ)ხაბე(ი)ხურმა, ძვეღი წიოკი ხურმა.

-ცხოვეღებს რა სახეღებს არქმევთ?

-ძროხას - ყირმიზაი, ჩინეღაი, შვეღლი, ნიკორაი, თვარაი, დოღოფაღაი, ხარებს - აღთუნაი.

-იქაც არი შუახევა, აჯაფ მე იქიღა ამუეღი, თუ აქედან წვეღელთ...

კარტოგრაფიული მასალები















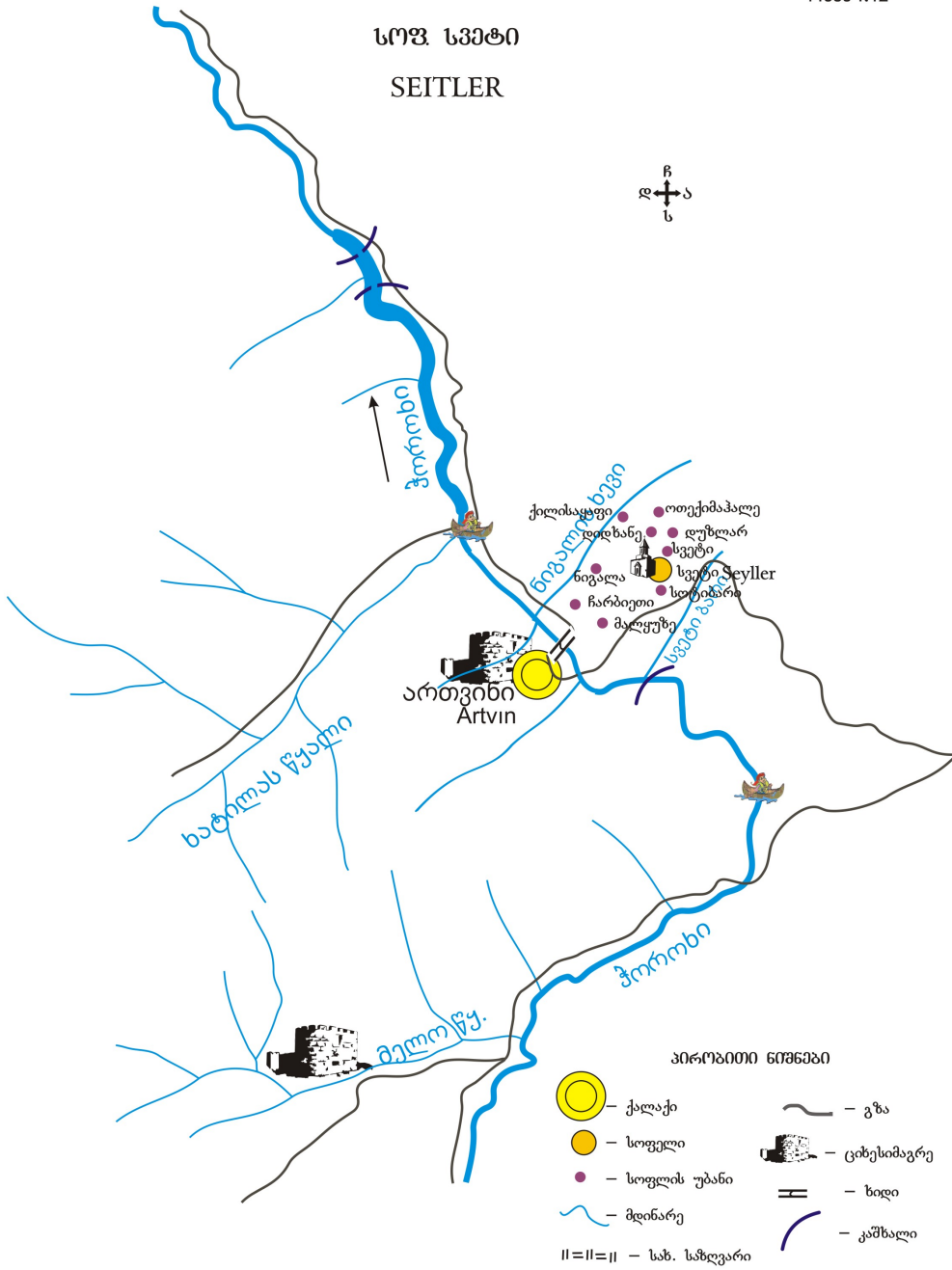




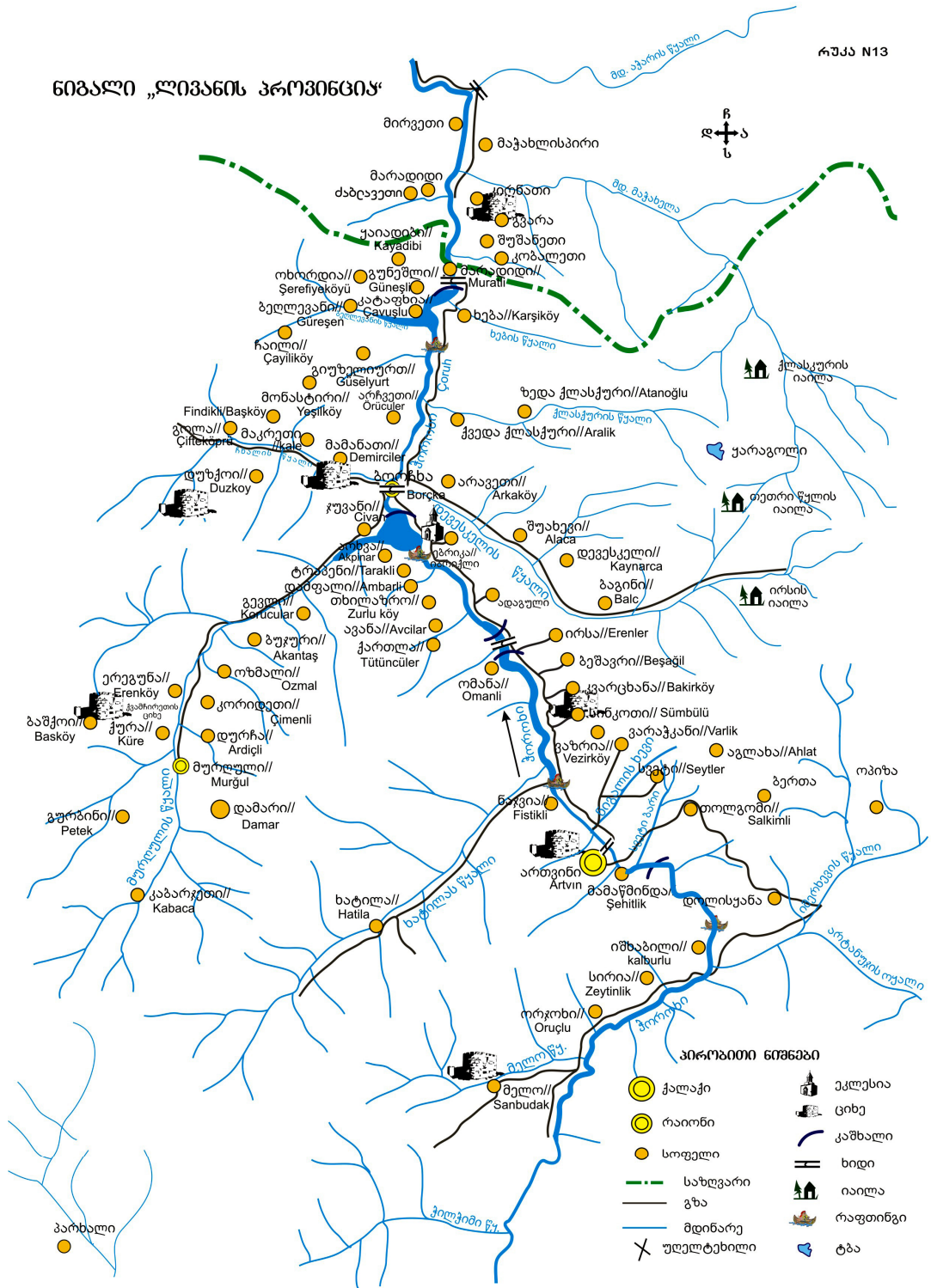




სოფ. სვეტი
SEITLER



ნიგალი „ლივანის პროვინცია“



სიტყვათა ახსნა-განმარტება

ა

აბახშიშებენ (სპარს.-თურქ. bahşış) საჩუქარი (თქლ) ასაჩუქრებენ „მემრე სიზეს უკან აბახშიშებენ“ (თეთრიწყლის იაილა)

აბლა (თურქ. abla) უფროსი და, ასაკით ცოტათი უფროსი ქალისადმი ზრდილობიანი მიმართვა (თქლ). „არ გაწუხდეთ, ღამაზათ დაჯექით, აბლამა გააკეთოს საჭმელი.“ შდრ. ზემო აჭარ. გამოიყენება ბიცოლა.

აგზე (ზმნისზ.) აქ, ამაზე, ამ ადგილას (შ. ნიჟ), ამ ალაგას „აგზე დემეცა, იარა მაქვა“ (დევესქელი); „პაწი აგზე სახლს აკეთებს“ (არავეთი); „აგზე ბაღჩიები მაქვან“ (დაბა ბორჩხა)

ავადეველაი ვარ ავად ვარ „ამ სირაი ავადეველაი ვარ, შენი თვალების ჭრიმე“.

აირი//აირუმ (თურქ. ayır) ცალკე, განცალკევებული (თქლ). „მაქინაზე გამოხადონა ნაღები აირი, ძე აირ“, ნაღები ცალკე გადმოდინდება, რძე – ცალკე. (დევესქელი); „ძე აირი გამოდინდება“; „გამოდინდება ნაღებ აირი“ (არავეთის იაილა); „4 თანე ვართ, თელი აირი არიან“ (დაბა ბორჩხა)

აირანი (თურქ. ayran) მაწვნიდან კარაქის გამოსდის შემდეგ დარჩენილი სითხე; მომჟავო, მარახოში, საამო სასმელი, დიდი მოწონება აქვს განსაკუთრებით ზაფხულში [შ. ნიჟ.] „იანზე აირანი მორეკე ხელით“ (დევესქელი); „აირანი დარჩება, ზეიდან იალი მუა“ (ხება)

ალთინაი ხარის სახელი (შუახვევი)

ალთუნ-ი (თურქ. altın)ოქრო, (თქლ) ოქროს ფული „შინავრები ალთუნს დააბავს“ (თეთრიწყლის იაილა); „დოდოფალ ალთუნებ დააბმენ“ (დევესქელი); „თელი ალთუნები აქვენ“ (არავეთი)

ალიშვერიში (თურქ. Alış-veriş) ვაჭრობა, ყიდვა-გაყიდვა, აღებმიცემობა (თქლ) „[ღარჭები] ალიში-ვერიში იჯებიან“ (არავეთის იაილა)

ალჩისე (თურქ. alçı) თაბაშირი (თქლ). „ის ალჩისე გახდების“ (ბაგინის იაილა)

ამელიათ-ი (არაბ.-თურქ. ameliyat) მოქმედება (თქლ) „ერთი მეიყვანა, შეიშალა, ამელიათი გახდა, მეორე მეიყვანა, ამელიათი გახდა, რძალი თლათ მეიყვანა, თლათ ამელიათი გახდა“ (ბაგინის იაილა)

ანაი ბაბო-ი (თურქ. anne, baba) დედ-მამა (თქლ) „რძალი და ძმა ანაი ბაბოი, თელი ცივ ბუკით მომადგა“ (დევესქელის იაილა)

ანი-ი (თურქ. anne) ანაი დედა (თქლ) „არაბა ყავდა ანი“; „ბადიში მყავს ერთი, იეთიმი, ანი“; (დევესქელი); „ზედობანის ადგილები, ანი, არ ვიცი, ზედობანიც ხების მეჭელეა“ (ხება) „მე ვარ ანი, სერთუდლი“ (ხება); „ჰამა ისე უნდა, ჩემი რძალი აცვია ანი“ (დაბა ბორჩხა); „მამამთილი გყავ ანი“ ანი არის მოფერებითი ფორმა რომელიც გამოყენებულია მიმართვის სანაცვლოდ (დაბა ბორჩხა)

ანჯახ (თურქ. ancak) მხოლოდ, ძლივს, ოღონდ, დიდი დიდი (თქლ) „იმ დროზე ანჯახ ჩვედა ქოშ“ (არავეთი); „მის ღარჯ-ღურჯ ანჯახ (ი)ეყოფა“ (არავეთის იაილა)

არა (თურქ. ara) შუა, შორის, შუალედი, ორი საგნის ან მოვლენის გამმიჯნავი, შუა ნაწილი (თქლ) „იმ არაში წავლენ-მოვლენ ზალთან“ (დევესქელი)

არაბა (თურქ. araba) საზიდავი ეტლი, ავტომობილი, მარხილი, ურემი (თქლ) „არაბა ყავდა ანი?“; „სოფლიდან არაბანა დეიჭირო“; „არაბა ასე მუადა ასეშეი და მაქინას გამოახოკიათ“ (დევესქელი); „ერთი არაბი ქვეშ მოვდა, დაზილა არაბამა“ (არავეთი)

არჩი-ი (თურქ. aŗı) მზარეული (თქლ) „მე არჩი ვარ“ (დევესქელი)

არჩობა მზარეულობა „ორმოცი წელი არჩობა ვოჯები“ (დევესქელი)

არხატაში (თურქ. arkadaŗ) ამხანაგი, მეგობარი (თქლ). „ჰაცხა ყოლოღლები არნ, ვინცხა არხატაში მყავდენ, თლათ ეფენდები არიან“.

ასკერი-ი (არაბ.-თურქ. asker) სამხედრო, ჯარისკაცი (თქლ) „ასკერი ჯარი ყოფილა არავეთ“ (არავეთი); ჯარისკაცი „ასკერში მივალ“ (დევესქელი); „მეგმსიენ ასკერებსა“ (არავეთი); „ასკერი მუუთავებელი იყო“ (არავეთი)

აქში ამაში „ახლა ლაპარაკ აქში აწერიავ?“ (არავეთის იაილა)

აღა ბატონი „იქ მან იარება, შენი აღა წიყვანოს“ (არავეთი)

აყირო გოგრა (სკ) გოგრის ერთ-ერთი სახეობა. „ აყირო ხაპი გააკეთეს (ბაგინის იაილა)

აჩული (თურქ. aŗık) ღია, თავმოხდილი (თქლ) „ჩემი ძალი აჩულია“ (დაბა ბორჩხა)

ახმემდი-ი (გახმობა-ბალახის, რისამე) „ახმემდი ჰამა, გახმეველა, ოზოშია“ (დევესქელი)

ახორ-ი (არაბ.-თურქ. ahır) თავლა, საჯინიბო, ახორი, ბოსელი (თქლ) „ავდგებოთ, ახორში წავალთ..., ახორ დავასუფთავთ...“ (ბაგინი იაილა); „წელან ფურმა მაჭენებია, არ შევიდა ახორში“ (დევესქელის იაილა)

ახრაბა (არაბ.-თურქ akraaba) ნათესავეები, ნათესავი (თქლ) „ახრაბა რამდონი ხალხმა დეესია“ (არავეთი)

აჯაფ (არაბ. acaba) ნეტავ, ნუთუ, ნუთუ, განა (თქლ) „იქაც არი შუახევა, აჯაფ მე იქიდა ამუელი“ (შუახევი)

ბ

ბაბა (თურქ. baba) მამა (თქლ) „აქვა ფქილი რომ გაციონ, ჰაიკიდი, ბაბა“ (არავეთის იაილა); „საქონელი მყავდენ წინ, ბაბას დროზე“ (არავეთი); „მის ბაბასაც უთქვიო“ (დევესქელი)

ბაბო-ი მამა „ბაბოი ყავს, ნენეი არ ყავს“ (დევესქელი); „ბაბოი დუუყენებ, ახლა იქ დგანან ლამაზ-ლამაზე“ (დევესქელის იაილა); „ბაბოს უკან მიდიან მეგერ ტყეში“ (არავეთის იაილა); „ჩემი ბაბოი ხოჯა იყო“ (არავეთი)

ბადიში-ი შვილიშვილი „ბადიში მყავს ერთი, ნენეი არ ყავს“ (დევესქელი); „ახლა ჩემი ბადიშის ხოჯა იყო, მამიკდენ, მაჭახელში“ (არავეთი); „ბადიშმა იჯება“ (არავეთი)

ბათუმელი ვაშლის ერთ-ერთი ჯიში (შუახევი); შდრ. ბათუმურაი (შ. ფუტკ.)

ბალღუზი (თურქ. baldiz) ცოლისდა (თქლ) „ბალღუზის ბიჭია“.

ბანაბას (თურქ. bana bak) ეი, შენ მომისმინე! აქეთ მოიხედე (თქლ) „ბანაბას გო, სახში შევდეთ“ (არავეთის იაილა)

ბარაჟი-ი (ფრანგ.-თურქ. baraj) ზღუდე, კაშხალი გადამლობი, გადამკეტავი (თქლ) „ე წყალი იჭრება, ბარაჟი ეტყვიან“ (ხება)

ბახშიში-ი (სპარს.-თურქ. bahşış) საჩუქარი, ძღვენი, ნაბოძები (თქლ). „მისი ძმა ბახშიშ მოთხოვს მამამთილსა“ (დევესქელი)

ბახშინ დაბმა საჩუქრის დაბმა//გაკეთება „ბახშინ დააბენ დოდოფაღს“ (დევესქელი)

ბეთი-ი (სპარს.-თურქ. beti) ცუდი, უხეირო, უვარგისი (თურქ.) „ძალი ლამაზია და ბიჭი ბეთია“ (უშნო); „ბეთი (ცუდი) ნუ იძახი“ (ბაგინის იაილა)

ბეთმეზი-ი ხილის (მსხალი, ვაშლი, ყურძენი, თუთა) ან ჭარხლის წვენი აღუდებენ შესქელებამდის, რისგანაც მიიღება ტკბილი სითხე ბეთმეზი. გამოიყენება კერძად მაწონთან ერთად, ანდა ცალკე [შ. ფუტკ.] „თუ გინდა სამი ყაშულის ბეთმეზი ჩაასხი“ (დევესქელი); „ყურძენი ბექმეზ ვაკეთავთ“ (ზედა ქლასკური)

ბელედიე (არაბ. belediye) მუნიციპალიტეტი (თქლ) „მისი კაცი ემექლი გახდა, ბიჭებიც ზოგი ბელედიეში, მუხტარია ერთის(ც) (თეთრიწყლის იაილა)

ბენი-ი უჭკუო, გონებასუსტი (იხ. შევბენდი)

ბიბერი (თურქ. biber) წიწაკა, პილპილი (თქლ) „ბიბერი, პრასა, მაკიდონი, ქინზის ვიცით“ (ხება) (იხ. ბიბრის ნერგი)

ბითუმ (თურქ. bitüm/bütün), მთელი, ყველა, სულ, სრული. (თქლ) „ერთი თასი შექერი, 3 თასი წყალი, ბითუმნა რეკო“, განუწყვეტლივ. (დევესქელი); „ესენი ბითუმნა დეიფიქროთ“ ამ ყველაფერზე უნდა იფიქრო. (არავეთი)

ბილაზუგ-ი (თურქ. bilezik) სამაჯური (თქლ) „დოღოფალ ბილაზუგებ დააბ-მენ“ (დევესქელი) [იხ. შ. ნიჟ.]; „...მუუტანე ძაღს... ჰასითახუმი, ბეჭედები, ბილაზუგები“ (თეთრიწყლის იაილა)

ბოა მსხლის ერთ-ერთი ჯიში (შუახვევი)

ბოინი (თურქ. boya) საღებავი, ფერი, შეფერილობა (თქლ), „სამი ყაშულის ბეთმეზი ჩაასხი, თუ გინდა ბოინი“.

ბოლუთ (თურქ. bulut) ღრუბელი (თქლ). „ჩვენ ბოლუთ უძახით, ისინი ნისლი ტაროსი უძახი“ (თეთრიწყლის იაილა)

ბორეგ-ი (თურქ. börek) ღვეზელი (თქლ) შდრ. შ. ფუტკ. ნიგეზიანი ნამცხვარი „ბორეგი ხმელი, ბაქლავა ნედლი [არნ]“ (ხება); „ბორეგ გავაკეთავთ“ (არავეთი); „ბორეგ გავაკეთავ“

ბუკ-ი პირისახე (შ. ფუტკ.) „თელი ცივ ბუკით მომადგა“ (დევესქელის იაილა)

ბუიდები (თურქ. büyük) უღვაში (თქლ), „შაგ-შაგ ბუიდები გადაწკეპილი“.

ბულთ-ი ბურთი „ჩემი ბიჭი გადმოვდა, ბულთი ითამაშენ“ (არავეთი)

ბ

გააყირმიზავს (თურქ. kırmızı) წითელი (თქლ), შეაწითლებს, გააწითლებს მიწინაპ გავაყირმიზავთ“ (ბაგინის იაილა)

გაარუნებენ გაატარებენ, გაარონინებენ „მათ კაცებმა რაცხათ უნდანა, გაარუნებენ, ისე მე ვერ გევერევი“ (დაბა ბორჩხა)

გადუზავს გაასწორებს (იხ. დუზი) „იმის მემრე ბეტონს დავასხავთ, გავდუზავთ, გავდუზავთ“ (დევესქელი)

გავძრავ გავწურავ „შრატდან აღუღდება, გავძრავ თორბაში“;

გარ-ი გარეთ, „...წელიწადში 8 თვე გარში – ციხეში, 4 თვე სახში“ (ხება)

გასირავდება რიგში მოწყობა, ჩამწკრივდებიან „არაბები (მანქანები) გასირავდებიან“ (დევესქელი)

გაფისდება გაჭუჭყიანდება „აქავრობა გაფისდება“ (დაბა ბორჩხა)

გენილ-ი (თურქ. gelin) რძალი (თქლ), „5 ყათი გენილი ყავს“ (ბაგინის იაილა); „ახლა ჩემი გენილი ბაღის გასაზღველი, ჩემი გენილი იქაა“ (არავეთი); „4 გენილი მყავს“ (არავეთი); „გენილი მევევანე“ (თეთრიწყლის იაილა) ის. გელინი.

გენილი ნახველობა რძლის ნახვა (ნახულობა) „გენილი ნახველობა ვქენით“ (არავეთი)

გელინი-ი იგივეა, რაც გენილი (ის.) სტუმარი მყავდა და გავატანე ჩემი გელინი“ (ხება)

გელინუხ-ი (თურქ. gelinlik) სადედოფლო კაბა (თქლ) „დოდოფალს გელინუხსა ჩააცმევენ ტაქსისას“ (დევესქელი)[შდრ. შ. ფუტკ. გელინლული]

გეჯი-ი (თურქ. keş) ცხიმგამოსდილი ყველი (თქლ). ამ შემთხვევაში ცხიმგამოსდილი რძე „მაქინა გამოსხადე, ერთ კუთხეს ნაღები, ერთ კუთხეს გეჯი მოდის, ოვაში ჩაასხანა, სობიძირში დადვანა ...“ (დევესქელი);

გონჯი ხორც დარღვეული (სკ); მეტისმეტად ულამაზო; მახინჯი (ქეგლ).

გოია (თურქ. güya) ვითომ, თითქოს (თქლ) „ის ერთია, გოია დიდღელეს უძახიან“ (ხება)

გოლ-ი (თურქ. göl) ტბა (თქლ) „თქვენ გოლზე გახვა(ლ)თ“; „მერედა გევედოთ გოლზე“; (დევესქელი)

გუჟაზირებს მოამზადებს „საჭმელი გუჟაზირე, გოვ!“ (ხება)

გუგუმი (თურქ. güğüm) (უმეტესად სპილენძისა) თუნგი, ღოჭი, ხელადა (თქლ) „გუგუმი, ყოვა... ვიცით“ (ხება)

გუნაია (თურქ. gün) დრე, დღე-ღამე (თქლ), „გუნაია ბევრი შენახვა, ხოჯებმან ისე იძახიან, მალე წასლა დომებიან“.

ღ

დააბებენ დააბამენ, გაუკეთებენ „ჩვენ კაზინოში დუგუნ ვიქო, „იქაც დააბებენ“ (თეთრიწყლის იაილა)

დაკდენ გარდაიცვალნენ „ძმები, დებიც ჩემზე პაწვანი იყვნენ, თელი დაკდენ, თელი მე გადამხდინ“.

დირეგ-ი (თურქ. direk) ბოძი, სვეტი (თქლ) შდრ. ქართ. დირე „იმის მემრე დირეგებ დაყენა“ (დევესქელი)

დედე (თურქ. dede) // **დედეი** ბაბუა, პაპა, წინაპარი (თქლ) „ბათუმი მეტი ღამაზი, იძახდა ჩენი დედი“ (დევესქელი); „რამეთლი დედეი მეტი ზენგილი ყოფილა“ (არავეთი); „ჩემი დედეი ქურქ ჩეიცმებდა“ (არავეთი)

დედედან პაპისგან „დედედან გაგონილი მაქ“ (დევესქელი)

დედეები-ი წინაპრები „მეტი უყვარდენ ჩვენ დედეებს“ (დევესქელი)

დევი (თურქ. deve) აქლემი (თქლ) „დევი თურქ არი აქლემ“ (დევესქელი)
[შდრ. შ. ფუტკ. *დევე*]

დენეთ-ი ოდენი (ამდენი, მაგდენი, იმდენი...) „საძვარია, თა, სამი კინწყურეთის დენეთ არ“ (ხება)

დელი (თურქ. deli) გადარეული, გიჟი, გიჟური (თქლ) „დელი კაცია, ბაღდუხის ბიჭია“ (დევესქელი)

დელი ხორუმი-ი ხორუმის ერთ-ერთი სახეობა, გამოირჩევა ილეოთა სწრაფი მონაცვლეობით, სწრაფი ტემპით „დელი ხორუმი ვიცით“ (ბაგინის იაილა)

დემახ (თურქ. demek) ესეიგი; ერთი სიტყვით, მაშ, ამგვარად (თქლ) „შენ, დემახ, გზა ამათ დაგაწავლენ“ (დევესქელი)

დეფტერ-ი (არაბ. defter) რვეული (თქლ) „ყელემი დეფტერ ამეიტანა და იმ დუნის წეილო“ (არავეთი)

დვარულ-ი დვალური სამკურნალო მცენარე, გარეული მხალი, დვალურა [შ. ფუტკ.] „თაზე დვარული იცი, რას ვეტყვი, ბევრია და იმიტომ ნაოღვარი ვეტყვით“ (ხება)

დილიმდილიმ (თურქ. dilim) ნატეხ-ნატეხ, ნაჭერ-ნაჭერ (თქლ) „დილიმდილიმ ბიღონშინა ჩააწყო“ (დევესქელი) [იხ. შ. ფუტკ.]

დოდოფალ-ი დედოფალი, პატარძალი „საღამოზე მივლენ ერთი ღამის წინ დოდოფლის სახლში“ (დევესქელი)

დოღმა იხ. სარმა „დოღმას გავაკეთავთ“ (ბაგინის იაილა)

დოშამა (თურქ. döşeme) დაგება, დაფენა, გაშლა, ნაფენი იატაკი, მოფენა, მოკირწყვლა, ფენილი, ნაგები. (თქლ). „იმის მემრე კადრუნ დააყრი, დოშამას იქ (დევესქელი)

დოსტი (სპარს.-თურქ. dost) მეგობარი (თქლ), „ჰემ დოსტი ვარ, ამათი გოგო ჩემ ბიჭ არი,“ ამ შემთხვევაში-მოყვარე.

დოხტურ-ი (ფრანგ.-თურქ. doktor) ექიმი, მკურნალი (თქლ) „დოხტურმა კაი კი მოხველითო, შიმიკოტენ“ (დევესქელი); „გული მტკივა იშე, წავალ დოხტურთან“ (დევესქელის იაილა)

დუგუნ-ი (თურქ. düğün) ქორწილი (თქლ) „თლათ დუგუნები ვქენ“ (არავეთი); „ჩემი დუგუნის ამბები დამავეიწყდა“ (თეთრიწყლის იაილა) „ადგენ, წევდენ დუგუნში“ (დევესქელის იაილა)

დუზი-ი (თურქ. düz) ვაკე, სწორი ზედაპირი (თქლ) „სქელი დუზია და იმატომ ქვია დევესქელი“; „ცხენი ვაკე დუზი ადგილია“ (დევესქელი); ზელობან დუზია“ (არავეთი)

დუმანი-ი (თურქ. duman) კვამლი, ბოლი, ნისლი, ღრუბელი (თქლ) „დუმანია სახლითავზე“ (არავეთის იაილა), შდრ. რუს. туман

დუნია (არაბ.-თურქ. dünya) სამყარო, მსოფლიო, ქვეყანა (თქლ) „დუნია დუუქცევიან კილი“ (არავეთი); „იმ დუნიას დევხმერეო“ (არავეთი)

ე

ებელი იხ. ებბელი „ებელი რამე არ დამვიწყდება“ (დევესქელი)

ებბედ-ი (არაბ.-თურქ. ebedi) სამარადისო, უსასრულო, უკვდავი, საუკუნო (თქლ); შდრ. შ. ფუტ. **არასდროს**; „-ეზიეთი, ებბელი არა“; „ებბელი სული არ შეუდინდება, სხვა იხმარე“ (დევესქელი)

ეზიეთი-ი (არაბ.-თურქ. eziyet) ჩაგვრა, შევიწროება, წამება, ტანჯვა. (თქლ). ნიგალსა და აჭარაში გამოიყენება შეწუხების მნიშვნელობით. „წიმიყვანეთ-მომიყვანეთ, რა ეზიეთი “ (როგორ შეწუხებით); „-ეზიეთი, ებბელი არა“ (როგორ გეკადრებათ, რის შეწუხება) (დევესქელი).

ეიდა ჰოდა, (საუბ) ნაწილაკი, იხმარება შეწყვეტილი თხრობის გაგრძელებისას „ეიდა იმის მემრე მუუშენევს ქენერებს“.

ელჩი-ი (არაბ.-თურქ. elçi) დესპანი, წარგზავნილი, შუამავალი, მაშვალი (თქლ) „ელჩი მივლენ, ბიჭის ბაბოი მივა“ (დევესქელი); „ელჩები იჯებიან, არ დამაყენეს“ (არავეთი)

ემე ამ გამოთქმას მაშინ ხმარობს მოსაუბრე, როცა მას აღარ ახსენდება წინადადებაში სახელის აღმნიშვნელი სიტყვა; გამოიყენება დიალექტებში: „ჩემი ემე არიან“ (ჩემი ახლობლები არიან), „საყვავრის ქედი ის ემეა“, მხარეა, (ხება); „ ყველი ამევედ, და იმის ემეს ვადულავთ ახლა, შრატია ესე, “, ყველის ამოდების შემდეგ **დარჩენილ შრატს** ვადულავთ (ხება); „ ღმერთის ემე არ ყოფილიყო “ ღმერთის ნება (დევესქელი); „თელმ ის ემეს ვიჯებით“ იმ საქმეს (არავეთი); „ნაღების ემეს იქ ჩაასხავ“ ნაღების ნაწურს/მონაწურს (დევესქელი); „ბათუმში ის ემები არიან ჩვენი გვარი“ , ის ხალხი (დევესქელი)

ემიაშვილ-ი//ემოშვილ-ი ბიძაშვილი (შ. ფუტკ.) „ჩემი ემე არიან, ჩემი ემოშვილები, იქ ყანები აქვან“ (დევესქელი)

ემექლი (თურქ. emekli) პენსიონერი, სამსახურიდან გადამდგარი, პენსიონელობა (თქლ) „მისი კაცი ემექლი გახდა“ (თეთრიწყლის იაილა)

ესკი „ესკი მესელეები მოგიყვებ?“ (არავეთი) იხ. ესქი
ესხრის ესვრის „ლივრებს ესხრის მამამთილი“ (დევესქელი)
ესქი (თურქ. eski) ძველი, მოძველებული, წარსული, დიდი ხნის, გარდასული (თქლ) „ესქი სოიადი დამამიწყდა“ (დევესქელის იაილა); „ესქი სოიად ჩხა-
 ლულოლლი, ახლა სოლმაზ“ (შუახევი)
ეტრაჰი (არაბ. etraf) მხარე, გარემო, მიდამო, შემოგარენი, არემარე (თქლ)
 „ჩვენი მეზრებია ეტრაჰში“ (არავეთი)
ეფენდი იხ. ეფუენდი „თლათ ეფენდები არიან“ (ხება)
ეფუენდი (ბერძ.-თურქ. efendi) ბატონი, თავადი, მფლობელი, პატივცემული, პატივსაცემი (თქლ) „მელიქოლღები ეფუენდი, კაცები არნ ილაპარიკება“ (ხება)

ვ

ვინები ვინ (ვინ ნაცვალსახელის მრავლობითი რიცხვი) „ჰადმე ქვეითქენ მიხველ თუ ვინებთან?“ (ვისთან) (ზედა ქლასკური)
ვინცხა ვიდაც(ა) „იასალიდან ერთი ვინცხამ გადმოსულა“ (ხება); „ვინცხა მუსაფირინა მოვდეს-მეთქი“ (ზედა ქლასკური); „ვინცხა არხატაში მყავდენ“ (ხება); „მემრე ვინცხას უნდა, ისამავს“ (დევესქელი); „ცხვირ მეფხანებოდა ქი, ვინცხა მუსაფირინა მოვდეს-მეთქი“ (ზედა ქლასკური); „ვინცხამ რაცხა ხუთი ფარა დეინახა“ (არავეთის იაილა)
ვიპარაკოთ ვილაპარაკოთ „უწინდელი რაცხაები ვიპარაკოთ“ (ბაგინის იაილა)
ვირიტყავა ვაშლის ერთ-ერთი ჯიში (შუახევი)
ვოიმე (შორისდ.) ვაიმე „ვოიმე, ესენიც ქართველი ყოფილანო“ (არავეთი)

ზ

ზათი (არაბ. zaten, zati) არსებითად, საერთოდ, სრულიად, სულაც (თქლ). ზოგჯერ გამოიყენება მაინც ნაწილაკის მნიშვნელობით, „ზათი გურჯი ვარ“ (არავეთის იაილა); „ჩვენი ნათესავების არი ზათი“ (ხება); „ზათი ჩვენკენ არი“ (არავეთი); „ზათი არ მაქ“ (არავეთი); „თხილი, ლობიო, სიმინდი, სხალი, ვაშლი იმგვარებია, ზათი“ (ხება); „ჩემი ბაბოი ხოჯა იყო ზათი“ (არავეთი); შდრ.
ზათიმ (არ. zaten // zati) წინათ, საერთოდ, სწორედ, მთლიანად, უკვე, ბარემ „ზათიმ გურჯები ბათუმიდან მოვსულვართ“ (დევესქელი), [შდრ. შ. ფუტკ]
ზალ-ი რძალი „იმ არაში წავლენ-მოვლენ ზალთან“ (დევესქელი)
ზე // **ძე** რძე „ძეს ვწურავთ მაქინაში“ (ხება); „ძე ავადულავთ“ (ზედა ქლასკური)
ზენგილი „რამეთლი დედეი მეტი ზენგილი ყოფილა“ (არავეთი) იხ. ზენგინი

ზენგინი-ი (სპარს.-თურქ. zengin) მდიდარი, უხვი, ბარაქიანი, დოვლათიანი (თქლ) „ზენგინია, იმასთინ იუზ მილიონი მოგივა“ (დევესქელი)

ზენჯირი-ი (სპარს.-თურქ. zincir) ძეწკვი (თქლ) „დოდოფალ... ზენჯირებ დააბმენ“ (დევესქელი)

მუზიკი-ი (ფრანგ.-თურქ. müzik) მუსიკა (თქლ) „დუეკრავს დიდვანათ მუზიკი“ (დევესქელი)

ზოვლი (სპ. zovli) ძალიან, კარგად (შ. ფუტკ.) „საქართველოში ჰინ არ ჩამოვსულვარ, ზოვლი მინდა“ (დევესქელი)

ზორი-ი (თურქ. zor) ძალა, წუხილი, მძიმე გაჭირვება, ძალადობა, დაძალება (თქლ) „დედაბერი ქალი ადექი და ტანი იბანე, რა ზორი“ (ბაგინის იაილა); „გულიდან ზორი მაქ ნევ“ (დევესქელის იაილა)

ზომო ზემო „ზომო დიდვანი ყაებში ფუტკრე მისულა“ (ხება)

თ

თაბაღი (არაბ.-თურქ. tabak) თეფში, ლანგარი, სინი, ჯამი, თასი (თქლ) „თაბაღი ქფილი ჩაყარე“ (დევესქელი)

თავანი (თურქ. tavan) ჭერი (თქლ) „თავანი, ბადე, შიშა, ყორე, თმა, თავი, ბალინი“.

თაზა (სპარს.-თურქ. taze) ახალი, ქორფა, ცინცხალი, ახალგაზრდა (თქლ) „თელი რაცხს ნახვენ, ამეიტანებენ: თაზა კიტრი, თაზა ლობიო...“ (ბაგინის იაილა)

თანე (თურქ. tane) ერთი, ცალი, მსგავსთავან ერთი (თქლ) „4 თანე ვართ, თელი აირი არიან“ (დაბა ბორჩხა); „მაზლი მყავ ორი თანე“ (დაბა ბორჩხა); „სამი თანე იეთიმი დამჩა“ (დევესქელის იაილა)

თასე (არაბ. tas) ბადია, თასი, ფიალა, ჯამი (თქლ) „ერთი თასე ბითა იადი, ორი თასე პუდრა შექერი ოსკაინა მოზილო, პორი თასე თეთრი ქფილი კაინა მოზილო“ (ბაგინის იაილა)

თახუმი-ი (თურქ. takim) მოწყობილობა, კომპლექტი, გარნიტური, სერვიზი (თქლ) „ოდა თახუმი, ფარჩები ვქსოვ“ (დევესქელი)

თარლა (თურქ. tarla) მინდორი, ყანა, პლანტაცია, ველი (თქლ) „გზისპირი, კაცო, თარლა არი“ (ხება)

თელი ყველაფერი, მთლიანი, მთლიანად, ყველა, „იქ ბევრი ხალხი მყავს. ჩემი და იყო, იმან თელი იცის“ (არავეთი); „თელი აირი არიან“ (დაბა ბორჩხა); „თელი იადი გავადნობთ“ (ხედა ქლასკური); „თელი აქავრი ძლები მყავს“ (არავეთის იაილა); „რავაი ფიქრი მქონდა, ჰამა დაგვარგე თელი“ (დევესქელის იაილა)

თეფსებშინა - თეფშებზე, თეფში, ჭურჭელი, საჭმლის დასადება (ქველ). „თეფსებშინა ჩაღო ფურუნშინა გამააცხო“ (სოფ. დამფალი)

თემელი-ი (ბერძ.-თურქ. temel) ფუძე, საფუძველი, საძირკველი, საყრდენი, ბაზისი (თქლ) „მე ახლა გზის პირში თემელი რავა გავაგდო“, ფუძე როგორ მივატოვო (ბაგინის იაილა)

თენეკი (თურქ. teneke) თუნუკი (თქლ) „მაშინ თენეკი იყო“ (ხება)

თენეკე იგივეა, რაც თენეკი (იხ) „თენეკეებით ყიდდენ მარილ და ყაზიად“ (ხება)

თემიზი-ი (არაბ.-თურქ. temiz) სუფთა, ფაქიზი (თქლ) სისუფთავე, დასუფთაება (იხ. თემიზობს)

თემიზობს სუფთავდება, გასუფთავდება „თელი საქმე თემიზობს“ (ხება)

თერეფი-ი (არაბ. taraf) მხარე, რაიონი, კუთხე (თქლ) „ძალის თერეფმა კაკალი, თხილი, ქათამი მეითხოვენ“ (თეთრიწყელის იაილა); „გვევთხოვე – არა, კაცი თერეფმა დეიბურონა და დეებურე“ (დაბა ბორჩხა)

თექ (თურქ. tek) ერთადერთი, მარტო, ცალ-ცალკე, მარტოხელა (თქლ); შდრ. ოღონდ შ. ფუტკ. „მუსაფირები იყვენ თექ“, სტუმრები იყვენ ოღონდ (არავეთი)

თექი „ჩვენ თექი რამ არ ვიცით“ ჩვენ მაგვგარი რამ არ ვიცით (ხება)

თექრენ (არაბ. tekrar) კვლავ, კიდევ (თქლ) „იმას მემრე თექრემ იალი დავწვავ, თექრენ ზეიდან მაასხავ“ (არავეთი)

თიდან მთიდან „ახლა თიდან ჩამოვლენ“.

თორბა (თურქ. torba) ტომარა, თოფრა, ჩანთა (თქლ). მაგრამ ამ შემთხვევაში თორბაში იგულისხმება ქსოვილისაგან დამზადებული პატარა ტომარა ჩახვი „გავძრავ თორბაში, მინჯი გავაკეთავ“ (ხება);

თული (თურქ. türlü) სახეობა, სახე, ჯიში სხვადასხვაობა, განსხვავება, ნაირობა სხვადასხვა რამე (თქლ) „იქაც დააბებენ, ბევრი თულია, ფარა აჩუქავს“ (თეთრიწყელის იაილა); „იმგვარი თული იოხსუზობა არი“ (არავეთის იაილა) (იხ. შ. ფუტკ. თულლი)

თულლა (თურქ. tuğla) აგური (თქლ) „თულლა ჩეიწყობა“ (დევესქელი)

ო

იაბანი (თურქ. yabancı) უცხო, უცხოელი, უცნობი, გარეშე პირი (თქლ) „ლიზეთ, მოო ერთი, ამაზე იაბანზე არ არიან, ბათუმიდან არიან, ჩვენებური მეზობელი მეინახონა“ (ხება)

იათად-ი (თურქ. yatak) საწოლი (თქლ) „გოგოც და ბიჭიც იათადში წავლენ“ (დევესქელი)

იაილა (თურქ. yayla) საზაფხულო საძოვარი, იალადი (თქლ) „გორგითის იაილა მათი იაილაა“ (არავეთი); „ჩვენ იაილაში გადმოვლენ“ (დევესქელი)

იანღლიში (თურქ. yanlış) შეცდომა, ცდომილება, მცდარი, არასწორად, მცდარად (თქლ) იხ. იანღლიშობა

იანღლიშობა მოტყუება, შეცდენა, შეცდომაში შეყვანა? მე იანღლიშობა არნა მიყოს კაცმა“ (დევესქელი)

იარები შუქურ (არაბ. yarebbi şükür) ღმერთს მადლობა, ო, ღმერთო, მადლობა! „მე იმათ ვერ შევხედავ, იარები შუქურ, მემრეს ვილო 4 ყათი“ (არავეთი)

იაღ-ი [1] (თურქ. yağ) ცხიმი, კარაქი, ერბო (თქლ) „იაღ მაასხავ“ (დევესქელი); „თელი იაღი გაგადნობთ“ (ზედა ქლასკური); „ზეიდან იაღი მუა“ (ხება); „იაღი რავაი გამაასხავ, დიდი ყაბში ჩაასხავ“ (არავეთი); „სინორ, იაღ დავწავ“ (არავეთი); „პატინა იაღ დავასხავ იმ სინორზე“ (არავეთი); „მოყრით, იაღი მოვრეკავთ“ (არავეთის იაილა)

იაღლი (თურქ. yağlı) ცხიმიანი „და მოვდენ, სარმა გავახვიე, იაღლი“ (არავეთი)

იგზე იქ „იგზე ვიყავთ, რომ გამეიარეთ“ (არავეთის იაილა); „იგზე წყაროა მზათ“ (შუახევი) – იხ. აგზე

იგირმი (თურქ. yirmi) ოცი (თქლ) „ისაქმეს 10-15 დღე იგირმი მილიონზე“ (არავეთის იაილა)

იეგან//იეგან-ი//იეგანე „ (თურქ. yeğen) – ძმისწული, დისწული (თქლ), „შენ იეგან, ახლა, ამათაც იცინ გურჯა?“ (დევესქელი); იეგანე „ერთი ძმა ცოცხალა მყავს, იეგანი მამიკვდა“ (არავეთი); „ისიც ჩემი იეგანე იყო“ (ხება)

იეთიმი (არაბ.-თურქ yetim) ობოლი (თქლ) „სამი თანე იეთიმი დამჩა“ (დევესქელის იაილა); „მე იმა ვინივლე, ბაღნები რომ იეთიმი დარჩებიან“ (არავეთი)

იეთიში (თურქ. yetmiş) სამოცდაათი „იეთიში, იმ დროზე ანჯახ ჩევდა ქოშ“ (არავეთი)

იერადღერ-ი (თურქ. yer) ადგილი, პუნქტი (თქლ) „იერადღერები დეილევა თი“, ადგილები, ადგილთა სახელები დაილევა თუ? (არავეთი)

ილა (არაბ.-თურქ. ille, illa) აუცილებლად, უთუოდ, უსათუოდ „საჭმელი ილა მიცე, მიართვა“ (არავეთის იაილა)

ილაჯ-ი (არაბ.-თურქ. ilaç) წამალი, მედიკამენტი, სამკურნალო საშუალება (თქლ). „ილაჯი გამომიწერა, მაწყინა მეტი, ვერ ვსვამ“ (დევესქელის იაილა); ილაჯი უწოდებენ ასევე ყველის კვეთს, რძის ყველად გადაქცევის წამალს „ყველის ილაჯი მაქვა“ (არავეთის იაილა);

იმესექნა ამ გამოთქმას მაშინ ხმარობს მოსაუბრე, როცა მას აღარ ახსენდება წინადადებაში მოქმედების აღმნიშვნელი სიტყვა (ზმნა-შემასმენელი), ანდა არ სურს გამოააშკარავოს საკუთარი აზრი ამა თუ იმ საკითხის ირგვლივ, ან როცა დარწმუნდება, რომ ამ სიტყვის შემდეგ თანამოსაუბრისათვის ყველაფერი გასაგები იქნება“ [შ. ნიჟ.] (შდრ. აჭ. ისქნა, იმასქნა, იმერ. იმასაქნა, იმასქენი, იმასაქენი) „ეე მიკროფონ, ტელევიზიონში არ იმესექნა, არა, არა, არ დევნახო“ (ხება)

იმითანე იმისთანა „მისი შრავტი მაქვან, იმითანე იშტი, ძი მაქინა მაქვან...“ (არავეთის იაილა)

იმკენ იმისკენ „ვინცხამ რაცხა ხუთი ფარა დეინახა, იმკენ მიჭენებს“ (არავეთის იაილა)

ინა ის უნდა

ინსან ინსანია//ინსანი (არაბ.-თურქ. insan) კაცი, ადამიანი ადამიანია (თქლ) „რუსი დევნახოთო, კაცი, კაცია და ინსანი ინსანია“ (არავეთი)

ინქინდამდინ (თურქ. ikindi) ნაშუადღევი, სამხრობა (თქლ) „ინქინდამდინ ისამებენ, ჭამავენ“, ე.ი. ნაშუადღევამდე ცეკვავენ, ჭამენ. (დევესქელი)

იოხსუზი (თურქ. yoksuz) დარიბი, ხელმოკლე, გაჭირვებული, უქონელი (თქლ) „რანა ქნა, იმგვარი თული იოხსუზობა არი“.

ისამებენ იცეკვებენ „თავზე გადაახურებენ დოდოფალს წითელ შარფს, ისამებენ, მუუთქმებენ სიმდერას, ატირებენ დოდოფალ“.

ისგვარი იმდაგვარი, იმგვარი. ასკერი, ჯარი ყოფილა არავეთ. ჯარი დუუყენებია ნიკოლამა, ჩხუბი მომხდარა, ხალხი წასულა. არა –შუა არი, შუაში ხალხი დარჩენილა და არავეთი ქვია. ნიკოლას მერე თურქები მოსულან, ერგვარი გახდენ, ერთი ქალი შვიდი ნახევარი წელი ვერ წასულა, ისგვარი გახდენ, კარები ჩუუკეტიან, ფეხით წასლა უნდა.....“. საზღვრების (კარების) ჩაკეტივის გამო, იმდაგვარი ვითრება შექმნილა.... (არავეთი)

ისტამბულელია მსხლის ერთ-ერთი ჯიში (შუახევი)

იუზ მილიონი (თურქ. Yüz) ასი მილიონი „იმასტინ იუზ მილიონი მოგიდვა“ (დევესქელი)

იქრამი (არაბ. ikram) პატივსაცემი მირთმევა. „მოვზილავთ, გავთხელავთ შოთი გავაცხელავთ, დავახვევთ, მინჯი, შექერი და კაკალი შუურევთ, ჩაის ვატან, იქრამი ქვია. ზედა ქლასკური.

იქუთანე (თურქ. iki) ორი (თურქ.) „იქუთანე და ვართ“ (ხება)

იქ იქმ, იზამ, იზამს, გააკეთებს. „ყველა გოგო ვერ იქ“ (არავეთი); „იმის მემრე კადრუნ ღაყრი, დოშამას იქ“ (დევესქელი)

იქვენაია იქვეა „ერთი ბიჭი ერზრუმაა – იქვენაია“ (არავეთი)

იქში იქ, იმაში სარძეს ვეტყვით და იქში, ბალახში დავმალდი“ (არავეთი); „იქში შეინახდენ თელი ყველამფერ“ (ხება); „ასე გარეკავ იქში“ (ზედა ქლასკური); „იმითანე იშტ, იქში ვხდით“ (არავეთის იაილა); „იქში წყალი არ არი“ (შუახვევი), იხ. აქში და სხვ.

იყბალი-ი (არაბ. ikbal) ბედი, ბედნიერება, კეთილდღეობა, წარმატება, ბედი, იღბალი (თქლ) „მე კაი იყბალი მაქ“ (არავეთი)

იშიდ (თურქ. işik) შუქი, სინათლე (თქლ) „შეკოჭავ, მოქსოვ, იშიდ დავაწყობ“ (დევესქელი); „სოფელში იშიდ არ იყო“ (არავეთი)

იშტა იხ. iSte „ყაფაყი მოვხადე, არ გადმოვა იშტა“ (ბაგინის იაილა); „სქელი და თხელი ონაგორა იქ იშტა“ (დევესქელი)

იშტე//იშტი (თურქ. işte) აი, ასე, მამ ასე, ესეც ასე, ამრიგად, ხომ, (თქლ) „არ დავმქდარვარ იშტე, ჰა“ (არავეთი); „თითო ძროხისთინ აქ ვზივართ იშტე“ (არავეთის იაილა); „5 კილო მეიწველი იმგვარი შეი იშტე“ (არავეთის იაილა); „შეგხედავ იშტე“ (ბაგინის იაილა); ამათ სიძეა, იშტე... მინდოდა ჰამა, იშტე“; „წყალს გეიგნებ იშტე“ (დევესქელი); „მისი შრატე მაქვან, იმითანე იშტი“ (არავეთის იაილა); „გონჯი უზრი ის აქ იშტი, კაცსა არ უძახის“ (ბაგინის იაილა)

იჭუჭუნოს ტკბილად ილაპარაკოს (შ. ნიუ) „ერთად მეიყარენ და თქვეს, ვიჭუჭუნოთ“ (ბაგინის იაილა)

იჯ(კ)ება იზრდება, ხარობს, ვარგობს „მერა სხალი, ვაშლი, ყურფუზი აქ არ იჯ(კ)ება“ (ზედა ქლასკური) (შდრ. იჯება - აკეთებს, საქმიანობს, ირჯება, ახერხებს (შ. ფუტკ.) „ჩემ ბადიშმა იჯება“. არავეთი).

კ

კაზინო ადგილი, სადაც ქორწილს მართავენ „ჩვენ კაზინოში დუგუნ ვიქთ“ (თეთრიწყელის იაილა); „წავლენ კაზინოში“; „დოდოფალი და სიძეი შამოვლენ კაზინოში“ (დევესქელი)

კარა კარი „კარასაც დააბავს“ (დევესქელი)

კარდალა მომცრო ქვაბი (სკ); გადატანით მნიშვნელობით რისიმე სიდიდის აღმნიშვნელი სიტყვა, „ერთი დიდი კარდალაი ხარი დაკლეს“ (თეთრიწყელის იაილა)

კანცერ-ი (ფრანგ.-თურქ. kanser) ავადმყოფობა, ავთვისებიანი სიმსივნე, კიბო (თქლ) „რძალ კანცერი დიემართ“ (დევესქელის იაილა)

კაცი-ი ქმარის მნიშვნელობით, „ჩემი ერთანე გოგო ბორჩხასა, მისი კაცი ემეკლი გახდა“ (თეთრიწყლის იაილა); „მე ერთი კაცი მყავდა, ისიც მომიკდა“ (თეთრიწყლის იაილა); „ჩემი კაცი ქორწილდება, მე მეორე ვარ, მესამედ ქორწილდება“ (თეთრიწყლის იაილა); „შენი კაცი რას მუშაობს?“ (დაბა ბორჩხა)

კვერცხა ვაშლის ერთ-ერთი ჯიში (შუახვევი)

კინა რკინა „იმის მემრე კინას კოჭავს“ (დევესქელი)

კოვ „დააცხებ კოვ და მოჭიჭყავ“ დააჭერ კოვს და მოვზილავ (დევესქელის იაილა)

კოჭავს (კინას) კრავს, გრეხს, აბამს „იმის მემრე კინას კოჭავს“ (დევესქელი)

კტარი მკვდარი

ლ

ლაგანი ნაგანი „ერთი ლაგანი ლივერი, ფიშტოი ამეიტანა“ (ხება)

ლაპაიკობენ ლაპარაკობენ „და მემრე ლაპაიკობენ“ (არავეთი)

ლახან-ი//ლახანა (ბერძ.-თურქ. lahana) კომბოსტო (თქლ) „ლახანს გავაკეთავთ“ (დაბა ბორჩხა) „ლახანას გავაკეთავთ“ (ბაგინის იაილა)

ლეგენ-ი (სპარს.-თურქ. leğen) დიდი ტაშტი (თქლ) „გუგუმი, ყოვა, ქვაბი, სოვბა, სკამი, დიდი სკამი, შარფი, ლეგენი... ვიცით“ (ხება)

ლემს-ი ნემსი „გარეთაები ლემსითნა მოქსოვო“ (დევესქელი)

ლენერ-ი (სპარს.-თურქ. rezel) მურაბა (თქლ) „ლენერ ვაკეთავთ“ (ზედა ქლასკური); „სხალ რომ დაჭრი და შექერ დაყრი, ლენერ ვეტყვით“ (არავეთი)

ლივერ-ი რევოლვერი „ლივერს ესრიან, შელდიგ იქმენ“ (დევესქელი); „ერთი ლაგანი ლივერი, ფიშტოი ამეიტანა“ (ხება)

ლიოფინჯირ-ი (თურქ. lop, რბილი, მრგვალი, incir – ლეღვი) ლეღვის ჯიშია ერთგვარი (შუახვევი)

ლორ ყველი (სპარს.-თურქ.) „ყველ ჩვენ ლორ ვეტყვით“ (არავეთის იაილა)

ლობია ლობიო „ლობიას გავაკეთავთ“ (ბაგინის იაილა)

ლორ-ი (სპარს.-თურქ. lor) ახალი უმარილო ყველი (თქლ) „მარყევე და დარჩებ აჭრავ, მინჯი იჯებნება, ლორი იქნება“ (არავეთი); „ყველ ჩვენ ლორ ვეტყვით“ (არავეთის იაილა)

მ

მათებურ-ი თვითონ, თავისთავად, თავისით „[საქონელი] სადამოზე მათებური მოვლინ, ძოვება არ ღირს“ (არავეთის იაილა)

მაკანა მაკარონი(ბაგინის იაილა)

მაკიდონი-ი მაკიდო (კუთხ.) იგივეა, რაც ოხრახუში (ქეგლ) „პრასა, მაკიდონი, ქინზის ვიცით“ (ხება); „მაკიდონი გუდუურევ, იქრამი ქვია“ (ხება); „ერთი კაი რამ ეარ იძებნება, ფხალი, ნიორი, მაკიდონი“ (არავეთის იაილა)

მარაზი-ი (არაბ. maraz) ავადმყოფობა (თქლ) „მარაზი მაქ, მითხარი“ (დევესქელის იაილა)

მასხრუბა მასხრობა, ხუმრობა „ემიაშვილი მყავდა, მასხრუბა უყვარდა“ (დევესქელი).

მაქ მაქვს „მე ერთი აქ მაქ შიშის სახლი“ (არავეთი); „ზათი არ მაქ“ (არავეთი)

მაქინა (იტალ.-თურქ. makine) მანქანა (თქლ) „მაქინას გამოცხდით ძეს“ (ბაგინის იაილა); „ჩხრიკავდა ძირში, ტახტას ხედა მაქინაზე“ (დევესქელი); „მაქინაზე ამუავებული შრატი მაქ“ (არავეთი); „მაქინაში გავწურავთ (არავეთის იაილა); „ჩვენ მაქინაზე დავასხავ იმას“ (არავეთი)

მაჰალე/ მეჰელე (არაბ.-თურქ. mahalle) უბანი (ქალაქის) რაიონი, „დაწერევი... შესას მაჰალე 15 ხანი“ (დევესქელი) „დაწერევი... მეჰელეები“ (დევესქელი); „თელი მეჰელეები გითხარ“; „ხედობანიც ხების მეჰელეა“ (ხება)

მეზერი-ი (არაბ.-თურქ. mezar) საფლავი (თქლ) „ჩემ ნენეს მეზერი აქა“ (არავეთი); „ხოჯალათ ჩვენი მეზრებია ეტრაპში“ (არავეთი)

მეგემ/მეგერ/მეგერე/მეგრემ (სპარს.-თურქ.)კავშ. თურმე „მეგემ თქვენნა მოსულიყავთ“ (ზედა ქლასკური); „მუცლიან ქალები დახიშტეს მეგემ“ (არავეთი); „ბაბოს უკან მიდიან მეგერ ტყეში“ (არავეთის იაილა); „მეგერ შია ერთანე ქართველი არ ყოფილა“ (არავეთი); „დედაბერთან მივდენ მეგერე“ (არავეთი); „ქე გეიქნია მეგრემ ნუბარეექმა 70-80 წელიწადი“ (არავეთი); მეგემ, ჩემი გული იქ ვერ გუუძლებსო“ (არავეთი); „მეგემ დაჯდა და იტირა“ (არავეთი).

მემლექეთი-ი (არაბ. memleket) ქვეყანა, მხარე, სამშობლო (თქლ) „...ეიდა შენთინ გავაჩინე ამდენი მემლექეთო“ (არავეთი)

მერე ვაკე ადგილი „მე დევსქელში, უკან მერეში ვცხოვრობ“ (დევესქელი)

მესელე (არაბ. მესელე) საკითხი, ამბავი, (თქლ) „ესკი მესელეები მოგიყვე?“ (არავეთი)

მექთუბ (არაბ. mektub) წერილი (თქლ) „მაშინდელ დროს ტელეფონი არ იყო, მექთუბ ვერ გუუგზავნი“ (დევესქელი)

მეშოკი (რუს. мешок) ტომარა „მეშოკი შენთან იყოს“; „გახნა მეშოკი, ნახა დოლარები“ (არავეთი)

მეჯბური (არაბ.-თურქ mecburi) იძულებული, ვალდებული (თქლ) „ჩემ ნენეს მეხერი აქა, გზამ არ იყო და მეჯბური ხოჯალათ ჩვენი მეზრებია ეტრაპში“, უგზობიის გამო, სასულიერო პირთაგან, იძულებული გავხდით სასაფლაოები გაგვეხსნა ამ მხარეში. (არავეთი).

მიასთვა მიართვა „საჭმელი დუუდვა, მიასთვა“ (არავეთი)

მინჯი ნადული, ხატო, რომელიც ყურუთის დამზადების ძირითადი კომპონენტია „შრატოდან აღუდლება, გავძრავ თორბაში, მინჯი გავაკეთავ, ყურუთი. მეორე შემთხვევაში მინჯი არის რქეზე კვეთის მიცემის შემდეგ შედეგებული მასა, რომლისგანაც მზადდება ყველი.

მიწიხაპი-ი კარტოფილი „მიწიხაპ გავაყირმიზავთ“ (ბაგინის იაილა); „...მიწიხაპი, თაფლის მაქ“ (ხება); „თეთრი ხაპი, მიწი ხაპი გუდუურევთ“; „მიწისხაპიპიდავთლი, დავჭრით“ (ზედა ქლასკური)

მოგიდვა იმან დააწვა, ზენგინია, იმასთინ იუზ მილიონი მოგიდვა, ასი მილიონი გითხრა. გითხრა, ასი მილიონის ფასი დაადო.

მოზობელი-ი მეზობელი „შენი მოზობელი ასია და იქ თაზე იმის მულმა ოთუზ მილიონზე ვყიდავო, მითხრა“ (დევესქელი); „მოზობელი ვიცით“ (ზედა ქლასკური)

მოსაფირი-ი (არაბ. misafir) სტუმარი (თქლ) „დოსტურმა – (თქვენისთანა მუსაფირი) კაი კი მოხველეთო, შიმპიკოჭენ“; „მუსაფირი მიყვარს“ (დევესქელი); „ჩვენი მუსაფირი ქრამი ესაა“ (ხება)

მოქსონილი-ი მოქსოვილი „ჩვენი მოქსონილი არა, ისტამბოლიდან იყიდებდენ“ (ხება)

მოწორდით! მოგვიახლოვდით, ახლოს მოდით, მოსწორდით! „მოწორდით, მოწორდით, ჰამა ტყვილი არნა იპარიკოთ“ (ბაგინის იაილა)

მოწორება მოსწორება, მოპირკეთება „სუადი მოწორება იქნება“ (დევესქელი)

მოჭიჭყავს მოხელს, აურევს „დააცხებ კოვ და მოჭიჭყავ“ (დევესქელის იაილა)

მუთვადი-ი (არაბ.-თურქ. mutfak) სამზარეულო (თქლ), იხმარება ოთახის მნიშვნელობითაც. „იი ჩინაგებინა წვილე იქა, მუთვადში არია“ (დევესქელი)

მუსაფირი-ი (არაბ.-თურქ.)იგივეა, რაც მოსაფირი (იხ.) „ცხვირ მეფხანებოდა ქი, ვინცხა მუსაფირინა მოვდეს-მეთქი“ (ზედა ქლასკური); „მუსაფირები იყვენ თექ“ (არავეთი)

მუუთქმებენ სიმღერას სიმღერას მოუთქვამენ//ეტყვიან//მიუძღვრებენ „ ისამებენ, მუუთქმებენ სიმღერას”.

მუხტარ-ი (არაბ.-თურქ. muhtar) მამასახლისი (თქლ) „ბიჭები ზოგი ბელედი-ეში, მუხტარია ერთის(ც)“ (თეთრიწყალის იაილა)

მუღელიმი-ი (არაბ. muallim) მასწავლებელი (თქლ). გამოიყენება განათლებულის მნიშვნელობითაც. „რა მუღელიმი ხარა“ (არავეთის იაილა)

მუცლიან ქალები ფეხმძიმე, ორსულები „მუცლიან ქალები დახიშტეს მეგემ“ (არავეთი)

მუუშენეგს მიუშენებს

ნ

ნა უნდა ნაწილაკად ქცეული მეშველი ზმნის შემოკლებული ფორმა „ახლა გვარები ნა ვთქვა თურქნა“ (ხება); „მე ბათუმშინა ჩამოვდე“ (ხება); „ახლა გედევდენა, რემეზანი რომ დეილივა ანი“ (ხება); „სიმინდინა დაფუშნა, დავა-ღამე“ (ხება); „ცხვირ მეფხანებოდა ქი, ვინცხა მუსაფირინა მოვდეს-მეთქი“ (ზედა ქლასკური); „მეგემ თქვენნა მოსულიყავთ“ (ზედა ქლასკური)

ნაზლობს (თურქ. nazlı) კეკლუცი, პრანჭია, ჭირვეული, ნაზი (თქლ), „ერთ მისლაზე არ მიცემს ბაბოი, ორჯერ, სამჯერნა მიხვიდე, ნაზლობს და მესამეზე მიცემს.“

ნიეთი მაქ (თურქ. niyetli) მარხული (თქლ), „რემეზენი რომ დეილევა, ნიეთი მაქ.“

ნისლი ტაროსი ცუდი (ნისლიანი) ამინდი, ავდარი „ჩვენ ბოლუთ ვუძახით, ისინი ნისლი ტაროსი უძახი“ (თეთრიწყალის იაილა)

ნალია საღობე სახლი, ფაცხა (სკ); ნალია (კუთხ.) იგივეა რაც სასიმინდე (ქეგლ).

ნენე (კუთხ) დედა (ქეგლ) „ბადიში მყავს ერთი, ნენეი არ ყავს“ (დევესქელი); „ღუგუნის ფიქრი მაქ მე, ნენეე“; „იოხტაჯანემ ბიჭმა გააკეთებია, ნენეი“ (დევესქელის იაილა); „ჩემ ნენეს მეზერი აქა“ (არავეთი); „ნენეე მე კაი ვჭამე“ (არავეთი)

ნიეთ-ი (თურქ. niyet) განზრახვა, ზრახვა, სურვილი, მიზანი, (თქლ) „ნიეთი მაქ, მანქანა გყავან...ჩამუალ“ (ხება)

ნაწავლ-ნაწავლი ნასწავლი

ნიშანდი-ი (თურქ. nişanlı) დანიშნული, დაწინდული საქმრო ან საცოლე, ნიშნიანი, ნიშანდებული (თქლ). „ორ წელიწად ქალი ნიშანდი იქნება, 2. ნიშნობოს განმავლობა (ხანა) „მემრე კი ეტყვის მამამთილი, წევყვანო ახლა, ეყოფა ამდენი ნიშანდი“ (დევესქელი)

ნუბარეკი (არაბ.-თურქ. mübarek) პატივსაცემი, კურთხეული, წმინდა, წმინდანი, უბიწო (თქლ). ამ შემთხვევაში ღმერთმა „ქვა გეიქნია მეგრემ ნუბარეკმა 70-80 წელიწადი, იეთმიშ, იმ დროზე ანჯახ ჩევდა ქოშ“ (არავეთი)

ო

ოდათახუმი (odatahumi) ოდისთვის (სახლისთვის) საჭირო ნაქსოვი კომპლექტი „ოდათახუმი, ფარჩები ვქსოვ“ (დევესქელი) იხ. თახუმი

ოილა ადვილად, მარტივად

ოვა (თურქ. kova) სათლი (თქლ) „ოვაში ჩაასხანა, სობიძირში დაღვანა“ (დევესქელი)

ოზო ეზო „ახემედი ჰამა გახმევლა ოზოშია“ (დევესქელი)

ოთუზ მილიონ-ი (თურქ. otuz) ოცდაათი მილიონი (თქლ) „ოთუზ მილიონზე ყიდებენ, შენი მოზობელი ასია და იქ თახე იმის მულმა ოთუზ მილიონზე ყვიდავო, მითხრა“ (დევესქელი)

ონაგორა (თურქ. ona göre) ამის მიხედვით, ამის შესაბამისად, შესდულე-ბით (თქლ) „სქელი და თხელი ონაგორა იქ იშტა“; „ონა გორ მარილ ჩააყრ“ (დევესქელი)

ონ ბეშ (თურქ. on beş) თხუთმეტი (თქლ) „ონ ბეშ 10-ის, 5 წლის მემრე იქნება“ (დევესქელი)

ორთვეინა ორივენი (ორივე, ორთავე) უნდა „გენილი და დემათილი რომ წეიკინდრებიან, ორთვეინა დაკლა“ (არავეთი)

ორნექ(ლი) // ორნეკი (örnekli) სანიმუშოდ, სამაგალითოდ, (თქლ), თარგი „„ჰაეპ პატიკებ ორნექლი მოქსოვებენ“; „ორნეგ ავარვა(ვი) არხატაშეფ“ (დევესქელი)

ოქული (თურქ. okul) სკოლა, სასწავლებელი (თურქ.) სწავლა დავამთავრე „ასკერში მივალ, ოქული დეილია“ (დევესქელი)

პ

პასაპორტი პასპორტი „პასაპორტი ამეველე, დუუდევე წინედან“ (ხება); „შენი პასაპორტი ფული ბევრი უნდა, სებაათტინისდენ ვინმე არ დეიჭირავს“ (არავეთი)

პატიკები-ი (თურქ. patik) ფაჩუჩები (თქლ) „ჰაეპ პატიკებ ორნექლი მოქსოვებენ, პატიკებ გაყიდებენ“ (დევესქელი)

პატინა// პატინაი მცირე, ცოტაოდენი „პატინა იად დავასხვა“ (არავეთი); „პატინა, მე პაწაი ვარ და ის დილია“ (არავეთი); „პატინა რაცხას მივცემდით“

(დევესქელის იაილა); „საკვამი პატინა სამახრეგო, სამყან შემ ჩემზე უფრო იცი“ (არავეთი).

პატიობა პატარაობა, ბავშვობა „ჩემ ქალმა დააჩვია პატიობაში“ (არავეთი)

პაწა მცირეოდენი, სულ მცირე, პატარა „პაწას უძახიან სახლი არ გააკეთი, ქომო ყათში დაჯექ“ (არავეთი); „თუ უგემური იქნა, პაწას მუუმატავ შექერს“ (დევესქელი) იხ. პაწაი

პაწვანი პატარანი, მცირეწლოვანი „ძმები, დებიც ჩემზე პაწვანი იყვნენ“ (დევესქელის იაილა)

პოლის(ც)ი პოლიციელი „ჩემი ერთი შვილი პოლის(ც)ია“ (დევესქელი)

პრასა პრასი, ბოსტნეულის ერთ-ერთი სახეობა „პრასა, მაკიდონი, ქინზის ვიცით“ (ხება)

პრატ-ი (კუთხ.) ქალიშვილი, გოგონა, „ერთი პრატი მყავდა“ (დევესქელის იაილა)

ქ

ქანდარმ-მანდარმი ქანდარმი, პოლიციელი [ფუძეგაორკეცებული ფორმა] „ქანდარმ-მანდარმა დიგიჭირავენ“ (ხება). შდრ. სახლი-მახლი

რ

რა ალი რა არის „ნათესავი რა ალი, ნათესავი მე არ ვიცი“ (ზედა ქლასკური)

რავა-ი როგორი, როგორც „რავაი ფიქრი მქონდა, ჰამა დავკარგე თელი“ (დევესქელის იაილა); „იქავრი წყლები რავაი?“ (დევესქელი); „იალი რავაი გამაასხავ, დიდი ყაბში ჩაასხავ“ (არავეთი)

რა ვი რა ვიცი „მე რავი, ზოგიც ის ალაპიკე“ (არავეთი); „მე რავი, იმ გვარი იქნება“ **რან** რა უნდა „ძროხის მაყორიფნელმა რან გაყიდოს“ (არავეთის იაილა) (იხ. რანა, ნა)

რათნა რად უნდა „ახლა ეგ რათნა ქნა“ (არავეთი)

რამდონ-ი რამდენი „ბიდონსაც აავსობ, რამდონსა გინდა იშტა“ (დევესქელი); „ახრება რამდონი ხალხმა დეესია“ (არავეთი)

რამდონსა რამდენსაც „ბიდონსაც აავსობ, რამდონსა გინდა იშტა“ (დევესქელი)

რამით-ი რამდენი „რამითი ყოფილა იცი, ხუთი სახლი ავსობილი ყოფილა“ (არავეთის იაილა)

რამეთლი (თქლ. rahmetli, rahmetlik) განსვენებული, ცხონებული, ნეტარსენებული (თქლ) „რამეთლი დედეი მეტი ზენგილი ყოფილა, ენ წინ დიდი დავაქორწილე.“

რაცხა //რაცხათ// რაღაც(ა), „ვინცხამ რაცხა ხუთი ფარა დეინახა“ (არავეთის იაილა); რაღაცისთვის „კაცი თერეფმა დეიბურონა და დეეებურე, მათ კაცებმა რაცხათ უნდანა“ (დაბა ბორჩხა); „რაცხა ჰქვია, ჰო, მარადი ყოფილა ჩვენი ხისიმები“ (არავეთი)

რემეზანი (არაბ. ramazan) რამაზანი, მთვარის წელიწადის მეცხრე თვე, მაჰმადიანების მარხვის დრო (თქლ), „მაშინ მაფია ყოფილა, ახლა გედევდენა, რემეზანი რომ დეილივა ანი“ (ხება)

რესიმი (არაბ. resim) სურათი (ქთლ) „ჩემ იეგნებმა რესმი გამუუწიეს“ (არავეთის იაილა)

როის//როისნა როდის „როის ამოხვედით თქვენ?“ (დევესქელი); როდის უნდა „სული მიწუხდება, როისნა ამოვდონ“ (დევესქელის იაილა)

როიცხა როცა, როდესაც, როსდა „ტამოუნია როიცხა გედეიკლიტა“ (ხება); „როიცხა იტყვი“ (დევესქელი)

რუსული ქალი რუსი ეროვნების ქალი „რუსული ქალი ყოლია“ (დევესქელი)

ს

ს =ც ნაწილაკი „მაკიდონი, ქინზის ვიცით“ (ხება); „ჰო, ჰო, ისის (=ისიც) გაკეთდება“ (ხება); „კაკალი კაის (=კაიც) არი, ჩურუგის (ჩურეგიც) არი“ (არავეთი); „ახლა ჩემი ბადიშის (ბადიშიც) ხოჯა იყო, მამიკდენ, მაჭახელში“ (არავეთი); „ნენეე მე კაი ვჭამე, ჰამაო მეს ქართველ ვარო“ (არავეთი); „ესეს ჩვენი მულია“ (დაბა ბორჩხა)

სავაში (თურქ. savaş) ბრძოლა, ომი (თქლ) „სავაში თელი ხალხი ვინ ვის...“ (არავეთი)

სავე (ვით თანდებუდიანი მიცემითის დიალექტური ვარიანტი) სავით „აქავრი წყლებსავე არი?“ (დევესქელი)

სამა ცეკვა „სამაც კაი იცოდა“ (ბაგინის იაილა)

სარმა (თურქ. sarma) ტოლმა, შეხვევა (კერძი) (თქლ), „სარმას გავაკეთავთ“ (ბაგინის იაილა); „ტათლი, სარმა... ვაკეთავთ“ (ზედა ქლასკური); „და მოვდენ, სარმა გავახვიე იაღლი“ (არავეთი); „სარმა გავაკეთავთ“ (დაბა ბორჩხა)

სარძე სახლში, მთასა თუ ბარში, გაკეთებული სათავსო, რძის პროდუქტების გადამუშავებისა და შენახვისათვის. „მე თაზე ვარ, სარძეს ვეტყვით და იქში, ბალახში დავმალე“ (არავეთი)

სახლი-მახლი (ფუძეგარეცეხული გამოთქმა **სახლ** სიტყვისა) „ბათუმ სახლი-მახლი ქონებინ“ (დევესქელი)

სებაათტინისდენ-ი სენბათტინისოდენი „სებაათტინისდენ ვინმე არ დეიჭირავს“ (არავეთი)

სეირ-ი (არაბ. seyir) სანახაობა, სეირნობა (თქლ) „ის რაცხა სეირი იყო, ჭო“ (ბაგინის იაილა)

სენუმე (თურქ. seçim) არჩევნები (თქლ) „ახლა ჩვენ უქუმათის სენუმე და ფესტივალი უკან გედეიტანეს“ (არავეთის იაილა) (იხ. შ. ფუტკ. სენიმი)

სინორ-ი პურის ცომისაგან გაყვანილი, თხელი გამოცხობილი ფენები და მასზე დამწვარ კარაქში გახსნილი ნაღულის დასხმით გაკეთებული ერთგვარი კერძი „სინორ გავაკეთავთ“ (არავეთი); „სინორ, იად დაწვავ“ (არავეთი); „პატინა იად დავასხავ იმ სინორზე“ (არავეთი); „სინორ გავაკეთავ“ (არავეთი); „სინორ, სუთლი გავაკეთავთ“ (ზედა ქლასკური)[შდრ. შ. ფუტკ., შ. ნიჟ.]

სირაი (თურქ. sıra) რიგი, ჯერი, წესრიგი, წყობა, რიგში ყოფნა, (თქლ) **ამ ჯერად** „ამ სირაი ავადველაი ვარ“ (დევესქელი)

სობა (არაბ. soba) ღუმელი (თქლ), ყოვა დავდგი სობაზე“ (ბაგინის იაილა); „გუგუმი, ყოვა, ქვაბი, სობა... ვიცით“ (ხება); „შევდუბ, სობა ზათი არ მაქ“ (არავეთი); „სობაზე დადებ“ (არავეთი)

სობიძირ-ი ღუმლის ძირი, ღუმლის ქვედა მხარე „ოვაში ჩაასხანა, სობიძირში დადვანა“ (დევესქელი) „სინორ გავაკეთავთ“ (ბაგინის იაილა)

სოი (თურქ. soy) გვარი, ჯიში, სახე, სახეობა, ნაირი (თქლ), „ბათუმში აქიდან ჩავლაი, რა სოი ვთქვა, ახლა არ ვიცი იქავრობა“ (ხება); „რა სოია, ვერ ვაგნებ“ (ხება)

სოიად-ი (თურქ. soyadı) გვარი (თქლ) „ესქი სოიადი დამამიწყდა“ (დევესქელის იაილა); „სოიადი, ძველი თუ ახალეები, ჩემი ძველი სოიადი, ყადიოდლის ეტყვიან“ (შუახევი)

სუ (თურქ. su) წყალი (თქლ) „შექერი, სუ იმასაც აქვა...“ (დევესქელი)

სუთლ-ი (თურქ. sütlü) რძიანი (თქლ) „სუთლი გავაკეთავთ“, რძითა და ბრინჯით გაკეთებული ერთგვარი კერძი (ზედა ქლასკური)

ტ

ტათლი (თურქ. tatlı) ტკბილი, გემრიელი, სასიამოვნო (თქლ) „ჭამე თლათ, ჩვენი გაკეთებულია, ჰელვა, ტათლი“; (ხება); „ტათლი, სარმა... ვაკეთავთ“ (ზედა ქლასკური); „ტათლი გავაკეთავთ“ (არავეთი)

ტანს იქმენ იცეკვებენ „ხალხი ტანს იქმენ“ (დევესქელი)

ტაროსი-ი ამინდი, ჰავა, კლიმატი „ცხენვაკის ზეით კაი ტაროსია“ (დევესქელი); „მიხვალს ღამეზთე. ტაროსი თუ კაია“ (არავეთის იაილა)

ტაქსის(ა) //ტაქსისი ქსოვილის სახეობა, ერთგვარი მატერია „გელინუხსა ჩა-
აცმევენ ტაქსისას“ (დევესქელი); „სხვის სახში იყო, ტაქსის წუულის“ (არა-
ვეთი)

ტილეფონი-ი ტელეფონი „მინდოდა, ჰამა, იშტე, პრობლემები გამოვდა ტილე-
ფონის ესესარი“; „ტილეფონი დიმირეკავთ“ (დევესქელი)

ტრაპიზინი-ი ტრაპიზონი „ერთი ტრაპიზინ მყავს“ (არავეთი)

უ

უთქვიო //უთქმია =უთქვამს „მის ბაბასაც უთქვიო“ (დევესქელი); „დედაბერ-
საც უთქმია ქი, ძირიდან არ დეიწყო, ზეიდან დეიწყო“ (ბაგინის იაილა);
„ბიჭი წასულა, სახლში უთქმია“ (არავეთი)

ურბა (თურქ. urba) ტანსაცმელი, კაბა (თქლ) „მუუტანდი ჩვენ ურბას“ (დე-
ვესქელის იაილა)

უსაქმურა უსაქმოდ, უსაქმურად „უსაქმურა, იჭამოს, ცხოვროს, ჩუუყარონა
გუდაში“ (არავეთის იაილა)

უქუმათი-ი (არაბ. hükümet) ხელისუფლება, მთავრობა „ახლა ჩვენ უქუმათის
სენუმე და ფესტივალი უკან გედეიტანეს“ (არავეთის იაილა)

ულურლი (თურქ. uğurlu) ბედნიერი, ბედნიერების მომტანი (თქლ) „ხეირი-
ულურლი იყოსო, ეტყვის“ (დევესქელი)

უნუმარა ჩუმად, ფარულად, მალულად, დაფარულად, შეუმჩნეველად „უნუმა-
რა გადმოვდოდენ“ (ხება)

უუწიკიან აუზიდავთ „ნიკოლას დროში აქ ოქრო ამუუდიან, უუწიკიან, ახლა
ტყვა“.

უჯუზი (თურქ. ucuz) იაფი, მუქთა (თქლ), „მაღაზიაშიც უჯუზია“ (არავეთის
იაილა)

ფ

ფალაზი-ი (თურქ. palaspare) ძონდი, კონკი (თქლ) ძველი ქსოვილის ან ან
ტანსაცმლის ნაგლეჯი (შ. ფუტ.) „ფქილით გავთქიფავ, გაველესავ, ფალაზზე
დავასხავ“ (ბაგინის იაილა). შდრ. ქართ. ფლასი

ფანდული-ი (თურქ. pantalon) შარვალი (თქლ) „ერთსავე ფანდული აცვია“
(ღაბა ბორჩხა) [შდრ. შ. ფუტკ. ფანთოლი]

ფანელაი-მანელაი ფლანელი, ფლანელის მსგავსი სამოსი „რამ მოგცე თუ? ფანელაი-მანელაი ჩეიცვა?“ (არავეთის იაილა)

ფართა//ფასტა ფასთა (თურქ. pasta) ნამცხვარი, ტორტი (თქლ) „მემრე დიდი ფართა მოვა, მაღალი, იმა გაჭრიან, სიძეი და დოდოფალი ჩათალათ ამეიღებენ“ (დევესქელი); ნამცხვარი, შაქარლამა „ფასტას დაარიგებენ“ (დევესქელი).

ფეშკირ-ი (თურქ. peşkir) პირსახოცი, ხელსახოცი (თქლ) „ფეშკირი მუუტაი, გო“ (ხება)

ფილაგი-ი ფილაგი (spar.) მოხარშული ბრინჯი (ქეგლ). „ფილაგიც ისე და ონაგორა, არნა დახრაკო“ (დევესქელი)

ფიშნა (შდრ. რუს. ვიშნია, იმერ. ქვიშნაბალი) ბლის ერთ-ერთი ჯიში (შუახევი)

ფიშტოი (piştov) დამბაჩა [შ. ფუტკ.] პისტოლეტი „ერთი ლაგანი ლივერი, ფიშტოი ამეიტანა“ (ხება)

ფოსტანიში (თურქ. postane) ფოსტა (თქლ) ფოსტაში „ამის კაცი წასულია, იქი საქმობს, ფოსტანიში მუშავობს“ (დაბა ბორჩხა)

ფოშა 1. ბოშა, მოხეტიალე, უსახლკარო; 2. უსირცხვილო, უნამუსო ადამიანი „ფოშა რატომ უძახიან, სიმინდი, ფქილი, თხილი, ფარა, საჭმელი ილა რაცხანა მიცე, მიართვა“ (არავეთის იაილა); „დიდი ფოშა, დიდი უკითხია, დიდი სკოლა დუშმთავრებია“ (არავეთის იაილა)

ფურუნ-ი (თურქ. firin) ღუმელი, ფურნე, (თქლ) „...ფურუნშინა გამააცხო“ (ბაგინის იაილა)

ფქილ-ი ფქილი ფქილი, თხილი, ფარა, საჭმელი ილა რაცხანა მიცე, მიართვა“ (არავეთის იაილა); „აქვა ფქილი რომ გაციონ“ (არავეთის იაილა)

ფხაბეხურმა ხურმის ერთ-ერთი ჯიში (შუახევი)

ქ

ქენერ-ი (თურქ. kenar) კიდე, ნაპირი, განაპირა (თქლ) „იმის მემრე მუუშენებს ქენერებს“ (დევესქელი)

ქეაფორ-ი (თურქ. kuaför) პარიკმახერი; კუაფურ ვარცხნილობა. (თქლ) „დილაზე დოდოფალ ქეაფორში წეიყვანებენ“ (დევესქელი)

ქი (ქე, ქვე) კი, კი, დიახ, კიდეც „იქიდან ქი წამოსულან ესენი“; „ისე იქნა ქი, გზა ჩეიკეტა“; (დევესქელი); „აქ იმდენი ეძებენ ქი, ვერ ნახებენ“ (არავეთის იაილა); „ცხვირ მეფხანებოდა ქი, ვინცხა მუსაფირინა მოვდეს-მეთქი“ (ზედა ქლასკური); „ისე პაწაი იყო ქი, დევნიშნე“ (არავეთი); „არ მაგონდება ქი“ (შუახევი)

„დედაბერსაც უთქმია ქი, ძირიდან არ დეიწყო, ზეიდან დეიწყო (დედაბერსაც უთქვამს კი ბოლოდან არ დაიწყო თავიდან დაიწყო“ (ბაგინის იაილა).
ქითაბ-ი (არაბ. kitab) წიგნი, ყურანი (თქლ) „მე მაშინ შენ დიგიწერენ ქითაბი“ (დევესქელი); „ჩემი ნათქვამი არ ქნა ქითაბში“ (არავეთი)

ქირიშ-ი (თურქ. kirış) მორი, ძელი (თქლ) „იმის შემრე ქირიშ შამუარ“ (დევესქელი)

ქოთანაი მსხლის ერთ-ერთი ჯიში (შუახვევი)

ქოი (თურქ. köy) სოფელი (თქლ) „ბევრი ქოი არი ბორჩხაში“ (დევესქელი)

ქომო//ქომოთ ქვემო, ქვემოთ, იგივეა, რაც ქომოთ (იხ.) „პაწას უძახიან სახელი არ გააკეთი, ქომო ყათში დაჯექ“ (არავეთი); „აქ ერთი ქომო ხიდა“ (არავეთის იაილა); „პოლისის დავასახლე ქომო სახელში“ (არავეთი); „ქომოთ ორი ყათი აქ“ (არავეთი)

ქრისტინებ-ი ქრისტინები „დევესქელ გათხოვილი, ქრისტინებში არიან“ (არავეთი)

ქუფე (თურქ. küpe) საყურე (თქლ) „უზუგი საათი, ქუფე გენილ მუტანთ“ (ხება)

ქვილ-ი ფქვილი „პაწაი გარმინთაი ქვილ ჩაყრი“ (ზედა ქლასკური)

ღ

ღარჭ-ი ბავშვი, ვაჟიშვილი „გავატანე ჩემი გელინი, ღარჭის ცოლი“ (ხება);

ყ

ყაბ-ი (თურქ. kap) ჭურჭელი, ქვაბი (თქლ) „...ჩაასხავ ხუთ კილო ბიდონ მოსარეკელ ყაბში“ (დევესქელი);

„ქვაბ-თენჯერე, დიდვან ყაბები“ (არავეთი); „ყაბში ჩადებ იაღსა“ (არავეთი)

ყაებ-ი//ყაია (თურქ. kaya) კლდე, ფრიალო კლდე (თქლ) „ზომო დიდვანი ყაებში ფუტკრე მისულა“ (ხება)

ყავან ყვანან „ახლა იეგნები ყავან იქ“ (დევესქელი)

ყაზიად-ი (თურქ. gazyag) ნავთი (თქლ) „იქიდან მარილი და ყაზიადი ამეიტანდენ“ (ხება)

ყათ-ი (თურქ. kat) ფენა, სართული, წყება, ხელი, კომპლექტი (ქთლ) „ხუთი ყათი გენილი ყავს“ (ბაგინის იაილა); „შემრეს ვილო ოთხი ყათი“ (არავეთი); „სახლი ქონებია ორი-სამი ყათი“ (ხება)

ყაიმაღ (თურქ. kaymak) არაქანი, ნაღები (თქლ) უმი რძისაგან გამოსხდილი პროდუქტი, „ყაიმაღი შევნახავთ“ (არავეთი) „ყაიმაღს როგორ ამზადებთ?“ (ხება); „ყაიმაღ მაქინაში გაწურავ“ (ხება)

ყაფაღი/ყაფაყი - (თურქ. kapak) სახურავი, ხუფა (თქლ) ყოვა დავდგი სობაზე, ყაფაყი მოვხადე,

ყაიმაყამი კაიმაკამი (არაბ. kaymakam) სახელმწიფო მოხელე, მაზრის უფროსი (თქლ) „ერთი ღორჯუკ, პაწაი ყაიმაყამი ხდება“ (არავეთი)

ყაინ-ი (თურქ. kayın) ცოლის ძმა (თქლ) „ამა დააწერიე, ჩემი ყაინია“ (ხება)

ყარაღი (თურქ. kararlı) დადგენილი, განსაზღვრული, თანაბარი, ზომიერი (თქლ), „იმას ჩავასხავ, მისებურ ყარაღი ნორმაღი სობაზენა“ (არავეთის იაილა)

ყარფუზ-ი (თურქ. karpuz) სახამთრო (თქლ) „ამეიტანებენ „...სხალი, ყარფუზი, თაზა ლობიო...“ (ბაგინის იაილა)

ყაშუღ-ი (თურქ. kaşık) კოვზი (თქლ) „თუ გინდა სამი ყაშუღის ბეთმეზი ჩაასსხი“ (დევესქელი)

ყელემ-ი (არაბ. kalem) კალამი, ფანქარი (თქლ), ფანქარი ამეიტანა და იმ ღუნის წვიღო“ (არავეთი)

ყველამფერ-ი ყველაფერი, ყოველი „იქში შეინახავდენ თელი ყველამფერ“; „თელი ყველამფერი გათავდა“ (ხება); „ჩვენი ქართველები თქვენი ყველამფერი ერთნაირია, მარტო ერთ ღვინო არ იცნ“ (არავეთი)

ყვერებაი კაცი გადატ. მნიშ, ვაჟკაცი (შ. ფუტკ.) „ჭოროსი რომ შევა, გონია იყო, იქ იყო, ყვერებაი კაცი იყო, მაგარი კაცი მოკდა, მეწყინა“ (ხება)

ყინა ინა, საღებავი „დოდოფალსა ხელეებზე ყინა დაადებენ“ (დევესქელი)

ყინაგეჯე (თურქ. kına gecesi) ინის ღამე (ქორწილმდე ორი დღით ადრე გამართული რიტუალი, როდესაც პატარძალს თმებსა და ხელებს ინით უღებავენ). „მემრე გადაწყვიტებენ წაყვანის დღე, ყინაგეჯეს იქმენ, საღამოზე მივლენ ერთი ღამით წინ დოდოფლის სახლში“.

ყოვა (თურქ. kova) ვედრო, სათლი (თქლ) „ყოვა დავდგი სობაზე“

ყორაო შესანახად ნაღული ტყემლის წვენი [შ. ნიქ.] იგივეა, რაც დიალექტური ყორავა კორავა [შ. ფუტკ.] „ყორაო ვაკეთავთ“ (ზედა ქლასკური)

ყურუთ-ი (თურქ. kurut) ყურუთი (თქლ) ნაღულითა და ერბოში მოთუშული სიმინდის ფქვილით გაკეთებული კვერი [იხ.ვრცლად შ. ფუტკ.] „გავძრავ

თორბაში, მინჯი გავაკეთავ, ყურუთი“ (ხება); „ყურუთი გავახმეფ“ (არავეთი)
ყურფუზი-ი იხ. ყარფუზი

უ

შეგხუდავთ ყურადღების მიქცევა „თქვენი საკადრი ვერ შეგხუდავთ“ (არავეთი)

შეგბენდი გავსულელდი, გამოვშტერდი „შეგბენდი, დიდი ტყე ჩამოსულა“ (არავეთი)

შელდიგი-ი (თურქ. şenlik) სიხარული, მხიარულება, გამოცოცხლება (ქთლ); [შდრ. შ. ფუტკ. შელდიგი] „შელდიგი იქმენ“ (დევესქელი)

შერბეთი-ი (არაბ. şerbet) შარბათი (თქლ) „შერბეთ ავადუდავთ“ (არავეთი)

შეელო ძროხის სახელი (შუახვევი)

შიშა შეშა „გუგუმი, ყოვა, სობა, ლეგენი, თავანი, შიშა, ყორე... ვიცით“ (ხება)

შიშა [2] ხე „მე ერთი აქ მაქ შიშის სახლი“ (არავეთი)

შორვა // **შურვა** (სპარს.-თურქ.) წვნიანი კერძი (შ. ფუტკ.) „შორვა გავაკეთავთ“ (ხება); „შურვა ვიცით, აბა, რა“ (ხება)

ჩ

ჩაირი-ი (თურქ. çayır) მდელი, საძიოვარი (თქლ) „წუმპო დუურქმევეინ ჩაირებ“; „ჩაირები არ, სხვა აქეთკენ საქარათი“ (დევესქელი)

ჩამლუდი-ი (თურქ. çamlık) ფიჭვნარი, წიწვნარი ტყე (თქლ) „ჩამლუდი თქმა უნდა თუ არა ქართულად“ (ხება)

ჩიჩეგი-ი (თურქ. çiçek) ყვავილი (თქლ) „ჩიჩეგებ მოგკრიფავთ“ (ბაგინის იაილა); „იი ჩინაქებინა წვიდე იქა“ (დევესქელი); „ჩვენ ხაპი, ჩიჩეგი მოგკრიფავთ“ (ხება)

ჩიჩეგაი ძროხის სახელი (შუახვევი)

ჩურუგი-ი (თურქ. çürük) დამპალი, გაფუჭებული, დამყაყებული (თქლ) „კაკალი კაის არი, ჩურუგის არი“ (არავეთი) [შდრ. ჩურუგაი (შ. ფუტკ.)]

ც

ცოტ-ცოტანა ცოტა-ცოტა, მცირეოდენი „ძროხები ცოტ-ცოტანა ვინახოთ“ (დევესქელი)

ცუტა „ცუტა ზეით არი ბორჩხა“ (დაბა ბორჩხა) (დევესქელი)

ცუტანა ცოტა უნდა „ქვეში ცეცხლი ცუტანა იყოს“ (დევესქელი)

ცუტ-ცუტა ცოტა-ცოტა, მცირე „ცუტ-ცუტა წყალ მიცემ“ (დევესქელი)

ძ

ძაბრაი ლელვის ერთ-ერთი ჯიში (შუახვევი)

ძალი-ი რძალი „ძალი ლამაზია და ბიჭი ბეთია“ (ბაგინის იაილა); „თელი აქავრი ძლები მყავს“ (არავეთის იაილა); „ძალი მეყვანა დიდი დავასახლე“ (არავეთი); „ძალის თერეფმა კაკალი, თხილი, ქათამი მეითხოვენ“ (თეთრიწყლის იაილა)

ძე რძე „მაქინას გამოვხდით ძეს“ (ბაგინის იაილა); „ძეით, კვერცხით, ცოტა იოღურთით, ასე გარეკავ იქში“ (ზედა ქლასკური); „ძე შედგება, შემქავდება“ (არავეთის იაილა)

ძველები-ი ასაკოვანი ადამიანები, ხნიერნი „ძველებმა არ იცურებენ, ახალები იცურებენ“ (ზედა ქლასკური)

ძი მაქინა რძის გამოსახდელი მანქანა „იმითანე იშტი, ძი მაქინა მაქვან“ (არავეთის იაილა)

წ

წასლიხან წასვლისას, როცა წახვალ „წასლიხან ის წეიდე...“ (დევესქელი); „თახე წასლაზე იქ დავდგებით“ (ხება)

წეპლობა ჩაეფლობა

წეიკინდრებიან წაიხუბებენ//წაიკინკლავდებიან „გენილი და დემათილი რომ წეიკინდრებიან, ორთვეინა დაკლა“ (არავეთი)

წვიტ-წვიტ წვრილ-წვრილად, პატარ-პატარა „მერე წვიტ-წვიტნა დაჭრა“ (ზედა ქლასკური)

წინ ადრე, უწინ „საქონელი მყავდენ წინ, ბაბას დროზე (არავეთი); „გზა არ იყო წინ, ცხენ ამეიტანოდა ჩიქუნეთოთა“ (არავეთი)

წინედინ წინ, წინა მხრიდან „პასაპორტი ამევედე, დუუდევე წინედან“ (ხება)

წიოკი ხურმა ხურმის ერთ-ერთი ჯიში (შუახვევი)

წრეველ წლეულს, ამ წელს „შარშან ბევრი იყვენ, ჰამა, წრეველ არ ვიცი რანა ქნან“; „ხაბაზა შარშანაც იყო, წრეველ არ გადმეიარ“ (დევესქელი); „იყვენ, ჰამა, წრეველ არა ვიცი რანა ქნან“ (დევესქელი)

წყალი დეიბმება წყალის ონკანები გაკეთდება „წყალიც დეიბმება“ (დევესქელი)

ჭ

ჭად-ი მჭადი „ჭადი გამააცხე ლამაზი“ (დევესქელი); „ჭადის ვაცხოვით“ (ზედა ქლასკური)

ჭიმური-ი ერბოთი შეხავებული ცხელი მჭადის გული „ჭიმური, გოგოვ, სიმინდ იცი, ჭადი გამააცხე ლამაზი“ (დევესქელი)

ჭმევა არიან // **არიან ჭამა** საჭმელს აჭმევენ „ჭმევა არიან, არიან, არიან ჭამა“ (თეთრიწყელის იაილა)

ჭო! (კუთხ.) შემოკლებული ბიჭო! მიმართვა ვაჟისადმი (ქეგლ), კაცისადმი „ის რაცხა სეირი იყო, ჭო!“ (ბაგინის იაილა); „ჰელე, მოდით, ჭო“ (ხეზა)

ჭრიმე ჭირიმე „შენი თვალების ჭრიმე“ (დევესქელი)

ხ

ხაზინე (არაბ. hazine) განძსაცავი, ხაზინა, სალარო (ქთლ) „აქ, ამა ხაზინე ეტყვიან“ (ხეზა)

ხან-ი იხ. ხანე „შესას მაჰალე 15 ხანი“ (დევესქელი)

ხანე (სპარს.-თურქ. hane) სახლი, კომლი, (თქლ) „ყაინარჯა დევსქელი 340 ხანეა, დიდი სოფელია, გახვიდე, შეიშლები“ (დევესქელი)

ხანუმი (თურქ. hanım) ქალბატონი, მეუღლე (თქლ) „ხანუმი ბურსას გოგო არ ყავს“ (დევესქელი)

ხაპ-ი გოგრა (ქეგლ) მიწიხაპი კარტოფილი „თეთრი ხაპი, მიწი ხაპი გუდუურევთ“ (ზედა ქლასკური); „ჩვენ ხაპი, ჩიჩეგი მოგკრიფავთ“ (ზედა ქლასკური)

ხარ-ა – ა კითხვითობის ნაწილაკი, ძველი ქართული ენის გადმონაშთი „რა მუღელიმი ხარ ა“ (არავეთის იაილა)

ხარბ-ი (არაბ.-თურქ. harb) სამხედრო, საომარი, ურჯულო, არამუსლიმი მტერი „ხარბი ჩხუბობა იყო“ (ხეზა) შდრ. (harp) ომი, ბრძოლა.

ხარიტა (არაბ.-თურქ. harita) გეოგრაფ. რუკა, კარტოგრამა (თქლ) „ლორის ტყავზე დუუწვრია ხარიტა ყოფილა“ (არავეთის იაილა)

ხარჯ-ი (თურქ. harç) სამშენებლო მასალები (თქლ) „იმის მემრე ხარჯი მოეზილავეთ ბეტონი“ (დევესქელი)

ხასთანე (სპარს.-თურქ. hastane) სავადმყოფო (თქლ) „ამ სირაი ავადეველი ვარ, შენი თვალების ჭრიმე, ხასთანეში ვიყავი, ხასთანედან გუშინ გამეველი“.

ხასიეთ-ი (არაბ.-თურქ.) ხასიათი „წესი მის იცის, ხასიეთი იცის“ (არავეთი)

ხებერ-ი (არაბ. haber) ამბავი, ცნობა (თქლ) „ამათ ხებერი არ ქონდენ აქ“ (დევესქელი)

ხეირ-ი (არაბ. hayır) სიკეთე, კეთილდღეობა (ქთლ) „ხეირი-უღურლი იყოსო, ეტყვის“ (დევესქელი)

ხეირ-უღურლი იხ. ხეირი, უღურლი

ხელა-ი ხელად(ვე), იმწამსვე, მაშინვე „ტილეფონი დიმირეკავთ, ხელაი აქ ვარ“ (დევესქელი)

ხელვეჩაფი // **ხელვაჩაფერ** ხელვაჩაური „ჩემი ნათესავეები კირნათშიც არიან, ხელვეჩაფშიც არიან“ (ხება); ხელვაჩაურელი „ხელვაჩაფერ ცეკვის მასწავლებელი ხუთი დღე იყო აქ“ (ხება)

ხიზმეთი-ი (არაბ. hizmet) მომსახურება, სამსახური, სამუსაო (თქლ) „ხიზმეთ რაფერ არ ვიყოთ“ (არავეთი)

ხისიმ-ი (არაბ. hisim) ნათესავი) (თქლ) „ხისიმები ყავს იქა“ (ხება); „ჰო, მარადი ყოფილა ჩვენი ხისიმები“ (არავეთი)

ხლიოფინჯირი იხ. ლიოფინჯირი

ხოჯა (თურქ. hoca) მაჰმადიანთა სასულიერო პირი, მასწავლებელი (თქლ) „ჩემი ბაბოი ხოჯა იყო“ (არავეთი)

ხოჯობა მასწავლებლობა, ხოჯად ყოფნა, ხოჯად ყოფნის არჩევა „ხოჯობა ქნა“ (ხება)

ჯ

ჯამიე (არაბ. cami) მეჩეთი (თქლ) „ჯუმადღე ჯამიე ილოცება“ (ხება)

ჯეენემ (არაბ. cehennem) ჯოჯოხეთი (ქთლ) „ჯეენემში ვინმე ვერ გუუძღვებს“ (არავეთი)

ჯეირანი დეიბმება „ჯეირანი დეიბმება, წყალიც დეიბმება“ (დევესქელი)

ჯენით-ი (არაბ. cennet) სამოთხე (თქლ) „7-ჯერ ჯენითის წყალში გააცხეს“ (არავეთი) [შდრ. შ. ფუტკ. ჯენეთი]

ჯენითის წყალი სამოთხის წყალი (არაბ. cennet) სამოთხე (თქლ) „7-ჯერ ჯენითის წყალში გააცხეს“ (არავეთი)

ჯვალ-ი (სპარს.-თურქ. çuval) ტომარა (თქლ) „ბევრი არაა 2-3 ჯვალი“ (არავეთი)

ჯიფე ჯიბე (ქეგლ) „ტელეფონი აქავრი მაქ ჯიფისა“ (ხება)

ჯუმადღე პარასკევი „კვირაში ერთ დღე იქ ვილოცოთ ჩვენ, ჯუმადღე, ჯამიე ილოცება“ (ხება)

ჰ

ჰადმე სადმე „ჰადმე არნა მიცეთ“

ჰაზირ-ი (არაბ. hazır) მზა, მომზადებული, (თქლ) „ჰაზირი თევზი ვყიდავო“ (ხება)

ჰაიკიდ-ი (თურქ. hey gidi) საყვედურის ან სინანულის დროს ხუმრობის კილოთი წამოძახილი. ჰაი გიდი; ეხ; უსირცხვილოვ. „აქვა ფქილი რომ გაციონ, ჰაიკიდი, ბაბა“ (არავეთის იაილა), შდრ. ქართ. „ჰაი გიდი!“

ჰამა (არაბ.-თურქ. ama) კავშ. მაგრამ (თქლ) „ნენემ რაცხაეფ ილაპარიკებდა, ჰამა დამავიწყდა“ (ბაგინის იაილა); ჰამა მე ერთი არ გადმევიარ, მინდოდა ჰამა...“; „ბევრი გახდება, ჰამა ცხელი წყალი ზედან დაასხი“ (დევესქელი); „ე, ჩემის იბახს, ჰამა, ვერ იქს“ (არავეთი); „აქ თქვენი ბევრი მოდინ, ჰამა არ დგებნ“ (შუახევი); „იტირა ჰამა, მის სულმა თეფენერ შეწირა (არავეთი); „ჰამა ჩეიკითხონა, ვინმე არ კითხულობს“ (არავეთის იაილა); „ცოდვან, ჰამა რანა ქნა“ (არავეთის იაილა); „თქვენი საკადრი ვერ შეგხუდავთ, ჰამა რომ მოხვალთ, ამოით“ (არავეთი); „გურჯი არიან, ჰამა ერთავ დაბურული“ (დაბა ბორჩხა)

ჰამან (არაბ.-თურქ. hemen) მაშინვე, იმწუთას, მყისვე, მყისიერად, უყოყმანოდ, იმწუთიდან (თქლ) „ჰამან 6 დღეა, 7 დღე მაქვა“ (დევესქელი)

ჰასითახუმი-ი (არაბ. hasitahum), ხალასი, ნამდვილი, განსაკუთრებული; **თახუმი**-ი (ტაკიმ) მოწყობილობა, კომპლექტი (თქლ), „ბევრინა მუუტანე ძალს, რამით გაძღებინ თუ, ჰასითახუმი, ბეჭედები, ბილაზუგები“ (თეთრიწყლის იაილა);

ჰასუთა (არაბ. hasuta) ერბოთი, სიმინდის ფქვილითა და თაფლით შემზადებული კერძის სახელწოდება „ჰასუთას ნიშას და ფქვილი, შექერი, სუ (წყალი), ჰამა, იმასაც ყარადი აქვა ერთი თაბადი“ (დევესქელი)

ჰაფიფი-ი (არაბ. hafif) მსუბუქი, ჰაეროვანი (თქლ) „ფურუნშინა გამააცხო, ჰაფიფთან შეწითლდენ“ (ბაგინის იაილა)

ჰელე (თურქ. ჰელე) ერთი განუსაზღვრელი ნაცვალსახელი ბოლოსდაბოლოს, როგორც იქნა (თქლ) „ჰელე, მოდით, ჭო, მოდით! მოდი ერთი ბიჭო აქ! (ხება)

helva (arab. helva) ჰალვა (თქლ) „ჭამე თლათ, ჩენი გაკეთებულია ჰელვა, ტათლი“ (ხება); „ჰელვას მოვხრაკავთ“ (ზედა ქლასკური)

ჰემ (სპარს.-თურქ. hem) თან, კიდევ, აგრეთვე (თქლ) „ჰემ დოსტი ვარ“ (დევესქელი)

ჰერალდა (თურქ. herhalde) როგორც ჩანს, ალბათ, ეტყობა (თქლ) „რაცხა მომგონდება, გეტყვი, ჰერალდა ბრაგუნა, ისე დუურქმეინ“ (ხება); „ჰერალდა ნაცნობიც იყო, ბილე“ (ხება)

ჰექიმები-მექიმები (არაბული სიტყვის ფუძეგაორკეცებული ქართული გამოთქმა) „ჰექიმები-მექიმები არიან იქ“ (დევესქელი)

ჰინ (სპარს.-თურქ. hiç) [უარყოფითობის გამომხატველი ნაწილაკი], მთლიანად, სრულიად, სრულებით, სავსებით, აბსოლუტურად (თქლ) „საქართველოში ჰინ არ ჩამოესულვარ“ (დევესქელი); „სხვა ჰინ, რამე არ ვიცი იშტა“ (ხება); „ტელევიზორში მოდინ, ჰინ რამეს ვერ გააგნებ“ (არავეთის იაილა)

ჰუკუმათ-ი „ამას უფროსი ჰუკუმათია“ (ხება) იხ. ჰუკუმეთი

ჰუკუმეთ-ი (არაბ.-თურქ. hükümet) მთავრობა, ხელისუფლება (თქლ) „ჰუკუ-მეთზე ცოლის ძმამ მახვენა“ (ხება)

ჩვენ მიერ მოძიებული აუცილებელ განსამარტავ სიტყვათა სალექსიკონო მასალა ძირითადად შედარებულია თურქულ-ქართული, ქართული ენის განმარტებით, შ. ფუტკარადისა და შ. ნიჟარადის ლექსიკონებს.

შემოკლებათა ახსნა

შ. ნიჟ. – შოთა (შუქრი) ნიჟარაძე, ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათუმი, 1971

შ. ფუტკ. – შუშანა ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, წიგნი პირველი, დიალექტური ტექსტები გამოკვლევებითა და ლექსიკონითურთ. ბათუმი, 1993

თქლ - თურქულ-ქართული ლექსიკონი, ღია ჩლადის რედაქციით, ტ. I-II, თბ, 2001;

ქგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, პირველი და მეორე ნაწილი, თბ., 1990;

სკ - სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., 1949

დანართი №1

დანართი №1

დანართი შედგენილია ალ. ფრენკელის ნაშრომის - “ნარკევეები ბათუმი-სა და ჩურუქსუს შესახებ” – მიხედვით

ლივანის სოფლები

სახელწოდება	სოფელი	უბანი	სად.რომელი სოფელი	შენიშვნა
ჩარშუ მეჰელესი				
უსტ მეჰელესი	კირნათი			
ხიმადიძე მეჰელესი				
კორძულ მეჰელესი		კორძული	ქალაქი ართვინი	
მამაწმინდა მეჰელესი		მამაწმინდა	ქალაქი ართვინი	
რაბათ მეჰელესი				
ერმენი მეჰელესი				
სოფ. მაჩუბა				
ხატილა	ხატილა			
არზუბა		ურზუმა	ომანა	
ომანა	ომანა			
ქართლა	ქართლა			
თხლაზურ	თხილაზრო			
ოვანა	ავანა			
ავჯი				ავჯიქილისა-1 სინკოტი ავჯიქილისა-2 კვარცხანა
დატიალი				
თურათიბი (ზემო და ქვემო)				
არხოდი				
კობილი				
ბორჯული			ბუჯური	
ოშმალი			ოზმალი	
კორინდიტი				
დური				
ორჩე				
ზასტული				
კაბარუათი (-აპარჯეთი)	კაბარჯეთი		კაბარჯეთი	
კორბოთი				
გარა (ზემო და ქვემო)	ქურა			
ჯალავისი				
დუმეკეთ				
ჯახალეთი				
ბაშქოი	ბაშქოი		ბაშქოი	
ფერუხეთი				

ქოქლითი				
ერგუნე	ერგუნა			
ქაშლეთი				
კორდეთი	კორიდეთი			
ჯივანოა	ჯუვანი			
ირსა	ირსა		ირსა	
ახალდაბა		ახალდაბა		
ბეშული	ბეშაერი		ბეშაერი	
კუვარჯიხანი	კვარცხანა		კვარცხანა	
სინკოთი	სინკოთი		სინკოთი	
სუტერი	სვეტი		სვეტი	
ბაგა		ბაგა	გურბინი	
ვარნა				
ვარხიკანი	ვარაჩკანი			
ერგელხე				
თურღიარღუკაშ				
დოღისყანა				
დაბა ჯამრუკი				
რეგამინდი				
ბერთა				
იმჰალიდი				
სერბე				
ორჯოხი	ორჯოხი			
მილა	მელო			
ნაბათი				
ჯუმჯე				
ქედა				
ბეძორი				
ზევაზი				
თექზევანი				
ლოსჩური				
დანილთი				
კატნარა				
დუიაზი				
ერმაშენი				
საჭვარეთი				
ზუნსკალი				
არჩვანი				
ოთაური				
ბალინგი				
ქუბალი				
ხოკი				
ზემვანი				
ზაგაური				
ვანესუ				
შათუთი				
პარხალი				

ქედისხევი				
ზედა ქალაქი				
ოკდემი				
ახოთი				
ქვედა ქალაქი				
ხედმისალი				
ქურთა				
იღისამი				
ბითა				
თურა				
ზემო ხოდი				
ზეგილსური				
დოჯანი-ვართესხუ				

დანართი შედგენილია ვ. ლისოვსკის ნარკვევის – ჭოროხის მხარის მიხედვით ჩვენი საკვლევი ტერიტორიის მონაცემთა გათვალისწინებით

სახელწოდება	რაოდენობა			სოფელი	კომლი	უბანი	რომელ სოფ-ში	შენიშვნა
	კომლი	კაცი	ქალი					
Авана	5	7	7	ავანა	70			
Аглаха	29	142	114	აგლახა	30			
Адагули	30	114	132	ადაგული	100			
Адурча	28	85	78			ადურჩა	დურჩა	
Араветы	16	48	35	არავეთი	160			
Арвинь	1075	3173	3025	ართვინი				ქალაქი
Архоа	7	12	12	არხვა	80			
Арцветь	2	10	6	არჩვეთი	35			
Бага	19	49	48			ბაგა	გურბინი	
Багина	37	115	143	ბაგინა	120			
Банакна	9	23	26			ბანაკნა	შუახვევი	
Башкей (арт)	24	65	67	***				
Башкей (на р. ичхаль)	2	13	22	ბაშქოი	80			
Беглевань	11	36	34	ბელღევანი	570			
Бешауль	60	205	209	ბეშავრი	150			
Борчха	53	134	131	ბორჩხა				დაბა
Буджурь	1	4	3	ბუჯური	100			
валашинь	17	43	40			ვალაში	შუახვევი	
Варачкань	41	125	129	ვარაჭკანი	70			
Гвара	9	19	19	გვარა	46			
Гидреветь	16	25	26			გიდრივეთ	ბელღევანი	
Гоглиеть	15	40	45			გოგლიეთი	მურღის ბაშქოი	
Даквара	14	22	20			დაკვარა	დ.ბორჩხა	
Дампала	8	21	25	დამფალი	110			
Девескели	73	253	220	დევესკელი	340			
Джувань	-	-	-	ჯუანი	150			
джинкура	20	39	33			ჯინკურა	ხება	
Дзансуль	69	207	224			ძანსული	დამარი	
Дзинцкаль-огли	42	85	80			ცინცკალოლი	ქლასკური	
Дзоблаветы	33	92	77			ძაბლავეთი	ქვ. მარადიდი	
Дузь-кёй	101	206	203	დუზქოი	200			

დურჩა	24	70	81	ღურჩა	55			
Зедубани	26	67	62			ზედუბანი	ხება	
Ирса	84	322	328	ირსა	150			
Ишхалбирь	33	123	100	იშხაბილი				
Камелеть	1	1	3			ქამელეთი	ერეგუნა	
Картლა	53	209	208	ქართლა	140			
Катапхия	33	75	85	კატაფხია				
Квамчиреть	9	28	21			ქვამჩირეთი	ქურა	
Кварсхана	38	163	126	კვარცხანა	50			
Квинтаური	11	52	37			კვინტაური	ბაგინი	
Кинцхурети	18	44	42			კინცხურეთი	ხება	
Кирнати	45	133	119	კირნათი	116			
Класкури	125	303	253	ზედა და ქვედა ქლასკური	460			
Коридети	10	19	30	კორიდეთი	60			
Костанети	9	15	16			კოსტანეთი	ხება	
Кура верх	9	21	14	ქურა	60			ზ. და ქ. ქურა გაერთიანებულია
Кура ниж	28	60	82					
Макрети	26	60	48	მაკრეთი	115			
Маманать верх,	41	88	74	მამანათი		მამანათი	მამანათი	
Маманати ниж,	30	59	68					
Марадиди верх,	69	234	226	ზედა მარადიდი	70			
Марадидი ниж,	39	80	73	ქვ. მარადიდი	120			
Мирветი	10	34	33	მირვეთი	22			
Муркветы	5	15	13			მურკივეთი	კატაფხია	
Наджвия	34	110	106	ნაჯვია				
Недзия	3	8	9			ნეძიე	გიუზელიურთ	
Ногай	11	21	22			ნიგია	ებრიკა/იბრიქლი	
Оглаური	26	44	45			ოღლაური	კირნათი	

Омана	19	102	104	ომანა	60			
Орджи	2	3	2			ორჯი	დამფალი	
Орджохь	55	225	183	ორჯოხი				
ოხორდჯინი	13	40	40			ოხორჯინი	შუახევი	
Охордия	12	27	23	ოხორდია				
Панчуреть	13	30	21			პანჭვეთი	კატაფხია, არჩვეთი	
Петрули	10	21	19			პეტრული	იბრიქლი	
Поросеть	12	36	41			ფოროსეთი	მურღულის ბაშქლი	
Сабаური	53	147	133			საბაური	შუახევი	
Санатись	13	61	79			სანათისი	შუახევი	
Светибарь	17	35	48			სვეტიბარი	სვეტი	
Светь	15	52	57	სვეტი	400			
Синкоть	43	191	170	სინკოთი	70			
Скуруча	3	9	10			სკურჩა	ბელღევა	
Суджуна	2	6	3			სუჯუნა	ბელღევა	
Тольгомь	14	56	61	თოლგომი	48			
Трапены	8	18	20	ტრაპენი	100			
Тхилазурь	8	8	8	თხილაზრო	180			
Урдзума	8	26	32			ურზუმა	ომანა	
Хадыла	110	458	400	ხადილა	100			
Халваши	18	40	29				მარადილი	ხალვაში გვარი დასტურდება, მაგრამ სოფლის სახელწოდება არა.
хеба	3	9	8	ხება				
Хинцкана	28	51	57			ხინჭკანა	ხება	
Цоцхеба	19	25	27			ცოცხოება	კატაფხია	
Чавуеть	7	16	12			ჭკადუმეთი	არჩვეთი	
Чать	22	54	42			მჭათი	ღუზქლი	

* ართვინის ბაშკეი ან არ დასტურდება, ან უბრალოდ – ვერ მოვიძიეთ.

ზ. ჭიჭინაძე, მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში, ტიფლისი, 1917.

№	სოფელი	კომ-ლი	სოფელი	კომ-ლი	უბანი	რომელ სოფელში	შენიშვნა
1	არხვა	27	არხვა	80			
2	დამპალა	18	დამფალი	110			
3	ორჯი	50			ორჯი	დამფალი	
4	ავანა	18	ავანა	70			
5	თხილაძვა	17	თხილაზრო	180			
6	კასტლა	30	ქართლა				
7	წითურეთი						ზ. ჭიჭინაძის ცნობით მთლიანად გადასახლდა
8	თელას-ყური	60	ზედა და ქვედა ქლასკური	460			
9	არხეთი	40	არხეთი	35			
10	ჭკადუეთი	24			ჭკადუეთი	კატაფხია, არხეთი	
11	კინწყურეთი	50			კინცხურეთი	ხება	
12	ცოცხება	40			ცოცხობა	კატაფხია	
13	ზედუბანი	12			ზედუბანი	ხება	
14	მურკივეთი	25			მურკივეთი	კატაფხია	
15	შუბანი	30			შუბანი	ხება	
16	ნადარბა-ზევი	45					ნადარბაზევი-1 სათესი კატაფხიაში ნადარბაზევი-2 სათესი კირნათში
17	ბურდუხეთი	23			ბურდუხეთი	კატაფხია	
18	საბაური	30			საბაური	ხება	
19	გორგაული	20			გორგაული	ხება	
20	ქერტაში	15			ქერტაში	ხება	
21	ხინჭკანა	30			ხინჭკანა	ხება	
22	ოლდაური	50			ოლდაური	კირნათი	
23	ჯონკურეთი	35					სავარაუდოდ, სოფ.ხების ჯონკურა ან სოფ. დამფალის ჯირიკეთი

ზ. ჭიჭინაძე, მუსლიმან ქართველთა საქართველო, ტიფლისი, 1909.

№	სოფელი	კომლი	სოფელი	კომლი	უბანი	სად, რომელ სოფელში	შენიშვნა
1	ბაგინი	60 კ.	ბაგინი	120			
2	ღვევე-სქელი	100 კ.	ღვევესკელი	340			
3	ცანათისი	15 კ.			სანათისი	შუახვევი	
4	ოსორჯინი	15 კ.			ოსორჯინი	ხეობა	
5	ვალაშია	15 კ.			ვალაში	შუახვევი	
6	შუა-ხვევი	25 კ.	შუახვევი	170			
7	ბანაკა	10 კ.			ბანაკნა	შუახვევი	
8	სამარხეო	10 კ.			სამარხეო	არავეთი	
9	არვეთი	18 კ.	არავეთი	160			
10	ნიგია	15 კ.			ნიგია	ეპრიკა//იბრიქლი	
11	ეპრიკა	20 კ.	ეპრიკა//იბრიქლი	66			
12	მამა-წმინდა	20 კ.			მამაწმინდა	ეპრიკა//იბრიქლი	
13	ღნია	11 კ.			ღნია	აღაგული	ჭოროხმა დაფარა
14	აღაგული	50 კ.	აღაგული	100			
15	პეტრული	20 კ.			პეტრული	ეპრიკა//იბრიქლი	
16	კვარცხანა	25 კ.	კვარცხანა				
17	სინკოთი	30 კ.	სინკოთი				
18	არხვა	27 კ.	არხვა				
19	დამპალა	18 კ.	დამფალი//ამბარლი	110			
20	ორჯი	50 კ.			ორჯი	დამფალი//ამბარლი	
21	ავანა	18 კ.	ავანა	70			
22	თხილნაძევა	17 კ.	თხილაზრო	180			
23	კასტლა	30 კ.	ქართლა	140			
24	ბორჩხა	60 კ.	ბორჩხა				
25	თელას-ყური	60 კ.	ზედა და ქვედა ქლასკური	460			
26	არჩვეთი	40 კ.	არჩვეთი	35			
27	ჭკადუთი	24 კ.			ჭკადუთი	კატაფხია, არჩვეთი	

28	კინწყურეთი	50 კ.			კინცხურეთი	ხება	
29	ცოცხება	40 კ.			ცოცხობა	კატაფხია	
30	ზედ-უბანი	12 კ.			ზედუბანი	ხება	
31	მურკეთი	25 კ.			მურკივეთი	კატაფხია	
32	შუბანი	30 კ.			შუბანი	ხება	
33	ნადარბაზევი	45 კ.					ნადარბაზევი-1 სათესი კატაფხიაში ნადარბაზევი-2 სათესი კირნათში
34	ბურდუხეთი	23 კ.			ბულდუხეთი	კატაფხია	
35	საბაური	30 კ.			საბაური	ხება	
36	გორგაული	20 კ.			გორგავლი	ხება	
37	ქესტაში	15 კ.			ქერტაში	ხება	
38	ხინწკარა	30 კ.			ხინწკანა	ხება	
39	ოლდაური	50 კ.			ოლდაური	კირნათი	
40	ჯონკურეთი	35 კ.					სავარაუდოდ, ხეების ჯინკურა ან სოფ დამფალის ჯირიკეთი

მურღულის ხეობა

№	სოფელი	კომლი	სოფელი	კომლი	უბანი	სად, რომელ სოფელში	შენიშვნა
1	ტრაპენი		ტრაპენი	100			
2	არხვა		არხვა	80			
3	ჟვანა		ჯუვანი	150			
4	ქამალეთი				ქამელეთი	ერევუნა	
5	პუჭგრეთი		***				
6	ერგვანა		ერევუნა	64			
7	კორიდეთი		კორიდეთი	60			
8	ოსმალა		ოზმალი	70			
9	დუნა		დურჩა	55			
10	მეზრე*						
11	ადუნა				ადუნა	დურჩა	
12	ძანცულა				ძანსული	დამარი	
14	ისკევი				ისკევი	დამარი	
15	კაპარტეთი		კაბარჯეთი	50			
16	გურბილი		გურბინი	78			
17	ბაგა				ბაგა	გურბინი	
18	ქურა		ქურა	60			
19	ჩხალეთი				ჩხალეთი	ბაშქოი	
20	გოგილეთი				გოგლიეთი	ბაშქოი	
21	ბაშქორი		ბაშქოი	80			
22	ფორსეთი				ფორსეთი	ბაშქოი	
23	ჭალავი			***			
24	გომჩირეთი				ქვამჩირეთი	ქურა	
25	ურძუმა				ურძუმა	ომანა	
26	ავანა		ავანა	70			
27	ნადვარევი				ნადვარევი	დამფალი, ტრაპენი, ებრიკა/იბრიქლი	
28	კველი		გველი	75			
29	ზედა იქურა		ქურა				
30	პოტოჭური			***			
31	ორჯი				ორჯი	დამფალი	
32	სიდირეთი			***			
33	დილარეთი			***			

* მ ე ზ რ ე ხშირია ნიგალის ხეობაში. აქ მას ზოგადად ისეთი მნიშვნელობა და ფუნქცია აქვს, რაც აგარას, ოლონდ იმ განსხვავებით, რომ მეზრე სოფლის სტატუსამდე ვერ ამაღლდება, თუმცა სოფლის უბანი სახელად ხშირად დასტურდება ნიგალის ხეობაში, კერძოდ, სოფლებში: ომონაში, დამფალსა და თოლგომში.

მეზრეს სინონიმური შესატყვისი სახელია თურქული „ყიშლა“, რაც საზამთრო სადგომს ნიშნავს. იგი სუფიქსური წარმოების სახელია, ძირი- „კის“ (“ზამთარი), სუფიქსი – ლაკ.

ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთ დიდი გადასახლება ოსმალეთში (მუჰაჯირი ემიგრაცია), 1914 წელი

შეკრებილი 1893 წელს გადასახლებულნი ლივანის სოფლებიდან

№	სოფელი	გადასახ. რ-ბა	სოფელი	უბანი	რომელ სოფ-ში	შენიშვნა
1	ბაგინი	20	ბაგინი			
2	ღვეესქელი	25	ღვეესკელი			
3	ცანათისი	10		სანათისი	შუახევი	
4	ოხორჯინი	8		ოხორჯინი	შუახევი	
5	ყალაშია	5		ყალაში	შუახევი	
6	შუახევი	6	შუახევი			
7	ბანაკა	3		ბანაკნა	შუახევი	
8	სამახრეო	7		სამახრეო	არავეთი	
9	არვეთი	4	არავეთი			
10	ნიაგი	5		ნიგია	ებრიკა//იბრიქლი	
11	ებრიკა	4	ებრიკა			
12	ღნია	3		ღნია	ადაგული	ჭოროხმა დაფარა
13	ადაგული	20	ადაგული			
14	პეტრული	7		პეტრული	ებრიკა	
15	კვარცხანა	10	კვარცხანა			
16	სინკოთი	12	სინკოთი			
17	არხვა	15	არხვა			
18	ორჯი	25		ორჯი	დამფალი	
19	ავანა	5	ავანა			
20	თხილაძე	7	თხილაზრო			
21	კოსტლა	10	ქართლა			
22	წითურეთი	ყველა - 60		ყოფილი უბანი	ბორჩხა	ყველა გადასახლდა
23	დაბა ბორჩხა	40	დაბა ბორჩხა			
24	ქელასყური	20	ქლასკური			
25	ქელასყურის ხეობა	200	ქლასკურის ხეობა			
26	არჩუეთი	30	არჩუეთი			
27	ჭკადუეთი	20		ჭკადუეთი	კატაფხია, არჩუეთი	
28	ცოცხები	30		ცოცხობა	კატაფხია	
29	ზედაუბანი	25		ზედაუბანი	ხეობა	
30	მურკეთი	15		მურკივეთი	კატაფხია	
31	შუბანნი	20		შუბანი	ხეობა	
32	ნადარბაზევი	20				ნადარბაზევი-1 სათესი კატაფხიაში ნადარბაზე-

						ვი-2 სათესი კირნათში
33	ბურღუხეთი	20		ბურღუხეთი	კატაფხია	
34	საბაური	15		საბაური	ხეხი	
35	გორგაული	10		გორგაული	ხეხი	
36	ქესტაშა	12		ქესტაში	ხეხი	
37	ხინჭკარა	20		ხინჭკანა	ხეხი	
38	ოლღაური	30		ოლღაური//ოღ- ლავი	კირნათი	
39	ჯონკურეთი	25			სავარაუ- დოდ ხეხი- ში- ჯინკურა, ჯიგანეთი ან დამფა- ლის ჯირი- კეთი	
40	დაბა მარადი- დი	60	ქვ. მარადიდი			
41	მარადიდი	40	ზ. მარადიდი			

შეკრებილი 1892 წ. გადასახლებულნი მურღულის ხეობის სოფლებიდან

№	სოფელი	გადა- სახ. რ- ბა	სოფე- ლი	უბანი	რომელ სოფელ- ში	შენიშვნა
1	ტრაპენი	50	ტრაპენი			
	არხვა	45	არხვა			
	შვანა	20	ჯუშანი			
	ქამალეთი	30	ერეგუნა	ქამალე- თი		
	პუჭგრეთი	40	***			
	ერეგანი	25	ერეგუნა			
	კორიდეთი	30	კორიდე- თი			
	ოსმალო	20	ოსმალი			
	დუნა	15	დურჩა			
	მეზრე*	30				იხ. ზემოთ
	ძანცული	20		ძანცული	დამარი	
	იფხრევი	35				იფხრევი ვერ დავადას- ტურეთ მურღულში, მაგრამ ნაიმფხრევი ჩა- ვიწერეთ ზედა ქლას- კურში
	კაპარტეთი	40	კაბარჯე- თი			
	გურბინი	30	გურბინი			

	ბაგა	50		ბაგა	გურბინი	
	ქურა	20	ქურა			
	ჩხალეთი	30		ჩხალეთი	ბაშქოი	
	გოგილეთი	25		გოგლიეთი	ბაშქოი	
	ბაშქორი	50	ბაშქოი			
	ფორსეთი	40		ფორსეთი	ბაშქოი	
	ჭალაკი	30	***			
	გომწირეთი	25		ქვამწირეთი	ქურა	
	ურძუმა	35		უზურმა	ომანა	
	ნაღვარევი	40		ნაღვარევი	დამფალი, ტრაპენი, იბრიქლი	
	კეკლი	25	ბეკლი			
	ზედა ქურა	30				გვაქეს ერთი, გაერთიანებული ქურა

შენიშვნა:

- 1) ავტორს ნიგალის ხეობის სოფლები წარმოდგენილი აქვს გაყოფილად, როგორც ნიგალის და მურღულის;
- 2) ავანა, არხვა და ტრაპენი ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს სოფლებია და არა – მურღულის ხეობის;
- 3) ორჯი სოფელ დამფალის უბანია ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე და არა მურღულის ხეობის;
- 4) ნაღვარევი, ასეთი უბნები გვხვდება სოფლებში - იბრიქლსა და დამფალში, რომლებიც უკვე ჭოროხს დაუფარავს, და არა – მურღულის ხეობაში.

ზ. ჭიჭინაძე, ქართველთა გამაჰმადიანება ანუ ქართველთა გათათრება, თბ.,
1915.

№	სოფელი	სოფელი	უბანი	რომელ სოფელში	შენიშვნა
1	ბაგინი	ბაგინი			
2	ღვევსქელი	ღვევსქელი			
3	სანათისი		სანათისი	შუახევი	
4	ოხორჯინი		ოხორჯინი	შუახევი	
5	ვალაშია		ვალაში	შუახევი	
6	შუახევი	შუახევი			
7	ბანაკა		ბანაკა	შუახევი	
8	სამახრო		სამახრეო	არავეთი	
9	არავეთი	არავეთი			
10	ნიგია		ნიგია	ებრიკა//იბ-რიქლი	
11	ებრიკა	ებრიკა//იბრიქ-ლი			
12	სინკოთი	სინკოთი			
13	არხვა	არხვა			
14	დამპალა	დამფალი			
15	ორჯი		ორჯი	დამფალი	
16	ავანა	ავანა			
17	თხილაძევა	თხილაზრო			
18	კასტლა	ქართლა			
19	წითურეთი				ალარ დასტურდება
20	ფორნხა	ბორნხა			დაბა-რაიონი
21	ქელასყური		ქლასკური		
22	არჩეთი		არჩეთი		
23	ჭკადუეთი		ჭკადუეთი	არჩეთი	
24	კინწყურეთი		კინწყურეთი	ხება	
25	ცოცხობა		ცოცხობა	კატფხია	
26	ზედაუბანი		ზედობანი	ხება	
27	მურკეთი		მურკივეთი	კატაფხია	
28	შუბანი		შუბანი	ხება	
29	ნადარბაზევი		ნადარბაზევი	კატაფხია	
30	ბურღუხეთი		ბუღღუხეთი	კატაფხია	
31	საბაური		საბაური		
32	გორგაული		გორგაული		
33	ქერტაში		ქერტაში		
34	ხინწყანა		ხინცკანა		
35	ოლდაური				სავარაუდოდ, სოფ. ხების ოლდავი
36	ჯინკურეთი				სავარაუდოდ, სოფ ხების ჯინკურა ან სოფ. დამფალის

ნიგალის ხეობის სოფლები

№	სოფლის სახელწოდება		კომ.	თურქული სახელწოდების მნიშვნელობა	გეოგრაფიული მდებარეობა (ხეობა, სანაპირო)	რაიონი	მცხოვრებლები
	ქართული	თურქული					
1	ავანა	Avçılar	70		ჭოროხის მარც.	ბორჩხ.	ქართველები
2	აგლახა	Ahlat	35	ბევრი საზამთროს ადგილი	ჭოროხის მარჯ. სანაპირო	ართვინი	გათურქებული ქართველები და თურქები
3	ადაგული	Adagül	100		ჭოროხის მარჯ.	ბორჩხ.	ქართველები
4	არაკეთი	Arkaköy		უკან სოფელი	დევესკელის მარჯ.	ბორჩხ.	ქართველები
5	არჩვეთი	Örücüler	35		ჭოროხის მარცხ	ბორჩხ.	ლაზები, ქართველები
6	არხვა	Akpınar	80	თეთრი წყარო	მურღულის მარცხ. სანაპ.	ბორჩხ.	ქართველები
7	ბაგინი	Balcı		მეთაფლე	დევესკელის მარჯ. სანაპ.	ბორჩხ.	ქართველები
8	ბაშქიო (მურღული)	Başköy	80		მურღულის მარცხ. სანაპ.	მურღული	ქართველები
9	ბაშქიო	Başköy	130		ჩხალის მარჯ.	ბორჩხ.	ლაზები
10	ბეშავრი	Beşagil	150	5 ძმიდან ნამრაველი	ჭოროხის მარჯ.	ართვინი	თურქები და ქართველები
11	ბელღევანი	Güreşen	570	ჭიდაობა	ბელღევანის ორივე	ბორჩხ.	რიზელები, ლაზები, ქართველებიც
12	ბუჯური	Akantaş	100		მურღულის მარჯ. სანაპირო	მურღული	ჭანები და ქართველები
13	გველი	Koruçular	75		მურღულის მარჯ. სანაპირო	მურღული	ლაზები და გურჯები
14	გვარა		46		ჭოროხის მარჯ. სანაპირო	ხელვანაური	ქართველები
15	გოლა	Çiftköprü	110	ტყუბი ხიდები	ჩხალის მარცხ.	ბორჩხ.	ჰემშილები, ლაზები ქართველებიც
16	გურბინი	Petek	78		მურღულისწყლის მარცხენა მხარე	მურღული	
17	გიუხელიურთ	Güzelyurt			ჭოროხის მარცხ.	ბორჩხ.	რიზელები და ლაზები, ქართველებიც
18	გუნეშლი	Güneşli	115		ჭოროხის, მარცხ.	ბორჩხ.	ლაზები
19	დამფალი	Ambarlı	110	ბეღელი	ჭოროხის მარცხენა სანაპ.	ბორჩხ.	ქართველები
20	დამარი	Damar	200		მურღულის მარჯ. მხარე	მურღული	ქართველები
21	დევესკელი	Kaynarca	340	ნარევი ხალხი	დევესკელის მარჯ.	ბორჩხ.	ქართველები
22	დუზქიო	Düzköy	200	ვაკე სოფელი	ჩხალის მარცხ. სანაპირო	ბორჩხ.	ძირითადად ლაზები, ნაწილად ქართველები

23	ღურჩა	Ardıçlı	55		მურღულის მარჯვ. მხარეს	მურღუ ლი	
24	ებრიკა	İbrikli	66		ჭოროხის მარჯ.	ბორჩხ.	ქართველები
25	ერეკუნა	Erenköy	64		მურღულის მარცხ სანაპ	მურღუ ლი	ქართველები
26	ვაზრია	Vezirköy	70		ჭოროხის მარჯ.	ართვინი	თურქები, ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
27	ვარაჭკანი	Varlık	70		ჭოროხის მარჯ.	ართვინი	თურქები, ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
28	ზედა კირნათი	Zeda Kirnati	37		ჭოროხის მარჯვენა მხარე	ხელვანა- ურის რ- ნი	ქართველები
29	ზედა მა- რადიდი	Murathı	70		ქლასკურის მარჯ. სანაპირო	ბორჩხ.	ქართველები
30	ზედა ქლასკუ- რი	Atanoğlu	60		ჭოროხის მარჯ.	ბორჩხ.	ქართველები
31	თოღგომი	Salkımlı	48	გრძელ ყუ- რა ყურძე- ნი	ჭოროხის მარცხ.	ართვინი	თურქები, ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
32	თხილაზ- რო	Zorlu Köyü	180	ძალიან	ჭოროხის მარჯ.	ბორჩხა	ქართველები
33	ირსა	Erenler	150		ჭოროხის მარჯ.	ართვინი	თურქები, ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
34	იშხაბილი	Kalburlu			ჭოროხის მარც.	ართვინი	თურქები, ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
35	კაბარჯე- თი	Kabaca	50		მდ. მურღულის ორივე მხარეს	მურღუ- ლი	ქართველები
36	კატაფხია	Çavuşlu		ასმეთაური	ჭოროხის მარც.	ბორჩხა	ქართველები ნა- წილობრივ ღა- ზები
37	კვარცხა- ნა	Bakırköy	50	სპილენძის საბადო	ჭოროხის მარჯ.	ართვინი	თურქები ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
38	კირნათი	Kirnati	116	-	ჭოროხის მარც.	ხელვან. რ-ნი	ქართველები
39	კობაღე- თი	Kobaleti	38		ჭოროხის მარჯვენა მხარე	ხელვან. რ-ნი	ქართველები
40	კორიღე- თი	Çımenlı	60		მურღულის მარ- ჯვენა მხარე	მურღუ- ლი	ქართველები
41	მამანათი	Demirciler		ხელოსნები მჭედლები	ჩხალის ორივე მხა- რე	ბორჩხა	ღაზები, ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
42	მამაწმინ- და	Şehitlik	50	წმინდანე- ბის, წამებ- თასოფელი	ჭოროხის მარცხ.	ართვინი	ქართველები
43	მაქრეთი	Kale	115	ციხე- სიმაგრე	ჩხალის მარცხ.	ბორჩხა	ღაზები ნაწი- ლობრივ ქარ- თველები
44	მაჭახ- ლისპ.	Machaxlisp iri	41	-	ჭოროხის მარჯ.	ხელვან.	ქართველები
45	მარადიდი	Maradidi	120		ჭოროხის მარც.	ხელვან. რ-ნი	ქართველები
46	მირვეთი	Mirveti	22	-	ჭოროხის მარც.	ხელვან.	ქართველები

47	მელო	Sarıbudak			ჭოროხის მარც.	ართვინი	თურქები ლობრივ თველები	ნაწი- ქარ-
48	მონასტი- რი	Yeşilköy	40	მწვანე სო- ფელი	ჭოროხის მარც.	ბორჩხა	ლაზები ლობრივ თველები	ნაწი- ქარ-

49	ნაჯვია	Fıstıklı		ნაძვებია	ჭოროხის მარც.	ართვინი	თურქები ლობრივ თველები	ნაწი- ქარ-
50	ოზმალი	Özmal	72		მურღულის მარჯვ. მხარეს	მურღუ- ლი	ქართველები	
51	ომანა	Ormanlı	60	ტყიანი	ჭოროხის მარც.	ართვინი	ქართველები	
52	ორჯოხი	Oruçlu			ჭოროხის მარც.	ართვინი	თურქები ლობრივ თველები	ნაწი- ქარ-
53	ოსორდია	Şerefliyköy		სიხარუ- ლით აშე- ნებული სოფელი	ბედლეგანის მარც. სანაპირო	ბორჩხა	კემშილები, ლა- ზები, რიხელები	
54	სვეტი	Seytler	400	ძლიერი	ჭოროხის მარჯ.	ართვინი	ქართველები ქურთები, თურ- ქები	
55	სინკოთი	Sümbüllü	70		ჭოროხის მარჯ.	ართვინი	თურქები ლობრივ თველები	ნაწი- ქარ-
56	სირია	Zeytinlik		ზეითუნა- რი	ჭოროხის მარც.	ართვინი	თურქები ლობრივ თველები	ნაწი- ქარ-
57	ტრაპეზი	Taraklı	100	საეარ- ცხლიანი მთები	ჭოროხის მარც.	ბორჩხა	ქართველები	
58	ქართლა	Tütüncüler			ჭოროხის მარც.	ართვინი	ქართველები	
59	ქველა ქლასკუ- რი	Aralık	400		ქლასკურის მარ- ცხენა მხარე	ბორჩხა	ქართველები	
60	ქურა	Küre	60		მურღულისწყლის მარცხენა მხარე	მურღუ- ლი	ქართველები	
61	ყაიადიბი	Kayadibi	20	კლდის ძი- რი	ჭოროხის მარც.	ბორჩხა	ე. წ. რიხელები	
62	შუახევი	Alaca	170	არეული ფერები ჭრელი	დევესკელის მარჯ. მხარე	ბორჩხა	ქართველები	
63	შუშანეთი	Şuşaneti	38		ჭოროხის მარჯვენა მხარე	ხელვან. რნი	ქართველები	
64	ჩაილი	Çaylıköy	150		ბედლეგანის მარც. სანაპირო	ბორჩხა	ლაზები, უფრო მეტად კემშილე- ბი	
65	ძაბლავე- თი	Dzablaveti	63		ჭოროხის მარცხენა მხარე		ქართველები	
66	ხატილა	Hatila	100		ხატილას ხეობა		ქართველები თურქები	
67	ხეზა	Karşıköy		წინ სოფე- ლი	ჭოროხის მარჯ.	ბორჩხა	ქართველები	
68	ჯუანი	Civan	150		მურღულის მარც.	ბორჩხა	ქართველები	

ნიგალის ხეობის ტოპონიმური ფონდი (ცალკეული სოფლების მიხედვით)

ჩვენ შევეცადეთ, ძირეული და წარმოების ფორმების მიხედვით, ზოგადად გაგვერკვია და მიგვეთითებინა, თუ რომელ ენას მიეკუთვნებოდა წარმოდგენილი ფონდის ტოპონიმები (რომელთა რაოდენობა სამი ათასამდე სიტყვას შეადგენს): ქართულს, თურქულს, ქართულ-თურქულს, თურქულ-ქართულს, ზანურს თუ სხვა ენას; ეს მუშაობა მიმდინარეობდა სხვადასხვა წყაროსა თუ ლიტერატურის გამოყენებით¹, მაგრამ ჩატარებული სამუშაო, ბუნებრივია, არ იქნება დაზღვეული ხარვეზებისაგან, რის გამოც სიამოვნებით მივიღებთ მკითხველის მიერ გამოთქმულ ყველა შენიშვნას. თურქული ენის ზემოქმედების გამო, ხშირად საკუთარი სახელები სახელობითი ბრუნვის ნიშნის გარეშე, ფუძისეული ფორმით გვხვდება: ნაღომჭირვე, ნაინკლისე, ნაქერავ, ნაღომვარ, ქურიეთ და სხვ.

ტოპონიმური ფონდის ენათმეცნიერული ანალიზი, მისი გამოწვლილვითი შესწავლა ჩვენი შემდგომი კვლევებიდან სავსებით დამოუკიდებელია.

1. აგლანა*//Ahlat

1. აგარა – [Agara*] (ქართ.) – სათიბი, საძ.
2. აგლანა იაილასი – [Ahlat Yyaylası] (ქართ.-თურქ.) – იაილა
3. ასოთი – [Ahoti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
4. ბაქათლარ – [Bakatlar] (თურქ.) – საძ.
5. გოდროსხევედრესი – [ოდროსხევე ერესი] (ქართ.-თურქ.) – დეღე “გოდროსხევი”
6. დედე – [Dede] (თურქ.) – ტყე
7. დიდვაკე – [Didvake] (ქართ.) – სათიბი
8. ვანათდერესი – [Vanat Deresi] (ქართ.თურქ.) – დეღე

¹სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, ს. იორდანაშვილის რედაქციით და წინასტყვაობით, თბ., 1949; სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, II, ავტორგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბ., 1991; 1993; აღ. დღონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, ანთროპონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1986; ბ. ფონსუა, თანამედროვე ქართული ენის იდეოგრაფიული ლექსიკონი, I, თბ., 1987; ნიკო ჩუბინიშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961; საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, თბ., 1977; ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ, თბ., 1982; ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, ნაკვეთი, I, თბ., 1990; ნაკვეთი II, თბ., 1990; შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათ., 1993; გ. კარტოზია, ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბ., 2005; ბ. ჯორბენაძე, ქართველურ ენათა დიალექტები, თბ., 1995; აღ. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1987; გურამ ბედოშვილი, ქართულ ტოპონიმთა განმარტებით-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2001; ტოპონიმია, I, პროფ. შოთა ძიძიგურის საერთო რედაქციით, თბ., 1976; ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია, წიგნი I, ბათ., 1958; წიგნი II, ბათ., 1959; თურქულ-ქართული ლექსიკონი, ლია ჩლაიძის რედაქციით, სტამბოლი, 2001; ქართულ-თურქული და თურქულ-ქართული ლექსიკონი, შემდგენელი ორპან მემიშიში, თბ., 1999; ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1994; გ. ავალიანი, ქართულ-მეგრულ-სვანური სიტყვარი, თბ., 1995; გ. ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, მარტვილი-თბილისი, 1997; არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფ., 1938; პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997; თურქულ-ლაზური ლექსიკონი (იხ. საიტზე - <http://www.kolkhoba.org/sozturlaz.htm>); lazur-Turquli leqsikoni (იხ. საიტზე - <http://www.kolkhoba.org/sozmrglaz.htm>); მეგრულ-ლაზური-თურქული ლექსიკონი (იხ. საიტზე - <http://www.kolkhoba.org/marglekk.htm>); ძველი ქართული სიტყვების ლექსიკონი (იხ. საიტზე - http://www.orthodoxy.ge/tsnobarebi/leksikoni_dz.htm).

* ამ ნიშნით აღნიშნული ტოპონიმები დღეს პარალელურად გამოიყენება თურქულ სახელწოდებებთან ერთად.

² ტოპონიმთა თურქული ანბანით დაწერისათვის დიდ მადლობას ვუხდით მონტანის უნივერსიტეტის მაგისტრანტს – თამილა მელაძეს.

9. ვანათი – [Vanati] (ქართ.) – სოფ. უბანი ”აბაზანათი”
10. ვანათჩქმესი – [Vanat Çeşmesi] (ქართ.თურქ.) – წყარო
11. ინექგოლი – [İnek gölü] (თურქ.) – ტბა
12. კაკაჭაურ – [Kakaçaur] (ქართ.) – სოფ. უბანი
13. ლაურმე – [Laurme] (გაურკ.) – სათიბი
14. მაღლისერ – [Mağliser] (ქართ.) – ტყე
15. ნაკოდარ – [Nakodar] (ქართ.) – სათიბი ”ნაკოდ-ვ-არ-ი”
16. კარლუქთეფესი – [Karluk tepesi] (თურქ.) – მთა, საძ.
17. ნაფლათ – [Naplat] (ქართ.) – მინ. წყალი ”ნაფლატი”
18. ორთამეშე – [Orta meşe] (თურქ.) – ტყე
19. ოქუზ თეფესი – [Öküz tepesi] (თურქ.) – მთა, საძ.
20. საბულთე – [Sabulte] (ქართ.) – სათიბი
21. საყევრე – [Sakevre] (ქართ.) – სათიბი ”ყევარი ხართ სახნავი ”მიწა”
22. სახვეწელ – [Sakhvetse] (ქართ.) – სათიბი
23. თავშანთეფე დერესი – [Tavşantepe deresi] (თურქ.) – დეფე
24. თუზლუქთეფესი//ტუზლუხთეფესი – [Tuzluk tepesi//Tuzluh tepesi] (თურქ.) – მთა, საძ.
25. გუზლიუხ თეფესი – [Güzlük tepesi] (თურქ.) – მთა,საძ.
26. კომოსე//კომოსევი – [Komohe//Komohevi] (ქართ.) – ხევი - დეფე
27. ქუჩუქდიდვაკე – [Küçük didvake] (თურქ.-ქართ.) – სათიბი, საძოვარი.
28. წარაფერთ სუ – [Tsarapert su] (ქართ.-თურქ.) – წყარო ”წარაფ-ეთ-ის სუ”
29. ჯამემაჰალესი – [Cami mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი.

2. ადაგული*// Adagül

- 1) ადაგულის გზა – [Adagulis gza] (ქართ.) – გზა
- 2) ადაგულის გოლი – [Adagül gölü] (ქართ.-თურქ.) – ტბა
- 3) ადაგული იაილა – [Adagül yaylası] (ქართ.-თურქ.) – იაილა
- 4) ადაგულისხევი // ნაფუზრის დეფე – [adagulishevi//Napuzris gele] (ქართ.) – დეფე
- 5) ახალდაბა//ყირლანგი *(მერცხალი) - [Ahaldaba] – (ქართ-თურქ.) სოფ.უბანი
- 6) ახოები – [Ahoebi] (ქართ.) – ტყე, (ადრე ყანები იყო)
- 7) ბაიმავათი – [Baymavati] (გაურკ.) – სათესი, სათიბი
- 8) ბეგოწყალი – [Begotskali] (თურქ.-ქართ.) – წყარო

- 9) გაღმა ბოსტანი – [Gagma bostani] (ქართ.) – სათიბი
- 10) გოგომეზერი – [Gogomezeri] (ქართ.-თურქ.) – სასაფლაო, საძოვარი
- 11) გორა – [Gora] (ქართ.) – საძოვარი
- 12) დოდოფლები – [Dodoplebi] (ქართ.) – საძოვარი.
- 13) დუზები – [Düzebi] (თურქ.-ქართ.) – საძოვარი
- 14) ეგრიოზებიწყალი – [Egriozebitskali] (გაურკ. ქართ.) – წყარო
- 15) ეგრიოხუში – [Egriohuşi] (გაურკ.) – საძოვარი
- 16) ეგრიოხუშის წყალი – [Egriokhushis tskali] (გაურკ.-ქართ.) – საძოვარი
- 17) ვაშლანა//იუვალი* - [Vashlana//Unal] (ქართ.-თურქ.) - სოფ.უბანი
- 18) ვაკე – [Vake] (ქართ.) – სათესი
- 19) ვაკისერთი – [Vakiserti] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
- 20) ვაკისერი – [Vakiseri] (ქართ.) – საძოვარი
- 21) ვარდიანა – [Vardikana] (ქართ.) – სათიბი, თხილნარი
- 22) ვენახები – [Venakhebi] (ქართ.) – სათესი
- 23) ზედვაკე //ზედა დუზი – [Zedvake//Zeda düzi] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
- 24) ზემო კარი – [Zemo kari] (ქართ.) – სათიბი, თხილნარი
- 25) ზემო მაჰალე//ულია – [Zemo mahalle//Ulia] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
- 26) თეთრიწყალის ღელე – [Tetriskalis ğele] (ქართ.) – ღელე
- 27) თეფები – [Tepeebi] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
- 28) თხილვანა – [Thilvana] (ქართ.) – ტყე, სათესი, თხილნარი
- 29) ისუფაღაწყალი – [Yusupağatskali] (თურქ.-ქართ.) – წყარო
- 30) კასრათი – [Kasrati] (ქართ.) – სათესი
- 31) კოდელა //კოდილა – [Kodela//Kodila] (ქართ.) – სათიბი სათესი
- 32) კონტრობი – [Kontrobi] (ქართ.) – სათესი ”კატ(ა)რ-ობ-ი” კანტრ-ობ-ი, მიღებული უნდა იყოს ნ-ს განვითარებით.
- 33) კარჩხლიხევი – [Karçkhlihevi] (ქართ.) – ღელე
- 34) კორდი – [Kordi] (ქართ.) – საძოვარი
- 35) კორტნალი – [Kortnali] (ქართ.) – საძოვარ ”კორდ-ნარ-ი”

- 36) კურწყალო//ყურწყალო – [Kurtskhalo//Yurtskalo] (თურქ. ქართ.) – სათიბი
- 37) ლალიყანა – [Lalikana] (ქართ.) – სათიბი
- 38) ლეღვიდიბე – [Leğvidibe] (ქართ.) – სათესი
- 39) მავათი – [Mavati] (გაურკ.) – სათიბი
- 40) მემოწყალო – [Memotskalo] (ქართ.) – წყარო
- 41) მერიემკილდე//მარიამკილდე – [Meryem Kilde//Mariamkilde] (ქართ.) – კლდე
- 42) მუსლუღი- [Musluk] (თურქ.) – წყარო
- 43) ნაბუკვარათი – [Nabukvarati] (ქართ.) – სათესი
- 44) ნადიკვარა – [Nadikvara] (ქართ.) – სათესი
- 45) ნათუქნები – [Natuknebi] (ქართ.) – თნიღნარი.
- 46) ნათესვაღი – [Natesvavi] (ქართ.) – სათესი
- 47) ნაკალოეღი//ნაკალოები – [Nakaloevi//Nakaloebi] (ქართ.) – სათესი
- 48) ნავრუზალი //ნაროზავლი – [Navruzali//Narozavli] (ქართ.) – სათესი
- 49) ნასელავი – [Naselavi] (ქართ.) – ტყე, სათიბი
- 50) ნასყიდი – [Naskidi] (ქართ.) – სათიბი
- 51) ნაფუზარი – [Nafuzari] (ქართ.) – სათესი
- 52) ნაქერავი – [Nakeravi] (ქართ.) – საძოვარი
- 53) ნაქერავისღელე – [Nakeravisğele] (ქართ.) – ღელე
- 54) ნაქერახები – [Nakeraxebi] (ქართ.) – სათესი ”ნა-ქერ-ავი(ს)-ხეღი”
- 55) ნაქოხვარი – [Nakohvari] (ქართ.) – ტყე
- 56) ნაცეცვაღი – [Natsetsvali] (ქართ.) – სათესი
- 57) ნაცხითი – [Natshiti] (ქართ.) – სათესი
- 58) ნაჭვეღი – [Naçvebi] (ქართ.) – სათესი, თნიღნარი
- 59) ნახარხვეღი – [Naharhvevi] (ქართ.) – საძოვარი
- 60) ნეფინე ხანღები – [Nefine sahlebi] (თურქ.-ქართ.) – საძოვარი
- 61) ორკილდე – [Orkilde] (ქართ.) – კლდე, თნიღნარი
- 62) ოსმანაღა წყალი – [Osmanağa tskhali] (თურქ-ქართ.) – წყარო
- 63) პანტიღირი – [Pantidziri] (ქართ.) – სათესი
- 64) საბადური – [Sabaduri] (ქართ.) – სათესი, საძოვარი

- 65) საბულთე – [Sabulte] (ქართ.) – სათესი
- 66) საინძლე – [Saindzle] (ქართ.) – სათესი, სათიბი
- 67) სამართეფე – [Samar tepe] (ქართ.-თურქ.) – საძოვარი
- 68) სამარილე – [Samarile] (ქართ.) – საძოვარი
- 69) სამზიარი/სამძიარი – [Samziari] (ქართ.) – ტყე, სათესი
- 70) სასელადირი – [Saseladziri] (ქართ.) – სათესი, ტყე
- 71) სასოლიძო/სასულიძო – [Sasolimdzo//Sasulizmo] (ქართ.) – სათიბი
- 72) საქათმე ბოღაზი – [Sakatme boğazi] (ქართ.-თურქ.) – საძოვარი
- 73) სახასო – [Sahaso] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
- 74) სიზბაღი – [Sihbaği] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. უბანი, (ჭოროსმა დაფარა)
- 75) ტანანროს გზა – [Tanahros gza] (ქართ.) – გზა
- 76) ტანანრო – [Tanahro] (ქართ.) – სათიბი
- 77) ქათიბხან – [Katibhan] (Turq.) – სოფ. უბანი, (ჭოროსმა დაფარა)
- 78) კვიშნარა – [Kvişnara] (ქართ.) – სათესი
- 79) კილისაკარი – [Kilisakari] (თურქ.-ქართ.) – ნაეკლესიარი
- 80) კომომაჰალე//მერქეზმაჰალე – [Komo mahalle//Merkezmahalle] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
- 81) კომო ვენახი – [Komo venahi] (ქართ.) – ბაღი
- 82) ღნია – [Ġnia] (გაურკ.) – სოფ. უბანი, საძოვარი, (ჭოროსმა დაფარა)
- 83) ყანები – [Kanebi] (ქართ.) – საძოვარი
- 84) ყარაფათი – [Karafat] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
- 85) ყურთობოღაზი – [Yurt boğaz] (ქართ.-თურქ.) – საძოვარი
- 86) ყურწყელი – [Yurt tskali] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
- 87) ჩავარდნები – [Çavardnebi] (ქართ.) – თხილნარი
- 88) ჩიბოები – [Çiboebi] (ქართ.) – საძ. თყე
- 89) ჩოლდრიხევი //ჩოლდრიხევი – [Coldrihevi//Koldrihev] (თურქ.-ქართ.) – ტყე (სავარაუდოდ “ჩოლდრიხევი”, ჩოლდარი – ოთხფენა საქონლის ცოცხლად მოვაჭრე)
- 90) ცაცხვიდირი – [Tsatsavidziri] (ქართ.) – სათიბი
- 91) ცხენივაკე – [Tshenivake] (ქართ.) – საძოვარი
- 92) ძლეველი – [Zlevli] (ქართ.) – სათესი
- 93) წენარა – [Tsenara] (ქართ.) – საძოვარი
- 94) წყაროთვალი – [Tskarotvali] (ქართ.) – წყარო
- 95) წითური ჯვალი – [Tsituri cvali] (ქართ.) – სათესი, ტყე (სავარაუდ. წითელი ჯვარი)
- 96) ჭაბუკი – [Chabuki] (ქართ.) – სათესი, ტყე

- 97) ჭანულაძირი – [Çanulaziri] (ქართ.) – სათიბი
 98) ხემშილიოღლი მაჰალე – [Hemşilioğlu mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
 99) ჯოშხუნი – [Coşhun] (გაურკ.) – ყანა, სათესი
 100) ჯოჯგენია – [Cocgenia] (გაურკ.) – სათესი

3. ავანა*// Avcilar (მონადირეები) „ზენგინი ყოფილან, საქმეს
 არ იჯებოან, განდენ ავარა“

1. აგარასირთი – [Ağara sırt] (ქართ-თურქ.) – სათიბი
2. ავანითა – [Avanita] (ქართ.) – მთა იაილა
3. აშაღოსმანი – [Aşağosmanı] (თურქ.) – გამოქვაბული
4. ბაშმეზრე – [Başmezre] (თურქ.) – ტყე
5. ბონდრუხისან – [Bondruhkısan] (თურქ.) – საძოვარი
6. ბუიუქ ჩაირ – [Büyük çayır] (თურქ.) – გიდელას ფსკერი, საძოვარი
7. გიდელის ფსკერი – [Gidelis pskeri] (ქართ.) – საძოვარი
8. გოგვაზე *//იონარი მაჰალე – [Gogvaze//Yokarı mahalle] – (ქართ.-თურქ.)
 სოფ. უბანი
9. დეგირმანდერე//წისქვილიდელე*-[Değirman dere//Tsiskvilgele] (თურქ.-ქართ.)
 – დეღე
10. დეგირმან ყაფი – [Değirman kapı] (თურქ.) – საძოვარი
11. დურნალ – [Durnal] (გაურკ.) – სათესი
12. ელმასეთი – [Elmaseti] (თურქ.) – სათესი
13. ველიტვერი – [Velitsveri] (ქართ.) – მწვერვალი
14. ზელიეთი//ძელიეთი*// ჩაიღზი მაჰალესი – [Zeliyeti//Çayığzı mahallesı] _
 (ქართ.-თურქ.) საცხ.უბანი,სათესი
15. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – სათესი, ტყე
16. ზედა საზლუგი – [Zeda Sazlugu] (ქართ.) – საძოვარი
17. ზემოთათა იაილა – [Zemotata Yyayla] (ქართ-თურქ.) – ზემოთა მთა
18. ზიარეთის თეფე – [Ziyaretis tepe] (ქართ-თურქ.) – ვაკე, ზიარეთი
19. თეთრუბი – [Tetrubi] (ქართ.) – საძოვარი “თეთრ-ობ-ი”.
20. თუმავანა*//მერქეზმაჰალე – [Tumavana//Merkezmahalle] _
 სოფ. უბანი, (ჭორონმა დაფარა)
21. კახაბერი – [Kahaberi] (ქართ.) – სათესი
22. კერწენტეფესი – [Kertsentepesi] (ქართ.-თურქ.) – მთა <
 კენწერო, ზემო

23. კირაკოზი – [Kırakozi] (გაურკ.) – ტყე
24. კურტუმელა თეფესი – [Kurtumela Tepesi] (ქართ.-თურქ.) – მთა
25. ლაშა – [Laşa] (ქართ.) – საძოვარი
26. მაღარას კარი – [Mağaras karı] (თურქ.-ქართ.) – საძოვარი
27. ნაფურნავი – [Napurnavi] (ქართ.) – სათესი
28. ორთა მაჰალე – [Orta mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
29. ორთა მეზრე – [Orta Mezre] (თურქ.) – ტყე
30. ორთა ჩაილუქ – [Orta Çayluk] (თურქ.) – საძოვარი
31. ონდრბუხიყარან – [Ondrbuhikaran] (გაურკ.) – საძოვარი
32. საბუზარყაია – [Sabuzarkaya] (ქართ.-თურქ.) – კლდე “სა-ბუზ-არ”
33. საზლუგი – [Sazlugı] (ქართ.) – წყარო, საძოვარი
34. სუიუნ უსტი – [Suyun Ustı] (თურქ.) – სათესი
35. ქვაბისკარი – [Kvabiskari] (ქართ.) – სათესი, წყარო
36. ქვედა საზლუგი – [Kveda sazlugı] (ქართ.) – საძოვარი
37. ქირეჩანა – [Kireçhana] (თურქ.) – ტყე
38. ქურთ მეზერლუგი – [Kurt mezerlugı] (თურქ.) – სასაფლაო
39. ქურუმბოღაზი//ყურუმბოღაზი – [Kurumboğazi] (თურქ.) – სათი
ბი, საძ., ტყე
40. ყარალუღლი – [Karaluğlı] (თურქ.) – გენახი, ბაღი
41. ყაფი ყაია – [Kapı kaya] (თურქ.) – კლდე
42. ყარშიყიბხ – [Karşıkıbh] (თურქ.) – სათესი
43. ყისირ ყაია – [Kısırkaya] (თურქ.) – კლდე
44. ყორნალი – [Kornalı] (ქართ.) – საძოვარი
45. ჩერმუქყაია – [Çermukkaya] (თურქ.) – საძოვარი
46. ჩაირლუქ – [Çayırluk] (თურქ.) – საძოვარი
47. ჩევირმა – [Çevirma] (თურქ.) – სათესი
48. ჩერმუქ დერესი – [Çermuk deresi] (თურქ.) – ღელე
49. ცივქარიეთი – [Tsivkariyeti] (ქართ.) – საძოვარი
50. წისქვილიყარი*/დემირმანყაფი – [Tsiskvilikari//Demirmankapı] (ქართ.-
თურქ.) – სათესი
51. ჭილვანისწყალი – [Çilvanistskali] (ქართ.) – წყარო “ჭილ-ვან-ი”
52. ჭილვანა მაჰალესი – [Çilvana mahallesi] (ქართ.-თურქ.) – უბანი,
სათესი
53. ჭალა – [Çala] (ქართ.) – თხილნარი
54. ხებალი სირთი – [Hebalı sırtı] (ქართ.-თურქ.) – სათესი

4. არაკეთი*// Arkaköy

1. ამოდენი//ამდენი – [Amodeni//Amdeni] (ქართ.) – ტბები
2. აღრემი – [Ağremi] (გაურკ.) – საძოვარი, ქვიანი ადგილი
3. ბაბოსმანოღლი – [Baboosmanoğlı] (თურქ.) – ყანა, საძოვარი
4. ბაირაღი ქედი – [Bayrağ kedi] (ქართ.) – საძოვარი
5. ბოზალხევი//ბოძალხევი – [Bozalhevi] (ქართ.) – საძოვარი, ტყე
6. გელის ბოღაზი – [Gelis boğazi] (ქართ.-თურქ.) – საძოვარი
7. გუბისტავი – [Gubistavi] (ქართ.) – წყარო
8. გოლბოღაზი – [Göl boğazi] (თურქ.) – საძოვარი
9. გურჯიყანა – [Gürcikana] (თურქ.ქართ.) – თხილნარი
10. დელიმემედის ყანა – [Delimemedis kana] (თურქ. ქართ.) – ტყე
11. დემირყაფი – [Demirkapı] (თურქ.) – საძოვარი
12. დიდიღელე – [Didiğele] (ქართ.) – დელე
13. ვიწროვათი – [Vitsrovati] (ქართ.) – საძოვარი, ტყე
14. ზემო სამახრევი*//ესტიაროღლი მაჰალე – [Zemo samahrevo//Ihtiyaroglı mahalle] – (ქართ.-თურქ.) სოფ. უბანი
15. თეთრი წყალი – [Tetri tskali] (ქართ.) – იაილა, დელე, საძოვარი
16. თოდრიეთი – [Todriyeti] (ქართ.) – საძოვარი, ტყე
17. კარჩხალი – [Karçhalı] (ქართ.) – მთები
18. კვეწიწოღლი მაჰალე – [Kvetsitoğlı mahalle] (გაურკ.თურქ.) – სოფ. უბანი
19. კოკოლა კვა – [Kokola kva] (ქართ.) – მინდორი, ქვიანი ადგილი
20. მასუკულავ გოლი – [Masukulav göli] (ქართ.-თურქ.) – ტბა, „ბზისთვალი ქი აშუა, მასუკულავი (ვარსვლაავი) ჩანს“.
21. მელავხევი – [Melavhevi] (ქართ.) – დელე, თხილნარი
22. მერე – [Mere] (ქართ.) – საძოვარი
23. ნაკალოები – [Nakaloebi] (ქართ.) – სათესი
24. ნამენები ქედი – [Namknebi kedi] (ქართ.) – ტყე, გზა
25. ნაფაშვანი – [Napaşvani] (ქართ.) – ტყე
26. ნაქერავღელე – [Nakeravğele] (ქართ.) – დელე
27. ნაყიშლევი – [Nakışlevi] (ქართ.-თურქ.) – ნაჩადირევი, საძოვარი
28. ნახალხმევი – [Nahalhmevi] (ქართ.) – საძოვარი

29. ნასადგურევი – [Nasadgurevi] (ქართ.) – საძოვარი
30. ონბაშიკარი – [Onbaşıkari] (თურქ. –ქართ) – სათესი
31. ოქუზ იათალი – [Öküz yatağı] (თურქ.) – საძოვარი
32. პატინა გოლები – [Patina gölebi] (ქართ-თურქ.) – ტბები
33. პატინა თეფე – [Patina tepe] (ქართ-თურქ.) – ტყე, მთა
34. პატინა სამახრევი – [Patina samahrevo] (ქართ.) – სოფ. უბანი
35. საკასმო დელე – [Sakasmı ğele] (ქართ.) – დელე
36. სააკვანი – [Saakvani] (ქართ.) – სათესი
37. საკვამი ქედი – [Sakvami kedi] (ქართ.) – თხილნარი
38. სალერდო – [Salerdo] (ქართ.) – საძოვარი
39. სამახრევი//სამიხრევი//ტალახათუბანი*//ილდირიმმაჰალე
[Samahrevo//Samihrevo//talaxatubani//Yıldırım mahalle] – სოფ. უბანი, საძოვარი
(სამი სრამი)
40. სამალავისთავი – საძოვარი
41. სალერდოს დელე – [Salerdos ğele] (ქართ.) – დელე
42. სასოთი ქედი – [Sahoti kedi] (ქართ.) – სათესი “სახვათ ქედი (შდრ. სახვადე)
43. სასტარი – [Sahtari] (ქართ.) – სათესი
44. სასურთოსირთი – [Sahurtosırtı] (ქართ.) – თხილნარი, მთა სასურთო “შდრ.
“სურთიარი”. საძოვარი
45. ტალავარი – [Talavari] (ქართ.) – ტყე
46. უღელტეხილი – [Uğeltelhili] (ქართ.) – სათესი
47. ფაცხები – [Patshebi] (ქართ.) – ტყე
48. ფოშითავი – [Poştıtavı] (რუს.ქართ.) – ტყე, ვზა
49. ქომო წისქვილიკარი – [Komo tsiskvilikari] (ქართ.) – ნაწისქვილარი
50. ქურთ მეზარ – [Kurt mezar] (თურქ.) – სათესი
51. ღორითავი – [Goristavi] (ქართ.) – სათესი “ღვარი(ს)თავი”
52. დელებოსტანი – [Ğelebostani] (ქართ.) – სათესი
53. ყუი – [Kui] (თურქ.) – ორმო (ყუა ამოთხრიან, მგელი დეექირნა)
54. ყულველაუ წყალი – [Kulvelayu tskali] (თურქ. – ქართ) – წყარო
55. ყურთობლაზი – [Kurtboğazı] (თურქ.) – საძოვარი
56. შარაგუბე//შარაგუბე – [Şaragube//Şaragube] (ქართ.) – სათესი (გუბეებიანი შარა,
შარაგუბე)
57. ჩაილუდი – [Çayluđı] (თურქ.) – სათიბი
58. ჩიფთე ფუნღარი – [Çifte punğari] (თურქ.) – წყარო
59. ჩიფლადი მეზარი – [Çiflađı mezari] (თურქ.) – სათესი

60. ცაცხვიძირი – [Tsatshviziri] (ქართ.) – სათიბი.ტყე
61. ცხენვაკე – [Tshenvake] (ქართ.) – საძოვარი
62. წითელავრი – [Tsitelavri] (ქართ.) – სათესი
63. წითელავრიდე – [Tsitelavrigede] (ქართ.) – დედე
64. წითელმიწა – [Tsitelimta] (ქართ.) – საძოვარი
65. წინაგრისდე – [Tsinagrisgele] (ქართ.) – დედე (წინა აგარის დედე)
66. ხამყანა – [Hankana] (ქართ.) – სათესი (ხამი (ყამირი) ყანა”.
67. ხოჯიტყე – [Hocitke] (თურქ.ქართ.) – ტყე
68. ჯეჰენემ დერე – [Cehennem dere] (თურქ.) – დედე

5. არჩვეთი*// Örüculer

1. არჩვეთი – [Oruculer] (ქართ.) – სოფ. უბანი შდ.არჩვი (ცხოვ.)
2. გალოგანა – [Galogana] (ქართ.) – სათესი, ჩაი “კალო-განი”
3. მეზრე – [Mezre] (თურქ.) – სათესი
4. ორთა მეზრე – [Orta mezre] (თურქ.) – სათესი
5. ორმან დერე – [Orman dere] (თურქ.) – ტყე.დედე
6. სივრიყანა – [Sivrikana] (ქართ.) – კლდე (შდრ. გვარი სიორიძე)
7. სოჯუკ – [Soğuk su] (თურქ.) – ცივი წყალი
8. უფაქდერე – [Ufakdere] (თურქ.) – დედე
9. გურგულეთი – [Gürğületi] (ქართ.) – კლდე
10. ჩერმუქ – [Çermuk] (თურქ.) – მინ. წყალი
11. ჩინდორი – [Çindori] (გაურკ.) – ტყე
12. ჭკადუეთი – [Çkadueti] (ზან.) – ჭკად –(სვან) მჭედელი, მჭედელითი – სოფ. უბანი
13. ხალითუნ მერე – [Halitun mere] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
14. ჯევიზდები – [Cevizdibi] (თურქ.) – სათესი
15. ჯაჭვეთი – [Caçveti] (ქართ.) – სათესი (შდრ.მცენ. ჯაჭვი და ჯაჭვაძე)

6. არხვა*// აკფინარ (სულუქლუ)

1. ალთუნდიშლი იერი – [Altundişli yeri] (თურქ.) – სათესი
2. ალივენახი – [Alivenahi] (ქართ.) – ბაღი
3. ბუზურმაჰალესი – [Buzur mahallesi] (თურქ.) – სოფ.უბანი
4. ვაღმა დუზი – [Gağma düzi] (ქართ.თურქ.) – სათესი

5. გაღმა ხამი – [Gağma hami] (ქართ.) – სათესი
6. გოლი – [Göli] (თურქ.) – ნატბეური
7. დიდვენახი – [Disvenahi] (ქართ.) – ბაღი
8. დურნადუზი – [Durnadüzi] (თურქ.) – სათიბი
9. ვაკოფლებს იერი – [Vakoplebis yeri] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
10. ვაშლოვანი – [Vaşlovani] (ქართ.) – სოფ. უბანი. სათესი
11. ვაშლავანა – [Vaşlavana] (ქართ.) – სათესი, თნიღნარი
“ვაშლ-ავან-ა” ავანა ოვანა ო:ა ვხით
12. ველევენდულახი – [Velevendulahi] (გაურკ.) – სათესი
13. ზიარდუზი – [Ziyar düzi] (ქართ.თურქ.) – სათესი
14. თნიღნარი – [Thilnari] (ქართ.) – თნიღნარი
15. თარლა – [Tarla] (თურქ.) – სათესი
16. იმხრიეთი*//ორთა მაჰალე – [Imhriyeti//Orta mahalle] – (ქართ.-თურქ.) იმფხლი-
ეთ-ი სოფ. უბანი
17. იაყუფაღას ვენახი – [Yüsüfağas venahi] (თურქ.-ქართ.) – ბაღი სათესი
18. კაკლოვანი – [Kaklovani] (ქართ.) – სათესი, სათიბი
19. დერე – [Dere] (თურქ.) – დელე
20. კაკვენმაჰალესი – [Kakven mahallesi] (ქართ.თურქ.) – სოფ.უბანი
21. კალო – [Kalo] (ქართ.) – სათესი
22. კალოს ფუნდუხლუღი – [Kalos fundukluđı] (ქართ.თურქ.) – თნიღნარი
23. კალოსუკანა – [Kalosukana] (ქართ.) – სათესი
24. კამოჯიკა – [Kamocıka] (გაურკ.) – სათესი
25. კანწალიე – [Kantsaliye] (ქართ.) – სოფ. უბანი
26. კიტავრი – [Kitavri] (ქართ.) – ბაღი “კიტა-ური”
27. ლაზოღლებს იერი – [Lazoğlebis yeri] (ქართ.თურქ.) – სათესი,
თნიღნარი “მეგრული ყანა”
28. ლონჯალუღი//იონჯალუღი – [Loncaluđı] (ქართ.-თურქ.) – ბაღანი, მოღი
29. მაღლა ხამისწყალი – [Mağla hamistskali] (ქართ.) – სათიბი, თნიღნარი
30. მაღრიკარ – [Mağlikar] (თურქ.-ქართ.) – სათესი, სათიბი მაღარო(ს)კარი
31. მერქეხ მაჰალე//ჯამე მაჰალესი – [Merkez mahalle//Came mahalle]
(თურქ.) – სოფ. უბანი
32. მერე – [Mere] (ქართ.) – სათესი
33. მექთეფიკარი – [Mektepikari] (თურქ.-ქართ.) – სათ.
34. ორმან – [Orman] (თურქ.) – ტყე
35. ოქულყაფიში – [Okul kapısı] (თურქ.) – სათესი

36. რეჯებოღლივენახი – [Receboğlı venah] (თურქ.-ქართ.) – ბაღჩა
37. სულუქლუ – [Sülüklü] (თურქ.) – სოფ.უბანი
38. სათათ – [Satao] (ქართ.) – სათესი
39. საწურბლეიერი – [Satsurble yeri] (ქართ.თურქ.) – საძოვარი
40. სახლითავი – [Sahlitavi] (ქართ.) – სათესი
41. სახლუკანი – [Sahlukani] (ქართ.) – სათესი
42. სივრეყაია – [Sivri kaya] (თურქ.) – სათესი სიორის (ს)კლდე” რედუქციისთვის
– შდრ.გვარი სიორიძე
43. სულოს თარლა – [Sulos tarla] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
44. სურმელავი – [Surmelavi] (ქართ.) – თხილნარი
45. სახლიქვეშ – [Sahlikveş] (ქართ.) – სათესი
46. სულუქ – [Suluk] (თურქ.) – სათესი (წურბელა, პოტოტი)
47. სადივეენახი – [Sadık venahi] (თურქ.-ქართ.) – ბაღი
48. ფაშიმაჰალე – [Paşimahalle] (თურქ.) – სოფ.უბანი
49. ფრიალეთი//ფერაღეთი*/ვაყუფღობისმაჰალე – (ქართ.- თურქ.)
[Priyaleti//Peraleti//Vakuplbis mahalle] – სოფ.უბანი, სათესი
50. ქესერავი – [Keseravi] (გაურკ.) – სოფ. უბანი, სათესი
51. ქეჩბაზ – [Keçibak] (თურქ.) – სათესი (თხას უყურე)
52. ქეჩობაღი – [Keçobağ] (თურქ.) – სათესი
53. კომო ვენახი – [Komo venahi] (ქართ.) – ბაღი
54. კომო ჩაირლუღი//ქოჩაირლუღი – [Komo Çayluğ] (ქართ.თურქ.) – სათესი
55. დელეყანა*/დერეყანა – [Ğelekana//Derekana] – (ქართ.-თურქ.-ქართ.) სასკე, სათ.
56. ყავაზ მაჰალესი – [Kavaz mahallesi] (თურქ.) – სოფ.უბანი
57. ყორვანა – [Korvana] (ქართ.) – სასკე ადგ.
58. ყობოსტანი – [Korobostani] (ქართ.) – სათესი
59. ყუშუნღარი – [Kuş punğarı] (თურქ.) – წყარო (ჩიტის წყარო)
60. შუღლიეთი*/ჩაღლაიან – [Şuğliyeti//Çağlayan] – (თურქ.-ქართ.) სოფ. უბანი
61. შაბანიმერე – [Şabanımere] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
62. ჩევირმა – [Çevirma] (თურქ.) – სათესი, სათიბი
63. ხანიკარი – [Hanikari] (თურქ.-ქართ.) – სოფლის უბანი
64. ხატისკორდი – [Hatiskordi] (ქართ.) – საძოვარი
65. ხიტინა მაჰალესი – [Hatina mahallesi] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
66. ხანყაფი – [Hankapı] (თურქ.) – სათესი
67. ხამი – [Hami] (ქართ.) – სათესი
68. ხოჯოღლები იერი – [Hocoğlebis yeri] (თურქ.-ქართ.) – საძ.

7. ართვინი//Artvin

1. ათმაჯა – [Atmaca] (ზან.) – უბანი
2. ბალჯიოღლუ – [Balçı oğlu] (თურქ.) – უბანი
3. გენია – [Genia] (ქართ.) – უბანი
4. გოქორმან – [Gokorman] (თურქ.) – უბანი
5. დერე მაჰალე – [Dere mahalle] (თურქ.) – უბანი
6. იენი მაჰალე – [Yeni mahalle] (თურქ.) – უბანი
7. იეშილკენტ – [Yeşilkent] (თურქ.) – უბანი
8. ისკება – [Iskeba] (თურქ-ქართ.) – უბანი -ი თავსართით (“ი-სკებ-ა”, “სა-სკ-ე”)
9. ისკებადერესი – [Iskeba deresi] (ქართ.- თურქ.) – უბანი
10. კორძული – [Kordzuli] (ქართ.) – უბანი (გ.ყაზბეგთან – კორტზული)
11. კეზეევი – [Kezevi] (გაურკ.) – უბანი
12. კოლორთა – [Kolorta] (ქართ.) – უბანი
13. კავკასორი – [Kavkasori] (ქართ.) – უბანი
14. კატროვანი – [Katrovani] (ქართ.) – უბანი
15. კალფა – [Kalpa] (თურქ.) – უბანი
16. ლომაშენი – [Lomaşeni] (ქართ.) – უბანი
17. მერქეზი – [Merkezi] (თურქ.) – ცენტრალური უბანი
18. მამაშმინდა – [Mamatsminda] (ქართ.) – უბანი
19. მეზრა – [Mezra] (თურქ.) – უბანი
20. ორქოი – [Orköy] (თურქ.) – უბანი
21. ორთა მაჰალე – [Orta mahalle] (თურქ.) – უბანი
22. სანაი – [Sanayi] (თურქ.) – უბანი
23. სეთობანი – [Setobani] (ქართ.) – უბანი (ზე(ი)თ უბანი” თუ “სეთ(ის)” უბანი
24. სათრითავი – [Satritavi] (ქართ.) – უბანი
25. ტივათქეთ – [Tivatket] (ქართ.) – უბანი “ტივათ -ქედი” თუ “თივა-თ”
26. ფაბრიკა დერესი – [Fabrika deresi] (თურქ.) – დელე
27. ქოფრიბაში – [Kopribaş] (თურქ.) – უბანი
28. ჯევიზლი – [Cevizli] (თურქ.) – უბანი
29. ჰაიპეტი – [Haypeti] (სომხ..) – უბანი (გ.ყაზბეგთან კაიპერტი)
30. ჰაიპეტდერესი – [Haypetderesi] (სომხ.-თურქ.) – დელე

8. ბაგინი*//BalciSdr შდრ.ქართ. ბაგა, ბაგინ-ეთ-ი

1. ახალშენი – [Ahalşeni] (ქართ.) – სათიბი
2. ბაგინისღელე – [Baginisğele] (ქართ.) – ღელე
3. ბარისევი – [Barihevi] (ქართ.) – საძოვარი
4. ბაგინი*//ჩათილი – [Bagini//Çatili] – ჩამოსურული სოფელი, სოფლის უბანი
5. ბარაჯაბოლი//გარაჯაბოლი – [Baracaboli] (თურქ.) – საძოვარი
6. ბელღივენახი – [Beğlivenahi] (ქართ.) – სათესი
7. ბულარეთი*//ყარდემლარ – [Buğareti//Kardeşlar] – სოფ. უბანი, ტყე, საძ.
8. გვერდია – [Gverdia] (ქართ.) – სათესი
9. გორა – [Gora] (ქართ.) – საძოვარი
10. გრძელიყანა – [Grzelikana] (ქართ.) – საძოვარი
11. გრძელმოდული – [Grzelimoduli] (ქართ.) – ტყე, სათიბი
12. დარგულარი – [Dargulari] (ქართ.-თურქ.) – საძოვარი
13. დიდდუზი – [Didüzi] (ქართ.-თურქ.) – საძოვარი
14. დიდკალო – [Didkalo] (ქართ.) – ტყე
15. დიდსალერდე – [Didsalerde] (ქართ.) – საძოვარი “დიდ-საალერდე”
16. დერთლი სუ – [Dertli su] (თურქ.) – წყარო, “დარდის წყარო”
17. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – ბაღი// ვენახი
18. ვანი*//ჩამლიჯა – [Vani//Çamlıca] – გაკეთებული, ვენახი, სოფ. უბანი
19. ვერკეთილი – [Verketili] (ქართ.) – წყარო
20. ვენახი – [Venahi] (ქართ.) – ბაღი, (საწლის წინა ადგილი)
21. ზედაი ვენახი – [Zedai venahi] (ქართ.) – სათესი
22. ზეგანიტი – [Zeganiti] (ქართ.) – სათიბი, თხილნარი, სათესი
23. თხილნარ – [Thilnari] (ქართ.) – სათესი, თხილნარი
24. თეფე – [Tepe] (თურქ.) – სათიბი
25. იუსუფაღიტა – [Yusupağita] (თურქ.-ქართ.) – საძოვარი “იუსუფაღის (მ)თა”
26. კაკლოვანი – [Kaklovani] (ქართ.) – ტყე
27. კასაფხანა – [Kasaphana] (ქართ.) – კლდე – “საყასბო”, “ყასაბ-ხანა”
28. კვინტავრი*//ჩიფთელერ – [Kvintavri//Çipteler] – (ქართ.-თურქ.) წყარონი, სოფ. უბანი შდრ. გვარი კვიტაშვილი (ნ-ს განვით. ტ-ს წინ).
29. კილდისერი – [Kildiseri] (ქართ.) – საძოვარი
30. კონტრობი – [Kontrobi] (ქართ.) – საძოვარი

31. მავათი - [Mavati] (გაურკ.) – სათესი, ტყე
32. მალთოფე //მართოფე – [Maltepe//Martepe] (თურქ.) – საძ.
33. ნათუთუნვარი//ნათუთუნჯარი – [Natutunvari//Natutuncari] (ქართ.-თურქ.)
– სათიბი
34. ნაფუზარი – [Napuzari] (ქართ.) – სათესი
35. ნაქერალი – [Nakerali] (ქართ.) – საძოვარი
36. ნაწერავი – [Natserali] (ქართ.) – საძოვარი
37. ნაძვნარა*//ყარაყუში – [Nazvnara//Karakuş] – (შავი ჩიტის) სოფ. უბანი
38. ნაჭოები – [Naçoebi] (ქართ.) – სათესი, ტყე “ნაჭკავგებ-ი”
39. პატინა მთა – [Patina mta] (ქართ.) – საძოვარი
40. საგოდელა – [Sagodela] (ქართ.) – სათიბი
41. სათავო – [Satavo] (ქართ.) – წყარო
42. სამძორე – [Samdzore] (ქართ.) – საძოვარი
43. საწურბლე – [Satsurble] (ქართ.) – სათიბი
44. სინექლი – [Sinekli] (თურქ.) – ტყე
45. სერიყანა – [Serikana] (ქართ.) – ტყე
46. სინორი – [Sinori] (თურქ.) – ბაღი
47. სინქოთი ტევრი – [Sinkoti tevri] (თურქ.-ქართ.) – საძოვარი
48. სირაკილდეები – [Sirakildeebi] (თურქ.-ქართ.) – საძოვარი
49. უკანმერე – [Ukanmere] (ქართ.) – სათესი
50. ფეფინესახლები – [Pepinesahlebi] (ქართ.) – საძოვარი
51. ქვაქვა – [Kvakva] (ქართ.) – საძოვარი ქვ. ადგ. (ქვაყრილი)
52. ქვედაი ვენახი – [Kvedai venahi] (ქართ.) – ბაღი
53. ქერცენია – [Kertsenia] (გაურკ.) – საძოვარი
54. ქილისა – [Kilisa] (თურქ.) – ნაეკლესიარი
55. ღომაძირი – [Ėomaziri] (ქართ.) – სათიბი
56. ყაიადიბი – [Kayadibi] (თურქ.) – საძოვარი
57. ყოაშში – [Koyamşı] (გაურკ.) – საძოვარი, (კლდისთავი)
58. ყურდიდი – [Kurdidi] (ქართ.) – საძოვარი
59. შარული – [Şaruli] (გაურკ.) – საძოვარი
60. შაქრეთი*//გუნწუ – [Şakreti//Günnü] – (მზიანეთი), სოფ. უბანი, ბაგინის
ცენტრი
61. შინაძეგები – [Şinazvebi] (ქართ.) – სათიბი
62. ჩერმუქ – [Çermuk] (თურქ.) – წყარო, (ცხელი)
63. ცხემნარა – [Tshemnara] (ქართ.) – სათიბი

64. წუმპოთი – [Tsumpoti] (ქართ.) – სათესი
65. წერანა – [Tserana] (ქართ.) – საძოვარი “წერ-(თ)ვანა”
66. ხარცები – [Harcebi] (თურქ.-ქართ.) – არხი ყარღ//ჰარღ (“არხი”)
67. ჯანივენახი – [Canivenahi] (თურქ.-ქართ.) – ბაღი

9. ბაშქოთი*// Başköy //Findikli

1. ბაღჩეღერ – [Bağçeler] (ქართ.-თურქ.) – ბაღი
2. ბაშქოიდერესი//ფუნდუქიდერე – [Başköyderesi//Pundukidere] (თურქ.) – დეღე
3. ბუკონა – [Bukona] (ზან.) – სათესი “ბუკ-ვან-ა” (მდრ.სოფ. ბუკნარი გურიაში).
4. ბუნათი – [Bunati] (ზან.) – ჩაი
5. ბუნათი დერესი – [Bunati deresi] (ზან. თურქ.) – დეღე
6. გარგადინა – [Gargadina] (გაურკ.) – სათესი
7. გარგადინა დერესი – [Gargadina deresi] (გაურკ.თურქ.) – დეღე
8. გარგადინა ორმანი – [Gargadina ormani] (გაურკ.თურქ.) – ტყე
9. დობრაეთ – [Dobrayet] (ქართ.) – სოფ. უბანი “დობირა-ეთ-ი//დობერა
10. თეფეჯიქ – [Tepecil] (თურქ.) – სოფ. უბანი
11. კაკინძე*//თეფეჯიქ დერესი – [Kakinze//Tepecil deresi] –(ქართ.-თურქ.) – დეღე
12. მერქეზ მაჰალე – [Merkez mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
13. მეკალო – [Mekalo] (ქართ.) – სოფ. უბანი
14. მეკალო ორმანი – [Mekalo ormani] (ქართ.თურქ.) – ტყე
15. მეკალო – [Mekalo] (ქართ.) – სათესი
16. მისირლი – [Mısırlı] (თურქ.) – ბაღჩა, ბაღი
17. სათიბე – [Satibe] (ქართ.) – სათიბი, სათესი
18. სათიბე ორმანი – [Satibe ormani] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
19. სკიდერი – [Skideri] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
20. ფიჩხითეფე – [Piçhitepe] (ქართ.-თურქ.) – მთა
21. ფუნღარ – [Punğar] (თურქ.) – წყარო
22. კვანერხი – [Kvaherhi] (ქართ.) – მთა, ქვ. ადგ.
23. ყალე – [Kale] (თურქ.) – ციხე
24. შოსე – [Şose] (რუს.) – გზა
25. ჩაირლუქ – [Çayırılık] (თურქ.) – ჩაი
26. ჩაირლუქ თარღასი – [Çayırılık tarlası] (თურქ.) – სათესი
27. ჩამლუქ – [Çamluk] (თურქ.) – წყარო
28. ქარმაქით – [Çarmakit] (გაურკ.) – სოფლის უბანი

29. ჯიგოლა – [Cigola] (თურქ.) – სათესი, თსილნ. ჯინგოლა, “ეშმაკის, აგსულოთა ტბა”
30. ჯიგოლა ორმანი – [Cigola ormanı] (თურქ.) – ტყე

10. ბაშქოი (მურღული) Başköy

1. აბანოდუზი – [Abanodüzi] (ქართ.თურქ.) – აბანო
2. აგასკურ – [Agaskur] (გაურკ.-ზან.) – სათესი
3. ალაზენე – [Alazene] (ქართ.) – სათესი
4. ახო – [Aho] (ქართ.) – საძ.
5. ახალშენი – [Ahalşeni] (ქართ.) – ყიშლა, მეზრე
6. არტაანი – [Artaani] (ქართ.) – სათიბი
7. ბრაგუნა – [Braguna] (ქართ.) – ტყე
8. ბრაგუნაღელე – [Bragunağele] (ქართ.) – ტყე
9. ბიბლიძირი – [Biblidziri] (ქართ.) – სათესი
10. ბარდნალი – [Bardnali] (ქართ.) – სათიბი
11. გოგლიეთი – [Goglieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
12. გაილეთი – [Gialati] (ქართ.) – კლდე შდრ.კიანი, კიანეთი
13. გაკიდე – [Gakide] (ზან.) – ტყე “შითი გორაკის ნაპირი, კიდე”.
14. დამპალყანა – [Dampalkana] (ქართ.) – სათიბი
15. დაღისტავი – [Dağıstavi] (თურქ. ქართ.) – მთა
16. დაღარძენე – [Dağandzere] (თურქ.) – სათიბი თურქ. “შთეხის ზენა [ადგილები]
17. დოღოზენი – [Doğozeni] (ზან.) – თსილნ.
18. დიაკვენეთი – [Diakveneti] (ქართ.) – საცხ. სათესი
19. ვეწნიეთი – [Vecnieti] (ქართ.) – სათესი
20. ზექარასკურ – [Zekalaskur] (თურქ.-ზან.) – თსილ. ტყე
21. თვალანგელო – [Tvalangelo] (ქართ.) – თსილნ. სათიბი თვარ ანგელო, („მთაგარანგელოზი“)
22. თუქნიკარ – [Tuknikar] (თურქ.-ქართ.) – სათიბი
23. თუქნიხევი – [Tuknihevi] (თურქ. ქართ.) – დელე
24. იქითა ყანა – [Ikita kana] (ქართ.) – სათიბი
25. კაჭვიეთი – [Kaçvieti] (ქართ.) – საცხ. სათ. „ნა-კაჭ-ი“ „გაკაფული ადგ“.
26. კახაბერი – [Kahaberi] (ქართ.) – ტყე
27. კონაღელე – [Kohağele] (ქართ.) – ტყე „კეგრის საკონაფი ქვის დელე“

28. ლომიკეთი – [Lomiketi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
29. მერე – [Mere] (ქართ.) – სათ. თხილ. „მდინარისპირა ვაკობი“
30. ნაქერავი – [Nakeravi] (ქართ.) – ტყე
31. ნაყორავი – [Nakoravi] (ქართ.) – სათ.
32. ნაჭვავები – [Naçvavebi] (ქართ.) – სათ.
33. ნაბეღლავი – [Nabeğlavi] (ქართ.) – სათ. სადაც გამონდილ ყავარს ბეღლებად აწყობდნენ.
34. ნაბუკვარი – [Nabukvari] (ქართ.) – სათ. „სადაც ფუტკრის ბუკები მდგარა“
35. ნაფლატი – [Naplati] (ქართ.) – სათ. „ნაშვაგები“, „ჩამფლატული ადგილი“
36. ოფანარზენ – [Opaharzen] (ზან.) – სათესი, თხილნ. „ოფა (მცენ.ოფი)+ნარ-რზე-ნი“
37. რუსიეთი – [Rusieti] (ქართ.) – სათესი
38. რუსიეთი დელე – [Rusieti gele] (ქართ.) – სათესი
39. რუსკორდონი – [Ruskordoni] (ქართ.) – საცხ. სათ.
40. სუნჯიბეთი – [Suncibeti] (ზან.-თურქ.) – ტყე
41. საკალმახეთი – [Sakalmaheti] (ქართ.) – ტყე
42. სალუკი – [Saluki] (ქართ.) – სათიბი “saluqi” საუკეთესო
43. ფორსეთი – [Poroseti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
44. ფარეხი – [Parehi] (ქართ.) – ტყე
45. ქუშანეთი – [Kuşaneti] (თურქ.ქართ.) – თხილნ. “ქვიშ(ი)ანეთი ვი:უ -ს მონაცვლეობა
46. ქორიეთი – [Korieti] (ქართ.) – ტყე
47. ქოსკები – [Koskebi] (გაურე) – ტყე, საძ.
48. ქურდოღლუ დუზი – [Kurdoğlu düzi] (ქართ.-თურქ.) – საძ.
49. დალიშკარი – [Ğalışkari] (ზან.-ქართ.) – სათ.
50. ყავლადუზი – [Kavla düzi] (თურქ.) – საძ.
51. ჩხალეთი – [Çhaleti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
52. ჩამუყარეთი – [Çamukaret] (ქართ.) – საძ. ტყე
53. ჩიფთენალა – [Çiftenala] (თურქ.) – სათიბი
54. ცეკვიეთი – [Tsekvieti] (ქართ.) – სათესი
55. წაბლიძირი – [Tsabliziri] (ქართ.) – საძ.
56. წითელხევი – [Tsitelhevi] (ქართ.) – ხეე
57. წყაროთი – [Tskaroti] (ქართ.) – სათიბი
58. ჭანგურეთი – [Çangureti] (ქართ.) – საცხ. სათესი მცენ. ჭანგა
59. ჭალა – [Çala] (ქართ.) – სათ.

60. ხარდაკილ – [Hardakil] (თურქ.) – სათ.
61. ჯადრენა – [Cağrena] (გაურკ.) – ტყე
62. ჰაჯიყანა – [Hacı kana] (თურქ.-ქართ.) – ტყე

11. ბეშავრი// Beşavri

1. აგარა – [Ağara] (ქართ.) – სოფ. უბანი
2. აგრემ – [Ağrem] (გაურკ.) – სათიბი, ტყე
3. ახალი იაილა – [Ahali yyayla] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
4. ბეშავრიწყარო – [Beşavritskaro] (ქართ.) – წყარო შდრ. გვარი ბეშიძე
5. გასაკარი – [Gasakari] (ქართ.) – ტყე, საძოვარი
6. დერე – [Dere] (თურქ.) – დეღე
7. დერელუხ – [Dereluk] (თურქ.) – დეღეები
8. დიდვაკე – [Didvake] (ქართ.) – საძოვარი
9. თიკანაურ – [Tikanaur] (ქართ.) – საძოვარი შდრ. გვარი თიკანაძე
10. იასაღი – [Yasağı] (თურქ.) – ტყე
11. იედიტაშ ათაჯალ იერი – [Yeditaş atacal yeri] (თურქ.) – გზა, ტყე
12. იაილა – [Yyayla] (თურქ.) – მთა
13. კარჩხალ იაილასი – [Karçhal yyaylası] (ქართ.-თურქ.) – იაილა
14. კაკლევან – [Kaklevan] (ქართ.) – სათიბი, ტყე
15. კირკოჭალ – [Kirkoçal] (ქართ.) – ტყე
16. კონს//კონც – [Kons//Konts] (ქართ.) – ტყე, მწვერვ.
17. ლაუმბარ – [Laumbar] (გაურკ.) – ტყე
18. ლეკთა – [Lekta] (ქართ.) – საძოვარი, ტყე
19. ლოპატე – [Lopate] (გაურკ.) – ტყე
20. მადენიდერე – [Madenidere] (თურქ.) – დეღე
21. მაღარა ბოღაზი – [Mağara boğazi] (თურქ.) – საძოვარი
22. მიცვერ – [Mitsver] (გაურკ.) – საძოვარი, (მთის წვერი)
23. ნასმინდარ//ნასიმინდარ – [Nasmindar//Nasimindar] (ქართ.) – ტყე
24. ნაფლატ – [Naplat] (ქართ.) – ტყე
25. ნიქორავლ//ნიქოღლარ მაჰალესი – [Nikoravl//Nikoğlar mahallesi] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
26. ორთა იათაღი – [Orta yatağı] (თურქ.) – ტყე
27. სამალავ – [Samalav] (ქართ.) – საძოვარი
28. სამანთეფე – [Samantepe] (ქართ.-თურქ.) – საძოვარი

29. სამთაწყარო – [Samtatskaro] (ქართ.) – წყარო
30. სინდაურ – [Sindaur] (გაურკ.) –სათესი
31. სოუქ სუ – [Soğuk su] (თურქ.) – წყარო
32. სოუქსუ – [Soğuk su] (თურქ.) – წყარო, სოფელში სოუქსუს ორ ობიექტს ჰქვია
33. სათიბე – [Satibe] (ქართ.) – სოფ. უბანი
34. სათიბე ფუნდარ – [Satibe punğar] (ქართ.-თურქ.) – წყარო
35. სევაილ – [Sevail] (თურქ.) – სოფ. უბანი
36. ქარათა – [Karata] (ქართ.) – საძოვარი “ქარიანი (მ)თა”
37. ქიშრობი – [Kişrobi] (ქართ.) – საძოვარი, სათიბი “ქვიშრობი”
38. ქორმაველ – [Kormaval] (ქართ.) – საძოვარი, სათიბი. ქორიანი ადგილი, საიდანაც ქორი ეცემა, “ქორსატეველა”
39. ქუსახრო – [Kusahro] (გაურკ.) – სათესი
40. ყარაგოლი – [Karagöl] (თურქ.) – შავი ტბა
41. შანახშირო/სანახშირო – [Şanahşiro//Sanahşiro] (ქართ.) – ტყე
42. ჩეგილი თეფე – [Çegilli tepe] (თურქ.) – საძოვარი
43. ჩივინთა – [Çivinta] (ქართ.) – საძოვარი
44. ხარმანაკლაურ – [Harmanaklaur] (ქართ.) – საძოვარი
45. ჯამემაჰალესი//ქიმაჰალესი – [Camemahallesi//Köymahallesi] (თურქ.) – სოფ.უბანი
46. ჯამეთაუ – [Cametau] (თურქ.) – სათიბი, სათესი, ჯამე
47. ჯინოღლულარ//ჯინოღლულარ – [Cinoğlular//Cinoluğlar] (თურქ.) – სოფ. ბანი

12. ბელეგანი*/Güreşen

1. ანკონა – [Ankona] (ქართ.) –სოფ.უბანი,სათესი“აკკანა”ვათ, ნ განვითარებულია
2. აკდილერ – [Akdiler] (გაურკ.)– სათესი
3. აქბილექ – [Akbilek] (თურქ.) – სოფ.უბანი
4. ბეაზ ქიო//ბუაზ ქიო – [Beyaz köy] (თურქ.) – სოფ. უბანი
5. ბოიალე – [Boyale] (თურქ.) – სოფ.უბანი
6. ბულაკდალი //ბულაქდალი – [Bulakdağı] (თურქ.) – მთის უბანი
7. ბაუზეთემ//ბაუზეთემ - [Bauzetem//Bauzetem] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
8. ბელეგანისწყალი*/ გურეშენ დერესი _[Beğlevanistskali] (ქართ.-თურქ.) _ მდინარე
9. გიდრივეთ//გიდივეთ – [Gidviret//Gidivet] (ქართ.) _სოფ. უბანი
10. გომი – [Gomi] (ქართ.) _ სოფ. უბანი

11. კინიშკა – [Kinişka] (ზან.)_ სათესი კინ-იშ-კა-[რი] “რკინის [წყლის] კარი ანუ ადგილი, შდრ. კინწყურეთი
12. მადენი – [Madeni] (თურქ.)_ სათესი
13. მადენლი – [Madenli] (თურქ.)_ სოფ.უბანი
14. ნეჯია – [Necia] (ზან.)_ სათ. ნემია “კაკლოვანი”
15. სუადიე – [Suadiye] (გაურკ.)_ სოფლის უბანი
16. სუჯუნა – [Sucuna] (ზან.) _ სოფ. უბანი “სურო-იანი” (სუჯ-ონა”)
17. სკურჩა – [Skurça] (ზან.) _ სოფ. უბანი, სევი. სკურ-რჩე “თეთრი წყარო”
18. ყურშუმდერე – [Kurmüşumdere] (თურქ.) _ სოფ.უბანი
19. ჯერესი – [Ceresi] (გაურკ.) _ სოფ.უბანი
20. ყაზანაკაფი – [Kazanakapı] (თურქ.) – სოფლის უბანი

13. ბორჩხა//Borçha (დაბა)

1. აქსუ მაჰალესი//დევესკელის წყლის მაჰალე – [Aksu mahallesi//Deveskelis tsklis mahalle] (თურქ. ქართ) – დასახლ. უბანი
2. აგარა მაჰალესი – [Agara mahallesi] (ქართ. თურქ.) – დასახლ. უბანი
3. აიდინლარ მაჰალესი*/ნაკალოები – [Aydınlar mahallesi–(თურქ.-ქართ.) დასახლ. უბანი
4. აღაჩლიქ*/კატრიდირი – [Ağaçlık] –(თურქ.-ქართ.) ტყე
5. გუნდოღლუ მაჰალესი – [Gündoğlu mahalle] (თურქ.) – დასახლ. ბანი
6. დაკვარა//ტაკვარ – [Dakvara//Takvar] (ქართ.) – დასახლ. უბანი
7. ეენიოლ მაჰალესი – [Yeniyol mahallesi] (თურქ.) – დასახლ.უბან
8. მესხალა//მერცხალა – Meshala//Mertshala] (ქართ.) – სათესი, თხილნ. სე-მცენ.”მერცხალი”.
9. ნაფაშვანი – [Napaşvani] (ქართ.) – დასახლებული უბანი
10. ოფუჯა მაჰალესი – [Opuca mahallesi] (ზან.-თურქ.) – დასახლ. უბანი – ლაზური, ფუჯ//ფურ-ძრონა
11. ორუქედი მაჰალესი – [Orukedi mahallesi] (ქართ.- თურქ.)– დასახლ. უბანი
12. ფინხეთი – [Piçheti] (ქართ.) – დასახლებული უბანი
13. ქუჩუქ ქოი*/პატინა – [Küçük köy//Patina] – (თურ.-ქართ.) სოფ. გაღმა ბორჩხა დასახლ. უბანი
14. ჩინტორი – [Çintori] (ქართ.)– დასახლ. უბანი
15. ჩამლიქ – [Çamlık] (თურქ.) – ტყე

16. ჩხალიწყალი*/ჩხალისუ – [Çhalistskali//Çhalı su] – დასახლებული უბანი
17. ხოზანდული – [Hozanduglı] (თურქ.) – თხილნ.
18. ჰიტინი მაჰალესი/ხიტინა მაჰალესი – [Hitini mahallesi//Hitina mahalle] (ქართ. თურქ.) – დასახლ. უბანი

14. ბუჯური// Akantaş

1. აჯაჭვი – [Acaçvi] (ქართ.) – კლდეები
2. ალვანეთი – [Alvaneti] (ქართ.) – სათესი
3. გომდუზი – [Gömdüz] (ქართ.-თურქ.) – ვაკე
4. გონდუზ – [Gondüz] (ქართ.-თურქ.) – ტყე, საძ., ზეგანი. “გომდუზი”, ნ:მ სონორთა სუბსტიტუციით
5. გომგავრი – [Gomgavri] (ქართ.) – სათესი ქართ. გოლმაშ –[Gölmaş] (თურქ.) – იაილა. “გონგაძე” “გონგ-აუ-რი”
6. გოლმაშ – [Göl] (თურქ.) – ტბა
7. გოლ – [Göl] (თურქ.) – ტბა
8. დიდვაკე – [Didvake] (ქართ.) – სათესი
9. ვანი – [Vani] (ქართ.) – სათიბი
10. ვენახი – [Venahi] (ქართ.) – სათესი
11. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – საძოვარი
12. ზავრაკი – [Zavraki] (ქართ.) – სათესი
13. ზემოელეთი – [Zemoleti] (ქართ.) – საცხ. უბანი
14. კოტონი – [Kotohi] (ქართ.) – ტყე
15. კოტოლა – [Kotola] (ქართ.) – საძ.
16. კოკოლეთი – [Kokoleti] (ქართ.) – ტყე
17. კაკლიძირი – [Kakliziri] (ქართ.) – სათესი
18. მერე – [Mere] (ქართ.) – დედე
19. ნაბეღლავი – [Nabeğlavi] (ქართ.) – საძოვარი
20. ნაონჭირავ – [Naonçirav] (ქართ.) – სათესი
21. რაგუნა – [Raguna] (ქართ.) – სათესი. (ბ)რაგუნა
22. სანახშირეთი – [Sanahşireti] (ქართ.) – სათესი
23. სირთიყანა – [Sirtikana] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
24. სათემო – [Satemo] (ქართ.) – სათ.
25. ტრიალი – [Triali] (ქართ.) – საძ. ტყე, ზეგანი
26. ყანლიყაია – [Kanlıkaya] (თურქ.) – საძ. “წითელი კლდე”

27. ჩიტო ტყე – [Çito tke] (ქართ.) – ტყე
28. ჩიტავრი – [Çitavri] (ქართ.) – სათ.
29. წაბლოვანი – [Tsablovani] (ქართ.) – თხილნარი
30. წოწოლკორდა – [Tsotsolkorda] (ქართ.) – სათესი
31. ხოსროლ მაჰალე – [Hosrol mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
32. ხობერკეთი – [Hoberketi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
33. ჯვართი – [Cvarat] (ქართ.) – სათიბი

15. გეგლი // **Koruçular** (მურღული)

1. ანთიკა – [Antika] (თურქ.) – სათ.
2. ალოსდუზი – [Alosdüzi] (ქართ. თურქ.) – ტყე
3. ადავურდ – [Adavurd] (გაურკ.) – სათესი
4. ბიჭიეთი – [Biçieti] (ქართ.) – სათ.
5. ბეღელეთ – [Beğelet] (ქართ.) – სად.
6. ბილინც(ს)ანა – [Bilint(s)anağaçlık] (ზან.) – ტყე
7. ბახტიერთმაჰალე – [Bahtiyermahalle] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
8. გუგულავ – [Gugulav] (ქართ.) – სათესი
9. გაღმაკალო – [Gağmakalo] (ქართ.) – სათ.
10. გვალყანა – [Gvalkana] (ქართ.) – სად. ტყე “მრგვალყანა”
11. გუბ – [Gub] (ქართ.) – სად. „გუბე“
12. ვაშანეთ – [Vaşaneti] (ქართ.) – სოფ. უბანი შდრ.გვარი ვაშანიძე
13. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – სად.
14. ზემდიდ – [Zemdid] (ქართ.) – სოფ. უბანი
15. ზემოგეგლი – [Zemogevli] (ქართ.) – სოფ.. უბანი
16. თავკალო – [Tavkalo] (ქართ.) – სად. „ზემო//ზედაკალო“
17. თხინაძური – [Thinazuri] (ქართ.) – სად. „თხილაძ-ურ-ი“
18. თოხვეთი – [Tohveti] (ქართ.) – სოფ.. უბანი შდრ.გვარი თოხვაძე//თოხაძე
19. იბადა ვენაჰი – [Ibada venahi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
20. კოსტენეთი – [Kosteneti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
21. კუტუნეთ – [Kutunet] (ქართ.) – სოფ. უბანი. კუტუნ(ი)-ეთ-ი (ნიშნავს გარეული კატას)
22. კოკონეთი დეღე – [Kokoneti ğele] (ქართ.) – დეღე
23. კალოთვაკე – [Kalotvake] (ქართ.) – ვაკე
24. კოკამარა – [Kokomara] (ქართ.) – სად. ტყე

25. მეძებუნა – [Mezebuna] (ქართ.) – სათესი
26. მაჩაკვეთ – [Maçakvet] (ქართ.) – სათესი –მცენარე მაჩაქი
27. მარილევ – [Marilev] (ქართ.) – სათესი
28. ნასელავი – [Naselavi] (ქართ.) – სათესი
29. ნასაკათმევი – [Nasakatmev] (ქართ.) – სათესი
30. ნაკუტუნევ – [Nakutunev] (ქართ.) – სათესი
31. ნაინელიხევ – [Nainelihev] (ქართ.) – სათესი
32. ნაღომჭირევ – [Nağomçirev] (ქართ.) – საძოვარი
33. ნაქერავ – [Nakerav] (ქართ.) – საძ.
34. ნაღომვარ – [Nağomvar] (ქართ.) – საძ. სათ.
35. ნაკირევ – [Nakirev] (ქართ.) – საძ.
36. ნასახლარები – [Nasahlarebi] (ქართ.) – პურის საღვეწი კალოები
37. საკლავი – [Naklavi] (ქართ.) – სათესი
38. საკრე – [Sarke] (ქართ.) – ტყე
39. სასტურიეთ – [Sasturiet] (ქართ.) – ტყე სა-ტურიეთი (ს-ანი განვითარებულია)
40. საკუთარ – [Sakutar] (ქართ.) – საძ.
41. თბა – [Tba] (ქართ.) – ტბა
42. ქეხნიკარ – [Kehnikar] (ქართ.) – საძ. ტყე („ქარხნი(ს)კარი“)
43. ქომოგევლი – [Komogevli] (ქართ.) – სოფ. უბანი
44. ქერიეთ – [Keriet] (ქართ.) – საძ.
45. შუატყე – [Şuatke] (ქართ.) – სათესი
46. ჩოქექ – [Çökek] (გაურკ.) – საძ.
47. ჭელი – [Çeli] (ქართ.) – წყლები
48. ჭალა – [Çala] (ქართ.) – სათესი
49. ჭელი – [Çeği] (ქართ.) – საცხ. უბანი, სათესი
50. ჭისქვილიკარი – [Çiskviliskari] (ქართ.) – ნაწისქვილარი
51. წყალფანქარა//ჭყალფანქარა – [Tskalpankara//Çkalpankara] (ქართ.) – წყლები
52. წასანაქერავ//ჭასანაქერავ – [Tasanakerav//Çasanakerav] (ქართ.) – სათესი
53. წვერიქით – [Tsveriket] (ქართ.) – საძოვარი, ზეგანი
54. ხარატიეთ – [Haratiet] (ქართ.) – თხილნ. შდრ. გვარი ხარატიშვილი
55. ხარებინაყენები – [Harebinakenebi] (ქართ.) – სათ. საძ. შდრ. „ხარ-საყარი“
56. ჯამიკარი – [Camikari] (თურქ. ქართ.) – საცხ. უბანი, სათ.

16. გვარა//Gvara

1. გვარივაკე – [Gvarivake] (ქართ.) – სათესი
2. გვარიქედი – [Gvarikedi] (ქართ.) – სათესი
3. გვარის ციხე – [Gvaris tsihe] (ქართ.) – ციხე
4. თამარის ციხე – [Tamaris tsihe] (ქართ.) – ციხე
5. კოთქედი – [Kotkedi] (ქართ.) – სათესი. რკოთქედი, მუხნარის გვერდი
6. საჭიკარტე – [Saçikarte] (ქართ.) – დასახლება
7. სვანა – [Shvana] (ქართ.) – სათესი. ემყარება სვანა/სონა (მეგრ.)ნახნაფი“ ს-ანი განვითარებული ჩანს.
8. ყალიძირი – [Kaliziri] (თურქ.-ქართ.) – ციხე.

17. გიუზელიურთ//Güzelyurt

1. ბაშქოი – [Başkøy] (თურქ.) – სოფლის უბანი
2. ბაშქოი დერესი – [Başkøy deresi] (თურქ.) – ღელე
3. გაბრიელა კარი – [Gabriela kari] (ქართ.) – ღელე
4. კვირიკარი//კვირიკალი – [Kvirikari//Kvirikali] (ქართ.) – სოფ. უბანი „წმ. კვირიკე“ შდრ. სოფ.კვირიკე ქობულეთის რაიონში
5. ლონქონა//იენი იურთ – [Lonkora//Yeni yurt] (გაურკ. თურქ.) – სოფ. უბანი
6. ნეძია – [Nezia] (ზან.) – სოფ. უბანი. შდრ.ნეძი (მეგრ.) ნიგოზი, კაკლის ხე
7. ქუცუნაყაფი//კუსუნაკარი – [Kutsunakapi//Kusunakari] (ქართ. თურქ.)–სოფ. უბანი
8. ყაზანყაფი//ყაზანკაფისი//იენიმაჰალე [Kazankapı//Kazankapısı//Yenimahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი

18. გოლა//Çiftköprü (თურქ.)

1. აიაიოღლუ//არაიოღლუ – [Ayaoğlu//Arayoğlu] (გაურკ.-თურქ.) – გზა
2. აირადუზი – [Ayadüzi] (გაურკ.-თურქ.) – სათიბი
3. ბილანცუნა – [Blantsuna] (ზან.) – სათესი, „ბილანც-ონა“
4. ბიჩქი სირთი თეფესი – [Biçki sırtı tepesi] (თურქ.) – მთა
5. გოლაქოფრი – [Golakopri] (ზან.-თურქ.) – ხიდი
6. გოლა*//მერქეზ მაჰალე – [Gola//Merkez mahalle] (ზანურ.თურქ.) –სოფ. უბანი
7. დაძოღონა – [Dazoğona] (საგარ. ზან.) – სათესი
8. დიდი დუზი – [Didi düzi] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
9. ექიმუდუზი – [Ekimudüzi] (თურქ.) – ვაკე
10. ისქაისტი თეფესი – [Iskaisti tepesi] (თურქ.) – მთა

11. ნოქოსე //ნიქოსე დუზი [Nokohe// Nikoze düz] (ზან.-თურქ.) – სათესი
12. ოვაშე//ოვაში – [Başügçüköy] (სავარ. ზან.) – ტყე „(ი)ოვ-აშ-ი“
13. ონჯორე დერესი – [Oncore deresi] (ზან.) – დელე
14. უზუნოსმან დუზი – [Uzunosman düzi] (თურქ.) – სათიბი
15. ქამენი დერე //კამენი დერე – [Kameni dere//Kameni dere] (რუს. თურქ.) – დელე
16. ქომოგოლა დერესი – [Komogola deresi] (ქართ. ზანურ. თურქ.) – დელე
17. ქუშათი//ყიშლა დუზი – [Kuşatı//Kışla düzi] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
18. ქუშათ დერესი – [Kuşat deresi] (ქართ.-თურქ.) – დელე. „ქვიშა-თ-ი“
19. ყიშლა დუზი – [Kışla düzi] (თურქ.) – სათესი
20. ყიშლა დუზი დერესი – [Kışla düzi deresi] (თურქ.) – დელე
21. ჩიფთეფინარ – [Çiftəpınar] (თურქ.) – წყარო
22. ჩიფთეფინარ დერესი – [Çiftəpınar deresi] (თურქ.) – დელე
23. ჩიფთექლოფრი ორმანლარ – [Çiftəkköpri ormanlar] (თურქ.) – ტყეები
24. ჩიბუდუზი – [Çhibu düzi] (გაურკ.-თურქ.) – საძოვარი
25. წკარის // წყაროს დერე – [Tskarıs//Tskaros dere] (ზან.-ქართ.-თურქ.) – დელე
26. ხოსათა//ხოსანა*/ჩიფთეფინარ – [Hohota//Hohara//Çiftəpınar] (ქართ.თურქ.) – სოფლ.უბანი
27. ხოსათა*/ხოსანა თეფესი – [Hohata//Hohaha tepesi] – (ქართ.-თურქ.) – მთა
28. ხებეში დუზი – [Hebeşi düzi] (ზან.-თურქ.) – სათიბი
29. ჯანყურთან//ჯანქურათთაიან თეფესი – [Cankurtan//Cankurattayan tepesi] (თურქ.) – მთა
30. ჯივათი//ჯივითი დერესი – [Civati//Civati deresi] (თურქ.) – დელე

19. გუნეშლი//Güneşli

1. ათმაჯახირთი – [Atmaca sırtı] (ზან.-თურქ.) – ჩაი
2. ბეღლიკარი – [Beğlikari] (ქართ.) – ჩაი, თხილნარი
3. იშიქლი – [Işıkli] (თურქ.) – სოფ. უბანი
4. მერქეზ ოქულიანი – [Merkez okulyanı] (თურქ.) – სოფ. ცენტრი „დედამერქეზი, დედაგუნეშლი“
5. ნაშენე – [Naşene] (ქართ.) – სოფ. უბანი
6. ორთა მაჰალე – [Orta mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
7. ქალია//ოქონორია – [Kalya//Okonoria] (ზან.) – სოფ. უბანი
8. შირინ თეფე – [şırın tepe] (თურქ.) – სოფ. უბანი

20. გურბინი // Petek (მურღული)

1. აჩულაკარი – [Akula kari] (გაურკ.-ქართ.) – სათესი, ბაღჩა
2. აგარიხევი – [Agarihevi] (ქართ.) – სათესი
3. ანიეთი – [Aniyeti] (თურქ.- ქართ.) – საძოვარი
4. აღრემი – [Ağremi] (გაურკ.) – საძოვარი
5. ახალშენი – [Ahalşeni] (ქართ.) – ტყე
6. ალაზნიკარი – [Alaznikari] (ქართ.) – წყლები
7. ბაგა – [Baga] (ქართ.) – სოფ. უბანი
8. ბეენდი მაჰალე – [Beğendi mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
9. ბარნოვალი – [Barnovali] (საგარ.ქართ.) – ტყე, საძოვარი
10. გაღმაყანა – [Gağmakana] (ქართ.) – სათ.
11. გულიყანა – [Gulikana] (ქართ.) – საძ.
12. გურბინი – [Gurbini] (ქართ.) – საცხოვრებელი უბანი
13. დაბლაწყალჩური – [Dablatskalçuri] (ქართ.-) – საძ.
14. ეგრისუ – [Egrisu] (ქართ. თურქ.) – მთა
15. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – იალაღი
16. ზენებეთი – [Zenebeti] (ქართ.) – საძ.
17. თერნარა – [Ternara] (ქართ.) – საძ.
18. თერნახევი – [Ternahevi] (ქართ.) – საძ.
19. იერნალი – [Yernalı] (ქართ.) – სათ. „იელ-ნარ-ი“ (მეტათეზისით)
20. ინექლი – [Inekli] (თურქ.) – მთა
21. კუპრავლი – [Kupravli] (ქართ.) – საძ. შდრ. გვარი კუპრავლი
22. კუზიეთი – [Kuzieti] (ქართ.) – საძ.
23. კატროვანი – [Katrovani] (ქართ.) – სირთი
24. კორლი – [Körli] (თურქ.) – სათიბი
25. კუჭა – [Kuça] (ქართ.) – ტყე
26. ლონტყე – [Lontke] (ქართ.) – ტყე, გლონ (გნოლ)(ის) ტყე ან მეგრ.(ი)ლ-ონ-ტყა
27. მაღარა – [Mağara] (თურქ.) – მთა
28. მაღარაკარი – [Mağarakari] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
29. ნეფეტვაფი – [Nepetvavi] (ქართ.) – საძ.
30. ნაბეღლავი – [Nabeğlavi] (ქართ.) – სათ.
31. ნასახლევი – [Nasahlevi] (ქართ.) – სათ.
32. ნასელავი – [Naselavi] (ქართ.) – სათ.
33. ნაღვარი – [Nağvari] (ქართ.) – სათ.

34. ნადიკარი – [Nadikari] (ქართ.) – სათ.
35. ნაფლატი – [Naplati] (ქართ.) – სათ.
36. პირთელელე – [Pirtgele] (ქართ.) – ტყე
37. სათრილა – [Sartilav] (ქართ.) – საძ.
38. სასმელთუკანი – [Sasmeltukani] (ქართ.) – საძ.
39. საყავრიეთი – [Sakavrieti] (ქართ.) – მთა
40. საბოდარა – [Sabodara] (ქართ.) – საძ. “სა-ბუდ-არ-ა”
41. ტბა – [Tba] (ქართ.) – საძ.
42. უმარლი – [Umarli] (თურქ.) – იაილა
43. ქილისეთეფე – [Kilistepe] (თურქ.) – საძ.
44. ქარავიძირი – [Karaviziri] (თურქ.ქართ.) – საძ. “კარავი(ს) ძირი”
45. ქილისაკაფი – [Kilisakapı] (თურქ.) – ტრიალი ტყე
46. ქორაფეხები – [Korapehebi] (ქართ.) – საძ. “ქორაფის ფეხები”, ე.ი. ბოლოები.
47. ქოქირდივ – [Kokirdiv] (ქართ.) – მთა “გოგირდიანი წყლის კერები”
48. ქედი – [Kedi] (ქართ.) – სათ.
49. ქუფიჯეთისევი – [Kupicetihevi] (თურქ. ქართ.) – სევი
50. ქვახიდი – [Kvahidi] (ქართ.) – მთა
51. გოგობეთი – [Göğobeti] (ქართ.) – სათ. საძ.
52. შოვალი – [Şovalı] (გაურკ.) – მთა
53. შველავრი – [Şvelavri] (ქართ.) – საძ.
54. ჩამული – [Çamuli] (თურქ.) – მთა
55. ჩამლიბი – [Çamlıbi] (ზან.) – საძ. “ჩამური”- საცქესველი
56. ჩარხიგელე – [Çarhiğele] (ქართ.) – დელე
57. ჩუღურხანა – [Çuğurhana] (თურქ.) – საძ.
58. წყაროთი – [Tskaroti] (ქართ.) – საძ.
59. წყალჩური/წყალჩსური – [Tskalçuri//Tskalçuri] (ქართ.-ზან.) – საძ.
60. წიფნარისევი – [ÇTsipnarihevi] (ქართ.) – საძ.
61. წუნეთი – [Tsunieri] (ქართ.) – საძ.
62. წითელმიწა – [Tsitelmitsa] (ქართ.) – საძ.
63. ქიშკარისევი – [Çişkarihevi] (ქართ.) – სევი
64. ჩხონოფუნა – [Çhonopuna] (ზან.) – საძ. “ჩხონოფ-ონა”
65. ყასურიყანა – [Kasurikana] (თურქ. ქართ.) – საძ
66. ჰაჯიყანა – [Hacıkana] (თურქ.-ქართ.) – საძ.

21. დამარი // Damar (მურღული)

1. აგარა*//გუნგერენ – [Agara//Gungeren] – სოფ. უბანი
2. აღრემი – [Ağremi] (თურქ.) – სად.
3. ახალმეიდან – [Ahalmeydan] (ქართ. თურქ.) – იაილა
4. არიფოღლი – [Arifoğlu] (თურქ.) – არლიჩ
5. ბუნალი – [Bunali] (თურქ.) – სათ.
6. გორა – [Gora] (ქართ.) – ტყე/სათესი
7. გორახევი – [Gorohevi] (ქართ.) – ტყე
8. გოდბაში – [Godbaşı] (გაურკ. თურქ.) – ტყე
9. დიდველეთი – [Didevleti] (ქართ.) – სათესი „დიდ-ველეთი“ მეტათესისი
10. დიდი ხევი – [Didihevi] (ქართ.) – ღელე
11. ზრუგიკარ – [Zrugikar] (ქართ.) – სათესი
12. თიქანლეთ – [Tikanlet] (სავ.ქართ.) – (ქართ.-თურქ.)
13. ისკები */მუთლიჯა – [Iskebi//Mutlica] – (ქართ.-თურქ.) სოფ. უბანი
14. კოლიყანა – [Kolikana] (ქართ.) – სათიბი
15. კულტუმელა – [Kultumela] (ქართ.) – მთა
16. მერკველეთ – [Merkvelet] (ქართ.) – სად. სათ. შდრ. გვარი მერკვილაძე.
17. მერე – [Melet] (ქართ.) – სათ.
18. ჟანგარა – [Jangara] (ქართ.) – მადარო
19. ნეკველეთი – [Nekveleti] (ქართ.) – სათ.
20. ნაღვარ – [Nağvar] (ქართ.) – სათესი
21. ნამარტივები – [Namartivebi] (ქართ.) – სათესი
22. სამზიარიპირო – [Samziaripiro] (ქართ.) – სათესი
23. სათიბი – [Satibi] (ქართ.) – სათიბი
24. საკმელაძე – [Sakmeladze] (ქართ.) – საკმელეთი, საცხ. სათესი
25. ტრიალი – [Triali] (ქართ.) – სად.
26. ტყუბეზირი – [Tkupebiziri] (ქართ.) – სათ.
27. კვადიდი - [Kvadidi] (ქართ.) – კლდე
28. კვაძირი – [Kvadziri] (ქართ.) – სათესი
29. ყარათეფე – [Karatepe] (თურქ.) – ტყე
30. ყავრეთი – [Kavrieti] (ქართ.) – საცხ. სათ.
31. ყიზილყაია – [Kızılkaya] (თურქ.) – ტყე
32. ჩუღმულო – [Çuğmulo] (თურქ.) – სათესი
33. ძანცული - [Zanculi] (ქართ.) – სოფ.უბანი
34. ცისკარეთი – [Tsiskareti] (ქართ.) – სათესი

35. ჭერული – [Çeruli] (ქართ.) – სათესი
36. ხახვილაძე – [Hakhviladze] (ქართ.) – საცხ. სათესი
37. ჯიმშელაძე – [Cimsheladze] (ქართ.) – საცხ. სათესი
38. ჰიჯალღარ – [Hıcağlar] (თურქ.) – სათესი

22. დამფალი//Ambarlı

1. აბანო – [Abano] (ქართ.) – მინ. წყალი
2. ავანი სირთები – [Avani sırtēbi] (ქართ. თურქ.) – ტყე
3. ბარნავალი – [Barnavali] (საგარ.ქართ.)–სათესი. შდრ. ბარნოვალი (სოფ.გურბინი)
4. ბუზხანა – [Buzhana] (თურქ.) – გამოქვ.
5. დამფალავაზან – [Dampalavazan] (ქართ.) – წყლის რამდენიმე ავაზანი
6. დამპალი*//ამბარლი //მერქეზ – [Dampali//Ambarlı//Merkez] – საცხ. უბანი
7. დამფალი სირთი – [Dampali sırtı] (ქართ. თურქ.)– ქედი
8. დერე თარლა - [Dere tarla] (თურქ.) – ბაღი, სათესი
9. დუზღარ – [Duzlar] (თურქ.) – სათესი
10. ეზიზის ვენახი – [Ezizis venahi] (ქართ.) – ბაღი, ვაკე, სათესი
11. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – სათესი
12. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – საძოვარი,
13. ზეგნები – [Zegnebi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
14. ზომო მაჰალე – [Zomo mahalle] (ქართ.თურქ.) – სოფ. უბანი
15. იმამის ვენახი – [Imamis venahi] (თურქ. ქართ.) – ბაღი, სათესი
16. კახები – [Kahebi] (ქართ.) – სათესი
17. კირაკოზ – [Kirakoz] – (გაურკ.)– ტყე
18. კრიჭთი – [Kriçti] – (ქართ.) საძ.
19. მეზრე//ქირაზლი – [Mezre//Kırazlı] (თურქ.) – სოფ. უბანი
20. მიღმა ყანა – [Miğma kana] (ქართ.) – სათიბი, სათესი
21. მანასავი//მანსავი – [Manasavi//Mansavi] (თურქ.) – სათესი
22. მარწყვილული – [Martskviluđi] (ქართ. თურქ.) – სათესი
23. ნასელავი//ნასელვარი – [Naselavi//Naselvari] (ქართ.) – ტყე
24. ნაძვნარი – [Nazvnari] (ქართ.) – ტყე
25. ნაღვარევი – [Nağvarevi] (ქართ.) – სათესი, (წყალმა დაფარა)
26. ოგეჩა – [Ogeça] (ზან.) – სათიბი, თხილნ.
27. ორმანი – [Ormani] (თურქ.) – ტყე
28. ორჯი*//ინჯირლიმაჰალე – [Orcı//İncirlimahalle] – სოფ. უბანი

29. ორთა მაჰალე – [Orta mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
30. სათემო სევი – [Satemo hevi] (ქართ.) – დელე
31. სეფილო – [Sepilo] (გაურკ.) – სათესი, სულოვანი სათესი
32. სნლოვანი – [Shlovani] (ქართ.) – სათესი
33. ტარახლე – [Tarahle] (ქართ.) – სათესი
34. ტაშბაში – [Taşbaşı] (თურქ.) – სათესი
35. ფაცნა – [Patsha] (ქართ.) – სათესი
36. ქართლარ//კარტლარ – [Kartlar//Kartlar] (ქართ.) – ვენანი, ბაღჩა
37. ქვიძირი- [Kviziri] (ქართ.) – სათიბი, სათესი
38. ქომო მაჰალე//ინჯირნი მაჰალე// - [Komo mahalle//Incirni mahalle] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
39. ყავისეთ – [Kaviset] (გაურკ.) – სათესი
40. ყაიალუღ - [Kayaluğ] (თურქ.) – კლდეები
41. ყარიმან – [Karıman] (თურქ.) – ბაღი
42. შვახევი – [Shvahevi] (ქართ.) – სათესი
43. ჩაიაღზი – [Çayağzı] (თურქ.) – დელე
44. ჩამახეთი – [Çamaheti] (ქართ.) – საცხ. უბანი, ტყე, “ჩომახეთი” (შდრ. გვარი ჩომახისი)
45. სოთლიბად//სოთლიკარ – [Çohlibağ] (საგარაუდ.-ქართ.) ბაღჩა
46. ჯირიკეთი*/მეზრე//ქირაზლი – Ciriketi//Mezre//Kırazlı] (ქართ.-თურქ.) - სოფ. უბანი
47. ჰაჯინევი – [Hacıhevi](თურქ. ქართ.) – დელე

23. დევესკელი//დევესქელი – Kaynarca

1. აბიდანური – [Abidanuri] (ქართ.) – სათესი, წყარო, “აბედ-ვან-ურ-1”
2. ავჯარათხევი – [Avcarathevi] (ქართ.) – საძოვარი, “ავჯარათ-ხევი” (შდრ. მცენ. აბჯარა)
3. ახალტყე – [Ahaltke] (ქართ.) – ტყე, სათიბი
4. ახალტყემოსაქცეველი – [Ahaltkimosakceveli] (ქართ.) – გზაჯვარედ.
5. ახალტყიდელე – [Ahaltkiğele] (ქართ.) – დელე
6. ახალშენი – [Ahalşeni] (ქართ.) – სათესი
7. ახო – [Aho] (ქართ.) – საძოვარი
8. ახოები – [Ahoebi] (ქართ.) – სათიბი
9. ბებურათი/ბემესთი – [Beburati//Bemesti] (ქართ.თურქ.) – ტყე, (შდრ. გვარი

ბებურიძე ბებურიშვილი

10. ბეგოწყალი – [Begotskali] (ქართ.) – წყარო
11. ბერისხევი – [Berishevi] (ქართ.) – სათესი
12. ბერულიყანა – [Berulikana] (ქართ.) – სათესი (შდრ. აჭარ. ბერული)
13. ბუმბული წვერი //ბუმბური წვერი- [Bumbuli tsveri//Bumburi tsveri] (ქართ.) – საძოვარი
14. გაღმობანი*/გირიშ მაჰალე – [Gağmobani//Giriş mahalle] (ქართ.-თურქ.) სოფ.უბანი
15. გირგვინი – [Girgvini] (ქართ.) – ტყე, “გვირგვინი”
16. გედუგბე – [Gedugibe] (თურქ.) – საძოვარი
17. გზელყანა – [Gzelkana] (ქართ.) – საძოვარი
18. გზელწიფლიღელე – [Gzeltsipliğele] (ქართ.) – ღელე
19. გოზელთეფე – [Gözeltepe] (თურქ.) – კლდე, (სათვალთვალ ადგილი)
20. გოგომეზერი – [Gogomezeri] (ქართ.-თურქ.)– სასაფლაო
21. დევესკელი იაილა –[Deveskeli yyayla] (ქართ. თურქ.) – იაილა
22. დიდაღმართი – [Didağmarti] (ქართ.) – საძ.
23. დოლაბიკარი – [Dolabikari] (ქართ.) – სათიბი
24. ვერკეთილი – [Verketili] (ქართ.) – საძოვარი
25. თეთრიწყალი – [Tetrtskali] (ქართ.) – საძ.
26. თერნარა – [Ternara] (ქართ.) – სათ., “თელ-ნარა”
27. იმნარა – [Imhnara] (ქართ.) – საძ., “იმფსლ—ნარა”
28. კალოვანი – [Kalovani] (ქართ.) – სათიბი
29. კალოვისღელე – [Kalovnisğele] (ქართ.) – ღელე
30. კაჟინა - [Kajina] (ქართ.) – სათესი, კაჟი(ა)ნა
31. კარჩხალიწყალი – [Karçhalistskali] (ქართ.) – წყარო
32. კენჭნარა – [Kençnara] (ქართ.) – ტყე
33. კიბეთი – [Kibeti] (ქართ.) – საძ., “ტერასები”
34. კოდოვანი – [Kodovani] (ქართ.) – სათესი, “წყლის კოდის ადგილი”
35. კორთნალი – [Kortnali] (ქართ.) – კატროვანი, “კორდ-ნარი”
36. კურწილ//კურწილი – [Kertsil//Kurtsili] (ქართ.) – სათიბი,“კურწ-წილი
37. ლოლბიკარი – [Ġolbikari] (ქართ.) – სათიბი
38. ლეკთა – [Lekta] (ქართ.) – სათესი საძ.
39. მეზერლუღი – [Mezerluğı] (თურქ.) – სასაფლაო
40. მერე – [Mere] (ქართ.) – სათიბი

41. მერცხალა ქედი – [Mertshala kedi] (ქართ.) – სათესი, ქედი, “მერცხნალა” (მცენ.)
42. მინასტერი//მონასტერი – [Minasteri//Monasteri] (ქართ.)– ნაკელესიარი
43. მომწნარი – [Momtsnari] (ქართ) – სათესი, ტყე, “მომწნარა”, “ნარუჯი”
44. მოღობილი – [Moğobili] (ქართ.) – სათესი
45. ნაბელავი*//ამბარლი – [Nabeğlavi//Ambarli] სოფ. უბანი, ყანა
46. ნაგარევი//ნააგრევი – [Nagarevi//Naagrevi] (ქართ.) – სათიბი “ნა-აგარ-ევი”
47. ნასელავი – [Naselavi] (ქართ.) – სათესი
48. ნაფაცხვარი – [Napatshvari] (ქართ.) – ტყე
49. ნაფუზარი – [Napuzari] (ქართ.) – სათესი
50. ნაღუმარი//ნაღუმვარი – [Nağumari//Nağumvari] (ქართ.) – ტყე, ნაძვანარი სათიბი
51. ნაძვანარა – [Nazvnara] (ქართ.) – ტყე
52. ნახარხნევი – [Naharhnevi] (ქართ.) – ტყე
53. ნიგაის ადგილი – [Nigais adgili] (ქართ.)– საძ.
54. ნიგზანარა – [Nigzrana] (ქართ.) – სათესი
55. ოხვათი//თეფე მაჰალე – [Ohvati// Tepe mahalle] (გაურკ.. თურქ.)– სოფ. უბანი
56. პატინა მთა – [Patina mta] (ქართ.) – მთა, საძ.
57. რუსთავი – [Rustavi] (ქართ.) – საძ. ტყე
58. საბუე//საბუე – [Sabue//Sabuve] (ქართ.) – სათიბი
59. სათიბე ხევი – [Satibe hevi] (ქართ.) – ტყე, სათ.
60. საკავეთილე – [Sakavetiğele] (ქართ.) – დელ
61. სამარცხალა – [Samarthala] (ქართ.) – საძ.
62. სამარილექედი – [Samarilekedi] (ქართ.) – საძოვარი
63. სამზორე – [Samzore] (ქართ.) – საძ.
64. სამზოვრედე/სამძოვრედე – [Samzovreğele] (ქართ.) – დელე
65. სასადილო კილდე – [Sasadilo kilde] (ქართ.) – კლდე
66. საფერხული – [Saperhulo] (ქართ.) –საძოვარი, (საცალფეხო ადგილი)
67. საქარათი – [Sakarati] (ქართ.) – სათესი
68. საქორიქედი//საქაროქედი - [Sakorikedi//Sakarokedi] (ქართ.) – ქედი
69. საღორე – [Sağore] (ქართ.) – სათესი
70. სახვეწელი – [Sahvetseli] (ქართ.) – ნიგვზნარი, წიქვილები, (გობებს ხვეწენ)
71. სკათი – [Skati] (ქართ.) – გუბე
72. სუროვანი კილდე – [Surovani kilde] (ქართ.) – კლდე
73. ტანახრო – [Tanahro] (ქართ.) – საძ. ტყე

74. ტევრი – [Tevri] (ქართ.) – სათიბი, საზოგადო, ტყე
75. ტევრიქედი – [Tevrikedi] (ქართ.) – საძოვარი
76. ტყემაღალი – [Tkemalati] (ქართ..) – სოფ. უბანი
77. უბნისთავი – [Ubnistavi] (ქართ.) – ტყე
78. უკან მერე*/დერე მაჰალე – [Ukan mere// Dere mahalle] სოფ. უბანი სათესი
79. უნიკა – [Unika] (გაურკ.)– სათესი
80. ფიქალი – [Pikali] (ქართ.) – საძ.
81. ფლატი – [Plati] (ქართ.) – სათესი, სათიბი
82. ფონი – [Poni] (ქართ.) – სათიბი, თხილნ..
83. ქომობანი*/ჯამემაჰალე – [Komobani//Camemahalle] (ქართ.) საცხ. უბანი
84. შავქედი – [Şavkedi] (ქართ.) – ტყე, სათესი
85. შაშვავე/საშვავე – [Şaşvave// Saşvave] (ქართ.) – სათესი
86. შიშართავი/შისართავი – [Şiştartavi//Şisartavi] (ქართ.) – ტყე, სათიბი, შესართავი, სერთვისი
87. ჩირდილათი //ჩრდილთი – [Çirdilati//Çrdilti] (ქართ.) – საძოვარი
88. ჩიბოღელე/ჩდილოღელე – [Çiboğele//Çrdiloğele] (ქართ.) – დელე
89. ჩიბო – [Çibo] (ქართ.) – სათესი
90. ჩიტავრი*/თოფლუ მაჰალე – [Çitavri//Toplu mahalle] (ქართ.) –სოფ. უბანი
91. ტშენვაკე – [Tshenvake] (ქართ.) – საძოვარი
92. წაბლაქედი – [Tablakedi] (ქართ.) – ბაღი
93. წითელმიწა – [Tsitelmta] (ქართ.) – სათესი
94. წუმპო – [Tsumbo] (ქართ.) – სათესი, წყარო (საფლობი, წუმპო)
95. წყაროსთავი – [Tskarostavi] (ქართ.) – წყარო
96. წყარო – [Tskaro] (ქართ.) – წყარო
97. ხაზოღლი მაჰალე//ორდამაჰალე – [Harazoğlı mahalle//Ordamahalle] (ქართ. თურქ.) – საცხოვრებ. უბანი
98. ხორნათი – [Horhati] (ქართ.) – საძ. ქვ. ადგ. ხორნი – მთის ყელი, გადასასვლელი, ხორნები – ქვა-კლდადგ..
99. ჯუმერე //ჯუნუმერე – [Cuhmere//Cuhumere] (გაურკ. ქართ.) – სიდი, სათესი,საძოვარი
100. ჯუჯუნეთა – [Cucuheta] (ქართ.) – დელე
101. ტყეჰევალე – [Tkehevale] (ქართ.-თურქ.) – ტყე

24. დუზქოი//Düzköy

1. აიანუ – [Ayanu] (გაურკ.) – სათესი
2. ამალანი – [Amalani] (გაურკ.) – სათესი
3. ამბალანი – [Ambalani] (თურქ-ქართ.) – სათიბი
4. არაბაჯი – [Arabacı] (თურქ.) – ტყე
5. ბალუქლი – [Baluklı] (თურქ.) – ტყე
6. ბალუქლი დერე – [Baluklı dere] (თურქ.) – დეღე
7. ბანაკნა – [Banakna] (ქართ.) – სათესი
8. ბაკანი – [Bakani] (ქართ.) – სათესი, “ბაკ-განი” ბაკი, საქონლის სადგომი.
9. ბურჯუნათი – [Bircunati] (ზან.) – სათესი
10. გადვანითა – [Gadvanita] (გაურკ. ქართ.) – წყარო
11. ზემბალუ//ზამბალუ – [Zembalu//Zambalu] (გაურკ.) – სათესი
12. იასთარონი – [Iastaroni] (გაურკ.) – წყარო, სოფ. უბანი
13. ისკიბათი/სკიბათი – [Iskibati//Skibati] (ზან.) – სოფ. უბანი
14. კამენი – [Kameni] (რუს.) – ტყე,
15. მეთევზი – [Metevzi] (ქართ.) – ტყე
16. მჭათი//ჭათი – [Mçati//Çati] (ქართ.) – სოფ. უბანი
17. ომურზენი – [Omurzeni] (ზან.) – ტყე
18. სახანდრო – [Sahandro] (ქართ.) – სათესი
19. სულპიჭი – [Sulpiçi] (ზან.) – სათესი, “სურ-პიჯი” < – (მ) სუჯ (იმ) – პიჯი
20. ტაბახენი – [Tabaheni] (თურქ.) – სათესი თაბა (კ) ხენე
21. ფინდიქლი დერესი – [Findılı deresi] (თურქ.) – დეღე
22. ფოკათი – [Pokati] (ქართ.) – სათესი
23. ფონი – [Poni] (ქართ.) – სათესი
24. კვადიდი – [Kvadidi] (ქართ.) – სათესი
25. ყარაიდი – [Karaydı] (თურქ.) – ტყე
26. ყორმუძენი – [Kormuzeni] (ზან.) – საძ.
27. შარდუნა – [Şarduna] (გაურკ.) – სათესი
28. ჩირათი – [Çirati] (ზან.) – სოფ. ბანი, ჩირე (საფლობი ტალახი) შდრ. ოჩამჩირე.
29. ჭალათი – [Çalati] (ქართ.) – წყარო
30. ჭანითი – [Çaniti] (ზან.) – სოფ. უბანი
31. ჭარმათი – [Çarmati] (ქართ.) – სოფ. უბანი, დეღე
32. ჭარმათი წყარო – [Çarmati tskaro] (ქართ.) – დეღე
33. ჭუკათი – [Çukati] (ქართ.) – სათესი
34. ხორგი – [Horgi] (ზან.) – ტყე

35. ჯგირაზელ//ჯგრაზელ – [Cgirazel//Cgrazel] (ზან.) – სათესი
36. ჯინა – [Ciha] (ზან.) – ცინე, სათესი

25. დურჩა// Ardıçlı

1. ადუჩა – [Aduça] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
2. აშბეთი – [Aşbeti] (გაურკ.) – სათესი, საძ.
3. აშანეთი – [Aşaneti] (ქართ.) – საძ. “ავშანეთი“(მცენ. ავშანი)
4. ახალმეიდანა – [Ahalmeydani] (ქართ. თურქ.) – მთა
5. ათმეიდან – [Atmeydan] (თურქ.) – ჩაი
6. ბარდნალი – [Bardnali] (ქართ.) – საძ.
7. ბოღდალუგი – [Boğladuği] (თურქ.) – საძ. „ბოღდანლუგ“ (მდრ.გურგენლულ)
8. გოროხევი – [Gorohevi] (ქართ.) – საძ.
9. გურგენლუღ – [Gurgenluğ] (ქართ. თურქ.) – საძ.
10. გულიყანა – [Gulikana] (ქართ.) – მთა
11. გოლბამი – [Golbani] (გაურკ.) – მთა
12. დანარიყური//დანალიყურ – [Danarikuri//Danalikir] (ქართ.) – თხილნ. საძ.
13. დიდტყე – [Didtke] (ქართ.) – ტყე
14. დამპალყანა – [Dampalkana] (ქართ.) – საძ.
15. დაბლა ზეგანი – [Dabla zegani] (ქართ.) – საძ.
16. დედომაცანა – [Dedomakana] (ქართ.) – საძ.
17. თიქანლული – [Tikanluđı] (ქართ.-თურქ.) – იაილა
18. ზომომაჰალე – [Zomomahalle] (ქართ. თურქ.) – საცხ. უბანი
19. თეთრობი//თეთრუბ – [Tetrobi//Tetrub] (ქართ.) – მთა, იაილა
20. მურღულის წყალი – [Murğulis tskali] (ქართ.) – ღელე
21. მოჩვენა – [Moçvena] (გაურკ.) – საძოგარი
22. ნაქელავი – [Nakelavi] (ქართ.) – საძ.
23. ნაფლატი – [Naplati] (ქართ.) – ტყე
24. ორთამაჰალე – [Ortamahalle] (თურქ.) – სოფ.უბანი
25. საწუმპელა – [Satsumpela] (ქართ.) – სათესი
26. სასტუმი – [Sastumi] (გაურკ.) – საძ.
27. საწყვეტი – [Satskveti] (ქართ.) – საძ.
28. სოჭებიძირი – [Soçebidziri] (ქართ.) – საძ.
29. საჯდომი – [Sacdomi] (ქართ.) – სათ.
30. საძირე – [Sadzire] (ქართ.) – საძ.

31. სუნგულეთი – [Sunguleti] (ქართ.) – სათიბი
32. სუნგულეთი დელე – [Sunguleti ğele] (ქართ.) – დელე
33. საწუმპელა დელე – [Satsumpela ğele] (ქართ.) – დელე
34. ტბეთი – [Tbeti] (ქართ.) – სად.
35. ტურიყანა – [Turikana] (ქართ.) – სათ.
36. ქირეჩხან – [Çireçhan] (თურქ.) – სად.
37. ქერიმოღლი დუზი – [Kerimoğlı düzi] (თურქ.) – სად.
38. კვახიდი – [Kvahidi] (ქართ.) – მთა
39. ქეთქეთი – [Ketketi] (ქართ.) – სათესი
40. კომო მაჰალე – [Komo mahalle] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
41. დელეყანა – [Ėlekana] (ქართ.) – სად.
42. ყაბაყანა – [Kabakana] (თურქ.-ქართ.) – სად. ყაბა
43. ყიზილყაია – [Kızılqaya] (თურქ.) – ტყე
44. ყურმელაძირი – [Kurmelađiri] (ქართ.) – სად.
45. ყარაგოლი – [Karagöli] (თურქ.) – ტბა
46. წისქვილიყარი – [Tsiskvilkari] (ქართ.) – სათესი
47. წყაროთი – [Tskaroti] (ქართ.) – სათესი
48. ჭადუკეთი – [Çaduketi] (ქართ.) – სათ.
49. ხაჭიკეთი – [Haçiketi] (ქართ.) – სად.
50. ხარშვანი – [Harşvani] (ქართ.) – სათიბი
51. ჯამიყარი – [Camikari] (თურქ. ქართ.) – სოფ. უბანი
52. ჰარშოვანი – [Harşovani] (ქართ.) – სად.

26. ებრიკა// Ibrikli

1. აღრეში – [Kerimoğlı düzi] (საგარ.თურქ.)– სათესი
2. ახალშენი – [Kerimoğlı düzi] (ქართ.) – სათესი
3. ბარული – [Kerimoğlı düzi] (ქართ.) – სათესი
4. ბითანათი – [Kerimoğlı düzi] (გაურკ.)– ტყე
5. გორის საგორავი – [Goris sagoravi] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
6. გუნდაძე – [Gundadze] (ქართ.) – სოფ. უბანი
7. დამპალყანა – [Dampalkana] (ქართ.) – სათესი
8. დარბუცული – [Darbutsuli] (ქართ.) – კაკლები, ტყე, დელე
9. დედეს ყანა – [Dedes kana] (თურქ. ქართ.) – ტყე, სათესი
10. ელიაწმინდა – [Eliatsminda] (ქართ.) – სოფ. უბანი, ბაღი,

11. ებრიკა – [Ebrika] (ქართ.) – სოფლ. უბანი
12. თოროლი – [Toroli] (გაურკ.) – სათესი
13. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – სათესი
14. კასიმეთი – [Kasimeti] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
15. კასრათი – [Kasrati] (ქართ.) – სათიბი
16. კოკოლა ქვა – [Kokola kva] (ქართ.) – ტყე, ქვ. ადგ.
17. კრუხევი- [Kruhevi] (ქართ.) – სასაფლაო, საძ.
18. კვართი- [Kvarti] (ქართ.) – ტყე
19. ლაფაზინი – [Lapazini] (გაურკ.) – სათესი
20. ლეღვიყანა – [Leğvikana] (ქართ.) – სათესი
21. მალმაწმინდა//მამაწმინდა//მარმაწვინდა-
[Mamatsminda//Mamatsminda//Marmatsvinda] (ქართ.) – სოფ. უბანი
22. ნაღვარევი – [Nağvarevi] (ქართ.) – სოფ. უბან დაფარა ქოროსმა
23. ნიგია* (ქართ.)//ესენტეფე – [Nigia//Esentepe] (საქარე ბორცვი) – სოფლის უბანი
24. ნაცარაბოღლი – [Natsaraboğlı] (ქართ.) – სათესი
25. ნასყიდაძე – [Naskidadze] (ქართ.) – სოფ. უბანი
26. ნანალიები – [Nanaliebi] (ქართ.) – სათესი
27. ორგზაშვა – [Orgzaşva] (ქართ.) – სათესი
28. პეტრული*/ქერამიჩ მაჰალესი – [Petruli//Keramiç mahallesi]
(კრამიტი), იდგა ეკლესია, – სოფლის უბანი
29. საბადური – [Sabaduri] (ქართ.) – სათესი
30. სათავო – [Satavo] (ქართ.) – წყარო, ჩანჩქერი,
31. სახლისუკანა- [Sahlisukana] (ქართ.) – სათესი,
32. სახლისწინა – [Sahlistsina] (ქართ.) – სათესი
33. სულნარა – [Sulnara] (ქართ.) – სათესი
34. ტანახრო – [Tanahro] (ქართ.) – სათიბი
35. უკან კალო – [Ukankalo] (ქართ.) – სათესი, სოფ. უბანი
36. ფარფაშა ყანა – [Parpaşa kana] (ქართ.) – სათესი
37. ფონი ყანა – [Poni kana] (ქართ.) – სათესი
38. ქათიბზანი – [Katiphani] (თურქ.) – სოფ. უბანი დაფარა ქოროსმა
39. ქედზე ყანა – [Kedze kana] (ქართ.) – სათესი
40. ქედიძირი – [Kediziri] (ქართ.) – სათესი
41. ქეშელავრი – [Keşelavri] (ქართ.) – დელე
42. ქეშეტური – [Keşeturi] (გაურკ.) – სათესი
43. ქვაბიკარი – [Kvabikari] (ქართ.) – სოფ. უბანი

44. ქილისა – [Kilisa] (თურქ.) – ეკლ.
45. ქარაფათი – [Karapati] (ქართ.)– სოფ. უბანი
46. ღორხნალი//ხორხნალი – [Gorhnali//Horhnali] (ქართ.) – ტყე
47. შვიდწყარო – [Şvidtskaro] (ქართ.) – წყარო
48. ჩაირები – [Çayrebi] (თურქ. ქართ.) – სათიბი
49. ჩანჩქერი//ჩანჩქერი ტყე –[Çançkeri//Çançkeri tke] (ქართ.) – სათესი
50. წაბლეგნა – [Tsablevana] (ქართ.) – სათესი
51. წითელმიწა – [Tsiteltsminda] (ქართ.) – ტყე, სათესი,
52. ქალები – [Çalebi] (ქართ.) – სათიბი
53. ქექელავრი – [Çeçelavri] (ქართ.)– სათიბი
54. ქილოღლი კარი – [Çiloğlı kari] (თურქ. ქართ.) – სათესი
55. ხამი დარე – [Hami dare] (ქართ. თურქ.) – სათესი
56. ხერხევატი – [Herhevati] (საგარ.ქართ.)– სათესი „ხინჯვატი“
57. ხოტი – [Hoti] (გაურკ.) – სამ. „ხვატი“ შდრ. სოფ.ხოტ-ეგ-ი (რაჭაში)
58. ხორხნალი//ღორღნალი – [Horhnali//Gorğnali] (ქართ.) – ყანა
59. ჯარათი – [Carati] (ქართ.) – ტყე
60. ჰევალე – [Hevale] (თურქ.) – ტყე, ნაკრძალი.

27. ერეგუნა// Erenköy (მურღული)

1. ბეგოყანა – [Begokana] (ქართ.) – სათესი
2. გაღმაყანა – [Gağma kana] (ქართ.) – სათესი
3. გზიქვეშ – [Gzikveş] (ქართ.) – სათესი
4. ბოგნარიდერე – [Bognaridere] (ქართ. თურქ.) – დეღე
5. დიდვენახი – [Didvenahi] (ქართ.) – სათესი
6. დიდმერე – [Didmere] (ქართ.) – სათესი
7. დიდზეგანი – [Didzegani] (ქართ.) – მთა
8. ვენახი – [Venahi] (ქართ.) – თხილ.
9. ვარდენეთი – [Vardeneti] (ქართ.) – სათესი
10. თაცირული//თაძირული – [Taciruli//Taziruli] (ქართ.) – სათესი
11. კუნწულეთი – [Kuntsuleti] (ქართ.) – თხილნ.
12. კორჩყანა//კორტყანა – [Korçkana//Kortkana] (ქართ.) – სათესი
13. მაღლაყანა – [Mağlakana] (ქართ.) – თხილნ.
14. მეზრე – [Mezre] (თურქ.) – ყიშლა
15. ნაქალაქევი – [Nakalakevi] (ქართ.) – საბენზინე

16. ომერაღა – [Ömerağa] (თურქ.) – საცხ. სათესი
17. ომერაღაღელე – [Ömerağagele] (თურქ.-ქართ.) – დელე
18. სახლისუკან – [Sahliukan] (ქართ.) – თხილნ.
19. სივრიყანა – [Sivrikana] (თურქ.-ქართ.) – კლდე შდრ. ვარი სივარიძე, – სიორიძე
20. სუმელაურნას კილდე – [Sumelaurnas kilde] (ქართ.) – კლდე
21. სურმელავი – [Surmelavi] (ქართ.) – თხილნ.
22. სათათ – [Satao] (ქართ.) – წყაროს სათავე
23. სულალე – [Sulale] (თურქ.) – ჩანჩქერი
24. ქომითა ერეგუნა – [Komita ereguna] (ქართ.) – სოფ. უბანი
25. ქინქლივენახი – [Kinklivenahi] (ქართ.) – სათესი, საფუტკრე
26. ქამელეთი – [Kameleti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
27. წერხნები – [Tserhnebi] (ქართ.) – თხილნ.
28. ყოიანლული – [Koyanludü] (თურქ.) – საფუტკრეთი
29. ყოვანა – [Kovana] (თურქ.) – თხილნ.
30. ყანლიდერე – [Kanlidere] (თურქ.) – დელე
31. ყრუდელე – [Kruğele] (ქართ.) – დელე
32. ცენტრავლი – [Tsentravli] (ქართ.) – სასაფლაოები
33. წისქვილიკარი – [Tsiskvilikari] (ქართ.) – ნაწისქვილები
34. ჭიბუნა – [Çibuna] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
35. ჭუმუნა – [Çumuna] (გაურკ.) – თხილნ.
36. ხანიკარ – [Hanikar] (ქართ.) – თხილნ.
37. ჰაჯილარ მაჰალესი – [Hacılar mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი

28. ვაზრია//Vezirköy

1. აბსუნ თეფესი [Absun tepesi] (თურქ.) – საძ.
2. ავჯიოღლი მაჰალე [Avcıoğlu mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
3. ახალთი – [Ahalti] (ქართ.) – სათესი
4. ბასილაურ – [Basilaur] (ქართ.) – სოფ. უბანი
5. ბეგლული – [Beglüdü] (თურქ.) – სათესი
6. გორასული//გორაზული – [Gorasul//Gorazuli] (ქართ.) – სოფ. უბანი
7. დიდახთი – [Didahoti] (ქართ.) – სათესი, საძ.
8. დიდი იაილა – [Didi yayla] (ქართ.-თურქ.) – საძ.
9. ვაზრიათა//დიდითა – [Vazriata//Didita] (ქართ.) – მთა, იაილა
10. ვაქისკერ – [Vakisker] (გაურკ.) – სათესი

11. ველესა//პაწაი მთა – [Vesela//Patsai mta] (გაურკ. ქართ.)– საძ.
12. თარღალუღი – [Tarlaluğı] (თურქ.) – საძ.
13. თექნელა – [Teknela] (თურქ.) – საძ.
14. იაილა – [Yyayla] (თურქ.) – იაილა
15. ინტიაროღლი მაჰალე//ბერიშვილების მაჰალე – [Ihtiyaroğlı mahalle//Berişvilebis mahalle] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
16. კაკიბარი//კაკლიან – [Kakiabari//Kaklian] (ქართ.) – სოფ. უბანი
17. ნაკირევი – [Nakirevi] (ქართ.) – საძ.
18. ნებულა – [Nebula] (ქართ.) – სათესი
19. საყავრეთი – [Sakavrieti] (ქართ.) – საძ.
20. სინკეთი – [Sinketi] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
21. ტუნულევ – [Tunulhev] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
22. ქეშიშოღლი – [Kemişoğlı] (თურქ.) – სოფ. უბანი
23. ყაზანყაია – [Kazankaya] (თურქ.) – საძ.
24. ყანლი ფუნღარ – [Kanlı punğar] (თურქ.) – საძ.
25. ჩანებაღღარ – [Çanebağlar] (თურქ.) – სათიბი
26. ჩილიზირ – [Çilizir] (ქართ.) – სათესი
27. ძეგლუღ – [Dzeğluğ] (ქართ. თურქ.) – სათესი
28. ჭერეთა – [Çereta] (ქართ.) – საძ.
29. ჯამე მაჰალე – [Came mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
30. ჯანისურთ – [Canisurt] (თურქ.) – საძ.
31. ჯორათი – [Coratı] (ქართ.) – საძ. ტყე

29. ვარაჭკანნი//Varlık

1. ბერზელარ – [Berzelar] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. უბანი
2. ბორბალ – [Borbal] (ქართ.) – სათიბი, სათესი
3. ბორბალდერესი – [Borbalderesi] (ქართ.-თურქ.) – დელე
4. ბოლოთხანა – [Bolothana] (ქართ.-თურქ.) – საძ. თევზის მკურნეობა
5. დაუთაურ – [Dautaur] (ქართ.)– სათესი
6. დოდოფალყაია – [Dodopalkaya] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
7. ვარაჭკანდერე – [Varaçkandere] (გაურკ.-თურქ.) – დელე
8. ველხიზირ – [Velhizir] (ქართ.) – სათესი
9. ზენგელ/სენგელ – [Zengek//Sengel] (თურქ.) – სათიბი
10. იასაღი – [Yasağı] (თურქ.) – ტყე

11. იაილა – [Yayla] (თურქ.) – იაილა
12. ისკელდერ – [Iskelder] (თურქ.) – დელე
13. კაზმერულ – [Kazmerul] (სავარ. თურქ-ქართ.) – საძ.
14. ლექთა – [Lekta] (ქართ.) – მთა, იაილა
15. ლევენტ დერე – [Levent dere] (ქართ. თურქ.) – დელე
16. მეილაჰ//დერე მაჰალე – [Meylah//dere mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
17. ნათარგუმე – [Natargume] (ქართ.) – მთა
18. ნაქიშნაურ – [Nakışnaur] (თურქ. ქართ.) – სათიბი
19. ნაფეტურ – [Napetur] (ქართ.) – სათ.
20. ოსუნთაო – [Osuntao] (გაურკ.) – ჩანჩქ.
21. რუჰიგილ – [ruhigil] (თურქ.) – სოფ. უბანი
22. საბათურ – [Sabatur] (ქართ.) – სათესი
23. სავაჩიე – [Savaçie] (ქართ.-ზან.)– ტყე
24. საზრიეთ – [Sazriet] (გაურკ.)– საძ. სათიბი
25. საროღლილარ//საროღილუღ – [Saroğlılar//Saroğılığ] (თურქ.) – სათიბი
26. საფუტკიე//საფუტკრიე – [Saputkie//Saputkrie] (ქართ.) – სათიბი
27. სახადავა – [Sahadava] (ქართ.)– სათესი
28. სახან დერე – [Sahan dere] (გაურკ. თურქ.) – დელე
29. სუღ ტაღი – [Su tağı] (თურქ.) – საძ.
30. სუმბათურ – [Sumbatur] (ქართ.) – სოფ. უბანი
31. სუმეთეგარა – [Sumetegara] (გაურკ.) – სათესი, საძ.
32. ურეკ – [Urek] (ქართ.) – ტყე
33. ფრინგაულ – [Pringaul] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
34. ქურუნუმ ბოღაზი – [Kurunum boğazi] (თურქ.) – ტყე
35. კომახო – [Komaho] (ქართ.)– ტყე
36. კომოსეგარა – [Komosegara] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
37. ყაზანყაია – [Kazankaya] (თურქ.) – კლდე, მთა
38. შიშნაურ – [Şişnaur] (ქართ.) – სათიბი, სათესი
39. ჩილდობიქიე – [Çildibikiye] (გაურკ.) – ტყე
40. ჩიფთლიქ – [Çiftlik] (თურქ.) – სოფ. უბანი
41. ჩერმუქ//ჩემრუქ – [Çermuk//Çemruk] (თურქ.) – მინ. წყალი
42. ჭალანთ – [Çalant] (ქართ.) – სოფ. უბანი
43. ჭილოყანა – [Çilokana] (ქართ.) – დელე
44. ჭეისეგარა – [Çeisegara] (ქართ.-თურქ.) – სათ. საძ.
45. ხირსანდერე – [Hirsandere] (გაურკ. თურქ.) – დელე

30. ზედა მარადიდი//Muratlı

1. აღრეში – [Ağremi] (თურქ.)– ტყე
2. ბალაბალსირთი – [Balabal sırtı] (ქართ.- თურქ.) – სოფ. უბანი
3. ბერძნევი – [Berznevi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
4. გოგიეთი – [Gogieti] (ქართ.) – სათესი
5. დიზაროღლი ტყე – [Dizaroğlı tke] (თურქ. ქართ.) – ტყე
6. დომიანჯო – [Domianco] (გაურკ.) – სათესი
7. ვარდიჭალა – [Vardiçala] (ქართ.) – სათესი
8. თავიკალო – [Tavikalo] (ქართ.) – სათესი
9. კეკიეთი – [Kekieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
10. ნაფუნევი – [Napunevi] (ქართ.) – სათესი
11. ნაასლევი – [Naaslevi] (ქართ.) – სათესი
12. პაპნავეთი – [Papnaveti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
13. სალმიეთი – [Salmieti] (ქართ.) – სათესი
14. სირთისუკან – [Sirtısukan] (თურქ. ქართ.)– სათესი
15. უსუფიკარი – [Usupikari] (თურქ. ქართ.) – სათესი
16. კვაყანა – [Kvakana] (ქართ.) – ტყე
17. შორყანა – [Şorkana] (ქართ.) – საძ.
18. წყალოქრო – [Tskalokro] (ქართ.) – სათესი
19. ჯამიკარი – [Camikari] (თურქ. ქართ.) – სათესი
20. ჯანვარეთი//ჯავნარეთი – [Canvareti//Cavnareti] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
21. ჯეგნალია – [Cegnalıa] (ქართ.) – გუბე
22. ჯღურბეთი//ჯიღილბეთი//ჯღილეფეთი – [Cğuribeti//Ciğilbeti//Cğilepeti] (გაურკ.) – სოფლის უბანი

31. ზედა კირნათი//Zeda kirnati

1. ბერისარჩობი – [Berisarçobi] (ქართ.) – ტყე
2. ბოსლიკარი – [Boslikari] (ქართ.) – სათესი
3. ვაკესემია – [Vakesemia] (ქართ.)– სათესი.
4. თეთრომელა – [Tetromela] (ქართ.) – სათესი
5. მანანეთი – [Mananeti] (ქართ.) – სათესი
6. ნაგომავი – [Nagomavi] (ქართ.) – ჩაი

7. ნალობიევი – [Nalobievi] (ქართ.) – ჩაი
8. ნარინჯევი – [Narincevi] (ქართ.) – სათესი
9. ნაფლატავი – [Naplatavi] (ქართ.) – სათესი
10. სამკუთხედი – [Samkuthedi] (ქართ.) – სათესი
11. სამელია – [Samelia] (ქართ.)– დასახლება
12. ფოშტიღელე – [Poştiğele] (რუს. ქართ.) – დელექტა
13. ფშუანი – [Pşuani] (ქართ.) – ადრე ასე ერქვა ნაკირნათევს
14. ტოტოს ნასახლევი- [Totos nasahlevi] (ქართ.) – ტყე
15. ყალეძირი – [Kaledziri] (თურქ.-ქართ.)– სათესი
16. ძრუგანა – [Zrugana] (გაურკ.) – სათესი

32. ზედა ქლასკური//Atanoğlu

1. ბაგათი – [Bagati] (ქართ.) – თხილნ., სათესი
2. ბარდნალი//ბარნალი – [Bardnali//Barnali] (ქართ.) – თხილნ., სათესი
3. ბარდნალიღელე – [Bardnaliğele] (ქართ.) – დელე
4. ბოსტანაღელე – [Bostanağele] (ქართ.) – დელე, საძ., ტყე
5. გაფიტა – [Gapita] (ქართ.)– საძ.
6. გუმლაფრი – [Gumlavri] (გაურკ.) – თხილ.
7. გორგავლი – [Gorgavli] (ქართ.) – სოფ. უბანი, თხილნ., ჩაი,
8. დათვიყანა – [Datvikana] (ქართ.) – ტყე
9. დედეძეკი – [Değedzeki] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
10. ედრენა – [Edrena] (გაურკ.) – საძ.
11. ელისამათი – [Elisamati] (გაურკ.) – ტყე
12. ვანიტყე – [Vanitke] (ქართ.) – ჩაი, თხილნ.
13. ველასკარი – [Velaskari] (ქართ.) – ჩანჩქერი
14. ვერკეთილი – [Verketili] (ქართ.) – წყარო
15. ზაზამერე – [Zazamere] (ქართ.)– ნასოფლ
16. ზედა მაჰალე//იუქსელ მაჰალე – [Zeda mahalle//Yüksel mahalle] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
17. ზენგინოღლი ორმანი – [Zenginoğlu orman] (თურქ.) – ტყე
18. თეთრიეთი – [Tetrieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
19. თეთრიწყალი – [Tetriskali] (ქართ.) – საძ., თხილნ.
20. თხილგანი – [Thilvani] (ქართ.) – თხილ. საფუტკრე
21. იასაიდა//იასაიდა – [Isaida//Iasiada] (გაურკ.) – ტყე

22. კვესაური*//ჩეკმაქჩელარ – [Kvesauri//Çekmakçelar] სოფ. უბანი
23. კამპივაკე – [Kampivake] (ქართ.) – სატყ. მურუნ., სანერგე
24. კარჩხალი – [Karçhali] (ქართ.) – მთები
25. ლუკავრი – [Lukavri] (ქართ.) – ტყე
26. მაისურიქედი – [Maisurikedi] (ქართ.) – უღელტ.
27. მაჭახელისქედი – [Maçaheliskedi] (ქართ.) – ქედი
28. მორევი- [Morevi] (ქართ.) – ჩაი
29. მუმლავრი – [Mumlavri] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
30. ნაიმფხრევი – [Naimpxrevi] (ქართ.) – ჩაი “ნაიმფხრევი” (ნაგვიმრალი)
31. ნამწვი – [Namtsvi] (ქართ.) – ტყე
32. ნასრავლი – [Nasravli] (ქართ.) – ტყე “ნა-სელ-ავრ -ი “
33. ნაურიშევი//ნაურიშვი – [Naurişevi//Naurişvi] (ქართ.) – თხილნ.”
34. პაწაი იაილა//ქლასკური იაილა – [Patsa yyayla//Klaskuri yyayla] (ქართ. თურქ.) – იაილა
35. პერნავლი – [Pernavli] (ქართ.) – ჩაი, თხილნ.
36. რუსმანა – [Rusmana] (ქართ.) – ტყე
37. სველიანა – [Sveliana] (ქართ.) – ტყე
38. საბაჭდავი – [Sabaçdavi] (ქართ.) – სოფლის უბანი
39. სათიბე – [Satibe] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
40. სანათი – [Sanati] (ქართ.) – იაილა
41. სახლითავი – [Sahlitavi] (ქართ.) – ჩაი
42. ფურუნიკარი – [Purunikari] (ქართ.) – პურის საცხ., სათიბი
43. ქვადოდოპალაი ქვაკაც.- [Kvadodopala] (ქართ.) – სათესი კაცის მსგავსი წოწოლა ქვები
44. ქომისამძირი – [Komisamziri] (ქართ.) – ჩაი, ტყე
45. ყარაგოლი – [Karagöl] (თურქ.) – ტბა
46. შუა მაჰალე//ორთა მაჰალე – [Şua mahalle//Orta mahalle] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
47. შუა წვერი – [Şua tsveri] (ქართ.) – ტყე
48. ჩირდილათი – [Çirdilati] (ქართ.) – ტყე
49. ჩურჩელათი – [Çurçhelati] (ქართ.) – ჩაი, თხილნ.
50. ცივი წყლები – [Tsivi tsklebi] (ქართ.) – წყარო
51. ძაღლისახრჩობი – [Zağlisarçobi] (ქართ.) – ჩანჩქ.
52. წაბლიყანა – [Tsablikana] (ქართ.) – სათესი, ჩაი
53. წიქვაგრი*//ღუზ მაჰალე –[Tsikvavi//Düz mahalle](ქართ.-თურქ.) სოფ. უბანი

54. სება იაილა – [Heba yayla] (ქართ. თურქ.)– იაილა
55. სებივაკე//პაწარა მერა – [Hebivake//Patsara mera] (ქართ.) – საწაფს.
სადგ.
56. სიდივაკე – [Hidivake] (ქართ.) – ჩაი, თხილნ.
57. სიდიტავი – [Hiditavi] (ქართ.) – ჩაი, თხილნ.
58. სინიკური – [Hinikuri] (ქართ.) – სოფ. უბანი, სათესი
59. ჯავშავრი//ჯაკშავრი – [Cavşavri//Cakşavri] (ზან.-ქართ.) – სათესი, ჩაი
60. ჯალაბოღლი*/ჯალაბაშვილი – [Calaboğlı//Calabaşvili] სოფ. უბანი
61. ჯანყურ თარლა – [Cankur tarla] (თურქ.) – ქედი
62. ჯირეკევი – [Cirekevi] (ქართ.) – სოფლის უბანი

33.თოღგომი//Salkımli (გრძელყურა ყურძენი)

1. ბაზავლა – [Bazavla] (გაურკ.) – სათესი
2. ბუიუქ დუზი – [Büyük düz] (თურქ.) – სათესი
3. გოგოსაგარა – [Gogosagara] (ქართ.) – სათიბი, სათესი
4. გურჯიოღლი//გურჯიშვილი – [Gürcioğlı//Gurcişvili] (თურქ. ქართ.) – ტყე
5. ზომო თოღგომი – [Zomo tolgomi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
6. თინალიხევი – [Tinalihevi] (ქართ.) – სათესი
7. ინაწმინდა – [Inatsminda] (ქართ.) – ტყე, ნაკვლ.
8. კოხიძე – [Kohidze] (ქართ.) – სათესი
9. ნადილავრი – [Nadilavri] (ქართ.) – სათესი
10. ნახმე – [Nahme] (ქართ..) – ტყე
11. მანიკური – [Manikuri] (სავარ.ქართ.) – ტყე” მარნი(ს) ყური
12. მაღლა სერი – [Mağla seri] (ქართ.) – ტყე
13. მეზრე – [Mezre] (თურქ.) – სოფ. უბანი
14. მიმლიკოდი//მუმლიკოდი- [Mimlikodi//Mumlikodi] (ქართ.) – ტყე
15. სათიბანი – [Satibani//Satibani] (ქართ.) – ტყე
16. საჭინკე – [Saçinke] (ქართ.) – მთა
17. საჭინკე ღელე – [Saçinke ğele] (ქართ.) – ღელე
18. ქომო თოღგომი – [Komo tolgomi](ქართ..) – სოფ. უბანი
19. შუაბარი//შობარი – [Şuabari//Şobari] (ქართ.) – სოფ. უბანი
20. ჩანჩნერი – [Çançkeri] (ქართ.) – სად.
21. ჩეგილი – [Çegili] (თურქ.) – მთა
22. ჩინგავრი – [Çingavri] (ქართ.) – სათესი “ჭინკაურ-ჭინკავრ-ი

23. წაბლანა – [Tsablana] (ქართ.) – სათესი
24. ჭინჭარა – [Çinçara] (ქართ.) – მთა

34. თხილაზრო// Zorlu Köyü

თხილისძირი,->თხილაძირი->თხილაზირი->თხილაზრო

1. აგარა – [Ağara] (ქართ.) – სათესი
2. ავანითა//დაბლათა – [Avanita//Dablata] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
3. აშალი იაილა – [Aşağı yayla] (თურქ.)- იაილა
4. აშაღოსმანი – [Aşağ Osman] (თურქ.)- საძ., წყარო, გამოქვაბ.
5. აშაღოსმანის იერი – [Aşağı Osmanis yeri] (თურქ.-ქართ.)- საძ.
6. ახორლარ- [Ahorlar] (ქართ. თურქ.) – წყარო
7. ბარი – [Bari] (ქართ.) – სათესი
8. ბაშქურგენუქ – [Başkurgenük] (თურქ.)- ტყე
9. ბოიანანა – [Boyahana] (თურქ.)- საძ.
10. გაღმა ტყე- [Gağma tke] (ქართ.) – ტყე
11. გოლხორა – [Golhora] (თურქ. ზან.) ტყე
12. გონთახევი – [Gontahevi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
13. გონთახევიღელე- [Gontaheviğele] (ქართ.) – დელე
14. დიდღელე – [Didğele] (ქართ.) – დელე
15. დიხაირლული – [Didçayırılığ] (თურქ.) – საძ.
16. დეგირმენდერე – [Değirmendere] (თურქ.) – დელე
17. დერეჩათუმი – [Dereçatımı] (თურქ.) – საძ. დელე
18. ვაშლოვანი – [Vaşlovani] (ქართ.) – სათესი
19. ველისწვერი –[Velistsveri] (ქართ.) – სათესი
20. ვერწენი – [Vertseni] (ქართ.)- საძ. წყარო
21. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – სათიბი
22. ზეგანის დელე – [Zeganis ğele] (ქართ.) – დელე, ტყე
23. ზომო მაჰალე//თუქარქი მაჰალე – [Zomo mahalle] (ქართ. თურქ.)- სოფ. უბანი
24. თეთმიწა – [Tetrisminda] (ქართ.) – საძ.
25. თეთრუბი – [Tetrubi] (ქართ.) – იაილა
26. თეთრუბიწყალი – [Tetrubitskali] (ქართ.) – წყარო
27. თენიკარი – [Tetnikari] (ქართ.) – საძ.
28. თეთრიწყალი*/ზეაზ სუ – [Tetri tskali//Beyaz su] – წყარო
29. თხილაზრო იაილა – [Thilazro yayla] (ქართ. თურქ.) – იაილა

30. იონარქი იაილა – [Yukarki yayla] (თურქ.) – იაილა
31. იონარქი მაჰალე//იუქარქი მაჰალე//ზომო მაჰალე – [Yuharki mahalle//Yukarki mahalle] სოფ. უბანი
32. კაირანკილტე – [Kayran kilte] (თურქ. ქართ.) – საძ.
33. კაკლოვანი – [Kaklovani] (ქართ.) – საძ.
34. კატლისერი//კატრისერი – [Katliseri//Katriseri] (ქართ.) – შოა, საძ.
35. კითონჯვარი – [Kitoncvari] (ზან.-ქართ.) – სათესი “რკინის ჯვარი”
36. კერწენი – [Kentseni] (ქართ.)– წყარო
37. ლაშა – [Laşa] (ქართ.) – საძ.
38. ლაშა ბოღაზი – [Laşa boğazı] (ქართ. თურქ.)– საძ.
39. ლონთახევი – [Lontahevi] (ქართ.) – სათესი
40. მაღარაკარი – [Mağara kari] (თურქ. ქართ.) – საძ. გამოქვაბ.
41. მადენტეფე – [Madentepe] (თურქ.) – ტყე
42. მეგლოვანი – [Meğlovani] (ქართ.)– საძ.
43. მენშუროდლი//აშადი მაჰალე – [Menşurođlı//Aşađı mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
44. ნაბოკვარი – [Nabokvari] (ქართ.) – საძ. ტყე
45. ნალიკარი – [Nalikari] (ქართ.) – სათესი
46. ნამკნარა – [Namknara] (ქართ.)– საძ.
47. ნამკნარის წყალი (ქართ.) – [Namknaris tskali] წყარო
48. ნანალიევი – [Nanalievi] (ქართ.) – საძ.
49. ნასელავი – [Naselavi] (ქართ.) – სათესი
50. ნაქერავი*/გუჩლუფინარ – [Nakelavi//Güçlü pınar] სოფ. უბანი (მაგარი წყალი)
51. ნაქერავისღელე – [Nakeravisğele] (ქართ.) – ღელე
52. ორთა გურგენუქ – [Orta gürgenuk] (თურქ.) – ტყე
53. ორთა ჩაილუქ – [Orta çayluk] (თურქ.) – საძ., წყარო
54. საზლუგი – [Sazluđı] (თურქ.)– საძ.
55. სამზიარი- [Samziari] (ქართ.) – სათესი
56. სამფოსლო – [Samphoslo] (გაურკ.) – საძ.
57. საყენი- [Sakeni] (ქართ.) – ტყე
58. საცივე- [Satsive] (ქართ.) – სათესი
59. სიმონავი- [Simonavi] (ქართ.) – სათესი
60. სომანავ – [Somanav] (გაურ.) – სათესი
61. სულუგი – [Sulugi] (თურქ.) – წყარო, სათესი (საწურბლე)

62. ტრიალი იაილა – [Triali yayla] (ქართ. თურქ.) – მთა
63. ფრიალო – [Prialo] (ქართ.) – სათესი, კლდე
64. ფეთექხანა – [Tepekhana] (თურქ.) – სათესი, საძ.
65. ფეთექხანა ორმანი – [Tepekhana orman] (თურქ.) – ტყე
66. ქედსუკანი – [Kedsukani] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
67. ქთონჯვარ – [Ktoncvar] (ქართ.) – საძ.
68. ქურთ მეზერლუღი – [Kurt mezerluğ] (ქართ. თურქ.) – სასაფლაო
69. ყავათი – [Kavati] (თურქ-ქართ.) – ტყე
70. ყაიალუღი – [Kayaluğ] (თურქ.) – კლდე, საძ.
71. ყუმარლუღი – [Kumarluğ] (თურქ.) – საძ.
72. შუათანა დეღე – [Şuatana ğele] (ქართ.) – დეღე
73. შალიკოღლი – [Şalikoğli] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
74. ჩაილუღი – [Çayluğ] (ქართ. თურქ.) – საძოვარი
75. ციღვაკე – [Tsidvake] (ქართ.) – სოფ. უბანი
76. ციღვაკესწყალი – [Tsidvakestskali] (ქართ.) – წყარო
77. ციღვაკესდეღე – [Tsidvakesğele] (ქართ.) – დეღე
78. წისქვილიკარი – [Tsiskvilikari] (ქართ.) – სათესი
79. წიფლოვანი – [Tshiplovani] (ქართ.) – ტყე
80. ჭელი – [Çeğ] (გაურკ.) – სათესი
81. ხამყანა – [Hamkana] (ქართ.) – სათესი
82. ხატილასდეღე – [Hatilasğele] (ქართ.) – მდინარე
83. ჯამეკარი//ორთა მაჰალე//შუა მაჰალე – [Camekari//Orta mahalle//Şua mahalle] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი

35. ერსა//Erenler

1. აგარა – [Agara] (ქართ.) – სათიბი
2. ასაური – [Asauri] (ქართ.) – ტყე
3. გუერდა//გვერდა – [Guerda//Gverda] (ქართ.) – სათესი
4. გონთნეგ – [Gonthev] (ქართ.) – საძ.
5. დვალიეთური – [Dvalieturi] (ქართ.) – საძ.
6. ვაკიხეგ – [Vakihev] (ქართ.) – სათიბი
7. ვანთა – [Vanta] (ქართ.) – სათესი
8. ზედაურ – [Zedaur] (ქართ.) – სათესი
9. თავასირთ – [Tavasirt] (ქართ. თურქ.) – საძ.

10. თავჯაძე – [Tavcame] (ქართ. თურქ.) – ნაცინარი
11. თიხნარა – [Tirhana] (ქართ.) – სათესი
12. თექაურ – [Tekaur] (ქართ.)– სათესი შდრ. გვარი თექაძე, თევაძე
13. კაკოღლი – [Kakoğlı] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
14. კალათაი – [Kalata] (ქართ.) – საძ.
15. კამარათ – [Kamarat] (ქართ.) – საძ., ტყე
16. კონტროფ – [Kontrop] (ქართ.) – საძ.
17. ლეკთა – [Lekta] (ქართ.) – ტყე, სათიბი
18. ლოპატე – [Lopate] (გაურკ.) – სათესი
19. მამისახედ//მამისახეთ – [Mamisaxed//Mamisahet] (ქართ.) – ტყე
20. მამისახედ დერესი – [Mamisahed deresi] (ქართ. თურქ.) – დღეღე
21. მეზბავრ – [Mehbavr] (გაურკ.) – ტყე
22. მონთევ – [Monthev] (ქართ.) – ტყე
23. ნანიკაურ – [Nanikaur] (ქართ.) – სათესი
24. ნაფაცხევ – [Napachev] (ქართ.) – სათესი
25. რაჰდევანოღლუ მაჰალესი – [Rahdevanoğlu mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
26. სიხრიკელ ყალესი – [Sihrikel kalesi] (ქართ. თურქ.) – ნაცინ.
27. ტანახორო – [Tanahoro] (ქართ.) – საძ.
28. ფარელაურ – [Parelaur] (ქართ.) – სათიბი
29. ქაქოსელა – [Kakosela] (ქართ.) – სათესი
30. ქომა – [Koma] (ქართ.) – სათიბი
31. ყუშლუჯა – [Kuşluca] (თურქ.)_ სოფლ. უბანი
32. შათიროღლი მაჰალე – [Şatiroğlu mahalle] (თურქ.) _ სოფ. უბანი
33. შარლისევ – [Şarlihev] (გაურკ. ქართ.)_ საძ.
34. ჩიფთა ნალია – [Çipta nalia] (თურქ. ქართ.)_ საძ.
35. ჩიფთეფუნღარ – [Çiftepunğar] (თურქ.) _ წყარო
36. ჩიფთელ//ჩიფთლულ – [Çiftel//Çiftlüğ] (თურქ.) _ სათიბი
37. ჩოდლისევ – [Çodlihev] (ქართ.) – საძ.
38. წალდისხევ – [Tsaldishev] (ქართ.) – სათესი
39. ჩიკიტაურ//ჩითაურ – [Çikitaur//Çitaur] (ქართ.)– საძ.
40. ხევა- [Heva] (ქართ.) – სათიბი
41. ხორაგევლ – [Horagevl] (ქართ.) – სათესი “ხორაგეული”
42. ჯაძე მაჰალესი – [Came mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი

36. იშნაბილი//Kalburlu

1. აგარიღელე – [Agariğele] (ქართ.) – დელე
2. ანარიეთი*/ყუშლი – [Anariyeti//Kuşlı] სოფ. უბანი
3. ბაგათავ – [Bagatav] (ქართ.) – ბაღი
4. ბარიღელე – [Bariğele] (ქართ.) – დელე, ბაღი
5. ბასიროლ – [Basirol] (ქართ.-თურქ.)– ბაღი
6. გოგოლარ//უჩინარ – [Gogolar/Üçpınar] (ქართ. თურქ) სოფ. უბანი
7. ეჯიმუ – [Ecimu] (ზან.)– ბაღი
8. ვანათი/წინალი – [Vanati//Hinali] (ქართ.) – სოფ. უბანი
9. ვერნებ – [Verneb] (ქართ.) – სათესი
10. მორითავ – [Moritav] (ქართ.) – ბაღი
11. მოჩინაურ – [Moçinaur] (ქართ.)– ბაღი
12. პელიკაურ – [Pelikaur] (ქართ.)– ბაღი
13. რუსთავ – [Rustav] (ქართ.) – სათიბი
14. სორმატურ – [Sormatur] (გაურკ.) – ბაღი
15. სუმუსუნდა – [Sumusunda] (გაურკ.)– იაილა
16. სათხევ//ზათხევ – [Sathev//Zathev] (ქართ.)– საძ.
17. საქურიეთ – [Sakuriyet] (ზან.) – სათესი
18. ტომმანა//ჩამლიქ მაჰალესი – [Tommana//Çamlık mahallesi] (გაურკ. თურქ.) – სოფ. უბანი
19. ფუნდარ – [Punğar] (თურქ.) – წყარო
20. ფურნე – [Purne] (ქართ.)– სათესი
21. ქილითავა – [Kilitava] (თურქ. ქართ.)– საძ.
22. ჩიჩინაურ – [Çiçinaur] (ქართ.) – ბაღი
23. დორღე – [Çorğe] (ქართ.) – საძ.
24. ხაირეთ – [Hayret] (თურქ.ქართ.) – ბაღი
25. ჰაუზ – [Havuz] (თურქ.) – ტბა

37.კაბარჯეთი// Kabaca (მურღული)

1. ბუდიეთი – [Budiyeti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
2. დიდვაკე – [Didvake] (ქართ.) – სათიბი, საძ.
3. იათაღი – [Yatağ] (თურქ.) – ტყე
4. სათიბინევი – [Satibihevi] (ქართ.) – ტყე
5. სკურუჩა – [Skuruça] (ზან.) – სოფ. უბანი

6. წალკა – [Tsalka] (ზან.) – სოფ. უბანი
7. წიფლეთი – [Tsipleti] (ქართ.) – ტყე
8. კოფითვან – [Kopitvan] (ქართ.) – ტყე

38. კატაფხია// Çavuşlu

1. აბანო – [Abano] (ქართ.) – მინ. წყალი
2. ალოსახლი თავი – [Alosahli tavi] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
3. ბაიაქთა დერე – [Bayakta dere] (თურქ.) – ღელე, ტყე
4. ბოსოლთა – [Bosolta] (ქართ.) – სოფ. უბანი
5. ბულდუხეთი – [Bulduheti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
6. გაბელაკარი//იენიმაჰალე – [Gabelakari//Yenimahalle] (ქართ.) სოფ. უბანი
7. გიდრივეტი – [Gidriveti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
8. გაღმოჯაღი – [Gağmocaği] (ქართ.) – თხილნ.
9. დობირო – [Dobiro] (ქართ.)– თხილნ.
10. დუზი – [Düz] (თურქ.) – ჩაი
11. მიღმა ბოსტანი – [Miğma bostani] (ქართ.) – სათესი
12. მურკივეტი*/დიქიშლერ მაჰალესი – [Murkiveti//Dikişler mahallesi] (ქართ.-თურქ.)
სოფლ. უბანი
13. ნადარბაზევი – [Nadarbazevi] (ქართ.) – სათესი
14. სახლისუკან – [Sahliukan] (ქართ.) – ტყე
15. სარმანი – [Sarmani] (ქართ.)– საძ., სათიბი
16. სირთ მაჰალე – [Sirt mahalle] (თურქ.)– სოფ. უბანი
17. ტურიბუდე – [Turibude] (ქართ.) – ტყე, ქედი, სათესი
18. ქედი – [Kedi] (ქართ.) – სათესი
19. ყაზანყაფი – [Kazankapı] (თურქ.) – სოფ. უბანი
20. ცოცხობა*/ჩერმიგ – [Tsotshoba//Çermig] სოფლის უბანი (მოდის
მინერალური წყალი)
21. წყარო – [Tskaro] (ქართ.) – წყარო
22. ჭედლიკარი – [Çedlikari] (ქართ.) – სათესი
23. ჭანუღი მაჰალე – [Çanuği mahalle] (თურქ.)– სოფლის უბანი

39. კვარცხანა//Bakırköy

1. ავჯიქილისე – [Avcıkilise] (თურქ.) – ნაეკლ.

2. ბადუჩოღლულარ მაჰალესი//გერეზოუღლუ – [Baduçoğlular mahallesi//Gerezouğlu] (თურქ.) – სოფ. უბანი
3. დუზკაია – [Düzkiye] (თურქ.) – სოფ. უბანი
4. ვერხნალ – [Verhnal] (ქართ.)– სათესი
5. თირიაქი – [Tiriyaki] (თურქ.) – სად. (ყაყაჩოვანი)
6. იუქარი მაჰალე//იელესენ მაჰალესი – [Yukarı mahalle//Yelesen mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
7. კანტორუბრიკა – [Kantopabrika] (უცნოურ.)– სათესი
8. ლეკთა – [Lekta] (ქართ.) – სად.
9. მოლლაოღლულარ მაჰალესი – [Mollaoğlular mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
10. მეხლულე – [Mehlule] (ქართ.) – სათესი
11. მეთაურ – [Metaur] (ქართ.) – სათესი
12. ნაკოვარ – [Nakokvar] (ქართ.)– ტყე, სად.
13. ნათიბეკ – [Natibev] (ქართ.) – სათიბი
14. ნანალიევ – [Nanaliyev] (ქართ.) – სათესი
15. ნაფეტვარ – [Napetvar] (ქართ.) – სათესი
16. რეშიტოღლულარ მაჰალესი – [Reşitoğlular mahallesi] (თურქ.) – სოფლ. უბანი
17. სათავა – [Satava] (ქართ.) – სათიბი
18. სათავანი სუიუ – [Satavani Suyu] (ქართ. თურქ.)– წყარო
19. სასადილო – [Sasadilo] (ქართ.)– სად. (პიკნიკების ადგილი)
20. საფარაულ – [Saparaul] (ქართ.) – სათიბი, სათესი
21. სევაილ – [Sevayil] (თურქ.)– სოფ. უბანი
22. უჩუნღარლარ – [Üçpungarlar] (თურქ.) – წყარო
23. ფილაქელერ მაჰალესი – [Pilakeler mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
24. კავლიდუზ – [Kavlidüz] (თურქ.) – სად.
25. ქუარცხან იაილასი – [Kuartshan yaylası] (ქართ.თურქ.)– იაილა
26. ქუჩუქტაღი – [Küçüktağ] (თურქ.) – სად.
27. ყაზანკაია – [Kazankaya] (თურქ.) – სად.
28. შობარ//იოლგეჩენ – [Şobar//Yolgeç] (ქართ.) – სოფ. უბანი
29. ჩიფთლიქ მაჰალესი – [Çiftlik mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
30. ცოცხობანა*/ჰანლიჯა – [Tsothobana//Hanlica] (ქართ-თურქ.) სოფ. უბანი
31. ჭოლეტი – [Çoleti] (ქართ.) – სად.
32. ჭოლოტლარ//ჩოლოთლარ – [Çolotlar// Çolotlar] (ქართ. თურქ.) –

40. კირნათი//Kirnati

1. აბანვა – [Abanva] (ქართ.) – სოფ. უბანი
2. ადა – [Ada] (თურქ.)– საძ.
3. აკბანეთა – [Akbaneta] (ქართ.) – ტყე
4. ატობანა – [Atobana] (გაურკ.)– სათესი
5. ბევზეთი – [Bevzeti] (გაურკ.)– ტყე
6. ბზაკისღელე – [Bzakisǵele] (ზან-ქართ.) – ღელე
7. ბლესინი – [Blesini] (ქართ.)– სათესი
8. ბენდელივაკე – [Bendelivake] (ქართ.)– სათესი
9. გასაბიჯელაჲ – [Gasabicela] (ქართ.) – გზა
10. გაჭრილი ქედი – [Gaçrili kedi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
11. გომთხევი – [Gomthevi] (ქართ.) – ტყე
12. გოგორიქედი//გოგოლიქედი – [Gogorikedi//Gogolikedi] (ქართ.) – სათესი
13. დაბლა ვაკე – [Dabla vake] (ქართ.) – ტყე
14. დიდქედი – [Didkedi] (ქართ.) – ტყე
15. ეკალავრი//ეკალავი – [Ekalavri//Ekalavi] (ქართ.) – ტყე
16. ეკალავრისღელე – [Ekalavrisǵele] (ქართ.) – ღელე
17. ვაშლისძირი – [Vaşlisziri] (ქართ.) – ტყე
18. ველა – [Vela] (ქართ.) – სათესი
19. ველას წყარო- [Velas tskaro] (ქართ.) – წყარო
20. ველასღელე – [Velasǵele] (ქართ.) – ღელე
21. ვენახნარა - [Venahnara] (ქართ.) – სათესი
22. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – ტყე
23. ზედა ნაახვევი – [Zeda naahvevi] (ქართ.) – ტყე
24. ზედა კირნათი – [Zeda Kirnati] (ქართ.) – სოფ. უბანი
25. ზემობანი – [Zemobani] (ქართ.) – ნასოფლ.
26. თოთოვისწყალი//თავგუბე – [Totovistskali//Tavgube] (ქართ.) – ღელე, ტყე
27. თოთოვრიქედი – [Totovrikedi] (ქართ.) – ქედი, ტყე
28. თორდანავი – [Tordanavi] (ქართ.) – ტყე
29. იქეთ უბანი – [Iket ubani] (ქართ.) – ნამოსახლარი
30. კალოპირი – [Kalopiri] (ქართ.) – ტყე
31. კუმუნჯა – [Kuhmunca] (ქართ.) – ტყე

32. ლაფნარა – [Lapnara] (ქართ.) – ტყე
33. ლაფნარასღელე- [Lapnarasǵele] (ქართ.) – ღელე
34. ლეშტიეთი – [Leṣṭiyeti](ქართ.)– სათესი
35. მაღლა ვაკე – [Maǵla vake] (ქართ.) – ტყე
36. მეღყურძენა – [Melkurzena] (ქართ.) – ტყე
37. მიღმა ყანა- [Miǵma kana] (ქართ.) – ტყე
38. მოლაბეგიკარი – [Molabegikari] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
39. მუსლულიკარი – [Musluǵikari] (თურქ.-ქართ.) სოფ. უბანი
40. მუხნარითავი- [Muhnaritavi] (ქართ.) – ტყე
41. ნაბაკევი – [Nabakevi] (ქართ.) – ტყე
42. ნაბოსლავი – [Naboslavi] (ქართ.) – ტყე
43. ნაბეღლავი – [Nabeǵlavi] (ქართ.) – ტყე
44. ნაკირნათევი – [Nakirnatevi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
45. ნაოჩვარი – [Naoçvari] (ქართ.)– ტყე
46. ნასხეთი – [Nasheti] (ქართ.) – ტყე
47. ნასახლევი – [Nasahlevi] (ქართ.) – სათესი
48. ნაფაცხევი/ნაფაცხარი – [Napatshevi//Napatshari](ქართ.) – ტყე
49. ნაცხვარი – [Natsihvari] (ქართ.) – ტყე
50. ნაქილისავი – [Nakilisavi] (თურქ. ქართ.)
51. ნაღომვარი – [Naǵomvari] (ქართ.) ტყე
52. ნაშენი – [Naṣeni] (ქართ.) ტყე
53. ნაჭიშკრევი – [Naçişkrevi] (ქართ.) – ტყე
54. ოდითავი – [Oditava] (ქართ.) – სათესი
55. ონაგირა – [Onagira] (ქართ.) – ტყე
56. ოღლავეივაკე – [Oǵlavivake] (ქართ.) – სათესი
57. ოღლაური – [Oǵlauri] (ქართ.) ნასოფლ.
58. ოღლაურის ნაცხვარი – [Oǵlauris napitshvari] (ქართ.) – ნაცხ.
59. პლაკნარი – [Plaknari] (ქართ.) – ტყე
60. რაგატა//ისაყეფენდის – [Ragata//Isakefendis] (ვაურკ. თურქ.)– ვაკე
61. რუთავი – [Rustavi] (ქართ.) – ტყე, საბუდარი ტყე,
62. სალიბე – [Salibe] (ქართ.) – წყარო
63. სანიწყალი – [Sanitskali] (ქართ.) – წყარო
64. სამგლიათი – [Samgliyati] (ქართ.) – ტყე
65. სამკორდია – [Samkordiya] (ქართ.) – ტყე
66. სასულთობო – [Sasultobo] (ქართ.) – სოფ. უბანი

67. საფერიანი – [Saperiyani] (ქართ.) – სათესი
68. საფანელა – [Sapanela] (ქართ.) – სათესი
69. საყდარი – [Sakdari] (ქართ.) – ტყე
70. საძირველა – [Sazirvela] (ქართ.) – ტყე
71. საძიგველაქედი/საძიგველიქედი – [Sazigvelakedi//Sazigvelikedi] (ქართ.) – ტყე
72. საჭინკია – [Saçinkia] (ქართ.) – ტყე
73. საჭინკიას ღელე – [Saçinkia ğele] (ქართ.) – ღელე
74. სახვაგი – [Sahnavi] (ქართ.) სათეს.
75. შაუნა – [Şauna] (ქართ.) სათეს.
76. ტურავი – [Turavi] (ქართ.) – სათესი
77. ტურიბუდე – [Turibude] (ქართ.) – სათესი
78. ტყემლიძირი – [Tkemlidziri] (ქართ.) – სათესი
79. უყვიყორნალი – [Ukvikornali] (ქართ.) – ტყე
80. უღელტეხილი – [Uğeltelhili] (ქართ.) – სათესი
81. ფაცხიკარი – [Patshikari] (ქართ.) – დასახლ. ბანი
82. ფოტური – [Poturi] (ქართ.) – ჩაი
83. ფურუნი კარი – [Puruni kari] (ქართ.) – ტყე
84. ქვედა ნაახრევი – [Kveda naahrevi] (ქართ.) – ტყე
85. ქედბოსტანი – [Kedibostani] (ქართ.) – სათესი
86. ქეციმერას ღელე – [Ketsimeras ğele] (ქართ.) – ღელე
87. ქოთანავი – [Kotanavi] (ქართ.) – სათესი
88. დარღალა//დარღალაღელე – [Ğarĝala ğele] (ქართ.) – ღელე
89. ყალიძირიტყე, ყალე – [Kalidziritke, kale] (თურქ.-ქართ.) – ნაცბნ.
90. ყარაღიადგილი – [Karaĝiadgili] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
91. ყოღჩაღმართი – [Kolçaĝmarti] (თურქ. ქართ.) – სათესი
92. შავყანა – [Şavkana] (ქართ.) – ტყე
93. შუშანეთი – [Şuşaneti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
94. ჩიმაგავრი – [Çimagavri] (ქართ.) – სათესი
95. ცინცაძეთი – [Tsintsadzeti] (ქართ.) – სათესი
96. ცხენისორცა – [Tshenihortsa] (ქართ.) – ტყე
97. წითელაური – [Tsitelauri] (ქართ.) – ტყე
98. წყავიძირი – [Tskavidziri] (ქართ.) – ტყე
99. ჭანიყვაგი – [Çanikvavi] (ქართ.) – ტყე
100. ჭიბაკურისღელე – [Çibakurisğele] (ქართ.) – ღელე
101. ჭოროხი – [Çorohi] (ქართ.) – მდ.

102. ჭურთა – [Çurta] (ქართ.) – ტყე
103. ხარჯი – [Harci] (ქართ.) – ტყე
104. ხეროღმა – [Herogma] (ქართ.)– ტყე
105. ხორხა – [Horha] (ქართ.)– ჩაი
106. ხუცუბანი – [Hutsubani] (ქართ.) – ტყე
107. ჯამეკარი – [Camekari] (თურქ. ქართ.) – ტყე
108. ჯიხოდლები – [Cihoglebi] (ქართ. თურქ.) – სათ
109. ჯონჭო – [Conço] (ქართ.)– სათესი

41. კობაღეთი//Kobaleti

1. აკვანეთა – [Akvaneta] (ქართ.) – სათესი
2. ბამბათლიღელე – [Bambatliğele] (ქართ.) – ღელე
3. ბარდნალა – [Bardnala] (ქართ.) – ტყე
4. ბოლოწრილა – [Bolotsrila] (ქართ.) – ტყე
5. თოდორავი – [Todoravi] (ქართ.) – სათესი
6. თოთოვი – [Totovi] (ქართ.) – შთა
7. იორდანავი – [Yordanavi] (ქართ.) – ტყე “იორდანე
8. კერკეტაური/კერკეტი – [Kenketauri//Kerketi] (ქართ.) – ტყე
9. კილდიშირი – [Kildziri] (ქართ.) – სათესი
10. კვერენია – [Kverehia] (ქართ.)– ტყე
11. ელავი – [Elavi] (ქართ.) – სათესი
12. მელიქასკანა – [Melikaskana] (ქართ.) – სათესი
13. მთავარანგელო – [Mtavarangelo] (ქართ.) –ტყე
14. ნაახვევი – [Naahvevi] (ქართ.) – ტყე
15. ნადარბაზევი – [Nadarbazevi] (ქართ.) – სათესი
16. ნაკლესიევი – [Naeklesievi] (ქართ.) – სათესი
17. ნამოლეთავი- [Namoletavi] (ქართ.) – სათესი
18. ნაქილისავი – [Nakilisavi] (ქართ.) – ტყე
19. ნაშენი – [Naşeni] (ქართ.) – ტყე
20. ოღლაური – [Oğlauri] (ქართ.) – ნასოფლარი
21. საქორია – [Sakoria] (ქართ.) – სათესი
22. სახვეტი – [Sahveti] (ქართ.) – ტყე
23. ქედი – [Kedi] (ქართ.) – დასახელება
24. ქეციმერა – [Ketsimera] (ქართ.) – ტყე

25. ქვიშნარი – [Kvişnari] (ქართ.) – სათესი
26. შავიტყე – [Şavitke] (ქართ.) – ტყე
27. ჩირდილა – [Çirdila] (ქართ.) – სათესი
28. ცივწყარო – [Tsivtskaro] (ქართ.)– წყარო
29. წაბლნარი – [Tsablñari] (ქართ.) – ტყე
30. წითელვაშლიძირი – [Tsitelvaşliziri] (ქართ.) – ადგილი
31. წისქვილიკარი – [Tsiskvilikari] (ქართ.) – ადგილი სადაც წისქვილებია
32. წიფნარა – [Tsiṗnara] (ქართ.) – ტყე
33. ხამიყანა – [Hamikana] (ქართ.) – სათესი
34. ჯიჩქარავი – [Cinçaravi] (ქართ.) – დასახლება

42. კორიდეთი// Çimenli (მურღული)

1. ბუგნარ – [Bugnar] (ქართ.)– ტყე
2. გულიყანა – [Gulikana] (ქართ.) – იაილა
3. გუბიკარი – [Gubikari] (ქართ.) –სათ.
4. გაღმავენახი – [Gağmavenahi] (ქართ.) – თხილნ.
5. დუზენინი მაჰალესი – [Düzenini mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
6. დამასხიძირი – [Damashidziri] (ქართ.) – საძ. ტყე
7. თეთრობ – [Tetrob] (ქართ.) – იაილა
8. იაუზლარ – [Yavuzlar] (თურქ.) – სოფ. უბანი
9. იმხნარა – [Imhnara] (ქართ.) – სათ, საძ
10. კალო – [Kalo] (ქართ.) – სათესი
11. ლივეთი – [Liveti] (ქართ.) – სათ.
12. მერქეზ მაჰალე – [Merkez mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
13. ნაფუნევი – [Napunevi] (ქართ.) –თხილნ.
14. ნაგომავი – [Nagomavi] (ქართ.) – სათ.
15. რუქვეშ – [Rukveş] (ქართ.) – სათესი
16. საბადური – [Sabaduri] (ქართ.) – სათ, საძ
17. სასტუმი – [Sastumi] (ქართ.) – ზეგანი, მეზრე, სათიბი, ვაკე
18. ტბეთი – [Tbeti] (ქართ.)_ საძ.
19. ტივეთი – [Tiveti] (ქართ.) – მეზრე ზეგანი
20. ტურიყანა – [Turikana] (ქართ.) – სათ.
21. სახტომი – [Sahtomi] (ქართ.) – ტყე
22. ტყე – [Tke] (ქართ.) – ტყე

23. ქუჩუკილიზ მაჰალე*/ბაგასუნა – [Dküçükili mahalle] სოფ. უბანი
24. ქედი – [Kedi] (ქართ.) – მეზრე
25. ჭეღარ – [Çeğar] (სავარ.ქართ..) – სათესი

43.მამანათი//Demirciler (ხელოსნები)

1. აზურა//ორმანლი – [Azura//Ormanlı] (გაურკ. თურქ.) – სოფ. უბანი
2. აზურადერე – [Azura dere] (გაურკ. თურქ.) – დელე
3. ბანაკუნა – [Banakuna] (ქართ.) – სათესი
4. ბაქნა – [Bakna] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
5. ბულუნა - [Buluna] (ზან.) – ტყე, ბული//ბალი, ბალნარი, ბალიანი
6. დაკვარიღალი – [Dakvariğali] (ქართ.)– დელე, სათესი
7. ელმალი – [Elmali] (თურქ.) – სოფ. უბანი
8. ვანეთი – [Vaneti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
9. თაშქოფრუ – [Taşköprü] (თურქ.)– თალიანი ადგილი
10. იხნალე დერე*/ჩხალისწყალი – [Içhale dere//Çhalistskali] _მდინარე
11. კაიათი – [Kayati] (თურქ.) – სათესი
12. კალო – [Kalo] (ქართ.) – სათესი
13. კოსტანეთი*/ქესტანელი – [Kostaneti//Kestaneli] – სოფ. უბანი, ყოფილი სოფელი
14. მამანათი მეჰელე – [Mamanati mahalle] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
15. მამანათი – [Mamanati] (ქართ.) – ცენტრი, ყოფილი სოფელი
16. მერვათი//მურვათი – [Mervati//Murvati] (ქართ.) – სათესი
17. ნაბაკვაი – [Nabakvayi] (ზან.) – სათესი
18. ოვრუ – [Ovru] (ქართ.) – სოფ. უბანი
19. ოროღალი//ორსევი – [Oroğali] (ზან.-ქართ.) – დელე
20. პანჩეთი*/ფანჯარლი – [Pançveti//Pancarlı] –(ქართ.თურქ.) სოფ. უბანი ყოფილი სოფ.
21. საკუჩხე – [Sakuçe] (ქართ.) – სათესი
22. სუმარჯიალი – [Sumarciali] (გაურკ.) – ტყე
23. სუმარჯიალი დერესი – [Sumarciali deresi] (ზან-თურქ.)– დელე
24. ფიხეთი*/დერეიჩ – [Piçheti//Dereiç] – (ქართ.-თურქ.) სოფ. უბანი
25. ქაითი – [Kayıt] (თურქ.) – სათესი, თხილნ.
26. გარდიდი – [Ġardidi] (ქართ.) – ტყე, სათესი
27. გარსომულა – [Ġarhomula] (ქართ.) – სათესი
28. ხანდუზი – [Handüz] (თურქ.) – სოფ. ცენტრი

44.მამაწმინდა//Şeyitlik: (წმინდანების სოფელი)

1. ანჩელლარ – [Ançellar] (ქართ. თურქ.) – სათესი
2. ბაშოთ – [Başot] (თურქ.) – საძ.
3. ბუიუქ დერე – [Büyük dere] (თურქ.) – დელე
4. გერეველა – [Gerevla] (ზან.) – სათესი
5. ზედა მამაწმინდა – [Zeda mamatsinda] (ქართ.) – სოფ. უბანი
6. ზერყანა – [Zerkana] (ქართ.) – სათესი
7. ზუვალი – [Zuvali] (ქართ.) – სათესი
8. თორთოფ – [Tortop] (გაურკ.) – ტყე
9. მეზრე – [Mezre] (თურქ.) – საძ. სადგომი
10. ნაღმარ- [Nağmar] (ქართ.) – სათესი
11. პაჭაჭიმა – [Paçaçimda] (ქართ.) – სათესი
12. სათავან/სათავა – [Satavan//Satava] (ქართ.) – საძ., არს. სათავე
13. ქვედა მამაწმინდა – [Kveda mamatsminda] (ქართ.) – სოფ. უბანი
14. ქედანანა – [Keda hana] (ქართ.თურქ.)– ტყე
15. ქილისათაში – [Kilisa taş] (თურქ.) – ნაეკლესიარი
16. ჩორუხ/ჩორთხ – [Çoruh//Çoroh] (თურქ-ქართ.) – მდ.
17. ჩინჭალა – [Çinçala] (ქართ.) – საძ.
18. ჩიჭო – [Çiço] (ქართ.) – სათესი
19. ხანაუჩ – [Hahauç] (ზან.)– იაილა

45.მაქრეთი//Kale

1. აშულათი – [Aşulati] (გაურკ.) – სათესი
2. ბუკუნა – [Bukuna] (ქართ.) – სათესი “კარგი მსხალი”
3. ბუკუნა სუიუ – [Bukuna suyu] (ქართ.-თურქ.) – წყარო
4. ბუნათი – [Bunati] (ქართ.) – ჩაი, თხილნ.
5. გიძეიყონა//უზუნ თარლა – [Gizeikona// Uzun tarla] (ზანურ.-თურქ.) – სათ.
6. გოლაგზა – [Golagza] (ზანურ.-ქართ.) – გზა
7. გუბიანი/გუბიანი – [Gubiani//Gubiani] (ქართ.) – სათესი
8. დერებოი – [Dereboy] (თურქ.) – დელე
9. დერებოიელენა – [Dereboyelena] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
10. დიდრათი – [Didrati] (ქართ.) – სოფლის უბანი

11. დუზხანლარ – [Düzhanlar] (თურქ.) – სოფ. უბანი
12. ემინიკალო – [Eminikalo] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
13. ზენი – [Zeni] (ზან.) – სათესი
14. თოფჩულარ მაჰალესი – [Topçular mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
15. იაილა დუზი – [Yayla düz] (თურქ.) – საძ.
16. კაზანჯი – [Kazancı] (თურქ.) – სათესი
17. კოჩალოღლი – [Koçaloğlu] (ქართ. თურქ.) – სათესი
18. მოლლა ალი თარლა – [Molla Ali tarla] (თურქ.) – სათესი
19. ნეზებია – [Nezebia] (ზან.) – კაკალნარი
20. ნოკერპენი – [Nokerpeni] (ზან.) – სათესი, ჩაი.
21. ნოფატენი – [Nopateni] (ზან.) – სათესი.
22. ნოქურმენი – [Nokurmeni] (ზან.) – სათესი. ლაზური
23. ნომინელი – [Nomineli] (ქართ.) – ჩაი
24. ნომოხელი – [Nomoheli] (ზან.) – ჩაი სათესი “კაი პური გამოდის”.
25. ოთიონლუ//ოთურ ოიუნ [Otiyonlu//Otur oyun] – (გაურკ.-თურქ.) – სათესი
26. ორთაღი [Ortağ] (ქართ.) – სათესი
27. ოცანგილო//ოცანქილონი – [Otsangilo//Otsankiloni] (ზან.) – ქვ. ადგილი
28. ოხვამე – [Ohvame] (ზან.) – ტყე
29. ორთაი ყანა – [Ortayı kana] (ქართ.) – სათესი
30. სათიბე – [Satibe] (ქართ.) – ტყე, იაილა
31. სათიბე სუიუ – [Satibe suyu] (ქართ.-თურქ.) – დეღე
32. სათარი – [Satari] (ქართ.) – ტყე
33. საკაოფუტე – [Sakaopute] (ზან.) – სათესი.
34. სირთმაჰალესი//კასიმოღლულარი – [Sirtmahallesi//Kasımoğluları] (თურქ.) – სოფ. უბანი
35. ტაბუზენი – [Tabuzeni] (ზან.) – სათესი.
36. ტოვალარ – [Tovalar] (ზან.-თურქ.) – სათესი
37. ტრონ – [Tron] (გაურკ.) – სათესი
38. ტრონ მაჰალესი – [Tron mahallesi] (გაურკ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
39. ტუზხანა – [Tüzhana] (თურქ.) – სათესი
40. უჩათი – [Uçati] (ზან.) – სათესი, ტყე
41. უჩათი სუიუ – [Uçati suyu] (ზან. თურქ.) – წყარო
42. უშკია [Uşkia] – (ზან.) – სათესი (ბევრი ვაშლია)
43. ფიჭუნა – [Piçuna] (ქართ.) – სათესი
44. ფსკიბულაღი//ფასიკიბულაღი – [Pskibulağı//Pasikibulağı] (ზან.) ნაწილქ.

45. ფუნდუკ –[Funduk] (თურქ.) – თხილნ.
46. ფეთროლ მაჰალესი//ლეფათი –[Petrol mahallesi//Lepati] (ინგლ.-თურქ.)–
სოფ. უბანი
47. ქვამწკრილი –[Kvamtskrili] (ქართ.-ზან.)– ქვ. ადგ.
48. ქვაჭაჭი//ქვაჭი სუიუ –[Kvaçacı//Kvaççi suyu] (ქართ.-ზან.-თურქ.) –
ღელე
49. ქვახერხი- [Kvaherhi] (ქართ.) – ტყე
50. ქოფრი ორმანი – [Kopri orman] (თურქ.) – ტყე
51. ქუაჩხე – [Kuaçhe] (ზან.) – სათესი (თეთერი ქვა).
52. ქუჩოღლი თარღასი – [Kuçoğlı tarlası] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
53. ღულაიოფუტა – [Ğulaioputa] (ზან.) – სათესი,
54. ჩაილუღი – [Çayluğ] (თურქ.) – ჩაი
55. ჩაილუღი სუიუ – [Çayluğ suyu] (თურქ.) – ღელე
56. ჩაფითი – [Çapıtı] – (თურქ.) – თხილნ. (ხმელი ადგილი)
57. წკართოლი –[Tskartoli] – (ზან.) – წყარო, სათესი.
58. წკართოლი სუიუ – [Tskartoli suyu] – (ზან.-თურქ.) – ღელე
59. ჭამავეთ//ჯამაკეთ//კოჩალოღლი მაჰალესი –[Çamavet//Camaket//Koçaloğlı]
(თურქ.) – სოფ. უბანი
60. ჭაპიკით – [Çapikit] (ქართ.) – სათესი
61. ჭუბუნა – [Çubuna] (ზან.) – სათესი
62. სათირალი - [Satirali] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
63. გგილასთო - [Cgilasto] (ზან.) – თხილნ.
64. ჰამბაშე –[Hambaşe] (თურქ.) – თხილნარი

46.მაჭახლისპირი//Maçahlispiri

1. ბზვანა – [Bzvana] (ქართ.) – ტყე,
2. გომი – [Gomi] (ქართ.) – საძ.
3. დედალიყვათი//დედალუყვათი – [Dedalikvati//Dedalukvati çayluğ] (ქართ.)
– სოფლ. უბანი
4. ზაკორია – [Zakoria] (ქართ.) – ტყე,
5. ზედა ვაკე – [Zeda vake] (ქართ.) – საძ.
6. ზედა მაჭახლისპირი – [Zeda maçahlispiri] (ქართ.) – სოფ. უბანი
7. ზედქედი – [Zed kedi] (ქართ.) – სათესი, თხილნარა ტყე, სათესი
8. ლომავრი – [Lomavri] (ქართ.) – ჩაი

9. ნავითავი – [Navitavi] (ქართ.) – სათესი
10. ნასახლევი – [Nasahlevi] (ქართ.) – სათესი
11. ნაშენი – [Naşeni] (ქართ.) – სათესი
12. ნაძვნარა – [Nazvnara] (ქართ.) – სათესი
13. ნაჭიკტევი – [Naçiktevi] (თურქ.) – სათესი
14. სამზიარი – [Namziyari] (ქართ.) – ბაღი
15. ქვედა ვაკე – [Kveda vake] (ქართ.) – სოფ. უბანი
16. ქვედა მაჭახლისპირი – [Kveda maçahlispiri] (ქართ.) – სოფ. უბანი
17. ქოროღლისყანა – [Köroğliskana] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
18. შუშნარა – [Şuşnara] (ქართ.) – საძ.
19. ჩიდილა – [Çidila] (ქართ.) – სათესი
20. ცვიწყარო – [Tsivtskaro] (ქართ.) – წყარო

47. მირვეთი//Mirveti

1. ასლანის ყანა – [Aslanis kana] (ქართ.) – საძ.
2. ბალიზირი – [Baliziri] (ქართ.) – სათესი
3. ბაღლული – [Bağlulu] (ქართ.-თურქ.) – ჩაის პლანტ.
4. ბოღაზი – [Boğaz] (თურქ.) – გზა
5. გაღმა ყანა – [Gağma kana] (ქართ.) – სათესი
6. გობიღელე – [Gobiğele] (ქართ.) – დელე
7. ემინაის ყანა – [Eminayis kana] (ქართ.) – სათესი
8. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – სოფ. უბანი
9. ვაკითავი – [Vakitavi] (ქართ.) – ჩაი
10. ზედა დელე – [Zeda ğele] (ქართ.) – დელე
11. ზომოყანა – [Zomokana] (ქართ.) – სათესი
12. თოფალოღლი – [Topaloğlı] (თურქ.) – ჩაი
13. იაზირ გურგენი – [Yazir gurgeni] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
14. კაპანი – [Kapani] (ქართ.) – ჩაის პლანტ.
15. კორიხიდი – [Korihidi] (ქართ.) – ხიდი
16. კუმლული – [Kumluğu] (თურქ.) – სოფ. უბანი
17. ყანა ლობიალული – [Kana lobiyaluğu] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
18. მოდულ – [Modul] (ქართ.) – საძ.
19. მუთუნისყანა//მუთუ ნაი – [Mutunikana//Mutu nai] (ქართ.) – სათესი

20. მინდორი – [Mindori] (ქართ.) – სათესი
21. ნაგოლავი – [Nagolavi] (თურქ.-ქართ.) – ჩაი
22. ნასელავი – [Naselavi] (ქართ.) – ტყე
23. ნამირვეთავი – [Namirvetavi] (ქართ.) – სათიბი
24. ნაქილისავი – [Nakilisavi] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
25. ოტკობეჯია – [Otkobeçia] (ზან.) – სათესი, ოჯახი სათესი,
26. პლაკე – [Plake] (ქართ.) – ტყე,
27. საისეთი – [Saiseti] (ქართ.) – სამ.
28. სასვენი – [Sasveni] (ქართ.) – გზა
29. საძიგლიკარი – [Sadziglikari] (ქართ.) – სათესი
30. სოუქ სუ – [Soğuk su] (თურქ.) – წყარო, ტყე
31. ქედს უკანა//ჩიდილა – [Keds ukana//Çidila] (ქართ.) – ტყე
32. ქომურლუღი – [Komurluğ] (თურქ.) – ტყე
33. ყუზინანა – [Kuzihana] (თურქ.) – სოფ. უბანი
34. ჩართნალა – [Çarthala] (ქართ.) – ტყე
35. ცივიწყალი – [Tsivitskali] (ქართ.) – წყარო
36. ძიგურეთი – [Tzigureti] (ქართ.) – დასახ. უბანი
37. წიფნარი – [Tsipnari] (ქართ.) – სათესი
38. ჭანივრიგლე – [Çanivriğle] (ქართ.) – ღელე,
39. ჭოროხი – [Çorohi] (ქართ.) – მდ.
40. ხასტალოღლიყანა – [Hastaloğlikana] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
41. ხანიკარი//ჯამიკარი – [Hanikari//Camikari] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
42. ხამიყანა – [Hamikana] (ქართ.) – სათესი
43. ხურმალუღი – [Hurmaluğ] (ქართ.-თურქ.) – ტყე

48. მარადიდი – Kveda Maradidi

1. ანზორასღელე – [Anzorasğele] (ქართ.) – ღელე
2. ბოღნარ – [Boğnari] (ქართ.) – სათესი
3. ბეღლიკარი – [Beğlikar] (ქართ.) – სათესი
4. ბრევეთი – [Breveti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
5. ბრევეთისღელე – [Brevetisğele] (ქართ.) – ღელე
6. ბოგნარი – [Bognari] (ქართ.) – ტყე
7. ბუმბულიკარი – [Bumbulikari] (ქართ.) – ტყე
8. გამტკიცული – [Gamtkitsuli] (ქართ.) – სათესი

9. გეზენი /გებენი – [Gezeni/gebeni] (გაურკ.) – ტყე, საძ.
10. გელიაჩვეთი – [Geliacveti] (ქართ) – სათესი
11. გეფინერი – [Gepineri] (თურქ.) – სათესი, შდრ. სოფ. გენენერი (ვახუშტი)
12. გუბიძირი - [Gubidziri] (ქართ.) – სათესი, ჩაი
13. დათვისყენი – [Datviskeni] (ქართ.) – ტყე
14. დინეყანა – [Dinekana] (თურქ.ქართ.)– სათესი
15. სისმანიძისღელე – [Sismanidzisgele] (ქართ.) – ღელე
16. ეწერი – [Etseri] (ქართ.) – ტყე
17. ვენახნარი – [Venahnari] (ქართ.) – სათესი
18. თანთღლიოჯახი – [Tantgliocahi] (თურქ.ქართ.) – ჩაი
19. თერცხანა – [Vertshana] (ქართ. თურქ) – საძ.
20. თოდრიეთი – [Todrieti] (ქართ.) – სათესი
21. ინჟინერბოღაზი – [Injinerboğazi] (თურქ.) – სათესი
22. ინჯინარი – [Injinari] (რუს.-ქართ.) – მთა, ინჯილ-ნარი, ინჯირ-ნარი
ღელე-ნარი
23. ირმაღი – [İrmagi] (თურქ.) – ღელე
24. ირმირქა – [Irmirka] (ქართ.) – საძოვარი
25. კაზანჯი – [Kazanci] (თურქ.) – ტყე
26. კალავეთი – [Kalaveti] (ქარ.) – სათესი, ტყე
27. კაპანი/კაპანყანა – [Kapani/kapankana] (ქართ.) – სათესი
28. კარაბაში – [Karabaşı] (თურქ.) – კლდ.
29. კვირიკეთი – [Kviriketi] (ქართ.) – საძ. კლდე სათესი, ტყე
30. კორნალი – [Kornali] (ქართ.) – წყარო
31. კორითავი – [Koritavi] (ქართ.) – სათესი
32. კორომები – [Koromebi] (ქართ.) – ტყე
33. კოფმიში – [Kopmişi] (ზან.) – ტყე
34. კულიგამოღმა – [Kuligamoğma] (ზან.- ქართ.) – სათესი
35. ლესპანა – [Lespana] (ზან.) – სათესი
36. ლოლემი – [Lolemi] (ზან.) – ნასოფლ.
37. ლიმონაკეთი/ლომანაკეთი – [Limonaketi//Lomanaketi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
38. ლომგურეთი – [Lomgureti] (ქართ.) – საძ., ტყე
39. მირვეთვაკე – [Mirvetvake] (ქართ.) – სათესი
40. მოსკოვაია – [Moskovaya] (რუს.) – კლდე
41. მუსოღლიკარი – [Musoğlikari] (თურქ.-ქართ) – საძ.
42. ნაგერვაძე – [Nagervadze] (ქართ.) – ჩაი
43. ნაფლათი – [Naplati] (ქართ.) – ჩაი

44. ნაორმევი – [Naormevi] (ქართ.) – ჩაი
45. ნაფოცხვარი – [Napotshvari] (ქართ.) – ჩაი
46. ნაქილისვარი – [Nakilisvari] (ქართ.-თურქ.) – ნაეკლ.
47. ნაღომვარი – [Nağomvari] (ქართ.) – სათესი
48. ნაჯამიევი - [Nacamievi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
49. ნაჯველასღელე – [Nacvelasğele] (ქართ.) – ღელე
50. ნიგვზნარა – [Nigvznara] (ქართ.) – სათესი
51. ობრეთი – [Obreti] (ზან.) – სათესი
52. ოთხზიარი – [Othziari] (ქართ.) – სათესი
53. ოკუხულეთი - [Okuhuleti] (ზან.-ქართ.) – სათესი
54. ონაგირა – [Onagira] (ქართ.) – მთა
55. ონომეთი – [Onçometi] (ზან.) – წყარო, სათესი.
56. ონჯავრეთი – [Oncavreti] (ზან.) – სათესი, ორპირი ტყე
57. ოხორდია – [Ohordia] (ზანური) – ტყე, საზღვარო ტყე
58. საითადირი – [Saiatadziri] (ქართ.) – ჩაი, სათესი
59. საისალეთი – [Saisaleti] (ქართ.) – ტყე
60. სანახშირეთის სირთი – [Sanahşiretis sirti] (ქართ.-თურქ.) – ქედი, ტყე
61. სარავეთი –[Saraveti] (გაურკ) – სათესი
62. სარჩიკეთი – [Sarçiketi] (ქართ.) – ტყე
63. სასვენია – [Sasvenia] (ქართ.) – ტყე
64. საყდარი – [Sakdari] (ქართ.) – ნაეკლ.
65. სასახლეთი – [Sasahleti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
66. საჭალიმეთი – [Saçalimeti] (ქართ.) – სათესი
67. სოხარი – [Sohari] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
68. სქელე – [Skele] (თურქ.) – სათესი, საძ.
69. შხალკერა – [Shalkera] (ქართ.) – სათესი
70. ტურიფოქვი – [Turipokvi] (ზან.) – ტყე
71. ტყედიდი – [Tkedidi] (ქართ.) – ტყე
72. ტყემლადირი – [Tkemladziri] (ქართ.) – სათესი, ტყე
73. პანჩვეთი – [Pançveti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
74. ფხაკი – [Phaki] (ქართ.) – სათესი, ხრეკი, ფხეკი//ფხეკო
75. ქაჩალყანა – [Kaçalkana] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
76. კვაბიში – [Kvabişi] (ზან.) – სათესი
77. კვამურგი – [Kvamurgı] (ქართ.-ზან.) სათესი
78. კვარჯი – [Kvarci] (ქართ.-თურქ.) – სათესი

79. ქვამურგის ქედი – [Kvamurgis kedi] (ქართ.-ზან.) – ქედი
80. ქვაპლაკია – [Kvaplakia] (ქართ.) – საძ.
81. ქვითავი – [Kvitavi] (ქართ.) – ტყე
82. ქედი- [Kedi] (ქართ.) – სათესი
83. ქეციქედი – [Ketsikedi] (ქართ.) – სათესი
84. ქუთურეთი – [Kutureti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
85. ქუშალა – [Kuşala] (ქართ.) – სათესი, ჩაი
86. ღორინათხარი – [Ġorinathari] (ქართ.) – ტყე
87. ღრემში – [Ġremşi] (გაურკ.) – ტყე
88. ღრემშიღელე – [Ġremşiġele] (გაურკ.-ქართ.) – ღელე
89. ყაიადიდი*//ქეადიდი//ლოდიდი – [Kaiadidi//Kvadidi//Lodidi]-მთა
90. ყორნალი – [Kornali] (ქართ.) –სათესი.
91. ყორნალიღელე – [Kornaliġele] (ქართ.) – ღელე
92. შავტობა – [Şavtoba] (ქართ. -ზან.) – ტყე
93. შავყანა – [Şavkana] (ქართ.) – სათესი
94. შეითანბაში – [Şeytanbaşi] (თურქ.) – მთა
95. ჩირდილი – [Çirdili] (ქართ.) – ჩაი
96. ჩირდილიღელე – [Çirdiliġele] (ქართ.) – ღელე
97. ჩირგვანარი – [Çirgvanarı] (ქართ.) – ტყე
98. ცარა – [Tsara] (ქართ.) – სათესი, შდრ. და-ცარ-ულ-ი, უღალო, ნაკლებმოსავლიანი ყანა
99. ცივწყალი- [Tsvitskali] (ქართ.) – ტყე

49.მელო//Sarıbudak- [Melo]

1. იჩაღაგილ – [İçağagil] (თურქ.) – სათესი
2. იმნიეთ – [İmniyet] (ქართ.) – სათესი (პურეული), ხილნარი; სათიბი
3. ფეშვეთ – [Peşvet] (ქართ.) – სათესი (პურეული), ნიგვზნარი
4. გურგენეთ – [Gurgenet] (ქართ.) – სათესი (პურეული), სოფ. უბანი
5. სიგაშავ – [Sigaşav] (ქართ.) – სათესი (პურეული), ხილნარი
6. ბაგათ – [Bagat] (ქართ.) – სათესი
7. გორგოთ – [Görgöt] (ზან.) – ვაზნარი
8. ჭიჭილი ხევ – [Çiçili hev] (ქართ.) – ბადი
9. გაღახევ – [Galahev] (ქართ.) – ბადი
10. ბურგათ – [Burgat] (ზან.) – საძ.
11. ლომიეთ – [Lomiyet] (ქართ.) – სათესი

12. ნათახ(თ)ევ//ნათახევ – [Natahtev//Natazev] (თურქ.-ქართ.) – სახნავი, ხილ-ნარი
13. სათრიხევ – [Satrihev] (ქართ.) – საძ.
14. საცხებ – [Satsheb] (ქართ.) – საძ.
15. ქურდაზე//ქურდაძე – [Kurdadze] (ქართ.) – სოფ. უბანი
16. შიქაშან – [Şıkaşan] (თურქ.) – სათესი
17. დამლა ქურუმ – [Damla kurum] (თურქ.) – მთა, ტყე
18. ჭიშქარლიქ – [Çıskarlık] (ქართ.-თურქ.) – მთა, საძ., ტყე
19. ჩიდირ – [Çidir] (თურქ.) – მთა, საძ. ტყე
20. ჩაქლჰოვ ჰევ – [Çaklıhov hev] (თურქ.-ქართ.) – მთა, საძ., ტყე
21. ოსარიჰევ – [Osarı Hev] (ზან-ქართ.) – მთა, ტყე, მდინარე
22. ნაჩუჰარა – [Naçuhara] (ქართ.) – მთა, საძ., ტყე
23. ოფოთქარ – [Opotkar] (ზან-ქართ.)
24. სალმუვათ – [Salmuvat] (ქართ.) – მთა, ღელე
25. საბადურა – [Sabadura] (ქართ.) – მთა, საძ., ტყე
26. ჯივდავრა – [Cıvdavra] (თურქ.-ქართ.) – მთა, სათესი
27. საბას ჰალათ – [Sabas halat] (გაურკ. თურქ.) – მთა, სარწყავი, ტყე
28. ჰაჩოვარ – [Haçovar] (თურქ.) – მთა, საძ.,
29. ნაღუმარ – [Nağumar] (ქართ.) – მთა, საძ., მინდორი (იმართება საზაფხულო საზეიმო ღონისძიება, ხარების ჭიდაობა).

50. მონასტერი//მანასტირ//Yeşilköy

1. ალაბალიქ დერესი – [Alabalık deresi] (თურქ.) – ღელე
2. არფა ჩაირ – [Arpa Çayır] (თურქ.) – სათესი
3. არქაფინარ – [Arkapınar] (თურქ.) – წყარო
4. დუზ – [Düz] (თურქ.) – სათესი
5. თარღალარ – [Tarlalar] (თურქ.) – სათესი
6. თელალყანურ – [Telalkanur] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
7. იეშილ კოი დერესი – [Yeşil köy deresi] (თურქ.) – ღელე
8. მონასტირ*/მანასტირ – [Manastır//manastır] ნაკვლ.
9. მანასტირ დერესი – [Manastır deresi] (თურქ.) – ღელე
10. სეპზე ბაღჩელერი – [Sebze bahçeleri] (თურქ.) – სოფ. უბანი
11. სათიბე თეფესი – [Satibe tepesi] (ქართ. თურქ.) – მთა
12. ფინდიკ ბაღჩელერი – [Fındık bahçeleri] (თურქ.) – სოფ. უბანი
13. ფელიქ თეფე/ფელით თეფე – [Felik tepe/Pelik tepe] (თურქ.) – ტყე

14. კოხახ//კოხახ – [Kohah] (სავარაუდ. თურქ.) – ქედი
15. ჩაირლარ – [Çayırar] (თურქ.) – სოფ. უბანი
16. ხამშოდულ – [Hamşoduğ] (გაურკ.) – ტყე, თხილნ.

51. მურღული- Murğül

1. იში მაჰალე – [İşi mahalle] (თურქ.) – უბანი
2. უსტა მაჰალე – [Usta mahalle] (თურქ.) – უბანი
3. ქურა მაჰალე – [Kura mahalle] (ქართ.-თურქ.) – უბანი
4. დიდხევი – [Didhevi] (ქართ.) – ხევი

52. ნაჯვია- Nacvia // Estikli

1. აშადქი მაჰალე – [Aşağı mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
2. ბუხარი მაჰალე – [Buhari mahallesi] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
3. გალახორა იაილა – [Galahora yayla] (ზან.-თურქ.) – იაილა
4. გარამოლ – [Garamol] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
5. გუნდოდღუ მაჰალე*//იმრეგალა – [Gündoğdu mahallesi] – სოფ. უბანი
6. დაღ – [Dağ] (თურქ.) – მთა
7. დერე – [Dere] (თურქ.) – ღელე
8. დოღანლი მაჰალესი//* შაშვეგელა- [Şaşvegela// Doğanlı mahallesi] – სოფლ. უბანი
9. თეფე – [Tepe] (თურქ.) – მწვერვ.
10. იუხარი მაჰალე – [Yukari mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
11. მანისათ – [Manisat] (ქართ.) – ბაღი
12. მურეკეთ – [Müreket] (გაურკ.) – სათესი
13. ნაურმა – [Naurma] (ქართ.) – სათესი
14. ორთა მაჰალე – [Orta Mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
15. ორმან – [Orman] (თურქ.) – ტყე
16. საბანოხო – [Sabanoho] (ქართ.-მეგრ.) – სათესი
17. ქურგიდეთ – [Kurgidet] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. უბანი
18. ჯერათ – [Cerat] (თურქ.) – სათესი

53. ოზმალი – Özmalı

1. აშქი მაჰალე – [Aşki mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი

2. ბუღურნარი – [Buğurnarı] (ქართ.) – სად. თხილნ.
3. ბრახუნა – [Brahuna] (ქართ.) – სათესი
4. ბაზიარულ – [Baziarul] (ქართ.) – სათესი, სად.
5. ზომო მაჰალე – [Zemo mahalle] (ქართ.-თურქ.) – სოფლის უბანი
6. თობუნა – [Tobuna] (ზან.) – თხილნარი
7. იეშილახო – [Yeşil Aho] (თურქ. ქართ.)– მეზრე
8. იმხნარი – [İmhnanı] (ქართ.) – სათესი
9. კამპარუნა – [Kamparuna] (ზან.) – ტყე. ღაზური, კამპარონა, დიდგულა
10. ნაფლატი – [Naplatı] (ქართ.) – ტყე
11. ოქულ მაჰალე – [Okul mahalle] (თურქ.) – სოფლის უბანი
12. სასვინტრე – [Sasvintre] (ქართ.) – ზეგანი, მეზრე
13. სასტომო – [Sastomo](ქართ.) – სად. ტყე
14. სანახხერ – [Sanaçher] (ქართ.) – ტყე
15. სანათხო – [Sanaotho] (ქართ.) – სათესი
16. სანათი – [Sanati] (ქართ.) – თხილნ.
17. კომო მაჰალე – [Komo mahalle] (ქართ.თურქ.) – სოფლის უბანი
18. კობუნა – [Kobuna] (ქართ.) – სად. სათ.
19. კვემოჭელო – [Kvemo çelo] (ქართ.) – სათ. სად.
20. კესკინიკარი – [Keskinikari] (თურქ. ქართ.) – ტყე
21. ჭეღოზემო – [Çeğozemo] (ქართ.) – სათიბი, სად.
22. ჭერულ – [Çerul] (ქართ.) – თხილნ.

54. ომანა – Omana /Ormanlı

1. აბარბიძე//აბარბიზე – [Abarbidze] (ქართ.) – სოფ. უბანი
2. აგარა – [Agara] (ქართ.) – სოფ. უბანი
3. არნაუტის სირთები – [Arnautis sirtebi] (ქართ.-თურქ.)– სად.
4. ახოლარ – [Aholar] (ქართ.-თურქ.) – ტყე, სათესი
5. ატიანა – [Atiana] (ქართ.) – სად.
6. ბოლოყანა – [Bolokana] (ქართ.) – სად.
7. ბოკელიეთი – [Bokelieti] (ქართ.) – სად.
8. გორა – [Gora] – (ქართ.) – სოფ. უბანი
9. დარბაყელი – [Darbakeli] (ქართ.) – სად. დაფარა ჭოროხმა
10. დიდი ყანა – [Didi kana] (ქართ.) – სად.
11. დორბანდა//დორმანდა – [Dorbanda, dormanda] (ქართ.) – სად., სათესი

12. დურავუნ ბაღი- [Duravun bađi] (დურავუნ.-ქართ.) – სათესი
13. დუზლარ – [Düzlar] (თურქ.) – ტყე
14. ვარვანთ – [Varvant] – (თურქ.) – ტყე, გზა
15. ზუვართ – [Zuvart] (ქართ.) – სოფ. უბანი
16. თანთოს ვენახი – [Kakutlar Tantos venahi] (ქართ.) – საძ., თხილნარი
17. თხილნარი – [Thilnari] (ქართ.) – საძ.
18. კაკუტლარ – [Kakutlar] (ქართ.-თურქ.) – ტყე, დეპო,
19. კოკოლა – [Kokola] (ქართ.) – ქედი
20. კოფუქლარ – [Kopuklar] (თურქ.) – ტყე
21. კოხურ – [Kohur] (ქართ.) – სათესი
22. კრუხევი//ყრუხევი//ყურუხევი – [Kruhevi/kuruhevi]/ (ქართ.) – დაფარა მდ. ჭოროხმა
23. ლაშე – [Laşe] (ქართ.) – საძ.
24. ლეღავრი – [Leğvavri] (ქართ.) – სათესი
25. მამულიკალო – [Mamulikalo] (ქართ.) – საძ.
26. მარტვილეთი//ჯამე მაჰალესი – [Martvileti] (ქართ.-თურქ.) სოფ. უბანი
27. მაღარაყაფი – [Mağarakapi] (თურქ.) – ტყე, საძ.
28. მეზრე/ზეგანი – [Mezre/Zegani] სოფ. უბანი
29. მერდენი ქეები – [Merdevni kvebi] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
30. მიჭინახევ – [Miçinahev] (ქართ.) – საძ.
31. ნათამგლევ//ნათანმგლევ- [Natamglev.Natanmglev] (ქართ.)– საძ.
32. ნათიეთი – [Natieti] (ქართ.) – საძ.
33. ნამუხუდარი – [Namuhudari] (ქართ.) – ტყე
34. ნამწვარ – [Namtsvar] (ქართ.) – საძ.
35. ნაპურავები – [Napuravebi] (ქართ.) – საძ.
36. ნაფუზარი – [Napuzari] (ქართ.) – საძ. აწ. ჭოროხმა დაფარა
37. ნაყორავი – [Nakoravi] (ქართ.) – საძ.
38. ომანისტა – [Omanista] (ქართ.) – იაილა
39. ომეროღლი სირთი – [Omerođli Sirti] (თურქ.) – სათესი
40. პაპივენახი - [Papivenahi] (ქართ.) – სათესი
41. საბადური – [Sabaduri] (ქართ.) – ტყე
42. საკირე – [Sakire] (ქართ.) – საძ.
43. სათემო – [Satemo] (ქართ.) – საძ.
44. სამგლეთი – [Samgleti] (ქართ.) – საძ.
45. სარახევ – [Sarahevi] (ქართ.) – ტყე, საძ.
46. საქართ – [Sakart] (ქართ.) – საძ.

47. საქორი ქედი – [Sakori kedi] (ქართ.) – ტყე, ქედი
48. სალყანა – [Salkana] – (ქართ.)ტყე, საძ.
49. სევაილ – [Sevail] (თურქ.) – სოფ. უბანი
50. სიხიანთ – [Sihiant] (ქართ.) – საძ., სათესი
51. სოლუგი – [Solugi] (თურქ.) – სათესი
52. სულოლარ – [Solular] (ქართ. თურქ.) – სოფლ. უბანი
53. ტრიალი – [Triali] (ქართ.) – მთა
54. ურზუმა – [Urzuma] (ქართ.) – სოფ. უბანი
55. უზუნ დერე – [Uzun dere] (თურქ.) დელე
56. ფაცახ – [Fatsah] (ქართ.) – ტყე
57. ფადო დელე – [Fado ğele] (ქართ.) – დელე
58. ფერთ – [Fert] (ქართ.) – საძ., ტყე, სათესი
59. ფიშექლითეფე – [Fişeklitefe] (თურქ.) – ტყე
60. კვეიხანადგომი – [Kveihanadgomi] (ქართ.) – საძ.
61. კირეჩლითაშ – [Kireçlitaş] (თურქ.) – საძოვარი
62. თეფე – (თურქ.) – [Tepe] – მწვერვ., ვაკე სათესი
63. კოლენუნ ბაღი – [Kolenun bağı] (თურქ.) – სათესი
64. ღარიბე დელე – [Ġaribe Ġele] (ქართ.) – დელე (მოიპოვებდნენ მადანს)
65. შინდღელ ე//ჩინდღელე – [Şindğele. Ćindğele] (ქართ.) – დელე
66. შერიფო – [Şerifo] (თურქ.) – ტყე
67. ძერატაში [Dzerataşı] (ქართ.-თურქ.) – წყარო, სათესი, საძ.
68. წყარო – [Tskaro] (ქართ.) – საძ.
69. წყაროთვალი – [Tskarotvali] (ქართ.) – საძ.
70. ჭიჭოევი – [Çiçoev] (ქართ.) – საძ.
71. ჭიშკრიწვერ [Çiškritsver] (ქართ.) – საძ.
72. ხოროშნალი – [Horoşnali] (ქართ.) – სათესი
73. ხანიკარი//ხანყაფისი – [Hanikari/Hankapis] (ქართ.თურქ.) – სათესი
74. ხარები იათალი – [Harebi yatağı] (ქართ.= თურქ.) – საძოვარი
75. ხატილიწყალი – [Hatilitskali] (ქართ.) – „იქაურობა ბარაჯი გახდა“

55.ორჯოხი// Orcohi – Oruçlu

1. გილდიათ თეფე – [Gildiat tepe] (ქართ.-თურქ.) – იაილა
2. მეხერლუხ – [Muçahe] (თურქ.)– – სასაფლაო
3. მუჭახეკ – [Muçahev] (ქართ.) – ტყე

4. ოგეჩა – [Ogeça] (ზან.) – საძ.
5. სალაურ – [Salaur] (ქართ.) – საძ.
6. საქავრეთ – [Sakavret] (ქართ.) – სათესი
7. უჩინარ – [Uçpinar] (თურქ.) – წყარო
8. ყიშლალუნ იოლი – [Kışlanun yolu](თურქ.) – გზა
9. ზაბაჩოლ – [Zabaçol] (თურქ.) – ზეთუნის ბაღები
10. მაჩირეთ – [Maçiret] (ქართ.-ზან.) – ზეთუნის ბაღები
11. ლაღლანთ – [Lağlant] (გაურკ.) – საძ.
12. იუქარქი ჩაი – [Yukarki çay] (თურქ.) – ბაღი, საძ.
13. ჩარავარ – [Çaravar] (ქართ. თურქ.) – ზეთუნის ბაღები
14. უნაფლარ – [Unaplar] (სავარაუდ. თურქ.) – ზეთუნის ბაღები
15. ჩეფერლი – [Çeperli] (სავარ. თურქ.) – ტყე
16. თაშლი თეფე – [Taşlı tepe] (თურქ.) – სათხილამურო ტყე
17. თილიქვი სირთი – [Tilikvi sırtı] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
18. ბუჯანი ჰევე – [Bucani hev] (ქართ.) – ტყე, მდინარე

56. ოხორდია- Ohordia //SerefiyeKoy (ზან.)

1. ზენიტ – [Zenit] (ქართ.) – სოფ. უბანი
2. ინჯილლარ – [İncillar] (თურქ.) – ტყე, მთა
3. ნოღოჯენი – [Noğoceni] (ზან.) – სათიბი. ლაზური
4. კვაიჯი – [Kvaici] (ქართ.) – ტყე
5. შერეფიე მერქეზ – [Şerefiye merkezi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
6. შანლე – [Şanle] (გაურკ.) – სოფლ. უბანი
7. შერეფიე დერესი – [Şerefiye deresi] (თურქ.) – დეფე
8. ჩაი ბაღჩა – [Çay bağça] (ქართ. თურქ.) – თხილნ. ჩაი
9. ჩაჩაჩონა – [Çaçaçhona] (ქართ.) – სოფ. უბანი

57. სვეტი- Sveti //Seitler

1. ალვანა დერე – [Alvana dere] (ქართ. -თურქ.) – დეფე
2. ბალქუზე – [Balkuze] (თურქ.) – სოფ. უბანი
3. ბუღარეთი – [Buğareti] (ქართ.) – ტყე
4. გოდრახევე [deresi] – ოდრაჰევე დერესი (ქართ.-თურქ.) – დეფე

5. დიდხანე – [Didhane] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი, სათესი
6. დუზლარ – [Düzlar] (თურქ.) – სოფ. უბანი
7. ეშექ დუზი – [Eşek düzi] (თურქ.) – საძ.
8. ლომაშენი – [Lomaşeni] (ქართ.) – სოფ. უბანი
9. მალკუზე – [Malkuze] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
10. მეიდანლარ – [Meydanlar] (თურქ.) საძ.
11. ნიგალა – [Nigala] (ქართ.) – სოფ. უბანი
12. ოთე მაჰალე – [Öte mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
13. პაპია – [Papia] (ქართ.) – საძ.
14. რუსიოლ//რუსუგზა – [Rusyol//Rusugza] (თურქ.-ქართ.) გზა
15. საისხარ – [Sayishar] (ქართ.) – საძ.
16. სარაიყავისუნ – [Sarıkapisun] (თურქ.) – სააგ. არ. ადგ.
17. სვეტი/სოტი – [Sveti/Soti merkez mahale] – სოფ. უბანი
18. სოტიბარი – [Sotibari] (ქართ.) – სოფ. უბანი
19. სოტიბარი დერესი – [Sotibari deresi] (ქართ. თურქ.) – დეღე
20. სუხუზარე – [Suhuzare] (ქართ.) – სოფ. უბანი
21. კატირეზილ//კატირეზილ//კატრიზილ – [Katirezil//Katrizil] (ქართ.) – სათესი
22. კილისაყავი//იენი მაჰალე – [Kilisa kapi/yeni mahalle] (თურქ.) – ნაეკლ., სოფლ. უბანი
23. ჯურღულდარ – [Ğurgullar] (ქართ.-თურქ.) – სათესი
24. ჩარბიეთი – [Çarbieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი. შდრ. გვარი ჩარბაძე
25. ჭომან – [Çoman] (ქართ.) – გზა, შდრ. დგილი ჭომა (სამტრედიასთან)
26. ჭოჭოლა ყაია – [Çoçola kaya] (ქართ.-თურქ.) – კლდე
27. ხაჩიკაურ – [Haçikaur] (საგარაუდ.სომხ.-ქართ.) – საძოვარი

58.სინკოტი-/ Sinkoti /Sumbullu

1. აგარა – [Agara] (ქართ.) – ტყე, სათიბი
2. ავჯიქილა – [Avcı kila] (თურქ.) – ტყე
3. ბაგათ – [Bagat] (ქართ.) – სოფ. უბანი
4. ბაღდათ – [Bağdat] (ქართ.) – სათესი
5. ბაღდათინ დერესი – [Bağdatın deresi] (ქართ.-თურქ.) – დეღე
6. ბაშქოი – [Başkøy] (თურქ.) – სოფ. უბანი
7. ბეგნურ – [Begnur] (ქართ.) – სოფ. უბანი

8. ბიდაუჩტაიაზ – [Bidauçtayaz] (თურქ.) – სოფლ. უბანი
9. ბუიუქ დერე – [Büyük dere] (თურქ.) – დეღე
10. გადადინ – [Gadadin] (სავარაუდოდ თურქ.) – სათესი
11. გარგათა – [Gargata] (ქართ.) – სათესი, საძ.
12. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – სოფ. უბანი
13. ზაქარეულ – [Zakareul] (ქართ.) – სათესი
14. ზობეყავი – [Zobekapi] (გაურკ თურქ.) – სათესი
15. კატრევან//ქატრევან – [Katrevan//katrevan] (ქართ.) – სათესი
16. კოზირ – [Kozir] (ქართ.) – სათესი, სათიბი
17. ლაქანეკე – [Lakanekev] (ქართ.) – სათესი
18. ლითონათ – [Litonat] (ზან.) – სოფ. უბანი
19. მეზრა – [Mezra] (თურქ.) – სოფ. უბანი
20. ნაბელღავ – [Nabeğlav] (ქართ.) – ტყე
21. ნადიკვარ – [Nadikar] (ქართ.) – ტყე
22. ნასელვარ – [Naselvar] (ქართ.) – სათესი
23. ნაჯარახევ – [Nacarahev] (ქართ.) – სათესი, სათიბი
24. სათავე დერე – [Satave dere] (ქართ. თურქ.) – დეღე
25. სავირე – [Savire] (ქართ.) – სათესი
26. საქორე – [Sakore] (ქართ.) – ტყე
27. სულუქგოლი – [Sülügöli] (თურქ.) – ტბა
28. სინკოთ ყალესი – [Sinkot Kalesi] სინკოთის ციხე – ციხე
29. სისონავრ – [Sisonavr] (ქართ.) – სათესი
30. სევაილ – [Sevail] //ალთუნბახ – (თურქ.) – სოფლ. უბანი
31. ქასხობილ – [Kashobil] (ქართ.) – ტყე
32. ქეჯანეკეთ – [Kecaneket] (ქართ.) – სათესი
33. ქორისწყარო – [Koritskaro] (ქართ.) – წყარო
34. ყარშიქი მაჰალე – [Karşiki mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
35. ჩიდილა – [Çidila] (ქართ.) – ტყე, სათიბი
36. ცხენგორა – [Tshengora] (ქართ.) – იაილა
37. წიწიკილი თარლა – [Tsitsikili tarla] (გაურკ თურქ.) – სათესი
38. ჭამჭო – [Çamço] (ქართ.) – სათიბი
39. ხიდანოღლუ – [Hidanoğlu] (თურქ.) – სოფ. უბანი
40. ჯემალეთი – [Cemaleti] (თურქ. ქართ.) – სათიბი

59.სირია-Siria //Zeytinlik

1. დალიზირ – [Dalizir] (ქართ.) – საძ.
2. იღგუთ – [İlgut] (გაურკ.) – სათესი
3. კასინაურ – [Kasinaur] (ქართ.) – ბაღი
4. ღიზირ – [Lizir] (ქართ.) – საძ .
5. ნამარნე – [Namarne] (ქართ.) – საძ.
6. ნავდაროდლი – [Navdarođlu] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
7. ოდამეზრე – [Odamezre] (თურქ.) – ტყე
8. ოჩიმეთ – [Oçimet] (ზან.) – ბაღი
9. სადურე//სატურე – [Sadure//sature] (ქართ.) – საძ.
10. ტაფრახ მეზრე – [Tafrah mezre] (გაურკ. თურქ.) – სასაფლაო
11. კოხმელა – [Kohmela] (ქართ.) – სათესი

60.ტრაპენი – Trapeni //Tarakli

1. ახალსულალი – [Ahalsulalı] (ქართ.-თურქ.) – წყარო
2. ვაშლოვანა – [Vaşlovana] (ქართ.) – სათესი
3. ზელევრა – [Zelevra] (ქართ.) – სათესი
4. ზემო ტრაპენი – [Zemo trapeni] (ქართ.) – სოფ. უბანი
5. თხილა თარლა – [Thila tarla] (ქართ. თურქ.) – სათესი
6. კაბადუკი//კაბადოკი – [Kabaduki/kabadoki] (საფარ. ქართ.) – სათესი
7. კამორჯიკა//კამოჩკა – [Kamorcika/kamoçka] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
8. კამორჯიკასღელე – [Kamorci kaşğele] (გაურკ. ქართ.) – ღელე
9. მეზრე – [Mezre] (თურქ.) – სოფ. უბანი
10. ნაღვარევი – [Nağvarevi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
11. კომო ასაბეთი – [Komo asabeti] (ქართ.) – სათესი, შდრ.გვარი
ასაბადე//ასამბადე
12. კომო მაჰალე//მერქეზ მაჰალე – [Komo mahalle//merkez mahalle] (ქართ. –
თურქ.) – სოფ. უბანი
13. კომო ტრაპენი – [Komotrapeni] (ქართ.) – სოფ. უბანი
14. კუქურთ იაილასი – [Kukurt yyaylası] (თურქ.) იაილა
15. კუქუთ ტაღლარ თეფესი – [Kukut tağlar tepesi] (ზან. თურქ.) – მთა
16. შავრუბი//შავრუფი – [Şavrubi Şavrupi] (ქართ.) – სათესი

17. შუა მეჰელე//შვამეჰელე (ქართ.-თურქ.) – [Şua mehele//Şvamehele] სოფლ. უბანი
18. ჭამახეთი – [Çamaheti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
19. ჭანეურა – [Çaneura] (ზან.) – სათესი
20. ჭორუღიპირი//ჩორუღიპირი – [Çoruğipir] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
21. ხურმალი – [Hurmali] (ქართ.) – სოფ.უბანი
22. ჯუმათხევი ღელე – [Cumathevi ğele] (ზან.-ქართ) – ღელე

61.ქართლა-/ Kartla /Tutunculer

1. აბანო – [Abano] (ქართ.) – მინ. წყალი
2. ავაზანთ – [Avazant] (ქართ.) – სათესი, საძ.
3. აშაღო ოსმანის მაღარა – [Aşağõ Osmanis Mağara] (თურქ.) – საძ., გამოქვ.
4. ახლარ – [Aholar] (ქართ.-თურქ.) – საძ.
5. ახლოვანი – [Ahlovani] (ქართ.) – საძ.
6. ბარი – [Bari] (ქართ.) – სათესი
7. ბარები – [Barebi] (ქართ.) – სათესი
8. ბარიღელე – [Bariğele] (ქართ.) – ღელე
9. ბოგნარი – [Bognari] (ქართ.) – სათესი
10. ბოზთოფრაღი – [Boztoprağõ] (თურქ.) – საძ
11. ბოსლოვანი – [Boslovani] (ქართ.) – ტყე, საძ.
12. ბოსტნევი – [Bostnevi] (ქართ.) – სათესი
13. ბურღნალი – [Burğnali] (ქართ.) – საძ.
14. გიზლი ბოღაზი – [Gizli boğazi] (თურქ.) – საძ.
15. გოლახორა – [Golahora] (ზან.) – იაილა
16. გორგიშვინდა – [Gorgitsvinda] (ქართ.) – სათიბი, საძ.
17. გორხანა – [Gorhana] (ქართ.) – საძ.
18. გუგუტური//მერქეზ მაჰალე – [Gugutsuri /merkez mahale] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
19. დელუკლი ყაია – [Delukli kaya] (თურქ.) – კლდე
20. დიდკალო – [Didkalo] (ქართ.) – საძ.

21. დიდყანა – [Didkana] (ქართ.) – საძ.
22. დიშიკარ – [Dişikar] (ქართ.) – საძ.
23. დოლაბიძე ზომოსოფელი – [Dolabidze-zomosopeli] (ქართ.) სოფ. უბანი
24. კომოსოფელი/აშადიმაჰალე – [Komosopeli /Aşağı mahalle] სოფ. უბანი
25. კოსანახევი – [Kosanahevi] (ქართ.) – ღელე, სათიბი
26. ეღულატ – [Eğulat] (ზანურ.) – საძ.
27. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – ვენახები, სათესი
28. ვასაჯე – [Vasace] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
29. ზიარეთი – [Ziyareti] (ქართ.) – წმინდა ადგილი
30. ზვანთხევი – [Zvanthevi] (ქართ.) – სათიბი
31. თავკალო – [Tavkalo] (ქართ.) – საძ.
32. თეტრუბი – [Tetrubi] (ქართ.) – წყარო, საძ.
33. თოჯინეთი – [Tocineti] (ქართ.) – წყარო, სათესი, თხილნარი საძ.
34. კატრის იერი – [Katrıs yeri] (ქართ.-თურქ.) – საძ.
35. კიტონჯვარ – [Kitoncvarı] (ქართ.) – სათესი
36. კოძირი – [Kodzırı] (ქართ.) – სოფ. უბანი
37. ლაშია – [Laşia] (ქართ.) – საძ.
38. ლეღვიპირი – [Leğvipiri] (ქართ.) – სათესი
39. ლექთა – [Lekta] (ქართ.) – საძ., მღარა გამოქვ.
40. მეზრე – [Mezre] (თურქ.) – საძ.
41. ნაბელავ – [Nabeglav] (ქართ.) – საძ.
42. ნალიკარ – [Nalıklar] (ქართ.) – საძ.
43. ნანალიევი – [Nanalievi] (ქართ.) – საძ.
44. ნასაყიდი – [Nasakidi] (ქართ.) – გზა
45. ნასელვარ – [Naselvar] (ქართ.) – საძ.
46. ნაფუზარი – [Nafuzar] (ქართ.) – საძ., სათესი
47. ნაცერცვავ – [Natsertsvav] (ქართ.) – სათესი
48. ოქუზ იათადი – [Öküz yatağı] (თურქ.) – საძ.
49. საბადური//დიდი ქვა//წოწოლა ქვა – [Sabaduri /Didi kva /Tsotsola] (ქართ.) – ქვ. ადგ., საძ.
50. სასცირავ//საცირავ – [Sastcırav] (ქართ.) – სათესი
51. სატროვა – [Satrova] (გაურკ.) – საძ.
52. საყავრიეთი – [Sakvarieti] (ქართ.) – საძ.
53. საჭალიმეთ – [Saçalimet] (ქართ.) – საძ., იაილა
54. სახლითავი – [Sahlitavi] (ქართ.) – საძ.
55. სევაილ – [Sevail] (თურქ.) სათიბი, საძ.

56. ტვერი – [Tevri] (ქართ.) – საძ.
57. ტიტავრი – [Titavri] (ქართ.) – საძ.
58. ტრიალი – [Triali] (ქართ.) – მთა, საძ., უღელტეხელა მთა,
59. ღარისტავ – [Ġaristav] (ქართ.) – საძ.
60. ყალოთავ – [Kalotav] (ქართ.) – საძ.
61. ყანლი ყაია – [Kanlı kaya] (თურქ.) – კლდე
62. ჩაილუგი – [Çailugi] (თურქ.) – საძ.
63. ჩამეყარა – [Çamekara] (გაურკ.) – სათესი
64. ჩხინვან – [Tskinvan]-(ქართ.) – საძ.
65. ძველფურების იერი – [Dzvelfuturebis yeri] (ქართ.-თურქ.) – საძ.
66. წაღკოტი – [Tsalkoti] (ქართ.) – სათიბი
67. წვანურა – [Tsvanura] (ქართ.) – სათესი
68. წმინდა მარიფეჟ – [Tsminda marifet] (ქართ.-თურქ.) – საძ.
69. წმინდატატია – [Tsminda tatia] (ქართ.) – საძ.
70. წყარო – [Tskaro] (ქართ.) – წყარო, საძ.
71. ჭა – [Ça] (ქართ.) – საძ., ჭა
72. ჭენჭიკალო – [Çençikalo] (ქართ.) – საძ.
73. ჭიტავრი – [Çitavri] (ქართ.) – სათესი
74. ხარებინაყენავ – [Harebinakenav] (ქართ.) – საძ.
75. ჯუანჯე – [Cuance] (ზან.) – სოფ. უბანი

62.ქვედა ქლასკური/- Kveda Klaskuri /Aralik

1. აბანოკედი – [Abanokedi] (ქართ.) – საძ.
2. ავჯი მაღარა – [Avci mağara] (თურქ.) – საძ., გამოქვ.
3. თეთრიწყალი ბეაზ სუ – [Beyaz su] – საძ., დეღე
4. ბეთონ კოფრი – [Beton kopri] (რუს.-თურქ.) – ხიდი
5. გვარამეთი – [Gvarameti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
6. გოროზეთი – [Gorozeti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
7. გოროზეთინ ორმანი – [Gorozetin Ormani] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
8. დემირკოფრი – [Demirkopri]- (თურქ.) ხიდი
9. დიდაღმართი – [Didağmarti] (ქართ.) – საძ.
10. დუზ მაჰალე დერესი – [Duz mahale] (თურქ.) – დეღე
11. ვაკე სოფელი*/დუზ მაჰალე – [Vake sopeli//Düz mahalle] – სოფ. უბანი
12. ვაკეყანა – [Vakekana] (ქართ.) – სათესი

13. ვაკე წიფნარი – [Vake tsıpnari] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
14. ვერკეთილი//ვარკეთილი – [Verketili/varketili] (ქართ.) – საძ.
15. კარჩხალი იაილასი – [Karçhali] (ქართ. -თურქ.) – იაილა
16. კიბეთი – [Kibeti] (ქართ.) – სათესი
17. კიბეთისღელე – [Kibetisğele] (ქართ.) ღელე
18. კოძი – [Kodzi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
19. კოძინუნ ორმანი – [Kodzinun ormanı] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
20. ლევვათხევი – [Legvathevi] (ქართ.) – სათიბი, თხილნ.
21. ლორთხევი – [Lorthevi] (თურქ. ქართ.) – სათესი
22. მაყლიეთი – [Maklieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
23. მაწყინა – [Matskina] (ქართ.) – საძ.
24. მინდორყანა – [Mindorkana] (ქართ.) – ჩაი, თხილნ.
25. ნაბელავი – [Nabeglavi] (ქართ.) – სათესი
26. ნაბელავისღელე – [Nabęglavis ğele] (ქართ.) – ღელე
27. ნადოჩხირი – [Nadoçhiri] (ზან.) – საძ.
28. ნარვანი – [Narvani] (ქართ.) – სათესი
29. ნარვანისღელე, ნაფაშვანი – [Narvanisğele] (ქართ.) – ჩაის პლ., თხილნ.
30. ნიშნიეთი – [Nişnieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
31. ნიშნიეთი ორმანი – [Nişnieti ormanı] (ქართ.-თურქ.) ტყე
32. პაწა ქედი – [Patsa kedi] (ქართ.) – საძ.
33. საჭადეკედი – [Saçadekedi] (ქართ.) – ქედი
34. ტაშკოფრი – [Taşkopri] (თურქ.) – თაღ. ხიდი
35. ქლასკურისღელე – [Klaskurisğele] (ქართ.) – მდ.
36. ქურდიეთი – [Kurdieti] (ქართ.) – სათესი
37. ქურდიეთ ორმანი – [Kurdiet ormanı] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
38. ქუშანეთი – [Kuşaneti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
39. ქუშანათ – [Kuşanat] (ქართ.) – ორმანი ტყე
40. ჩარბიეთი – [Çarbieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
41. ჩარბიეთ ორმანი – [Çarbieti ormanı] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
42. ჩიფთიწყარო – [Çiftitskaro] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
43. წინწკალოღლი//წინწკალაშვილები – [Tsintskaloğlü] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. უბანი
44. წინწკალოღლი დერესი – [Tsintskaloğlü deresi] (ქართ.-თურქ.) – ღელე
45. წინწკალოღლი ორმანი – [Tsintskaloğlü ormanı] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
46. წკირმონეთი – [Tskirmoneti] (ზან. -ქართ.) – სოფ. უბანი
47. წკირმონეთის ორმანი – [Tskirmonetin ormanı] (ზან.-ქართ.-თურქ.) – ტყე

48. წყლისაყარი – [Tsklisakari] (ქართ.) – სოფ. უბანი
49. წყლისაყარ ორმანი – [Tsklisakar ormanı] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
50. ჯალაბოღლი//ჯალაბაშვილები – [Calaboğlı] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. უბ.
51. ჯალაბოღლუნ ორმანი – [Calaboğlun ormanı] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
52. ჯანავრი – [Canavri] (ქართ.) – სათესი
53. ჯანავრისღელე – [Canavrisğele] (ქართ.) – ღელე

63.ქურა – Kura

1. არია – [Arıya] (თურქ.) – საცხ. სათ.
2. აღრემი – [Ağremi] (გაურკ.) – საძ.
3. ბეშკენეთ – [Beşkenet] (თურქ.-ქართ.) – სათ.
4. გემყაია – [Gemkaya] (თურქ.) – კლდე, ტყე
5. გულოყანა – [Gulokana] (ქართ.) – იაილაღი
6. გორგოლი – [Gorgoli] (ქართ.) – სათესი
7. ერეტეთი – [Ereteti] (ქართ.) – სათიბი
8. ზემოქურა//ზომო ქურას მერე – [Zemokura] (ქართ.) – ღელე
9. კარაჩხეთას აბანო – [Karaçietas abano] (ქართ.) – აბანო
10. კეციეთი – [Ketsieti] (ქართ.) – სათიბი
11. კარალიკარი – [Karalikari] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
12. ლორიფეთ – [Lorifet] (თურქ.) – სათესი
13. ნაძვნარიბოლო – [Nadzvnaribolo] (ქართ.) – საძ.
14. ნაქალაქევი – [Nakalakevi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
15. ომთხილე – [Omthile] (ზან.) – სათესი
16. საწურბლიეთი – [Satsurblieti] (ქართ.) – სათიბი
17. სასვენისირთი – [Sasvenisirti] (ქართ. თურქ.) – სათიბი
18. უსტალისან კარი – [Ustalistan kari] (თურქ.-ქართ.)
19. კვახიდა – [Kvahıda] (ქართ.) – იაილა
20. კვამჩირეთი მაჰალე – [Kvamçireti mahale] (ქართ.-ლაზ.-თურქ.) – სოფ. უბანი.
21. კორთუკეთი მაჰალე – [Kortuketi mahale] (ქართ. თურქ.) – სოფ. უბანი
22. კვამჩირეთის ციხე – [Kvamçiretis tsihe] (ქართ.-ზან.) – ციხე
23. კვემო ქურა – [Kvemo kura] (ქართ.) – სოფ. უბანი
24. ყურსკუფი – [Kuskupi] (გაურკ.) – სირთი
25. ყანლი ღელე – [Kanli ğele] (თურქ. ქართ.) – საძ.

26. შეითლული – [Şeitluḡi] (თურქ.) – სასაფლაო
27. ჭისქვილიკარი – [Tsiskvilkari] (ქართ.) – სათესი
28. წყროთი – [Tskaroti] (ქართ.) – მეზრე
29. ჭილაერი მაჰაღე – [Çilavri] მაჰაღლე (ქართ.-თურქ.) – ჭილაეურის უბანი
30. ხახური – [Hahuri] (ქართ.) – მეზრე
31. ჯანქანეთ – [Cankanet] (გაურკ.) – სათესი

64. შუახევი – Şuahevi // Alaca

1. არავლეაკალო – [Aravleako] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
2. ახოვათი – [Ahovati] (ქართ.) – თხილნ.
3. ალაჯა – [Alaca] (თურქ.) – სოფლის უბანი
4. ბაგინისღელე – [Baginisgele] (ქართ.) – ღელე
5. ბზათა – [Bzata] (ქართ.) – სათესი
6. ბადრაგისირთი – [Badragisirti] (ქართ. თურქ.) – საძ.
7. ბაირაქსირთი – [Bayraksirti] (თურქ.) – საძ.
8. ბალავანწყალი – [Balavantskali] (ქართ.) – სათესი
9. ბანაკნა – [Banakna] (ქართ.) – სოფ. უბანი
10. ბოზარხევი – [Bozarhevi] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
11. ბულბულათი – [Bulbulati] (ქართ.) – საძ.
12. გელავრი – [Gelavri] (ქართ.) – ტყე
13. გზელი ყანა – [Gzeli kana] (ქართ.) – ტყე
14. გოგომეზერი – [Gogomezero] (ქართ.-თურქ.) – საძ.
15. გორა – [Gora] (ქართ.) – სათესი
16. გუბე – [Gube] (ქართ.) – წყარო
17. გუგულკალო – [Gugulkalo] (ქართ.) – სათიბი
18. დავთანიქედი იერი – [Davtanikedi] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
19. დათვის საწოლი – [Datvis satsoli] (ქართ.) – ტყე
20. დამწვარი//იანიქლი – [Damtsvari] (ქართ.) ტყე
21. დიდი აღმართი – [Didi Ağmarti] (ქართ.) – საძ.
22. დიდი ვაკე – [Didi vake] (ქართ.) – სათესი
23. დიდი ყანა – [Didi kana] (ქართ.) – ტყე
24. დიდღელე – [Didğele] (ქართ.) – თხილნ., ღელე
25. დიდი წყალი – [Didi tskali] (ქართ.) – საძ.
26. დიდღელე – [Didğele] (ქართ.) – თხილნ.

27. დეხო – [Deho] (ზან.) – საძ.
28. დონაჩობლეხევი – [Donaçoblehevi] (ქართ.) – ტყე
29. ელვენე – [Elvene] (ქართ.) – საძ.
30. ეშმაკავრა – [Eşmakavra] (ქართ.) – სათესი
31. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
32. ვაკე წიფნარი – [Vake Tsifnari] (ქართ.) – სათიბი
33. ვალაში – [Valaşi] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
34. ვირის საგორავი – [Viris sagoravi] (ქართ.) – სათესი
35. ვირიყანა – [Virikana] (ქართ.) – სათესი
36. ვირტყავა – [Virtkana] (ქართ.) – სათიბი
37. ვერხნალი – [Verhnali] (ქართ.) – სათიბი
38. ზემო ქედი – [Zemo kedi] (ქართ.) – საძ.
39. თავკალო – [Tavkalo] (ქართ.) – ტყე
40. თავკალოკილდე – [Tavkalokilde] (ქართ.) – დიდი ქვა
41. თვალანგელო – [Tvalangelo] (ქართ.) – სათიბი ტყე
42. თიღნარი – [Tiğnari] (ქართ.) – ტყე
43. თეთრი კლდე/კილდე – [Teteri klde] (ქართ.) – ტყე
44. თეთრი ქედი – [Tetri kedi] (ქართ.) – თხილნ.
45. თეთრიწყალი – [Tetritskali] (ქართ.) – საძ.
46. თრიფრიცი – [Trifrici] (გაურკ.) – სათიბი
47. ინღუეთი – [Inğueti] (გაურკ.) – სათესი
48. კასაფხანა – [Kasaphana] (თურქ.) – საძ.
49. კატროვანი – [Katrovani] (ქართ.) – ტყე
50. კაცითოხი – [Katsitohi] (ქართ.) – ტყე
51. კვეტიეთი – [Kvetieti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
52. კოლოვათი – [Kolovati] (ქართ.) – თხილნ.
53. კოხნარი – [Kohnari] (ქართ.) – თხილნ.
54. ლაზიყანა – [Lazikana] (ქართ.) – სათესი
55. ლეკთა – [Lekta] (ქართ.) – სათესი
56. ლაშეთი//ლოშეთი – [Laşeti loşeti] (ქართ.) – ტყე
57. მარგანი – [Margani] (ზან.)– ტყე
58. მომწნარი – [Momtsnari] (ქართ.) – ტყე
59. მაღრანი ხევი – [Mağrani hevi] (ქართ.) – ტყე
60. ნაბარავი – [Nabaravi] (ქართ.) – სათესი
61. ნაბერავი//ნაბერევი – [Naberavi/nabarevi] (ქართ.) – ტყე

62. ნაბეღლავი – [Nabeglavi] (ქართ.) – ტყე
63. ნაკალევი – [Nakalevi] (ქართ.) – სათესი
64. ნანალიევი – [Nanalievi] (ქართ.) – სათიბი
65. ნასადგურევი – [Nasadgurevi] (ქართ.) – საძ., ტყე
66. ნახალხმევი – [Nahalhmevi] (ქართ.) – ტყე
67. ნასელავი//ნასელევი – [Naselavi/Naselevi] (ქართ.) – სათესი
68. ნაფაცხევი – [Nafatshevi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
69. ნაზიმის ყანა – [Nazimis kana] (ქართ.) – სათესი
70. ნახიზნევი – [Nahiznevi] (ქართ.) – საძ.
71. ნივრიყანა//ნიგზნარა//ნიგვზნარა – [Nivrikana Nigznara] (ქართ.) – სათესი
72. ნორჩხნარი – [Norçhnari] (ქართ.) – ტყე
73. ნაბოსტნევი – [Nabostnevi] (ქართ.) – თხილნ.
74. ოგეჯი – [Ogeci] (ზან.) – თხილნ.
75. ოფო – [Opo] (ქართ.) – ტყე, წყარო
76. ოსმანის ყანა – [Osmanis kana] (ქართ.) – სათესი
77. ორთადერე – [Orta dere] (თურქ.) – სოფ. უბანი
78. ოხორჯინი – [Ohorcini] (ზან.) – სოფ. უბანი
79. პლაკები – [Plakebi] (ქართ.) – სათესი
80. რაჰადამჩავრ – [Rahadamçavr] (თურქ.-ქართ.) – სათიბი
81. რკოძირი – [Rkodziri] (ქართ.) – სათესი
82. სათავო – [Satavo] (ქართ.) – საძ.
83. სათიბე – [Satibe] (ქართ.) – ხევი, ტყე
84. საკასმო – [Sakasmo] (ქართ.) – ტყე
85. სოლოლეთი – [Sololeti] (ქართ.) – ტყე
86. სალუკი – [Saluki] (ქართ.) – საძ.
87. სამაგრო//სანაგრო – [Samagro] (ქართ.) – ტყე
88. სამზიარი – [Samziari] (ქართ.) – ტყე
89. სამალევი – [Samalevi] (ქართ.) – საძ.
90. სამძორე – [Samdzore] (ქართ.) – საძ.
91. საჯაღლე – [Sacağle] (ქართ.) – სათ
92. სამწიფლიღლე – [Samtsipliğle] (ქართ.) – ღელე
93. სანათისი – [Sanatisi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
94. სანახვო – [Sanahvo] (ქართ.) – საძ.
95. სარვანდო კიღლე – [Sarvando] (ქართ.) – საძ.
96. სარჩინევილი – [Sarçinevli] (ქართ.) – სათიბი

97. სასვენნი – [Sasveni] (ქართ.) – საძ.
98. საუბნარი – [Saubnari] (ქართ.) – სათესი
99. საჭარე ღელე – [Saçare ğele] (ქართ.) – ღელე
100. საყათი – [Sakati] (თურქ.) – თხილნ.
101. სახარო – [Saharo] (ქართ.) – ქედი საძ.
102. სახიზრე – [Sahizre] (ქართ.) – ტყე
103. სირთყანა – [Sirtkana] (თურქ.-ქართ.) – სათესი, თხილნ.
104. სკათი – [Skati] (ქართ.) – ტყე
105. სურახა – [Suraha] (თურქ.) – ტყე
106. სკოროვათი – [Skorovati] (გაურკ.) – თხინ.
107. ტანახევი//ტანახვო – [Tanahevi/Tanhvo] (ქართ.) – სათიბი
108. ტევრი – [Tevri] (ქართ.) – საძ. ტყე
109. ტინიფიძირი//ტირიფიძირი – [Tinipidziri] (ქართ.) – სათესი
110. ტიხარი – [Tihari] (ქართ.) – სათესი
111. ტურიქედი – [Turikedi] (ქართ.) – თხილნარი
112. ტევაშირი – [Tkvaşiri] (ზან.) – სათიბი, ტყე
113. ტყემალათი – [Tkemalati] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
114. უკანვაკე – [Ukan vake] (ქართ.) – სათესი
115. უღრანი – [Ugrani] (ქართ.) – ტყე
116. ფახხავრი – [Paçhavri] (ქართ.) – ტყე
117. ფაშიიერი//ფაშიაიერი – [Faşiieri] (თურქ.) – სათიბი
118. ფოპლათი – [Foplati] (ქართ.) – სათიბი
119. ფუქშიწყარო//ფუშქიწყარო – [Pukşitskaro/Fuşkitskaro] (ზან.-ქართ.) – წყარო
120. ქათმიწყარო – [Katmistskaro] (ქართ.) – თხილნ.
121. კაჰარავანჯი – [Kaharavanci] (თურქ.) – სათიბი
122. ქედიკალო – [Kedikalo] (ქართ.) – ტყე
123. ქედიბოლო – [Kedibolo] (ქართ.) – თხილნ.
124. ქედზეყანა – [Kedzekana] (ქართ.) – თხილნ.
125. ქესელავრი – [Keselavri] (ქართ.) – თხილნ. ტყე
126. კვაკვერცხი – [Kvakvertshi] (ქართ.) – ტყე
127. კვაკიბე – [Kvakibe] (ქართ.) – ტყე
128. კვა-კვა – [Kva-kva] (ქართ.) – საძ.
129. კვედა ვაკე – [Kveda vake] (ქართ.) – საძ.
130. კლასალა – [Klasala] (გაურკ.) – ტყე
131. კორიკალო – [Korikaloo] (ქართ.) – სათიბი

132. კოხმელა – [Kohmela] (ქართ.) – საძ.
133. კოხნარა – [Kohnara] (ქართ.) – ტყე
134. ღორნაბუღნავი – [Ġornabuġnavi] (ქართ.) – ტყე
135. ყანლიდერე – [Kanlidere] (თურქ.) – სათესი
136. ყარშიკარი – [Karsi kari] (თურქ. ქართ.) – ტყე
137. ყიზილყაია – [Kizil kaya] (თურქ.) – საძ.
138. ყრუ გუბე – [Krugube] (ქართ.) – თხილნ.
139. ყრუ ტყე – [Krutke] (ქართ.) – ტყე
140. ყრუ ხევი – [Kruhevi] (ქართ.) – თხილნ.
141. შავი კილდე – [Şavi kilde] (ქართ.) – ტყე
142. შავი პლაკე – [Şavi plake] (ქართ.) – ტყე
143. შაუბნარი//შამბნარი – [Şaubnari] (ქართ.) – სათესი
144. შუაქელი – [Şuakedi] (ქართ.) – საძ.
145. ჩაბალავრი//ჩაბალარი – [Çabalavri/Çabalari] (ქართ.) – თხილნ.
146. ჩათი – [Çati] (თურქ.) – თხილნ.
147. ჩამლიბეჯი – [Çamlibeji] (თურქ. გაურკ.) – ტყე
148. ჩანჩაირი – [Çançairi] (გაურკ.-თურქ.) – საძ.
149. ჩეურმა – [Çeurma] (ზან.-თურქ.) – სათესი
150. ჩიტკილდე – [Çitilkilde] (ქართ.) – თხილნ.
151. ჩიხო – [Çiço] (ქართ.) – სათესი
152. ჩინოვათი//ჩონოვათი – [Çinovati/Çonovati] (ქართ.) – თხილნ.
153. ჩრდილყანა//ჩილდირყანა – [Çrdilkana/Çildirkana] (ქართ.) – სათიბი
154. ჩუხუმერე – [Çuhumere] (ქართ.) – თხილნ.
155. ცივი წყალი//ცივი წყარო – [Tsivi tskali/Tsivi tskaro] (ქართ.) – სათიბი
156. ცისარლიეთი – [Tsisarlieti] (ქართ.) ტყე
157. წალკოტი – [Tsalkoti] (ქართ.) – სათიბი
158. წვერიყანა – [Tsverikana] (ქართ.) – სათესი
159. წითელი მიწა – [Tsiteli mitsa] (ქართ.) – სათესი
160. წითლობი – [Tsitlobi] (ქართ.) – ტყე
161. წინაგარა – [Tsinagara] (ქართ.) – სოფ. უბანი
162. წინაგრიწყალი – [Tsinagritskali] (ქართ.) – წყარო
163. წისქვილიქელი – [Tsiskvilikedi] (ქართ.) – თხილნ.
164. ჭიფნარვაკე – [Çipnarvake] (ქართ.) – სათიბი
165. წკაჩირი – [Tskaçiri] (ზან. ქათ.) – სათიბი
166. წყროვათი – [Tskarovati] (ქართ.) – წყარო

167. წითელი მიწა – [Tsiteli mitsa] (ქართ.) – სათესი
168. ჭაბაიკეთ – [Çabaiket] (ქართ.) – სოფ. უბანი
169. ჭიჭო – [Çiço] (ზან.) – თხილნ.
170. ჭოლო – [Çolo] (ქართ.) – ტყე
171. ჭრელი ვაკე – [Çreli vake] (ქართ.) – საძ.
172. ხავაზრო – [Havazro] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. უბანი
173. ხავართანოღლი – [Havartanoğlu] (თურქ.) – ტყე
174. ხამი – [Hami] (ქართ.) – სათესი
175. ხარამკალო – [Haramkalo] (ქართ.) – სათიბი
176. ხევი – [Hevi] (ქართ.) – ტყე
177. ხიდითავი – [Hiditavi] (ქართ.) – ტყე
178. ხოშარიგა – [Hoşariga] (ზან.) – ტყე
179. ხოჯიყანა – [Hocıkana] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
180. ჯაბაიკეთი – [Cabaiketi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
181. ჯაბალავრი – [Cabalavri] (ქართ.) – სოფ. უბანი
182. ჯამიკარი – [Camikari] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
183. ჯენნარა – [Cennara] (თურქ.-ქართ.) – საძ.
184. ჰუშო მაჰალესი – [Huşo mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი

65. შუშანეთი- Şuşanet

1. აბანოა – [Abanoa] (ქართ.) – სათესი – (დასახლება – სამკურნალო აბანოები).
2. გვარიქედი – [Gvarikedi] (ქართ.) – სათესი
3. გოგვებიკალო – [Gogvebikalo] (ქართ.) – სათესი
4. ეკლესიგვერდი – [Eklesigverdi] (ქართ.) – სათესი
5. ვაკე – [Vake] (ქართ.) – დასახლება
6. ვაცოქედი – [Vatsikedi] (ქართ.) – მთა
7. კაპანათი – [Kapanati] (ქართ.) – ტყე. ციცაბო ადგილი
8. კოკობადირი – [Kokobadziri] (ქართ.) – სათესი
9. კოტქედი – [Kotkedi] (ქართ.) – სათესი
10. მაღლიკარი – [Mağlikari] (ქართ.) – ტყე
11. მუსლუდიკარი – [Musluğikari] (თურქ. ქართ.) – გზა. (მოსახვევი)
12. ნაღომვარი – [Nağomvari] (ქართ.) – ტყე
13. ნევისწარო / ნევისწყარო – [Nevistsaro/Nepistskaro] (ქართ.) – წყარო

14. სამელია – [Samelia] (ქართ.) – ჩაი
15. სანახშირე – [Sanahşire] (ქართ.) – დასახლება
16. სასურთობო – [Sasurtobo] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
17. საყდარქვეშა – [Sakdarkveşa] (ქართ.) – გზა (საცალფეხო)
18. საყენი – [Sakeni] (ქართ.) – სათესი, ტყე
19. სახვავი – [Sahvavi] (ქართ.) – სათესი
20. უსტიქედი – [Ustikedi] (თურქ.-ქართ.) – სათესი – დასახლება
21. ყორნალი – [Kornali] (ქართ.) – წყარო
22. ჩევრიმე – [Çevrime] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
23. წვერისქედი – [Tsveriskedi] (ქართ.) – ტყე
24. ჭიბაკური – [Çibakuri] (ქართ.) – გზა, დაუსახლებელი ადგილი
25. ხობიღელე – [Hohbiğele] (ქართ.) – დელე
26. ხუნდურათი – [Hundurati] (ქართ.) – ტყე – (ცხოველებს მახეს უგებდნენ, ხუნდები)

66.ჩაილი/ჩაილიქოი - Çayılı/Çayılıköy

1. თოფრახ კოფრუ – [Toprah köprü] (თურქ.) – სოფ. უბანი
2. ორთა მაჰალე – [Orta mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
3. სათიბე ტაღი – [Satibe tağı] (ქართ.-თურქ.) – მთა, ტყე
4. სულთან სელიმ ტაღი – [Sultan Selim tağı] (თურქ.) – მთა
5. ჩაქმაქლარ მაჰალესი – [Çekmaklar mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
6. ჯანოღლუ მაჰალესი – [Canoğlu mahallesi] (თურქ.) – სოფ. უბანი
7. ჯუაზენ/ჯეაზენ მაჰალესი – [Cuazen//Ceazen mahallesi] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი

67.ძაბლავეთი- Zablaveti “ნამარსკლავეთი”

1. დიდმანიძე – [Didmanidze] (ქართ.) – ტყე
2. დიდმანიძეების გამტკიცული – [Didmanidzebis gamtkitsuli] (ქართ.) – ტყე
3. ლიმურეთი – [Limureti] (თურქ.-ქართ.) – ჩაი
4. მობენია/მორბენია – [Mobenia/morbenia] (ქართ.) – ტყე
5. სასახლეთი – [Sasahleti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
6. წისკვილიკარი – [Tsiskvili kari] (ქართ.) – ჩაი, სათესი, საძ.
7. ჭანჭახი – [Çançahi] (ქართ.) – ტყე.

8. ჭანჭახიდელე – [Çançahiğele] (ქართ.) – დელე
9. ჭიბიაკური – [Çibiakuri] (ქართ.) – ტყე
10. ჭუნდნარა – [Çudnara] (ქართ.) – სათესი
11. ჭურიპირკედი – [Çuripirkedi] (ქართ.) – სათესი
12. ხასიყანა – [Hasikana] (თურქ.-ქართ.) – სათესი
13. ჯამიკარი – [Camikari] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. ცენტრი
14. ჰევალე – [Hevale] (თურქ.) – ტყე

68. ხატილა- Hatila

1. ანგავეთი – [Angaveti] (თურქ.-ქართ.) – ტყე
2. აინალიყაია – [Aynalı kaya] (თურქ.) – კლდე
3. ბოსო – [Boso] (ქართ.) – ტყე
4. ბაშხატილა – [Başhatila] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
5. გოზბიეთ – [Gozbiyet] (ქართ.) – სათიბი
6. გურგანდიბი – [Gurgandibi] (გაურკ.-თურქ.) – ტყე
7. გოლახორა – [Golahora] (ზან.) – იაილალი
8. დონგალა – [Dongala] (თურქ.) – სად.
9. დიდბეგო – [Didbego] (ქართ.) – სად. ნაქილისვარი
10. დუშამალა – [Duşamala] (თურქ.) – ტყე
11. ვერხნათ – [Verhnat] (ქართ.) – სად.
12. თერნათ – [Ternat] (ქართ.) – სოფ. უბანი
13. თიფანზურ – [Tipanzur] (თურქ.) – სოფ. უბანი
14. თეფენიზელარ – [Tepenizelar] (თურქ.) – სოფ. უბანი
15. თანზოთლი – [Tanzotli] (თურქ.) – დელე
16. თამლაქურუნ – [Tamlakurun] (თურქ.) – მთა
17. იქლიეთ – [İkliyet] (ქართ.) – სოფ. უბანი
18. კალოქითავ – [Kalokitav] (ქართ.) – ტყე
19. კოლასერო – [Kolaseri] (ქართ.) – ტყე, სათესი
20. მაშქო – [Maşko] (თურქ.) – სოფ. უბანი
21. მაშქოთ – [Maşkot] (თურქ.) – სათიბი
22. მუსტაფოღლარ – [Mustafoğlar] (თურქ.) – სოფ. უბანი
23. მუხნარა – [Muhnara] (ქართ.) – სოფ. უბანი

24. მოლას – [Molas] (ქართ.) – საძ.
25. ნალიეთ – [Naliet] (ქართ.) – ტყე
26. ნაყორავ – [Nakorav] (ქართ.) – საძ.
27. ნაჯვილასი//ჭალა – [Nacvialasi//Çala] (გაურკ.-ქართ.) – იაილა
28. ნაქერავ//ნაკერავ – [Nakerav/Nakerav] (ქართ.) – სოფ. უბანი
29. რასიმდერე – [Rasimdere] (თურქ.) – ღელე
30. საყავრეთ – [Sakavret] (ქართ.) – საძ.
31. საღლეთ – [Sallet] (ქართ.) – ტყე
32. საღეთ – [Salet] (ქართ.) – საძ., შდრ. სოფ. საღიეთი, (ზემო იმერეთი)
33. სითიმზარა – [Sitimbzara] (თურქ.) – სოფ. უბანი
34. უზუნჩაი – [Uzunçay] (თურქ.) – საძ.
35. ფოსტაბოღაზ – [Postaboğaz] (ქართ.-თურქ.) – მთის ყელი
36. ქუჩუკ იაილა – [Küçük yayla] (თურქ.) – იაილა
37. ქირმათეფე – [Kirmatepe] (თურქ.) – მთა
38. კვაბ – [Kvab] (ქართ.) – სათ. საძ.
39. ღანჯველეთი – [Gancveleti] (ზან.-ქართ.) – სათესი
40. ყირხათ – [Kirhat] (ქართ.) – საძ.
41. ყატილარგოქსი – [Katilargoksi] (თურქ.-გაურკ.) – მთა
42. ყიშლადერე – [Kışladere] (თურქ.) – საძ.
43. ყურიკულუნ – [Kurikulun] (თურქ.) – ტყე
44. ყირმიზკაია – [Kırmızıkaya] (თურქ.) – წითელი კლდე
45. შორახ – [Şorah] (სავ. ქართ.)- იაილა
46. შხვენჭალა//შენჭალა – [Şhvençala/Şençala] (ქართ.) – ტყე
47. შორალ – [Şoral] (სავ. ქართ.) – იაილადი, მთა
48. შაშქურათ – [Şaşkurat] (ზან.) – საძოვარი
49. შართეფ – [Şartev] (ქართ.) – საძ.
50. ჩიხიეთ მაჰალესი – [Çihiet mahalesi] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
51. ჩევირმა – [Çevirma] (თურქ.) – საძ.
52. ჩაირლუღ – [Çayırлуğ] (თურქ.) – ტყე
53. ჩათობაირი – [Çatıbayrı] (თურქ.) – იაღალი
54. ჩილაგარა – [Çilagara] (ქართ.) – საძ. ტყე
55. ჭიხილეთი – [Çihileti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
56. ჭიხილეთი – [Çihileti] (ქართ.) – მდინარე
57. ხანძარ – [Handzar] (გაურკ.) – სოფლის უბანი
58. ხანძარბოღაზი – [Handzarboğazi] (გაურკ.-თურქ.) – მთებს შორის გადასავლელი, ხანძართბოღაზი

59. ჯოგლა – [Cogla] (ზან.) – სოფ. უბანი
 60. ჰაჩვან – [Haçvan] (სომხ.) – სოფ. უბანი

69. სება- Heba //Karşıköy

1. აგარა – [Agara] (ქართ.) – სოფ. უბანი
2. აბანო – [Abano] (ქართ.) – მინ. წყალი
3. ბაკო – [Bako] (ქართ.) – სოფ. უბანი (ნაწილობრივ ჭოროხმა დაფარა)
4. ბიეთი – [Bieti] (გაურკ.) – სოფ. უბანი
5. ბრაგუნა – [Braguna] (ქართ.) – საძ.
6. გზისპირი – [Gzispiri] (ქართ.) – საძ.
7. გორგავლი//გორგიელი – [Gorgavli//Gorgivli] (ქართ.) – სოფ. უბანი, საყანეები ცხოვრობს ორი-სამი კომლი
8. დათვიფხალა – [Datvifhala] (ქართ.) – საძ.
9. დიდბინდორი//დიდმინდორი – [Didbindori//Didmindori] (ქართ.) – სათესი, ტყე
10. დიდელე – [Didgele] (ქართ.) – დელე
11. დიდმინდორის დელე – [Didmindoris ğele] (ქართ.) – დელე
12. დიდხევი ტყე – [Didhevi] (ქართ.) – ტყე
13. ზეგანი – [Zegani] (ქართ.) – სოფ. უბანი
14. ზედა ნაოდვარი – [Zeda naodvari] (ქართ.) – საძ.
15. ზედა ყანა – [Zeda kana] (ქართ.) – სათესი
16. ზედა ხინწკანა – [Zeda hintskana] (ქართ.) – სოფ. უბანი
17. ზედუბანი//*იუქსელ მაჰალე – [Zedubani//Yüksel mahalle] – მაჰალე, სოფ. უბანი
18. ზემო ყანა – [Zemo kana] (ქართ.) – თხილნ.
19. ზენგინოღლი დელე – [Zenginoğli ğele] (თურქ.-ქართ.) – დელე
20. თემბელხანა – [Tembelhana] (თურქ.) – საძ
21. იოსობეთი – [İosobeti] (ქართ.) – სათესი, თხილნ.
22. იებეული – [İebeuli] (ქართ.) – თხილნ
23. ედრენე – [Ednere] (ქართ.) – სატე. საძოვარი
24. იეთიმოღლი მაჰალე – [İetimoğlu mahalle] (თურქ.) – სოფ. უბანი
25. კარჩხალი – [Karçhali] (ქართ.) – მთა
26. კატრები//კატრებიძირი *//ჩამღული [Katrebi//katrebiziri//] – სოფ. უბანი
27. კენჭკნარა – [Kençknari] (ქართ.) – თხილნ., ჩაი

28. კინცხურეთი* მაჰალე –დერეიზ [Kintshureti mahale] (ქართ.-თურქ.)–სოფ. უბ.
29. კორკნალი – [Korknal] (ქართ.) – ტყე
30. კორტა – [Korta] (ზან.) – საძ.
31. კოსტარასკარი – [Kostarskari] (ქართ.) – ტყე
32. კონტოხი – [Kontohi//orTa mahale] (ქართ.-თურქ.) – სოფლის უბანი (ნა-
წილობრივ წყალმა დაფარა)
33. კურტანი – [Kurtani] (ქართ.) – სათესი
34. ლეღვიანი – [Leğviani] (ქართ.) თხილ.
35. მარდუვეთი – [Marduveti] (ქართ. ან ზან.) – თხილნ.
36. მოგობილი//მოღობილი – [Mogobili] (ქართ.) – სათესი
37. ნაბაკევი – [Nabakevi] (ქართ.) – ტყე
38. ნაბელღავი – [Nabeğlavi] (ქართ.) – თხილნ.
39. ნალაშქრევი – [Nalaşkrevi] (ქართ.) – სათესი
40. ნაოდვარი – [Naodavri] (ქართ.) – საძ.
41. ნასახლევი – [Nasahlevi] (ქართ.) – თხილნ.
42. ნაფლატი – [Naflati] (ქართ.) – საძ.
43. ნაჯინგლევი – [Nacinglevi] (ქართ.) – თხილნ.
44. ნისლიქედი – [Nislikedi] (ქართ.) – თხილნ.
45. ოღღავი – [Oğlavi] (ზან.) – დასახლ. უბანი
46. პაწა ვაკე – [Patsa vake] (ქართ.) – საძ.
47. პლანკური – [Plankuri] (ქართ.) – სათესი
48. პამპალა – [Pampala] (ქართ.) – სათიბი, ჭაობი
49. საბაური – [Sabauri] (ქართ.) – სოფ. უბანი
50. საბილიანცე – [Sabiliantse] (ზანურ.) – სათესი
51. საბილიანცესღელე – [Sabiliantsesğele] (ზან. ქართ.)– ღელე
52. საგუგულე – [Sagugule] (ქართ.) – სათესი
53. სანისლე – [Sanisle] (ქართ.) – სოფ. უბანი “მიყიდეს ჩვენებმა რიზე-
ლებს”
54. სასაფლაო – [Sasaplao] (ქართ.) – სასაფლაო
55. საქორი ქედი – [Sakori kedi] (ქართ.) – სათესი
56. საყავრე – [Sakavre] (ქართ.) – საძ.
57. შ(ს)აყდარი – [Sakdari] (ქართ.) – ნაეკლ.
58. საჩაირე – [Saçaire] (ქართ.-თურქ.) – სათიბი
59. სახლითავი – [Sahlitavi] (ქართ.) – თხილნ.
60. საჯიქითე – [Sacikite] (ქართ.) – თხილნ.

61. სიხია – [Sihia] (გაურკ.) – საძ.
62. ტყე – [Tke] (ქართ.) – ტყე
63. ფურუნი კარი – [Furuni kari] (ქართ.) – თხილნ.
64. ქვედა ნაოდვარი – [Kveda naodvari] (ქართ.) – საძ.
65. ქვედა ხინწკანა//დაღვაეი – [Kveda hintskana/Dağvavi] (ქართ.) – სოფ. უბანი (ნაწილობრივ წყალმა დაფარა)
66. ქედიბოსტანი – [Kedi bostani] (ქართ.) – თხილნ.
67. კერტაში – [Kertaşi] (ქართ.) – სოფ. უბანი
68. კერტაშისღელე – [Kertaşisgele] (ქართ.) – ღელე
69. ქუთლიეთი – [Kutlieti] (თურქ.-ქართ.) – სოფ. უბანი, საყანეები,
70. ქუნდურა//ქუნდუკურა–[Kundura//Kundukura] (ქართ.) – სათესი (ფეხსაცმელი)
71. ლეღვიანი – [Leğviani] (ქართ.) – თხილნ.
72. ღომნარა – [Ėomnara] (ქართ.) – საძ.
73. ღორითაეი – [Ėoritavi] (ქართ.) – სათესი
74. ღოჯოთი//*ღოჯოეთი – [Ėocoti. Ėociyeti] (ქართ.) – მეღიშვილების სასაფლაო. შდრ. ქვის კლდის ღოჯი.
75. შუბანი//*ორთა მაჰალე – [Şubani. orta mahalle] – სოფ. უბანი
76. ჩილდირა – [Çildira] (თურქ.) – ჩაი
77. ჩიჩიპური – [Çiçipuri] (ქართ.) – სათესი
78. ცაცხნარა – [Tsatshnara] (ქართ.) – სათესი
79. ცაცხნარა ღელე – [Tsatshnara gele] (ქართ.) – ღელე
80. ცივწყარო – [Tsvitskarо] (ქართ.) – წყარო
81. ცოცხნარა//ცოცნარა – [Tsothshnara. Tsotsnara] (ქართ.) – სათესი
82. ძისპირი – [Dzispiri] (ქართ.) – სათესი
83. წყავრათი – [Tskavreti] (ქართ.) – სათესი
84. წყავრათისღელე – [Tskavratisgele] (ქართ.) – ღელე
85. წიფლიქედი – [Tsiplikedi] (ქართ.) – სათესი
86. ჯიგანეთი – [Ciganeti] (ქართ.) – სოფ. უბანი
87. ჯინკურა – [Cinkura] (ქართ.) – სოფ. უბანი (ორი-სამი კომლი)
88. ხაზინე – [Hazine] (თურქ.) – ტყე
89. ხარმანი – [Harmani] (ზან.) – სათესი
90. ხარო – [Haro] (ქართ.) – საძოვარი, (მარცვლის შესანახი)

70.ჯუანი//Civan – Cuani//Çivani

1. აბანოქედი – [Abanokedi] (ქართ.) – საძ.

2. აგარა – [Agara] (ქართ.) – ტყე
3. აგარისკედი – [Agariskedi] (ქართ.) – ქედი
4. ატიეთი – [Atieti] (ქართ.-თურქ.) – სოფ. უბანი
5. ატიეთისთავი – [Atietistavi] (ქართ.-თურქ.) – ტყე
6. ატიეთის ღელე – [Atietis ğele] (ქართ.) – ღელე
7. ბაღი – [Bađı] (ქართ.) – თხილნ.
8. ბაღი დარე – [Bađı dare] (ქართ.) – სათესი
9. ბაღი ბოლო – [Bađı bolo] (ქართ.)– ბაღნა
10. ბუმბულიწვერი – [Bumbulitsveri] (ქართ.) – საძ.
11. გონგავლი*//ილდიზ მაჰალე – Gongavli/Yildiz mahalle (ქართ.-თურქ.) სოფ. უბანი
12. გონგავრიღელე – [Gongavriĝele] (ქართ.)– ღელე
13. გონგავლი ბაღი – [Gongavli Bađı] (ქართ.) – ბაღი, თხილნ.
14. გოლი – (თურქ.) [Goli] ტყე, ნატბეური
15. დათვიმაღარა – [Datvimađara] (ქართ.) – გამოქვ.
16. დათვიყანა – [Datvikana] (ქართ.) – სათესი
17. დალაღოსყანა – [Dalaloskana] (ქართ.) – სათესი
18. დერგები – [Dergebi] (ქართ.) – ტყე
19. დიდაღმართი – [Didađmarti] (ქართ.) – საძ. წყარო
20. დერნე – [Derne] (თურქ.-ქართ.) – მთა
21. ვაზიანხე – [Vazianhe] (ქართ.) – ტყე
22. ვაშლები – [Vaşlebi] (ქართ.) – სათესი
23. ვირიზრუგი – [Virizrugı] (ქართ.) – სათესი
24. ვენახები – [Venahebi] (ქართ.) – ბაღნა, ბოსტანი
25. თხმელები – [Thmelebi] (ქართ.) – ტყე
26. ფიხეთი – [Piçheti] (ქართ.) – ტყე
27. იშარეთი – [İşareti] (თურქ.-ქართ.)– ქედები ტყე
28. იათაღი – [Yatagi] (თურქ.) – სათესი
29. კატროვანი – [Katrovani] (ქართ.) – ტყე, თხილნ.
30. კოტრას იერები – [Kotras yerebi] (ქართ.-თურქ.)– ტყე
31. მეზრე – [Mezre] (თურქ.) – ტყე
32. მეზრესთავი – [Mezrestavi] (თურქ.-ქართ.)– ტყე
33. მოღვენი – [Mogveni] (გაურკ.) – სათესი
34. მოღვენისთავი – [Mogvenistavi] (ქართ.) – ტყე
35. მოღვენიქედი – [Mogvenikedi] (ქართ.) – ქედი
36. მოღვენის ღელე – [Mogvenis ğele] (ქართ.) – ღელე

37. მოღვენას ტყე – [Mogvenas tke] (ქართ.) – ტყე
38. ნაასლები – [Naaslebi] (ქართ.) – ტყე
39. ნასლეფი – [Naslefi] (ქართ.) – კლდე
40. ოფლიბოსტანი – [Oplibostani] (თურქ.-ქართ.) – სათესი, თხილნ.
41. პაწა ყანა – [Patsa kana] (ქართ.) – სათესი
42. საწურბლე – [Satsurble] (ქართ.) – საძ.
43. სახლითავი – [Sahlitavi] (ქართ.) – სახლისუკან ბაღნა
44. ტვერი – [Tevri] (ქართ.) – საძ.
45. ფუნდარიწყალი – [Punğaritskali] (თურქ.-ქართ.) – წყაროს წყალი
46. ქედსუკანი – [Kedsukani] (ქართ.) – ტყე
47. ქვედა მაჰალე//აშალი მაჰალე – [Kveda mahalle//Aşağı mahalle] (ქართ.-თურქ.)
– სოფ. უბანი
48. ქლასკურის იაილა – [Klaskuris Yyayla] (ზან.-თურქ.) – იაილადი
49. ქვაბიკარი – [Kvabikari] (ქართ.) – სათესი
50. კომო მაჰალე//ჩიმენნი მაჰალე – [Komo mahalle//Çimenni mahalle] (ქართ.
თურქ.) – სოფ. უბანი
51. გელიგაღმა – [Ėeligagma] (ქართ.) – სათესი
52. წითელი მიწა – [Tsiteli Mitsa] (ქართ.) – ტყე
53. წიფლები – [Tsiplebi] (ქართ.) – ტყე
54. წყაროსთვალი – [Tskarostvali] (ქართ.) – ტყე
55. წყარო – [Tskaro] (ქართ.) – წყარო
56. ხოჯიტყე – [Hocitke] (თურქ. ქართ.) – სათესი
57. ჯამიკარი//ორთა მაჰალე – [Camikari//Orta mahalle] (თურქ. ქართ.) – სოფ.
უბანი
58. ჯუევანდუზი – [Cuvandüz] (ზან.-თურქ.) – სათესი

ნიბალის ხეობის ტოპონიმები წარმომავლობა-სადასურობის მიხედვით

№	სოფლის სახელწოდება		ქართული	თურქული	ქართ.-თურქ.	თურქ.-ქართ	ზანური	სხვადასხვა*	გაურკვეველ-ქართული	გაურკვეველ-თურქული	სულ
	ქართული	თურქული									
1	აგლახა	Ahlat	12	10	5	1			1		29
2	ადაგული	Adagül	65	4	10	11		2	7	1	100
3	ავანა	Avcılar	17	21	6	1		1	2	6	54
4	არაკეთი	Araköy	41	11	6	5		2	1	2	67
5	არჩვეთი	Örücüler	5	7		1	1		1		15
6	არხვა	Akpınar	24	20	10	7			4	4	69
7	ართვინი	Artvin	8	15			1	2	5		30
8	ბაგინი	Balcı	39	11	3	2			6	6	68
9	ბაშქი (ჩხალა)	Başköy //Findikli	4	10	4		1	4	5	1	30
10	ბაშქი (მურღული)	Başköy	40	3	2	4	2	4	6		62
11	ბეშაგრი	Beşagıl	17	16	5				9		47
12	ბელღევანი	Gureşen	2	8			2		7	1	20
13	ბორჩხა	Borçha	4	4	2	1		2	1	4	18
14	ბუჯური	Akantaş	22	3	2	1		1	4		33
15	გველი	Koruçular	48		2	1			5		56
16	გვარა	Gvara	7			1					8
17	გიუზელიურთ	Güzelyurt	2	3	1			1	1		8
18	გოლა	Gıftköprü	1	10	2		1	12	2	2	30
19	გუნეშლი	Güneşli	2	4				1	1		8
20	გურბინი	Petek	40	6	2	7		5	6		66
21	დამარი	Damar	27	5	1			1	3	2	39

* სხვადასხვაში ვგულისხმობთ ტოპონიმებს, რომლებშიც მოვიაზრებთ იმ ადგილთა სახელებს, რომელთა შემადგენლობა ნაწარმოებია: გაურკვეველ-ქართულით, გაურკვეველ-თურქულით, ქართულ-ზანურით, თურქულ-ზანურით (ან პირიქით), რუსულით და რუსულ-ქართულით.

22	დამფალი	Ambarlı	18	11	5	2		1	7	3	47
23	დევესქელი	Kaynarca	82	3	5			1	6	5	101
24	დუზქოი	Düzköy	10	5			8	2	1	1	36
25	დურნა	Ardıçlı	31	6	4	1		2	8		52
26	ებრიქა	İbrikli	42	3	1	3			9	2	60
27	ერეგუნა	Erenköy	25	6	1	1		2	2	1	37
28	ვაზრია	Vezirköy	11	10	2			3	5		31
29	ვარაჭკანი	Varlık	12	10	5	1		4	1	3	45
30	ზედა მარადი- ლი	Murathı	13		1	4			4		22
31	ზედა კირნათი	Zeda Kirnati	13	1				1	1		16
32	ზედა ქლასკუ- რი	Atanoğlu	45	3	4				7	3	62
33	თოღოში	Salkımlı	16	3		1			4		24
34	თხილაზრო	Zorlu Köyü	44	17	10	3		3	4	2	83
35	ირსა	Erenler	23	6	5	1		3	4		42
36	იშხაბილი	Kalburlu	13		1	3	1	2	4	1	25
37	კაბარჯეთი	Kabaca		2	5		1				8
38	კატაფხია	Çavuşlu	15	4				1		3	23
39	კვარცხანა	Bakırköy	11	13	3			2	2	1	32
40	კირნათი	Kirnati	95	1	1	7		1	4		109
41	კობაღეთი	Kobaleti	32						2		34
42	კორიდეთი	Çimenli	20	3					1	1	25
43	მამანათი	Demirciler	9	1	3		2	6	3	4	28
44	მარადილი	-	61	5	5	3	12		7	1	99
45	მამაწმინდა	Şehitlik	10	3	2			1	3		19
46	მაქრეთი	Kale	10	15	5	1	16	12	5	1	64
47	მაჭახლისპ.	Maçahlispiri	18	1					1		20
48	მირვეთი	Mirveti	27	7	4	2		2	1		27
49	მელო	Sarıbudak	13	5	1	1	1	1	7		29
50	მონასტერი	Yeşilköy	2		1		11		1	1	16
51	მურღული	Murğul	1	2	1						4
52	ნაჯავია	Fıstıklı		5	1			2	7	2	18
53	ოზმალი	Özmalı	12	3	1	2	1		3		22
54	ომანა	Ormanlı	48	11	5	1		2	6	2	75
55	ორჯოხი	Oruçlu	4	7	1			2	4		18
56	ოხორდია	Şerefıyeköy	2	3	2		1		1		9
57	სვეტი	Seytler	6	8	6	2			4	1	27
58	სინკოთი	Sümbüllü	15	10	2	1		2	9	1	40
59	სირია	Zeyinlik	4	1	1			2	3		11
60	ტრაპენი	Taraklı	7	1	5		1	5	3		22
61	ქართლა	Tütüncüller	51	9	6		3		4	2	75
62	ქვ. ქლასკური	Aralık	26	6	12	5				2	53
63	ქურა	Kura	16	5	3	1		2	4		31
64	შუახევი	Alaca	137	11	5	5	3	8	1	1	184
65	შუშანეთი	Shushaneti	22			2			2		26
66	ჩაილი	Çaylıköy		5	1			1			7

67	ძაბღავეთი	Dzablaveti	8			2		1	2		14
68	ხატოლა	Hatila	20	12	1	1	1	6	1	9	60
69	ხეზა	Karşıköy	68	4	2		3	2	7	4	90
70	ჯუანი	Civan	36	4	6	5		2	3	1	58

დანართი მომზადებულია ი. ჯაიანის წიგნის – „წერილები შაჰშეჰი-დან“ – მიხედვით

№	სოფელი	სოფელი	უბანი	სად, რომელ სოფ-ში	შენიშვნა
1	კინცხურეთი		კინცხურეთი	ხეხა	
2	კელაკური	ქლასკური			
3	არავეთი	არავეთი			
4	სამეხრალ		სამახრეო	არავეთი	
5	ბორჩხა	ბორჩხა			დაბა
6	ცოცხობი		ცოცხობა	კატაფხია	
7	ჭკადუეთი		ჭკადუეთი	არნვეთი	
8	არნვეთი	არნვეთი			
9	კოსტეთი		კოსტანეთი	ხეხა	
10	დაკვარა		დაკვარა	ბორჩხა	
11	პანჭურეთი		პანჭვეთი	მამანათი	
12	მამანათი	მამანათი			
13	ღუზქოი	ღუზქოი			
14	მაკრეთი	მაკრეთი			
15	ბაშქოი	ბაშქოი			
16	ბანაკნა		ბანაკნა	შუახვევი	
17	შუახვევია	შუახვევი			
18	ვალაშენი		ვალაში	შუახვევი	
19	სანათისი		სანათისი	შუახვევი	
20	დევესკელი	დევესკელი			
21	პეტრული		პეტრული	იბრიქლი	
22	კვინტაული		კვინტავრი	ბაგინი	
23	ბაგინი	ბაგინი			
24	ადაგული	ადაგული			
25	ახალდაბა		ახალდაბა	ადაგული	
26	ირსა	ირსა			
27	ბეშაული	ბეშავერი			
28	კვარესანი	კვარცხანა			
29	სინკოლო	სინკოთი			
30	ვასრია	ვასრია			
31	ვარჯგანი	ვარაჭკანი			
32	ომანა	ომანა			
33	ურგუმა		ურზუმა	ომანა	
34	ხატილა	ხატილა			
35	ქარტლა	ქართლა			
36	ავანა	ავანა			
37	თხილაური	თხილაზრო			
38	ორჯი		ორჯი	დამფალი	
39	დამპალა	დამფალი			
40	ტრაპენი	ტრაპენი			
41	არხვა	არხვა			
42	ჟვანი	ჯუვანი			
43	ბეუელი	ბეველი			

2007 წელს ჩვენ მიერ ნიბალის ხეობაში ჩაწერილი სოფლების სახელები
 შედარებულია პროფ. ი. სინარულიძის წიგნში (ნიბალი, საისტორიო გეოგრაფიის საპრობლემო, ბათ., 1985) მოცემულ მასალასთან

№	დასახლებული პუნქტის დღევანდელი სახელი	სტატუსი	რომელ სოფელში	სხვადასხვა დროს ჩაწერილი დასახლებული პუნქტის სახელი							
				ი. სინარულიძის მიხედვით	ნ. ლევაშოვის სიის მიხედვით	ალ. ჯაგბიშვილის რუკა 1931-32	1878 წ. რუსეთის-მაღეთის სასაზღვრო რუკა	ზ. ჭიჭინაძის სიის მიხედვით	ხუთ ევროპული რუკა	მ. ვეიდენბაუმი	მდებარეობა
1	მირვეთი	სოფ.		მირვეთი					მირვეთი	მირვეთი	ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
2	ქვ. მარადილი	სოფ		ქვ. მარადილი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
3	ფანჩუეთი	უბანი	ქვ/მარადილი	ფანჩუეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ.
4	ლომანაკეთი	უბანი	ქვ/მარადილი	ლომანაკეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
5	ბრევეთი	უბანი	ქვ.მარადილი	ბრევეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
6	ქუთურეთი	უბანი	ქვ.მარადილი	ქუთურეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
7	ძაბლავეთი	სოფ.	ქვ.მარადილი	ძაბლავეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
8	სასახლეთი	უბანი	ქვ.მარადილი	სასახლეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
9	ზედა მარადილი	სოფ.		ზედა მარადილი							ჭორ. მარცხ. სანაპ
10	ჯანვარეთი/ჯანვარეთი	უბანი	ზ/მარადილი	ჯანვარეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ
11	კეკეთი	უბანი	ზ/მარადილი	კეკეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
12	პაპნავეთი	უბანი	ზ/მარადილი	პაპნავეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
13	ჯღოლიბეთი/ჯღოლიბეთი/ჯღოლიფეთი/	უბანი	ზ/მარადილი	ჯღოლიფეთი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
14	ბალაბანსირთი	უბანი	ზ/მარადილი	ბალაბანქველი							ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
15	ბერძნევი	უბანი	ზ/მარადილი	ბერძნევი		ბერძნევი					ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
16	სავარაუდოდ:ხეობის-ჯინკურა ან ჯიგანეთი, შეიძლება ქვ.ქლასკურის ჯირუკევი.	უბანი		ჯონკურეთი							ჭორ.მარჯვენა სანაპ-რო
17	ბუღაღუხეთი	უბანი	კატა – ფხია	ბუღაღახეთი			ბუღაღეთი	ბურღუხეთი	ბუღაღაქი		ჭორ. მარცხ. სანაპ-რო
18	ენიოლმაპალე	უბანი	დაბა ბორჩხა	ენი-მეველე	ენი-მეველე	ენი-მეველე			ენიმაგლა		ბუღაღუხეთის ხეობაში
19	ოხორდია	სოფ.		ოხორდია							ბუღაღუხეთის ხეობაში

20	სკურნა	უბანი	ბელღევანი	სკურნა					სკურნა		ბელღევანის ხეობაში
21	სუჯუნა	უბანი	ბელღევანში	სუჯუნა							ბელღევანის ხეობაში
22	კვირიკალი	უბანი	ბელღევანში	კვირიკალე							ბელღევანის ხეობაში
23	ბელღევანი	სოფ		ბელღევანი							ბელღევანის ხეობაში
24	ჯერესი	უბანი	ბელღევანში	ჯერესი							ბელღევანის ხეობაში
25	გიდრივეთი	უბანი	ბელღევანში	მიდრივეთი							ბელღევანის ხეობაში
26	ნეძია	უბანი	გიუზულურთში	ლეძიე	ლეძიე						ბელღევანის ხეობაში
27	მურკივეთი	უბანი	კატაფხიაში	მურკივეთი		მურკივეთი	Муркивети	მურკივეთი	მურკივეთი		ჭოროხ. მარცხ.სანაპირო
28	ცოცხობა	უბანი	კატაფხიაში	ცოცხები		ცოცხები	Цоцхенა		ცოცხები		ჭოროხ. მარცხ.სანაპირო
29	არჩვეთი	სოფ		არჩვეთი		არჩვეთი	Арчыеты	არჩვეთი	Арчыет		ჭოროხ. მარცხ.სანაპირო
30	ჭკადუეთი	უბანი	არჩვეთი	ჭკადუეთი		ჭკადუეთი	Чадуети	ჭკადუეთი	Чкадугта		ჭოროხ. მარცხ.სანაპირო
31	დაკვარა	უბანი	დაბა ბორჩხა	დაკვარა	დოკვარი				დაკვარა		ჭოროხ. მარცხ.სანაპირო
32	კოსტანეთი	უბანი	მამანათში	კოსტანეთი	კოსტანეთი						ჩხალისხეობა
33	პანჭკეთი	უბანი	მამანათში	პანჭურეთი	პანჩურეთი						ჩხალის ხეობა
34	ზედა მამანათი	უბანი	მამანათი		ზედა მამანათი						ჩხალის ხეობა
35	მამანათი	სოფ			ქე. მამანათი						ჩხალის ხეობა
36	დუხქოი	სოფ		დუხქოი	დუხქოი						ჩხალის ხეობა
37	მაკრეთი	სოფ		მაკრეთი	მაკრეთი						ჩხალის ხეობა
38	ბაშქოი	სოფ.		ბაშქოი	ბაშქოი						ჩხალის ხეობა
39	მჭათი	უბანი	დუხქოი	მჭათი	ჩატი						ჩხალის ხეობა
40	წითურეთი	ნა-სოფლარი	ბორჩხასთან	წითურეთი							ჭოროხის მარცხ სანაპ.
41	ჯუანი	სოფ.		ჯუვანა	Джуван		Джувана	ჯვანი	Джувана		მურღულის ხეობაში
42	ქამელეთი	უბანი	ერგუნა	ქამელეთი	камелат		камелат	ქამელეთი	камелат		მურღულის ხეობაში
43	ერგუნა	სოფ.		ერგუნა	Ергона		Ерегуна	ერგუნა			მურღულის ხეობაში
44	ქვამჩირეთი	უბანი	ქურა	ქვამჩირეთი	Комчреты		Комчреты	გომჩირეთი			დიდი ხევის მარცხ სანაპ
45	ჭილაური	უბანი	ქურა	ჭილაური	Чилаур		джлаур				დიდი ხევის მარცხ სანაპ
46	ლომიკეთი	უბანი	ბაშქოი მურღულის	ლომიკეთი							დიდი ხევის მარცხ სანაპ
47	ფოროსეთი	უბანი	ბაშქოი მურღულის	ფოროსეთი	პოროსეთი	პოროსეთი	პოროსეთი	ფოროსეთი			დიდი ხევის მარცხ სანაპ
48	ბაშქოი მურღუელში	სოფ.		ბაშქოი	Башкей		Башкей	ბაშქოი			დიდი ხევის მარცხ სანაპ
49	გოგლიეთი	უბანი	ბაშქოი	გოგლიეთი	Гоглиет		Гоглиеть	გოგლიეთი			დიდი ხევის მარჯვ სანაპ
50	ჩხალეთი	უბანი	ბაშქოი	ჩხალეთი	ჩხალეთი			ჩხალეთი			დიდი ხევის მარჯვ სანაპ
51	ჭანგურეთი	უბანი	ბაშქოი	ჭანგურეთი	Чангуре	ჩანგურე					მურღულის ხეობაში

					ტ	რეთი				ობა
52	ზემო და ქვემო ქურა გაერთიანდა და გვაქვს სოფელი ქურა	სოფ.		ზემო ქურა	В.Курра		В.Курра	ქურა		მურღულის ხეობა
				ქვემო ქურა	Квемо Кура					მურღულის ხეობა
53	მურღული	რ-ნი ცენტრი		ჭინკათხევი						მურღული
54	ბაგა	უბანი	გურბინი	ბაგა	ბაგა					მურღულის ხეობა
55	გურბინი	სოფ.		გურბინი	გურბინი		გურბინი			მურღულის ხეობა
56				აგარა						მურღულის ხეობა
57	კაპარჯეთი	სოფ.		კაპარჯეთი	Капарджет	კაპარჯეთი	კაპარჯეთი	Капаржет		მურღულის წყლის მარჯვენა სანაპირო
58	ძანცული	უბანი	დამარი	ძანცული	Цанцуль		ძანცული	Дзанцуль		მურღულის წყლის მარჯვენა სანაპირო
59	აღუნა	უბანი	დურნა	აღუნა		აღუნა	აღუნა	აღუნა		ომონი-მური მდინარის მარჯვენა სანაპირო
60	დურნა	სოფ.		დურნა	Дурча		Дурчია	Дурча		ომონი-მური მდინარის მარჯვენა სანაპირო
61	კორიდეთი			კორიდეთი	კორიდეთი		კორდეთი			მურღულის-წყლის მარჯვენა სანაპირო
62	ოსმალი			ოსმალ	осмал		ოსმალი	осмал		მურღული ხეობა
63	ბუჯური	სოფ.		ბუჯური	Буджур		ბუჯური	Буджур		მურღულის მარჯვენა სანაპირო
64	ქვემო გემლი და ზემო გემლის ნაცულად დღეს გვაქვს ერთი სოფელი გემლი	სოფ.		ქვემო კეული	Кеуль		Кеულ	კეული		კეულიდგი ხევის მარჯვენა სანაპ.
65	არხვა	სოფ.		არხვა	Архуа		Архუა	არხვა	არხვა	ჭოროხის მარცხ სანაპ.
66	ტრაპენი	სოფ.		ტრაპენი	ტრაპენი		ტრაპენი			ჭოროხის მარცხ. სანაპ.
67	ნაღვარევი1 ნაღვარევი2 ნაღვარევი3	უბანი	იბრიქლში და დამფალში, ორივე ჭოროხის მარჯვენა დაფარა	ნაღვარევი			ნაღვარევი			ჭოროხის მარცხ. სანაპ.
68	დამფალი	სოფ.		დამფალი	Дампал		დამფალი			ჭოროხის მარცხ სანაპ.
69	ორჯი	უბანი	დამფალში	ორჯი	ორჯი		ორჯი	ორჯი		ჭოროხის მარცხ სანაპ.
70	აენა	სოფ.		აენა	აენა		აენა			ჭოროხის მარცხ სანაპ.
71	თხილაზრო	სოფ.		თხილაზური	Тхилад зора	Тхилаდურ	თხილაძე	Тхилазур		ჭოროხის მარცხ. სანაპ.
72	ქართლა	სოფ.		ქართ	Картლა	კარტლა	კარტლა	კარტლა	ქართ	ჭოროხის მარცხ.

				ლა				ტლა		თია	სანაპ.
73	ომანა	სოფ.		ომანა	ომანა	ონმანი	ომანა			ომანი	ჭოროხ. მარცხ. სანაპ-რ
74	ურზუმა	უბანი	ომანაში	ურძუმა	Урзула		Тхиладур			ურძულა	ჭოროხ. მარცხ. სანაპ.
75	მუსტაფოღლი	უბანი	ხატილაში	მუსტაფოღლი	მუტაფოღლი						ხატილას ხეობა
76	მუხნარი	უბანი	ხატილაში	მუხნარი	мухнари						ხატილას ხეობა
77	არ დასტურდება			აღჯანოღლი	აღჯანოღლი						ხატილას ხეობა
78	გურჯიჯან	უბანი		ძურჯიჯან							ხატილას ხეობა
79	თიფანზურ	უბანი	ხატილა	თეფენიზულარი	თეფენიზულარი		Тепеизильяр				ხატილას ხეობა
80	ბაშხატილა	უბანი	ხატილა	ბაშხადერე	ბაშხადერე						ხატილას ხეობა
81	ნაკერავი/ნაქერავი	უბანი	ხატილა	ნაკერავი	ნაკერავი						ხატილას ხეობა
82	*****			იზარნევი	იზარნევი						ხატილას ხეობა
83	მოლასი	სად.		მულასი	მულასი						ხატილას ხეობა
84	*****			იმედოღლი	იმედოღლი						ხატილას ხეობა
85	შხვენჭალა	ტყე	ხატილა	შხვენჭალა				შხვენჭალა	Шхвенчала		შხვენჭალის მარცხ. სანაპ-რო
86	ხატილა	სოფ.		ხატილა			Хатила		Хатила		ხატილის ხეობა
87	ნაჯვია	სოფ.		ნაჯვია	ნად-ქვია						ჭოროხ. მარცხ. სანაპ-რო
88	*****			ბალიკლი							
89	*****			დერემკულე					დორე მარლე		მერსუნის წყლის მარცხ. სანაპ-რო
90	ჭიხილეტი	უბანი	ხატილა	ჭიხილეტი	ჩიხილეტი				ჩიხილეტი		ჭიხილეტის ხეობა
91	მამაწმინდა	სოფ.	ართვინთან	მამაწმინდა							ჭოროხ. მარცხ. სანაპ-რო
92	იშხაბილი	სოფ.		იშხაბირი							ჭოროხ. მარცხ. სანაპ.
93	*****			თოფრიაქტი					თოპრიაქტი		წრიას წყლის მარცხ. სანაპ-რო
94	*****			ნიგრიეტი							სოფ თოფრიაქტის ზემოთ
95	სირია	სოფ.		წრია			ცრია				ჭოროხ. მარცხ. სანაპ-რო
96	ორჯოხი	სოფ.		ორჯოხი							ჭოროხ. მარჯვ. სანაპ-რო
97	*****			სასრეხეო	სასრეხეო						მელის წყლის მარცხ. სანაპ-პირო
98	შიკაშან	სათ.	მელო	შიკაშარი	შიკაშარი		შიკაშარ		შიკაშა		მელის ხეობაში
99				ნატამრევი	ნატამრევი						მელის ხეობაში
100	მელო	სოფ		მელო	Мело		Мело		Мело		ომონიშური მდ-ის მარჯვ.

										სანაპირო
101	****			კერდაზელია-რი			კერდაზელიარ	კურდა-ზი		კერდაზელია-რის მარჯვენა მხარე
102	****			ბინათი			ბინატ	ბინატ		ბინათის ხევის მარცხ. მხარე
103	****			ბერადორი	ბერდაზორ			ბერდაზორ		ჭილჭიმის წყლის მარცხ. მხარე
104	ჭილჭიმი	სოფ.		ჭილჭიმი	ЧИЛЧИМИ	ჯალჯიმი		ჩილჩიმ		ჭილჭიმის წყლის მარცხ. მხარე
105	****			წოვარი			ცოვარ			ჭილჭიმის წყლის მარჯვენა მხარე
106	კირნათი	სოფ.		კირნათი						ჭოროხის მარჯვენა მხარე
107	ნაკირნათუვი	უბანი	კირნათში	ნაკირნათუვი						ჭოროხის მარჯვენა მხარე
108	ზედა კირნათი	უბანი	კირნათში	ზედა კირნათი						ჭოროხის მარჯვენა მხარე
109	შუშანეთი	სოფ								ჭოროხის მარჯვენა მხარე
110	კობალეთი	სოფ.								ჭოროხის მარჯვენა მხარე
111	კირნათი			ქვედა კირნათი						ჭოროხის მარჯვენა მხარე
112	ოღლაური	უბანი	კირნათში, ხემაში	ოღლაური			ოღლაური	Доглаурь		ჭოროხის მარჯვენა მხარე
113	ხინწკანა	უბანი	ხემაში	ხინწკანა			ხინწკარი//ხინწკარა	ხინწკანა		ჭოროხის მარჯვენა მხარე
114	ზედობანი	უბანი	ხემაში	ზედ უბანი						სოფ ხემაში
115	საბაური	უბანი	ხემაში	საბაური		საბიური				სოფ ხემაში
116	შუბანი	უბანი	ხემაში	შუბანი						სოფ ხემაში
117	ნადარბაზევი -1 ნადარბაზევი -2	სათესი სათესი	კარაფხიაში, კირნათში	ნადარბაზევი						ჭოროხ. მარჯვენა მხარე
118	ქერტაში	უბანი	ხემაში	კარტაში		ყარტაში		კარტაში		ჭოროხის მარჯვენა მხარე
119	კარაფხია	სოფ.	კარაფხიაში	კარაფხია			კარაფხია	კარაფხია		ჭოროხ. მარცხ. მხარე
120	ზედუბანი	უბანი	ხემა	ზედ უბანი						ჭოროხ. მარჯვენა მხარე
121	ჯინკურა	უბანი	ხემაში	ჯინკურა		ჭინკურა		ჩინკურა 70		სოფ ხემაში
122	კინცხურეთი//კინწყურეთი	უბანი	ხემაში	კინწყურეთი		კინწყურეთი				კინწყურეთის ხეობა
123	ქლასკური	სოფ.		კლასკური						ქლასკურის 126 ხეობა 125
124	სამახრეო	უბანი	არავეთი	სამახრეო			სამახრეო	სამახრეო		დევესქელის ხეობა
125	ბანაკნა	უბანი	შუახევში	ბანაკა						დევესქელის ხეობა
126	არავეთი	სოფ.		არვეთი			არვეთი	არავეთი		დევესქელის ხეობა
127	დევესქელი	სოფ.		დევესქელი		დევესქელი		დევესქელი	დევესქელი 72	დევესქელის ხეობა
128	კეიტაური	უბანი	ბაგინი	კეიტაური						დევესქელის ხეობა
129	ბაგინი	სოფ.		ბაგინი						დევესქელის

											სეობა
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	-------

130	ოთინგო	უბანი		ოთინგო							დევესქელის სეობა
131	ნიგია	უბანი	იბრიქ-ლში/ებრიქა	ნიგია							დევესქელის სეობა
132	ვალაში	უბანი	შუახვეში	ვანაკნა		ვანაკნა			ვალა-შია		დევესქელის სეობა
133	შუახვევი	სოფ.		შუახვევი							დევესქელის სეობა
134	ოხორჯინი	უბანი	შუახვეში	ოხორჯინი					ოხორჯინი	ოხორჯინი	დევესქელის სეობა
135	სანათისი	უბანი	შუახვეში	ცანათისი							ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო
136	ებრიქა//იბრიქლი	სოფ.		ებრიქა							ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო
137	მამაწმინდა//მარმა წვინდა	უბანი	ებრიქა//იბრიქლი	მამაწმინდა							ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო
138	პეტრული	უბანი	ებრიქა//იბრიქლი	პეტრული							ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო
139	ადაგული	სოფ.		ადაგული							ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო
140	ღნია	უბანი	ადაგულში,ჭოროხ-მადაფარა	ღნია					ღნია	ღნია	ჭოროხ. მარჯვენა სანაპირო
141	ახალდაბა	უბანი	ადაგულში	ახალდაბა							ირსის ხევის მარჯვენა სანაპირო
142	ირსა	სოფ.		ირსა							
143	ნაუდაროლი, წყალმა დაჯვარა	უბანი	ირსა	ნაუდაროლი					ნაუდაროლი		ჭოროხ. მარჯვენა სანაპირო
144	ბეშაგორი/ბეშაღილი	სოფ.		ბეშაღილი							ჭოროხ. მარჯვენა სანაპირო
145	კვარცხანა	სოფ.		კვარცხანა		კვარცხანა	კვარცხანა		კვარცხანა		ჭოროხ. მარჯვენა სანაპირო
146	სინკოთი	სოფ.		სინკოთი					სინკოთი	სინკოტი	ჭოროხ. მარჯვენა სანაპირო
147	ნიგალი	უბანი	სვეტი	ნიგალი							ნიგალის ხევის მარჯვენა სანაპირო
148	სვეტი	სოფ.		სვეტი						სვეტი	ნიგალის ხევის მარჯვენა სანაპირო
149	ვაზრია	სოფ.		ვაზრია		ვაზრია					ნიგალის ხევის მარცხ. სანაპირო
150	აგლახა	სოფ.		აგლახა							ნიგალის ხევის მარცხ. სანაპირო
151	ვარაჰკანი	სოფ.		ვარაჰკანი		ვარაჰკანი				ვარაჰკანი	ნიგალის ხევის მარცხ. სანაპირო
152	გაერთიანებულია ზედა და ქვედა თოღგომი და გვაქვს თოღგომი	სოფ.		ქვედა თოღგომი							სვეტიბარის წყლის მარცხ.სანაპირო
		უბანი	თოღგომში	ზედა თოღგომი							სვეტიბარის წყლის მარცხ.სანაპირო
153	სოტიბარი	უბანი		სვეტიბარი							სვეტიბარის წყლის მარჯვენა სანაპირო

											ნაპიროზე
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----------

***** ცხრილში ვარსკვლავით აღნიშნული დასახელება არ გვაქვს ჩაწერილი, ან არ დასტურდება, ან უბრალოდ – ვერ მოვიძიეთ

ნიბაღის ხეობის გზარსახელები

სოფელი Köy	გვარსახელი (ახალი, ძველი) Soyadı (yeni, eski)
ავანა _ Avcılar	<p>ფაღავა// ეფენდოღლი Pagava/Efendoğlu ყადოღლი//ერდემ Kadoğlu// Erdem თუნუსოღლი Tunusoğlu ქოროღლი//ექიჯი Köröğlu// Ekici ოსმანოღლი Osmanoğlu მურათრეზოღლი// დემირ Muratrezoğlu//Demir აღბაირაქ// ჩანმას Albayrak// Çakmak უზუნალოღლი//უზუნ Uzunaloğlu// Uzun მოლანესრულოღლი//ილდიზ Molanesruloğlu// Yıldız წყეროღლი//მეიდან Tskeroğlu/ Meydan ნავდაროღლი//ჩავუშ Navdaroğlu//Çavuş ილდიზ//Yıldız ბოზარ//Bozar მოლაჰასანოღლი//Molahasanoğlu ყარა//Kara</p>
აგლანა _ Ahlat	<p>ერსევიჩი//Ersevîç ყოჩბაი// Koçbay შიშმანი//Şişman ოზთურქ//Öztürk ერერ//Erer გუნაი//Günay ერბირგინ//Erbirgin</p>
ადაგული _ Adagül	<p>ჯაფარიძე// ფექერ Caparidze//Peker ბეკირიშვილი// ბეკიროღლი Bekirişvili//Bekiroğlu ჰემშინოღლი//აიდინ Hemşinoğlu//Aydın ხაჯიშვილი //ჰაჯიოღლი//არაზ Hacışvili//Hacıoğlu/Araz ბოლქვაძე//ყადიოღლი Bolkvadze//Kadioğlu</p>

	<p>დურმიშოღლი//დემირხან Durmuşoğlu//Demirhan ჩერქეზიშვილი//ჩერქეზოღლი//ბაშერი Cherkezivili//Çerkezioglu// Başer ქესკინაშვილი //ქესკინოღლი//ოზდერ Keskinaşvili//Keskinoglu//Özder ფინჯოღლი// დურმიშოღლი// ილდირიმ Pincoglu//Dermişoglu//Yıldırım გოსრაშვილი//გოსრაჯოღლი//ოზერ Gosraşvili//Gosracoglu//Özer ფაშოშვილი//ფაშოღლი//ოზთურქ Pashoshvili//Paşoglu//Öztürk ბესრაშვილი//ბეობღლი//გოგოტენ Besraşvili//Beboğlu//Gökten თერლოღლი//თერლი Terloğlu//Terli მოლანოღლი//ილმაზ Molanoğlu//Yılmaz</p>
არაკეთი _ Arkaköy	<p>ფალაზაშვილი//ფალაზოღლი Palazashvili//Palazoglu ბერიშვილი//ისტაოღლი Berişvili//İhtiyaroglu ტალაზაშვილი //ჩარბოღლი Talahaşvili// Çarboğlu თოსოღლი//თოს Tosoğlu//Tos კვეციშვილი//კვეციშვილი Kvetsidze//Kvetsitsoğlu ლანაშვილი//მელოგოღლი Lahanaşvili//Melegoglu დალყილიჯოღლი// ტალქილიჯოღლი Dalkılıcoğlu // Talkılıcoğlu</p>
არჩვეთი_ Örücüler	<p>ილიჯ//İlic დურმუშ//Durmuş რეად// Reyad აიდინ//Aydın დუშტახ// Duştah იაზიჯი//Yazıcı გუნეშლი//Güneşli გუნეშ//Güneş</p>
არსვა _ Akpınar	<p>შაბანოღლი//Şabanoğlu ყავაზ// Kavaz თოსიოღლი//Tosioğlu მემიშოღლი//Memişoglu კაკვენი//Kakveni ფაიშ// Payış ხიტინი// Hatını თუროღლი// Turoğlu</p>

	<p>ნაზაროღლი// Nazaroğlu შარბან// Şarban ალთუნდიშლი// Altundişli ცოცილოღლი// Tsitsiloğlu რიფეთ// Ripet სუბიესან// Subiyesan ფუქს// Fuks ყაროღლიან//Karoğlu</p>
ბაგინი _ Balcı	<p>ცეცხლაძე //მეხროღლი Tsetshladze//Mehroğlu სარიშვილი //სარისულოღლი Sarişvili//Sarisuloğlu ჯანბაზიშვილი //ყარასულოღლი Canbazişvili//Karasuloğlu ქოფერიშვილი//ქოფეროღლი Koperişvili//Koperoğlu ყავარიშვილი//ბედერაჯოღლი Kavarişvili//Bederacoğlu ზენგინოღლი // Zenginoğlu ნაზლიაშვილი//ნაზნულოღლი Nazliaşvili//Naznuloğlu მგელაძე//კურტკუნოღლი Mgeladze//Kurtkunoğlu გაბანიძე//უზუნემინოღლი Gabanidze//Uzuneminoğlu გოგჩაშვილი// Gogçaşvili მემოშვილი //მემოღლი ქერესტეჯი Memoşvili//Memoğlu//Keresteci სარიშვილი//ილმაზ Sarişvili//Yılmaz ყალვინჯოღლი// Kalyoncuoğlu</p>
ბაშქოი _ Başköy	<p>ჩირაკოღლი Çirakoğlu ვეზიროღლი//ექსილმეზ Veziroğlu//Eksilmez აინ// Ayın ვალეჯი//Valeci ქოროღლი//გუნერ Köroğlu//Güren ჩუქუროღლი//Çukuroğlu ყარაოღლი// Karaoğlu ერმიშ// Ermiş ღონე// Gone</p>
ბაშქოი (მურღული) Başköy (Murgul)	<p>ადამოღლი//Adamoğlu ათილა// Atila აიდინ// Aydın ბაშქოი// Başköy გენჩთურქ// Gençtürk</p>

	<p>ეფენდოღლუ//Efendoğlu ქოჩალოღლუ//Koçaloğlu ქემალოღლუ//Kemaloğlu მორგულ// Morgul ხაბალოღლუ// Habaloğlu</p>
ბეშაგრი – Besagil	<p>ათაბაგ//ათაბეგ // Atabag//Atabeg ოუქსელ// Yüksel ინანჩ// İnanc ერიით//Erit თახმაზ//Takmaz ოზთურქ//Öztürk თორუნ//Torun ჯოშუნ//Coşhun ილმაზ//Yılmaz საინ// Sayın ილდირიმ// Yıldırım</p>
ბუჯურ- Akantaş	<p>ინჯე// İnce გუნეშ//Güneş ჩერიგასლან//Çerigaslan ქამილოღლი//Kamışoğlu შერეფნიშან//Şerefnişan ნამლი//Namlı სერთ//Sert მერთ//Mert ჩაქირ//Çakır თურან//Turan ერეიდინ//Ereyidin ილმაზ// Yılmaz საამი// Saami აიდინ//Aydın</p>
გოლა – Çifteköprü	<p>ქაცა//სულეიმანოღლი/ილმაზ Katsa//Süleymanoğlu// Yılmaz გორთა//გუვენ Gorta//Güven ცუცოღლი//ილდიზ Tutsuğlu//Yıldız ჩაქმაქ//Çakmak მუსლუოღლუ// აქსუ Musluoğlu//Aksu გუშეშოღლუ//უსტაბაშ Gümeşoğlu//Ustabaş გუჩკონ//ყაილარ Guçkon//Kyaylar კარაიბრაიმოღლუ//Karaibraimoğlu ქიბარ//Kibar ქოუნჯუ//Koyuncu</p>

	<p>თოფალოღლუ//Topaloğlu ალთუნკაია//Altunkaya ბაშია// Başıya</p>
<p>გუნეშლი – Güneşli</p>	<p>გაზლარ// Gazlar ჰანედარ//Hanedar ჩეთინ// Çetin იღმაზ//Yılmaz ჩორბაძე//Çorbadze ასლან// Aslan თუნჩოღლუ// Tunçoğlu ბოსტან// Bostan ქაკიშ// Kakış იუქქ// İpek ჩელიქ//Çelik ქაკში//Kakşı სოფიოღლუ//Sofioğlu აკარ// Akar ქოჩა// Koça</p>
<p>გუზელიურთ – Güzelyurt</p>	<p>დურმიშ// Durmuş ჩორბაჯ// Çorbacı ათალაი//Atalay ჩაკირ//Çakır დაიალოღლუ// Dayaloğlu ეუდაროღლი// Ejdaroğlu ქალფოღლი// Kalpoğlu კადოღლი// Kadoğlu თათაროღლი// Tataroğlu</p>
<p>გურბინი-Petek Köy</p>	<p>სეიდშიშვილი/სეიდოღლი//Seyidishvili//Seyidoğlu ჩაუშოღლი//Çavuşoğlu შეხოღლი//Şeyhoğlu ოსკან//Oskan მაითენლარ// Maytenlar ჰაციოღლი// Hacıoğlu გენსუიუ// Gensuyu ეფენდოღლი// Efendoğlu ოქტენ// Ökten სოისალ// Soysal ომეროღლი//İmeroğlu ოსთურ//Ostur ჩელიქ//Çelik ოჰრანლარ// Ohrandar კიკვაძე//ყალიონჯუ Kikvadze//Kalyoncu</p>
<p>გეგლი-Korucular</p>	<p>ილდირიმ//საჯუღლი //Yıldırım//Hacıoğlu ურდაქულ//ეთემოღლი//Urdakul//Etemoğlu</p>

	<p>ყაია//ალიშანოღლი// Kaya// Alişanoğlu შირნ//ბაიაჰტაროღლი //Şirn//Bayraktaroğlu ჩავუშ// Çavuş დურმიშოღლი// Durmişoğlu ჩეფნიოღლი// Çepnioglu ჩაირჯი//Çayırçı კაბანელი// Kabaheli შაკიროღლი// Şakiroğlu მემიშოღლი// Memişoğlu ყარაჯა//Karaca გენჯოღლი// Gencoğlu დემირი//ბუნჩუ//Demir//Buçnu შამლი// Şamlı ჩონატაროღლი//Çohataroğlu გენჩოღლი// Gençoğlu ჩუშლარ//მუტაფოღლი //Çuvuşlar//Mustafaoğlu</p>
გვარა	<p>ლასტაკანიძე//Lastakanidze შუშანიძე//Shushanidze ბასილაძე//Basiladze კანიძე//Kahidze ფუტკარაძე//Putkaradze დიდმანიძე//Didmanidze</p>
დამფალი – Anbarlı	<p>ბოლქვაძე//ოზა// Bolkvadze//Oza ლომიძე// გონჯალოღლი//Gomidze//Goncaloğlu გუნდაძე//გუნდოღლი// Gundadze// Gundoğlu ბეილოღლი// Beyiloğlu მესთექ// Mestek აზაკლი// Azakli</p>
დამარი – Damar	<p>გენჯოღლი//გენჯ//Gencoğlu//Genç დელევაწოღლი//ყუვეთ// Delevanoğlu//Kuvvet თოფჩოღლი//ინალ// Topçoçlu// Inal თრამბაჯოღლი//თურნ//Trambacoğlu//Türn მულაზიშოღლი//აიფოღლი// Mülazimoğlu//Aypolt სადიკოღლი//მორგულ// Sadikoğlu//Morgul ტყვაირაშვილი//ქუჩუკიღლი// Tkviraşvili//Küçük Yıldız ოსმანჩაუშოღლი// Osmançavuşoğlu ჰაჯიოღლი//Hacıoğlu შაბანოღლი//შაბანაშვილი//Şabanoğlu// Shabanaşvili ჯირთუღლი//ალთუნ// Cirozuğlu//Altun</p>
დევესკელი – Kayranca	<p>გობერიშვილი//გობეროღლი// Goberişvili//Goberoğlu ხაბაზი//ხაბაზოღლი// Khabazi//Habazoğlu შახკულოღლი// Şahkuloğlu ნაზალოღლი// Nizamoğlu ოდაბაშოღლი//Odabaşoğlu რეჯეფოღლი//Recepoğlu</p>

	<p>ამბრიშვილი//ამბაროღლი // Ambrişvili//Ambaroğlu ჯიფანიშვილი//ჯიფანოღლი//აქჩაი // Civanışvili// Civanoglu//Akçay თავდგირიძე//სალიოღლი// Tavgiridze//Sahoğlu მემოშვილი//მემოღლი// Memoşvili//Memoğlu მაზმანიშვილი//მაზმანოღლი// Mazmanişvili// Maznanoğlu ხიხვიტიძე//ხიხვიტოღლი//Khikhvitidze//Hihkitoğlu ჰაფიზოღლი// Hafizoğlu კოტორიშვილი//კოტოტოხოღლი// Kotorişvili//Kortohoğlu შამილიშვილი //შამილოღლი// Shamilişvili//Şamiloğlu ყურძენაშვილი// Kurdzenaşvili მუსტაფაოღლი// Mustafaoğlu კობერიძე//კობეროღლი// Koberidze//Koberoğlu კვერნაძე//კვერნოღლი//Kvernadze// Kvernoğlu ბიდონიძე//ბიდონოღლი// Bidonidze//Bidonoğlu მედუნოღლი// Medunoğlu ხაბაძე//ხაბაზოღლი//Habadze//Habazoğlu ველოღლი// Veloğlu ჩილასანოღლი// Çilasanoğlu</p>
დუზქოი_ Düzköy	<p>ქაცა//ილმაზ// Katsa//Yılmaz მურთუქ//კარამეტო//Murtuk//Karameto სუბაში// Subaşı ქოჩაღ// Koçağ მემოღლი//Memoğlu ბაშია//Başia შიშქექ//კარაბნდა // Şimşek//Karabnda ჯილღეთი//ჩილქ//წიტათხმანოღლი Cilleti/Çilk//Tsitaoşmanoğlu ქოჩაღ// Koçağ</p>
დურჩა-Ardıçlı	<p>თავდგირიძე// Tavgiridze ჰაჯიოღლი//ერგენი// Hacioğlu//Ergen მემიშოღლი// Memişoğlu გუდუქოღლი// Güdüköğlu თალგამიძე// Talgamidze ბეიანტაროღლი// Beyahtaroglu ხოჯოღლი// Hocoğlu ჩიტოღლი// Çitoğlu ჩაკიჯოღლი // Çakiçoğlu მელეგოღლი//მელეგოსანები// Melegoğlu//Melegosanebi სუბაში// Subaşı აკუნარ// Akkunar იაუზლარ// Yavuzlar არსლანლარ// Arslanlar ჩაკიჯ//ილდირინ// Çakiç//Yıldırım</p>
ებრიკა_ Ibrikli	<p>ზაკარაძე//ჩაუშოღლი//ათამან Zakaridze// Çavuşoğlu//Ataman</p>

	<p>ჩილოღლუ//ქილოღლუ// Çiloğlu//Kiloğlu იედიბელაშვილი//იედიბეგოღლი//იედილელოღლი Yedibelashvili//Yedibegoğlu//Yedileloğlu დევრიშოღლი// Devrişoğlu აზიზიშვილი//აზიზოღლი//Azizişvili//Azizoğlu გუნდაძე//დაღციღლიჯოღლი// Gundadze//Dalkilicoğlu ყაიბეგოღლი// Kayabegoğlu ისინიშვილი//ისინოღლი Isinişvili//Isinoğlu ბელაოღლი// Belaoğlu ფერუღლი// Peruloğlu თონიალოღლი// Tonyaloğlu რეჯეფოღლი// Receptoğlu ფერჩელოღლი//Perçeloğlu ჰაჯიოღლი//Hacıoğlu</p>
ერეკუნა-Erenköy	<p>ოზდემირ//Özdemir ბაირამოღლუ// Bayramoğlu შანლი// Şanlı შაზლი// Şazlı უიანკი// Uyanık</p>
ვაზირია Vezirköy	<p>ასღან// სღან ოზთურკი//Öztürk ოკაი//Okay გენჩ//Genç გუნერ //Güner ოზკან//Özkan ჩელიკი// Çelik ალთუნ//Altun ყანთარ//Kantar კაკოღლი//კაკიშვილი//აბდურრაჰმანოღლი//ავჯი Kakoğlu// Kakişvili//Abdurrahmanoğlu//Avcı ყარათაშ//Karataş სეჩკინ //Seçkin</p>
ვარაჭკანი- Varlık	<p>დერმუტოღლი//Dermutoğlu ჩკონ// Çkon ჩამერ// Çamer ჩილაზან//ჩილასან//Çılazan//Çılasan შეიხოღლი//Şeyihoğ ბალამაჯოღლარ// Balamajoğlar რუიგიღლი// Ruyigiloğ დელიმუტოღლი// Delimutoğlu ლაყაფევი//Lakapev აკსაკნალ// Aksaknal ბილიროთ//ზაჯიშვილი// Bilirt//Hacışvili გულთეკინ// Gültekin</p>

<p>ზედა კირნათი// Zeda Kirnati</p>	<p>შუშანიძე// Şuşanidze წითელაძე//Tsiteladze ლოშიძე//Gomidze ცინცაძე//Tsintsadze ძნელაძე//Zneladze ფოთელიძე//Potelidze გაბიტაძე//Gabitadze ჯინაძე//Cihadze გორგოშაძე// Gorgoşadze</p>
<p>ზედა მარადიდი- Muratlı</p>	<p>ხალვაში// Khalvaşi დიასამიძე// Diasamidze თაგვაშვილი//Tagvaşvili დიდბეროღლი//Didberoğlu დიზაროღლი// Dizaroğlu ჯებეოღლი//Cebeoğlu უზუნმამუდოღლი//Uzunmamudoğlu მამიოღლი// Mamioğlu მისირლოღლი// Mısırloğlu არაპოღლი// Arapoğlu/ გეზმიშ//Gezmiş რეჯეფოღლი//Recepoğlu</p>
<p>ზედა ქლასკური- Tanoğlu</p>	<p>ლეზგოღლი// Lezgoğlu ფერთოღლი// Fertoğlu გოდირუღლი//Godiruğlu ფუროლოღლი//Feroluğlu რეჯეპოღლი// Recebaoğlu ყურჰუსეინოღლი// Kurhuseyinoğlu (Korhuseyinoğlu) ოზლოღლი//Özloğlu ყარამანოღლი//Karamantoğlu დელიჰასანოღლი//Delihasanoglu ჯეფეროღლი// Ceperoğlu კოტანიშვილი//კოტანოღლი// Kotanişvili//Kotanoğlu კანჭოშვილი//კანჭოღლი// Kançoşvili//Kançoğlu ტოლაშოღლი//Tolaşoğlu ალიოღლი// Alioğlu უსთანდოღლი//Ustandoğlu შირნული//შირინოღლი//Şirnuli//Şirinoğlu ბაბოსმანოღლი// Babosmanoğlu ყეიდბეგოღლი// Keydibegoğlu გორაძე//იღმაზ// Goradze//Yılmaz ერთურქოღლი// Ertürkoğlu ალთუნთერი// Altunteri თეთრიეთი//თეთრაძე// Tetrieti//Tetradze ყაროსმანოღლი//ყარა// Karosmanoğlu//Kara</p>

თოღეოში- Salkımlı	ჰალიშოღლი//ჩიმენ //Halıçođlu// Çimen მოღლოღლი//დემირ// Mollođlu//Demir სანჯანტაროღლი// Sancaktarođlu ლეღიკოღლი// Lelikođlu იღმაზ//Yılmaz ბებეროღლი// Bebirođlu
თსილაზრო- Zorlu	მენშუროღლი//გენშუროღლი//ოზბაირაქ Menşurođlu//Genşurođlu//Özbayrak თაფღიძე//ბაღჯი// Taplıdze//Balcı ისკენდეროღლი//ასლან// İskenderođlu//Aslan დურემი//დურან// Duremi//Duran დურად//მისიროღლი//ოუქსელ// Durađ/Mısirođlu//Yüksel მემოშვილი//მემოღლი//ოშოურქ//Memoşvili//Memođlu //Öztürk ქემალოღლი//აიდინ// Kemalođlu//Aydın მუნტაროღლი//იღმაზ// Muhtarođlu//Yılmaz ალიტაიოღლი//ათუნთაშ//Alitaođlu//Atuntaş თოფაღლოღლი// Topalođlu დელიბაში//Delibaşı
ირსა- Erenler	ჩაჩანოღლი// Çaçanođlu შათირიშვილი//შათიროღლი//Shatirişvili//Şatrođlu ჩავუშოღლი// Çavuşođlu ლომანოღლი// Lomanođlu მოღლოღლი//Mollođlu რაქთეჯანოღლი//Raktevanođlu ჰაფიზოღლი//Hafizođlu როინოღლი//Roindođlu შირინოღლი//Şirinođlu ისტაროღლი// İhtiyarođlu ოზჯან// Özcan ჯენიქოღლი// Cenikođlu ახისნალოღლი// Ahıshalođlu სოფრანოღლი// Sofranođlu ალიაღაოღლი//Aliađaođlu დელიჯოღლი//Delicođlu ზენგინოღლი// Zenginođlu
იშნაბილი- Kalburlu	გვარები ძირითადად არის სანელებლის მისეღვით
კაბარჯეთი- Kabaca	იღითვერ// İlitver ყანთარვარ// Kantarvar ოუსთაშლარ//Ustaşlar ჩოფღუ// Çöplü თოფჩუ//Topçu
კატაფნია- Çavuşlu	დიდმანიძე//ოჯამან// Didmanidze//Ocaman ყაშიშოღლი// Kamşiođlu ჩავუშოღლი// Çavuşođlu

	<p>ყურისმანოღლი// Kurismanoğlu ნოჯამანოღლი//ქოჯამანოღლი Hocamanoğlu// Kocamanoğlu ალიოღლი// Alioğlu თათაროღლი// Tataroğlu ათამან// Ataman</p>
<p>კვარცხანა- Bakirköy</p>	<p>შენთურქ//Şentürk ოზთურქ//Öztürk ქესკინ// Keskin შაინბაშ//Şayınbaş მერიჩ//Meriç უნუქ// Unuk თორუნ// Torun ქოჩ// Koç ილმაზ// Yılmaz აზიზაღაოღლი // Azizağaoğlu გერეზ // Gerez ბაღდებირ// Bağdebir უიგურ// Uygur ოზდემირ // Özdemir</p>
<p>კირნათი</p>	<p>კახაბერიძე// Kahaberidze წითელაძე// Tseladze შუშანიძე//Şuşanidze შალიკაძე//Şalikadze აბაშიძე// Abaşidze ცინცაძე// Tsintsadze გაბიტაძე// Gabitadze ჯინაძე// Cihadze ფოთელიძე // Potelidze ბასილაძე// Basiladze ლასტაკანიძე// Lastakanidze კახიძე// Kakhidze გორგოშაძე// Gorgoşadze ძნელაძე// Dzneladze დიდმანიძე//Didmanidze ლომიძე//Gomidze მსხალაძე// Mshaladze ლომაძე//Lomadze</p>
<p>კობალეთი// Kobaleti</p>	<p>კახაბერიძე// Kakhaberidze ცინცაძე// Tsintsadze აბაშიძე// Abashidze შალიკაძე// Shalikadze</p>
<p>კორიდეთი// Çimenli</p>	<p>ილდირიმი//Yıldırım იაუზლარ// Yavuzlar ედიზლარ// Edizlar</p>

	<p>გენიშლარ // Genişlar ოქიელ // Öztel ქუჩუკილდიზლარ// Küçük Yıldızlar დირველოღლუღლარ// Dirveloğlular გუმუშლარ// Gumuşlar შიშექლერ// Şimşekler ყადიოღი// Kadioğlu ოზდენ// Özden შიშექი// Şimşek</p>
მამანათი- Demirciler	<p>ყაბოღლუ//ოზღექი// Kaboğlu/Özlek თიბუოღლუ// Tibuoğlu ქოჩაღი// Koçağ ქიროღლუ//აიღინ// Kiroğlu/Aydın ქუჩუკხასანოღლუ//გუნერ// Küçükhasanoğlu/Güner ჰაჯიმანოღლუ//გუნეში// Hacimanoğlu/Güneş მეზინი/სათერ//Mezin//Sater</p>
მამაწმინდა- Şehitlik	<p>ყარსლიოღლუ// Karslıoğlu ქარლისი// Kartlis</p>
მაკრეთი- Kale	<p>თოფჩუ// Topçu ყრუჰუსეინოღლი// Kruhuseyinoğlu კასიმოღლი// Kasimoğlu ბაირაქტაროღლი// Bayraktaroğlu მოღლაოღლი// Mollaoğlu დემირჯიოღლი// Demircioğlu სატერაროღლუ// Sateraroğlu თოშიღერ// Toşiler ჩელები// Çeleb ყაბოღლი// Kaboğlu თუბუოღლი// Tubuoğlu ქოჩაღი// Koçağ</p>
მარადიდი// Maradidi	<p>აბაშიძე// Abashidze ბედინაძე// Bedinadze ბერიძე// Beridze ვერძაძე// Verzadze გოგიძე // Gogidze გურგენიძე// Gurgenidze დიასამიძე// Diasamidze დიდმანიძე//Didmanidze კალანდაძე//Kalandadze კარალიძე //Karatidze ლომაძე//Lomadze მეგრელიძე// Megrelidze მსხალაძე//Mshaladze მორთულაძე//Mortuladze მუთიძე//Mutidze</p>

	<p>სვანიდე// Svanidze ფოთელიდე// Potelidze ლომიდე// Ğomidze შუშადე// Şuşadze ჩერქეზიშვილი//Çerkezişvili</p>
მაჭანლოსპირი	<p>ბერიდე// Beridze გოგუადე// Goguadaze ზაკარადე // Zakaridze სვანიდე// Svanidze სუკოლნიკოვი// Sukolnikovi ფუტკარადე// Putkaradze წულუკიდე// Tsulukidze კახაბერიდე// Kahaberidze შაშიკადე//Shashikadze იაკობადე// İakobidze სალადე// Saladze</p>
მირვეთი	<p>ბერიდე//Beridze დასამიდე// Diasamidze ზაკარადე// Zakaradze მჭედლიშვილი// Mçedlişvili შარაშიდე//Sharashidze ჭანიდე// Çanidze ჭელიდე// Çelidze მალაკმადე//Malakmadze</p>
მონასტერი- Yeşilköy	<p>გულჯიჰან//Gülcihan დაიალოღლი// Dayalođlu კორმაზ// Korkmaz ქოსოღლი // Kosođlu თექბაშ// Tekbaş ილდირან//Yıldırان ქირჩიქე// Kırçıçek ჯასითი// Casiti ილმაზ // Yılmaz</p>
ნაჯვია- Fıstıklı	<p>ქუჩუკ//Küçük აინ// Ayın იაუზაი// Yavuzay შაიჰინბაშ//Şayihınbaş ილმაზ// Yılmaz ერდეშ// Erdem იაუზდემირ// Yavuzdemir სოიდან// Soydan ჩიმ // Çim</p>
ომანა- Ormanlı	<p>აბდულოღლი// Abdulođlu ჩახალოღლი// Çahalođlu კადოღლი// Kadođlu</p>

	<p>შექეროღლი// Şekeroğlu ყაბუშოღლი// Kamuşoğlu ხუშუდოღლი// Huduşoğlu დემირჯოღლი// Demircioğlu უსტათვაიღლი// Ustatvail უნსურუშ//Üçsürüş სულლო// Sullo ჩამლობ// Çamlıb კაკვენები//მერთ// Kakvenebi//Mert</p>
ოსორდია-Şerefiye	<p>თექბაშ// Tekbaş გულჯიან// Gülciyan ყორნშაზ//Korkmaz დაიალოღლი// Dayaloğlu ილდირიმ//Yıldırım ქირჩიჩეგ// Kırçıçek ჯასითი// Casiti ილმაზ//Yılmaz ქოსოღლი//Kosoğlu</p>
ოსმალი-Özmal	<p>კინიადე//სოჯუღლი// Kiniadze//Sucoğlu გაბაიდე//გულაღლი// Gabaidze//Gulal მექათაინა// Mekatayna გულაბიდე// Gulabidze ალიმოღლი//ალიმ//Alimoğlu//Alim</p>
სეეტი – Seyitler	<p>დაუდოღლი//ჩელი// Daudoğlu//Çelik იმამ// İmam ბეგ//Beg ილდირიმ// Yıldırım ჩაუშოღლი//Çavuşoğlu ხოჯაბიღლი//Hocabil</p>
სინკოთი-Sümbüllü	<p>ჭანიდე//Çanidze ოსთურქ// Öztürk უსტაელ// Üstael ყურთ// Kurt შაჰინბაშ// Şahınbaş ოსდემირ// Özdemir ათაჩარ// Ataçar სარაღლი// Saral გუვენ// Güven არსლან// Arslan გურელ// Gürel ნიშნჯიღლი//Nişncil ილდირიმ// Yıldırım კოშქუნ//Koşkun ბიღეან// Bilgin აიდენ// Ayden</p>

	<p>უიგურ// Uygur ათლი// Atlı ალთაი// Altay ჯან// Can ქესკინ// Keskin ჰალვარჯ//Halvarc</p>
ტრაპენი- Tarakl	<p>ბოლქვაძე// ბოზ// Bolkvadze// Boz ფუტკარაძე //ბაირამოღლი// Putkaradze// Bayramoğlu ფრანჭი//პრანჭი//Françı//Prançı თანიაღლი//თანიალოღლი// Tanyali//Tanyaloğlu კუხე// Kuhe</p>
ქვედა ქლასკური- Aralık	<p>თაბანი// Taban ქინიაზ// Akınıyaz ილდიზი// Yıldız ქესუმოღლი// Kesumoğlu ოთლეჩ// Otleç თურნალი// Turnalı ოთრგ// Otrg აიდინ// Aydın ჩელიკ// Çelik გუინ// Guyın</p>
ქურა-Küre	<p>გოგოლაძე//შერიფაღალი// Gogoladze//Şerifağaoğlu ოქმან// Okman სარიგული// Sarıgül ყარამემედოღლი// Karamemedoğlu ბუიუსლი//Büyüklü ბალჯი// Balcı ბაირახტაროღლი// Bayraktaroğlu აივა// Ayva თოფაღლიღლი// Topaloğlu გუნდოღლი// Gündoğlu ჰაჯიოღლი// Hacıoğlu ილმაზ/// Yılmaz ილდიზი//ზაჯოღლი// Yıldız// Hacıoğlu აიდინ//Aydın იაშარ// Yaşar ბექიროღლი// Bekiroğlu ხოჯოღლი// Hocoğlu დუმან// Duman ოზდენ// Özden</p>
შუახევი- Alaca	<p>ყადიოღლი//საითოღლი//შენთურქ //Kadioğlu//Sayıtoğlu//Şentürk ჯეფეროღლი//ქელოღლი// Ceperoğlu//Keloğlu დედიმედოღლი//ოსჩერ// Dedimedoğlu//Osçer ჩხალაღლიღლი//სოლმაზ// Şhalaloğlu//Solmaz</p>

	<p>თოსოღლი//იაშარ// Tosoğlu/Yaşar</p>
<p>ძაბლავეთი// Zablaveti</p>	<p>მუთიძე//Mutidze ბერიძე// Beridze მორთულაძე//Mortuladze ბედინაძე//Bedinadze ვერძაძე// Verzadze აბაშიძე// Abašidze გურგენიძე// Gurgenidze შუშანიძე// Şuşanidze ფოთელიძე//Potelidze ღომიძე// Gomidze გოგიძე//Gogidze</p>
<p>ნატლია-Taşlıca</p>	<p>იბიშოღლარ// İbişoğlar აკალუნ// Akalun ბათმან// Batman ფეჰლივან// Pehlivan ვაკელი// Vakeli მაშქოთ// Maşkot იგიით// Yiğit</p>
<p>ნება- Karşıköy</p>	<p>ალიეფენდი//ფესიანი// Aliefendi//Pesiani ადინოღლი// Adinoğlu ჭანტაროღლი// Çantaroglu ქემალოღლი // Kemaloglu სერთოღლი// Sertoğlu მემიშოღლი// Memişoğlu თათაროღლი// Tataroglu ტარიელოღლი// Tariyeloğlu დაუთბი// Dautbi კოჯამანოღლი// Kocamanoğlu ჩოთროღლი// Çotroğlu ბექიროღლი// Bekiroğlu ფათოღლი// Fatoğlu ფარათალოღლი// Farataloğlu კატამედოღლი// Katamedoğlu ნაზალოღლი// Nazaloglu პაჭიოღლი// Paçioğlu თორმანოღლი// Tormanoglu მუხთაროღლი// Muhtaroglu ყარაღ// Karağ შაინიძე//შაინოღლი// Şainidze// Şainoğlu მელიქიშვილი//მელიქოღლი// Melikişvili//Melikoğlu ცეცხლაძე//სერთოღლი// Tsetshladze// Sertoğlu ჯიგანაძე//ყავაზიშვილი// Ciganadze// Kavazişvili</p>
<p>ჯუანი- Civan</p>	<p>ქაცუნოღლი//გული// Katsunoğlu//Gül მემოშვილი //მემოღლი // Memoshvili// Memoğlu</p>

	<p> ავჯიშვილი//ავჯიშუთელი//Avcışvili// Avcımutuğlı შამილიშვილი //შამლოღი// Şamilişvili// Şamloğlı სალიხაშვილი//სალიხოღი// Salikhaşvili// Salihoğlı ადულოღი//აიღინ// Aduloğlı// Aydın ჩაინაჯოღი//გუნემ// Çayhacıoğlı//Güneş </p>
--	---

ონფორმატორები სოფლების მიხედვით
Köylere göre Bilgi Verenler

№	სახელი, გვარი (ახალი ძველი) Isim, Soyisim (Yeni, eski)	ასაკი Yaş	მუშაობის სფერო Çalışma Alanı	საცხოვრებელი ადგილი (სოფელი, რაიონი) Yaşadığı Yer (Köy, Bölge)
1	ალი გურაკან//ჯაფარიძე Ali Gürakan//Caparidze	50		ართვინი Artvin
2	მეჯიდ ილდიზ Mecid Yıldız	68		ართვინი Artvin
3	ნაზიმ ოსმანაღაოღლუ Nazım Osmanağaoğlu	83	პენსიონერი Emekli	აგანა (ბორჩნა) Avcılar (Borçka)
4	ჰუსეინ ოსმანაღაოღლუ Hüseyin Osmanağaoğlu	66	მეურნე Ziraatçı	აგანა(ბორჩნა) Avcılar (Borçka)
5	ვურალ ერსევინჩ Vural Ersevınç	54	მუსტარი/გამგებელი Muhtar//Belediye Başkanı	აგლანა(ართვინი) Ahlat (Artvin)
6	ჰაიდარ//დურმიშოღლი//ყადიოღლი// დემირჰან Haydar//Durmuşoğlu//Kadioğlu //Demirhan	40	მძღოლი Şoför	ადაგული(ბორჩნა) Adagül (Borçka)
7	ისმაილ ნური Ismail Nuri	48	მეტყვევე Ormancı	ადაგული (ბორჩნა) Adagül (Borçka)
8	აჰმედ ფაშოღლი// ოსთურქ Ahmet Paşoğlu	56	პენსიონერი Emekli	ადაგული(ბორჩნა) Adagül (Borçka)
9	სებაჰათტინ//ფალაზოღლი//ალფაიდინ Sebahattin//Palazoğlu//Alpaydın	49	ბორჩნის საკრებულოს წევრი Borçka İlçe Yönetim Kurulu Üyesi	არაკეთი (ბორჩნა) Arkaköy (Borçka)
10	გიუვენ ფალაზოღლი//ალფაიდინ Güven Palazoğlu//Alpaydın	25	ინჟინერი Mühendis	არაკეთი (ბორჩნა) Arkaköy (Borçka)
11	მერიემ ალფაიდინ Meryem Alpaydın		დიასახლისი Ev hanımı	არაკეთი (ბორჩნა) Arkaköy(Borçka)
12	მერიემ შამილიშვილი//ალფაიდინი Meryem Şamilişvili// Alpaydın		პენსიონერი Emekli	არაკეთი (ბორჩნა) Arkaköy (Borçka)
13	ნასან ყილიჯ Hasan Kılıç	40		არჩეთი (ბორჩნა) Örtüçüler (Borçka)
14	ნაზმიე ალთუნ//შაბანოღლი Nazmiye Altun//Şabanoglu	55	დიასახლისი Ev Hanımı	არსვა (ბორჩნა) Akpınar (Borçka)
15	ჰაირმე ალთუნ//შაბანოღლი Hairme Altun// Şabanoglu		დიასახლისი Ev Hanımı	არსვა (ბორჩნა) Akpınar (Borçka)
16	აიშე კაკვენი//მერთ ყილიჯ Ayşe Kakveni//Mert Kılıç	43	დიასახლისი Ev Hanımı	არსვა (ბორჩნა) Akpınar (Borçka)
17	ასიმ თორუმი Asim Torumi	65		არსვა(ბორჩნა) Akpınar (Borçka)
18	ჰიზარ ქესკინყურთ/ყარასულღლი	57	მოსვლე	ბაგინი (ბორჩნა)

	Hizar Keskinkurt//Karasuloğlu		Usta	Balcı (Borçka)
19	ჰასან ქერესტეჯი Hasan Keresteci	49	მეტყევე Ormancı	ბაგინი (ბორჩნა) Balcı (Borçka)
20	ყადირ ილმაზ//სარიშვილი Kadir Yılmaz//Sarışvili	57	სელოსანი Ustabaşı	ბაგინი (ბორჩნა) Balcı (Borçka)
21	დაუდ იაშარ//ცეცხლაძე Daud Yaşar//Tsetshladze	31	მეტყევე Ormancı	ბაგინი (ბორჩნა) Balcı (Borçka)
22	ისმაილ შენთურქ//ქოპეროღლი İsmail Şentürk//Koperoğlu	69	პენსიონერი Emekli	ბაგინი (ბორჩნა) Balcı (Borçka)
23	ემრულაჰ ქესკინკურთ//ყარასულღლი Emrullah Keskinkurt//Karasuloğlu	62	სელოსანი Ustabaşı	ბაგინი (ბორჩნა) Balcı (Borçka)
24	რიფათ ყარაოღლი Rifat Karaoğlu	65	პენსიონერი Emekli	ბაშქი (ბორჩნა) Başkøy (Borçka)
25	სალიტ გუნერ//ქოროღლი Salit Güren//Koroğlu	40	მძღოლი Şoför	ბაშქი (ბორჩნა) Başkøy (Borçka)
26	სერვეტ ალი თოფალოღლი Servet Ali Topaloğlu	76	პენსიონერი Emekli	ბაშქი (მურღული) Başkøy (Murgul)
27	ჰაირეთინ ერზინჯან//კეკელიძე Hayrettin Erzincan//Kekelidze	53		ბაშქი (მურღული) Başkøy (Murgul)
28	აზმე ალვა//ჩხეიძე Azme Alva//Chkheidze	64	პენსიონერი Emekli	ბაშქი (მურღული) Başkøy (Murgul)
29	ჯევედეთ იღდირიმ//ჩოლოყაშვილი Cevdet Yıldırım//Cholokashvili	64	პენსიონერი Emekli	ბაშქი (მურღული) Başkøy (Murgul)
30	ჰაზირ აიდინ Hazır Aydın	50		ბაშქი (მურღული) Başkøy (Murgul)
31	ნაზიმ ათაბეგ Nazim Atabeg	77	პენსიონერი Emekli	ბეშავული (ართვინი) Başavul Köyü (Artvin)
32	აჰმედ ქულუნკ Ahmet Kulunk	45	მუშა İşçi	ბედლეგანი (ბორჩნა) Güreşen (Borçka)
33	ჯავით დემირ Cavit Demir	83	მურღე Ziraatçı	ბორჩნა Borçka
34	ბუჰრან ალბაირაკ//ჯიგანაძე Buhran Albayrak//Ciganadze	45		ბორჩნა Borçka
35	ნალიტ ოზგეთ//ფუტყარაძე Halit Özget//Putkaradze	65		ბორჩნა Borçka
36	ამედ ინე Amed İnce	70	პენსიონერი Emekli	ბუჯური (მურღული) Akantaş (Murgul)
37	ჰასან გუნეშ Hasan Güneş	67	პენსიონერი Emekli	ბუჯური (მურღული) Akantaş (Murgul)
38	იუსუფ ართარ Yusuf Artar	62	პედაგოგი Öğretmen	გეგლი (მურღული) Korucular (Murgul)
39	ჯაჰით ოზდემირ Cahit Özdemir			გეგლი (მურღული) Korucular (Murgul)
40	რემზი ჩაკმაკ Remzi Çakmak	54	მუნტარი//გამგებელი Muhtar//Belediye Başkanı	გოლა(ბორჩნა) Çifteteköprü (Borçka)
41	აიდოღან გუვენ//თოფალოღლი Aydoğan Güven//Topaloğlu	34		გოლა (ბორჩნა) Çifteteköprü (Borçka)
42	თენზილე შენთურქ Tenzile Şentürk	75	დიასახლისი Ev hanımı	გოუნელიური (ბორჩნა) Güzelyurt (Borçka)

43	დენეზ შენთურქ Denez Şentürk	15	მოსწავლე Öğrenci	გიუზელიურთ (ბორჩნა) Güzelyurt (Borçka)
44	გუსნუ თუნჯ Gusnu Tunç	42	მუშა İşçi	გუნეშლი(ბორჩნა) Güneşli (Borçka)
45	ჰანეფირ ბოსტან Hanepir Bostan	42	მუშა İşçi	გუნეშლი(ბორჩნა) Güneşli (Borçka)
46	რეშიტ სეიდოღლი Reşit Seyidoğlu	74	პენსიონერი Emekli	გურბინი (მურღული) Petek Köyü
47	აჰმედ ყალიონჯუ//კიკვაძე Ahmet Kalyoncu//Kikvadze	52		გურბინი (მურღული) Petek Köyü
48	აჰმედ ოზან//ბოლქვაძე Ahmet Ozan//Bolkvadze	75	პენსიონერი Emekli	დამფალი (ბორჩნა) Anbarlı (Borçka)
49	შენური ოზან//ბოლქვაძე Şennuri Ozan//Bolkvadze	73	პენსიონერი Emekli	დამფალი(ბორჩნა) Anbarlı (Borçka)
50	ჰაირიე ემინოღლი Hayriye Eminoglı	57	დასახლისი Ev Hanımı	დამფალი(ბორჩნა) Anbarlı (Borçka)
51	იბრაჰიმ ქოჩაკ//ბეილოღლი Ibrahim Koçak//Beyloğlu	58	მასწავლებელი Öğretmen	დამფალი (ბორჩნა) Anbarlı (Borçka)
52	აიდინ ოზან Aydın Ozan			დამფალი (ბორჩნა) Anbarlı (Borçka)
53	ნურთენ ოზან//ბოლქვაძე Nurten Ozan//Bolkvadze			დამფალი (ბორჩნა) Anbarlı (Borçka)
54	ეკრემ მორგულ//სადიყოღლი Ekrem Morgul//Sadikoğlu	64	პენსიონერი Emekli	დამარი (მურღული) Damar (Murgul)
55	სიზირ ფუტკარაძე Hazır Putkaradze			დამარი (მურღული) Damar (Murgul)
56	აჰმედ ჩერქეზ ბუიუქოღლი Ahmet Çerkez//Büyükoğlu	81	პენსიონერი Emekli	დამარი (მურღული) Damar (Murgul)
57	ნევზეთ უიგულ//საბაზოღლი Nevzet Aygül//Habazoğlu	65	პენსიონერი Emekli	დევესკელი (ბორჩნა) Kaynarca (Borçka)
58	ქემალ აქჩაი //ჯიფანიოღლი//ჯიფანიშვილი Kemal Akçay//Civanoglu//Civanisvili	56	მურწე Ziraatçı	დევესკელი (ბორჩნა) Kaynarca (Borçka)
59	მურსელ მედუნოღლი Mursel Mudunoğlu			დევესკელი (ბორჩნა) Kaynarca (Borçka)
60	ყადირ საბაზოღლი//საბაზი Kadir Habazoğlu//Habazi	81	პენსიონერი Emekli	დევესკელი (ბორჩნა) Kaynarca (Borçka)
61	მემედ სალიოღლი//თავდგირიძე Memed Salioğlu//Tavdgiridze	82	პენსიონერი Emekli	დევესკელი (ბორჩნა) Kaynarca (Borçka)
62	ნეჯათ სოიერ//მემოღლი Nejat Soyert//Memoğlu	68	პენსიონერი Emekli	დუზკოი (ბორჩნა) Düzköy (Borçka)
63	ასიმ ჰაჯიოღლი Asim Hacıoğlu	58		დურჩა (მურღული) Ardıçlı (Murgul)
64	ალიოსმან ჰაჯიოღლი//თავდგირიძე Aliosman Hacıoğlu//Tavdgiridze			დურჩა (მურღული) Ardıçlı (Murgul)
65	მეთინ ყაია //ყაიბეოღლი Metin Kaya//Kaybegoglu	53	პენსიონერი Emekli	ებრიკა //იბრიკლი Ebrika// Ibrikli
66	ემინ დაღყილიჯ Emin Dalkılıç		მასწავლებელი Öğretmen	ებრიკა (ბორჩნა) Ibrikli (Borçka)

67	ქამილ ათამან //ზაქარაძე Kamil Ataman//Zakaradze	55	პენსიონერი Emekli	ებრიკა (ბორჩხა) Ibrikli (Borçka)
68	ჰუსეინ გორმიშ//ჰაჯოღლი Hüseyin Gormiş//Hacıoğlu	84	პენსიონერი Emekli	ერეგუნა (მურღული) Erenköy (Murgul)

69	საამი ილდიზ Saami Yıldız	76	პენსიონერი Emekli	ერეგუნა (მურღული) Erenköy (Murgul)
70	ნევზეთ ქაჰრამან Nevzet Kahraman	60		ერეგუნა (მურღული) Erenköy (Murgul)
71	მიქაილ აგვი//აბდურაჰმანოღლი//კაკოღლი Mikail Avcı//Abdurahmanoğlu//Kakoğlu			ვაზრია (ართვინი) Vezirköy (Artvin)
72	ფაათი გულთექინ Paati Gültekin	52	მუსტარი Muhtar	ვარაჰკანი (ართვინი) Varlık (Artvin)
73	ისმაილ ბიღირთ //ჩაჯიშვილი Ismail Bilirt//Hacışvili		მეურნე Ziraatçı	ვარაჰკანი (ართვინი) Varlık (Artvin)
74	ილმაზ შენთურქ Yılmaz Şentürk	70		ზედა მარადიდი (ბორჩხა) Muratlı (Borçka)
75	ნურან შენთურქ Nuran Şentürk	59		ზედა მარადიდი (ბორჩხა) Muratlı (Borçka)
76	მურხან კირდაღ //დიასამიძე Murhan Kırdal//Diasamidze	68		ზედა მარადიდი (ბორჩხა) Muratlı (Borçka)
77	ექრემ დიზაროღლი Ekrem Dizaroğlu	80	პენსიონერი Emekli	ზედა მარადიდი (ბორჩხა) Muratlı (Borçka)
78	სანიე ოზენ//ყადოღლი Saniye Özen//Kadioğlu	45	მეწარმე İşletmeci	ზედა ქლასკური (ბორჩხა) Tanoğlu (Borçka)
79	სალი ყარა//ყაროსმანოღლი Salı Kara//Karaosmanoğlu	54	პენსიონერი Emekli	ზედა ქლასკური (ბორჩხა) Tanoğlu (Borçka)
80	სუმან ჩიმენ Summan Çimen	55		თოღოღლი(ართვინი) Salkımlı (Artvin)
81	სანიე ჩიმენ Saniye Çimen	40	დიასახლისი Ev Hanımı	თოღოღლი (ართვინი) Salkımlı (Artvin)
82	ისმაილ ოზბაირაქ //მენშუროღლი Ismail Özbayrak//Menşuroğlu	58	მასწავლებელი Öğretmen	თხილაზრო (ბორჩხა) Zorlu (Borçka)
83	სულეიმან ოზბაირაქ //მენშუროღლი Süleyman Özbayrak//Menşuroğlu	57	სოფლ.გამგებელი Köy Muhtarı	თხილაზრო (ბორჩხა) Zorlu (Borçka)
84	დილავერ ოზბაირაქ //მენშუროღლი Dilaver Özbayrak//Menşuroğlu	40		თხილაზრო (ბორჩხა) Zorlu (Borçka)
85	აჰმედ ბალჯი//თაფლიძე Ahmet Balcı//Taplıdze	40	სასულ.პირი Din Adamı	თხილაზრო (ბორჩხა) Zorlu (Borçka)
86	სულეიმან ოზჯან Süleyman Özcan	70	საულ.პირი Din Adamı	ერენლ (ართვინი) Erenler (Artvin)

87	ფერიდუნ შენთურქ Feridun Şentürk	51	პენსიონერი Emekli	ირსა (ართვინი) Erenler (Artvin)
88	ნაზიმ შიმშექ Nazim Şimşek	55	მეურნე Ziraatçı	ირსა (ართვინი) Erenler (Artvin)
89	ჰასან ილდირიმ Hasan Yıldırım	64	პენსიონერი Emekli	ირსა (ართვინი) Erenler (Artvin)
90	ნიჰამეთინ ოზთურქ Nizamettin Öztürk	70	პენსიონერი Emekli	იშნაბლი (ართვინი) Kalburlu (Artvin)
91	ალაათინ კოჯამანოღლი//დიდმანიძე Alaattın Kocamanoğlu//Didmanidze	37		კატაფსია (ბორჩნა) Çavuşlu (Borçka)
91	ქემალ ათამან Kemal Ataman	36		კატაფსია (ბორჩნა) Çavuşlu (Borçka)
92	ვესილე კოჯამანოღლი Vesile Kocamanoğlu			კატაფსია (ბორჩნა) Çavuşlu (Borçka)
93	ნერიმან კოჯამანოღლი Neriman Kocamanoğlu			კატაფსია (ბორჩნა) Çavuşlu (Borçka)
94	ჰუსეინ გოლმუშ//ჰაჯოღლი Hüseyin Golmuş//Hacıoğlu	84	პენსიონერი Emekli	კაბარჯეთი (მურღული) Kabaca (Murgul)
95	ალი მეხლული//ოზთურქ Ali Mehluli// Öztürk			
96	მუსტაფა გერეზ Mustafa Gerez	61	მასწავლებელი Öğretmen	კვარცხანა (ართვინი) Bakırköy (Artvin)
97	ვლადიმერ კახაბერიძე Vladimer Kahaberidze	65	სკოლის დირექტორი Okul Müdürü	კირნათი (სელვაჩაური) Kirnati (Helvachauri)
98	რემზი ვინაძე Remzi Cihadze	61	პენსიონერი Emekli	კირნათი (სელვაჩაური) Kirnati (Helvachauri)
99	ცაგო კახაბერიძე Tsago Kahaberidze	27	სელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის გამგეობა Helvaçauri Belediye Başkanlığı	კირნათი (სელვაჩაური) Kirnati (Helvachauri)
100	ჩეთინ გენიშ//ყადროღლი Çetin Geniş//Kadioğlu			კორიდეთი (მურღული) Çimenli (Murgul)
101	ჯელალ ვარშანიძე/მემიშოღლი იაგუზ Celal Varşanidze//Memişoğlu	79	პენსიონერი Emekli	კორიდეთი Çimenli (Murgul)
102	ბურჰან ოზდემ//ყაბოღლი Burhan Özdem//Kabuğlu	60		მამანათი (ბორჩნა) Demirciler (Borçka)
103	თურქუთ ქარლის Turgut Karlis	54		მამაწმინდა (ართვინი) Şehitlik (Artvin)
104	ომერ თოფჩუ Ömer Topçu	68	პენსიონერი Emekli	მაქრეთი (ბორჩნა) Kale (Borçka)
105	შაბან თოფჩუ Şaban Topçu	53	სელოსანი Ustabaşı	მაქრეთი (ბორჩნა) Kale (Borçka)
106	მისეილ წულუკიძე Mikheil Tsulukidze	74	პენსიონერი Emekli	მაქანლისპირი (სელვაჩაური) Machakhlsipiri (Helvachauri)
107	ოსმან დიასამიძე	74	პენსიონერი	მირგეთი

	Osman Diasamidze		Emekli	(სელვაჩაური) Mırveti (Helvachauri)
108	ქასიმ დაიად//დაიად Kasim Dayal//Dayağ	45	პენსიონერი Emekli	მონასტერყ (ბორჩხა) Yeşilköy (Borçka)
109	ომერ ქამიდ დაიად Ömer Kamil Dayal	50	გამგებელი Belediye Başkanı	მონასტერყ (ბორჩხა) Yeşilköy (Borçka)

110	ოსმან ქუჩუკ Osman Küçük	5 7	გამგებელი Belediye Başkanı	ნავგია (ართვინი) Fıstıklı (Artvin)
111	ოსმან ნაჯიშვილი//თავდგირიძე Osman Hacışvili//Tavdgiridze			ოზმალი (მურღულ) Özmal (Murgul)
112	მამუდ შეისილი//კუტუბიძე Mamud Şeyihoğlu//Kutubidze	5 9	პენსიონერი Emekli	ოზმალი (მურღული) Özmal (Murgul)
113	სულეიმან მერთ//კაკვენები Süleyman Mert//Kakvenebi	6 7	პენსიონერი Emekli	ომანა(ართვინი) Ormanlı (Artvin)
114	ნაჯიე მერთ//სუშოდღლი Naciye Mert//Huşudoglu	6 7	პენსიონერი Emekli	ომანა (ართვინი) Ormanlı (Artvin)
115	აჰმედ ქულუნქ Ahmed Külünk	4 5	ბელღევანის მუნტარი Güreşen Köyü Muhtarı	ონორღია Şerfiye
116	ჯემიდ ონგუნერ Cemil Öngüren	4 9	მუნტარი Muhtar	სვეტი (ართვინი) Seyitler (Artvin)
117	მურსელ ოზთურქ Mürsel Öztürk	6 5	პენსიონერი Emekli	სინკოთი (ართვინი) Sümbüllü (Artvin)
118	თუმერ უსტაელ Tumer Ustael	5 7	გამგებელი Belediye Başkanı	სინკოთი (ართვინი) Sümbüllü (Artvin)
119	ბედრიე უსტაელ Bedriye Ustael	5 7	დიასნლისი Ev hanımı	სინკოთი (ართვინი) Sümbüllü (Artvin)
120	ულურ ყურტ Uğur Kurt	1 6	მოსწავლე Öğrenci	სინკოთი (ართვინი) Sümbüllü (Artvin)
121	ოსმან ოზაიდინ //რეჯებოღლი//ცეცხლაძე Osman Özaydın//Recepoglu//Tsetskhladze	3 2	სასულიერო პირი Din Adamı	ტრაპენი (ბორჩხა) Taraklı (Borçka)
122	ჯევთედ ბაირამოღლი Cevdet Bayramoğlu	6 9	პენსიონერი Emekli	ტრაპენი (ბორჩხა) Taraklı (Borçka)
123	ზურაბ კახაბერიძე Zurab Kakhaberidze	6 7	პენსიონერი Emekli	ქვედა მარადიდი (სელვაჩაური) Kveda Maradidi (Helvaçauri)
124	შოთა დიდმანიძე Shota Didmanidze	7 8	პენსიონერი Emekli	ქვედა მარადიდი (სელვაჩაური) Kveda Maradidi (Helvaçauri)
125	შაბან თაბანი Şaban Taban	7 5	პენსიონერი Emekli	ქვედა ქლასკური (ბორჩხა) Aralık (Borçka)
124	ფიქრიე თაბანი Fikriye Taban	4 6	დიასნლისი Ev hanımı	ქვედა ქლასკური (ბორჩხა) Aralık (Borçka)
126	მუსტაფა იაშარ//ნაუშოდღლი//ჯოჯორიღლი//	6 4	პენსიონერი Emekli	ქურა (მურღული) Küre (Murgul)

	ჯაფარიძე Mustafa Yaşar// Çavuşoğlu//Cocoroğlu//Caparidze			
127	ჯენგავერ ჯენგიძე Cengaver Jengidze	5 9		ქურა (მურღული) Küre (Murgul)
128	მურხან კირდალ//დიასამიძე Murhan Kırdal //Diasamidze			ყაიადიბი Kayadibi
129	ექრემ დიზაროღლი Ekrem Dizaroğlu	8 0	პენსიონერი Emekli	ყაიადიბი Kayadibi
130	ჯავით ბოქაიძის //ყაროსმანოღლი//შავიშვილი Cavit Bokaydın//Karaosmanoğlu//Şavişvili	4 5	მეტყვევე Ormancı	შუახევი Alaca
131	ჰაზირ შენთურქ//საიდოღლი Hazır Şentürk//Sayidoğlu	7 7	პენსიონერი Emekli	შუახევი Alaca
132	ადემ ილმაზ//ჯაფარიძე Adem Yılmaz//Japaridze	5 0		შუახევი Alaca
133	შუქრი სოლმაზ Şukri Solmaz	6 5	პენსიონერი Emekli	შუახევი Alaca
134	გუსნუ თუნჯ Gusnu Tunç	4 2	მუშა İşçi	ჩაილი Çaylıköy
135	ჰანეფირ ბოსტან Hanefir Bostan	4 2	მუშა İşçi	ჩაილი Çaylıköy
136	თარიქ იგიტ//იბიშოღლი Tarık Yiğit// İbişoğlar	3 4	კორესპონდენტი Muhabir	სატლია (ართვინი) Taşlıca (Artvin)
137	ჰალიდ ოზჩელიკ//დელი სულო- -ოღლი Halid Özçelik//Deli Sulooğlar	6 1	პენსიონერი Emekli	სატლია (ართვინი) Taşlıca (Artvin)
138	ნაზმიე მელიქოღლი Nazmiye Melikoğlu	6 6	პენსიონერი Emekli	სება (ბორჩნა) Karşıköy (Borçka)
139	ყადირ მელიქოღლი Kadir Melikoğlu	8 3	პენსიონერი Emekli	სება (ბორჩნა) Karşıköy (Borçka)
140	საამი ოზენ//ყადიოღლი Saami Özen//Kadioğlu	2 8	სელოსანი Ustabaşı	სება (ბორჩნა) Karşıköy (Borçka)
141	ბურჰან ალბაირაქ //ჯიგანაძე//ყავაზიშვილი Burhan Albayrak//Jiganidze//Kavazishvili	4 5	მეტყვევე Ormancı	სება (ბორჩნა) Karşıköy (Borçka)
142	ორჰან ალბაირაქ//ჯიგანაძე//ყავაზიშვილი Orhan Albayrak//Jiganidze//Kavazishvili	2 0		სება (ბორჩნა) Karşıköy (Borçka)
143	სალიმ ალბაირაქ //ყავაზოღლი Salim Albayrak//Kavazoğlu	3 7	მეურნე Ziraatçı	სება (ბორჩნა) Karşıköy (Borçka)
144	იუნუს ოზბაშ მოლამეღლი Yunus Özbaş Mollamerdoğlu	5 2	ჩაის ფაბრიკაში მუშაობს Çay fabrikasında çalışmakta	სება Karşıköy
145	ილმაზ//ოსკა Yılmaz//Oska	5 7	პენსიონერი Emekli	სება Karşıköy
146	იზეთ ლომანოღლი //ბალჯი İzzet Lomanoglu//Balci			სება Karşıköy

147	ჰუსეინ სერთოღლი//ათასერთი/ცეცხლაძე Hüseyin Sertoğlu//Ataserti//Tsetskhladze			სება Karşıköy
148	ალი დიშტი //ალიკა თეთრაძე Ali Dişti//Alika Tetradze	3 5	მძღოლი Şoför	ჯუანი (ბორჩხა) Civan (Borçka)
149	ქემალ ჩავდარი Kemal Çavdar	6 1	პენსიონერი Emekli	ჯუანი (ბორჩხა) Civan (Borçka)
150	სეიფეთტინ გორმეზ Seyfettin Görmez	55	პენსიონერი Emekli	ჯუანი (ბორჩხა) Civan (Borçka)
151	მირიე შამლი//შამილიშვილი//ალფაიდინი Meryem Şamlı//Şamilişvili//Alpaydın			ჯუანი Civan

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ბანათელმის
მინისტრს ბატონ ალ. ჩიკვაძეს

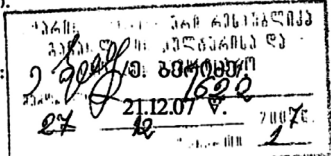
შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
უმასწავლებელ ვთერ ბერიძის

ბ ა ნ ც ხ ა ღ ე ბ ა

მიმდინარე წლის ზაფხულში მოვაწყვეთ დამოუკიდებელი ექსპედიცია მე და აპროფესორმა ნუზარ ცეცხლაძემ შეილებთან ერთად ნიგალის ხეობაში, შემოვიარეთ ამ ხეობის ყველა სოფელი (სულ-48), გარდა მურღულისა. ჩავიწერეთ მეტყველების ნიმუშები, ტოპონიმები, ანთროპონიმები, გავაკეთეთ დიდი სოფლების რუკები ტოპონიმების მიხედვით; ავსახეთ ვიდეოფირზე ამ ხეობაში შემორჩენილი მატერიალური კულტურის ყველა ძეგლი: ციხესიმაგრე, ეკლესია თუ თაღოვანი ხიდი, პეიზაჟები და საყოფაცხოვრებო პირობებისა და წეს-ჩვეულების ამსახველი სურათები. ვიყავით, აგრეთვე, დევესქელის ხეობის სოფლების იაილებში, მოვაწყვეთ ლაშქრობა მემთეურებთან ერთად ვარსკვლავის ტბაზე, სადაც გამხიარულდებულმა მემთეურებმა გამართეს შაირობა და მოგვეცა საშუალება, ჩაგვეწერა მრავალი ფოლკლორული ნიმუში.

20 დღის განმავლობაში ვცხოვრობდით ამ ხეობაში, სხვადასხვა სოფელსა და სხვადასხვა ოჯახში. ესაუბრობდით ჩვენებურებთან წარსულსა და აწმყოზე, ეუსმენდით ქართული ტელევიზიის არხებს და ეფიქრობდით, რატომ არ უნდა იცოდნენ აქაურმა მცხოვრებლებმა მათი მოსახლერე და უახლოესი სახელმწიფოს (საქართველოს) „აღფაბეტი“, მით უმეტეს რომ ეს არ გაუჭირდებათ, რადგან იციან ქართული და განიცდიან, რომ „ვერ იგნებენ“ (ვერ გებულობენ) ტელევიზორის ქართულს (რომელიც თავისთავად, ჩვენებურთა ძვირფასი შენაძენია), რიტმისა და ტემპის გამო.

ჩვენ აჭარის მამულიშვილთა საგვარეულო კავშირის ეგიდით ნიგალის ხეობაში შევიტანეთ იაკობ გოგებაშვილის 100 ცალი „დედა ენა“ და მოსახლეობას დაეურიგეთ. ბევრია წერა-კითხვის შესწავლის მსურველი. გამიჩნდა აზრი ქართული წერა-კითხვის შემსწავლელი კურსების ჩამოყალიბებისა ნებისმიერი ასაკის მსურველთათვის, – ბორჩხაში მაინც. აღნიშნულის თაობაზე საჭიროა ორგანიზაციული თანადგომა, კონკრეტულად, ნებართვის მიღება თურქეთის რესპუბლიკის სამთავრობო წრეების წარმომადგენლებისაგან, რაზედაც გთხოვთ მხარდაჭერასა და დახმარებას. აღბათ, ამ საკითხების ირგვლივ სათანადო თანადგომას გავვიწყევნ საზოგადოება – “ქართული კულტურა საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ”, “თურქეთ-საქართველოს კულტურისა და განათლების ფონდი” და ჟურნალ “ჩვენებურების” წარმომადგენლები.

ბანანცხ: 



№ 01-15/806

" 21 " დეკემბერი 2007წ.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების მინისტრს
ბატონ ალექსანდრე ჩიკვაძეს
შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

შ უ ა მ დ გ ო მ ლ ო ბ ა

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უ/მასწავლებელი ეთერ ბერიძე გახლდათ ექსპედიციაში თურქეთის საქართველოში, ნიგალის ხეობაში. 20 დღის განმავლობაში შემოიარა მან ამ ხეობის თითქმის ყველა სოფელი, შეხვდა მოსახლეობას, რასაც აღწერს კიდევ თავის განცხადებაში. აქვს დიდი, მაგრამ საკმაოდ რთული მიზანი, რომლის განხორციელებისათვის ჩვენ გვთხოვა სათანადო მხარდაჭერა, თანადგომა.

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ვიწონებთ რა ამ აზრს, ვუწევთ მას შუამდგომლობას აჭარის განათლების სამინისტროსთან და გთხოვთ მისთვის დახმარებას შესაბამის სამსახურებთან ორგანიზაციული საკითხების მოგვარების საქმეში.

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის რექტორის
მოვალეობის შემსრულებელი:

ალექსანდრე ლაშვი

01-15/817
25.12.07

თურქეთის რესპუბლიკის ქონსუს ახარის ავტო-
ნომიურ რესპუბლიკაში ბატონ ქაჯიმ. ჩავუშოვლუს
შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

თ ხ ო ვ ნ ა

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უ/მასწავლებელი ეთერ ბერიძე გახლდათ ექსპედიციაში, თურქეთის რესპუბლიკაში, ნიგალის ხეობაში. 20 დღის განმავლობაში შემოიარა მან ამ ხეობის თითქმის ყველა სოფელი, შეხედა მოსახლეობას, რასაც აღწერს კიდევ თავის განცხადებაში. აქვს საკმარის შრომატევადი, მაგრამ კეთილშობილური მიზანი, ამ ხეობაში ქართული ენის წერა-კითხვის შემსწავლელი კურსების გახსნისა ნებისმიერი ასაკის მსურველთათვის.

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი მხარს უჭერს მის ამ ინიციატივას და ფთხოვთ თქვენ თანადგომას, მხარდაჭერას თურქეთის რესპუბლიკის შესაბამის სამსახურებთან ორგანიზაციული საკითხების მოგვარების საქმეში.

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის რექტორის
მოვალეობის შემსრულებელი:



/სანდრო ლაშვილი/

1-11/345
15.02.08

საქართველოს გენერალურ
კონსულს ქალაქ ტრაპიზონში
ბატონ ავთანდილ მიქაცაძეს

ბატონო ავთანდილ,

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროში 2007 წლის 27 დეკემბერსა და 2008 წლის 5 თებერვალს წარმოდგენილი იქნა შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მასწავლებლის, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის, ეთერ ბერიძის, №1622 და №103 კორესპონდენციები.

კორესპონდენციებით დგინდება, რომ 2007 წლის ზაფხულში ეთერ ბერიძე იმყოფებოდა ნიგალის ხეობაში, სადაც აჭარის მამულიშვილთა საგვარეულო კავშირის ეგიდით შეტანილი იქნა და მოსახლეობას დაურიგდა იაკობ გოგებაშვილის 100 ცალი „დედა ენა“. აქვე აღნიშნულია, რომ ბორჩხისა და ართვინის მოსახლეობას ქართული ენის შესწავლის სურვილი აქვს.

ეთერ ბერიძე ითხოვს სამინისტროს შუამდგომლობას თურქეთის რესპუბლიკის შესაბამის ორგანოებთან, რათა თურქეთში გაიხსნას ქართული ენის შემსწავლელი კურსები.

ამასთან, ეთერ ბერიძის წამოწყებას დადებითად აფასებს და შუამდგომლობას უწევს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გაცნობებთ, რომ მითითებული საკითხის დადებითად გადაწყვეტის შემთხვევაში, წარმოდგენილი პროექტის ფარგლებში წერა-კითხვის სწავლება ნებისმიერი ასაკის მსურველისათვის განხორციელდება იაკობ გოგებაშვილის „დედაენის“ მიხედვით. ამასთან, პროგრამა იქნება ფასიანი, რაც გადაწყვეტს მასწავლებლის ხელფასისა და სხვა ხარჯების საკითხს.

შენობისა და ინვენტარის ხარჯებს მოქალაქე ეთერ ბერიძე თავად გაიღებს.

გთხოვთ, გვაცნობოთ, რამდენად შესაძლებელია ზემოთ ხსენებული საკითხის დადებითად გადაწყვეტა, რა პირობებსა და შეზღუდვებს ითვალისწინებს თურქეთის კანონმდებლობა მსგავსი ტიპის დაწესებულების უცხო ქვეყნის მოქალაქეთა მიერ დაფუძნებისას.

ამასთან, გთხოვთ, მოგვაწოდოთ თქვენი მოსაზრებები აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით.

წარმოგიდგენთ ზემოაღნიშნული კორესპონდენციის ასლს.
წინასწარ გიხდით მადლობას.

/დანართი: ოთხი ფურცელი/

პატივისცემით,

შორენა მახაჭაძე

მინისტრის მოვალეობის შემსრულებელი

შემსრულებელი: სახელმწიფო შესყიდვებისა და სამართლებრივი უზრუნველყოფის დეპარტამენტის მთავარი სპეციალისტი

ბ-6 დ. შიშინაძე
ს. ვაჩიძე
5/02-2008

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის მინისტრს, ბატონ ალექსანდრე ჩიკვაიძეს

2007 წლის დეკემბრის მიწურულს განათლების სამინისტროში შემოვიტანე განცხადება თხოვნით, აუტრუქსაის ტერიტორიაზე, კერძოდ, ზორჩხის რაიონში ქართული წერა-კითხვის შემსწავლელი კურსების დაარსების მიზნით შესაბამის ორგანოებთან შუამდგომლობის აღძვრის შესახებ, რაზედაც თქვენნი ამა წლის 23 იანვრის მომართვის პასუხად დამატებით გაცნობებთ:

ჩვენი საგანმანათლებლო პროგრამა ფასიანია:

1. წერა-კითხვის შემსწავლელი კურსები უნდა გაიხსნას ნებისმიერი ასაკის მსურველათვის და სწავლება უნდა წარიმართოს ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ მიხედვით;
2. მსურველთა რაოდენობა, რომლებიც ამ წრეებში გაერთიანდებიან და სწავლის ქირას გადაიხდიან, საკმაოდ დიდია (გვაქვს ამ შეხვედრების მასალები), ეს უკვე წყვეტს მასწავლებლის ხელფასისა და სხვა წვრილმანი ხარჯების საკითხს;
3. სკოლის შენობისა და ინვენტარის ხარჯები მოძიებულია

ეთერ ბერიძე 4.02.2008 წ.

ეთერ ბერიძე ..

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის მინისტრო	
შეყვანილი №	103
05	02 2008 წ.
თბილისი	

ქრისტიანობის ამსახველი ტოპონიმები

1. ავჯიქილისა – ტყე (სინკოთი)
2. ავჯიქილის – ნაეკლ., (კვარცხანა//ბაქირქოი)
3. ავჯიქილისა – ნაეკლესიარი (კვარცხანა)
4. გორგიწმინდა – სათიბი, საძ. (ქართლა//თუთუნჯილარ)
5. ელიაწმინდა – (სოფ. უბანი, ებრიკა//იბრიქლი)
6. ზიარეთი – წმინდა ადგილი (ქართლა//თუთუნჯილარ)
7. ზედა მამაწმინდა – სოფ. უბანი (მამაწმინდა//შეითლიკ)
8. თვალანგელო – სათიბი, ტყე (შუახვევი//ალაჯაქოი)
9. იოსობეთი – სოფ., უბანი (ხება)
10. ინაწმინდა – (ნინოწმინდა)ნაეკლ., ტყე (თოღლომი)
11. კიტონჯვარი – სათ., (ქართლა//თუთუნჯილარ)
12. კორომეხი – ტყე (ქვ. მარადიდი)
13. კვირიკეთი – საძ., (ქვ. მარადიდი)
14. კვართი – ტყე (იბრიქლი)
15. მანასტირ – სოფელი, (ნაეკლესიარი იეშილქოი)
16. მანასტირ – ნაეკლ., (დევესკელი//ყაინარჯა)
17. მთავარანგელო – ტყე (კირნათი)
18. მამაწმინდა – სოფელი (ართვინთან)
19. მამაწმინდა –სოფ.უბანი (იბრიქლი)
20. მინასტერ – ნაეკლესიარი (დევესკელი)
21. მარიაპკილდე – კლდე (ადაგული)
22. ნაქილისვარი – საძ., (ქართლა//თუთუნჯილარ)
23. ნაქილისავი – სათიბი., (მირვეთი)
24. ნაქილისავი – ტყე (კირნათი)
25. ნაეკლესავი – ტყე (კირნათი)
26. ნაქილისვარი – ქვ. მარადიდი
27. ნადარბაზევი – სათ., (კირნათი)

28. ნადარბაზევი – სათ., (კატაფხია//ჩაუშლო)
29. საყდარი – ნაეკლ., (ქვედა მარადიდი)
30. სვეტი – სოფელი, ნაეკლ., ნაცხ., (სეითლეერი)
31. საყდარი – ნაეკლ., (ხება)
32. საბაური – სოფ., უბანი (ხება)
33. სვეტიბარი – სოფ. უბანი (სვეტი)
34. ქვედა მამაწმინდა – სოფ. უბანი (მამაწმინდა//შეითლიკ)
35. ქილისათაში – ნაეკლ. (მამაწმინდა//შეითლიკ)
36. ქილისა – ნაეკლ., (იბრიქლი//ებრიკა)
37. ქილისა – ნაეკლ., (ბაგინი//ბაღჯი)
38. ქილისაკარი – ნაეკლ., (ადაგული)
39. ქილისაყავი – ნაეკლესიარი (სვეტი)
40. ქილისა – ნაეკლესიარი (ბაგინი)
41. წმინდა მარიფექ – საძ., (ქართლა//თუთუნჯილარ)
42. წმინდატატია – საძ., (ქართლა//თუთუნჯილარ)
43. წალკოტი – სათიბი (ქართლა//თუთუნჯილარ)
44. ჭურიპირქედი – სათ., (ქვ. მარგული)
45. წითური ჯვალი – სათესი (ადაგული)
46. წალკოტი – სათიბი (შუახევი)
47. ჯვარიქედი – სათ., ქედი (კირნათი)
48. ხატისკორდი – საძ., (არხვა//აქფინარ)

ნიბალის ტოპონიმის სტატისტიკური მაჩვენებლები წარმომავლობის მიხედვით

№	სოფლის სახელწოდება		ქართული	თურქული	ქართ.-თურქ.	თურქ.-ქართ	ზანური	სხვადასხვა*	გაურკი სემანტ.	პარალელური ფორმები	სულ
	ქართული	თურქული									
1	აგლახა	Ahlat	12	10	5	1			1		29
2	ადაგული	Adagül	65	4	10	11		2	7	1	100
3	ავანა	Avçılar	17	21	6	1		1	2	6	54
4	არავეთი	Arkaköy	41	11	6	5		2	1	2	67
5	არჩვეთი	Örücüler	5	7		1	1		1		15
6	არხვა	Akpınar	24	20	10	7			4	4	69
7	ართვინი	Artvin	8	15			1	2	5		30
8	ბაგინი	Balcı	39	11	3	2			6	6	68
9	ბაშქოი (ჩხალა)	Başköy //Findikli	4	10	4		1	4	5	1	30
10	ბაშქოი (მურღული)	Başköy	40	3	2	4	2	4	6		62
11	ბეშავრი	Beşagül	17	16	5				9		47
12	ბედლეგვანი	Güresen	2	8			2		7	1	20
13	ბორჩხა	Borçha	4	4	2	1		2	1	4	18
14	ბუჯური	Akantaş	22	3	2	1		1	4		33
15	გეველი	Koruçular	48		2	1			5		56
16	გვარა	Gvara	7			1					8
17	გიუზელიურთ	Güzelyurt	2	3	1			1	1		8
18	გოლა	Gıfteköprü	1	10	2		1	12	2	2	30
19	გუნეშლი	Güneşli	2	4				1	1		8
20	გურბინი	Petek	40	6	2	7		5	6		66
21	დამარი	Damar	27	5	1			1	3	2	39
22	დამფალი	Ambarlı	18	11	5	2		1	7	3	47
23	დევესქელი	Kaynarca	82	3	5			1	6	5	101
24	დუზქოი	Düzköy	10	5			8	2	11		36
25	დურჩა	Ardıçlı	31	6	4	1		2	8		52
26	ებრიქა	İbrikli	42	3	1	3			9	2	60
27	ერეგუნა	Erenköy	25	6	1	1		2	2	1	37
28	ვაზრია	Vezirköy	11	10	2			3	5		31
29	ვარაჭკანი	Varlık	12	10	5	1		4	13		45
30	ზედა მარადიდი	Muratlı	13		1	4			4		22
31	ზედა კირნათი	Zeda Kırnati	13	1				1	1		16
32	ზედა ქლასკური	Atanoğlu	45	3	4				7	3	62
33	თოღგომი	Salkımlı	16	3		1			4		24
34	თხილაზრო	Zorlu Köyü	44	17	10	3		3	4	2	83
35	ირსა	Erenler	23	6	5	1		3	4		42
36	იშხაბილი	Kalburlu	13		1	3	1	2	4	1	25

№	სოფლის სახელწოდება		ქართული	თურქული	ქართ.-თურქ.	თურქ.-ქართ.	ზანური	სხვადასხვა*	გაურკ.ი სემანტ.	პარალელური ფორმები	სულ
	ქართული	თურქული									
37	კაბარჯეთი	Kabaca		2	5		1				8
38	კაბაფხია	Çavuşlu	15	4				1		3	23
39	კვარცხანა	Bakırköy	11	13	3			2	2	1	32
40	კირნათი	Kirnati	95	1	1	7		1	4		109
41	კობალეთი	Kobaleti	32						2		34
42	კორიდეთი	Çimenli	20	3					1	1	25
43	მამანათი	Demirciler	9	1	3		2	6	3	4	28
44	მარადიდი	-	61	5	5	3	12		7	1	99
45	მამაწმინდა	Şehitlik	10	3	2			1	3		19
46	მაქრეთი	Kale	10	15	5	1	16	12	5	1	64
47	მაჭახლისპ.	Maçakhlispiri	18	1					1		20
48	მირვეთი	Mirveti	27	7	4	2		2	1		27
49	მელო	Sarıbudak	13	5	1	1	1	1	7		29
50	მონასტერი	Yeşilköy	2		1		11		1	1	16
51	მურღული	Murğül	1	2	1						4
52	ნაჯავია	Fıstıklı		5	1			2	7	2	18
53	ოზმალი	Özmalı	12	3	1	2	1		3		22
54	ომანა	Ormanlı	48	11	5	1		2	6	2	75
55	ორჯოხი	Oruçlu	4	7	1			2	4		18
56	ოხორდია	Şerefiyeköy	2	3	2		1		1		9
57	სეეტი	Seytler	6	8	6	2			4	1	27
58	სინკოთი	Sümbüllü	15	10	2	1		2	9	1	40
59	სირია	Zeytinlik	4	1	1			2	3		11
60	ტრაპენი	Taraklı	7	1	5		1	5	3		22
61	ქართლა	Tütüncüller	51	9	6		3		4	2	75
62	ქვ. ქლასკური	Aralık	26	6	12	5				2	53
63	ქურა	Kura	16	5	3	1		2	4		31
64	შუახვევი	Alaca	137	11	5	5	3	8	14	1	184
65	შუშანეთი	Şuşaneti	22			2			2		26
66	ჩაილი	Çaylıköy		5	1			1			7
67	ძაბლავეთი	Dzablaveti	8			2		1	2		14
68	ხატილა	Hatıla	20	12	1	1	1	6	19		60
69	ხება	Karşıköy	68	4	2		3	2	7	4	90
70	ჯუანი	Civan	36	4	6	5		2	3	1	58

* სხვადასხვაში ვგულისხმობთ ტოპონიმებს, რომლებშიც მოვიხაზრებთ იმ ადგილთა სახელებს, რომელთა შემადგენლობა ნაწარმოებია: გაურკვეველ-ქართულით, გაურკვეველ-თურქულით, ქართულ-ზანურით, თურქულ-ზანურით (ან პირიქით), რუსულით და რუსულ-ქართულით.

ბეობრაზიულ სახელთა საპიებელო

ა

აბანოქედი 105
აგარა 39,95
აგარის ქედი 105
აგარის დედე 119
ადაგული 9,27,30,31,33,45,89,95,96,98-112,116-141
აგლაზა 10,46,74,95,100,101,104,105,107,113,120,121,
130,132,133-140
აგაზანთი 101
აგანა 9,33,39,89,98,101,102,104,106-116,120-138
აგანითა 121
აგანისთა 121
აგანისმთა 121
აგანისირთები 137
აგჯიოდლი მაჰალე 129
ათინას ყაზა 16
აიანუ 141
აკამფსისი 118
აკანა 27
აკვანეთა 97
ალაბალიქდერესი 131
ალვანდერე 137
ალთუნდიშლიერი 135
ალივენახი 140
ამალანი 141
ამირახორი 17
ამირთი 101
ამბალანი 141
ამბარლი 50
ამიერ ტაო 9
ანარია 102
ანარიეთი 97
ანატოლია 44
ანდაქია 102
ანზორასდედე 116
ანკონა 141
ანჩა 13
ანჩელარი 136
არაბაჯი 129
არავეთი 143,148,160,161,164,165,167,168,185-203
არზრუმის ვილაიეთი 16
ართვინის ოკრუგი 17,22
ართვინი 8-10,14,19,22,24-34,40-53,72,82,88,95,99, 101-
103,110,114-117,121-123,126, 129-133,161
ართვინის ოლქი 14

ართვინის მხარე 114
არსიანი 57
არტაანი 8,28
არტაან-კოლა 12
არტანუჯისწყალი 13,50
არტანუჯი 8,13,16,17,19,22,29,30,31,41,49,50,
არტანუჯის სანჯაყი 16
არტანუჯის ნაპიე 16
არჩვეთი 29,45,75,89,97,131,
არჩვეთი 33
არფანაირ 134
არხვა 10,33,60,68,69,85,89,95,98,106,108,111,112,122,
126,127,130,132,133,135,137,138,140
არხვის ყაზა 16
ასაური 5
აფზარი 118
აჭარა 5,8,9,10,11,13,18,20,30,38,42,53,91,113,117,127,
184,190
აჭარის რეგიონი 9
აქფინარ 132
აშაღლოსმანიიერი 135
აშაღქიმაჰალე 130
აჭარისწყალი 79
ახალდაბა 27,30,91,107
ახალთი 102
ახალსულაღლიწყარო 137
ახალტყე 107,148
ახალშენი 107
ახალტყისმოსაქცეველი 111
ახალტყიდედე 111
ახალციხის საფაშო 15,16
ახალციხე 23,30
ახო 95,112
ახოები 101,112
ახოთი 101
ახოლარ 136
ახჩაყალა 17

ბ

ბაგინა 10,45,64,80,89,96,98-101,104,106-108,111,112, 116-
119,127-131
ბაგინის იაილა 143,144,185-213
ბაგინის უბანი 38
ბაგინასდედე 119
ბადუჩოდლულარმაჰალესი 131
ბათუმი 7,26,30,44,57,79,144,146,155,165

ბათუმ-შემოქმედის ეპარქია 20
 ბათუმის ოლქი 21,23,40
 ბათუმის ოკრუგი 22
 ბაიბურთი 42
 ბაიბურთის მთები 42
 ბაიმავათი 141
 ბაკო 38,39
 ბალიძირი 110
 ბალუქლი 129
 ბალუქლიდერე 131
 ბანაკნა 33,163
 ბანაკუნა 33,169
 ბარნალი 121
 ბარდნალა 98,111,121
 ბარდნალისღველე 119
 ბარები 101
 ბარი 95
 ბარი ღველე 105
 ბასიანი 9
 ბასილაური 5,99
 ბაუზთემ 141
 ბაშავრი 116
 ბაშქოი 10,22,29,31,37,39,46,61,69,102,104,106,112,
 122,127-134,138,141
 ბაშქოიდერესი 131
 ბაღნარი 98
 ბაღჩელერ 128
 ბებერათი 110
 ბეგლული 127
 ბეთონქოფრი 133
 ბენარი 30
 ბერთა 13,14
 ბერთას ხევი 13,14,
 ბერძნევი 22,28
 ბერულიყანა 109
 ბელღეთი 38
 ბელღევანისწყალი 7,50,85,86,88,95,119,123
 ბელღევანის ხეობა 9,10,36,122,123,125
 ბელღევანი 10,22,24,29,35,36,38,45,70,84,95, 122,141
 ბეშაული 28
 ბეშავრი 10,30,99,100,101,104,107,109,111,120,121,126,
 127,130-134,141
 ბეშაღლი 28
 ბზათა 101,111
 ბზვანა 97
 ბიჩქისირთითეფესი 135
 ბობოყვათი 100
 ბოგნარა 98,154
 ბოლოყანა 108

ბორბაღდერესი 137
 ბორჩხა 7,9,13,16,21,24,25,27,31,34,36,37,39,41,42,44,46-
 54,60,67,68,70,75,76,78,88,89,92,97,100, 108-
 115,120,121,126,128,129-135,139-145,150-
 159,162,165,166,168,184,185,187,192,197, 203,205-
 213
 ბოსლოვანი 99
 ბოსტანაღველე 119
 ბოსტნევი 103,112
 ბოლაზი 126
 ბრევეთი 115
 ბუხსანა 131
 ბუიუქდერე 131
 ბუიუქდუზი 133
 ბუიუქჩაირ 134
 ბუკონა 122
 ბუკუნა 122
 ბუღდუხეთი 39
 ბუმბულათი 100
 ბუმბული წვერი 105
 ბურღუხეთი 33
 ბურსა 88,144,145,146,164,211
 ბურჯუნათი 122
 ბუჯური 10,39

ბ

გაბრიელა 35
 გაბელაკარი 6
 გაბრიელაკარი 6,36,116
 გაგადია 102
 გადაღინ 141
 გამტკიცული 109
 გარამოლ 141
 გარგადინა 141
 გასაყარი 109
 გაღმბოსტანი 108
 გაღმადუზი 138
 გაღმბტყე 108
 გაღმბყანა 108
 გაღმობანი 108
 გაღრავეთი 35,36
 გეველი 7,10,37,85
 გეხენი 141
 გელავრი 99
 გელისბოლაზი 137
 გვარი ქელი 105
 გვერდი 31
 გზელიყანა 107
 გზელწიფლიღველე 110

გზის პირი 154
 გიუხელიურთი 10,36,116,131
 გიდრივეთი 7,36,85
 გობილელე 119
 გოგოლარ 136
 გოგომეხერი 137
 გოდელის ფსკერი 105
 გოლა 10,37,59,70,133,135,138
 გოლბოლაზი 132
 გოლი 126
 გომი 95
 გონთახევი 109
 გონათხევისლელე 119
 გორა 96
 გორგაული 33
 გორგაული 99,153,154,168
 გორგიველი 38
 გორგიწმინდა 117
 გიორგიწმინდა 117
 გორგოთხანა 13
 გონიო 16,29,144,156,208
 გონიოს სანჯაყი 15,16
 გონიოს ნაპიე 28
 გორგოტხანა 31
 გრძელიყანა 107,121
 გუბე 119
 გუბიძირი 106
 გუგულკალო 106
 გუერდა 96
 გუნდოლუ მაჰალე 24,139
 გუნეშლი 129,130,132
 გურეშენ 36
 გურბინი 10,31,39
 გურია 13,124
 გურიის საერისთავო 15
 გურჯიოდლი 134
 გურჯი ქილისა 31
 გურჯიყანა 139

დ

დაბლა ვაკე 108
 დათვიმალარა 138
 დათვისსაყენი 109
 დათვიყანა 106
 დაკვარა 35 36
 დამფალი 9,27,28,38,39,45,50,59,60,68,70,89, 94,98,
 99,102-109,112,122,128,130,134,136,142,153, 193
 დათვის მთა 33

დათვისსაწოლი 169
 დამფალისირთი 138
 დამარი 10,31,38,45,46
 დამპალა 30,33,38
 დამწვარი 109
 დაღისტევე 24
 დივანა 4,19,40,41
 დარბაყელი 40
 დიარბეჭირი 21
 დიდიაღმართი 107
 დიდაღმართი 107
 დიდიიაილა 138
 დიდიდუზი 138
 დიდივაკე 107
 დიდვაკე 107
 დიდკალო 45,107
 დიდიყანა 107,169
 დიდიწყალი 107
 დიდლელე 119,154,188
 დეგირმანყაფი 132
 დევესკელის იაილა 137,149,184,187,192
 დევისწყლის ქელი 30
 დევისწყალი 30
 დევისხევი 147
 დევისქელი 10,98,99,100,101,103-110,119,120,121,127,
 141,164,184,184-214
 დევისქელეს ხეობა 9,10,33,88,123
 დევესქელისწყალი 120
 დელალოსყანა 140
 დელიმემედისყანა 140
 დელუქლიყაია 131
 დემირქოფრი 133
 დემირყაფი 132
 დემირჯილარ 36,76,84
 დერე 6,126
 დერელუხ 127
 დერეთარლა 134
 დერთლისუ 134
 დერნე 141
 დეხო 141
 დოდოფლები 101,121
 დოდოფალყაია 138
 დოლაბიკარი 106
 დოლაბიძე 102
 დომიანჯო 141
 დუზი 126
 დუხეზი 136
 დუხლარ 128
 დუხქოი 10,36,62,69,79,95,107,122,123,129,131,133, 141

დუხქოის უბანი 85
დურნადუზი 133
დურნა 10,71
დუხქოი 36

ქ

ებრიკა 9,32,33,69,80,96,100,103-123,133,142
ეგრი 11
ეგრიოსხუშ 142
ედრენა 142
ეზიზვენახი 141
ეკალავრი 100
ელიაწმინდა 118
ელმალა 130
ემინკალა 141
ერგე 11,12,32
ერეგუნა 10
ეშექლუზი 134
ეწერი 96
ეჯიბუ 142

მ

ვაკე 95
ვაზრია 10,75,100-106,117,128,130-133,136,139
ვაკითავი 107
ვაკისერი 107
ვალაშია 33,148,170
ვანათღერსი 139
ვარდიყანა 107
ვარიჭალა 107
ვარსკლავის ტბა 56,57
ვარაჭკანა 10,45,61,73,117,124,138,139,142
ვაშლანა 101
ვაშლები 103
ვაშლიძირი 111
ვაშლოვანა 100,101
ვაშლოვანი 17,100,112,130
ველის წვერი 106
ვენახები 102
ვენახნარა 99
ვერნები 38,103
ვერხნალი 122
ვერხნალი 122
ვირიზრუგი 107
ვირისსაგორი 110,170,
ვირის ვაკე 134
ვირიტყავა 107

ვირიყანა 170
ვიწროვათი 101

ზ

ზავოტი 37,42
ზაბლავეთი 28
ზაქარაული 117
ზეგნები 103
ზეგნისღელე 120
ზემო ქართლი 89
ზედა ვაკე 109
ზედაი ვენახი 109
ზედაიმაჰალე 139
ზედა თოღგომი 31
ზედა კირნათი 9,215
ზედა მარადილი 9,22,26,28-30,72,107,112,117,142,
215
ზედა ქლასკური 10,89,101,107-111,117,120,122,125,
134,139,140-142,158,160,187,192,195-214
ზედაღელე 109
ზედა ყანა 109
ზედვაკე 109
ზედუბანი 10
ზედაური 100
ზედუბანი 109
ზელიეთი 122
ზელონადალი 24
ზემობანი 109
ზემოთათა 109
ზემოთა მთა 109
ზემოთოღგომი 109
ზემოუბანი 109,140
ზემოტრაპენი 109
ზემოქედი 109
ზემო ქურა 109
ზემოყანა 109
ზენგინოღლიორორმანი 134
ზომომაჰალე 140
ზუგარითი 113
ზღვია 104

თ

თაკეკალო 107,170
თაკეკალოკილდე 111
თავი კალო 107
თავჯამე 139
თალხისა 17

თანთოს ვენახი 117
თარღა 127
თარღალარ 129
თბილისი 23,32
თეთრიკლდე 108,170
თეთრიმიწა 122
თეთმიწა 122
თეთრმიწა 108,122
თეთრიქელი 109
თეთრიწყალი 109,113
თეთრი წყლის იაილა 55-57,167,185,187-190
თერუბისწყალი 120
თეთრუბი 38
თერნაღა 148
თერციხანა 114
თეფე 128
თეფეები 137
თვალანგელო 6
თიკანაურ 100
თიღნარი 99
თიხნარა 99
თოდრიეთი 97
თოთრახქოფრი 134
თოღეოში 9,10,25,31,36,60,73,97,101,103,105,109,118,
120,134,135,142
თოფალოღლი 135
თოფრულარმაჰალესი 131
თუმაღანა 39
თურქეთი 9,16,22,23,39,44,49,51,55,66,67,86,88,89,
121,145,165
თხიღაზორი 9,20,31,33,38,39,54,68,89,96,100,102-
112,117,120-122,129,133,134,136,140
თხიღაზორს იაილა 138
თხანაძური 30,31
თხიღითარღა 139
თხიღვანა 38,100
თხიღაძვა 33
თხიღოვანა 97
თხიღნარი 24,99,101,112,
თხიღაზური 80

ო

იაილა 128
იაღოვა 89
იამისვენახი 141
იასიად 142
იასთარონწყალო 123
იაცოფასვენახი 141
იბრიქლი 29,31,32,60,61,80,89

იეღირაშათაჯაღიერი 136
იზშირი 89
იმერხევი 9,13,22,53,118
იმერეთის სამეფო 15
იმიერ ტაო 9
იმერხევისწყალი 13,49
იმერხევის სანჯაყი 16
იმნიეთი 98
იმხრიეთი 98
ინაწმინდა 118
ინეგოღი 89
ინეკეღლი 121,134
იონჯაღულ 128
ინჯიღარ 137
ირანი 17
ირმირქა 107
ირსა 10,27,37,74,97,99,100,102,117,131,139,140,142, 207
ისპირი 9
ისპირის ნაჰიე 141
ისპირის სანჯაყი 16
ისუფიკარი 141
ისუფაღითი 141
იუქარიმაჰალე 131
ისქიმათი 123
იქითუბანი 109
იშიქლი 130
იშხაბიღი
10,31,38,50,96,100,101,103,106,117,120,128,137,142
იხაღი 30
ისტაროღლი 136

კ

კაბარჯეთი 10,24,38
კაპარჯეთი 38
კაბაღოკუ 37
კაბაღუკო 37
კაბაღოკი 37
კავკასიონი 57
კაზანჯი 130
კაზმერულ 142
კაკამირი 11,111
კაღვა 25
კაიკერტი 25
კაკუთღარ 129
კაღათა 97
კაღოსფუნდუხღული 138

კასტლა 33
 კლარჯეთი 8,9,10-15,20,34,45,67,82,84
 კარნახალის მთა 8,25,32,46,48,56,83,113
 კაკლოვანი 100,112
 კაკლევანი 101
 კაკნიძე 103
 კაკუთლარ 128
 კალასქური 125
 კალასკურისწყალის ხეობა 27
 კალბურღუ 50
 კალე 36
 კალოპირი 107
 კალოსუკანა 109
 კამარათი 101
 კამენიდელე 37
 კამორჯიკა 37
 კამოჩკა 37
 კაპანი 96
 კარტხული 25
 კარნახალი 155
 კარნახალისწყალი 120
 კარნახალისხევი 121
 კასაფხანა 132
 კასინაური 101
 კასრათი 123
 კანტორი 37,42
 კატაფხია 7,9,28,36,39,45,49,50,52,60, 71,72,
 75,85,89,103,107,109,117,120,123, 127,158
 კატროვანი 100,112,170
 კატრები ძირი 155
 კატრევანი 101
 კაციტოხი 107
 კახაბერი 116
 კენჭნარა 99
 კვატია 109
 კვარცხანა 10,30,34,45,77,98,102,104,105,112-114,131-
 137,139,142
 კვეტიეთი 170
 კვირიკალი 28
 კვირიკალი 28
 კვირიკეთი 97
 კვესაური 100,117
 კინტაური 38
 კვინტავრი 38,100,148
 კინცხურეთი 28,30,31,98
 კირაკოზ 142
 კირნათი 9,23,72,96-118,140,157,163,213
 კიბეთი 97
 კიბეთისღელე 120

კინცხოეთი 161
 კინწყურეთი 33,155,190
 კილდისერი 106
 კობალეთი 9,97
 კობაკის ხეობა 14
 კოდოვანი 99
 კოლა 22
 კოლა-არტაანი 12
 კოკოლა 97
 კოლეხო 37
 კოლხეთის სამეფო 10
 კოლორთა 102
 კონტოხი 38,39,122
 კონტრობი 102
 კონტროფი 102
 კორდი 96
 კორკნალი 98,122
 კორკნარი 122
 კორომები 103
 კორიდეთი 10,80
 კორტანეთი 35,155
 კორტოხი 38,122
 კორტნალი 98
 კორძული 25,26,100
 კორსუმი 26
 კონსტანტინეპოლი 23
 კოპარი 27
 კოპარეგეთი 24,27
 კოსტანეთი 28,36,84,85
 კოტრასიერები 138
 კოძირი 111
 კონნარი 98,170
 კონხური 99
 კონიძე 103
 კრუხევი 103

ლ

ლახეთი 13,36,41,47
 ლახეთის ქედი 123
 ლახისტანის საფაშო 18,23
 ლახისტანის სანჯაყი 19
 ლახიყანა 123
 ლაზოლლი 123
 ლაურმე 142
 ლეკთა 102,112
 ლესპანა 142
 ლელვაერი 99
 ლელვიანი 112

ლიბანი 14
ლიგანი 4,14,39-41
ლიგანის ხევი 13,17-21,32,39,44,111
ლიგანა 4,8,13,14,16-23,27-28,32,34,40-44,49
ლიგვინი 40
ლიგანას სანჯაყი 15,16,19
ლიგანის ყაზა 16,19
ლიგანის საკაიმაკო 19
ლიგანის საბოქაულო 35
ლიმანი 36
ლიკა 11
ლეღვიდიბე 139
ლომაჯური 99,121
ლომაშენი 30,31,104
ლომაური 121
ლომნარა 154
ლომიეთი 98
ლოპატე 142
ლუკავრი 99
ლურჯი ქილისა 31

მ

მაკრეთი 10,35-38,70,101,123,129-135,138-141
მალთეფე 133
მამანათი 7,10,28,35,36,84,85,98,101,107,122,129,132
მამაწმინდა 7,10,33,80,118,136,137,142
მამანათის უბანი 24,36
მამულიკალო 107
მანასტირ 10
მარადილი 11,21,27,28,32,50,61,64,72,89,90
მარადიდის ხეობა 14
მარადიდის საბოქაულო 35
მარღუკეთი 97
მარწყვილუდი 136
მასკავგოლი 56,149
მასკოვსკაია 37
მაქრიალი 36
მაქრეთი 31
მალარა 127
მალარაბოლაზი 133
მალარაკარი 139
მალარაყაფი 132
მალლაგაკე 108
მალლასერი 108
მალრანიხევი 109
მაყრეთი 38
მაწყინარა 109
მაჭახელა 19-21,32,73,74,89,113,161,165,187, 203

მაჭათი 35,36
მაჭახლის სანჯაყი 36
მაჭახლის ნაჰიე 16
მაჭახლისპირი 7,9,23,30,96-104,106-108,121
მაჭახლის ყაზა 19
მაჭახლის ხეობა 79,90,99
მაჭახელიქედი 107
მდ. არტანუჯისწყალი 49
მდ. ხეხისწყალი 31
მდ. თეთრი წყალი 57
მდ. ჩხალისწყალი 29,49,84
მდ. მურღულისწყალი 29,49,50,84
მდ. ქლასკურისწყალი 49,84
მდ. ბელღევანისწყალი 29,49,50,85,86
მდ. ხატილასწყალი 29,49,86
მდ. ორჯოხის სუ 31
მდ. დევისქელისწყალი 49
მდ. მელო 49
მდ. სვეტი 49
მდ. ჰაიპეტი 49
მდ. ჭოროხი 7-14,24-30,33,39,42,44,48-52, 75, 79,83,85,124,125,154
მდ. მაჭახელა 55,79
მდ. კაკამირი 11
მდ. კინცხურეთი 30
მდ. ჩაირსუ 13
მდ. ხედი 30
მდ. დევისწყალი 30
მდ. ორჯოხის სუ 31
მდ. მტკვრის აუზი 9
მეზერლუხ 128
მეთეფი 96
მეიდანლარ 129
მელო 10,28,97,98,102,115,116,137
მემოწყალი 140
მენშუროლი 135
მერცხალა 96
მერიემკილდე 116
მერქეზმაჰალე 130
მერცხალაქედი 109
მესხეთი 88
მეხბავრ 141
მეხლუღე 141
მთავარანგელო 117
მინდროყანა 116
მირვეთი 9,11,22,28,96,98,99,105-112,119,126, 132,134
მისირი 21
მიღმაბოსტანი 108
მიღმაყანა 108

მოგობილი 109,153
 მოლლაალითარლასი 130
 მოლლაოღღულარმაჰალესი 134
 მომწვარი 109
 მონასტერი 10,1287,131,133,134,135
 მოსკოვი 23
 მუსლული 127
 მურკივეთი 34
 მურღული 10,15,20,22,24,29,37,42,46,71,92, 113,120
 მურღულისწყალი 33,46,87,120
 მურღულისწყალის ხეობა 27
 მუსლულიკარი 139
 მრული 11
 მრუტი 11
 მრიტი 11
 მტკვრის ხეობა 8
 მუმღავრი 99
 მჭათი 36

6

ნააგარევი 121,103
 ნაასლები 104
 ნაასლევი 111
 ნაახვევი 112
 ნაახლევი 103
 ნაახოვეი 43,103
 ნაბაკევი 103
 ნაბერევი 103
 ნაბელღავი 112,147
 ნაბელღავისღელე 120
 ნაბოსღავი 104,112
 ნაბუკარი 120
 ნაბუკვარი 104, 119
 ნაბოსტნევი 112
 ნაგვია 30,31
 ნაგრევი 121
 ნაღარბაზევი 33,34,38,103
 ნადიკვარი 112,120,112
 ნავღაროღღი 30,31
 ნათიბევი 112,103
 ნაინკლისევე 37
 ნავითავი 106
 ნათახ(თ)ევი 137
 ნათუთუნვარი 103
 ნაიმფხრევი 103
 ნაკალოები 104
 ნაკალოევი 103
 ნაკირევი 103

ნაკირნათევი 103
 ნამკნარასწყალი 120
 ნამარნე 104
 ნამუხუღარი 104,111
 ნამწვარი 104
 ნანაღიები 112,170
 ნანაღიევი 103
 ნაორმევი 103
 ნარვანისღელე 119
 ნასახლევი 103
 ნასიმინღარი 104,111
 ნასელღავი 104,111,112
 ნასელღვარი 104
 ნასყიდი 95
 ნასყიდაძე 102
 ნაქერღალი 112
 ნაქერავი 45,111,112
 ნაქერავღელე 45,119
 ნაქერავისღელე 119
 ნაქიღისვარი 80,137
 ნაქიღისავი 80
 ნაქოხარი 104,120
 ნაქოხვარი 104,120
 ნაფარცხევი 103
 ნაფაცხარი 104,120
 ნაფაცხვარი 120
 ნაფიცარი 104
 ნაფეტევეური 120
 ნაფეტევი 104
 ნაფეტური 120
 ნაფღატი 96
 ნაფუზარი 104
 ნაფურნავი 104
 ნაფუძარი 104
 ნაფღათი 96
 ნაღვარევი 33,103
 ნაღომარი 103
 ნაღომვარი 111
 ნაღუმვარი 11
 ნაღუმარი 112
 ნაშენი 96
 ნაცერცვაი 104,111,112
 ნაცერცვაღი 111
 ნაძენარა 98,111,147
 ნაძენარი 111
 ნაღობიღევი 103
 ნაწყერავი 104
 ნაჭიშყრევი 103
 ნაჭეები 104

ნაჭკვაეები 104
ნახალხმევი 103
ნახიზნევი 137
ნახმე 141
ნაჯამევი 137
ნაჯვია 10,30,50,127,128,131,140,142
ნაჯვარეთი 6
ნიგია 29,31,33,80
ნიგალი 3,5,8,9,10-15,17-29,37-41,49,50,67,79,83,88,
90,91,95
ნიგალის ხეობა 2-10,17-53,63,64,76-83,88-123,127,
128,130,136,137,141
ნიგალისხევი 5,8,12-17,20,83
ნიგლა 12
ნიგზნარი 98,121
ნიგზნარა 98,120
ნიგოლა 40,41
ნისლიქელი 106
ნიშიეთორმანი 138
ნისფი ლივანას სანჯაყი 15,16
ნისახი 17
ნენია 102
ნეფიწყარო 106
ნოკარფენი 122
ნომოხენი 122
ნოქურმენი 122
ნორჩხნალი 98
ნოლოჯენი 122

ო

ოგენა 122
ოგეჯი 122
ოდესა 23
ოვაშე 122
ოზმალღი 10
ოზურგეთის რაიონი 123
ოკურხულეთი 122
ოთინგონი 32,80
ოთინგო 45,46
ოლთისი 9,18,20,22
ოლდაური 34
ოლთუ 9
ომანა 10,27,31,39,45,61,74,96-108,111,128,132,134,138
ომბრეეთი 122
ომეროღლისირთი 134
ომურხენი 122
ონჩომეთი 122
ონჯავრეთი 122
ოპიზა 13,16

ორგზასშვა 110
ორდუ 89
ორთადერე 131
ორთაიათალი 134
ორთამაჰალე 130
ორმან 127,154,169
ორპირი 109
ორჯოხი 10,25,26,30,31,96,106,122,123,128, 133,135
ორჯოხის მთა 8
ორჯი 28,30,33,122
ორჯულარ 29
ორუჩღუ 25,31
ოსმალეთი 4,15,17-22,32,35,66
ოსმალეთის იმპერია 8,80,131
ოსმანალასწყალი 140
ოსუნთაო 141
ოქუზიათალი 134
ოქულეაფი 132
ოღლაფი 28
ოღლაური 22,28,30,34
ოჩიმეთი 122
ოჩხამური 122
ოსორდია 10,35,36,122,123,129,131,142
ოსორჯინა 28,33,123,147,169

პ

პაკო 103
პანჩურეთი 35
პანჭვეთი 36
პანჭურეთი 36
პანტიძირი 110
პარხალი 13-16,20
პატინამთა 107
პატინაგოლები 138
პატნათეფე 138
პატრა ლივანას სანჯაყი 15,16,19
პატარ ლივანა 16
პაწააღმართი 107
პაწაიაილა 138
პაწაიყანა 107
პაწამთა 33
პეტრული 33,80,99
პონტოს ქელი 13,25,46,48,122

რ

რაჰდევანოღლუ 37
რეჰდევანოღლუმაჰალესი 130

რეშიტოლღუმაჰალესი 130
როქი 24
რუსთავი 38,147
რუსეთი 6,16,21,22,29,44,65,66
რუსეთის იმპერია 16,21,114
რუსიეთი 37
რუსიეთიღელე 37
რუსიოლი გზა 6 134
რუსიოლი 86
რუსკორდონი 37
რუჰიგოლ 129

ს

სააკვანი 95
საბადური 105
საბაური 31,33,38
საბუღარი 105
საბუღთე 104
საბილიანცესღელე 109
საბუჟე 104
საბუზარაყაია 138
საბუღე 104
საგუგუღელე 104
სალკიმილი 25
სათავო 104
სათემო 104
სათიბე 104
სათიხეღელე 113
სათღელისწყალი 13
საისალეთი 105
საზურგეთი 122
სათავასუიუ 138
სათავეღერე 138
სათევეზაო 122
სათევეზური 122
სათემოხევი 109
სათიბე 112

სათიბეთალი 138
სათიბესუიუ 138
სათიბეორმანი 138
სათხევი 105
საკეცე 113
საკირე 104
სალერდოღელე 119
სალმიეთი 98
სამალავი 109,148
სამალევი 105

სამახრევეო 28,109,163
სამზორე 104
სამთაწყარო 109
სამიხრევეო 28
სამცხე 8,11
სამცხე-საათაბაგო 11,15,17,18
სამძოვრეღელე 119
სამძორე 105,122
სამზორე 105,122
სამწიფლიღელე 109
სამხარეო 33
სანათისი 169
სანახშირეთისირთი 137
სანისღელე 104
სარვანდოკიღელე 109
სარფი 31,36
სასადილო 104
სასადილოკიღელე 109
სასელადირი 110
სასევენი 95
სასევენია 105
სატურნე 104
საუბნარი 105
საქორე 104
საქორია 105
საქორია ქელი 109
საქავრეთი 105
საყავრე 104
საყავრია 154
საყავრეთი 105
საყენი 113
საცივე 104
საჭალმიეთი 105
საჭარეღელე 109
საჭინკია 105
საჭინკე 104
საჭინკეღელე 119
საწერნაქე 113
საწურბლიე 104
საწურბლეიერი 138
საქათმიებოლაზი 138
საქავრეთი 105
საქარეთი 147,209
საქართველო 3,8-17,21-23,26,32,34,35,38,39,43,44,
49,51,59,64,67,76,79,86,87,98,101,102,111-
114,118,128,140,145,164,170, 192,213
საქორიეთი 105,
საქურიეთი 105
საყავრეთი 105,113

საყავრიეთი 105
 საყათ 127
 საყენი 95
 საყავრე 113
 საყდარი 80
 საჩაირე 137
 სახვეწელი 105
 სახლითავი 106,156
 სახლისუკანა 108
 სახლისუკან 108
 სახლისქვეშ 108
 სეითღერი 82
 სეფიღლო 141
 სეეტი 7,8,10,30,31,49,61,74,82,83,86,95,87,102,121,
 128,132,133,134,136,137,138,188
 სეეტიბარი 83
 სიმონეთი 90
 სინდაური 5
 სინდიეთის ქედი 120
 სინკოთყალესი 138
 სინექლი 129
 სინკოთი 10,27,30,33,61,74,75,77,92,99,100,104,106,
 111,112,116,120,130,131,133,138,141
 სინორ 127
 სირია 10,26,31,99,104,122
 სიხბალი 39
 სკიდერი 138
 სკურე 35,36,125
 სკურჩა 36
 სკათი 101
 სოტი 121
 სოტიბარი 83
 სოტიბარდერსი 138
 სოუქსუ 7,134
 სეეტიის ღელე 30
 სომხეთი 44
 სპერი 8,9,12
 სულთან სელიმის მთა 24
 სულუქეოლი 120,133
 სუროვანიკილდე 109
 სუჯუნა 35,36,122,123
 სტამბოლი 89,168
 სხლოვანი 99

ტ

ტავშანთეფედერესი 135
 ტაო 20,42,89
 ტაოსკარის სანჯაყი 16

ტაოსკარის ყაზა 16
 ტაოს ნაპიე 16
 ტაშქოფრითაღიანი 133
 ტევერი 95
 ტრაპენი 9,30,37,39,69,89,99,108,116,137, 138, 139
 ტრაპიზონი 27,36,46,162
 ტრაპიზონის ვილაიეთი 15,16,18
 ტრიალას მთა 24,53
 ტაო-კლარჯეთი 9,10,15,80,86,87,88,114,126
 ტუზღულთეფესი 132
 ტუზხანა 131
 ტურიბუდე 106
 ტურიფოქვი 106
 ტყელიდი 107
 ტყემაღათი 100,112,170
 ტყემლიძირი 110

უ

უკანავაკე 108,169
 უკანმერე 108,146
 უკანკალო 108
 უზურმა 30,31
 უზუხოსმანდუზი 133
 ურეხი 6
 უნიკა 141
 ურეკი 6,123,124
 უფაქდერე 131
 უნფინარ 132

ფ

ფაზისი 118
 ფაკარეაული 99
 ფანჩეთი 97,115
 ფანჯარლი 36
 ფარელაურ 99
 ფაცა 89
 ფაცხები 102
 ფანხავერი 99
 ფეთექსანა 132
 ფეთექსანორმანი 133
 ფეთროლმაჰალე 131
 ფერთექრექის სანჯაყი 16,17
 ფინდიკლი 10
 ფინდიქლიდერესი 131
 ფინდიქლი ქოი 29
 ფისტიკლი 50
 ფინხეთი 97

ფინსითეფე 138
ფოკათი 122
ფონი 95
ფოპათი 122
ფორნხა 15,42
ფოქვია 104
ფოქვი 106
ფოცხოვი 22
ფონხის ხეობა 13
ფრიალო 78,103
ფუნდუკურა 136
ფურუნი(ს)კარი 139
ფხაკი 95

ქ

ქავთარათი 101
ქათიბხანი 132
ქათიბხანა 132
ქათმიწყარო 106
ქართლა 10,30,33,38,39,89,95,97-99,101-119,112, 117,
119,127,128,131,134,136,137,139
ქართლის სამეფო 10
ქართველთა სამეფო 10
ქართველთა საკურაპალატო 15
ქართლის საერისთავო 15
ქედის რაიონი 38
ქერტაში 31,34,115,154
ქერტაშები 153
ქესტლი 36
ქესიშოდლი 37
ქეშიშოდლი 135
ქვაბიკარი 106
ქვადედლოფალა 106
ქვადიდი 105,107
ქვაკვერცხი 106
ქვაკიბე 106
ქვაწყალას მთა 30,31
ქვახერხას მთა 30,31,106
ქვამჩირეთი 38,79
ქვამჭირეთი 38
ქვაქვა 106
ქვაყანა 106
ქვახიდა 31
ქვახიდის იაილა 31
ქვედა ვაკე 109
ქვედა თოღლომი 31,40
ქვედა მარადიდი 9,23,30,37,39,95,97,98,102-111,113,
115, 116,122,129,136,137,140,141

ქვედა ქლასკური 38,89,98,105,107,116,119,133, 138,
139
ქვედა სინწყანა 39
ქვედა ალაგული 122
ქვემო აჭარა 42
ქვემო სამეგრელო 124
ქვემო ქურა 39
ქვემოხევი 121
ქვემო ვენახი 121
ქვემო მაჰალე 139
ქვითავი 106
ქვიშნარა 98
ქვიძირი 106
ქილისათა 80
ქილისათაში 135
ქილისაკარი 80
ქილისაყაფი 6,83,132
ქისკიმის სანჯაყი 16
ქისკიმის ყაზა 16
ქისკიმის ნაჰიე 16
ქიშრობი 101
ქლასკური 6,7,9,10,28,60,70,85,112,114,124
ქლასკურისწყალი 85,86,120,124
ქლასკურის ხეობა 10,30,34,83,88,120
ქომოვენახი 108,121
ქომომაჰალე 139
ქომოსოფელი 108
ქომობანი 6
ქომოსე 121
ქომოსევი 121
ქორიკალო 106
ქოფრიორმანი 133
ქუთაისის გუბერნია 17
ქურა 10,38,39,79,91,113
ქურდიეთი 98
ქურდაძე 102
ქურდიეთორმანი 138
ქურთნაწელი 154
ქუშათი 122
ქუნუქდადი 134
ქუნუქოღლითარღლასი 134
ქუნუქქოი 133

ღ

ღარდიდი 214
ღომნარა 154
ღორითავი 106
ღორნაბუნავი 109

ლორინათხარი 109
ლორლე 95
ლოჯიეთი 136
ღნია 33,39
ღურღულეთი 97
ღურღულარ 136

ყ

ყაიადიდი 139
ყაიალულ 128
ყაიდალი 154
ყაიდები 135
ყაზანყაია 131
ყალე 127
ყალიძირი 139
ყალოთავი 139
ყანლიდერე 131,169
ყანლიფუნლარ 132
ყანლიყაია 131
ყარაგოლის ტბა 52,120
ყარაგოლი 133
ყარსი 18
ყარაშავრალის მთა 24
ყარშიქიმაჰალე 130
ყისირიყაია 131
ყიშლალუნოილ 134
ყორნალი 98
ყრუგუბე 39
ყრუხევი 33,39
ყრუტყე 169
ყუხიხანა 132
ყურდიდი 107
ყურთბოლაზი 133
ყურწყალი 139
ყუშფუნლარ 132

შ

შაბაური 30
შავე ზღვა 11,42
შავეკლდე 107
შავე ტბა 120,133
შავშეთი 8,11,13,15,37,44,49
შავშეთ-იმერხევი 22,53,117
შავშეთ-კლარჯეთი 89
შავშეთის სანჯაყი 17
შავშეთის ნაჰიე 16
შათიროღლიმაჰალესი 139

შანახშირო 121
შანლე 141
შარდუნა 141
შავყანა 107
შავტყე 107
შეშეთი 11
შერეფიედერესი 131
შერეფიექოი 36
შვიდწყარო 109
შირინთეფე 132
შიშნაური 99
შუათანდელითავი 110
შუამაჰალე 139
შუახევი 7,10,27,28,38,54,60,61,89,95,96,98-112,116,
117,119-123,127,130,131,137,139,141,147,169,
170,184,186,187,191,194,195-197,206,207,209-213
შუახევის რაიონი 38, 140
შუბანი 30,31,33,38,39,108,130,139
შუბან-შუბანი 38
შუშანეთი 9,89

ძ

ძაბლავეთი 9,28
ძაღლის სახრჩობი 109
ძანცული 20,38
ძიგურეთი 97
ძელიეთი 121
ძველფურებისიერი 137

ჩ

ჩაილი 10,138
ჩაირლუგ 128
ჩაირლუქთარლასი 134
ჩამლუქ 128
ჩამლული 154
ჩანჩქერი 119
ჩარბიეთი 83,98
ჩაუშლიქოი 50
ჩაჩაჩხონა 122
ჩეგილი თეფე 132
ჩილდირი 22
ჩიბო 147
ჩითაური 99
ჩილდირის ვილაიეთი 15,16,19
ჩირდილათი 100
ჩირათი 122
ჩირგენალი 98

ნიტიკილდე 106
ნიტავრი 99,147
ნიფთლიმაჰალე 130
ნიხორი 14
ნრდილყანა 106
ნურჩხელათი 100
ნხალი 24,24,46
ნხალეთი 39
ნხალისწყალი 7,13,27,29,31,50,76,84,120
ნხალის ხეობა 9,10,23,24,30,35,36,38,76,79, 80,83,
89,122,125

ც

ცანათისი 33
ცანქილონი 122
ცინცაძეთი 97
ციდვაკესწყალი 110
ცისარლიეთი 98
ციხილეთის ხეობა 24
ციხილეთი 24
ცრია 26,31
ცაცხეიძირი 110
ცაცხენარა 98,111
ცაცხნარი 98,111
ცივიწყარო 107
ცივიწყალი 107
ცივიწყლები 107
ცოცხება 33
ცოცხნარა 98,111
ცაცხნარა 98
ცახენარა 98,111
ცხენვაკე 106,148,190,205
ცხენიგორა 106
ცხენისორცა 106
ცხენვანის ძირი 148

ჭ

ჭა 119
ჭაბუკეთი 101
ჭალანთი 112
ჭალები 112
ჭანეთი 122
ჭანეურა 122
ჭარმათი 122
ჭეჭლაური 99
ჭიბაკური 99
ჭინჭარა 96

ჭიხილეთი 24
ჭილვანიწყალი 120
ჭილავრი 39
ჭიჭინაურ 116
ჭვადუეთი 33
ჭოლეთი 98
ჭოლნარა 98
ჭოლო(ტ)ლარ 136
ჭოროხის ბასეინი 18
ჭოროხის მხარე 19,29
ჭოროხის აუზი 22,23,34,112,118
ჭუკათი 122
ჭურთა 101

წ

წაბნარი 98
წაბლნარი 98
წენარა 141
წერნაქები 113
წერნაქი 113
წითელიმიწა 107
წითელავიდელე 119
წითლობი 169
წითურეთი 27,33
წითური ჯვალი 6,109
წინაგარა 108,169
წინაგარისდელე 119
წინაგარისწყალი 110
წინწკალოღლიორმანი 139
წინწკალაშვილების უბანი 27,33
წისქვილიკარი 106
წისქვილიქედი 106,169
წიფლები 102
წიფლნარი 98,111
წიფლოვანი 99,111
წიფლევანი 100
წიფლიქედი 110
წიფნარი 98,111
წიფნარვაკე 109
წიქვაერიშვილები 86
წეფთა 13
წვერიყანა 106,169
წყავიძირი 110
წყალთბილა 119
წყალოქრო 26,106
წყალტუბო 119
წყალწითელა 119
წყარო 119

წყართვადი 106
წყაროქროს სათესი 26
წყლისაყარორმანი 138
წუმპოთი 101
წურბლის ტბა 120,133

ხ

ხალვაში 29
ხარებიიათალი 138
ხარებნაყენავ 109
ხამი 95,169
ხატილას ხეობა 10,24
ხატილა 10,29,49,72
ხატილას სუ 27,30
ხატილასწყალი 86
ხატილასლელე 119
ხატილასწყლის ხეობა 24
ხაჩიკაურ 6,136
ხახაუჩ 141
ხელვანაურის რ-ნი 9,90
ხელვანაური 60,212
ხება 7,9,28,30,31,39,60,67,89,91,96-122,130,136,137,
139,153,154,156,168,184,186-213
ხებისწყალი 75
ხებისწყლის ხეობა 31
ხედის მთა 30,31
ხედის ხეობა 30
ხედი 30
ხევერძელა 119
ხემშენის ნაპიე 16
ხიდივაკე 106
ხიდითავი 106
ხინწკანა 30,31,43,39
ხინჭკანა 34
ხინცხანა 30

ხოზანლულ 128
ხორდი 123
ხოტი 141
ხოფა 16,46,76
ხოფას ნაპიე 16
ხოჯიყანა 139
ხულოს რაიონი 38
ხუცუბანი 106
წაბლანა 38,98
წაბნარი 98,111
წაბლიყანა 110

ჯ

ჯაბალაერი 99
ჯავახეთი 8,11
ჯალაბაშეილები 38
ჯამიკარი 139
ჯამემაჰალე 130
ჯანავერეთი 6
ჯანავერისლელე 119
ჯანსული 38
ჯიგანეთი 115
ჯევიზლი 129
ჯემალეთი 97
ჯონკურეთი 34
ჯუვანი 39,89
ჯუანი 10,102,104-107,116,126,137-141
ჯუვანდუზი 39

კ

კარპაროსი 118
კუშომჰალესი 131

Нигали

Историко-этнографические и лингвистико-топонимические аспекты

Резюме

Тао-Кларджети является центром культуры и государственности грузинского народа, Нигали была частью этой культуры. В древнейший период (XII-VII в.в. до н.э.) её территория входила в состав сильного Даиан-Диаохского объединения, позже – в состав Колхетского царства. Начиная с III века до н.э. ею владело Картлийское царство. Территориально северная часть Нигальского ущелья принадлежала Аджарии, а южная – Кларджети. В период раннего феодализма Нигали находилась в составе Грузинского (Тао-Кларджети) царства, потом – в границах объединённой Грузии. С середины XIII века она часть Самцхе-Саатабаго. Во второй половине XVI века Нигали захватили турки-османы.

Исконное грузинское наименование Нигальского ущелья связано с именем села, расположенного в окрестности Артвина, а именно с селом Нигали//Нигала, которое находится на левом берегу правого притока реки Чорохи в Нигальском ущелье и является одним из районов села Свети. Ущелье должно было получить соответствующее наименование после того, как центр его был перенесен на равнину. Наименование «Нигали» во времена Османской империи было заменено на «Ливана».

С географической точки зрения Нигали представляет собой важный ареал. Системой Карчхальских гор с севера ущелье отдалено от Мачахели и Аджарии, с востока – от Кларджети и Артануджи, с юга – от Тао, а с запада упирается в Лазетский хребет.

Исторически территория Нигали была частью Кларджети. Вместе с Тао-Кларджети образует крупную региональную единицу, в которую входили также Шавшетия с Мачахели и Имерхеви, Аджария, Артануджи. К Тао относились: Тао по ту и по эту стороны, Спери (в настоящее время Испир), Олтиси (Олту), Толгоми, Басиани и др. Все перечисленные историко-географические регионы южной Грузии (бассейна реки Куры) вместе с другими входили в состав Месхети, или исторического Верхнего Картли.

В соответствии с нынешним государственным и административным делении Нигальское ущелье располагается в пределах двух государств – Турции и Грузии. Большая часть ущелья (так называемая «заграничная») принадлежит Турецкой республике, в границах Грузии остаётся лишь его конечная часть с сёлами: Нижнее Марадиди, Кирнати, Мачахлиспири, Гвара, Мирвети. Государственная граница между Грузией и Турцией разделяет сёла Нижнее Марадиди и Верхнее Марадиди, первое принадлежит Грузии, второе – Турции. Заграничная часть Нигальского ущелья расположена в районах Борчхи, Мургули, Артвина, которые в соответствии с нынешним административно-территориальным делением Турции принадлежит Артвинскому вилайету. Именно в этот вилайет входит большая часть грузинских регионов исторической Тао-Кларджети.

Грузинская часть Нигальского ущелья расположена в Хелвачаурском районе (регион Аджарии), сёла Кирнатской управы (сакребуло): Нижнее Марадиди, Дзаблавети, Гвара,

Шушанети, Кобалети, Верхнее Кирнати, Кирнати на правом берегу р. Чорохи, а также левобережные Мачахлиспир и Мирвети.

В районе Борчхи сёла Нигали расположены в ущельях рек: Чорохи, Беглевани, Чхала, Девескели, Класкури. Конкретнее, на правой стороне по течению Чорохи расположены сёла: Адгули, Эбрика, Хеба, на левой – Тхилазро, Авана, Дамиали, Трапени, Арчвети, Катапхия, Верхнее Марадиди; в Беглеванском ущелье (по левую сторону Чорохи); Беглевани, Охордиа, Башкой, Чайли, Гюзелюрт; в Чхальском ущелье (по левую сторону Чорохи): Маманати, Макрети, Монастери//Монастир, Гола, Дюзкой, Башкой//Фындыклы; в Девескельском ущелье (по правую сторону Чорохи): Артвини, Шуахеви, Девескели, Багини; в Класкурском ущелье (по правую сторону Чорохи): Нижнее Класкури, Верхнее Класкури; в Хатильском ущелье село Хатила; в Мургульском ущелье, на левом берегу Чорохи, влево от Мургули: Архва, Гевли, Буджури, Озмали, Коридети, Дурча, Дамари и влево от Мургули: Джуани, Эрегуна, Башкой, Кура, Гурбини, Кабарджети.

В Артвинский район входят следующие ливанские сёла: по правую сторону Чорохи: Толгоми, Свети, Аглахи, Вазриа, Варачкани, Бешаври, Синкоти, Кварцхана, Ирса; влево от Чорохи: Мело, Орджохи, Сириа, Ишхабили, Мамацминда, Наджвиа, Омана, Картла.

Исторические грузинские регионы Чорохского бассейна всегда привлекали к себе грузинских и зарубежных исследователей. В разное время в этих краях путешествовали многие исследователи, которые оставили нам интересные описания, дневники, фундаментальные труды. В то же время историко-этнографическая сторона жизни Нигали сегодня сохранила в себе много исконных признаков грузинской культуры и быта, которые давно уже утратились в других регионах.

Нам представилась возможность непосредственно познакомиться с этнокультурным пространством ущелья и собрать лингво-диалектологический и фольклорный материал, отображающий этнокультурный быт местных жителей. С тематической точки зрения в собранном нами материале можно выделить: 1) стихотворения типичной любовной лирики, 2) тексты и термины, отражающие семейную кулинарию, 3) мухаджирство и его следы сегодня, 4) брачный ритуал и связанная с ним лексика.

Современная Нигали интересна и некоторыми этнографическими аспектами, которые хорошо отражают типичные черты грузинской традиции.

С древнейших времён Нигальское ущелье является передовым и стратегическим важным регионом Юго-западной Грузии, что доказывают дошедшие до нас исторические и культурные памятники, а также сохранившиеся среди населения предания, сказания, легенды, письменные и литературные источники.

Среди материальных культурных памятников Нигальского ущелья привлекают внимание арочные мосты, крепости, развалины церквей и монастырей, кевври (большой кувшин врываемый в землю для вина), – все они являются уникальными памятниками грузинского зодчества.

Нигали интересна не только своим стратегическим месторасположением и историей, но и лингвистически. Одна из красивейших частей Тао-Кларджети Нигали уже несколько веков находится в пределах Турции, тем не менее проживающие здесь грузины пока сохранили родной язык, в котором прослеживаются элементы, возникшие длительным

ассимилирующим влиянием. Но главное заключается в том, что в Нигальском ущелье грузинский язык и сегодня жив.

Грузиноязычными являются: Нигальское, Класкурское, Мургульское и Девискельское ущелья, сохранившийся здесь грузинский интересен во многих аспектах, во первых, с точки зрения межъязыковых контактов, во вторых, в нём пока ещё сохранены древнейшие грамматические формы и лексические единицы. Нигальская, ливанская, шавшетская, южно-таойская, тао-кларджетская речь стали объектами исследований многих языковедов.

На территории Борчхи сёла Аравети, Шуахеви, Девескели, Багини, Нижнее Класкури, Верхнее Класкури, Ибрикли, Адагули, Хеба, Дживани, Архва, Трапени, Дампали, Тхилазро, Авана, Катапхиа, Арчвети, Марадиди, сама Борчха, а также село Артвина Картла являются в основном грузиноязычными.

Ливанская речь в сравнении с современным литературным грузинским языком характеризуется множеством особенностей, тем не менее весьма важным является то обстоятельство, что в ней сохранены архаичные формы. Лингвистический анализ позволит проследить сложный процесс динамики морфологической структуры и фонологической системы грузинского языка в условиях длительного иноязычного окружения.

Топонимика Нигали, можно сказать, является тем единственно достоверным источником, в котором очень правдиво без какой-либо тенденциозности и приукрашивания отражена длинная и бурная история политической и социал-экономической жизни проживающих в этом крае грузин и других народов. В топонимике Нигальского ущелья встречаются простые, производные и сложные имена. Нигальское ущелье – исконный грузинский регион и, естественно, что здешняя топонимика грузиноязычная, хотя достаточно представлен и турецкий слой, что является следствием пребывания края в течение длительного периода в турецком языковом окружении. В топонимике исследуемого региона отчетливо прослеживается также занский языковой след.

Таким образом, в монографии широко исследуется Нигальское ущелье, его культурно-историческое наследие. А также представлен лингво-диалектологический и фольклорный материал, этнологические и этнокультурные аспекты быта местных жителей, образцы их речи, дан лингвистический анализ топонимике ущелья. Автором использована богатая историковедческая база, собранная им во время экспедиции в Нигальское ущелье, приводится сравнение топонимического фонда ущелья с сохранившимся материалом грузинских и зарубежных авторов XIX века. В монографии представлены соответствующие карты Нигальского ущелья.

Nigal

Tarihi-etnografik ve dil-toponimi aspektleri

Özet

Bir zamanlar Tao-Klarceti Gürcü halkın kültür ve egemenliğin beşiği olmuştur, Nigal ise bu kültürün bir parçasıdır. Bu toprak alanları eski dönemlerde (M. Ö XII-VII y) Daiaeni – Diahuh güçlü bir toplulukta yer almaktaydı, daha sonra Kolheti egemenliğe seçmişti. M.Ö. III yüzyıldan beri ise Kartli egemenliğe girmişti. Nigal derenin Küzey kısmı Acaraya, Güney kısmı ise Klarcete bağlıydı. Eski Derebeylik zamanında Gürcü egemenliğe (Tao-Klarceti) giriyordu, sonradan ise bu bölge Gürcüstanın egemenliğe girmişti. XIII yüzyılın ortasından ise Samtshe-Saatabago'ya. 16. yüzyılın ikinci döneminde ise Türk – Osmanlılar tarafından hükümlüğüne alınmış.

Nigal derenin eski Gürcü adı, Artvin çevresinde bulunan aynı adı taşıyan Nigali/Nigala köy adından alınmıştır. Nigali/Nigala köyü Çoruh nehrin sağ kolun nigalvadısının sol kenarına Sveti Köyün bir mahallesi olarak yer almaktadır. Tahminen bu dereye Nigal adı merkezin aşağıya indiğinden ötürü koyulmuştur. Bölgede Osmanlılar zamanında Nigal ismini Livane olarak değiştirdi.

Coğrafya açısından Nigal özel bir alana sahiptir. Küzeyden Karçal dağları Maçahela ve Acara ortasından geçmekte ve bu bölgeleri birbirinden ayırmaktadır, doğudan Klarcet ve Artanuça sınır olmuştur, batıdan ise Lazet dağlara dayanıyor.

Tarih olan Nigal Klarcetin bir parçasıydı. Klarcet Taoyla birlikte büyük bir bölgesel alanı oluşturuyor, içinde ise özellikle Klarceti, Şavşat İmerheviyle birlikte, Maçahela Acara ve Artanuça giriyor. Taoya ait ise: İki tarafta olan Tao, Speri (İspir), Oltis, (Oltu), Tolgom, Basiyan v.s. Bütün tarih - coğrafya bölgeler ise Küzey Gürcüstanın (Kura nehrin taraftan) başka yerlerle birlikte Meshet, yanı tarihte yukarı Kartlının egemenliğe giriyordu.

Bugünkü Nigal iki devlet arasında bulunuyor – Türkiye ve Gürcüstanın. Bu derenin büyük kısmı Türkiye Cümhuriyetine ait. Gürcüstan sınırlarına kısa bir bölüm ait, yanı derenin birkaç köy (Kveda Maradidi, Kirnati, Maçahlispiri, Gvara, Mirveti) O aşağı yukarı Maradidden sınır geçiyor. Yukarı Maradidi Türkiyeye ait, aşağı Maradidi ise Gürcüstana aittir.

Nigal deresi Borçka, Murğul ve Artvin ilçelerde bulunuyor ve Artvin Vilayete giriyor. Eski Tao-Klarcetin Gürcü ilçelerin çoğu Artvin vilayetine giriyor.

Nigal derenin Gürcü kısmı Helvaçaur ilçesine (Acara bölgesi) giriyor; Kirnati muhtarlığın köyleri: Aşağı Maradidi, Dzablaveti, Gvara, Şuşaneti, Kobuleti, Yukarı Kirnati ve Kirnati Çoruh nehrin sağ tarafında bulunuyorlar, Maçahlispiri ve Mirveti çoruh nehrinin sol tarafındalar.

Borçka ilçesinde Nigalın köyleri Çoruh, Beğlevan, Çhala, Deveskeli, klaskur derelerde bulunuyorlar:

Çoruh nehrin sağ tarafında: Adaguli, Ebrika, Heba,

Sol tarafında: Thılazro, Avana, Dampoli, Trapeni, Arçveti, Kataphia, Yukarı Maradidi;

Beğlevan deresinde (Çoruhun solunda): Beğlevan, Ohordia, Bozköy, Çayili, Güzelyürt;

Çhala deresinde; (Çoruh'un solunda): Mamanat, Makreti, Manastır, Gola, Düzköy, Başkoy,

Fındıklı,

Devesheli deresinde Çoruh sağında: Araveti, Şuahevi, Deeskeli, Bagini;

Klaskur deresinde Çoruhun sağında: Aşağı Klaskur, Yukarı Klaskur.

Hatila deresinde Hatila;

Murgul deresinde: Çoruhun sol kıyısında, Murğulun solunda Arhva, Gevli, Bucur, Ozmal, Koridet, Durça, Damar, ve Çoruhun sağ kıyısında Murğulun sağında – Cuanı Ereguna, Başköy, Kura, Gurbin, Kabarceti bulunuyor.

Artvin vilayetinde diğer Livanli köyler de giriyor:

Çoruh nehrin sağında: Tolgomi, Sveti, Aglaha, Vazria, Varaçkani, Beşavrı, Sinkpti, Kvartrana, Irsa, Çoruh nehrin solunda ise: Melo, Orcohi, Siria, İşhabili, Mamatsmında, Nacvia, Omana, Kartla bulunuyor;

Çoruh havzanın tarih bölgeleri her zaman Gürcü ve yabancı araştırmaların ve turistlerin dikkatini çekiyordu. Bu yerlerde değişik zamanlarda yabancı ve Gürcü Bilim adamlar gezip güzel yazılar yapmışlar.

Nigalda tarih-etnoloji araştırmalara göre gündemde güzel Gürcü yaşam tarzı ve adetleri saklanmış, maalesef bunlar bizde unutulmuş.

Biz ise bu bölgede gezip leksikoloji ve dialektoloji araştırmalar folklor, etnoloji ve yaşam tarzları araştırıp şu konuları ayırtabiliriz: 1. aşk şairleri, 2. yemek çeşitleri ve terminoloji, 3. Muhacirlik ve onun izleri, 4. Düğün ritüelleri, 5. İnşaatta dialektoloji terminleri.

Bugünkü Nigal, bazı etnoloji açısından Gürcü geleneklerle doludur ve bu çok enteresandır:

Nigal deresi eski zamandan beri kuzey – batı Gürcüstanın stratejik bir bölgeydi. Bunu oradaki tarihi eserler ve yaşayanlardan almış masallardan, hikayelerden, yazılı ve edebiyat eserlerden anlaşılıyor.

Bu derede kültür eserlerden eski köprüler, kaleler, manastırlar, küpler, bizim için çok değerlidir.

Nigal yalnız strateji ve tarihle ilgi çekmiyor – ilgi çeken dilbilgisidir: Yüzyıllardır Tao-Klarcetin bu mühteşem bölge Türkiye Cumhuriyetin sınırlarına giriyor. Oradakiler Gürcüceyi unutmamışlar. Bizim için ise en önemlisi o ki buralarda Gürcü dili bugüne de sağ.

Nigal, Klaskur, Murğul ve Deveskelinin dereleri Gürcüce konuşuyor. Buradaki Gürcüce çok yöntemle bilim insanları şaşırtıyor. Bunların konuşmalarında kullanılan eski Gürcü sözler çok değerlidir. Her bölge kendine ait bir Gürcüce konuşur. Bu lehçeler çok ama çok bunu içinde bilim adamların araştırması oldu.

Borçka Araveti, Şuahevi, Deveskeli, Bagini, Aşağı Klaskur, Yukarı Klaskur, İbrikli, Adaguli, Heba, Civani, Arhva, Trapen, Dampal, Thilazro, Avana, Kataphya, Arçveti, Maradidi ve Borçka da Gürcü dilli köylerdir.

Bugünkü Livanca edebiyat Gürcüceye göre değişik özellikleri göstermektedir, en önemlisi ise eski leksikoloji formları saklamış.

Dilbilgisi bakımından bu Gürcücenin morfoloji ve fonematik sistemin değişmesini görüyoruz sonra ne gibi ve ne yöntemle değişmesini gösterir.

Nigalın toponımı ise bu yerlerin en özel ve eski olmayan bir hazinedir. Orada neler yaşamış ve neler olmamış ama yine de kendini kurtarmış.

Bölgede bu monografide her taraftan Nigal dereyi araştırmışız, yalnız kültür ve tarih açısından değil, lingvodialektoloji tarafı da araştırdık. Folklor, etnoloji ve etnokültür yaşamı,

oradaki yařayanların konuřma tarzı, toponimik ve dilbilgisi de hakkında da arařtırmalar yapılmıřtır. Bütün bunları yazar gezilerde arařtırmıř ve toplam haline getirmiř. Ayrıca XIX y.y. Gürcü ve yabancı dil bilim adamlardan yapılmıř ve yazılmıř arařtırmaları kullanıp bir düzene getirmiř ve deęiřikleri yapımtır. Ayrıca bu monografide Nigal derenin kartografık haritaları da eklemiř.

Nigali

Historic-ethnographic and Linguistic-toponimic aspects

Summary

The cradle of the state system and culture of Georgian people was Tao-Klarjeti, Nigali was the part of this culture. In the ancient time, its territory belonged to the powerful union of Daiaeni-Diaokhi, later it belonged to the kingdom of Colchis. From the third century BC it belonged to the Kingdom of Kartli. As for the territory, the north part of Nigali Gorge belonged to Adjara and the south part of it belonged to Klarjeti. In the earlier feudal epoch it belonged to the Georgians' Kingdom (in Tao-Klarjeti) and then Nigali entered the united Georgian territories. From the middle of XIII century it belonged to Samtskhe-Saatabago. From the second half of the sixteenth century it was invaded by Turks and Osmans.

The first Georgian name of Nigali Gorge is derived from the name of the village located in the areas of Artvin, in particular, Nigali/Nigala which is located on the left coast of Nigaliskhevi of the right tributary of river Chorokhi and belongs to one of the regions of village Sveti. The Gorge had to be called by this name then when its center moved to the plateau. Later, this region was called Nigali Gorge or Nigali. During the Osmans' supremacy the name Nigala was changed by the name Livana.

In the geographical point of view Nigali is located within the borders of important area. From the north, it is separated from Machakhela and Adjara by Karchkhali mountain system, from East by Klarjeti and Artanuji, from South by Tao and from West it is bordered by Lazeti hill.

Historian Nigali was the part of Klarjeti. Klarjeti with Tao belongs to the large regional unit, which consists of Klarjeti, Shavsheti with Imerkhevi and Machakhela, Adjara and Artanuji. Tao consists of the following parts: eastern and western part of Tao, Spери (today Ispiri), Oltisi (today Oltu), Tolgomi, Basiani and others. All these historical geographical regions with the other parts of South Georgia belonged to Meskheta or Historical Zemo Kartli.

According to the present state system and administrative division, Nigali Gorge is located between two states Turkey and Georgia. The most part of the Gorge (so called "foreign") belongs to the Republic of Turkey. The last part of the Gorge with the several villages is in the territories of Georgia: (Kveda Maradidi, Kirnati, Machakhlishpiri, Gvara, Mirveti). The state boundary is lined between Zemo and Kveda Maradidi. Zemo Maradidi belongs to Turkey and Kveda Maradidi belongs to Georgia.

Foreign part of Nigali Gorge is located between Borchkha, Murguli and Artvin regions, which belong to Artvini Vilaeti according to present administrative and territorial division of Turkey. Artvin vilaeti consists of most parts of Georgian regions of historical Tao-Klarjeti.

Georgian part of Nigali Gorge is located in Khelvachauri rayon (Adjara region), villages of Kirnati Sakrebulo: Kveda Maradidi, Dzablaveti, Gvara, Shushaneti, Kobaleti, Zeda Kirnati and Kirnati on the right of the river Chorokhi and Machakhlishpiri and Mirveti on the left of the river Chorokhi.

In Borchkha rayon the Nigali villages are near the following rivers: Chorokhi, Beghlevani, Chkhali, Deveskeli, Klaskuri.

On the right coast of the river Chorokhi: Adaguli, Ebrika, Kheba.

On the left coast of the river Chorokhi: Tkhilazro, Avana, Dampali, Trapeni Archveti, Katapkha, Zeda Maradidi;

In Beglevani Gorge (on the left of the river Chorokhi): Beghlevani, Okhordia, Bashkoi, Chaili, Giuzeli;

In Ckhali gorge (on the left of the river Chorokhi): Mamanati, Makreti, Monasteri/Manastir, Gola, Duzkoi, Bashkoi//Findikli;

In Deveskeli Gorge, on the right of the river Chorokhi: Araveti, Shuakhevi, Deveskeli, Bagini;

In Klaskuri Gorge on the right of the river Chorokhi: Kveda klaskuri, Zeda Klaskuri;

In Khatila Gorge - Khatila;

In Murghuli Gorge on the left coast of the river Chokorhi, on the left of Murghuli Arkhva, Gevli, Bujuri, Ozmali, Korideti, Durcha, Damari and on the left coast of the river Chorokhi, on the left of Murghuli - Juani, Erguna, Bashkoi, Kura, Gurbini, Kabarjeti.

Artvini region consists of the following Livanian villages: on the right side of the river Chorokhi: Tolgomi, Sveti, Aglakha, Vazria, Varachkani, Beshavri, Sinkoti, Kvartskhana, Irsa; on the left of the river Chorokhi: Melo, Orjokhi, Siria Ishkhabili, Mamatsminda, Najvia, Omana, Kartla;

Historical Georgian regions of Chorokhi base always attracted great attention of the foreign and Georgian researchers and travelers. At different times Georgian and foreign travelers and researchers who made important records, diaries and works visited these regions.

Nigali historical and ethnographical part saved a lot of important marks of Georgians life and culture which are lost in other parts of Georgia.

We are given possibilities to observe not only ethno cultural space of the Gorge but as well as to collect lingual dialectological and folklore material.

About the ethnological and ethnocultural life of the local people, from which, we can separate with the thematic point of view: 1. Characteristic amorous lyrical poetry. 2. Texts and terms describing family culinary. 3. Muhajirobhood and its track on today's life. 4. Wedding ritual and vocabulary connected with it. 5. Building dialectical vocabulary.

Modern Nigali is very interesting with some ethnographical aspects, which reveals a lot of signs characterizing Georgian traditions.

From ancient times Nigali Gorge is promoted and strategically the most important region of South West Georgia. Historical and cultural monuments, legends, stories, written and literal sources defended by the population are clear evidences of it.

In Nigali Gorge from the monuments of material culture, the stone arch bridges, castles, remains of churches, monasteries, pitchers etc attract great attention. They are unique monuments of Georgian architecture.

Nigali attracts great attention not only with the strategic location and history but with the linguistic aspect as well. During several centuries this beautiful part of historical Tao- Klarjeti is within the boundaries of Turkish republic, but Georgians living in this region still have defended

their Georgian language, which is distinguished with the long term assimilatory track of influence, but the main fact is that in Nigali Gorge Georgian language still exists and continues existing.

The Georgian language is spoken in the Gorges of historical Nigali, Klaskuri, Murguli and Deveskeli. The Georgian language defended in that parts of Georgia attracts great attention of the researchers with many important aspects. On the one hand, local Georgian language is very interesting with the aspect of contacts and on the other hand, here is still saved ancient lexical units and lingual forms of Georgian language. (Nigalian) Livanian, Shavshatian, South Taoan and Tao-Klarjetian speeches were the research subject of lots of linguists.

Georgian language is spoken in Borchkha territories: Araveti, Shuakhevi, Deveskeli, Bagini, Kveda Klaskuri, Zemo Klaskuri, Ibrikli, Adaguli, Kheba, Jivani, Arkhva, Trapeni, Dampali, Tkhilazro, Avana, Katapkhia, Archveti, Maradidi, Borchkha and Artvini village Kartla.

In relation with the literal Georgian, Livanian speech has a lot of peculiarities, but the most interesting thing is that it has protected archaic forms as well. Lingual analysis will make clear the difficult process of changes of the morphological structure of Georgian language and phonemic system.

Nigali toponymy is one of the most faithful and authentic source where the long and heavy history of political and social-economical life of Georgians and other people's living in this region without any decoration and tendency is described.

In Nigali Gorge toponymy the formation of simple, affix and compound names are met. Nigali Gorge is the ancient Georgian region and it is natural that the local toponymy is of a Georgian language, though Turkish layer is met as well, as a result of long term existence in Turkish surroundings. In the toponymy of researching region the track of Zanian language is very vivid as well.

So, in the monograph, Nigali Gorge and its cultural historical inheritance is fully studied. Also lingual dialectological and folk-lore materials of the gorge are presented here, the aspects of ethnological and ethnocultural life of the local people, speech signs of the local population, toponymic material are analyzed and is given their lingual analysis. The given work leans upon the base of rich source studies, which were collected by the author during the expedition in Nigali Gorge. The work deals with the comparison of toponymic fund with the materials protected in the works of XIX century Georgian and foreign authors. Cartographical maps of Nigali Gorge is presented in the monograph as well.

შემოკლებათა ახსნა

არხ. სათავე – არხის სათავე
ბერძნ. – ბერძნული
გაზ. – გაზეთი
გამოქ. – გამოქვაბული
გზაჯვ. – გზაჯვარედინი
დასახლ. უბანი – დასახლებული უბანი
ეკლ. – ეკლესია
თურქ. – თურქული
თხილნ. – თხილნარი
მინ. წყალი – მინერალური წყალი
მდ. – მდინარე
მწვერ. – მწვერვალი
მცხ. – მცხოვრები
ნაეკლ. – ნაეკლესიარი
ნასოფ. – ნასოფლარი
ნაწისქ. – ნაწისქვილარი
ნაციხ. – ნაციხარი
ნამოსახლ. – ნამოსახლარი
ნიგვზ. – ნიგვზნარი
ნაკვ. – ნაკვეთი
პურ. საცხ. – პურის საცხობი
სასკ. ადგ. – სასკე ადგილი
საზ. სადგ. – საზამთრო სადგომი
საზაფხ. სადგ. – საზაფხულო სადგომი
სააგ. ადგ. – სააგარაკო ადგილი
სათ. – სათიბი
სად. – საძოვარი
სახნ. – სახნავი
სოფ. – სოფელი
სოფ. უბანი – სოფლის უბანი
სოფ. ცენტ. – სოფლის ცენტრი
ქვ. – ქვედა
ქალ. უბ. – ქალაქის უბანი
ქეგლ. – ქართული ენისდ განმარტებითი ლექსიკონი
ქტდ. – ქალაქის ტიპის დაბა
შდრ. – შედარება
ჩანჩქ. – ჩანჩქერი
ჩაის პლანტ. – ჩაის პლანტაცია
წმ. ადგ. – წმინდა ადგილი

შენიშვნები

1. აგარა - სააგარაკო, დასასვენებელი ადგილია.
2. ალთუნბაქ/ალთუნბახ - (შეხედე ოქროს) ჰქვია სოფელ სინკოთის ერთ-ერთ უბანს – სევაილს.
3. ანთროპონიმი - ადამიანის საკუთარი სახელი
4. ანთროპოტოპონიმი - საკუთარი სახელისაგან ნაწარმოები გეოგრაფიული სახელი
5. ანჩელლარ - აქ დასახლებულა ანნიდან ჩამოსული მოსახლეობა. ანნა კლარჯეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სამონასტრო ცენტრი იყო. აქ შედიოდა ნიგალის ხეობის სამწყსოც.
6. არავეთი//არხა ქოი - (უკან სოფელი) სოფელს სახელი შეერქვა მდგომარეობის გამო. ბორჩხის უკან და ზემოთ.
7. ახო - ტყეში გაკაფულ ადგილს, რომელსაც იყენებენ სახნავ-სათესად, ახო ჰქვია.
8. ბეშავრი - ინფორმატორთა თქმით, ეს ტოპონიმი მომდინარეობს სიტყვა შავი ბედისაგან - ბედშავი (ბედი→ბედშავი→ბედშა(ვა)→ბეშა).
9. დევესქელის ხეობას - დევესქელის ხეობა ერთ-ერთი დიდი ხეობაა, რომელიც კარჩხლის მთებიდან იწყება და მთავრდება ბორჩხაში. თვით ტოპონიმი „დევესქელი“ სხვადასხვა ახსნა შეიძლება მოეძებნოს: დევის ყელი. დევი სქელი...
10. დერელუხ - ადგილი, სადაც ბევრი წყალია.
11. დევესქელი//ყაინარჯა - ქვევიდან დუღილი. ინფორმატორთა ცნობით, პატარ-პატარა წყლები ზემოდან კი არ ჩამოედინება, არამედ – ქვემოდან ამოდის; ყაინარჯა - ნარევი ხალხი.
12. დუხქი - ჩხალის ხეობა, ძირითადად დასახლებულია ლაზებით, ბოლო დროს მათ მეგრელებსაც ეძახიან.
13. დემირქოფრი - ეს ხიდი აშენებულია რუსეთის მმართველობის (18478-1913 წწ.) დროს და სიტყვასიტყვით ნიშნავს რკინის ხიდს.
14. ერგე - სოფელი ერგე ნიგალის ხეობაში არ შედის. ვახუშტის ცნობით, ნიგალი ვრცელდება ერგეს სანახებიდან (საზღვრებიდან) ართვინის სანახებამდე.
15. ვილაიეთი - მსხვილი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული თურქეთში.
16. თურინჯი - ციტრუსოვანი მცენარე, რომელიც ისხამს მომწარო ნაყოფს (უცხ. სინონ. გრეიფრუტი).
17. თოღლომი//სალქიმლი (გრძელყურა ყურძენი). ართვინის კაშხლის მშენებლობის გამო სოფლის მცხოვრებლების დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით – ჭოროხის სანაპიროდან ასახლებულია, მშენებლობის დასრულების შემდეგ იგივე ელის სოფლების – სირიისა და ორჯოხის მოსახლეობის დიდ ნაწილს.
18. იბრიქლი//ებრიკა//პეტრული//მამაწმინდა – ნიგალის ხეობის ერთადერთი სოფელი, რომელშიც შედარებით სრულადაა შემორჩენილი ეკლესიის შენობა. სოფელი მდებარეობს ჭოროხის მარჯვენა მხარეს და არის ძირითადად ქართულენოვანი. ეს ძველი ადმინისტრაციულად ეკუთვნის სოფელ - ებრიკას, რომელიც ჭოროხის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობს, გეოგრაფიულად კი დევესქელის ხეობას.
19. ინჯილარ - სახელი დაერქვა სილამაზის გამო, შედარებულია მარგალიტთან თურქ. ინცილ.

20. **კახა** - ადმინისტრაციული ერთეული ოსმალეთის იმპერიაში.
21. **კვირიკეთი** - ტოპონიმის ფუძე დაკავშირებული უნდა იყოს რელიგიურ თემასთან (კვირიკობა).
22. **ლინგვისტიკა** - მეცნიერება ენის შესახებ; ენათმეცნიერება.
23. **მაზრა** - რაიონი
24. **მამაწმინდა//შეითლიქ/(წმინდანების სოფელი)** - ცხოვრობენ მხოლოდ თურქები. მდ. ქ. ართვინის ახლო.
25. **მამნათი** - ახ. თურქ. სახელწოდება დემირჯილარი. დემირჯილარი თურქულია და მე-ლითონეებს ნიშნავს.
26. **მუჰაჯირი** - არაბული სიტყვაა და ქართულად ნიშნავს ემიგრანტს, გადახვეწილს, სამშობლოდან წასულს.
27. **ნაჰიე** - ადმინისტრაციული ერთეული თურქეთში, რაიონი.
28. **ნიგალა** - სოფლის ერთ-ერთი უბანი, შედის სვეტის (ადგილობრივი გამოთქმით “სოტი”) შემადგენლობაში, სვეტს მიეკუთვნება აგრეთვე ე. წ. “მეჭვლები”, ბალქუზე, დიდხანე, ღომაშენი, მალკუზე, სოტიბარი, ყილისა ყაფი, ჩარბიეთი.
29. **ნაგარევი** - ყოფილი სააგარაკო ადგილი, რომელიც დღეს სასოფლო სამეურნეო დანიშნულებით გამოიყენება.
30. **ნახალხმევი** - ხალხაში საქონლის სადგომი ადგილია. იგი ღორღის ღობითაა შემოვლებული და დაუსურავია.
31. **ნასახლევი** - ყოფილი ახო ადგილი, რომელიც შემდგომ კვლავ გატყვეურდა, ე.ი. ტყე იყო, გაიკაფა, გახდა სათესი, შემდგომ გამოუყენებლობის გამო კვლავ გატყვეურდა.
32. **ნაიფხრევი** - ტოპონიმის ფუძეა იფხრი, იფიგვე იფქლი, რომელიც პურეულის ერთ-ერთი ჯიშია, ე.ი. ნაიფხრევი ის ადგილია, სადაც ადრე ეთესა იფქლი. შავშეთში დასტურდება სოფლის სახელად იფხარევი.
33. **ნადიკვარი** - დიკა პურეულის ერთ-ერთი სახეობაა.
34. **ოიკონიმი/ოიკონიმები** - ტოპონიმის ნაწილი, რომელიც სოფლების სახელებს შეისწავლის
35. **ონომასტიკა** - სახელწოდებასთან დაკავშირებული: ა) ამა თუ იმ ენაში არსებულ საკუთარ სახელთა ერთობლიობა. ბ) ენათმეცნიერების ნაწილი, რომელიც საკუთარ სახელებს სწავლობს.
36. **საფაშო** - პროვინცია ან ოლქი (ვილაეთი) ოსმალეთის იმპერიაში, რომელსაც ფაშა განაგებდა.
37. **სანჯაყი** - XX ს-ის 20-იან წლებამდე ოსმალეთში ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული, ვილაიეთის ნაწილი.
38. **საკაიმაკო** - კაიმაკამი მაზრის უფროსი; საკაიმაკო - მაზრა.
39. **საქაგრეთი** - ყავარი არის 1 სმ სიმაღლის, 20-25 სმ სიგანის დახერხილი ხე, გამოიყენება შენობა-ნაგებობის გადასახურავად.
40. **სასელადირი** - სასელა არის მსხლის ერთ-ერთი ყველაზე ნაადრევი ჯიში.
41. **სვეტი//სოტი//სეითლერი** - სეით ნიშნავს ძლიერს. ცხოვრობენ შავშეთიდან ჩამოსული ქართველები, ენა და გვარდაკარგული ქართველები და ქურთები. სოფელში ყოფილა ორი ეკლესია სვეტის და ნიგალას.
42. **სინკოთის ციხე** - თურქეთის ტურისტულ რუკებზე, რატომღაც, ციხე ნაჩვენებია არა სინკოთში, არამედ – კვარცხანაში (თურქ. ბაკირკოყ).
43. **ტოპოგრაფია** - გეოდეზიის ნაწილი, რომელიც სწავლობს დედამიწის ზედაპირს, მისი გაზომვისა და გეგმაზე ან რუკაზე გამოსახვის ხერხებს.

44. **ურარტუ** - ახლო აღმოსავლეთის (დღ. თურქეთის ტერიტორიაზე) ერთ- ერთი უძველესი სახელმწიფო ძვ. წ. აღრ. IX–XI სს.
45. **ქლასკური** - იხ. გვ. 124. დევსკელისა და ქლასკურის ხეობებში ცხოვრობენ ქართველები, აქ არა ქართველს (თურქს, ქურთს, ჰემშილს...) იშვიათად შეხვდებით.
46. **ქუარსხან/კვარცხანა/ქვარცხანა** - ცნობილია თავისი სპილენძის საბადოებით
47. **ქურა** - სოფლის სახელი დაკავშირებული უნდა იყოს საბრძანებე ქურებთან, ამ მხრივ ეს მხარე გამოირჩეოდა.
48. **ქართლა** - ერთადერთი ქართული სოფელი ართვინის რაიონში.
49. **ქუშათი** - ნიშნავს საჩიტეს, თურქ. კუს “ჩიტი”, ადგილს, სადაც ბევრი ჩიტია.
50. **ყანლი** დერე - ინფორმატორების გადმოცემით, ამ ადგილას ოსმალო დამპყრობლები თავს კვეთდნენ მათ, ვინც არ მიიღებდა მაჰმადიანურ სარწმუნოებას.
51. **შერევე ქოი/ოხორდია** - ნიშნავს სასიამოვნო ამბით გამოწვეულ სიხარულს, სიხარულით აშენებულ სოფელს (ასე აღნიშნავენ ინფორმატორები). ცხოვრობენ ლაზები, მაგრამ თავის თავს ლაზებს კი არა, რიზელებს ეტყვიან.
52. **წერნაქი** - არის წითელი მიწა, რომელსაც სამშენებლო სამუშაოების დროს იყენებდნენ.
53. **ყანლი ყაია** - ის, ვინც არ აპირებდა სარწმუნოების შეცვლას, ამ კლდიდან იხეხავდა თავს.
54. **ყაიალიბი** - ზედა მარადიდის ერთ-ერთი უბანი იყო, სადაც ძირითადად სხვადასხვა ადგილიდან ჩამოსული ლაზები ცხოვრობდნენ. იგი გამოეყო მარადიდს და სოფლის სტატუსი მიიღო.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

რედაქტორისაგან.....	3
---------------------	---

თავი I

ნიგალის ხეობის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა სამეცნიერო წყაროებისა და კარტოგრაფიული მასალების მიხედვით.....	8
--	---

თავი II

დღევანდელი ნიგალის ხეობა	43
2.1. ეთნოლოგიური და ფოლკლორული ჩანაწერები ნიგალში	43
2.2. ნიგალის ხეობის მატერიალური კულტურის ძეგლები.....	76
2.3. ნიგალური მეტყველების ზოგიერთი თავისებურება.....	88

თავი III

3.7. ქრისტიანობასთან დაკავშირებული ტოპონიმები.....	117
3.8. ნიგალის ხეობის ჰიდრონიმია	117
3.9. ფონეტიკური მოვლენები ტოპონიმებში.....	120
3.10. ტოპონიმია.....	94
3.1. მარტივი სახელები	94
3.2. აფიქსური წარმოების სახელები	95
ა) ოდენ პრეფიქსებით ნაწარმოები სახელები.....	95
ბ) სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები.....	96
გ) ტოპონიმთა პრეფიქს-სუფიქსური წარმოება.....	103
3.3. თხზული (სიტყვათშეერთებით გაფორმებული) ტოპონიმები.....	105
ა) არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.....	105
ბ) არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელი	106
გ) ზედსართავი სახელი + არსებითი სახელი.....	107
დ) ზმნიზედა + არსებითი სახელი	107
ე) არსებითი სახელი + ზმნიზედა.....	108
ვ) არსებითი სახელი + სახელზმნა	108
ზ) რიცხვითი სახელი + არსებითი სახელი.....	109
თ) ნაზმნარი ტოპონიმები.....	109
ი) სხვადასხვა სუფიქსით გაფორმებული სახელი+არსებითი სახელი	109
კ) ორზე მეტფუძიანი სახელები.....	110
3.4. მცენარეთა სახელებიდან მომდინარე ტოპონიმები.....	110
3.5. სამეურნეო ტოპონიმია	111

3.6. ანთროპონიმული წარმომავლობის სახელები.....	113
ზანური წარმომავლობის ტოპონიმები	121

თავი IV

თურქული ფენა ნიბალის ხეობის ტოპონიმიკაში..... 126

4.1. თურქულენოვანი ტოპონიმიკა	126
ა) მარტივი სახელები	126
ბ) სუფიქსებით გაფორმებული ტოპონიმები.....	127
გ) თხზული გეოგრაფიული სახელები.....	129
დ) საზღვრული წვერია დერე “ღელე, ხევი, ხეობა წყალი”, ხოლო მსაზღვრელი არსებითი სახელი (ლიკ) სუფიქსითაა წარმოდგენილი	131
ე) სხვადასხვა სახელით შედგენილი კომპოზიტები.....	131
ვ) სამ და მეტფუძიანი ტოპონიმები.....	135
4.2. შერეული გაფორმების გეოგრაფიული სახელები	136
ა) ქართულ-თურქული მაწარმოებლებით გაფორმებული ტოპონიმები.....	136
ბ) ქართულ-თურქული სიტყვებით გაფორმებული ტოპონიმები.....	137
გ) თურქულ-ქართული სიტყვებით გაფორმებული ტოპონიმები.....	139
4.3. გაურკვეველი სემანტიკის ტოპონიმები.....	140

თავი V

მეტყველების ნიმუშები	142
კარტოგრაფიული მასალები	171
სიტყვათა ახსნა-განმარტება.....	184
დანართები	215

დანართი 1. დანართი შედგენილია ალ. ფრენკელის ნაშრომის - ნარკვევები ბათუმისა და ჩურუქსუს შესახებ, მიხედვით.....215

დანართი 2. დანართი შედგენილია ვ. ლისოვსკის ნარკვევის – ჭოროხის მხარის - მიხედვით ჩვენი საკვლევი ტერიტორიის გათვალისწინებით	218
დანართი 3. ზ. ჭიჭინაძის ცნობები ნიგალის ხეობის სოფლებიდან მოსახლეობის ოსმალეთში გადასახლების შესახებ. 1893 წ. 221	
დანართი 4. ნიგალის ხეობის სოფლები.....	229
დანართი 5 ნიგალის ხეობის ტოპონიმური ფონდი (ცალკეული სოფლების მიხედვით)	232
დანართი 6. ნიგალის ხეობის ტოპონიმთა რაოდენობა სადაურობის მიხედვით.....	327
დანართი 7. დანართი მომზადებულია ი. ჯაიანის წიგნის „წერილები შავშეთიდან“ მიხედვით	329
დანართი 8. 2007 წელს ჩვენ მიერ ნიგალის ხეობაში ჩაწერილი სოფლების სახელები შედარებულია პროფ. ი. სიხარულიძის წიგნში (ნიგალი, საისტორიო გეოგრაფიის საკითხები, ბათ., 1985) მოცემულ მასალასთან.....	330
დანართი 9. ნიგალის ხეობის გვარ-სახელები (ქართველური, თურქული) ცალკეული სოფლების მიხედვით	336
დანართი 10. ინფორმატორები სოფლების მიხედვით.....	353
დანართი 11. მიმოწერები - ქართული ენის წერა-კითხვის შემსწავლელი კურსების გახსნის შესახებ.....	361
დანართი 12. ქრისტიანობის ამსახველი ტოპონიმები.....	366
დანართი 13 ნიგალის ტოპონიმის სტატისტიკური მაჩვენებლები წარმომავლობის მიხედვით.....	368
გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი.....	370
რეზიუმე (რუსულ, თურქულ, ინგლისურ, ენებზე).....	386
შემოკლებათა ახსნა	395
შენიშვნები	396
სარჩევი	399



ეთერ ლევანის ასული ბერიძე საქართველოში ყველაზე მრავალრიცხოვანი გვარის, ბერიძეების წარმომადგენელია. მან ბერიძეთა გვარზე და თავის შტო-გვარზე მოამზადა და გამოსცა წიგნი „ბერიძეები“.

ეთ. ბერიძე დაიბადა შუახევის რ-ის სოფ. ფურტიოში. მუშაობს შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში – ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტში. მიჰყავს რიტორიკის და მეტყველების კულტურისა და აკადემიური წერის ლექციების კურსი. დაცული აქვს დისერტაცია თემაზე – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ონომასტიკა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის მკვლევართა შრომებში“. არის მონოგრაფიის და რამდენიმე ათეული სამეცნიერო სტატიის ავტორი. ამჟამად მკითხველის წინაშე წარმოადგინა წიგნი „ნიგალი“ (ისტორიულ-ეთნოლოგიური და ლინგვისტურ-ტოპონიმიკური ასპექტები), რომელიც შეიცავს მრავალმხრივ საინტერესო ცნობებს ისტორიული საქართველოს ერთი ნაწილის – ნიგალის შესახებ.

ჰყავს მეუღლე – ზურაბ მელიქიშვილი და ორი შვილი.

Levanin kızı **Eter Beridze** Gürcüstan'da en çok nüfus olan soyadın Beridzlerin temsilcisidir. Kendisi ve Ednar Beridze kendi soyadı üzerinde araştırma yaparak bir kitap yayınladılar. Eter Beridze Şuahevi ilçesinin Furtio köyünde doğdu. Batum Devlet Üniversitesinde Filoloji bölümünde kültür ve akademik yazılar üzerine dersler veriyor. Tezi "Küzey-Batı Gürcüstanın onomastik 19.y.y. yazarların çalışmaları" üzerine yapmış. Ayrıca monografi ve birkaç öner yazının sahibidir. Şuan "Nigal" adlı yeni kitabı yayınlamaktadır. Kitap tarih açısından çok iyi belgeler veriyor.

Eşi: Zurab, Çocuklar: Arçil Melikişvili ve Besik Melikişvili.

Eter Beridze is a member of one of the most numerous surnames in Georgia. She prepared and published the book "Beridzebi" - "Beridzes" that is about her bough and name.

Eter Beridze was born in the village of Purzio of Shuakhevi region, Georgia. She is a professor at Shota Rustaveli State University in the department of philology. She teaches oratorical art and academic writing. She has maintained a thesis on "Onomastics of South-West Georgia in the works of researchers in the second half of 19th century". She is an author of monography and several articles. Now she presents a book "Nigali" to reader that consists of many interesting materials about Nigali, which is one of the historical part of Georgia.

She is married and has two children.

ბოლოთქმა

ულრმეს მადლობას ვუხდი ყველა ჩვენებურს, ყველა დამხვდურს, ვინც დამეხმარა ნიგალის ხეობის ტოპონიმური მასალების შეკრებაში და ჩამაწერინა მეტყველების ნიმუშები. ვწუხვარ, რომ ტექნიკური მიზეზების გამო, ჩემს ფოტოობიექტივში და შესაბამისად, წიგნში სურათებით ვერ მოხვდნენ შემდეგი პიროვნებები: სოფელ ერეგუნადან – **საამი ილდიზი**, არაჩვეულებრივი ადამიანი, ჩვენი მეგზური მურღულის ხეობაში; დები – **სევიმ აიდინი და ნერმინ ყარა**, სოფელ ზედა ქლასქურიდან; **ფერიდე შაბანი** – სოფელ ქვედა ქლასქურიდან; მეუღლეები – **სელიმ ათარი და დალი კომახიძე**, **კენან ილმაზი და მარინა ცაბაძე** – სოფელ შუახევიდან და სხვები...

ავტორი

Son söz

Nigal Vadisine alakalı toponimik konuların toplanmasında, konuşma ve ifade örneklerinin yazdırmasında bana yardımcı olan ve beni ağırlayan tüm “Çveneburilere” şukranlarımı borç bilirim. Bazi teknik sebeplerden dolayı resim çekemediğim ve dolaysıyla da kitabımda resimlerini gösteremediğim, çok muthis, iyi bir adam ve bizim Mürgül vadisindeki rehberimiz Ereguna Köyünden **Sami YILDIZ**, Kızkardeşler **Sevim AYDIN** ve **Neriman KARA**, Yukarı Klaskur Köyünden **Feride ŞAĞBAN**, Aşağı Klaskur Köyünden **Selim ATAR** ve **Dali KOMAKHİDZE**, **Kenen YILMAZ** ve **Marina TSABADZE** Şuahevi Köyünden ve diğerleri için gerçekten çok üzgünüm.

ნიგალი

ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ლინგვისტური
(ტოპონიმიკური) ასპექტები

კომპიუტერული უზრუნველყოფა

არჩილ და ბესიკ მელიქიშვილები

დიზაინერი

ირაკლი მანველიძე

კორექტორი

გულნაზ სამნიძე

გარეკანზე:

ჩხალისწყლის ორთაღოვანი ხიდი – სოფ. დუხქოი,
სკიბათის უბანი, ნიგალის ხეობა

წიგნში გამოყენებული ფოტომასალა
გადაღებულია არჩილ და ბესიკ მელიქიშვილების მიერ



გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge